

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર ...

વીર 'સ'. ૨૪૭૧.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૧.

શ્રાવણ.

:: ઇ. સ. ૧૯૪૫ વ્યાગરર ::

પુસ્તક ૪૩ મું.

અંક ૧ લો.

શ્રી શાંતિનાથનું સ્તવન.

(રાગ: મીઠા લાગ્યા છે મને આજના ઉમરરા)

શ્રી શાંતિનાથકેરી, મૂર્તિ સોહાવતી—
લક્ષ્મીને પૂર્ણ સુખ આપતી—શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥ ૧ ॥
નયનોમાં નૂર છે ને શાંતિ મહાઉર છે,
હુન્નીયાનાં હુન્ન મહા કાવતી,—શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥ ૨ ॥
શરણું જે લેશે તે તરશે સ સારથી,
પાપ રૂપ દુષ્ટને હઠાવતી—શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥ ૩ ॥
ઉરની શુદ્ધાંતી ગોઠા માયાનો અંધકાર,
પૂન્ય, તપ, તેજથી પ્રકાશતી—શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥ ૪ ॥
જ્ઞાનના ઉદ્યાનમાં, સામ્યશાવ લાવતી,
શાંતિમુખ—વર્ષા વર્ષાવતી, શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥ ૫ ॥
લક્ષ્મીસાગર પ્રભુ મૂર્તિ પ્રતાપથી,
જીવનરૂપ નૌકાને તારતી—શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥ ૬ ॥

રચયિતા—મુનિશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ—અમદાવાદ

નૂતન વર્ષાભિનંદન.

નૂતન વર્ષ પ્રવેશતાં, પ્રથમે કરું પ્રણામ;
જય જિનેન્દ્ર જયજય પ્રભુ, મહાસોક્ષ્મતું ધામ.
પૌષ્ટિક વહાલા પેદૂનો, પ્રમુજ્જની ને સસ્ય;
સેક્રેટરીઓ સહુ, આપ્યો લાલ અલભ્ય.
એ સૌનો સુખ અંતરે, માનીને ઉપકાર
ત્રૈતાલીસમા વર્ષમાં, ઇચ્છું જયજયકાર.

હરિગીત છંદ.

એા પત્ર । પુનિત પ્રકાશ, વહાલા વાચકોને વંદને,
સન્નતતણા કર-કમળમાં, ભૂષણ બની આનંદને;
પરમાત્મતું સંગલક્ષ્મરણ, એ શ્રેષ્ઠ સ્વર્ગીય સ્વાદ છે,
આ વર્ષ ત્રૈતાલીશમે, અંતરથી આશીર્વાદ છે.
સુખ-દુઃખતણા લંડાર કે, ઇશ્વર નથી ભરી રાખતો,
કર્માણુસારે સુખ-દુઃખોના, સ્વાદ પ્રાણી આપતો;
“સતકર્મ” ને “સદ્કર્મ” સેવો, એ જ નિર્મળ નાદ છે,
આ વર્ષ ત્રૈતાલીશમે, અંતરથી આશીર્વાદ છે.
પુણ્યોવડે શુભ સંસ્કૃતિ, ને પાપથી છે વિકૃતિ,
સૌ ધર્મનો સિદ્ધાન્ત, ને પંડિતજનોની એ મતિ;
રે! દોષ દેવો દેવને, એ તો વિતંડાવાદ છે,
આ વર્ષ ત્રૈતાલીશમે, અંતરથી આશીર્વાદ છે.
જૂદા-જૂદા પંથો બુઝો, જૂદા જૂદા ગ્રંથો બુઝો,
જે તત્ત્વ તે અંતર ગ્રહો, ખાલી સમય શાને ખુઝો ?
એ “સત્ય” ને સમજ્યા વિના, ફેગટ બંધી ફરિયાદ છે,
આ વર્ષ ત્રૈતાલીશમે, અંતરથી આશીર્વાદ છે.
રે! જગત કાણ કાં થવું ? નિજ દેહના કાણ બનો,
ક્ષણ-ક્ષણતણો હિસાબ ન્યાળો, સુઝ-નાચન સન્નજનો;
છે ધર્મનો જય-પાપનો ક્ષય, સૂત્ર નિર્વિવાદ છે,
આ વર્ષ ત્રૈતાલીશમે, અંતરથી આશીર્વાદ છે.
વર્ષો ગયાં હજીએ હશે, તેનો હિસાબ તપાસશે,
નિજ પાપ-પુણ્યની આરસી, દૃષ્ટિ સમિપે ધારશે;
શ્રી જગત ન્યાયાધીશકેરો, ચોપડો આખાદ છે,
આ વર્ષ ત્રૈતાલીશમે, અંતરથી આશીર્વાદ છે.
જ્યાં વગ-વસિલો, પદવી-પૈસો, કોઈ નાવે કામમાં,
જ્યાં છે અદલ-અન્સાફ શ્રી પરમાત્મકેરા ધામમાં;
જ્યાં રંકની ને રાચની સરેખી સુણાયે દાદ છે,
આ વર્ષ ત્રૈતાલીશમે અંતરથી આશીર્વાદ છે.

કવિ રૈવાશંકર વાલજી બધેકા

આ સભાના માનવંતા પેટ્રન સાહેબ

રાવબહાદુર શેઠસાહેબશ્રી ઉચતલાલભાઈ પ્રતાપશી-સુબઈ.

રાવબહાદુર શેઠ સાહેબ જીવતલાલભાઈ ખતાપશી.

પવિત્ર શ્રી શંખેશ્વર તીર્થની છાયામાં આવેલું ગંધનપુર શહેર જૈનપુરી ગણાય છે. તેની સાક્ષીરૂપે ત્યાંના સુંદર જિનમંદિરો, શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ભગવાનની અપૂર્વ લક્ષિત અને ત્યાંના જૈન સંઘની ધર્મ પ્રત્યેની દૃઢ શ્રદ્ધા વગેરે છે. રાધનપુરના જૈન સંઘમાં જનકજીમાં કેટલાક ધર્મવીર વગેરે યજ્ઞ ગયા છે. તેમ વર્તમાન કાળમાં પણ દાનવીર, ધર્મવીર, જૈન નરરત્ન પુરુષ શેઠ સાહેબ જીવતલાલભાઈ પણ છે. શેઠ શ્રી જીવતલાલભાઈના જન્મ તે જ શહેરમાં સં. ૧૮૪૬ ની સાલમાં થયો હતો. બાળવયમાં અગ્રેજ ચોથા ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ કરી, સોળ વર્ષની લઘુવયે મુંગ્ધ ગયા અને એક વ્યાપારી પેઢીમાં વ્યાપારી લાઇન જાણવા માટે જોડાયા. ભાગ્ય સુંદર હતું, તેથી થોડા વખત પછી સાંદસિકપણાવડે પ્રથમ સોના ત્રાંદીની દલાલીનો, ક્રમે ક્રમે પછી શેરનો, રૂનો વગેરે વ્યાપાર શરૂ કર્યો; તેમાં અનેક ભરતી જોટ આવ્યા છતાં સાંદસિકપણું, કુશામ જીવિ અને પૂર્વ પુણ્યભોગે અડગ રહ્યા. અને તે દરેક વ્યાપારમાં ફળીભૂત થતાં અને સ્વતંત્ર ધણી કરતાં કુશળતાપૂર્વક, વ્યાપારનિષ્ણાતપણું પ્રાપ્ત કર્યું. જેથી મુંગ્ધની વ્યાપારી આલમમાં પ્રતિષ્ઠા વધી; સાથે સંપત્તિ પણ વધવા લાગી અને એક ગાહોય અને પ્રમાણિક દલાલ (વ્યાપારી) તરીકે ગણના થતાં, હુબર ઉઘોગવાળી અનેક સંસ્થાના-કોર્પોના ડીરેક્ટર, કોર્પોના ચેરમેન, કોર્પોના વાઇસ ચેરમેન કે કોર્પોના મુખ્ય સભ્ય તરીકે શેઠ સાહેબ જીવતલાલભાઈની નીમણુંકો થઇ. વ્યાપાર, પ્રતિષ્ઠા અને સંપત્તિ વગેરે વધવા લાગ્યા. વળી પૌત્રવય, સુંદર આરોગ્યતા, વેલવ, પ્રતિષ્ઠા અને સંપત્તિ વધતા સાથે સાદાઇ, માયાળુપણું અને લઘુતા પણ વધી અને વંશપરંપરાથી મળેલા ધાર્મિક સંસ્કાર અને આરાધનના યોગે આત્મકલ્યાણ-ધર્મભાવના પણ વૃદ્ધિ પામવા લાગી અને લક્ષ્મીને યજ્ઞ માની દરમ્યાનમાં ક્રમે ક્રમે મળતાં સુકૃતની લક્ષ્મીને મનુષ્યજન્મની સાર્થકતા કરવા માટે સદ્વ્યવહારે પણ શરૂ કર્યો. સંપત્તિ તો યજ્ઞ છે એમ જાણી મળેલી લક્ષ્મીવડે આત્મકલ્યાણ સાધવાની ઉત્કંઠા વિશેષ જગતાં તેને પણ મુખ્ય રથાન આપ્યું, જેથી ક્રમે ક્રમે નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે લાખો રૂપિયાની સખાવતો (સદ્વ્યવહાર) આત્મકલ્યાણ માટે ઉદારભાવે કરવા લાગ્યા. વ્યાપારનિષ્ણાતપણું, વ્યાપારી આલમમાં વધેલી પ્રતિષ્ઠા અને અમરણ્યપણું, સંપત્તિ અને દેવશુભધર્મ પ્રત્યેની અપૂર્વ લક્ષિતથી, નામદાર સરકાર સુધી દૂરળ વ્યાપારી તરીકે ખ્યાત અને ગણના થતાં, ગયા જીન-માસમાં નામદાર શહેનશાહના જન્મદિવસે શ્રી ખ્રિષ્ટિય સરકારે રાવબહાદુરને શેઠ જીવતલાલભાઈને ઇલાજ અર્પણ કર્યો જે જૈન સમાજને અને આ સજાને ગૌરવ લેવા જેવો વિષય છે, જેથી આ સજા પોતાનો દાર્દિક આનંદ જાહેર કરે છે.

જીવત રાવબહાદુર શેઠ સાહેબ જીવતલાલભાઈ દીર્ઘાયુ યજ્ઞ શારીરિક, માનસિક, આધ્યાત્મિક સંપત્તિ દિવસાનુદિવસ વિશેષ વિશેષ મેળવવા ભાગ્યશાળી બને અને પોતાના લાંબા જીવનમાં અનેકગણો દાન-પ્રવાદ વહેવધાવે એવી પરમ કૃપાળુ જિનેશ્વર દેવની પ્રાર્થના આ સજા કરે છે.

અનેક ધાર્મિક કાર્યોમાં આત્મકલ્યાણ માટે કરેલ સખાવંતો અને સદ્વ્યયની નોંધ.

સં. ૧૯૬૪ માં સદકુલેષ શ્રી શત્રુઞ્ય તીર્થની નવાણું યાત્રા કરી સારી રકમ ખર્ચી.

ફા. ૧૦૦૦૦) સાંઠ દબર સ્ફુગત પૂજ્ય પિતાશ્રી પ્રતાપશીલાદિએ પોતાના જીવનમાં કરેલી વીંશ સ્થાનકની જોણી માટે તેઓની આજ્ઞાથી વીંશ સ્થાનક તપનું રાધનપુરમાં ઉજમણું કરી ધર્મલાવના સાથે પિતૃલકિત પોપી (સંવત ૧૯૭૮).

ફા. ૨૦૦૦૦) શ્રી સમેતશિખર તીર્થે સવાસો યાત્રાણુ સાથે યાત્રા કરી વ્યય કર્યો. (સં. ૧૯૭૫).

ફરેક સાલથી નાતાલમાં જુદા જુદા તીર્થોએ જવા જૈન બાંધનું એક મંડળ સ્થાપ્યું, જેનો સંપૂર્ણ ખર્ચ શેઠ જીવતલાલભાઈ આપતા. (સં. ૧૯૭૮).

ફા. ૧૦૦૦૦૦) રાધનપુરથી ચતુર્વિધ સંઘ જેની સંખ્યા દબરોની હતી તે સાથે જાંદી પાળનો શ્રી પવિત્ર શત્રુઞ્ય તીર્થનો સંઘ સંપૂર્ણ ઉત્સાહ અને લાવનાથી કાઢ્યો, અનેક મનુષ્યોએ યાત્રાનો લાભ લીધો, જેમાં ફા. એક જાળનો ખર્ચ કર્યો. (સં. ૧૯૮૫ ના પોશ શુદ્ધ ૧૦).

કુલ ખર્ચ. રાધનપુર શહેરમાં દર વર્ષે ચૈત્ર તથા આસો માસમાં થતી જોણીઓ વગેરેનો કુલખર્ચ શેઠ શ્રી જીવતલાલભાઈ આપે છે.

ફા. ૩૫૦૦૦) શ્રી વર્ધમાનતપ આયળીલના સ્થાપીપણા માટે સ્વર્ગવાસી પૂજ્ય પિતાશ્રીના નામે “ પ્રતાપજીવન ” નામ આપી એક સુંદર મકાન ફા. પાંત્રીશ દબરનું બંધાવી આપી શ્રી સંઘને અર્પણ કર્યું.

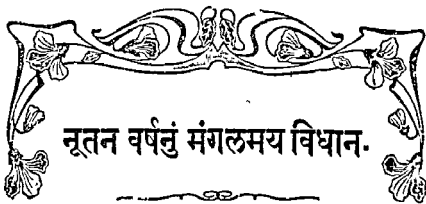
ફા. ૨૦૦૦૦) સં. ૧૯૮૦ ની સાલમાં અનેક સ્નેહીઓ સાથે શ્રી શત્રુઞ્ય તીર્થે આતુર્ગાસ કરી દેવશુરધર્મની લકિત સાધી ફા. વીંશ દબરનો સદ્વ્યય કર્યો.

કુલ ખર્ચ. પોતાના સુશીલ સ્વર્ગવાસી ધર્મપત્ની શ્રીમતી જામુદ્ધજીવંતના સમગ્ર નિમિત્તે મુંબઈમાં જૈન પાઠશાળાની સ્થાપના કરી જે હાલ ચાલુ છે. (સં. ૧૯૯૭ની સાલમાં).

કુલ ત્રણ લાખ ઉપરાંત સુદૃઢની મળેલી લક્ષ્મીવડે આત્મકલ્યાણ સાધ્યું. ૬૯૭ પાપ સખાવંતો શરૂ છે.

ઉપરોક્ત રીતે દાનવીર, ધર્મવીર તથા જૈન નરરત્ન તરીકે જૈન સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા પામતા મુંબઈ શહેરમાં આવેલ લાયખાલાના જિનમંદિર, શ્રી શાન્તિનાથ ભગવાન, અને સેન્ડરવટ રોડ પરના જિનાલયના, તેમજ શ્રી પાલીતાણામાં ચોતીશાદતી હુકેના અને વહીવટ મંજાળવા સાથે દ્રસ્તીઓ થયા. તથા મહેસાણા યશોવિજયજી જૈન પાઠશાળાના મેનેજર દ્રસ્તી તરીકે નોંધાયો. મુંબઈ પોતાના નિવાસના ગૃહમંદિરમાં શ્રી મુનિસુવરચામીને જિરાવરમાન કરી નિરંતર દેવલકિતવડે આત્મકલ્યાણ સાથે છે.

ઉપરોક્ત પરિચય પ્રગટ કરવા શેઠ સાહેબ જીવતલાલભાઈની ઈચ્છા જિહ્વા ન હોવા છતાં આવા ઉદાર ધાર્મિક પુરુષનું જીવન સમાજને અનુસૂચીય હોવાથી અભિજ્ઞ સહિષ્ણમાં આપેલ છે.

નૂતન વર્ષનું મંગલમય વિધાન.

લિંક આનંદોને ક્ષણવિનશ્વર માની

આનંદ શાથી પ્રકટે ? તંદુરસ્ત શરીર

અને સંસ્કૃતી મન આત્માનું ઉચ્ચ આરોગ્ય કેમ પ્રકટાવી શકે ? સંયમ, વિરતિ, ચારિત્ર અને યોગ એ વસ્તુતઃ શું છે ? અને તેની અસર જાગૃત આત્મા ઉપર કેટકેટલી મર્યાદાઓ ઉલ્લંઘીને પ્રકટાવી શકે છે ? વિગેરે ધાર્મિક વિષયોને અર્થાતું અને રચનાત્મક (Constructive) શૈલીને અનુસરતું શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ આજના મંગલમય પ્રભાતે ૪૩ મા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે; સ્થળ અને કાળની મર્યાદા રાખીને પૂર્વ પ્રજ્ઞાલિકા પ્રમાણે સ્વગત વિચારે છે કે-સમગ્ર વિશ્વમાં વ્યાપક કેવલજ્ઞાનરૂપ ચિત્તમહાસાગરનું હું એક ગિંદુ છું છતાં એ ગિંદુનું પણ જગતમાં અસ્તિત્વ છે; મહાવીર પરમાત્માના કેવળજ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ શાસ્ત્રારૂઢ થયેલો છે છતાં ગંધવદ્વી ગુટિકાની જેમ કેવળજ્ઞાનનું સત્ત્વ તેમાં આવી નય છે; કર્મોના સંપૂર્ણ ક્ષયથી ઉત્પન્ન થતા અનંતજ્ઞાન પ્રકાશનું મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનરૂપ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન નિમિત્ત છે; શુકલપક્ષમાં બીજ ભીંગી ગઈ હોય તો અવશ્ય પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર થવાનો; એ હિસાબે શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી યશોવિજયજીના “ દ્યોતતે સકલાખ્યસાઃ પૂર્ણાનન્દવિષ્ણોઃ કલાઃ ” વાળા વાક્યથી સિદ્ધ થાય છે કે કર્મોના સંપૂર્ણ ક્ષયથી અનંત આનંદ પ્રકટી શકે છે; જગતમાં પ્રત્યેક સ્થૂળ વસ્તુઓ સ્વનિમિત્તવડે આત્માને જગાડે છે; જો આત્મા

ગુણગ્રાહી હોય તો; તે દષ્ટિએ પુષ્ટાલબ્ધનરૂપ પ્રભુમૂર્તિ અને શાસ્ત્રો આત્મજાગૃતિ અર્પે તેમાં આશ્ચર્ય નથી; જડ જેવા નદીઓ અને ઉપવનોમાંથી પણ મનુષ્ય જો આત્મજાગૃતિ રાખે તો બોધ લઈ શકે છે; સંસારની અસ્થિરતા વિચારી શકે છે; તો અગાધ જ્ઞાનમહાસાગરનું ગિંદુ આત્મજાગૃતિ માટે બોધરૂપ કેમ ન બની શકે ? વ્યાપક જ્ઞાનસમૃદ્ધિમાં વ્યક્તિરૂપે ગત વર્ષમાં જૈન દર્શનનાં ઉચ્ચ તત્ત્વોને લક્ષ્યમાં રાખી અનેકાંત દષ્ટિનાં ઉચ્ચ રહસ્યો અર્થ્યાં છે ? વાસનામય જીવનમાં મધુગિંદુની માફક ઓતગ્રોત થયેલાં સંસારી જીવોને સત્કર્મઃ અને દુષ્કર્મનું ભાન દર્શાવ્યું છે ? જ્ઞાનક્રિયામ્વાં મોક્ષઃ એ સૂત્રનું રહસ્ય યથાશક્તિ સમજાવ્યું છે ? કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ અને કર્મને ગોળ કરી, માનવજન્મમાં પુરુષાર્થપરાયણ થવાની જાગૃત પ્રેરણા આપી છે ? આ અને આવા અનેક વિચારપ્રશ્નોદ્વારા સમાધાન થાય છે કે જૈનદર્શનના સિદ્ધાંતો ઉપર નિર્ભર રહી, ખંડનાત્મક (Destructive) શૈલીની નિરર્થક ઘટનાથી દૂર રહી ચત્કિચિત્ માનવગણની સેવા બળવી છે અને તેથી અદ્યપસંતોષરૂપે પ્રથમ જોરવ અનુભવાય છે.

સંજ્ઞા : એક પ્રેરણા—

નૂતન વર્ષની ૪૩ ની સંજ્ઞા સંબંધમાં વિચારણા કરતાં ૪૪૩ એ સાત નયોની સંખ્યા

સૂચક છે તેમજ દાન, શીલ, તપ અને ભાવ-
રૂપ ધર્મનું દેવ-શુરુ-ધર્મ સાથે જોડાયું સૂચવે
છે; ૪-૩ એ ' एगोऽहं नस्थि मे कोइ ' રૂપ
અનિત્ય ભાવના સૂચવવા સાથે આત્માઓ દ્રવ્ય-
થી અનંત હોવા છતાં આત્મસ્વરૂપે તમામ
એક જ છે તેમ દર્શાવે છે; ૪x૩ ખારની
સંખ્યા આત્માના ઉત્પત્તિ ક્રમની ખાર ભાવના-
ઓનું દિગ્દર્શન કરે છે અને ૪x૩ એ ચાર
કષાયોનો કરુણા, તીક્ષ્ણતા અને ઉદાસીનતારૂપ
ભાવોથી દેહ ઉઠાડી એવંભૂત નયથી આત્માનો
આનંદ પ્રકટ થાય તેટલા માટેની સૂચના આપે
છે; જેમ ક્ષીરથી થતી તૃપ્તિ અનુભવવા માટે
અગ્નિ, કોલસા, દૂધ, ચોખા, સાકર વિગેરે
સાધનોની જરૂરીઆત પ્રકટે છે તે પ્રમાણે
આત્મિક સ્વરૂપનાં પ્રકટીકરણ માટે જ્ઞાન અને
ક્રિયા ઉભય નયોની આવશ્યકતા છે; જે જે
નયોદ્ધારા આત્મવિકાસ વધતો જાય તે તે નયોનું
અનુક્રમે અવલંબન લઈ, સાધ્યસિદ્ધ કરતાં
જવાનું હોય છે; જૈન દર્શનનો આ અનેકાંત-
વાદ છે; અનાદિકાળનું આત્માનું છુપું ધન
પ્રકટ કરવા માટે પરમાત્માની મૂર્તિ પાસેથી
તથા સદ્ગુરુ અને શાસ્ત્રના વચનામૃતમાંથી
જીવન્ત પ્રેરણાઓ (Intuitions) પ્રાપ્ત કર-
વાની છે અને એ રીતે જૈનદર્શનના અનેકાંત-
વાદને અનુસરતાં કર્મ ઉપર વિજ્ય મેળવવાનું
સામર્થ્ય વધારી દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રમાં સત્
નયો સમાવેશ કરવાની કળા સક્રિય (Active)
થતાં અંતરાત્મ અવસ્થામાંથી પરમાત્મ અવસ્થા
પ્રકટ કરવા ૪૩ ની સંજ્ઞા પ્રેરણા આપી શકે
છે; આત્મા અમર હોવાથી કાળની અનંતતા છતાં
પણ જૈન દર્શનરૂપ મહાનલની સમ્ય-
ક્ત્વરૂપ ચીનગારી માત્ર અંતર્મુહૂર્તમાં જ આ
દશ દષ્ટાંતથી હર્લિલ માનવ જન્મમાં પ્રાપ્ત કરી
લે તો અનેક જન્મોમાં પછીથી શુભ સંસ્કારોની
વૃદ્ધિ કરતાં કરતાં તેના પરિપાકરૂપે સંપૂર્ણ

આત્માનંદ પ્રકાશ પોતામાંથી પ્રકટાવી શકે છે
અને હંમેશાને માટે નિશ્ચય અને વ્યવહાર
બંને દિગ્દિગ્દુથી અમર-અમર બને.

વિશ્વયુક્ત અને રાજકીય વાતાવરણ—

વિશ્વયુક્તના લગભગ પાંચ વર્ષો પછી છેલ્લાં
પાંચ મહિના પહેલાં યુરોપીય વિશ્વક સમાપ્ત
થઈ ગયો છે; જર્મની હારી ગયું છે અને ધીન-
શરતે સાથી રાજ્યોની શરણાગતિ સ્વીકારી
લીધી છે; જર્મનીના સાથી જાપાને પણ
ધીનશરતી શરણાગતિ સ્વીકારી છે; યુરો-
પનું સર્વોપરીપણું લેવા લાયકર નરમેધ ચક્ષુ
ચલાવતા સરમુખલ્યારોના અભિમાનો પાતા-
ળમાં અંપાઈ ગયા, દુનિયાભરની તમામ પ્રજા-
ને હાઠમારી-મુશ્કેલીઓ ભોગવવી પડી છે,
અને જૈનદર્શનકથિત કર્મના નિયમને આધીન
થઈ જવું પડ્યું છે. વ્યક્તિ કે સમાજ જે તે
અનંતાનુગંધિ કષાયને વશ થઈ અકાર્યો કર-
વામાં પાછી પાની કરતા નથી તેમને અવશ્ય
કર્મફળનો દંડ ભોગવવો પડે છે એ નિર્વિવાદ
છે. કર્મના પરિપાક પ્રમાણે રાષ્ટ્રની પ્રજાઓ
પણ કર્મફળ ભોગવી રહી છે; જર્મન અને
ઈટાલી સામ્રાજ્ય અસંખ્ય પાયમાલી વહોરી
લેવા સાથે લગભગ પૃથ્વીના પડ ઉપર ખતમ થઈ
ગયું; આ યુદ્ધ પૂર્ણ થયું છે હવે જે પછી માનવ
સમૂહ પોતાની ભૂતકાલીન ભૂલો અને પાપોનો
પશ્ચાત્તાપ કરી પોતાના સંખંધો માનવહિતની
ભૂમિકા ઉપર સ્થાપશે તો આવા સંહારો નિર-
ર્થક બનશે; વિજ્ઞાનનો દુરુપયોગ થતો અટકશે;
વિશ્વની નાનામાં નાની ઘટના કાળ, સ્વભાવ,
નિયતિ, ઉદ્યમ અને કર્મના નિયમોની બહાર
નથી; રાત્રિ પછી દિવસના ચક્રની જેમ સુખનો
દિવસ ભોગશે અને શાંતિનું સામ્રાજ્ય સ્થપાશે;
આપણે પણ ઘોર નિરાશા વચ્ચે આશાવાદી
થઈ જગત્ શાંતિનો સૂર્ય વહેલી તકે ભોગે તેની
રાહ જોવા થોભીએ.

દિલગીરી—

ગત વર્ષમાં પાલીતાણામાં સાહિત્ય મંદિરના સ્થાપક અને વિદ્વાન આં શ્રી વિજયમોહનસૂરિ કેસોઈમાં સ્વર્ગવાસી થયા; અને તેમની ચરણપાદુકા ત્યાં મહોત્સવપૂર્વક સ્થાપવામાં આવી; ભૂતપૂર્વ કોન્ફરન્સના પ્રમુખ, આ સભાના પેટ્રન અને સિધી જૈન ગ્રંથમાળાના સ્થાપક દાનવીર કરોડપતિ બાબુ સાહેબ શ્રી બહાદુરસિંહજી સિંધી સાહેબનું અવસાન થયું; આ સભાના ઉપ-પ્રમુખ વ્યવહારકુશળ અને અનુભવી સલાહકાર શ્રી દામોદરદાસ દીઆળજીનું પંચાસી વર્ષની ઉંમરે અવસાન થયું; જેથી સભાને ખોટ પડી છે; ભાવનગર જૈન સંઘના અગ્રણ્ય, જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાના ઉત્પાદક અને પ્રમુખ શ્રી કુંવરજી આણંદજીનું અવસાન એકાદશી વર્ષની ઉંમરે થવાથી ભાવનગર શ્રી સંઘને તેમની ખોટ પડી છે; ઉપરાંત મેળરોમાં તથા લાઇફ મેળરોમાં દાનવીર શેઠ કુશળચંદ કેમળશી, શા. બાલુભાઈ કુંવરજી, શા. વૃજલાલ છોટાલાલ, શેઠ દામોદરદાસ ત્રિભુવનદાસ, દલીચંદ દોશી ધોલેરાવાળા, અને શેઠ નગીનદાસ જીવજી, શા. મગનલાલ જાદવજી અને મુંબઈમાં ગોધારી દવાખાનાના ઉત્પાદક અને સમાજસેવક શ્રી નરોત્તમદાસ ભવાનનાં ખેદજનક અવસાનોની નોંધ લઈ તેમના આત્માને શાંતિ ઇચ્છીએ છીએ.

સંસ્મરણો—

ગત વર્ષમાં દેશવિરતિ સમાજનું નવમું અધિવેશન ૨૦ બ૦ શ્રી કાંતિલાલ-ઈશ્વરલાલના પ્રમુખપદે પરાંસલી તીર્થમાં ભરાયું હતું; સિદ્ધસેન દિવાકર જૈન વિદ્યાલયનું ઉદ્ઘાટન થયું હતું; પ્રમુખ સાહેબ તરફથી અહિંસા, અનેકાંતવાદ, વિદ્યાપીઠ, શિક્ષણયોજના અને ધાર્મિક વિદ્યાર્થિયાસ સંબંધમાં ઉચિત પ્રતિપાદન થયું હતું અને વ્યવહાર રચનાત્મક કાર્યક્રમ

માટે ખાસ ભલામણ કરી હતી. કોદકાપુર દેવસ્થાન ખીલની દબલગીરી જૈનોના શુભ પ્રયાસથી રદ થઈ છે; ડૉ. ખૂળચંદના અધ્યક્ષપણા નીચે જૈન સંસ્કૃતિ સંશોધન મંડળ બનાવવામાં અને પાટણમાં જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદ ગત વર્ષમાં શરૂ થયાં છે; પ્રથમ સંસ્થાનું કાર્ય તરવજ્ઞાન, ઇતિહાસ અને સાંસ્કૃતિક સાહિત્યનું અન્વેષણ છે. ખીજી સંસ્થાનું કાર્ય સૂત્ર, સાહિત્ય સંશોધન-પ્રકાશનનું છે સાક્ષરવર્થ પરમકૃપાળુ શ્રીપુણ્યવિજયજી મહારાજના અધ્યક્ષપણા નીચે તે કાર્ય શરૂ થયું છે. જૈન કોન્ફરન્સનું ૧૬મું અધિવેશન મુંબઈમાં શેઠ મેઘજી સોજાવાળાના પ્રમુખપદ નીચે શરૂ થયું હતું; સ્વાગત પ્રમુખ ૨૦ બ૦ કાંતિલાલ ઈશ્વરલાલ હતા; ઉલ્લેખના લાખણોમાં સંપ, ઔદ્યોગિક કેળવણી, જૈન વિદ્યામંદિરો, ધાર્મિક શિક્ષણ, ઈંગ્લીશ બેંક, જૈન વિદ્યાપીઠ વિગેરે અનેક વિષયોનું પ્રતિપાદન હતું; દીક્ષાના પ્રચલિત પરંપરાગત અનુષ્ઠાનોને માન્ય રાખવાનો ઠરાવ જૈન કોન્ફરન્સે તથા યંગમેન્સ સોસાયટીએ પાસ કરાવવા માટે નક્કી થયું હતું; તદનુસાર કોન્ફરન્સમાં બંને ઠરાવો પાસ કરવા સુકાયા; પરંતુ ઘણા લાખણો અને ઉઢાપોઢા પછી જ્યારે તેને માટે મત લેવાનું નક્કી થયું ત્યારે ઠરાવ પાસ કરવાની તરફેણમાં ૧૨૧૫ અને વિરુદ્ધમાં ૧૨૪૦ મતો પડતાં બંને ઠરાવો નામંજુર થયા હતા અને ભવિતવ્યતાના કંઠજી યોગે જૈન કોન્ફરન્સની સફળતા થઈ નહોતી. કોન્ફરન્સ તરફથી મુંબઈમાં જૈન લોજનશાળા માટે ફંડ શરૂ થયું છે એ શરૂઆત ઠીક ગણાય; સિવાય સસ્તા લાકડાની આલીઓ, મુંબઈમાં પરદેશીઓને ઉતરવાની ધર્મશાળા વિગેરેની પણ જરૂર છે; આ બાબતમાં જૈન કોન્ફરન્સ કે શ્રીમંત બાપુઓ વહેલી તકે પ્રયત્ન કરશે એવી આશા રાખીશું.

શેઠ ભોગીલાલ દોલતચંદ હાર્દસ્કલતું ઉદ્ધાટન ગત વર્ષમાં થયું હતું; પચાસ હજાર લગભગની તેમની સંખ્યાવત હતી; જૈન ગુરુકુળ પાલીતાણામાં વિદ્યામંદિરના મકાનનું ખાત-સુહૃત શેઠ ભોગીલાલ મગનલાલ મીલવાળાના હસ્તક કરવામાં આવ્યું હતું; તેને માટે લગભગ સવા લાખનું ફંડ થઈ ગયું છે; ખંભાતથી પાલીતાણા આ. શ્રી વિજયલખિધરસૂરિના નેતૃત્વ નીચે શેઠ કેશવલાલ વજેચંદ તરફથી ‘છ’ ‘રી’ પાળતો સંઘ કાઢવામાં આવ્યો હતો; અને તીર્થયાત્રા થઈ હતી. સુંઘઈ સ્વયંસેવક મંડળે કોન્ફરન્સના પ્રસંગે સંક્ષિપ્તમાં રજતોત્સવ શ્રી અમૃતલાલભાઈ કાલીદાસ બી.એ.ના પ્રમુખપદે ઉજવ્યો હતો; જળલપુર મુકામે સલાપતિ શાંતિપ્રસાદજીના પ્રમુખપદે અં ભાં દિગંબર જૈન પરિષદનું અધિવેશન થયું હતું. તેમાં ઐક્યનો મુશ્કેલીભર્યો અભિપ્રાય હતો; સુંઘઈમાં કન્યા છાત્રાલયની પ્રવૃત્તિ જગ્યાના અભાવે સુલતવી રહી છે; હાલ તુરત ગહેનોને છાત્રવૃત્તિ આપવાની શરૂ કરી છે. ફંડ લગભગ એક લાખનું થયેલ છે; ખારસીમાં શ્રી કંકલભાઈ ભૂધરદાસ વકીલે જૈન વિદ્યાભુવન વિગેરે ત્રણ સંસ્થાનું ઉદ્ધાટન કર્યું હતું; બીયાવરખાતે ઉજવાયેલ મહેલોત્સવમાં ત્રણે શ્રીરકાઓમાં ઐક્ય વધારવા માટે એક સમિતિ ત્રણે શ્રીરકાઓના આગેવાનોની થઈ છે; આજના કટોકટીના કાળમાં કેમનું શ્રેય થાય, વ્યાપાર ઉદ્યોગ કેળવણી અને ધર્મભાવનામાં કેમ આગળ વધે, કહેવાતા મધ્યમ પણ આજના સંજોગમાં કેવળ નિકટ સ્થિતિએ પહોંચેલા વર્ગની સુંઘવણી ટળે-રાહત મળે તેવા સંજોગે ઐક્ય રચનાની સાથે ઊભા કરવાની આવશ્યકતા છે; સુંઘઈમાં અનાજની માપણધી માટે જૈન સમાજની સેવા આપનાર શેઠ ખીમજી માંડણી ભુજપુરીઆને રૂ. ૭૦૦૦૧) ની શેલી અર્પણ

થઈ હતી; એમણે પણ અનાજના વેપારીઓના કલ્યાણાર્થે ઉક્ત રકમ પાછી આપી છે; તખાલ્લી તીર્થમાં ભાવનગરના નામદાર મહારાણીશ્રીના હસ્તક નેક નામદાર મહારાજ, અધિકારીઓ અને શહેરીઓની હાજરી વચ્ચે ઉત્સવપૂર્વક વિદ્યાર્થી ગૃહનું ખાતસુહૃત કરવામાં આવ્યું હતું; આ બાળતમાં લગભગ ત્રણ લાખનું ફંડ થઈ ગયેલ છે, જે ખાંસ કરીને શેઠ ભોગીલાલ મગનલાલ તથા વોરા ખાન્તિલાલ અમરચંદ, શેઠ મોહનલાલ તારાચંદની મહેતતને આભારી છે; ઉપરાંત તાલધ્વજ તીર્થમાં જીલ્લાદ્વાર શરૂ થવા સાથે બાવન જિનાલયના કાર્યની શરૂઆત થઈ છે; આ કાર્ય વહેરા શ્રી ખાન્તિલાલ અમરચંદની જાતિ અને તન, મન અને ધનના ભોગે દેખરેખ અને કાર્યદક્ષતાથી ચાલુ થયેલું છે; ભીખ-બંધીના ગવર્નમેંટ કાયદા બાળતમાં જૈન કોન્ફરન્સ તરફથી સરકારને જૈન સાધુઓ બાળતમાં સુધારો કરવાની સૂચના થઈ હતી શેઠ શાંતિદાસ આશકરણે નાં ગવર્નરને મળી, જૈન સાધુઓ સંબંધમાં આ કાયદો લાગુ પડતો નથી તેમ નક્કો થયાની બાળત રા. બ. શેઠ જીવતલાલ પ્રતાપસિંહે સુંઘઈ સમાચારમાં જણાવી દીધેલ છે; અમદાવાદ જૈન સામાજિક સંસ્થા શ્રી દર્શનવિજયજીના પ્રમુખપદે જૈન પ્રાચ્ય વિદ્યાભવનની સ્થાપના કરી છે; જેમાં અર્ધમાગધી અને સંસ્કૃત ભણતા વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ તથા સંશોધન માટે યોજના થઈ છે; પ્રસ્તુત સભામાં પણ શેઠ ભોગીલાલ મગનલાલ લેકચર હાલનું ઉદ્ધાટન અને તેમનો ઓર્થોપેડીયો ફોટો મૂકવાની ક્રિયા તેમજ શેઠ મોહનલાલ તારાચંદને માનપત્ર વિગેરે કાર્યો ઉત્સવપૂર્વક થયાં હતાં; જૈન કોન્ફરન્સના હાલના સેક્રેટરી શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાને ‘વર્ધમાનનગર’ વસાવવાની ભાવના સાથે સુંઘઈના જૈનો માટે

એ હજાર કુટુંબોનો સમાવેશ થાય તેવા ખેડોદ્ધાર અને ચાલીઓ બંધાવવાની અઠાવીશ લાખની યોજના તૈયાર કરી છે; એ બાબતમાં તેમનો ઉત્તમ પ્રયાસ ચાલુ છે.

કેળવણીની સંસ્થાઓને અનુકૂળ ધાર્મિક સીરીઝો પણ તૈયાર કરવાની વહેલી તકે આવશ્યકતા છે. શેઠ ભોળાભાઈ જેસીગલાઈ તરફથી એક લાખ રૂપિયાની ઉદારતાથી અમદાવાદમાં મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની શાખા ઉદ્ઘાટન થવાનો નિર્ણય થયો છે; કલકત્તામાં મંગેલ અખિલ દ્વિ ભા. જૈન શાસન મહોત્સવ પ્રસંગે જૈન દર્શન પરિષદ ડો. આતકોડીના પ્રમુખપદ નીચે થઈ હતી; કલકત્તામાં વિદ્યામંદિર માટે પાંચ લાખ લગભગ થયા હતા.

લેખદર્શન—

પ્રસ્તુત માસિકે ગત વર્ષમાં ગદ્ય અને પદ્ય લેખો મળીને લગભગ ૭૪ લેખો પૃષ્ઠ ૧૭૬માં આપેલ છે; જેમાં વીશ પદ્ય લેખો અને ચોપન ગદ્ય લેખો છે; મુ. લક્ષ્મીસાગરજીના ‘લક્ષ્મી કરો સદા કાળ’ વિગેરે છ લેખો, મુ. હેમંદ્રસાગરજીના ‘આત્મધર્મ વિકાસ’ વિગેરે છ લેખો કે જેમાં બે લેખો પદ્યગદ્ય શૈલિવાળા છે આ. શ્રી વિજયપદ્મસૂરિનું શ્રેયાંસનાથજીનું સ્તવન, મુ. વિનયવિજયજીનું ‘આધ્યાત્મિક પદ’ મુ. શ્રી દક્ષવિજયજીનું ‘નેમિનિન સ્તવન’, મુ. શ્રી યશોભદ્રવિજયજીની અનિતનિન સ્તુતિ, શ્રી બાલચંદ હીરાચંદનો સંસ્કૃત સ્તવનનો અનુવાદ, રા. રેવાશંકર ગધેકાંતા ચેતવણી, મેધાન્યોક્તિ વિગેરે ચાર કાવ્યો—આ તમામ કાવ્યો લક્ષ્મીસાગરજીના, ચિંતનમય, ભગવતિ, વીરત્વ, પુરુષાર્થપરાયણતા અને સંસારની અનિત્યતા સૂચવવા સાથે વાચકોને આત્મિક ઉન્નતિ માટે બોધપ્રદ છે; ગદ્ય લેખોમાં આ. શ્રી વિજયકર્ત્તરસૂરિના પ્રમાદભિમાંસા તથા

વિચારશ્રેણિ વિગેરે છ લેખો સૂક્ષ્મ અને ચિંતનપ્રધાન છે; એમની શૈલી ગહન અને તાત્વિક હોવાથી વિદ્વદ્ભોગ્ય છે; મુ. શ્રી હેમંદ્રસાગરજીના વિક્રમાદિત્ય વિગેરે બે લેખો, આ. શ્રી વિજયપદ્મસૂરિના સંક્ષિપ્ત બોધવચનમાળા વિગેરે પાંચ લેખો, મુ. શ્રી ન્યાયવિજયજીના અહિંસાનો આદર્શ લેખ, મુ. શ્રી લક્ષ્મીસાગરજીના આશા-તૃષ્ણા અને બાર ભાવનાનું સ્વરૂપ વિગેરે છ લેખો, તથા પં. ધર્મવિજયજી મહારાજનો ગુણસ્થાનક વિચારનો લેખ એકંદરે ઉચ્ચ પ્રતિભાવાળા, તત્ત્વજ્ઞાનમય, ગુર્જરભાષા ઉપર સંયમભરી પ્રૌઢતાવાળા અને પ્રેરક છે. સં. પા. મુ. શ્રી પુણ્યવિજયજીના અધ્યાત્મવચન, આત્મા સાથે કર્મ પુણ્યલોનો સંબંધ વિગેરે આઠ લેખોમાં કેટલાક સંગૃહીત અને કેટલાક સ્વતંત્ર છે; પણ તેમની વિદ્રષ્ટા અને સુંદર શૈલિ એ સર્વ લેખોમાં તરી આવે છે; મુ. શ્રી દુરધરવિજયજીએ સાહિત્ય વિષયક કાવ્યના મહાન લાભો વિગેરે લેખો લખી કાવ્યમય સૃષ્ટિનું નૂતન જ્ઞાન આપ્યું છે; ઉપરાંત અન્ય દર્શની હોવા છતાં રા. હુંગરશી ધરમશી સંપટના ગુજરાતી સાહિત્યના પ્રહારો વિગેરે પાંચ લેખો જૈન દર્શનનો ઇતિહાસ, યોગ અને તત્ત્વજ્ઞાનનો તેમનો સૂક્ષ્મ અભ્યાસ સૂચવે છે; શ્રીયુત્તમોક્તીના મહનો શિકાર વિગેરે બે લેખો, વક્રીલ ન્યાયચંદ લક્ષ્મીચંદનો ‘સમયના પ્રવાહમાં’ વાળો લેખ, રા. અભ્યાસીના ‘વિજયી કોણ’ વિગેરે ચાર અનુવાદમય લેખો, પં. ભાલનનો આનંદધનજીનું નકલનિન સ્તવનનો અર્થમય લેખ, શાસનપ્રેમીનો મેવાડની પરિસ્થિતિનો લેખ, નૂતનવર્ષનું મંગલમય વિધાન, અને શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીનું રહસ્ય, શ્રી કૃતેહચંદ ઝવેરભાઈના બે લેખો—આ તમામ લેખો માટે પ્રસ્તુત લેખકોનો આભાર માનીએ છીએ. ઉપરાંત વર્ત-

સાન સમાચારના નવ લેખો અને સત્કાર સમા-
રંભ વિગેરે સાત લેખો માસિક કમિટી તરફથી
આપવામાં આવેલ છે.

ગત વર્ષમાં પત્ર કંટોળા ધારાને અંગે
લેખસામગ્રી અદ્ય પ્રમાણમાં અપાયેલ છે. હવે
ગત નેઠં સાસથી લગભગ-શરીર પ્રથમ કરતાં
કંઈક વધ્યું છે; પરંતુ હજી અસલ સ્થિ-
તિએ આવ્યું નથી. પ્રસ્તુત નવીન વર્ષમાં
ધાર્મિક જીવનમાં પ્રગતિ થાય તેવી સુંદર
શૈલિથી લેખ સામગ્રી આપવા કંચા રાખેલ
છે; ગત વર્ષના લેખો સુખ્યત્વે પૂ. સુનિશ્ચી-
ઓના છે. એમનો તથા ગૃહસ્થ સાક્ષર લેખ-
કોનો પ્રસ્તુત પત્ર પ્રતિ સહાનુભૂતિ ધરાવનાર
તરીકે આભાર માનીએ છીએ તેમજ નૂતન
વર્ષમાં જૈન સમાજને સ્વિશેષ ઉપયોગી લેખો
લખવા સાદર નિમંત્રીએ છીએ.

જૈન સાહિત્યોદ્ધાર અને ભાવના—

દેવ-શુરુની કૃપાથી સત્તા પ્રતિવર્ષ સાહિત્ય
સમૃદ્ધિ, પેટ્રનો, સ્ત્રીરીઝ અને મેંબરોથી બળ-
વત્તર બનતી જાય છે તે માટેની હકીકત પ્રતિ-
માસ આત્માનંદ પ્રકાશ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ કર-
વામાં આવે છે; નૂતન વર્ષથી સભાના સેક્રેટરી
તરીકે સ્વ. શેઠ હરજીવનદાસ દીપચંદની
જગ્યાએ ડો. જશવંતરાય મૂલચંદ એમ. બી.
બી. એસની નીમણુંક થઈ છે.

અત્યાર સુધીમાં છ તીર્થંકર પ્રભુના જીવન-
ચરિત્રો ભાષાંતર સાથે સભા તરફથી પ્રકટ થયાં
છે. હાલમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્રનું ભાષાંતર
તૈયાર થાય છે; સંસ્કૃત પ્રાકૃતમાં બૃહત્કંડપ
જૈન કથારત્ન કોષ, ત્રિષ્ટોત્તરકાકા યુરુથચરિત્ર-
બીજા પર્વથી અને બૃહત્કંડપ ભાગ છઠ્ઠો
વિગેરે તૈયાર થશે. શુભરાત્રી ભાષાંતર જૈન
કથારત્ન કોષ અને શ્રી સંધ્યપતિ ચરિત્ર
તેમજ શ્રી મહાવીરદેવના વખતની મહા-

દેવીઓ, શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર તૈયાર
થાય છે; વસુદેવ હિંદી જેવા કથાનુ-
યોગના પ્રાચીનતમ ગ્રંથનું ભાષાંતર અબુવાહ
છપાય છે, આ તમામ સંસ્કૃત પ્રાકૃત ગ્રંથો-
ના પ્રકાશન માટે સ્વ. પ્ર. શ્રી કૌતિકિ-
ચંદ મહારાજના વિદ્વાન પ્રશિષ્ય શ્રી પુણ્ય-
વિનયજી મહારાજનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર
માનીએ છીએ.

અતિમ પ્રાર્થના—

તત્ત્વાર્થની કારિકામાં શ્રીમદ્ ઉમાસ્વાતિ-
વાયકે સુકિતા સાધ્યપણા માટે ‘કર્મકલેશો-
ભાવો યથા ભવસેવ પરમાર્થઃ’ અર્થાત્ “કર્મ-
કલેશોનો અભાવ થાય ત્યારે આત્માની સ્વતંત્ર
સુકિત સિદ્ધ થાય.” આ કર્મકલેશોનો અભાવ
કરવા માટે જૈન દર્શનમાં શુદ્ધ દેવ, શુરુ, ધર્મ
પ્રતિ શ્રદ્ધા, ધર્માન્તિકાયાદિ ષડ્ગુણો, સાત
નયો, ચાર નિરોપાયો, દ્રવ્યશુદ્ધિપર્યાય, દાન
શીલ તપ ભાવ, જૈન યોગદષ્ટિ, કર્મના બંધ,
ઉદય, ઉદ્ધીરણ, સત્તા વિગેરે પરિસ્થિતિનો ચાર
અનુયોગો, સમલગીઓ વિગેરેનું સમ્યગ્જ્ઞાન
અને સામાયિક, યોષધ, પ્રતિક્રમણ, તપશ્ચર્યા
વિગેરેનું રહસ્ય સાથે સક્રિય પાલનરૂપ સમ્યક્
ચારિત્ર કે જે જૈન દર્શનનું સત્ત્વરૂપ છે; તેનું
આત્મજાગૃતિપૂર્વક પરિપાલન કરતાં આ શુભ
સાધનોથી અવરય જન્મજન્માંતરે સુકિતરૂપ
સાધ્ય પ્રકટવાતું; આ સાધ્યની સિદ્ધિ માટે
અમૂલ્ય માનવજન્મનું અસ્તિત્વ છે. શુભ
સાધનોથી પુણ્યાતુલ્યથી પુણ્ય અને નિર્નરા
થતાં થતાં છેવટે વીતરાગ અવસ્થારૂપ શુદ્ધા-
ત્માનો અવિર્ભાવ થાય છે; આ ઉપરથી અશુભ
સાધનોનો ત્યાગ કરી શુભ સાધનોમાં પ્રવૃત્ત
થઈ શુદ્ધપણું પ્રાપ્ત કરવાનો રાજમાર્ગ શ્રી
ત્રિનેત્રેશ્વરેએ પ્રણીત છે; જૈન દર્શનનું બાહ્ય
અને આંતર બંધારણ અદ્વૈતિક છે; સૂક્ષ્મ
અને ગંભીર વિચારકે તે સમજી શકે તેમ છે;

શ્રીજ્ઞાનસારના ળત્રીસ અષ્ટકનો સંક્ષિપ્ત સાર

મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી (સંવિગ્ન પાક્ષિક)

૧ પૂર્ણતા—પૌદ્ગલિક ઉપાધિથી રહિત સ્વભાવજનિત પૂર્ણતા એ જ પૂર્ણતા. જે વસ્તુઓ-યક્રી કૃપણ પોતાને પૂર્ણ માને છે, તેનો ત્યાગ તે જ સાચી પૂર્ણતા છે. વિવેકી પુરૂષની દષ્ટિ પૂર્ણાનંદરૂપી અમૃતથી સ્નિગ્ધ થયેલી હોય છે.

૨ મગ્નતા—પાંચ ઇન્દ્રિયોને પોતાના વ્યાપારથી પર ળનાવીને અને મનને ઓકાત્ર કરીને જ્ઞાનસ્વરૂપે જોવા પરબ્રહ્મને વિષે વિશ્રાન્તિને ધારણ કરે છે તે મગ્નતા કહેવાય છે. અર્થાત્ સ્વસ્વભાવમાં સ્થિરતા કરવાથી મગ્નતા પ્રાપ્ત

થાય છે. પરભાવને વિષે આત્માનું કર્ત્તાપણ નથી, પરંતુ જ્ઞાનરૂપ માત્ર ક્રિયા છે. જ્ઞાનનું સુખ સ્વાધીન છે, સ્વાભાવિક છે, કષ્ટરહિત છે અને ળીલ્લું સુખ તેથી વિપરીત છે. પરભાવથી પોતાને સુખી માનનાર અકવર્તી જેવા પણ એક ક્ષણમાં રંક થઈ જાય છે, જેથી તે સુખ અસ્થિર છે.

૩ સ્થિરતા—ચિત્તની અસ્થિરતા-અચલતાનો નાશ થવાથી સ્થિરતા પ્રગટે છે. અર્થાત્ સંકટપ વિકટપનો ત્યાગ થવાથી સ્થિરતા પ્રગટે છે.

ઉપર ઉપરથી સમજનારાઓને ‘ ધર્મસ્વ તત્ત્વં નિદ્ધિતં ગુહ્યાર્ણ ’ એ દર્શાવતી જૈન દર્શનનાં અમૂલ્ય રત્નો મળી શકે તેમ નથી. તત્ત્વચિંતક કાકા કાલેલકર પણ કહે છે કે “ જૈન દર્શન એક જીવનવ્યાપી સાર્વભૌમ દર્શન છે; સ્યાદ્વાદની ભૂમિકા ઉપર અહિંસા અને તપની સાધનાવડે આખી હુનિયાનું સ્વરૂપ ફેરવવાની શક્તિ જૈન દર્શનમાં છે. ” એક અન્ય દર્શનની સાક્ષર વળી, કહે છે કે “ જૈન દર્શન સિવાય ળીલ્લે મોક્ષધર્મ નથી પરંતુ ળધી સામગ્રી હોવા છતાં પાછળ રખડતો તેના જેવો કોઈ સમાજ નથી; જૈન સિદ્ધાંત જેવું તત્ત્વજ્ઞાન કોઈ સ્થળે નથી, પરંતુ સંગઠનના અભાવે એ ળધું સામર્થ્ય એળે જાય છે. ” સ્યાદ્વાદમય જૈન દર્શનની આવી ઉત્તમ પરિસ્થિતિ હોવાથી મરુદેવામાતા અને ભરત અકવર્તીના આશ્ચર્ય-જનક દર્શનો અલગ રાખી પ્રત્યેક સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન આરિત્રની ઢોટિઓનો અનુભવ કરતાં ‘ મોક્ષિત માવો મોક્ષેષ્વરેષુ ’ એ વાક્યથી અનેક જન્મોના સંસ્કારો દૂર થતાં અંતઃસ્ફુરણ પ્રકટે છે; વિશ્વ અને પ્રાણી પદાર્થો ઉપ-

રની દષ્ટિ ફેરવાઈ જાય છે; “ મુક્તિ સંસાર બેહુ સમગલે ” એ શ્રીમદ્ આનંદધનજીના ઉગારો પ્રમાણે પ્રગતિમાન આત્માને કોઈ સ્થાનમાં વિષમતા ભાસતી નથી; શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના કથન મુજબ ‘ આત્મેવ દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાવ્યયવાયતે ’ એ નિશ્ચય ધર્મ ક્રમે ક્રમે આત્માને પ્રાપ્ત થાય છે અને તર્કવાદની પાર રહેલો આત્માનુભવ પ્રકટે છે; આ સિદ્ધિ માટે આત્માનંદ પ્રકાશનો અદ્ય પ્રયાસ છે. નૂતન વર્ષમાં નિર્વિઘ્નપણા માટે શ્રાવણ માસમાં જેમનું જન્મકલ્યાણક છે તે ળાવીશમા શ્રી શ્રી નેમનાથજીના અધિષ્ઠાયક દેવને પ્રાર્થના કરી વહેલી તકે સમગ્ર વિશ્વની સંપૂર્ણ શાંતિ થાય-તેમ ઇચ્છી ળાલપ્રજ્ઞાચારી શ્રી નેમિનાથજીનો સ્તુતિ શ્લોક કે જે મંગળાચરણરૂપે શ્રી શત્રુજય માહાત્મ્યમાં આવેલો છે તે સાદર કરી વિરમીએ છીએ.

દુર્યપે સદનોત્કર્ષે ધૈરાગ્યેણ વ્યપાસ્ય યઃ ।
સ્વીચ્છેકે શિવસામ્રાજ્યં દેવેયઃ સોઽસ્તુ નઃ ધિયો ॥

ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

છે. પ્રાણ તે જ છે કે જે 'પાણી બાંધ તોડી બહાર પડે તે પૂર્વે એની પાળને ધરાવે જાંધીડે.' કાર્ય આરંભતાં પહેલાંજ એના પરિણામની ગણતરી બાંધે. આવા કારણોને લઈનેજ ગણધર મહારાજશ્રી જાતમસ્વામીને ઉદ્દેશી કહેવામાં આવેલ પ્રભુશ્રી વીરનું વચન 'હે જાતમ ! સમય માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કરીશ' એ મહા મૂલ્યવાન છે, અતિ રહસ્યથી ભરપૂર છે. એમાં કાર્યના નિશ્ચયકાળે એકચિત્ત થવાની જેમ ચેતવણી છે તેમ કરણી ટાણે જાતમ દશા રાખી સુપુષ્પ દશાનો સર્વથા ત્યાગ કરી દેવાની હાકલ પણ છે. ભવજનમણના નિમિત્તભૂત જે કપાય એકડી આત્માની અનંત શક્તિ હાંકી દઈ, એ પર કળાએ કરી બેસે છે એમાં પણ નિમિત્ત એ જાગૃત દશાના અભાવનું જ છે. જ્યાં પ્રમત્ત દશા નથી ત્યાં મદ વિષય કે કપાય આદિનું ભેર ચાલતું જ નથી. જાતમ આત્મા વિક્રધમાં પડ્યા વિના સ્વચેતની વિચારણામાં ઉચુક્ત યથા શકે છે. આવા પ્રકારની લાલ જતી-ધારી આ સૂત્ર હોવાથી એ પાછળની વિચારણા લાંબાણથી આગળ વધે છે.

મદના શિકાર જાતનાર 'મરિચી' ના કધા-નકનો વિચાર કર્યા પછી ભક્તિના કાર્યમાં રત બનેલાં આત્માઓ બેદરકારી કરવાથી કેવી રીતે હતા ન હતા થઈ ગયા એની તપાસમાં આગળ વધીએ.

x x x

એ જાણ, પેલા જાણ, અહા જાણે માનવ સાગર ઉલટ્યો ! વિદાય ટાણે વિનીતા નગરીની ભાગોળે એકાદા મહામેળાનું દ્રશ્ય જડું થયેલું ! એ મહા-ભાયાના એક, બે, કે પાંચપચીશ નહીં પણ સાઠ હજાર સંતાનો-માલીક એવા રાજવી સગરના સર્વે પુત્રો આજ એકાએક યાત્રાર્થે નિકળી પડેલા, એ ક્ષત્રિય સંતાનોની એકધારી તાલબદ્ધ કૂચ નિરખવા-એમને લાવણીની વિદાય દેવા અયોધ્યાની પ્રજામાંથી નર-તારી અને

બાળકોના જુથ ને જુથ આવેલાં. આ પ્રસંગ એક ઉત્સવરૂપ થઈ ગયો.

આ પ્રયાણની નોખત તો એકાએક વાગી ગઈ ! એકાએક એ ભાંડુઓ મળ્યા, વિચાર કર્યો અને વડિલ એવો જન્મદુક્રમાર પિતાશ્રી સગર પાસે રજા લેવા આવ્યો. ન જોયું સુદુર્ત કે ન કરી ધરાવે તૈયારી. કાળના પ્રેર્યા સૌ બહાર પડ્યા ! અને જોતજોતામા દ્રષ્ટિમર્યાદાથી દૂર થયા. ચક્રવર્તી સગરે આગ્રહ કરી સાથમાં પોતાના ચાદ રત્નોમાંથી થોડા આવેલા.

મહારાજ પાછા ફરવા માંડે છે ત્યાં રાજ-પુરોહિત દોડતો આવ્યો અને શીઘ્રતાથી એક જ પ્રશ્ન કર્યો.

શું એ બંધાયે ગયા ? સાઠ હજારે સાથે ? ભૂદેવ ! અદ્યાપદની યાત્રાએ સૌ સાથે સિધાવ્યા ? મહારાજ ! ભાવતબ્યતા બળવાન છે.

કાં પુરોહિતજી એવું વહો ? શું તમારું જ્યોતિષ કંઈ અમંગળ સૂચવે છે ?

મહારાજ ! એકાદને તો આપની પાસે રાખવો હતા ? મુસાફરી એટલે વિલંબ સંભ-વે જ. એમાં પણ યાત્રાનો પ્રસંગ. ઘડી પછી અગત્ય ઉભી થાય તો પિતાની પાસે એકાદ પુત્રની હાજરી હોય તો ઘણો ફેર પડે.

ભૂદેવ, નૈતિક દ્રષ્ટિએ તમારી વાત વિચાર-ણીય છે. પણ આ તો યાત્રા અર્થે પ્રયાણ-માંગલિક કાર્ય એટલે ન તો એ વાત યાદ આવી અને ન તો તમારા સરળા પુરોહિત હોવા છતાં સલાહ લેવાઈ ! અરે સુદુર્ત પણ કોણ જોવા ચોર્યું !

સમ્રાટ, તેથી જ કહું છું ને કે 'હોણહાર મિથ્યા ન થાય.' લિખિતમપિ લલાટે પ્રોજ્ઞિતુમ્ કઃ સમયઃ એ શાસ્ત્રવેતાઓનું વાક્ય ખરેખર ટંકશાળી છે.

આ વાર્તાલાપ કરતા સગરચક્રી અને રાજ-પુરોહિત નગરમાં પાછા ફર્યા અને રાજવીના

સાઠ હજાર પુત્રો મળવ કાપતા અષ્ટાપદગિરિ સમિપ આવી પહોંચ્યા.

આ તે જ પવિત્ર પર્વત છે કે જ્યાં ભારત-વર્ષમાં પ્રવર્તતી અવસર્પિણીમાં થયેલા એવીશ તીર્થંકરમાંના પ્રથમ તીર્થપતિ શ્રી ઋષભદેવ સ્વજીવનના અંતિમ દિનો પસાર કરી નિર્વાણ પામેલા. આ પવિત્ર ભૂમિમાં કાયમને માટે સંસારભ્રમણ પર સીલ મારી, શુકલધ્યાનના અંતિમ પાયા ધ્યાવતા સદાને માટે અષ્ટકર્મો પર વિજય પ્રાપ્ત કરી મુક્તિવધુના લોકતા બનેલા. માત્ર તેઓએ જ આત્મકલ્યાણ સાધેલું એમ નહીં પણ એમની સાથે ગણધર અને સાધુઓનો પણ સમુદાય હતો જ. એ મહાત્માઓના પાદપક્ષોથી પૂનિત બનેલી આ ભૂમિ, એ સર્વના મોક્ષગમતથી મહાન્ તીર્થરૂપ બની ગઈ.

ભરતચક્રીએ એ પ્રસંગની સ્મૃતિમાં એક રમણીય પ્રાસાદ બંધાવ્યો. માત્ર શ્રી આદિનાથની જ નહીં પણ તેઓશ્રી પછી થનારા અન્ય ત્રેવીશ તીર્થપતિઓ સંબંધી પોતે શ્રી યુગાદિ પ્રભુના મુખે જે વૃતાન્ત શ્રવણ કર્યું હતું તે આધારે-દેહ પ્રમાણને અનુરૂપ ગિઓ-રતન-મણિમય અને નજરે પડતાં જ લાલુક હૃદયમાં વીતરાગ દશાના અનુપમ ભાવો જન્માવે એવા-એવીશની સંખ્યામાં ભરાવ્યા. દેવાલયની બાંધણી પણ એવી પદ્ધતિની કે પ્રત્યેક દ્વારમાં પ્રવેશતાં જ નેત્રો સામે અરિહંતની પ્રતિમા આવે. ચાર દ્વારયુક્ત મનોહર પ્રાસાદની વચલી વેદિકા પર, જેમનો શીરોભાગ સરળો છે એવા કાંતિમાન ગિઓ; થવાના કેમ સુજળ અર્થાત્ શ્રી ઋષભ-દેવથી શ્રી વર્ધમાન સ્વામી સુધી, બે, ચાર, આઠ અને દશ રૂપ ચાર વિભાગમાં શુભ મુદૂર્ત્ત પ્રતિષ્ઠિત કર્યાં.

આ પછી તો વર્ષોના વહાણા વાયા. સંખ્યા-બાંધ રાજ્યો અને અગણિત મનુષ્યોએ આ પવિત્ર ભૂમિના દર્શન કર્યા અને તીર્થની

સમૃદ્ધિમાં વિવિધ પ્રકારે વૃદ્ધિ કરી. આ પાવન તીર્થનું શરણ ગ્રહી સંખ્યાબંધ આત્માઓએ આત્મકલ્યાણ સાધ્યું.

આવા અનુપમ તીર્થના દર્શનથી સગર પુત્રોના હૃદય નાચી રહ્યા. (ચાલુ) ચોકસી

સંક્ષિપ્ત બોધવચનમાલા

લે. આચાર્યશ્રી વિજયપદ્મસૂરિજી

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૪૩ થી ૧૪૬)

૬૧. સો ટચના સોના જેવા ખરા ગુરૂઓ બહારના દેખાવથી તો તરવારની ધાર જેવા, સર્પની જેવા ફર હોય છે, પણ હૃદયમાં ધરા-બની જેવા મીઠા હોય છે, એટલે આપણે એકાંત લહું ચાહતારા હોય છે. આ દીક્ષા-ગુરૂઓ દુનિયામાં વિરલા કોઈકજ બચવંતા વર્તે છે. તેઓ ઠેકાણે ઠેકાણે નજરે પડતા નથી. કારણકે શું દરેક હાટે હીરા હોય, કે ઠેકાણે ઠેકાણે સોનાના ડુંગર હોય, અથવા શું સિંહણના ટોળા ઠેકાણે ઠેકાણે દેખાય? નજ દેખાય.

૬૨. ઘંટીમાં ઘઉંના દાણા નાંખી એક માણસ ઘંટી ચલાવે, તો ઘંટી પડની નીચે રહેલાં દાણાનો ચૂરો (લોટ) થઈ જાય, પણ જે દાણા વચમાં રહેલા-ઘંટીના ખીલાની પાસે પડ્યા છે તે બચી જાય છે. અહીં દુષ્ટાંતની ઘટના આ પ્રમાણે કરવી. ઘંટી જેવું પાપતું ચક્ર સમજવું. દાણા જેવા સંસારી જીવો બાણવા, ઘંટીના ખીલા જેવો ધર્મ સમજવો, ઘંટીના પડ જેવા પાપની પડખે રહેનારા એટલે પાપ કર્મને સેવનારા જીવો દાણાની માફક પીલાય, એટલે દુઃખી થાય, ને ખીલા સમાન ધર્મની પડખે રહેનારા એટલે ધર્મની સેવના કરનારા જીવો દુર્ગતિના દુઃખથી બચી જાય છે, એટલે સદ્ગતિના સુખ પામે છે. અપૂર્ણ

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૧.

ભાદ્રપદ.

પુસ્તક ૪૩ સુ.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૧.

:: ધ. સ. ૧૯૪૫ સપ્ટેમ્બર ::

અંક ૨ નો.

પર્યુષણ પર્વારાધના.

(સુણો મંદાજી.....એ રાગ.)

- શુભ ભાવ ધરી પર્યુષણ પુણ્યકારી પ્રેમે ઉત્તરો,
શુરુમુખકેરો બોધ સુણીને જ્ઞાને ઉરને રીઝવો. શુભ. (૧)
- શુભ કલ્પસૂત્ર શ્રવણે ધારો, વિધિપૂર્વક સુણીને પાપ હરો,
શુરુમુખથી સુણીને ભવથી તરો, શુભ ભાવ ધરી. શુભ. (૨)
- નવ વ્યાખ્યાનો અતિ સુખકારી, વીર પાર્શ્વ નેમિ ને ઋપભાદિ,
શુભ સ્થવિરાવલી ને સમાચારી..... શુભ. (૩)
- પર્યુષણનો શુભ અર્થ અહો, કરી પુણ્ય અતિશય પાપ દહો,
આત્મામાં રમણતા શ્રેષ્ઠ અહો..... શુભ. (૪)
- મળ્યું કલ્પસૂત્ર પાવનકારી, એકવીસ વાર શ્રવણે ધારી,
ગનો મોક્ષતણા પછી અધિકારી..... શુભ. (૫)
- કરે ક્ષમાપના સૌ જીવ પરે, સમભાવ ધરી વર્તન જો કરે,
આરાધક પદને પ્રાણી વરે..... શુભ. (૬)
- નવ વારંવાર આ યોગ મળે, શુભ પુણ્યતણો અવસર આ કળે,
જેથી બુદ્ધિ સુમાર્ગે વિશેષ વળે..... શુભ. (૭)
- જો સમયે પ્રતિક્રમણ કરવાં, અતિ આનંદથી પ્રભુગીત સ્મરવા,
શુરુદેવ દર્શને શીર ધરજી..... શુભ. (૮)
- આરંભ પાપનો ત્યાગ કરો, વ્યવહાર ધર્મનું ધ્યાન ધરો,
બ્રહ્મચર્ય શીલન ગ્રહણ કરો..... શુભ. (૯)
- તપશ્ચર્યા છૂટ અક્રમની, તપ અષ્ટ દિનનું સૂત્ર ગાની,
વળી વિવિધ પૂજા પ્રભુ જિનની..... શુભ. (૧૦)
- અસત્ય વચનના ત્યાગી ગનો, ભુગારૂપી એક શત્રુ હણો,
એવાં શુરુના બોધતણા વચનો..... શુભ. (૧૧)
- ઓત્સવ નન્દીધર દેવ કરે, માનવ ભૂમિએ કેમ ના ઉત્તરે ?
પછી અનંત ઋદ્ધિની પ્રાપ્તિ ધરે..... શુભ. (૧૨)
- પર્યુષણને ઉરથી સમજે, પ્રભુ ગાન વિષે તલ્લીન ગને,
હેમેન્દ્ર અજિતપદ પ્રાપ્ત કરે..... શુભ. (૧૩)

મુનિરાજશ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી

કાવ્ય અષ્ટપદી

રચનાર—ઝવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી-અમદાવાદ.

- ધ્યાન સમાધિ તાંતણે, ચઢે યોગી આકાશ;
જ્યોતી ઝળહળમાં સમે, ભૂલે વિશ્વના તાપ. (૧)
- ભૂલી જતો સ્થૂળ જગતને, ભૂલતો જગ સંતાપ;
નયન મીંચાણા જગ લાણી, સિતર લયો ઉભસ. (૨)
- લોહું કાંચન સમ ગણે, શત્રુ મિત્ર સમ લાવ;
સુખ દુઃખના ત્યાં શા ગળાં, કોણ પૂછે તસ લાવ. (૩)
- ગાતાં પ્રભુના ગીતડાં, વહે અશ્રુની ધાર;
તે હૃદય ના ડંખતો, બાણે જગતાધાર. (૪)
- લક્ષિ સાગર ઉછળ્યો, ડૂબ્યો લક્ષ્મી તસ માંચ;
જેમ જેમ ઊડો ઉતરે, મળે સુક્રતાદ્રિ ત્યાંચ. (૫)
- કોણ હતો તું ક્યાં હતો? ક્યાં જિલો છું આજ?
ક્યાં બવા મન સુખડા, કોણ હસે તુજ સાથ? (૬)
- હું ભૂલો મારું ભૂલો, પછી દેહ માટીના ભૂલો;
તખ લાન સિતરતું થશે, ને અજ્ઞાન શાન્તિ વ્યાપશે. (૭)
- નિજ તેજનાં દર્શન થતાં, કંઈ નાદ અદ્ભૂત બગતો;
રગ રગ અને રામાંચમાં, અદ્ભૂત ઓજસ વ્યાપતો. (૮)

ચલે નદીકા વહેણ.

રચનાર—ઝવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી.

(ચલે પવનકી ચાલ-એ રાગમાં.)

ચલે નદીકા વહેણ! જીવન! ચલે નદીકા વહેણ!!
મધુર જીવનકે વહેતે પાણી! ભર ભર પીવો પ્રેમ!! જીવન ચલે ૧
મેલ જગતકે ધોતી નદીયાં! દુઃખી જગતકે તેમ!! જીવન ચલે ૨
આમૃતક્ષ પથ્થર જીમ મારત! દીવે આસ્રદ્રિ તેમ!! જીવન ચલે ૩
જલતે ચંદન ખડેકે ખુશબો! જીવો! જીવો ગસ તેમ!! જીવન ચલે ૪
દુઃખી જગતકે લુછો આંસુડે! ભૂલી વૈરાટી લાન!! જીવન ચલે ૫

કાવ્યથી મળતાં મહાન લાભો.

(ગતાંક ૫૪ ૧૭૪ થી શરૂ)

વિશ્વનાથ કાવ્યના ફળને જાણાવતાં સાહિત્ય-
દર્ષણમાં જણાવે છે જે

चतुर्वर्गफलप्राप्तिः सुखादरूपधियामपि ॥
काव्यादेव यतस्तेन, तत्स्वरूपं प्रदश्यते ॥

‘અહ્ય મતિવાળાને પણ સહેલાઈથી ચારે
વર્ગરૂપ ફલની પ્રાપ્તિ કાવ્યથી જ થાય છે માટે
તેનું સ્વરૂપ દેખાડાય છે.’

પ્રાચીન ગ્રંથોમાં કાવ્યના ફળો માટે જે
વિવેક જોવાય છે તેવો વિવેક અહિં મૂળમાં
નથી. અહિં તો સામાન્યપણે ફળ જણાવ્યું
છે ને તે પણ એકદમ વધારે પડતું જણાવાયું
હોય એમ લાગે છે. આ શ્લોકની ટીકામાં
કાવ્યથી ધર્મ-અર્થ-કામ અને મોક્ષ એ ચારે
પુરુષાર્થ કંઈ રીતે મળે તે દર્શાવતાં કહે છે
કે-ભગવત્સ્તવન વગેરે કાવ્યથી નીતિ અને
જાણવાપૂર્વક નીતિમાર્ગે અનુસરવાથી ધર્મ
મળે છે. અર્થપ્રાપ્તિ તેને પ્રત્યક્ષ દેખાય છે,
અર્થાત્ કાવ્ય બતાવીને શ્રીમંતો પાસેથી ઘન
મેળવવાનું વિશ્વનાથના સમયમાં સવિશેષ હશે
એમ જણાય છે. અર્થ મળે એટલે કામ-
પુરુષાર્થ સિદ્ધ થાય એ રીતે કામપ્રાપ્તિ
કાવ્યથી સાક્ષાત્ નથી પણ પરમ્પરાએ છે.
કાવ્યથી મોક્ષમાં પ્રવર્તક વચનો સારી રીતે
સમજી શકાય છે ને તેથી મોક્ષપ્રાપ્તિમાં પણ
કાવ્ય કારણભૂત બને છે.

આ ફલપ્રદશન વિશ્વનાથનું બહુ સુંદર
ન હોય તો પણ તેની કારિકાનું દ્વિતીય ચરણ

ઘણું જ અગત્યનું છે. અહ્ય મતિવાળાને સહે-
લાઈથી ધર્મમાર્ગે જોડનાર કે તે તે ફળોને
દેનાર કાવ્ય છે એ અવિતથ નથી. કાવ્ય સુકો-
મળ બુદ્ધિવાળાને માટે જ ઉપયોગી છે ને પીઠ
મતિવાળા માટે નકામું છે એવો ભ્રમ એ
વાક્યથી ન થાય માટે ટીકામાં તેનો ખુલાસો
કરતાં જણાવે છે કે ‘કિથર બુદ્ધિવાળાને માટે
વેદશાસ્ત્રો છે છતાં શામાટે કાવ્યમાં યત્ન કરવો
જોઈએ ? એમ ન કહેવું. કડવી દવાથી શાન્ત
પામતી વ્યાધિ શુદ્ધ સાકરથી શાન્ત થતો હોય
તો કયો રોગી સ્વચ્છ સાકરમાં પ્રવૃત્તિ ન કરે ?’
અર્થાત્ કરે જ. વિશ્વનાથનું આ કથન ઉપરની
વાતને પોષણ આપવા પૂરતું છે. વાસ્તવિકતા
તો એ છે કે-કડવી અને મીઠી દવામાં જો
કડવી દવાથી રોગ શીઘ્ર શાન્ત થતો હોય ને
દવા ખાવાની રોગીમાં શકિત હોય તો રોગી
કડવી દવાને પ્રથમ પસંદગી આપે, પણ કડવી
દવાથી કંટાળો આવતો હોય અથવા મીઠી દવા
પણ કડવી દવા જેટલો જ ક્ષાયદો કરે છે એમ
સમજાયું હોય તો કડવી દવાને છોડી મીઠી
દવામાં પ્રવૃત્તિ વિશેષ કરે એમ બને છે. કાવ્ય
મીઠી દવા જેવું છે અને તેથી ધીરે ધીરે પણ
લાભ થાય છે એમાં સર્વ સમ્મત છે.

કાવ્યના ફળ માટે આધુનિકોની વિચારણા
આ પ્રમાણે છે. તેઓ કહે છે કે-કોઈ પણ
પ્રવૃત્તિનું પ્રયોજન કે ફળ તે જ હોઈ શકે કે
જે ઉદ્દેશ રાખીને તે પ્રવૃત્તિ કરાવી હોય. એક
ખેતી કરે છે. શામાટે ? ધાન્ય માટે; નહિ કે

ધાસ માટે. ખેતીનું કૃષ્ણ ધાન્ય છે. સાથોસાથ ધાસ નીપજે છે પણ તેથી ધાસ એ ખેતીનું કૃષ્ણ છે એમ ગણાવી શકાય નહિ. એ જ રીતે કાવ્યનું કૃષ્ણ-પ્રયોજન શું હોઈ શકે? તેનો વિચાર કરવો જોઈએ. તેનો વિચાર ત્રણ રીતે કરાય છે. (૧) કાવ્ય કરનાર કવિને કૃષ્ણ શું? (૨) કાવ્યમાં જે નાયકનું ચરિત્ર વર્ણવવામાં આવેલ છે તેને શું કૃષ્ણ? (૩) કાવ્યના વાચકને કૃષ્ણ શું?

(૧) કાવ્યથી કવિને મળતો લાભ—

ઉત્તમ કાવ્ય ઇનાવનાર કવિ કાંઈ સાધારણ માનસ ધરાવતો નથી. તેની ભાવનાઓ, વિચારો, આકાંક્ષાઓ ઉદાત્ત હોય છે. કાળગળે-કુસંસર્ગોથી જનતામાં ખરાબ સંસ્કારો, મલિન આચારવિચારો જોઈ તેનું દિલ દાઝે છે. તેનું હૃદય જળી ઉઠે છે. જનપદની તે મલિનતા ધોઈ નાખવા માટે મહાન્ કવિ કાવ્યના ઝરાને વહેતો મૂકી દે છે. એને લાગે છે કે ધર્મના ઉપદેશો લોકો સાક્ષાત્ ગ્રહણ કરતા નથી, તાત્ત્વિક શ્રવણ-તપ-જપમાં પ્રવૃત્તિ વગેરેમાં જનતા અરુચિ દર્શાવે છે એટલે તાત્ત્વિક વિષયોને-ધાર્મિક આચારોની પ્રવૃત્તિઓને કવિ રસિક ભાષમાં શુંથી સુંદર કથાના વ્યાજે-પહાને જનતા સમક્ષ રજૂ કરે છે. જનતા તેમાં રહેલ રસના લોભે હાંશિ હાંશિ તેને વાંચે છે ને સુધરે છે.

આવી ઉદાર ભાવનાથી રચાયેલ કાવ્યનું કૃષ્ણ તેના કરનાર કવિને અશુભ કર્મનો નાશ અને મહાન્ શુભ સુકૃતનો લાભ એ જ હોઈ શકે. ધાન્ય જેવું કૃષ્ણ એ જ છે. ખાકીના ગણાવાતાં કૃષ્ણો ધાસ જેવા છે. તે કૃષ્ણો મળે તો પણ ઠીક અને ન મળે તો પણ ઠીક; તેની સાથે વિશાળ ભાવનાવાળા કવિને કંઈપણ નિસ્ખત હોતી નથી.

સંયોગવશ કોઈ કોઈ કવિએ ધન મેળવવા માટે તે તે રાજાની સૂક્તોદ્ધારા પ્રશંસા કરીને અર્થ સાધ્યો હોય તેથી તે સૂક્તોને ખોવ તરીકે ઓળખાવવા અને તે ધનને તેના કૃષ્ણ તરીકે ગણાવવું એ કાવ્યનું અને તેના કૃષ્ણનું મૂલ્ય ઘટાડવા જેવું છે. કાળચક્રમાં લાખો ને કરોડો કવિઓ થઈ ગયા. કયાં સર્વેની કીર્તિ રહી છે? શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર કે શ્રી હેમચન્દ્ર-સૂરિજી, વ્યાસ, વાલ્મીકી, કાલિદાસ, ભારવી કે માઘ એવા અમુક અમુકની અમુક મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં યશઃકીર્તિ પ્રસરી એટલે કાવ્યથી કવિ માત્રને યશઃરૂપ કૃષ્ણ મળે છે એમ માની શકાય નહિ. જેના નામ પણ જનતા બાજુથી નથી એવા કેટલાએક અફભુત કવિઓ જે કાવ્ય લખી ગયા છે તેનું કૃષ્ણ શું? શું તેઓએ કરેલા કાવ્યોને કીર્તિને જ કૃષ્ણ માનનારા અકૃષ્ણ કહેશે? એમ જો કહેવામાં કે માનવામાં આવે તો કાવ્યની પ્રવૃત્તિ રૂંધાય માટે એમ માની શકાય જ નહિ. વળી કેટલાએક એવા નિઃસ્પૃહ કવિઓ હોય છે કે જેઓ સુંદર કાવ્ય ઇનાવીને પોતાનું નામ પણ જણાવતા નથી. જેની જેને ઇચ્છા જ નથી તેનું કૃષ્ણ તે ન માનવું એ જ ઠીક છે, પરંતુ ખેતીમાં જેમ ધાસ થાય છે તેમ કાવ્યથી કીર્તિ એ આનુષંગિક મળે છે એમ માનવું વિશેષ ઉચિત છે; માટે એક ખૂણામાં ઊસીને પણ જનતા દુષ્ટ માર્ગેથી પાછી વળી સત્પથે પ્રવર્તે એવી ઉદાત્ત ભાવનાથી રચાયેલ કૃતિઓની સુવાસના ઉત્પાદકને પાપપ્રણાશને પુણ્યપ્રાપ્તિ એ જ પ્રધાન કૃષ્ણ મળે એ યુક્ત છે.

(૨) કાવ્યના નાયકને કાવ્યથી મળતું કૃષ્ણ—

સુખ્યત્વે કરીને કાવ્યમાં કોઈ એક પ્રધાન નાયક હોય છે. મોટે ભાગે તે નાયક વાસ્તવિક હોય છે. કાલ્પનિક તો કવિએ જ જોવામાં આવે છે. જેની નાયક તરીકે પસંદગી કરવામાં

આવી હોય છે તેમાં ઘણુંખરું સારા સારા ગુણો નિરૂપ્યા હોય છે. એટલે તે તે નાયકો પ્રત્યે નાયકોની સહાનુભૂતિ-પ્રેમ-દિલસોજી સ્વાભાવિક રહે છે. એ કારણે કાવ્યથી કાવ્યમાં ગુંથાયેલ નાયકને ઉત્તમવળ યશની પ્રાપ્તિ એ ફળ છે. જે જે પાત્રોનું જેવું જેવું નિરૂપણ કવિએ કાવ્યમાં કર્યું હોય તેવો તેવો યશ વા અપયશ તે તે પાત્રોને મળે છે. જનતા રામને પ્રશંસે છે. યુધિષ્ઠિરને વખાણે છે. નળના અને હરિશ્ચન્દ્રના દુઃખે દુઃખી થાય છે અને રાવણને ધિક્કારે છે, દુર્યોધનને નિન્દે છે. વગેરેમાં તે તે પાત્રોના કર્તવ્યો કરતાં કવિઓની કલમે-કાવ્યે વિશેષ લાગ લગવ્યો છે. રામ કરતાં વિશેષ ન્યાયી અને રાવણ કરતાં વધારે દુષ્ટ ઘણું રાજ્યો યદ્ય ગયા છે; છતાં તે યદ્યા કવિની કલમના અપાટે નહિં ચડેલા હોવાથી યશ-અપયશના ભાગી થયા નથી. જનતાના વર્ણવાદ વા અવર્ણવાદથી બચી ગયા છે, માટે કાવ્યમાં વર્ણવાયેલ નાયકને તેના વર્ણન યોગ્ય યશ અથવા અપયશનો લાભ મળે છે.

(૩) કાવ્યના વાચકને કાવ્યથી મળતો લાભ—

કાવ્યને રચનાર કવિ અસુક જ હોય છે. તેમાં ગુંથાયેલ નાયક પણ અસુક અસુક જ હોય છે પરંતુ તેના વાચક અસુક જ હોય છે એવું કંઈ નથી. અસુક કાવ્ય કેટલાએ વાંચ્યું અને કેટલા વાંચશે એ કંઈ કહી શકાય નહિં. કોઈ કોઈ કાવ્યના વાચકો તો ગણનાતીત પણ હોઈ શકે એટલે વાચકોને તે તે કાવ્યના વાચનથી શું શું લાભ મળે છે તે નિશ્ચિતપણે કહી શકાય નહિં, છતાં કાવ્યના વાચકો તેના વાચનમાં સુખ્યત્વે આનન્દ મેળવવા માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે એટલે વાચકને કાવ્યથી મળતું પ્રધાન ફળ આનન્દ છે. ખીલ ફળો તરીકે ગણાવી શકાય તેવા ફળો આ છે. તે તે કાવ્ય વાંચ-

વાથી પોતાના જીવનમાં સદ્ગુણ પ્રત્યે પ્રેમ, દુર્ગુણ પ્રત્યે ઘૃણા, ઉત્તમ-સંસ્કારોની ખીલવણી, કાવ્યમાં આવતાં તે તે નાયકોના જીવનનું જ્ઞાન, ભુદા ભુદા વ્યવહારોનો ખ્યાલ, ભિન્ન ભિન્ન નીતિઓનો પરિચય વગેરે, કેટલીક વખત વાચક પોતાને સાહિત્યનો શોખીન-કાવ્ય-રસિક માનતો પોતાની આન્તરિક વાસનાઓને ઉત્તેજવા માટે કાવ્યના-દુષ્ટ કાવ્યના એવા એવા નકામા વિભાગો કે જે કવિઓએ કે તેના રચનારાઓએ જનતાની ચિત્તવૃત્તિ આકર્ષવા માટે જ યોજ્યા હોય છે તે જ ભાગોને વાંચે છે. હાલમાં આવા વાચકોની વિપુલતા વિશેષ જોવામાં આવે છે ને તે જ કારણે શિષ્ટ સાહિત્ય પ્રમાણમાં અતિશય અલ્પ ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થેક-દૃષ્ટિલેખકો લોકમતના પ્રવાહમાં તણાયે જ જાય છે. કેટલાએક લેખકોએ તો આવી કાલ્પનિક વાતોમાંથી આગળ વધી ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ શિષ્ટ પુરુષોની વાતો આલેખતાં તે તે પ્રકારના પોતાની માનસિક સ્થિતિ પ્રમાણેના મલિન પ્રતિભિન્નો રચાતેલોનીથી આલેખી ઇતિહાસને વગોવ્યો છે એટલું જ નહિં પણ જનતાને ઉન્માર્ગ દોરી મહાદુષ્ટકૃત ઉપાર્જન કરેલ છે. લેખકે પોતાની કલમ ઉપર એટલો સંયમ જરૂર કેળવવો જોઈએ કે લલે સારી વાતો જનતા સમક્ષ ઓછી રજૂ કરાય પણ લોકોનું અધઃપતન થાય એવા પ્રસંગો ને સ્વાર્થને જતો કરીને પણ ચિતરવા ન જોઈએ. તે તે ભવિતા વિકાર-વર્ધક વાચનથી વાચકને એકન્દર ગેરલાભ ને હાનિ જ થાય છે, માટે કાવ્યથી લાભ મેળવવાના અભિલાષક વાચકે સારા કાવ્યના વાચનમાં પ્રવૃત્તિ કરવી ને તેથી વિશુદ્ધ આનન્દ અને વિશિષ્ટ ગુણો ખીલવવા. રસજનક સાહિત્ય એ રસસાગરના તરંગો છે ને વિકાર-વર્ધક લેખન એ તેનું વિષ છે. રસ-સાગરની

સંક્ષિપ્ત બોધવચનમાલા

લેખક-આચાર્યશ્રી વિજયપદ્મસૂરિશ્રી.

(ગતાંક ૪૪ ૧૬ થી સર.)

૬૩. સોનીને સોનાના રત્નકણની કીંમત હોય છે, તેથી સોના ગાળવાની કુલડીનો ભુકો કરીને તેમાંથી ચોટલાં સોનાના રત્નકણને મેળવે છે. માનવ જીવનના દરેક ક્ષણની કીંમત સોનાના રત્નકણથી પણ વધારે ગણવી કારણ કે કરોડો રત્નો ગઢલામાં દઈએ તો પણ ગયો સમય પાછો લાવી આપનાર કોઈ છે જ નહિ. કહ્યું છે કે દુર્લભો રત્નકોટયા હિ ક્ષણોઽપિ મનુજાયુષઃ ॥ આ વાતને લદ્દયમાં રાખીને છેવટે સોનાના વલણ (પ્રવૃત્તિ) ને બેઠને પણ ભય જીવોએ માનવ જિંદગીના એક પણ ક્ષણને નકામો ન જવા દેવો. ધર્મારાધન કરીને સફલ કરવો.

૬૪. એક માણસ જંગલમાં ચાલ્યો જાય છે. તેને તરસ લાગી ત્યારે તેણે એક દ્રુવા પાસે આવી દોરડીના ગાળાવાળાં લોટાને દ્રુવામાં નાંખ્યો. જ્યાંસુધી દોરડીનો છેડો તેના હાથમાં છે ત્યાંસુધી પાણી કાઢનાર તે મુસાફરને આશા છે કે લોટો ખૂદાર આવશે ત્યારે હું પાણી પીને તરસ છીંપાવીશ. આ દૃષ્ટાંતની ઘટના આ પ્રમાણે બાજુવી. દ્રુવા જેવો સંસાર ને લોટો જેવો સંસારી જીવ બાજુવો. દોરડીના જેવી જીવનદોરી બાજુવી. જેઓની ઘણી જિંદગી ધર્મારાધન કર્યા

વગર ચાલી ગઈ તેવા જીવો પણ બે જિંદગીનો છેવટનો ભાગ ધર્મારાધન કરી સફલ કરે તો જરૂર સંસારરૂપી દ્રુવામાંથી પોતાના આત્મા- (રૂપી લોટો) ને ગઢાર કાઢી શકે છે એટલે છેલ્લી અવસ્થામાં પણ સંયમને પામેલા જીવો જરૂર વૈમાનિક દેવની ઋદ્ધિને પામે છે. કહ્યું છે કે-“ પચ્છાચિત્તે પયાયા ચિત્ત્વં ગચ્છતિ યમર-મચ્છનાઈ.”

૬૫. જેમ એક પૈડાથી રથ ન ચાલે તેમ આત્મિક જીવનરૂપી રથ એકલા જ્ઞાનરૂપી પૈડાથી ન ચાલી શકે, તેને ચલાવવા માટે ઉત્તમ જ્ઞાન-ક્રિયારૂપી બે પૈડાની ખાસ જરૂરિયાત છે. બન્નેની આરાધના કરવાથી મોક્ષમાર્ગ મળી શકે.

૬૬. ગુરુકુલવાસમાં રહેવાથી સુખ્યપણે બે લાભ થાય છે. ૧ ઉત્તમ જ્ઞાનનો લાભ (૨) મેળવેલા દર્શનજ્ઞાનચારિત્રમાં સ્થિરતા. કહ્યું છે કે-નાણસ્સ હોદ્દ મામી ચિરયરજો નાણદંસજ-ચરિત્તે । ઘણા જાન કહંજે ગુરુકુલવાસં ન મુંચંતિ ॥ ૧ ॥

૬૭. નિજ ગુણ રમણતારૂપ ભાવ ચારિત્રને લઈને જ દ્રવ્ય ચારિત્રની કીંમત ગણાય. કદાચને કોઈ વિશિષ્ટ જીવને ઉદ્દેશી દ્રવ્ય ચારિત્ર વિના સુક્રિયા થાય પણ ભાવ ચારિત્ર વિના થાય જ નહિ.

લહરી સમા સાહિત્યથી પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થશે. ભાગ્યથેજે તે તરફીમાં જે આઈ આવેલ દિવ્ય રત્ન પણ સાંપડશે પણ વિષ તુલ્ય વાચનથી મદ ચઢી મૂંઝાઈત થવા સિવાય અન્ય કંઈ

લાભ નહિ થાય. કાવ્ય-અમૃત-ના આસ્વાદથી કવિ, કાવ્યના નાયકો અને વાયકો અબર અમર અને અખંડ બને. આખર એ અમૃત તેઓને અમૃતપદ પ્રાપ્ત કરાવે એ જ આશા.

મુનિરાજશ્રી ધુરન્ધરાવજયજી

૬૮. સાધુપણામાં કે શ્રાવકપણામાં જે સહન-શીલ હોય તે જ ટકી શકે, બીજા નહિ, ને જે નમ્રભાવે વર્તે તે બધાને ગમે. કહ્યું છે કે-સહ તે રહે, ને નમે તે ગમે.

૬૯. વિનય : ગુણથી શત્રુ પણ સ્વાધીન જરૂર થાય, માટે જ કહ્યું છે કે-વિનય વૈરીને વશ કરે.

૭૦. દુનિયામાં જે જન્મ પામ્યો, તે જરૂર મરણ પામે જ છે; પણ મરવામાં ફેર એટલો જ કે કેટલાએક પાપી જીવો અંતિમ સમયે અસ-માધિ આદિ* કારણને લઈને રીણાઈ રીણાઈને મરણ પામે છે ને કેટલાએક ધર્મી જીવો હસતાં હસતાં સમાધિ મરણ પામે, ત્યારે લોકો તેના ગુણને યાદ કરીને વારંવાર રૂદન કરે છે. આ સમાધિ મરણ જ ઉત્તમ ગણાય. આ પ્રસંગે એક ફૂલો યાદ રાખવા જેવો છે. તે આ.

“જળ તું આયો જગતમે લોક હસત તું રોય; કરણી એસી અળ કરો, તું હસે જગ રોય.”

૭૧. ધર્મવીર પુરુષોની એ ભાવના હોય છે કે-આ મારી રાજ્યલક્ષ્મી ભલે ચાલી નથ અથવા શરીર ઉપર તરવારના ઘા પડે, કે ચમ-રાજ મસ્તક લઈ નથ, તો પણ મારી બુદ્ધિ ધર્મથી લગાર પણ ચલાયમાન ન જ થાય. કહ્યું છે કે-સપદ્ધિ વિલયમેતુ રાજલક્ષ્મી સ્પરિ-પતન્વથવા કુપાણધારાઃ ॥ અપહરતુતરોં શિરઃ શતાંતો મમ તુ મર્તિર્ન મનાગપૈતુ ધર્માત્ ॥૨॥

૭૨. ૧ હે પૂજ્ય કૃપા કરીને મને લાભ આપો, ને તારા-આ રીતે મીઠી વાણી બોલીને મુપાત્ર દાન દેવું. ૨ અભિમાન વિનાનું જ્ઞાન. ૩ ક્ષમાવાળું જાલ-પરાક્રમ. ૪ જેમાંથી દાન હાંશથી દેવાય, તેવું ધન આ-ચાર કદયાણકારી પદાર્થો મહા ફલ્લ છે. કહ્યું છે કે-દાનં પ્રિય-ચાક્ષુ સદ્વિતં જ્ઞાનમર્ગ્યં દાંમાન્વિતં સૌર્ય ॥ ત્યાગ સદ્વિતં ચચિતં દુર્લભમેતશ્ચતુર્થંદ્રમ્ ॥૨॥

૭૩. ૧ જ્ઞાની છતાં વિનયી, ૨ સુંદર આકૃતિવાળો છતાં સુશીલ. ૩ અધિકારી છતાં ન્યાયી. ૪ ધનાઢ્ય છતાં દાનિશ્વરી ૫ સમર્થ છતાં ક્ષમાવંત આ પાંચ ઉત્તમ કલ્પવૃક્ષો નાળુવા. કહ્યું છે કે-જ્ઞાનો વિનયતઃ સુમગઃ સુશીલઃ । પ્રમુત્વવાન્ન્યાયપયિ પ્રવૃત્તઃ ॥ દાનો ધનાઢ્યઃ પ્રશમી સમર્થઃ । પશ્ચાન્ન્યમી વન્ધુર કલ્પ-વૃક્ષાઃ ॥ ૧ ॥

૭૪. ૧ ખરાબ કામની શરૂઆત. ૨. સગાં-ઓમાં વિરોધ. ૩ બલવાનની સાથે સ્પર્ધા કરવી. ૪ સ્ત્રીભક્તિનો-વિશ્વાસ આ ચાર વાનાં વગર માતે મારનારા છે.

૭૫. જે જ્ઞાનનો અવસર ઉપયોગ ન થાય તે શા કામનું ? કહ્યું છે કે-જન્યુ ન્નણ્યુ શું કરે, બળપણામાં પડી ધૂળ ॥ શેકાણી કહે શેકેને, ચોર ધન લઈ ગયા દૂર ॥૧॥

૭૬. નિર્મળ સંયમી મહાપુરુષોને જાની શકે તો મદદ કરવી. તેમના ગુણની પ્રશંસા કરવી, ભક્તિ કરવી, પણ નિંદા તો કરવી જ નહિ; કારણ કે નિંદાથી ચીકણું કર્મો બાંધાય જેથી રાગાદિની લયંદર પીડા લોગવતાં ઘણું જન્મ-મરણ કરવા પડે. એક દિવસનું પણ સંયમ જેમને ફલ્લ છે તેઓ સંયમી જીવોની નિંદા ન કરે પણ અનુમોદના જ કરે.

૭૭. ઉપદેશકે આ શ્રોતાઓ કેવા છે ? તેમની રૂચિ કેવી છે ? ક્ષેત્ર કેવું ? હાલ કાળ કેવો વર્તે છે ? ભાવ કેવો છે ? આ ચાર બાબતની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી તપાસ કર્યા બાદ ઉપ-દેશ દેવો જોઈએ. શ્રોતાઓની પરીક્ષા ન કરે. ને ઉપદેશ દેવા માંડે તો ભેંસ આગળ ભાગવત વાંચ્યા જેવું થાય. એક પંડિતે મૂર્ખ પ્રદેશમાં જઈને ઘાંટા પાડીને વગર વિચારે ઉપદેશ આપ્યો તેવું દેવ તને એ મળ્યું કે-શરીર ઉપર દામની વેદના સહન કરવી પડી. ત્યાંથી નીકળતાં તે

ક દ્વિહો બોલ્યો કે-જ્ઞાનીનો શુરુ અજ્ઞાનીનો
સ ॥ એમ કરતાં લઠ્ઠી ઉપાડે, તો સુખે ઉગાડું
સ ॥૧૧॥

કાઢે, તેમ આપણે પણ પુણ્ય પાપની પેદાશનો
મેળ જરૂર કાઢીએ તો પાપ થટે. ને પુણ્ય વધે.
ધાર્મિક કાર્યો વધારે કરવાની તીવ્ર યુક્તિ લેતો.
(ચાલુ)

૭૮. જેમ વેપારી દરરોજ પેદાશનો મેળ

જગદ્ગુરુ વિજયહીરસૂરીશ્વરજી.

(ભારતકા રાજા આલમ મેં એ-રાગ)

હીરક સમ જેત નલે શોભ્યા, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી;
ભાવિકેએ અંતરથી પરખ્યા, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૧)

પ્રતિજોધી અકબરને સૂરિએ, શુભ મંત્ર અહિયાંનાં દીધા;
સમ્રાટે સુંદર કાર્ય કીધાં, એ વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૨)

જનિયા નામે કર દૂર કરાવ્યો, વગડાવ્યો પટલ અમારિ તણો;
ઉત્તમ ગુણધારી જગદ્ ગુરુ, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૩)

અતિ લઘુ વયમાં દીક્ષા પામ્યાં, શાસ્ત્રો વાંચી પાંડિત્ય વર્ધા;
ઉપદેશે માનવ ચિત્ત હર્ધ્યા, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૪)

શુભ પંચ મહાવ્રતધારી જે, ભવિજનકેરા ઉપકારી તે;
આત્માનન્દી ગુણના સાગર, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૫)

અમૃત સમ વાણીને સુણતાં, માનવગણ ભાવે મુગ્ધ બનતાં;
જિન ધર્મ પતાકા ફરકાવી, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૬)

કરી અજિત કાર્ય જે અમર થયાં, તે અજિત ધામ અધિકારી બન્યા;
હેમેન્દ્ર ઉરે જ સ્થિર વસ્યા, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૭)

મુનિરાજશ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી.

વૈરાગ્યમય વિવિધ વિચારો.

સુનિરાજશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ-અમદાવાદ.

અહો પ્રભુ ! એવી દશા અહોનિશ ક્યારે જાગૃત થયો ? કે તારા ગુણનો અસ્થાનિત પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય ? તારા પ્રત્યે અત્યંત ભક્તિ પેદા થાય ? કે જેના પસાયથી આ દુનિયા ઉપરનો રાગ ઓછો થાય ? તારા વચનો ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા ક્યારે થયો ? કે તારી આજ્ઞા હું કૂલની માળાની પેઠે મસ્તક પર ધરું. તારી ક્ષમા, તારી શાંતિ, તારું જ્ઞાન, તારું ધ્યાન, તારું યથાર્થ વાદીપણું, તારી અપૂર્વ પરોપકાર બુદ્ધિ અને તારી અત્યંત સહનશીલતા જોઇ મારા આત્મ પ્રદેશમાં તું ક્યારે વસીશ ? પર પુણ્યલ પર ઉદાસીન વૃત્તિ ક્યારે ઉત્પન્ન થયો ? કે જેથી હું મારા સ્વરૂપમાં જ રહું.

x x x

આત્મા એજ દેવ, આત્મા એજ ગુરુ, આત્મા એજ ધર્મ, આત્મા એજ સુખ, આત્મા એજ મોક્ષ, આત્મા એજ અખંડ આનંદ, આત્મા એજ પરમાત્મા છે, એમ યથાર્થ ક્યારે જાણવામાં આવશે ?

x x x

હે પ્રભુ ! આ ભાવનાઓ, આ મનોરથો ને આ વિચારો ક્યારે પૂર્ણ થશે ને મનુષ્યભવતું સાર્થકપણું ક્યારે થશે ? નવતત્ત્વમાંથી બે જાણી ચાર છાંડી અને ત્રણને ગ્રહણ કરવા ક્યારે યત્ન કરીશ ? હું હમણું સંવરમાં છું કે આશ્રવમાં ? હું હમણું નિર્જરા કરું છું કે નહિ ? હું હમણા આશ્રવનો ત્યાગ કરું છું કે નહિ ? હું હમણું અનિત્ય, અશરણાદિ ભાવનાનું ચિત્તવન કરું છું કે નહિ ? એમ વારંવાર મને ક્યારે ભાન થશે ? હું કોણ છું ? હું કયાંથી

થયો ? મારું સત્ય સ્વરૂપ શું છે ? હું કયાંથી આવ્યો ને કયાં જઈશ ? મારું શું થાશે ? આ શરીર શું છે ? આ દુનિયા શું છે ? આ કુટુંબ કોણ છે ? ને મારો આ સર્વ સાથે સંબંધ કેમ થયો ? એ સંબંધ સત્ય છે કે અસત્ય ? એ ત્યજું કે રાખું ? આવા ઉત્તમ વિચારો વિવેકપૂર્વક અને શાંત હાવે ક્યારે કરીશ ? આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના તાત્વિક સિદ્ધાંતનો અનુભવ ક્યારે કરીશ ? ને કર્મનો સત્વર નાશ ક્યારે કરીશ ?

x x x

આત્મ સ્વરૂપમાં રમણ કરવાથી પરભાવની પ્રવૃત્તિ ત્યાગવાથી ચારિત્ર આત્મસ્વરૂપને જાણવા-રૂપ જ્ઞાન પોતાના અસંખ્યેય પ્રદેશોમાં વ્યાપીને રહેનાર હોવાથી સહજ સ્વરૂપ જ્ઞાનાદિ અનંત પર્યાયવાળો હું છું. અન્ય નથી એવો નિર્ધાર તે દર્શન એમ આત્મજ્ઞાન, દર્શનરૂપ બે ભેદ ઉપયોગ ગુણના લક્ષણથી ઓળખાય છે. ભાષ્યમાં એમ કહ્યું છે. આત્માની બે ગુણરૂપે જ વ્યાખ્યા કરે છે તેમના મત પ્રમાણે જ્ઞાનમાં સ્થિરતા તેજ ચારિત્ર ગણ્યું છે. તેથી જ્ઞાન અને ચારિત્રના અભેદ જ છે. જ્ઞાન જ આત્મ પરિણામમય વૃત્તિરૂપે સમ્યક્ત્વ છે. આસ્રવ નિરોધરૂપ તત્ત્વ-જ્ઞાનમાં એકતા તે ચારિત્ર છે એમ પ્રવૃત્તિના ભેદે જ્ઞાનની જ ત્રણ અવસ્થાઓ છે. તેમજ પ્રથમ ક્રિયાનયથી સાધ્ય છે અને તત્ત્વ (આત્મા) પ્રગટે ત્યારે સર્વ જ્ઞાનનયથી સાધ્ય છે. ખરી રીતે જ્ઞાનમાં પ્રવૃત્તિ તેજ ચારિત્ર છે કારણ કે જ્ઞાનમય સેવા આત્મધર્મ છે, તેથી જ્ઞાનસ્વરૂપ જ આત્મા છે.

અપૂર્ણ

જ્ઞાનસારના બત્રીગ અષ્ટકનો સંક્ષિપ્ત સાર.

લે. પુણ્યવિજયજી સંવિજ્ઞાપાદિક.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૪ થી શરૂ)

૧૧ નિલેપ—પુણ્યલભાવનો હું કર્તા નથી, કરાવનાર નથી અને તદ્દશુષ્ણ અનુયાયી નથી. આવા જ્ઞાનવાળો આત્મા લેપાતો નથી. તપ અને શ્રુતજ્ઞાનાદિએ મત્ત એવો ક્રિયાવાન આત્મા પણ લેપાય છે, પરંતુ લાવના જ્ઞાને કરીને પૂર્ણ એવો ક્રિયા રહિત લેપાતો નથી. મોટા દોષની નિવૃત્તિ ક્રિયાના બળથી જ થાય છે, અને સૂક્ષ્મ દોષની નિવૃત્તિ જ્ઞાનના બળથી જ થાય છે. દેશવિરતિ, સર્વવિરતિને તે સ્થાનની કરણીની મુખ્યતા છે પરંતુ સાતમા, આઠમા, નવમા શુભસ્થાને વર્તતા જીવને જ્ઞાનની મુખ્યતા છે.

૧૨ નિઃસ્પૃહ—સ્પૃહાવાન મુનિતૃણ અથવા રૂની જેમ હલકો દેખાય છે અને લવસમુદ્રમાં ડૂબે છે, તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. પરસ્પૃહા એ જ મહાદુઃખ અને નિઃસ્પૃહત્વ એ જ મુખ્ય છે.

૧૩ મૌનવાન—(પુણ્યલને વિષે અપ્રવૃત્તિ એ જ મૌન) સમ્યક્ત્વ તે જ મૌન અને મૌન તે જ સમ્યક્ત્વ છે. શુદ્ધ શ્રદ્ધાએ નિરધાર કરેલ આત્મસ્વભાવની ઉપાદેયતાને વિષે જ ઉપયોગ-પરિણતિનું અવસ્થાન તે જ સમ્યક્ત્વ છે, અને સમ્યક્દર્શને કરીને હેયોપાદેયતાં વિલક્ષ્ય કરી ઉપાદેયને વિષે રમણ સ્વભાવ એ જ મૌન છે, એ જાનેનું ઐક્ય છે. આત્મા આત્માએ કરીને આત્માને વિષે શુદ્ધતા બાંધે છે, માટે મુનિની જ્ઞાન અવસ્થા રત્નત્રયીમાં-જ્ઞાન-દર્શન અને આસ્ત્રિની એકતા કરે છે, આત્માના જ્ઞાનમાં

રમણ કરનાર જે પુરુષની ક્રિયા જ્ઞાનમયી છે તેનું મૌન સર્વોત્તમ છે. જેમ વિપરીતગ્રાહી મણિનું જ્ઞાન અને મણિની શ્રદ્ધા શુદ્ધ મણિમાં પ્રવૃત્તિ કરતું નથી, તેમજ જે જ્ઞાન અને શ્રદ્ધાથી શુદ્ધ આત્મસ્વભાવને વિષે આચરણ થતું નથી અથવા દોષનિવૃત્તિ થતી નથી, તે જ્ઞાન નથી અને તે દર્શન નથી. પ્રહીપની સર્વ ક્રિયા પ્રકાશ શક્તિવાળી છે તેમ આત્મસ્વરૂપથી લિપ્ત જેના પરિણામ નથી એવા અનન્ય સ્વ-ભાવવાળાની સર્વ ક્રિયા જ્ઞાનમય છે, તેનું મૌન સર્વોત્તમ છે.

૧૪ વિદ્યાવાન—તત્ત્વને વિષે જે બુદ્ધિ તેને યોગાચાર્યોએ વિદ્યા કહી છે. આત્મા પરિણામી નિત્ય છે. પરસંગ—પુણ્યલસંગ અનિત્ય એમ બે બાજુ છે તે વિદ્યાવાન બાણવો. સમતાના કુંડમાં સ્નાન કરીને અને કર્મમળને દૂર કરીને જે મલિનતાને પામતો નથી તે અંતરાત્મા ઉત્કૃષ્ટ પવિત્ર છે. હું અને મારાપણાની બુદ્ધિ તે અવિદ્યા છે. સર્વદા ક્ષીર-નીરની જેમ એકરૂપ થઈ રહેલા કર્મ અને જીવને જે વિલિપ્ત કરે છે, જડ-ચેતન લક્ષણથી તેની વ્યવસ્થા કરીને પૃથક્ કરે છે તે લેહજાની મુનિરાજ વિદ્યાવાન છે.

૧૫ વિવેકવાન—આત્મા આત્માને આત્માએ કરીને આત્માને માટે આત્માથી આત્માને વિષે બાંધે તે છ કારક છે. સંસારમાં શરીર, આત્મા અને આદિ શબ્દથી વૈચન, ચિત્ત, ચૈતન્યાદિનો અવિવેક-અલેહ એ સદા સુલભ છે.

સમય મા પમાણ । બેઢરકારીના લોગ.

બંધુઓ ! અગ્નિનક ઉદ્ભવેલા વિચારથી આપણુ સર્વે અહીં આવી ચઢ્યા, છતાં અહીંનો સિંહનિપચા પ્રાસાદ નિરખી સાથે જ આપણો આત્મા અપૂર્વ આહ્લાદ અનુભવે છે. આપણા પૂર્વજ ચક્રવર્તી મહારાજ ભરતે ચાલુ અવસર્પિણીકાળના ચોવીશે તીર્થપતિની અહીં સ્થાપના કરી, આ પ્રદેશના વાતાવરણમાં અનોખી પવિત્રતાનું સિચન કર્યું છે. એ ઉપરાંત શ્રી યુગાદિ જિનેશ સાથે નિર્વાણ પામનાર આત્માઓની સ્મૃતિમાં જે સ્તૂપના સર્જન કર્યા છે એ સુવર્ણમાં સુગંધનો મેળ મળ્યા જેવું કહેવાય. આ પૂનિતધામમાં આપણે પગ મૂક્યા પછી, આપણી ચોતરફ કેવલ આધ્યાત્મિક ભાવોના જ આદોલનો ઉભરાયા છે. સમય ક્યાં વીતે છે એ ભક્તિના ઉલ્લાસમાં સમજાતું પણ નથી ! અહીંથી પાછા ફરવા મન માનતું નથી, છતાં પિતાશ્રી તરફથી સંદેશો આવ્યો છે કે—આપણુ સર્વેએ સત્વર પાછા ફરવું.

સાઠ હજાર બંધવોની માતાઓ જુદી હોવા છતાં, પરસ્પરમાં સ્નેહની ગાંઠ એવી તો નિખિડ હતી કે સૌ વડિલની આજ્ઞા શીરોધાર્ય કરતા. જ્યેષ્ઠપ્રાતાનું કથન સાંભળી, તરત જ સૌ એટી અવાજે બોલી ઉઠ્યા.

વડિલ લાઇ, આપ જે નિર્ણય કરો તે અમારે કબૂલ છે. અષ્ટાપદ પર્વત પર હજુ સ્થિરતા કરવી હોય તો અમારી ના નથી, અને અયોધ્યા પ્રતિ કૂચ કરવી હોય તો અમે તૈયાર જ છીએ.

યાત્રા તો આપણે સારી રીતે કરી લીધી છે. પિતાશ્રીનો પત્ર એટલે એનો અમલ તો કરવો જ ઘટે. મનમાં એક જ વસવસો રહે છે કે આવા રત્ન-મણિમય પ્રાસાદનું રક્ષણ ધરા-ધાર થાય તેવો પ્રબંધ જણાતો નથી ! પહોંડના આઠ પગલા વટાવ્યા કે પ્રાસાદ સામે આવી ખડા થવાય. કાળ વિષમ આવી રહ્યો છે. અહીં આવનાર આત્માઓ કેવલ ભાવુક અને ભક્તિ-

તે દેહાત્માદિનું ભેદ પરિજ્ઞાન-આત્માની એકતાનો નિશ્ચય કોટિ જન્મોવડે દુર્લભ છે. સંસારમાં બધાય ભવસ્થ જીવો શરીર અને આત્માની અલેદવાસનાથી વાસિત જ છે. ભેદજ્ઞાની કોઈક જ હોય છે, એવા ભેદજ્ઞાની તે જ વિવેકવાનુ કહેવાય છે.

૧૬ માધ્યસ્થ—સ્વપક્ષમાં સત્ત્વ અને પર પક્ષમાં નિષ્ક્રુજ એવા નયોમાં જેનું મન તુલ્ય સ્વભાવવાળું છે, તે મહાશુનિને માધ્યસ્થ જાણવા. તે અપક્ષપાતપણાએ કરીને તત્ત્વની પરીક્ષા

કરનાર છે એમ સમજવું, પરંતુ એક નયપક્ષી મધ્યસ્થ થઈ શકે નહિ. સર્વ પ્રાણીઓ પોતાના કર્મકૃત આવેશવાળા છે, અને પોતાના કર્મ લોગવે છે તેમની પ્રત્યે મધ્યસ્થ પુરુષ રાગદ્વેષ નહિ ધરતાં સમવૃત્તિથી રહે છે. પરચિતા રાગાદિનો હેતુ છે અને આત્મચિતા પરમશુભ આપનાર છે. મધ્યસ્થ પુરુષનો મનરૂપી વાછરો સુક્તિરૂપી ગાયની પાછળ જાય છે, જ્યારે કદાચહીનો મનરૂપી મકંટ તેને પૂંછડે કરીને જોયે છે.

(ચાલુ)

વંત જ હશે એમ કેમ માની શકાય ? અહીંના અમૃદ્ય મહિરતોની જ્યાતિ સાંભળી કાં ચોર-લૂંટારા ન આવે ? એણે જ આ કંઈ સત્-યુગનો જમાનો છે !

તો પછી આવતાં વિલંબ થશે એમ પિતા-શ્રીને કહેવડાવી દો, આ તીર્થ સુરક્ષિત બને તેવી યોજના વિચારો.

ના, ના, જે હું સૂચવું તે માર્ગ ગ્રહણ કરાય તો સર્વ કંઈ બરાબર થઈ જાય. આપણી સાથેના રસાલામાંથી માત્ર બપૂરના અનુચરોને રાખી બીજા બધાને રાજધાની તરફ વિદાય કરવા, તેમની સાથે પિતાશ્રીને બળદ કરવી કે અમો પાછળ આવી રહ્યા છીએ. તમો બધા આ પહાડની ચારે બાજુ ઊંડી ખાઈ ખોદવા મંડી પડો. એ કાર્યમાં આપણે સાથે લાવેલા દંડરત્નનો ઉપયોગ કરો. દરમીઆન હું ગંગાના પ્રવાહને એ ખાઈમાં વાળી આણું. પાણીથી ભરપૂર ખાઈને જોતાં જ લૂંટારા કે ધાડપાડુ આ તરફ દ્રશ્ય નહીં. બાકી બાવુક આત્માઓ-ચાત્રા નિમિત્તે આવેલા ઉપાસકો-એને પાર કરી, પર્વત પર ચઢી દર્શન કરશે જ કરશે.

જનહુકુમાર ભાઈ, ખરેખર તમોએ સાચો માર્ગ શોધ્યો. ભરતગદીના સર્જન પાછળ સગરચક્રીના પુત્રોએ રક્ષણની પાળ આ રીતે ઊભી કરવી જ જોઈએ. તો જ ચાત્રાએ આવ્યા પ્રમાણુ અને તો જ કંઈ સ્મૃતિ મૂકી ગયા કહેવાય.

બસ પહાડની ચોતરફ દુબરો રાધોના એક સામટા ધસારાથી ધરતી ધૂજવા માંડી. જોરથી હુલાવી દીધેલી કટાર જેમ દેવમાંથી આંતરડા બહાર જોડી કડાઉ તેમ, દંડરત્નના પ્રભાવે ધરણીના મૂળ ઉપાડી બહાર આવવા માંડ્યા. ઉપરના ભાગમાં ઊભી નીકળેલા વૃદ્ધા, જાતી પડેલી ઝાડીઓ, અને છુટાછવાયા ઝૂંપ-

ડાઓ તો જોતજોતામાં હતા ન હતા થઈ ગયા ! પ્રલય કાળના વાયરાને જોઈ જેમ સુસાકરો ભાગી છૂટે તેમ માનવ ટોળા અને પ્રાણીવૃંદ આ પ્યારા ગિરિનું સાંનિધ્ય ત્યાજી નાશી છૂટ્યા !

દંડરત્નના આકરા ઘાથી ધરતીના ધાવણ તો છૂટી ગયા, પણ એની હેઠળ આવેલા દેવના ભુવનો પણ હાલી ઉઠ્યાં. સુશબ્ધાર ધૂળધારાઓ એમાં વહી રહી. અચાનક આ બનાવે એ દેવતાઓને પણ વ્યાકુળ બનાવી મેલ્યા ! ઇંદ્ર પાસે સમાચાર આવ્યા અને એકાએક એની ચક્ષુના ખૂણા રાતા થયા-એવો તે દોષ માનવ રાક્ષસ પાક્યો કે જે દેવો સાથે બાધ લીડવા તૈયાર થયો છે. ?

નાગરાજ જ્વલનપ્રભ પ્રગટ થયાં, અને નેત્રો તગતગાવતા ગઈ ઉઠ્યા—તમો સર્વ કોણ છે ? આ શું કરી રહ્યા છો ?

અમો સગર ચક્રીના પુત્રો છીએ. તમારું એમાં માથું મારવાનું શું કારણ ?

આ તે રક્ષા છે કે લાશ ? પામર એવા માનવ આ તીર્થની શી રક્ષા કરવાના હતા ? એતું સાંનિધ્ય તો દેવોને શોંષાયું છે. તમારું કાર્ય તો તૃપાતુર વાહરડને કુલામાં નાંખી દેવા કરવા જેવું છે. ભક્તિના જોયા તમે તમોએ અહીંના આડપાનનો ખોરા કદાચો ! મનુષ્ય તેમ જનવરોને આશ્રયદીન કર્યા ! અને અમારા ભુવનોમાં ધૂળના ઢગ ભર્યા દબરોનું અકરમાણુ કરવાદેવ કાર્ય ભક્તિના બીજામાં શી રીતે સમાય ? આટલાથી જ અટકી જવ. પંથે પંથે. ગદીના રત્નનો વધુ દુરુપયોગ ન કરો.

આટલું કહી જ્વલનપ્રભદેવ અંતર્ધાન ગયા. સગરપુત્રો દાસવંતથી ભરેલા હતા. ધાક-ધમકીની તંમજે પરવા નહોતી, છતાં અન્યનું સાનિ પહોંચે તેવી પ્રવૃત્તિ કર્યા જવી એ પણ

લેખક:— શ્રી કૃતેહચંદ અવેરભાઈ

સુંદર ગંગીઆને જેટલી વાહની આવશ્યકતા છે તેટલી જ જીવને દુઃખની આવશ્યકતા છે; દુઃખમાં થતો કષ્ટનો અનુભવ એ જ જીવન માટે ઉત્પત્તિનું કારણ છે; જીવનું દુઃખ જેમ જોજનને વહાણું બનાવે છે તેમ દુઃખોનો આસ્વાદ સાચા સુખની લહેજતને વધારે છે; સુખ એ છાતી અને દુઃખ એ પીઠ છે; દરેકને જાનેની આવશ્યકતા છે; દુઃખ સુખના દ્વંદ્વો રાત્રિદિવસના દ્વંદ્વોની જેમ મનુષ્યને પડતી અને ચરતીના અનુભવો આપી રહ્યાં છે.

હાથ અગ્ર પકાવીને પોતે નહીં ખાતાં જરૂરને અર્પણ કરી ખુશી થાય છે, અને એ સ્વાભાવિક રીતે પોતાનું વળતર મેળવી લે છે તેવી રીતે વિદ્વાન મનુષ્ય અન્ય અજ્ઞાન મનુષ્યોના હિતને માટે થાય, યથાશક્તિ સહુને ઉપયોગી થાય તો

તે સૌના હિત સાથે સ્વાભાવિક રીતે પોતાનું હિત પણ આપી લે છે.

જીવન સનાતન છે; જેમ શરીરમાં વિક્રિયા થયેલી હોય તો ઉપર ઉપરની દવાથી મટતી નથી પરંતુ વિકારો રૈચદ્વારા કાઢી નાંખવાથી મટે છે અને શરીરમાં જીવનશક્તિ આવી હોવાથી લોહી હરતું હરતું વિશેષ થવાથી વિક્રિયા નાખૂદ થાય છે, તેમ આત્મા અન્ય જન્મમાં જાય તો પણ જીવન સનાતન જીવનશક્તિને સ્વભાવ ઉત્ક્રાંતિવાળો હોઈ કર્મના વિકારો દૂર થાય ત્યારે પૂર્વજન્મમાં એકઠા કરેલાં શુભ સંસ્કારનાં ણીએનું વૃક્ષ થતાં આખરે મુક્તિરૂપ ફલ-અખંડ જીવન પ્રાપ્ત થાય છે.

તેમનો હેતુ ન હતો. વડિલ બ્રાતા જન્મકુમાર ગંગાકાંઠે હતા, ત્યાં અનુચરો દોડાવ્યા. શું કરવું તેવા વિચાર કરવા લાગ્યા. ત્યાં તો થોડા જ સમયમાં થોડા પૂર વેગે ગંગાનો પ્રવાહ ખાઈમાં આવતો દૃષ્ટિગોચર થયો. અનુચરોનો મેળાપ થાય એ પૂર્વ જ જન્મકુમાર તીર્થરક્ષાની ધારણાને સફળ બનાવતો આવી પહોંચ્યો. ચૈત-રક્ષ્ણ ફરી વળ્યું અને કાંઠાને છલકાવા લાગ્યું.

ભાઈઓ, વડિલ બ્રાતા પાસે દોડી ગયા. નાગરાજના આગમન સંજોગે વાતનો આરંભ

કરે ત્યાં તો એ જ જ્વલનપ્રભ-ભુવનપતિનો ઇદ્ર પ્રલયકારના કુંકાડા મારતો અને આંખોમાંથી અગ્નિ વર્ષાવતો આવી પહોંચ્યો. ભૂકુટિ ચઢાવી ભયંકર અવાજે ગર્જી રહ્યા.

નાદાનો, એક વાર શિખામણુ આપ્યા છતાં એની અવજ્ઞા કરવાનું કૃણ આજો. દેવોના ભુવનોમાં પાણી લારવાના પ્રયાસનું ભયંકર પરિણામ લોગવો. એમ કહી તરત જ વિષ-વનાળાદ્વારા ગધાને ભસ્મીભૂત કર્યા.

—ચૈકસી

.....વર્તમાન સમાચાર.....

શ્રી તાલધ્વજગિરિ (તંજાવ તીર્થ) શ્રી ચૌમુખજ્ઞના મંદિરમાં ખસિત કરવામાં આવેલી ચાર પ્રતિમાઓ.

શાશ્વત શ્રી શત્રુઞ્ચગિરિની ઉપરોક્ત ટુંકમાં ચૌમુખ પ્રભુની મૂર્તિ-ખંડનનો ધર્મ-દેવી બનાવ જે બન્યો તેથી જૈન અને હિંદુ સમાજની લાગણી અત્યંત દુભાષ છે. આવણુ પદી ૫ સોમવારે રાત્રિએ વૈરવૃત્તિને લીધે ઘણું હીચકાડું આ ઘોર અપકૃત્ય કરવામાં આવેલ છે.

દૂધનું દહીં, છાશ, સાખણ અને ઘી અનુક્રમે થયા પછી ઘીનું દૂધ ત્રિકાલમાં પણ ન થઈ શકે; ઘાસ ગાયના મુખમાં ખવાયા પછી તેનું દૂધ થાય પણ ફરીથી ઘાસ ન શકે; વિજ્ઞાનની (science) પણ તેવી તાકાત નથી; તેમ સિદ્ધાત્મા થયા પછી તે કર્મમય સંસારી આત્મા ન થઈ શકે.

× × ×
 વ્યત્તિપજતિ પદાર્થનાન્તરઃ કોઽપિ હેતુઃ ।
 અથોત “ અંતરંગ લાવોને એકઠાં થવામાં કોઈ પણ નિમિત્ત હોય છે ”—એ રીતે સંસારી આત્માની અંતરંગ ક્રિયા કર્મના બાંધ, ઉદય, કર્મચેતના અને કર્મફળચેતનાએ ચાલતી હોય છે, બાહ્ય નિમિત્તોને નજીક લાવવામાં પણ કર્મની અંતરંગ ક્રિયા કારણભૂત હોય છે; દુષ્ટાંત તરીકે કેળું ખાવામાં આવ્યું અને અમુક મનુષ્યને અસાતાવેદનીયનો ઉદય થયો; આ કેળું ખાવાની ઇચ્છા પણ પૂર્વજન્મ મોહનીય કર્મના ઉદયથી થાય છે. એ રીતે કર્મો પરસ્પર સંકલનાપૂર્વક ભાગ લાજવી રહેલ છે.

× × ×
 અખંડ વસ્તુ (Oodmagas) ને વ્યાવહારિક

મંદિરના તાળા તોડી પ્રતિમાઓ બહાર કાઢી મસ્તકો ખંડિત કરેલી સ્થિતિએ મંદિરના દરવાજા પાસે બીજે દિવસે સવારમાં જોતાં તંજાવ ગામમાં દરેક હિંદુ કોમમાં હાહાકાર વર્તી રહ્યો હતો. લાવનગર તાર કરવામાં આવતાં અત્રેથી તપાસ કરવા ગૃહસ્થો ગયા હતા. ત્યારબાદ આ શહેરના અગ્રગણ્ય શહેરી શેઠ જીવરાજ દેવચંદના પ્રમુખ-પણા નીચે સમગ્ર મહાજન હિંદુસમાજ એકત્ર થઈ દીલગીરીનો કરાવ કરવામાં આવ્યો હતો.

પરિસ્થિતિમાં સમજવા માટે તેના ખંડ કરવા પડે છે; દુષ્ટાંત તરીકે (૧) અખંડ આકાશ-સ્તિકાયને ઘટાકાશ, પટાકાશ વિગેરેથી (૨) કુદરત nature અખંડ છે તેને કવિતાની પરિભાષામાં ઉતારી વર્ણનો વિગેરેથી (૩) અખંડ અને અનંતગુણી તીર્થ કર પરમાત્માની મૂર્તિદ્વારા જોળખાણથી (૪) અને અનંતજ્ઞાની આત્માની ઝાંખી મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યવ વિગેરે ક્ષાયોપશમિક-ખંડ જ્ઞાનદ્વારા-પ્રગટ થતી હોવાથી.

× × ×
 ઉદય અને કર્મમાં એક અપેક્ષાએ કર્મની મુખ્યતા છે કેમકે કર્મ માર્ગ આપે ત્યારે જ પુરુષાર્થ કરવાની બુદ્ધિ થાય છે; છતાં મનુષ્યને કર્મ ક્યારે માર્ગ આપશે તે જ્ઞાન નહિ હોવાથી પુરુષાર્થને પ્રધાન રાખી પ્રગતિ ચાલુ રાખવી જોઈએ; કર્મ અને પુરુષાર્થનું ઘર્ષણ થતાં થતાં આત્મભગવૃત્તિ મનુષ્ય જન્મમાં વધે અને આત્મા ધર્મજોશક્રિતપૂર્વક પુરુષાર્થ કરે ત્યારે જ કર્મનું બળ ઘટે અને આત્મિક શુભોનો વિશ્વાસ થતાં છેવટે કર્મનો સહંતર અભાવ થાય.

વસ્તોવાળા આવા નાના શહેરમાં રાત્રિના પ્રતિ-
મા ખંડન કરવાનું આવું હીચકાર કૃત્ય કોઈ
રીતે ખૂમ્ય નથી. મુગલમાળી રાજ્યોમાં પણ શ્રી
શત્રુજય-ગિરનાર-નગાબત વગેરે તીર્થો, બીજા
જૈનેતર મંદિર મૂર્તિઓનું ખંડન થયા છતાં
આ તીર્થો સહિસલામત રહ્યા હતા, છતાં આજે
લાવનગર જેવા હિંદુ રામરાજ્ય-ધર્મનું રક્ષણ-
કર્તા રાજ્યમાં બનેલો આ હિચકારો બનાવ
રાજ્યને પણ આઘાત પહોંચાડે તેવો છે. વળી
આવા શુંકાએને શોધી શિક્ષા કરવાને રાજ્યના
પોલીસ પ્રયત્ન શરૂ છે તે થશે પરંતુ લવિ-
ષ્યમાં પણ સમગ્ર હિંદુ ધર્મનો, મંદિરોનો,
મૂર્તિઓનો આવો બનાવ કોઈ કાળે ન બને
તેમ રક્ષણ આપવાને પણ દ્રવ્ય ચૂકશે જ નહિ,
તેમ નામદાર મહારાજને વિનંતિ છે.

આ હુખદ સમાચાર અને જાણ્યા પછી
સમગ્ર લાવનગરમાં હડતાળ પાડવામાં આવી
હતી. અને પછી પણ જૈનોએ ફરી હડતાળ
પાડી હતી.

તીર્થરક્ષક કમીટીએ પણ આ હુખદ
સમાચાર હિંદમાં બધે રૂબરૂ વ્યવસ્થિત રીતે
પહોંચાડવા એક કામચલાઉ કમીટી નીમીને
કાર્વ શરૂ કરીધું હતું. લાવનગર શ્રી સંઘે તથા યુવ-
કોએ પણ સારો સાથ આપ્યો હતો. બહાર ગામ
સમાચાર પહોંચતા અને કમીટી ઉપર દિલ-
ગીરીના ઠરાવો અને રાજ્ય ઉપર ચાંપતી તપાસ
કરવા તાર દોરા વિનંતિ કરવામાં આવેલ છે.
લાવનગરમાં પર્યુપણુ પર્વ સાદી રીતે ગાન-
વાજા, ગીત ગાન, પ્રલાવના, રંગરાગ વગર માત્ર
શ્રદ્ધાવદે ઉજવવામાં આવ્યા છે. ઘણું શહેરોમાં
પણ તેમ બન્યું છે. અને ગિરાજમાન આ. શ્રી
વિજયઅમૃતસૂરિજી મહારાજે આ અપકૃત્ય અને
અશાંતિ નિવારણ માટે તેમજ લવિષ્યમાં ન
થવા માટે તપ-જપ ધ્યાન વગેરે કરવા ઉપદેશ
આપ્યો હતો.

હુધીયાના-પંબળ.

આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ
રાજ ગિરાજમાન છે. ત્યાંથી સમાચાર મળે છે
કે-અત્તરમાં જૈનોનો વરધોડો ચાલતો હતો.
દરબાન આ હુખદ બતાવના સમાચાર મળતાં
વરધોડો વીખી નાંખી શ્રી સંઘ ઉપાશ્રયે પહોં-
ચ્યો, જ્યાં, પ્રભુપ્રાર્થના દિલગીરીના ઠરાવો અને
તપ-જપ-ધ્યાન કરવામાં આવેલ હતાં.

સ્વીકાર-સમાલોચના

પંચાંગ સંવત ૨૦૦૨નું મુનિરાજશ્રી વિકાસ-
વિજયજી તરફથી અમોને લેટ મળેલ છે.

જૈન અને અન્ય જ્યોતિષ ગ્રંથોના અભ્યાસ
કરી સુમારે દસ વર્ષથી સર્વમાન્ય (જૈન-જૈને-
તર) પંચાંગ પ્રકટ કરવામાં આવે છે અત્યાર
સુધી કોઈ પણ જ્યોતિષશાસ્ત્રી આ પંચાંગને
અચોગ્ય ઠરાવી શક્યા નથી, તેમાં દૈનિક સ્પષ્ટ
અંકો, કાન્તિ તથા લગ્નો સહિત હિન્દમાં સૌથી
સૂક્ષ્મ ગણિતવાળું આ પંચાંગ જૈન સમાજ
તેમજ જૈનેતર બંધુઓ પણ તેનો ઉપયોગ કરે
છે. આગલા વર્ષોમાં અનેક અભિપ્રાયો મળેલા
છે. અમો પણ આ પંચાંગને આવકારદાયક
ગણીએ છીએ. કિંમત રૂ. ૮-૮-૦. અમારે
ત્યાંથી મળશે.

વિવિધ વિષય વિચારમાળા—ભાગ આઠમો
લેખક મુનિરાજશ્રી મણિવિજયજી મહારાજ.
પ્રકાશક જુહાલાલ નથુભાઈ ઝવેરી જામનગર.
અનેક ગ્રંથો અને આગમોમાંથી ઘણા જ પ્રય-
ત્ને સંગ્રહ કરી બાળજીવઉપયોગી અનેક
વાંચવા યોગ્ય વિષયોના સંગ્રહ કરી આવા
સાત ભાગો પ્રથમ અને આ આઠમો ભાગ
ઘણો જ વિસ્તારપૂર્વક લખી લેખક મુનિરાજશ્રી-
એ સમાજ ઉપર ઉપકાર કર્યો છે. ભાગો વાંચવા

જેવા અને નવી નવી હકીકતો જાણવા જેવી છે. વૃદ્ધાવસ્થા હોવા છતાં મુનિશ્રીનો આ પ્રયત્ન ઉપકારક અને પ્રશંસા યુક્ત છે. કિંમત સાડા છ રૂપીયા. પ્રકાશકને ત્યાંથી મળશે.

અનોપમાદેવી—લેખક—પ્રકાશક કવિ લોગીલાલ રતનચંદ—અમદાવાદ. લેખક કવિ લોગીલાલ પોતે ધાર્મિક આખ્યાનો લોકરંજન લાખામાં આપવા માટે સુવિખ્યાત છે, પરંતુ આવી ઐતિહાસિક કથા લખવાનો તેમનો આ પ્રથમ પ્રયત્ન પણ ઐતિહાસિક અનેક પુરાવાથી અને સંશોધન કાર્યવહે સાદી સરળ લાખામાં આવકારદાયક છે. અનોપમાદેવી તે વસ્તુપાળ મહામાત્યના લઘુબંધુ તેજપાળની એક આદર્શ-અનુકરણીય ધર્મપત્ની હતી. જ્યાં જ્યાં તે રાજ્યના યુદ્ધના મોરચા મંડાય ત્યાં અનુપમા દેવી પોતાના પતિ તેજપાળને ઉત્સાહિત કરી મોકલતી. રાજ્ય કારભારમાં પણ વસ્તુપાળ તેજપાળને ચુંચવણના પ્રસંગે યોગ્ય સલાહકાર નિવડતી. ધર્મશ્રદ્ધાળુ અને આળુ ગિરિરાજ ઉપરના સુંદર દેવાલયો જે બન્યા છે તે કરવામાં પણ તેમનો અનેરો ઉત્સાહ અને સુંદર પ્રયત્નનું ફળ હાલ પણ જોવાય છે. એકંદર આ ચરિત્ર બહુ જ સુંદર અને વાંચવા યોગ્ય છે. કિંમત ૬૪ વિશેષ છે તો પણ લેખક કવિરાજ આવા સુંદર ચરિત્રો માટે હવે પછી તે માટે વિચારશે

એમ સૂચવીયે છીએ. ઠ. રતનપોળ, પીપળાવાળો ખાંચો—અમદાવાદ. કિ. પાંચ રૂપીયા.

શ્રી ગણધરસાદ્વંશતકમ્—પ્રતાકારે/સુંદર શાસ્ત્રી ટાઇપથી લેખા પેપરોમાં શ્રી જિનદત્તસૂરિ જ્ઞાનલંકાર—સુરત તરફથી અંથાંક ૪૮ મા તરીકે પ્રગટ થયેલ છે. તેના રચયિતા શ્રી જિનદત્ત સૂરીવરજી છે અને સંક્ષિપ્ત ટીકા શ્રી પદ્મમંદિર ગણિની કરેલી છે. મુનિશ્રી કાન્તિસાગર મહારાજે હિંદી લાખામાં પ્રસ્તાવનામાં કરેલું વિવેચન ખાસ વાંચવાથી અંથતું સ્વરૂપ સમજાય તેમ છે. જૈન ઐતિહાસિક સાહિત્યનાં આ અંગે એક સુંદર વૃદ્ધિ કરી છે. લાખા સંસ્કૃત સરલ હોઇ અભ્યાસીઓને ઉપયોગી છે. અંથ લેટ આપવામાં આવતો હોવાથી પ્રકાશકને હેતુ જ્ઞાનનો બહોળો પ્રચાર કરવાનો જણાય છે.

અમૃતના ધુંટડાં—લેખક આચાર્યશ્રી ભુવન-તિલકસૂરિ. વાંચવા યોગ્ય ઉપદેશક પુસ્તક છે.

મહાવીરસ્વામીનો સંયમ ધર્મ—(શ્રી સૂત્રકૃતાંગનો મૂળનો છાયાનુવાદ) સંપાદક ગોપાળદાસ જીવાભાઈ પટેલ. પૂંજીલાઇ હીરાચંદ અંથમાળાનું દશમું પુસ્તક કિંમત. દશ આના.

ગૌરવ ગાથા—આચાર્યશ્રી વિજયગંભીર-સૂરિની દૃઢકથા, લેખક અતિથિ.

ઉપરના અંગે લેટ મળ્યા છે તે સાબાર સ્વીકારવામાં આવે છે.

આ સભાના માનવંતા પેટ્રન સાહેબ

જેન નરેન્દ્ર શેઠ સાહેબ શ્રી અમૃતલાલભાઈ કાળીદાસ-અમદાવાદ
(દાદા મુંબઈ)

શ્રીમાન શેઠ અમૃતલાલ કાલીદાસ.

—卐—
(આલે છવનપરિચય)

‘ત્યાં ત્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત’ ગુજરાતીઓની સંસ્કાર-પ્રીતિ અને સંસ્કારરક્ષાની જ્વલંત ભાવનાનું કેવિથી ખજરદારે આ પંક્તિદ્વારા કરેલું વર્ણન તેમની ખજરદારીના ખ્યાલ રજૂ કરે છે. ગુજરાતના સદ્ભાગ્યે સાંપડેલા અનેક યુગપુરોહિની આદ્ય ભાવનાઓને ઝીલીને એને મૂર્તિમંત સ્વરૂપ આપવા અનેક ગરવા ગુજરાતીઓ ખડે પગે તત્પર રહ્યા છે. પોતાના સંસ્કારની સુવાસ તેમણે જગતભરમાં પ્રસરાવી છે અને જે ધરતી પર ગુજરાતીએ પગ મૂક્યો છે તે ધરતી પર નાનકડું ગુજરાત ખડું દેરવાના મનોરથો પાછળ તેમનો અતૂટ પુરુષાર્થ અચર્યો છે. ગુજરાતનું આ ગૌરવ છે અને તેની આવૃત્તી કાલ દેહીપ્યમાન જૂનકાળ કરતાં પણ વધુ જ્વલનશીલમાન બનાવવા મયતી ગૌરવંશળી ગુજરાતીઓની કતાર કાળના કરાળ કોતરોમાં પોતાના પુરુષાર્થની વસ-ગાથા અંકિત કરી રહી છે.

ગરવા ગુજરાતીઓની આજની આખી કતારમાં શેઠશ્રી અમૃતલાલ કાલીદાસ વિચિટ્ટ સ્થાન ધરાવે છે. મિત્રો અને નિકટના રોહિવર્ગમાં અમુક્સાઈના દુલામજા નામથી ઝોળખાતા શેઠ અમૃતલાલ કાલીદાસનો જન્મ રાજનગર(અમદાવાદ)માં ઇ. સ. ૧૮૮૭માં થયો હતો. ગુજરાતના ઇતિહાસમાં મહત્વનો ભાગ ભજવનાર જેન વીર્યા ઝોસવાળા માતિના આ સુપુત્ર રાજનગરના કીર્તિવંત નગરશેઠ કુટુંબના વંશજ હોઈને અસહી ખાતદાની અને ઉચ્ચ સંસ્કારોની ભેટ તો પપપાન સાથે જ તેમણે મેળવેલી, એ જમાનામાં સિદ્ધજી દુષપ્રાપ્ય હટ્ટું છતાં અમદાવાદમાં જ તેમણે પ્રાથમિક તેમજ માધ્યમિક કેળવણી લીધી અને ત્યારબાદ રાજનગરમાં ઝવેરાતના વ્યાપારમાં અંપલાગ્યું. આગ્રમાન સમા ઉત્સાહે ઉછળતા આ નૌજવાનને પોતાની મહત્વાકાંક્ષાઓ સંતોષવા માટે અમદાવાદ અને ઝવેરાતના બચસાવના ક્ષેત્રો નાનકડાં-સાંકડાં પડે એ સ્વાભાવિક હતું. સાદસપ્રિય સ્વભાવથી પ્રેરાઈને તેમણે મુંગદના શેર ખજાર તરફ નજર માંડી અને ઇ. સ. ૧૯૦૬માં શેર ખજારમાં પોતાનું સ્થાન જમાવ્યું. ઇ. સ. ૧૯૦૯માં તેઓ શેર દલાલ બન્યા. સાદસ, સચ્ચાર્, વ્યાપારી કુનેહ, હૃદય ઝોદાય, પ્રામાણિકતા અને ન્યાયપ્રિયતાએ શેર ખજારમાં તેમનો કપરો રાહ સરળ બનાવ્યો અને અતિ ટૂંક સમયમાં મિત્રોના પ્રિય અમુભાઈ, શેર ખજારના અમુભાઈ શેઠ બન્યા. તેમની વિપુલ કાર્યસક્રિયને સહબચસાઈઓનું પણ ખ્યાન ખેંચ્યું અને વીજળીની ઝડપે તેઓ આગળ આવ્યા. ઇ. સ. ૧૯૧૮થી તેઓ શેર ખજારની બચસાવક સમિતિના સભ્ય છે. ઇ. સ. ૧૯૨૬માં પ્રથમ વાર તેઓ શેર ખજારની ઉપ-પ્રમુખ

તરીકે સુઠાયા અને ત્યારબાદ થોડાક સમય માટે પ્રમુખપદની આકરી જવાબદારી તેમણે સ્વીકારી અને શીરે ઉઠાવી. આજે ૫. સ. ૧૯૩૬થી તેઓ ઉપ-પ્રમુખ પદે છે.

વ્યવસાયની આવી પંપાળ અને ખાનગી જીવનની મર્યાદાઓ વચ્ચે જ તેમનું વ્યક્તિત્વ અટવાયું નથી. નાગરિક જીવનમાં, રાજકારણમાં તેમજ જૈન સમાજમાં સેવાભાવી અને જાહેર તેમજ છુપી ઉદાર સખાવતોને કારણે તેમનું સ્થાન ઉન્નત છે. રાજકારણમાં તેઓ ગાંધીભક્ત અને મહાસત્યાવાદી છે, ગાંધીજીના સ્વદેશીના મંત્રના તેઓ સુસ્ત અનુયાયી છે અને અનેક નવા સ્વદેશી ઉદ્યોગોને વિદેશીઓની કપરી હંરિક્ષાના જમાનામાં પણ તેમના તરફથી ટેકા મળતો રહ્યો છે. કાંગ્રેસની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં પણ રાજ્ય-સેનાની જીવનમર્યાદાની અંદર રહીને શક્ય જોટલો ફાળો તેમણે આપ્યો છે. સમાજસેવાનાં ક્ષેત્રોમાં પણ શેકે અમૃતલાલભાઈનો ફાળો ઝાઝો નથી. અખિલ હિંદ જૈન સ્વયંસેવક પરિષદના પ્રમુખ તરીકે અને મુંબઈમાં મળેલ જૈન શ્વેતાંબર પરિષદના ચૌદમા અધિવેશનના સ્વાગતાખ્યક્ષ તરીકે તેમણે જૈન સમાજને આપેલી દારવણીને આજે પણ સમાજના ડાહ્યા પુરુષો માન આપે છે. પરિષદના મુખ્યધર્માતેના સામાન્ય મંત્રી તરીકે તેમણે આપેલી વ્યાપક સેવાઓ અતિ ઉચ્ચ છે. તેઓથી માંગરોળ જૈન સભાના પ્રમુખ, સારાભાઈ મોદી વિદ્યોત્તેજક મંડળના પ્રમુખ, યશોવિજયજી જૈન ગુરુકુળના ઉપ-પ્રમુખ અને મોતીશા લાલખાજી જૈન ચેરીટીઝના વ્યવસ્થાપક તરીકેનાં ગૌરવભર્યાં સ્થાન ધરાવે છે. શત્રુંજય-સમેતશિખરના કમનસીબ ઝઘડામાં શેકે આજુદજી કલ્યાણજીની પેઢીના દ્રશ્ટી તરીકે તેમણે ભજવેલા મહત્ત્વનો ભાગ જૈન સમાજની તત્કારીખમાં અમર રહેશે; આમ છતાં તેમના ખ્યાલો જીવનના અણમૂલા અનુભવોથી ઘસાઈને નવાં રૂઢિચુરત રહ્યા નથી. જૈન સમાજની જ સેવાના મર્યાદિત-સંકુચિત ખ્યાલો તેમણે કદી સેવ્યા નથી, અનેક જાહેર કેળવણી વિષયક પ્રવૃત્તિઓ અને સમાજ ઉત્કર્ષના સંકારોને તેમના તરફથી સદા સાથ મળતો રહ્યો છે. તેઓશ્રીની સમાજસેવાની આ યશસ્વી અને પ્રેરક કારકીર્દી ઉપરાંત સ્વદેશી ઉદ્યોગક્ષેત્રમાં પણ તેમણે પ્રાપ્ત કરેલું ઉચ્ચ સ્થાન પ્રશંસનીય છે. હિંદની ઔદ્યોગિક અને વ્યાપારી શક્તિતાઓનો તેમણે જળારા પ્રવાસો કરીને ખારીક અભ્યાસ કર્યો છે અને એથી એ બાબતમાં એમના અભિપ્રાયને હંમેશા વળન આપાય છે.

મુંબઈની દેશી વ્યાપારી મંડળીના વ્યવસ્થાપક સમિતિના તેઓ સભ્ય છે, સેવાપરાયણતા અને ઉદારતા જેવા મહામુલા સમૃદ્ધિઓથી વિભૂષિત થયેલું તેમનું જીવન અનેક રીતે પ્રેરક અને અનુકરણીય છે.

ગરવી ગુજરાતના ગૌરવાન્વિત સંતાનોમાં એમનું સ્થાન ઉન્નત રહ્યું છે અને રહેશે. ગુજરાતની અસ્મિતાના આવા જ્યોતિર્ધરને પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા દીર્ઘાયુષ્ય બક્ષે એ જ અભ્યર્થના.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૧.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૧.

આશ્વિન.

:: ઇ. સ. ૧૯૪૫ ઓક્ટોબર ::

પુસ્તક ૪૩ મું.

અંક ૩ ભો.

દીપોત્સવી સ્તવન.

(મેં બનજી ગીતીયાં બનકે...)

દીપમાલ સમ ઉજ્જવલ હેયાં પ્રગટાવો રે,
ભવિંગુહ ગુહ જિનવર મહાવીર ધૂન જગાવો રે—ટેક.

નૃપ હસ્તિપાળ સભામાં, શુભ દિવ્ય બોધ છટામાં,
ઉપદેશ પાન, અતિશ્રેષ્ઠ જ્ઞાન, પાવાપુરી પાવન થાય,
શુભ એ ગાઓ રે. દીપ-૧

શુભ સોળ પ્રહરના બોધે, સ્વાતિમાં યોગ નિરોધે,
નિર્વાણપંથ પ્રભુ ભાગ્યવંત, સિધાબ્યા ઉત્તર રાતે,
નવ વિસરાવો રે. દીપ-૨

દાર્તિકની કૃષ્ણ અમાસે, શુભ કેવળજ્ઞાન ઉગસે,
નિર્વાણધામ શુભ રમ્ય ઠામ, પ્રભુ મહાવીરદેવ દીપાવે,
ધ્યાને લાવો રે. દીપ-૩

સુર રત્નદીપ પ્રગટાવે, ઉદ્યોત ભાવ ઉર લાવે,
આહાર ત્યાગ, પૌષધમાં રાગ, ગણુ અઘાર, નૃપ સૌ ઉલક્યા,
એ ઉર લાવો રે. દીપ. ૪

ગૌતમને પુણ્ય પ્રભાતે, ધર્મે કેવળજ્ઞાન સુખતે,
ઉત્સવ અપાર જન દારદાર, હેમેન્દ્ર અજિતપદ ખ્યાસી,
અતિશય લાવો રે. દીપ. ૫

મુનિરાજધી હેમેન્દ્રસાગર

કવિ કેમ બનાય ?

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૨ થી શરૂ)

લેખક-મુનિરાજ શ્રી હુરધરવિજયજી મહારાજ.

કાવ્ય મનોહર છે. ખરેખર મનોહર છે. 'સંસાર' એ ઝેરી ઝાડ છે. તેના મીઠા અને અમૃત જેવા સરસ ફળ એ જ છે. એક સાહિત્યનો આસ્વાદ અને ખીલું સજ્જનો સાથે સમાગમ. સજ્જનો સાથેના સમાગમમાં 'પણુ' તેમની પાસેથી સુભાષિત સાંભળવા મળે છે માટે જ એ મિષ્ટ છે અર્થાત્ સંસારમાં સુભાષિત-સૂક્તિ એ એક એવું અમૃત છે કે જે ખીળા વિષને ઉતારી આત્માને અમર બનાવે છે. એવા સુધાસમાન સુભાષિતો સમજવા માટે, તેનો આસ્વાદ લેવા માટે જેના હૃદયમાં રસ છે તેના અન્તરમાં ઉત્કંઠા જાગે છે. તે ઉત્કંઠાને શાન્ત કરવા તે સુહૃદય વિવિધ સુભાષિતો-કાવ્યો વાંચે છે, સાંભળે છે, કંઠે કરે છે ને સભામાં તેનો સુ-ઉપયોગ કરે છે. એમ કરતાં કરતાં તેને એવી અભિલાષા જાગે છે કે હું 'પણુ' કંઈક સુભાષિતો બનાવું-રચું. એ અભિલાષા, એ જ કવિ બનવાની ઇચ્છા. અહિં આપણે 'કવિ કેમ બનાય ?' તેના ઉપાયો વિચારીશું.

કવિ બનવાના ઉપાયો—જેથી કવિત્વશક્તિ મળે છે, મળેલ કવિત્વશક્તિનો વિકાસ થાય છે ને મહાન કવિ તરીકેની પ્રસિદ્ધિ સાંપડે છે તેવા ત્રણ કારણો છે. ૧. સરસ્વતી વગેરે દેવ-

તાની પ્રસન્નતા, ૨. પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કાર, અને ૩. બહારના લૌકિક પ્રયત્નો.

દેવતાની પ્રસન્નતાથી થતાં કવિઓ—

પૂર્વે ગતાવેલ ત્રણ પ્રકારમાં પ્રથમ પ્રકાર જે દેવતાની પ્રસન્નતા છે તેમાં મંત્રોદ્ધાર દેવ-દેવીનું આરાધન આવશ્યક છે. '૬' વગેરે મંત્રોના વિધિવિધાનપૂર્વક જાપ કરવાથી સરસ્વતી દેવી વગેરે પ્રસન્ન થાય છે ને તેથી પ્રજાનો વિકાસ થાય છે.

(૧) સત્તરમી સદીના પ્રતિભાસમ્પન્ન મહાપુરુષ ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજી મહારાજની વિદેત્વશક્તિ અને કવિત્વશક્તિના વિકાસમાં હેતુભૂત '૬' કાર નામના મંત્રોદ્ધાર સરસ્વતીની આરાધના પણ છે. જે માટે 'ખંડગાથ' નામના આત્મસ્વરૂપને વિવેચના ન્યાયના મહાનુ અન્ધમાં તેઓશ્રી મહાવાચકોણમાં જ આ હકીકત જણાવે છે. તે આ પ્રમાણે—

'૬' કારજાપવરમાધ્ય કવિત્વવિત્ત્વ-
વાજ્ઞચાસુરદ્ધુમુપગક્ષમમન્નરક્ષમ્ ॥
સૈવિકાસિકુસુમેસ્તવવીર ! શમ્મો-
રમ્મોજયોશ્ચરણયોર્ધિતનોમિ પૂજામ્ ॥ ૧ ॥

[હે વીર પરમાત્મનું ! ગંગાને કાંઠે અવિનાશિ ઉદ્ધાસવાળા અને કવિત્વ તથા વિદેત્વની ઇચ્છાને પૂરવાને કટપટ્કરૂપ '૬' કારના શ્રેષ્ઠ જાપને મેળવીને કથ્યાભુકારી એવા આપના ચરણ-

૧ સંસારવિપવૃક્ષસ્ય, દે ફલે શમ્ભુતોપમે ।
સુભાષિતરસાસ્વાદઃ, સદ્ગતિઃ સજ્જનૈઃ સદ્ ॥

કમલની શ્લોકોડીપી વિકસિત સુખોથી હું પૂગ કરું છું.]

• આ શ્લોકમાંથી એ ક્લિત થાય છે કે- તેઓશ્રીએ ગંગાને કાઢે સરસ્વતીને પ્રસન્ન કરી કવિત્વ ને વિદ્વત્વ શક્તિ મેળવી હતી. ધીમે પણ 'શ્રી જમખૂસ્વામિરાસ' વિગેરેનાં આવું સૂચન કરતાં 'તું તૂઠી મુજ ઉપરે, બપ કરત ઉપગંગ' વગેરે વાક્યો તેઓશ્રીએ લખ્યા છે.

(૨) કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય મહારાજ કે જેમના સર્વતોમુખ પારિણત્ય માટે આજે કોઈને પણ જરી પણ વિવાદ નથી, તેઓશ્રીએ પણ સરસ્વતીને આરાધી વિકાસ સાધ્યો હતો. તે વૃત્તાન્ત આ રીતે છે. દીક્ષા લીધી તે સમયે તેમનું શુભ નામ શ્રી સોમચન્દ્ર મુનિ રાજાવામાં આવ્યું હતું. કુદરતી પ્રતિભા તો અપૂર્વ હતી છતાં અધ્યયનનો અને જ્ઞાનનો વિકાસ એકદમ થાય માટે સરસ્વતીની સાધના કરવાની તેમને જિજ્ઞાસા થઈ. તે સાધના કરવી એ કોઈ સાધારણ વસ્તુ ન હતી. પ્રથમ ચારિણી તરફે લોકપ્રસિદ્ધ એ ભગવતીની આરાધનામાં પ્રથમચર્ચને અને તે પણ નૈષ્ઠિક પ્રથમચર્ચ એ અતિશય આવશ્યક વસ્તુ છે. એ હોય તો જ તેની પ્રસન્નતા મળે, નહિ તો કયું કરાવ્યું સર્વ વિક્ષણ થાય. પોતાનામાં રહેલ એવા આદ્રતિય પ્રથમચર્ચની ખાતરી કરવા માટે ચાલી આવતી વાત પ્રમાણે ત્રણ. (૧). શ્રી વાદિદેવસૂરિય મ. (૨), શ્રી મલયગિરિય મ. અને (૩) શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિય મ. અગિન-પરીક્ષા જેવી આકરી પરીક્ષામાંથી પણ પસાર થયા. તે આ પ્રમાણે-વિચરતાં વિચરતાં એક દિવસ એક ગામ યહાર એક ધોળી વચ્ચ ધોવા જઈ રહ્યો હતો. તેની વચ્ચની પોટલીની આસપાસ ફેટલાએક ભમરા ઊડતા તેઓશ્રીના જોવામાં આવ્યા. ધોળીને 'પૂછ્યું' કે 'આ કોના કપડાં છે ?' તેણે કહ્યું કે 'અહિંના ઠાકોરના ઘરના.'

પછી તેઓશ્રીએ ઠાકોર પાસે જઈ પોતે સરસ્વતીની આરાધના માટે ઈચ્છા રાખે છે ને તેમાં પ્રથમચર્ચની પરીક્ષા માટે નિર્વ્યા પશ્ચિની સ્ત્રીની સામે અસુક સમય સુધી એકાન્તમાં રહેવું. તેમાં મનમાં પણ ને વિકાર ન જાગે તો સમજવું કે પોતે યોગ્ય છે; નહિતર અયોગ્ય. આપની પત્ની પશ્ચિની છે. આપ અમને એ પરીક્ષા કરવા માટે અનુકૂળતા કરી આપો. સાથેસાથ આપ પણ નગ્ન તરવાર સાથે અમારી પાસે ઊભા રહો. અમારા 'રૂંવાડામાં' પણ વિકારનો આવિર્ભાવ થાય તો ત્યાં ને ત્યાં જ શિરચ્છેદ કરવો. ઠાકોરે કબૂલ કર્યું' ને ત્રણે જણા પરીક્ષામાં પસાર થયા. પૂજ્ય ગુરુ મહારાજશ્રીની આજ્ઞાથી પછી કાશ્મીર પ્રત્યે શ્રી સોમચન્દ્રમુનિ. (શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિય) સરસ્વતીની આરાધના માટે જતા હતા પણ આવા ભક્ત પર પ્રથમથી જ પ્રસન્ન થયેલ ભારતી વિહારમાં અધવચ્ચે તેમને મળીને કહેવા લાગી. કે.

“કાશ્મીરાન્ માસ્મ યાસીસ્ત્વં,
વત્સ ! મત્તોપહેતવે ॥

ત્વદ્વક્તિપ્રણિધાનાભ્યાં,
પ્રીતાસ્મ્યન્નાપિ સમ્પતિ ॥

સિદ્ધસારસ્વતો મૂયાઃ,
પ્રસાદેન મમાધુના ॥

શ્વયુરીયં તિરોડ્ધત્,
દેવી વિદ્યુદિવ ક્ષણાત્ ॥

[હિ વત્સ ! મારા પ્રસાદને માટે તું હવે કાશ્મીર દેશમાં ન જા. તારી ભક્તિ અને પ્રણિધાનથી ખુશ થયેલી હું અત્યારે અહિં જ તને મળું છું. હવે મારા પ્રસાદથી તું 'સિદ્ધ-સારસ્વત' થા, એમ કહીને ક્ષણવારમાં વિજયીની માફક દેવી અદ્રશ્ય થઈ ગયાં]

મારવાડમાં પિંડવાડાથી ત્રણેક ગાઉ દૂર આવેલ અગ્રી ગામની નજીક એક ખાવન જિનાલય

તું લબ્ય મન્દિર છે. તેની પ્રદક્ષિણામાં મધ્યમાં એક દિવ્ય શ્રી સરસ્વતીની મૂર્તિ છે. શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિજી મહારાજનો સરસ્વતીમિલનનો પ્રસંગ અહિં બન્યો હોવાનું અને ત્યારબાદ આ મૂર્તિ સ્થાપન કર્યાનું કહેવાય છે.

(૩) સાહિત્યના શોખીન, આમરાજને જૈન ધર્મ પમાડનાર આચાર્ય શ્રી બપ્પલટ્ટ-સૂરિજીને પણ મન્ત્રારાધનથી સરસ્વતીનો પ્રસાદ પ્રાપ્ત થયો હતો. પ્રેરણાદાયક તેમનું તે ચરિત્ર આ પ્રમાણે છે.

શ્રી બપ્પલટ્ટસૂરિજીમાં સમ્પૂર્ણ યોગ્યતા છે એમ વિચારી એક વખત શુરુમહારાજે તેમને યોલાવી સરસ્વતીનો મહામન્ત્ર આપ્યો. તેનો બપ કરતાં કરતાં કેટલોએક સમય વીત્યો. એક મધ્ય રાત્રિને સમયે તેઓ મન્ત્રનો બપ કરતાં હતાં તે જ વખતે શ્રી સરસ્વતીદેવી સ્વર્ગગંગાના પ્રવાહમાં વિશિષ્ટ વસ્ત્રોને ઉતારી સ્નાન કરતી હતી. બપ્પલટ્ટના મન્ત્રબપનું એક દમ ખેંચાણ થવાથી એમ ને એમ એ એમની સમીપે હાજર થઈ. તેના પ્રત્યે જરાક ભેદને શ્રી બપ્પલટ્ટસૂરિજીએ મોઢું ફેરવી લીધું. મંત્રનું એટલું તીવ્ર આકર્ષણ હતું કે દેવીને પોતાના સ્વરૂપનું લાન પણ રહ્યું ન હતું એટલે તેણીએ મહારાજને કહ્યું કે-‘હે પુત્ર ! તું મારું ધ્યાન ધરે છે ને હું આવી છું ત્યારે શા માટે મુખ ફેરવી લે છે ? તારા મન્ત્રબપના આકર્ષણથી હું પોતે સાક્ષાત્ આવી છું. તારે જે ભેદને તે વરદાન માંગ. ’ સૂરિજીમહારાજે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો. ‘ માત. ! આપનું કથન સત્ય છે, પરંતુ આપને આ સ્થિતિમાં હું કંઈ રીતે ભેદ શકું ? આપ આપના દેહની વસ્ત્ર રહિત સ્થિતિને નીરખો. ’ એ સાંજળી દેવીએ પોતાના શરીર સામે ભેંચું ને લાનમાં આવી. તે વિચાર કરવા લાગી કે-અહો ! આવા પ્રસંગમાં પણ આનું પ્રદાયર્થ કેટલું મજબૂત છે. મંત્રનું

પણ માહાત્મ્ય કેટલું તીવ્ર છે કે મારું લાન પણ હું ભૂલી ગઈ. એમ વિચાર કરી તેણે શ્રી બપ્પલટ્ટીજીને કહ્યું કે-‘ એક તો તારા મંત્ર-બપ હું પ્રસન્ન થઈ છું ને તારામાં જે મૈથિક પ્રદાયર્થ ને વરદાન જેવામાં નિઃસ્પૃહતા છે તે ભેદ વિશેષે પ્રસન્ન થઈ છું તો તારી બ્યારે ઇચ્છા થશે ત્યારે હું હાજર થઈશ. હવે તું બપથી છૂટો થા. ’ તેઓશ્રીનું રચેલું મહાપ્રલા-વક સરસ્વતીના પ્રસાદને અર્પનાનું ૧૩ શ્લોક પ્રમાણ ‘ અનુભૂતસિદ્ધસારસ્વતસ્તવ ’ નામનું શ્રી સરસ્વતી દેવીનું સ્તોત્ર હાલ પણ ઉપ-લબ્ધ થાય છે. હંમેશ પ્રાતઃકાળમાં તેનો પાઠ કરવામાં આવે તો સરસ્વતીની પ્રસન્નતા મળે એ નિર્વિવાદ છે.

(૪) સરસ્વતીની પ્રસન્નતા અમુક ઊંમરે જ થાય એવું કંઈ નથી. બ્યારે આત્મા બળવાન થાય ને આરાધના કરે ત્યારે તેને તેનો લાભ મળે જ છે. શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર જેવાને જૈનધર્મમાં લાવનાર શ્રી વૃદ્ધવાદિજીએ મોટી વયે જ ભારતીને પ્રસન્ન કરી હતી. તે વૃત્તાન્ત આ રીતે છે.

એક સુકુન્દ નામના સુનિ હતા. તેમણે દીક્ષા વૃદ્ધવયમાં ગ્રહણ કરી હતી. ભણવાની અભિલાષા અતિશય તીવ્ર હતી એટલે યુસ્તક લઈને મોટે અવાજે આખો દિવસ ગોખ્યા કરે. એટલા ભેરથી ઉદ્બોધ કરે કે આકાશમાં પણ તેના પડઘા પડે. એક વખત એક જુવાન સાધુએ મશ્કરીમાં તેમને કહ્યું કે-‘આટલા મોટા અવાજથી તમે ગોખો છો તો શું ગંદું ગોખી ગોખીને સાંજેલું કુલાવી દેવાના છો ? ’ મશ્કરીમાં કહેલા આ શબ્દો તેમને તીવ્ર લાગ્યા. આ શબ્દોએ તેમને ચાનક ચડાવી. તેમણે વિચાર કર્યો કે-‘ મૂર્ખા એવા મારા જન્મને ઘિઘ્કાર છે ! જડ રહીને જીવન વીતાવવું એ ખરેખર નિરર્થક છે. હવે ઉપવાસ કરી કાં તો

બેદરકારીનો ભોગ (૩)

પુરોહિતજી, તમારી સૂચના સુજળ અષ્ટાષ્ટક તીર્થની યાત્રા કરી ત્યાંથી જલ્દી પાછા ફરવાનો સંદેશો મેં જન્મકુમાર આદિપુત્રોને મોકલાવેલો. એનો ઉત્તર પણ આવી ગયેલો કે સૈન્યના મોટા ભાગને તરતજ રવાના કરેલ છે અને અમો પણ થોડા સમયમાં જ નિકળી આવીએ છીએ. એ પછી જે કાળ વ્યતીત થયો છે એ બેતાં તેઓ આજકાલમાં આવવા બેઠાં છે. જો આપના જ્યોતિષમાં એ અંગે કંઈ અનુમાન પાંધી શકાતું હોય તો જરા બેઠાં આપો.

સંગર ચક્રીની વાત સાંભળી રાજપુરોહિતે શ્રદ્ધ-રાશિના આંક મૂકવા માંડ્યા. થોડી પળો

વીતી છતાં ગણવાનો અંત ન આવ્યો. પુરોહિતજી તો વિચારમગ્ન બની ગયા! ચક્રવર્તી રાજ સંગર તેમના મુખ પ્રતિ મોંટ માંડી રહ્યો. ધીરજ ખૂટતાં તે આખરે બોલ્યો—

કેમ ભૂદેવજી, આજે આટલો બધો સમય? આવા સાદા પ્રશ્નનો જવાબ તો તમારી જિહ્વાએ રમતો હોય. જે હોય તે જલ્દી કહી નાખો. બે દિન વહેલા મોડાનો હિસાબ નથી. આ તો બાણ્યું હોય તો એ અંગે અંતઃપુરમાં સમાચાર મોકલી શકાય. પૌત્રને કહી શકાય કે જે ત્રહાર બાણુજી આવે છે માટે સ્વાગતની તૈયારી કર.

સરસ્વતીને પ્રસન્ન કરું નહિ તો એમ ને એમ ઉપવાસોથી જીવન સંભાળ કરું.’ એમ વિચારી સરસ્વતીની આરાધનામાં લાગી ગયા. એકવીશ દિવસના ઉપવાસે સરસ્વતી પ્રસન્ન થઈ ને પ્રત્યક્ષ થઈને કહેવા લાગી, “બિઠ-બિલો થા. હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ છું. તારા મનોરથો પૂર્ણ થાવ. તારી ઇચ્છા હવે સ્ખલના નહિ પામે, માટે તને જે ઇષ્ટ હોય તે આચર” એમ કહી દેવી અન્તર્દાન પામી. મુકુન્દ મુનિએ બિઠીને પારણું કૃત્યું. પછી કેઈ ગૃહસ્થને ત્યાંથી સાંભેલું મંગાવી સ્થિર કરી, પ્રાસુક અગ્નિત જલથી સ્ત્રીશ્ચુ. ને નીચે પ્રમાણે બોલ્યા.

અસ્માદશા અપિ યદા, ભારતિ! ત્વત્પ્રસાદતઃ ॥
મથેયુર્વાદિનઃ પ્રાજ્ઞા મુશલં પુણ્યતાં તતઃ ॥ ૧ ॥
દત્યુત્તવા પ્રાસુકૈર્નૈરૈઃ, સિપેચ મુશલં મુનિઃ ॥
સઘઃ પહ્લવિતં પુષ્પૈ-ર્યુક્તં તૈરૈર્યથા નમઃ ॥ ૨ ॥

[હિ સરસ્વતી! જો અમારી જેવા જડ પણ તારા પ્રસાદથી વાદી અને બુદ્ધિમાન થયા

હોય તો આ સાંભેલાને પણ પુષ્પ પ્રકટો, એમ કહીને પ્રાસુક નીરથી મુનિએ સાંભેલાને સીશ્ચુ. તુરતજ જેમ આકાશમાં તારા ભિંગે તેમ સાંભેલાને પુષ્પ અને પાંદડા ભિંગ્યા.]

પાછળથી વાદકળામાં તેઓ ઘણા જ કુશળ થયા તેથી તેમનું નામ શ્રી વૃદ્ધવાદિજી તરીકે ખૂબ જ પ્રસિદ્ધિ પામ્યું.

(૫) કવિચક્રવર્તિ કાલીદાસ એક સમયે અત્યન્ત મૂર્ખા હતા, પણ દેવીના પ્રસાદથી મહાન કવિ બન્યા એ વાત અતિ પ્રસિદ્ધ છે.

એ પ્રમાણે કવિત્વશક્તિ મેળવવાનું પ્રથમ સાધન મન્ત્રારાધનાથી દેવતાને પ્રસન્ન કરવારૂપ છે. મન્ત્રના આમ્નાયો, વિધિવિધાન વગેરે શુરુમહારાજ પાસેથી બાણુવા. ઉચિત આમ્નાય વગેરે મેળબ્યા વગર કંઈ પણ કરવાથી હાલ મળવાને ગદલે કેટલીએક વળત ગેરલાભ થાય છે માટે અવશ્ય વિધિપૂર્વક આરાધના કરવી અને વિદ્વાન થવું.

ચઢીની વાત સાંભળતાં છતાં વિપ્રમહાશયના હોઠ ફેરડતા જ રહ્યા ! એક શબ્દ સરખો બહાર ન આવ્યો !

અરે, મહારાજ આજે થયું છે શું ? તમારી ખુદ્દિ કાટ ખાઈ લાગે છે ! રાજવીએ કડકાઈથી ઉચ્ચાર્યું.

ત્યાં તો ગાઠ નિદ્રામાંથી માંનવી સફાળો બન્યત થઈ બોલી ઉઠે તેમ પુરોહિતજી બોલ્યા—

મહારાજ, મેળાપનો યોગ જણાતો જ નથી ! અરે હવે અષ્ટાપદજીથી પ્રયાણ જ નથી કર્યું !

બરાબર આંક મૂકો—એમ બનવું અશક્ય છે: પિતાની આજ્ઞા શિરસાવંધ કરતા યુવરાજનો સંદેશ શંકાસ્પદ ન જ હોય. ત્યાં તો પ્રતિહારીએ પ્રવેશ કરી કહ્યું કે—

મહારાજાધિરાજ, એક ચર અને એક વિપ્ર આપની મુલાકાત માંગી રહ્યા છે.

બા ઉભયને સત્વર આવવા દે.

ચરને બેતાં જ સગરરાજે પૂછ્યું—

કેમ સુષેણ, શા સમાચાર છે ? અષ્ટાપદજીથી પાછા ફરેલા સૈન્યના કંઈ વૃત્તાન્ત મળ્યા છે ?

હા, મહારાજ, આજ મધ્યાહ્ન પૂર્વે તે લાગોળે આવી પહોંચ્યું બેઠ્યો. હું આગળના સુકામેથી બેઠને જ બળર આપવા દોડ્યો આવું છું.

હીક બા, પુરિમતાલપરામાં આવે ત્યારે બળર આપને. હું વિપ્રમહાશય ! તમારે શું કહેવું છે ?

પુરોહિતજી, તમારું મગજ કામ કરતું જણાતું નથી. ક્યાં તો પ્રકૃતિ અસ્વસ્થ હોય વા કોઈ ચિંતા ઘર કરી બેઠી હોય. તે વિના તમારા સરખા નિષ્ણાત આવા ગોટા ન વાળે. પુત્રો યાત્રાએ નિકળ્યા ત્યારે પણ તમોએ શંકાનો સૂર કાઢ્યો હતો, અને આજે આવે છે ત્યારે

પણ જૂઠીજ ભૂંગળ વગાડો છો. ક્યાં તો સ્વસ્થ ચિત્તે બરાબર બુવો અને નહીં તો ઘેર સિધ્ધાવી બાવ. શંકાના વમળ ઊભા કરવા એ હીક નથી જ.

વિપ્ર—મહારાજાધિરાજ, મારી કહાણી જરા સાંભળી લ્યો. પુરોહિતજી સાથે પછી નિરાંતે વાત કરજો. રખડી રખડીને મારા ટાંટીયા નરમ થઈ ગયા છે. આપની કૃપાદષ્ટિ થાય તો આ હુણિયારાનો સિતારો ચમકે.

મહારાજ, મારો એકનો એક દિકરો અચાનક ચમદેવનો શિકાર બન્યો છે. મારે એ આંધળાની લાકડી સમો હતો. એને સજીવન કરવા મેં ઘણાં ઘણાં પ્રયત્નો કર્યા ! કેટલાયે મંત્ર-તંત્રકોવિદોના કમાડ ઠોક્યા ! સંખ્યાબંધ સંત-મહંતોના આશ્રમના પગથિયા ચઢી નાંખ્યા ! ઘણા મહાત્માઓના ચરણ ચૂમ્યા ! એક અનુભવી યોગીરાજે ખાત્રીપૂર્વક કહ્યું છે કે—

બે, તું મૂઠીભર રાખ લાવે તો હું તારા પુત્રને જીવતો કરી દઉં; પણ શરત એક જ કે—જે ઘરમાં કોઈતું પણ મૃત્યુ ન થયું હોય એવા ઘર(કુટુંબ કે વંશ)ની રાખ હોવી બેઠ્યો.

આ આશાનો હીવડો લઈ હું સારીયે વિનીતા નગરી ધૂમી વળ્યો. પણ મને એક પણ ઘર-કુટુંબ એવું ન મળ્યું કે જ્યાં મરણ ન થયું હોય ! આખરે લાલ મળી કે ઈશ્વાકુ વંશમાં અવતરે સમા ચક્રવર્તી સગર મહારાજનું કુટુંબ ભર્યું લાદ્યું છે. ત્યાંથી કાર્ય-સિદ્ધિ થવા સંભવ છે.

મહારાજ, તેથી હું અહીં દોડી આવ્યો છું. કૃપાવંત આ રાંક પર રહેમ કરો અને સત્વર રક્ષા અપાવો.

વિપ્ર મહાશય, બરેબર તમારું હુઁખ બેઠે અને પણ ઘણું જ લાગી આવે છે કેમકે પુત્રનું મૃત્યુ એ પિતાના અંતરમાં કારી ઘા સમાન

છે કે જે રૂઝાવા પામતો જ નથી. પણ ચમરાજની નાગચૂરમાંથી ત્યાં મોટા મહારાણા સરખા બચવા પામ્યા નથી ત્યાં થાય શું ? આયુષ્યની દોરી તૂટી એટલે ખેલ ખલાસ. પિંજરમાંથી હંસલો વિદાય થયો એ પુનઃ હાથ ન આવે. યોગીરાજે જે જાતની રાખ મંગાવી છે એવી રાખ મળવી શક્ય જ નથી. અનાદિકાળથી ચાલ્યા આવતા આ સંસારમાં નથી તો એવું ઘર, કુટુંબ કે વંશ કે જેમાં કોઈનું મરણ જ ન થયું હોય ! ભલે આજે મારું ઘર ભર્યું જણાતું હોય પણ તેથી મારા પૂર્વજોની અમરતા નોંધાય છે ખરી ? જન્મ અને મરણ એ તો સંસારરૂપી શકતના બે ચક્રસમા સદાયે ગતિમંત છે. એમાંના મરણ ટાળે સ્વાર્થવશતાને લઈ દુઃખ સંભાવે. પણ એ કાળે પ્રાર્થા આત્મા ધૈર્ય ધારણ કરે. વિલાપ કે આક્રંદ કરી નળખાઈતું પ્રદર્શન ન ભરે. ભવિતવ્યતાને યાદ કરી, એની સાથેનો ઝગ્ગાનુષંઘ વિચારી, રાત્રી ભગવંતોએ કહેલી અનિત્ય ભાવના ભાવો.

મહારાજ, કહેવું સહેલ છે પણ પાળવું મુશ્કેલ છે !

વિપ્ર મહાશય, આ સલાહ સાચા હૃદયની છે કે કેવલ આત્માસનરૂપ છે એ તો સમયે જ સમજાય.

મહારાજ, સાઠ હજાર પુત્રના પિતા એવા આપ મુજ રંકને જે સલાહ આપો છો એ મારા જેવો જનાવ કદાચ આપને ત્યાં જાને તો એ જ પ્રમાણે ધીરજ રાખી શકી ?

ભાર મૂકી કહું તો રાખવી જોઈએ.

ત્યાં તો સૈન્યના અગ્રણીઓ આવી પહોંચ્યા અને ચક્રવર્તીના ચરણમાં નમસ્કાર કરી, ઉદાસ અને અપેશવદને ઊભા રહ્યા. તેમના ચક્ષુઓમાંથી અશ્રુજીંદો વરસાદના વારિ સમ ટપકવા માંડ્યાં.

અરે તમે ગૃધ્રા આટલા શોકાતુર થઈ,

આંખમાંથી આંસુ પાડવા કેમ માંડી ગયા છો ? જરા સમાચાર તો કહો. ક્યાં છે જન્મકુમાર આદિ મારા પુત્રો ? શું બન્યું છે ?

સ્વામી, મારું જ્યોતિષ યાદ કરો. પુત્ર-જેળાપનો યોગ જ નથી ! આપના ઉપાલંબથી મેં ચોક્કસાઈ કરી લીધી છે અને પછી જ દુઃખાતા અંતરે આ વહી રહ્યો છું.

મને સત્વર કહો. એ બધા ક્યાં ગયા ?

વિપ્ર મહારાજ, જે વાત પુરોહિતજી બોલી શકતા નથી અને સૈન્ય નાયકો ઉચ્ચારી શકતા નથી તે હું જ કહું છું. જન્મકુમાર આદિ આપશ્રીના સાઠ હજાર પુત્રો એક સામટા કાળ-દેવતું ભક્ષ્ય બની ચૂક્યા છે.

આ કણ્યકટુ વેણુ શ્રવણ કરતાં જ સગરરાજ બેલાન બની ગયા ! અને ત્યારે શુદ્ધિમાં આવ્યા ત્યારે એટલી હદે ગમગીન થઈ ગયા કે—

‘હા પુત્રો, હા પુત્રો’ એ શપ્થો સિવાય કંઈ જ બોધ્યા નહીં. તેમની ચક્ષુઓ આંસુથી છલકાવા માંડી !

મહારાજ, આપ આ શું કરી રહ્યા છો ? વિપ્ર બોલ્યા અને આગળ ચલાવ્યું.

મારા પુત્ર અંગેનું આપનું આત્માસન શું પરોપદેશે પાંડિત્યમ્ જેવું હતું ? ધીરજ ધરો. બનવાનું બની ગયું. ત્યાં એ પાછળ આંસુ સારવાનો અર્થ શો ?

ભૂદેવ, હું સમજી છું. પણ એક સામટા આ તો સાઠ હજાર !

મહારાજ, મને એકનું દુઃખ અને આપને એ બધાનું ! પિતાનું હૃદય કદ તો સરખું જ અનુભવે. હવે તો મજબૂત મન રાખો. વૃતાન્ત સાંભળી દયો, અને અંતઃપુરમાં ખબર કહાવો. કર્મબંધકાળે એ સર્વ સાધમાં હશે એટલે એના ઉદયકાળે પણ એમનો સહકાર ન તૂટે !

શ્રી સિદ્ધચક્રનું અપૂર્વ માહાત્મ્ય.

(લેખક-મુનિરાજશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ-અમદાવાદ.)

નવપદજીની સ્થાપના હૃદયમાં કરવી. જેવી રીતે સિદ્ધચક્રનો ગટો આવે છે તેવી રીતે અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ, દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપની સ્થાપના કરવી. સ્થાપના કર્યા બાદ સર્વ વિપયોથી વ્યવૃત કરેલું મન પ્રથમ અરિહંત પદ જે અરિહંતની પ્રતિમા સિદ્ધચક્રના મધ્યમાં છે તેમાં મનને ધરાગર બેસી દેવું. તે અવસરે અરિહંતનું ધ્યાન કરવું. કેવી રીતે ધ્યાન ધરવું? તે આગલ કહેવામાં આવશે. તેના વિના બીજું કંઈ પણ ચાદ કરવું નહિ. કહાચ આવે તો વારંવાર પ્રયત્નથી ઉપયોગથી ફર કરવું.

ધ્યાન—પ્રથમ અરિહંતનું ધ્યાન કરવું. ત્યારબાદ અનુક્રમે નવપદનું ધ્યાન કરવું. અરિહંત ઉપર લક્ષ રાખી વિચાર કરવો કે-અરિહંત એટલે શું? અને. અરિહંત શાથી થવાય? અરિ એટલે શત્રુઓ તેને હણે તે અરિહંત. શત્રુઓ કોણ છે? રાગદ્રેષ એ મોટા શત્રુઓ છે. એને છતવાથી સર્વે શત્રુઓનો

જય થાય છે. રાગ અને દ્રેષ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે. પરવસ્તુમાં હું અને મારાપણું માનવાથી રાગ દ્રેષ ઉત્પન્ન થાય છે. પરવસ્તુ કોણ છે? આત્માથી વ્યતિરિક્ત જે કંઈ જગતમાં વસ્તુ છે તે પરવસ્તુ છે. આ દુનિયામાં છ પદાર્થો છે. તેમાં ધર્માસ્તિકાચાદિ ચાર કંઈ દુઃખ કરતા નથી. આત્મા પણ દુઃખ કરતા નથી. ત્યારે બાકી પુદ્ગલ દ્રવ્ય રહ્યું. તે પુદ્ગલ દ્રવ્ય જ આ જીવોને જગતમાં ચારે ગતિમાં રાખે છે, માટે પરદ્રવ્ય પુદ્ગલ તે જ હું અથવા તે મારું છે, આવી રીતે પરવસ્તુમાં પોતાપણું માનવાથી તેના લાલથી રાગ થાય છે. તેના અલાલથી દ્રેષ થાય છે. ઇષ્ટપ્રાપ્તિથી રાગ, અનિષ્ટ પ્રાપ્તિથી દ્રેષ. જ્યાં રાગ અને દ્રેષ છે ત્યાં કર્મ બંધાય છે અને કર્મ બંધનથી સંસારની પ્રાપ્તિ થાય છે માટે પરવસ્તુમાંથી મારાપણું કાઢી નાંખી પોતાના આત્મસ્વરૂપમાં જ જેઓ લીન થઈ રહ્યા છે તેઓજ રાગદ્રેષનો જય કરે છે અને તે રાગદ્રેષ શત્રુના છતવાથી અરિહંત કહેવાય છે.

સૈનાનાયકોએ જ્વલનપ્રલ દેવની વાત કહી સંભળાવી અને આવતાં પહેલાં આ વિપ્રને મોકલવાનું કેમ ગોઠવવું પડ્યું તે પણ સમજાવ્યું. પુરોહિતજીએ એમના ગમનકાળે પોતે કથન કરેલ વાતનો અંકોરો મેળવી આપ્યો. 'હોણહાર મિથ્યા નથી થતું' એ ઠંકશાળી સૂત્ર ચાદ કરી સૌએ મન મનાવ્યું. અંત:પુરમાં સમાચાર પહોંચતાં જ બાણે મોટો સાગર ભરતીએ ચઢ્યો હોય એવો રૂદનને ઉઠાળો ઉઠ્યો! ચઢીએ જઈ સૌને ઠંડા પાડ્યા. 'દુઃખનું

ઓસડ દહાડા' એ મુજબ આ બતાવ પણ ભૂતકાળમાં વિલીન થવા લાગ્યો. બાઈમાં પણ ગંગાનો પ્રવાહ છલકાવા માંડ્યો. એ સમાચાર ચઢી પાસે આવતાં તેમણે જન્દુપુત્ર લગીરથને મોકલી એનું વહેણ પુનઃ ગંગામાં વહાવ્યું. ગંગા નદીના બન્ધવી અને ભાગીરથી નામ છે તે આ કારણથી જ. નાનકડા પ્રમાદે કેવો કેર વર્તાવ્યો! માટે 'સમયં મા પમાપ' એ સૂત્ર ઠંકશાળી છે.

(ચાલુ)
—ગોદસી

હવે શ્રી અરિહંતે રાગદ્રેષનો જય કેવા અનુક્રમથી કર્યો તે જાણવું જોઈએ અને તે જાણી આપણે પણ તે જ પ્રમાણે વર્તન કરીએ તો આપણે પણ અરિહંત થઈ શકીએ. તે અનુક્રમ જાણવાને માટે આપણા પ્રથમ ઉપગારી પ્રભુ મહાવીર અને અરિહંત પ્રભુનું ધ્યાન કરતાં તેઓએ અંગીકાર કરેલ અનુક્રમને, તેના શુભાનુ સ્મરણ કરીએ. તે પણ આપણા જેવા મનુષ્ય હતા પણ પોતાનું જાણીયું દેશવી કર્મ શત્રુઓનો જય કર્યો તેનું આપણે પણ અનુકરણ કરવું જોઈએ. પ્રથમ મહારસ્વામીએ આ સંસારનું મૂલ સ્ત્રી છે એમ નિર્ણય કરી ગૃહસ્થાશ્રમમાં દીક્ષા લઈ પ્રથમથી જ સ્ત્રીનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો. ત્યારબાદ સંસારમાં હાજરું કારણ પૈસા અથવા ધન છે એમ નિર્ણય કરી જાર માસ સુધી યાચકોને અને બીજાઓને સર્વ ધન આપી દીધું અર્થાત્ ધનનો ત્યાગ કર્યો. ત્યારબાદ સંસારનું કારણ સ્વજન કુટુંબ જ્ઞાતીનો સ્નેહ છે અને દુઃખમાં મનુષ્યોનો સંસર્ગ છે, એમ જાણી સર્વથા ગૃહસ્થાશ્રમ ત્યાગ કરી શ્રમભૂમિનિર્જનપણું અંગીકાર કર્યું. નિર્જન થયા બાદ ગામ અને દેશનો ત્યાગ કરી, અરણ્યની અંદર એકલા વાઘ્યા ગયા. ત્યારબાદ એવા નિર્ણય ઉપર આવેલા છે કે એકલા ધ્યાનથી તેમ એકલી તપસ્યાથી સિદ્ધિ નહીં થાય પણ જ્ઞાન અને ક્રિયા બેઉથી સિદ્ધિ થાય છે એમ નિશ્ચય કરી અતિ ઉત્કૃષ્ટ તપસ્યા અને તેની સાથે રાત્રિ અને દિવસ ધ્યાન ધરવા લાગ્યા. કોઈ દિવસ વનમાં, તો કોઈ દિવસ રમશાનમાં, કોઈ દિવસ સૂના ઘરમાં કોઈ દિવસ વસ્તીમાં એ રીતે અનિયમિત વિહાર કરતાં અને મહાઉત્કૃષ્ટા ઉપસર્ગો સહન કરતા, આત્માને આત્મિક શુભાથી વાસિત કરતા, પૃથ્વી-તલ ઉપર વિચરતા તે મહાત્માએ મહા કઠીન અભિશ્રદ્ધા ગ્રહણ કર્યા હતા. જ્યાં સુધી કેવલ

જ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી મારે મૌનપણ રહેવું. નિરંતર ધ્યાનમાં રહેવું. કોઈને અપ્રીતિ થાય ત્યાં રહેવું નહિ. ઇત્યાદિ ઉત્કૃષ્ટા અભિશ્રદ્ધા ગ્રહણ કરી રાત્રિ-દિવસ અપ્રમાદીપણામાં કાલ વ્યતીત કરતા, સાડાગાર વર્ષોતરે ઉત્કટ આસને બેઠાં. શુકલધ્યાનના બીજા અને ત્રીજા પાયાના મધ્ય ભાગમાં વર્તતાં કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. કેવલજ્ઞાન પહેલા અપાયજૂત રાગ-દ્રેષાદિ જવાથી અપાયાપગમાતિશય પ્રગટ થયો. અપાયાપગ-માતિશયના પ્રતાપથી સ્વાભાવિક વૈરવાળાં તિર્યંચો અને મનુષ્યો પોતાના વૈરભાવને મૂકી દઈ તેમની નજીકનો પ્રદેશ સેવન કરતા હતા. અર્થાત્ જે સ્થળે ભગવાન હોય તે સ્થળના કેટલાક ભાગ સુધી વૈરવાળા તિર્યંચો અને મનુષ્યોના વૈરભાવ શાંત થઈ જાય, ત્યારબાદ કેવલજ્ઞાનથી જ્ઞાનાતિશય પ્રગટ થયો, જ્ઞાનાતિશયથી ભગવાન અર્હંત તથા મહાવીર લોકાલોકના ભાવને જાણતા થયા. ઉત્પાદ, વ્યય અને ક્રુવ-યુક્ત પંદારથી અતીત, અનાગત અને વર્તમાન એ ત્રણે કાલના દ્રવ્યોના અનંત પર્યાયો દેખતા જાણતા થકા વિચરતાં હતાં.

ત્યારપછી પૂજા અતિશયથી દેવતાઓ, ઈન્દ્રો, ભુવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ અને વૈમાનિકના દેવો આવી ભગવાનની ભક્તિ-સેવા કરવા લાગ્યાં. ત્યારપછી વચનાતિશયથી દેશના દેવાને માટે દેવતાઓ પોતાની ભક્તિ જણાવતા સમવસરણની રચના કરે છે. પ્રથમ વાયુકુમાર દેવ એક ચોજનપ્રમાણ ભૂમિને શુદ્ધ કરે છે. વ્યંતર દેવ સુવર્ણ અને રત્નથી ભૂમિની પીઠિકા બાંધે છે. પછી રૂપાનો ગઢ અને સોનાના કાંગરા રચે છે. ત્યારપછી જ્યોતિષી દેવ સોનાનો ગઢ અને રત્નના કાંગરા એમ બીજો ગઢ રચે છે. વૈમાનિક દેવ રત્નનો ગઢ અને માણી રત્નના કાંગરા એમ ત્રીજો ગઢ રચે છે. ત્રીજા ગઢમાં સમભૂમિ ભાગમાં રત્નનો ચોતરો કરે છે. વચમાં

અગ્રોક્ષ્ણ આખા સમવસરણમાં ફેલાઈ રહ્યાં છે. તેની નજીક ચાર દિશાએ ચાર સિંહાસનો માંડેલા છે. તે પાદપીઠ સહિત છે. ત્યાં પૂર્વ દિશા સન્મુખ ભગવાન બેસે છે. ત્રણ દિશાએ ત્રણ પ્રતિબિંબો સ્થાપન કરેલાં હોય છે. દેવતાઓ આખા સમવસરણમાં યુષ્પની વૃષ્ટિ કરે છે. દિવ્યધ્વનિ પણ થઈ રહ્યો છે, આમરો બન્ને બાજુએ વીંઝાઈ રહ્યાં છે. લામડલ પણ સૂર્યથી અધિક પ્રભાવાળું જલહળાટ કરી રહ્યું છે. આકાશમાં દિવ્ય હુંહુભિનો નાદ મધુર થઈ રહ્યો છે; મસ્તકે ત્રણ ત્રણ છત્રો ચન્દ્ર માંડેલને આકારે શોભી રહ્યાં છે. ભગવાનના પાદપીઠની મૂલમાં અગ્નિ ખૂણે પ્રથમ ગણધરો બેસે છે. તેની પછવાડે મુનિવરો બેસે છે. તેની પછવાડે વૈમાનિક દેવીઓ અને તેની પછવાડે સાધ્વીઓ બિભી રહે છે. મંદિત્ર ખાણમાં ભુવનપતિ, જ્યોતિષ અને વ્યંતરની દેવીઓ બિભી રહે છે. ભુવનપતિ, જ્યોતિષ તથા વ્યંતર દેવો એ ત્રણે વાયવ્ય ખૂણામાં બેસે છે. વૈમાનિક દેવ, મનુષ્યો અને મનુષ્ય સ્ત્રીઓ એ ત્રણે ઇશાન ખૂણામાં બેસે છે. બીજા ગઢમાં તિર્થંત્રો, સિદ્ધ, વ્યાઘ્ર, મૃગાદિ પોતપોતાના વૈરલાવ મૂકી દઈ, મસ્તક બંધુ કરી ભગવાનની દેશનાતું પાન કરી રહ્યા છે. ભગવાન પણ વચનાતિશય પ્રગટ કરે છે. જગત છવોના હિત માટે જોજનગામિની ધર્મદેશના પ્રારંભ કરે છે, જે દેશનાને દેવ, મનુષ્યો અને તિર્થંત્રો પોતપોતાની લાપામાં સમજી શકે છે. પૂર્વાપર વિરોધ સહિત-સંશય સહિત છવોને પરમ શાંતિ ઉત્પન્ન કરાવે છે. એ પ્રમાણે વિચાર કરતાં દેશના સાંભળવામાં અથવા ભગવાનના સન્મુખ સ્થિર થઈ બેઠી જવું, બેટલી વાર સ્થિરતા રહે તેટલી વાર સ્થિર રહેવું.

ત્યારણાદ સિદ્ધ ભગવાન ઉપર દૃષ્ટિ રાખવી. સિદ્ધ ભગવાનના શુભેશનું ચિતન કરતાં તેમાં સ્થિર થાયું. સિદ્ધ અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન,

અનંત આનંદ, અનંત વીર્ય, અનંત સુખ, સાદિ અનંત, અશુદ્ધલુ, અરૂપી-આ આઠ મોટા શુભોએ કરી સહિત સમગ્ર કર્મ કલંક વિમુક્ત, આત્મસ્વરૂપમાં લીન થયેલા જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોકાદિથી મુક્ત થયેલ, શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શથી સહિત, એકાંત અનંત સુખમાં ગરા થયેલ ખરેખર આત્મશુભ સિદ્ધ ભગવાન જ અનુભવે છે. જ્ઞાનાવરણી કર્મનો ક્ષય થવાથી જેમને એ અનંત જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયેલું છે, દર્શનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થવાથી અનંતદર્શન જેમને પ્રાપ્ત થયું છે, મોહની કર્મનો ક્ષય થવાથી અનંત આનંદ જેમને પ્રગટ થયો છે; અથવા યથાખ્યાત ચારિત્ર અથવા સ્થિરતા શુભ જેમને પ્રગટ થયેલ છે. અંતરાય કર્મનો ક્ષય થવાથી અનંતવીર્ય જેમને પ્રાપ્ત થયેલ છે, વેદનીય કર્મનો ક્ષય થવાથી અનંત અવ્યાખ્યા સુખ જેમને પ્રાપ્ત થયેલ છે, આયુ કર્મનો ક્ષયથી સાદિ અનંત સ્થિતિ જેમની છે, યોગ કર્મનો ક્ષય થવાથી અશુદ્ધલુપાર્શ્વ પ્રાપ્ત કરેલ છે, નામ કર્મનો ક્ષય થવાથી અરૂપી-શુભ પ્રાપ્ત કરેલ છે; એ આદિ અનંત શુભો સહિત સિદ્ધ ભગવાન આત્મસ્વરૂપે લીન થઈ રહેલ છે. એ આઠ શુભોમાં સ્થિરતા કરવી.—

સ્થિરતાનો અર્થ કાંઈપણ વિચાર ન કરતાં એક તે શુભમાં લીન થઈ રહેવું. જ્યારે હવે તેમાંથી સ્થિરતા બેસે ત્યારે ત્રીજા આચાર્ય પદ ઉપર લક્ષ આપી પીળા વર્ણની મૂર્તિની આકૃતિ ચિત્તમાં સ્થાપી આચાર્યના શુભોને વિચાર કરવો. જે આચાર્ય ભગવાન અથવા અથવા શાસનનો બાર વડન કરવાને ધોરી જેવા છે, જે દ્વાદશાંગીરૂપ ગાળીપીટકને ધારણ કરે છે. તીર્થંકર મહારાજ પણ શાસનરૂપ રચની લગભગ તેમને સ્થાપી છે, જેથી તેઓ સર્વ અંબુનું રક્ષણ કરે છે. સૂર્યાર્ચ વાચનાઓ આપી પચ્ચર જેવા શિષ્યોને નવપણવિન કરે

છે. તીર્થ દર મહારાજને વિરહે જે અનાથ એવા સંધનું તથા મુનિઓનું સારણ વારણ ચોયણા પડિચોયણાદિકે કરી રક્ષણ કરે છે.

હુર્ગતિમાં પડતા, જીવોને હરતાલંગનભૂત અનેક શુણ્ણિવત આચાર્ય મહારાજ છે. એવી રીતે તેમના શુણ્ણમાં લીન થઈ જતું અર્થાત્ તે શુણ્ણની પોતામાં વૃદ્ધિ કરવી. ત્યાર પછી નીલવર્ણની આકૃતિ હૃદયમાં સ્થાપન કરી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ જેમ રાજને સુવરાજ હોય છે તેમ આચાર્ય મહારાજના સુવરાજ પેઠે રહેલા સાધુઓના શુણ્ણોએ કરી વાસિત થયેલા શિષ્યોને મૂલસૂત્ર ભણાવનારા, પચીશ શુણ્ણોએ સહિત, નિષ્કારણ ઉપગારી એવા અનેક શુણ્ણર્થિત ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શાસનરક્ષક જાણવા. પચીશ શુણ્ણો—અગીયાર અંગ, બાર ઉપાંગ, ચરણસિત્તરી કરણસિત્તરી વિગેરે પચવીશ શુણ્ણો સહિત મહાશાસનઉપગારી સ્વપર હિતકારી ઉપાધ્યાયજી મહારાજના શુણ્ણમાં લીન થાયું.

ત્યારપછી હૃદયમાં શ્યામવર્ણની આકૃતિ મુનિ મહારાજની સ્થાપના કરી મુનિ મહારાજનું ધ્યાન ધરવું. બાહ્ય અભ્યંતર બંધી રહિત નિર્ઝંઘા ગૃહસ્થોના પ્રતિબંધથી રહિત નિર્લેપ અપ્રતિબંધ વિહારી આત્મસ્વરૂપમા રમણ કરવા-વાલા અધ્યાત્મ રસથી પુષ્ટ થયેલા આ લોકની પરલોકની વાંછા રહિત સત્તાવીશ શુણ્ણો સહિત સ્વપરઉપગારી મોક્ષમાર્ગના સાધક એવા અનેક શુણ્ણિવત મુનિમહારાજ જગતના ઉપગારી જાણવા. એ સત્તાવીશ શુણ્ણોપેત નિઃસ્પૃહી સ્વપરતારક મુનિ મહારાજના શુણ્ણમાં લીન થવું અને તેના શુણ્ણો જેમ બને તેમ પોતામાં આદેશવા. ત્યારબાદ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ ઉપર મનને યથાશક્તિ દેરવવું અને એ નવે પદોમાં લીન થતાં સમાધિ થાય. જે શુણ્ણોનું ધ્યાન કરીએ છીએ તે શુણ્ણોના શુણ્ણ

આપણામાં આવી જાય ત્યારે સમાધી થઈ જાયવી. (૧) વાદવિવાદ ન કરે, સમભાવે રહે. પરભાવને સર્વથા અસ્થિર જાણે, પરયુક્તલમાં આસક્તિ નહીં. સ્વભાવમાં રહે, તે જ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય કહેવાય. (૨) પરની ઇચ્છા, આશીભાવ, દીનપણું, કર્મોધીનતા, જન્મમરણ, અજ્ઞાન, એ જ પરમ દુઃખ છે. (૩) આત્માનો રસ્તો બતાવે, આત્માને ઓળખાવે, તે સદ્ગુરુ જાણવા. (૪) આત્માને શાશ્વતો જાણે તે જ વિવેક અને સમકિત. (૫) આત્મજ્ઞાન સિવાય બાહ્યજ્ઞાન તે અત્મશુણ્ણને અસ્વાદન પામે નહીં. (૬) જે આત્માના ધર્મને બતાવે, કર્મ-જલથી મુકાવે, તે શુદ્ધ સંન્યસ કહેવાય. (૭) આત્મબોધ અનુભવ જ્ઞાન, સ્પર્શજ્ઞાન તે જ્ઞાન જાણવું. (૮) સર્વ વસ્તુને જીવ જાણે છે, (૯) જ્ઞાન ચેતના બંને ત્યારે પોતાની કથા પોતે કહે. (૧૦) સમકિત દ્રીપસમાન છે, તેમાં શુદ્ધતા વચન મોતી સમાન છે. (૧૧) વૈરાગ્ય તે કલ્પવૃક્ષ, આનંદ તે સુધા, શુદ્ધભાવ તે ચંદ્રમા કહેવાય. (૧૨) જ્ઞાનદષ્ટિરૂપી હાથી તેની પાસે દૈત્યરૂપી કૃતરો ભસીને ચાલ્યો જાય છે. (૧૩) ચેતના એ પ્રકારની છે. તેમાં જ્ઞાન ચેતના તે મોક્ષ અને કર્મ ચેતનાથી બંધ થાય છે. (૧૪) જ્યાં સુધી હૃદયમાં પ્રમાદ છે ત્યાં સુધી પરાધીનપણું છે. (૧૫) વૈરાગ્ય, શૃંગારની સાથે હોય નહિ. અને શૃંગારની સાથે વૈરાગ્ય પણ હોય નહિ; જ્ઞાન તે વૈરાગ્ય સાથે અને વૈરાગ્ય તે જ્ઞાન સાથે હોય પણ જુદા હોય નહિ. (૧૬) વીતરાગતા વચનની અસરથી વિષય, કથા, નિસ્વાદ ન લાગ્યા તો જાણવું કે વીતરાગતા વચન કાને સાંભળ્યા નથી (૧૭) જગતનો માર્ગ પ્રમાદનો છે અને મોક્ષમાર્ગ અપ્રમાદનો છે. મન, વચન, કાયાથી કરેલ કર્મ તે તપ સંજમાદિ શુભ વ્યાપારે નાથ પામે. સત્તાએ રહેલ કમ, શુભ ઉપયોગે નિર્જરે મિથ્યાત્વના

ખાધેલાં કર્મ, સમ્યક્ત્વથી જાય. અવિરતીના ખાધેલા કર્મ વિરતી કરવાથી જાય, કષાયથી ખાધેલાં કર્મ, ઉપેશમાદિકથી જાય. પ્રમાદથી ખાધેલા કર્મ અપ્રમાદથી જાય. ઇન્દ્રિય વિષયના ખાધેલા કર્મ તપસ્યા કરવાથી જાય. શુદ્ધ ઉપયોગે ધર્મ પોતાના દ્રવ્યશુભ્રુપર્યાયમાં તદાકાર, અશુદ્ધ ઉપયોગે રાગદ્વેષ તદઉપયોગે કર્મબંધ, શુભ ઉપયોગે પુણ્યબંધ, અશુભ ઉપયોગે પાપબંધ, પાપે અશાતા, પુણ્યે શાતા, કર્મે સંસાર અને ધર્મે મોક્ષ. ધર્મ તે આત્મસ્વભાવજનિત અને પુણ્ય પાપ તે કર્મજનિત. પુણ્ય તે બંધ છે, ભોગ છે, આશ્રવ છે અને ક્ષય પામી છે. ધર્મ તે સંવરરૂપ છે, નિર્જરારૂપ છે અને અક્ષય છે તે સમક્રિતીને હોય. જ્યાં સુધી જીવ સંકલ્પવિકલ્પમાં પ્રભુમે છે ત્યાંસુધી કર્મ બંધાય છે. જીવ નિર્વિકલ્પભાવે પ્રભુમે ત્યાં ધર્મ નીપજે. વિકલ્પે કર્મ, નિર્વિકલ્પ ધર્મ. કર્મ, ચેતના તે રાગદ્વેષરૂપે પ્રભુસું, કર્મફલ ચેતના તે ઉદય આવેલા કર્મને વેદવું, દ્રવ્યકર્મ તે આઠ કર્મ, ભાવ કર્મ તે રાગદ્વેષાદિ અશુદ્ધ પરિણામ તે કર્મ. તે પાંચ શરીર કર્મ ચેતના તે ત્રસ જીવને હોય. કર્મફલ ચેતના તે એકેન્દ્રિય જીવને હોય. જ્ઞાન ચેતના તે સમક્રિતીને હોય. પરાક્રમ તે ઉદયાનુસારે બલ તે શરીરનું વીર્ય તે આત્માનું, દ્રવ્ય નિર્જરા તે કર્મની વર્ગજ્ઞાને ઘટાડવી. ભાવ નિર્જરા તે રાગદ્વેષ મોહાદિનું ઘટાડવું તે, દ્રવ્ય જ્ઞાન તે શાસ્ત્રાદિકનું પઠનરૂપ, ભાવજ્ઞાન તે આત્મના સ્વરૂપનું જાણપણું, અજ્ઞાનીનો નિશ્ચય તે જન્મ મરણનું કારણ છે અને જ્ઞાનીનો નિશ્ચય તે મોક્ષનું કારણ છે.

વર્તમાન સમાચાર.

શ્રી આત્માનંદ જૈન મહાસભા પૂજાખતું
૧૬મું અધિવેશન.

હુધિઆના (પંચમ), આચાર્યશ્રી ૧૦૦૮ શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની છત્ર છાયામાં અંગાલાનિવાસી શ્રીમાન્ જ્ઞાનચંદ્રજી સમજજની અધ્યક્ષતામાં મહાસભાનું ૧૬ મું અધિવેશન ભા. સુ. ૮-૯ના રોજ ભરવામાં આવ્યું હતું. પંચમભરના ઘણા નરનારીઓ એકત્ર થયા હતા. સમાજોપયોગી, ધર્મોપયોગી અને દેશોપયોગી ઘણા ઠરાવો પાસ કરવામાં આવ્યા હતા. તથા બાલસુનિશ્રી જનકવિજયજી મ. ની અઠાઇ નિમિત્તે મહોત્સવ યોજવામાં આવ્યો હતો. સુદ ૧૧ના રોજ જગદ્ગુરુ શ્રીમદ્ વિજયહીરસૂરીશ્વરજી મ. ની જયંતી સમારોહ- પૂર્વક ઉજવવામાં આવી હતી, અને રાત્રીના લાલા કપૂરચંદ્રજી જૈન જૂજરાનવાલા નિવાસીની અધ્યક્ષતામાં સભા ભરવામાં આવી હતી.

આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયકમલસૂરીશ્વરજી
મહારાજની સ્વર્ગવાસતિથિ

આપણી સભા તરફથી પ્રતિ વર્ષની માફક આ વર્ષે પણ આસો શુદ્ધિ ૧૦ ને મંગળવારના રોજ આ. મહારાજશ્રી વિજયકમલસૂરીશ્વરજીની સ્વર્ગવાસ- તિથિ નિમિત્તે અગ્રેના મોટા જિનાલયમાં શ્રી નવ- પદજીની પૂજા રાગ-રાગિણી સાથે ભણાવવામાં આવી હતી, જે સમયે જનતાએ સારી સંખ્યામાં લાભ લીધો હતો.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.

કાર્તિક.

પુસ્તક ૪૩ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.

:: ઇ. સ. ૧૯૪૫ નવેમ્બર ::

અંક ૪ થો.

નૂતન વર્ષ—મંગલાચરણ.

વસંતતિલકા વૃત.

હે ! અંત્ય તીર્થપતિના સૂત્ર નૂતન વર્ષ, ધાળે પસાર વિણ વિઘ્ન અને સહર્ષ,
પ્રાચીન જૈન મતતણી જ્યોતિષમાઓ, ફરકાવળે ફરીને વિશ્વે ધ્વજાઓ.

અવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી

ૐ અર્હન

રાગ. જ્ઞાનપુરી-ભોપાલી.

ૐ અર્હન ભગવંત નમોરી ! નમોરી-નમોરી-નમોરી-નમોરી,

ૐ અર્હન ભગવંત નમોરી.

ગગન મંડળ મેં છાઈ ગાદલીયા ! કેવળ ભાનૂ ઉદ્યોત ભયોરી.

ૐ અર્હન. ૧

શત્રુ મિત્ર સમભાવ રહે તું ! ઘટ ઉત્તસ ભયોરી.

ૐ અર્હન. ૨

અમૃત સમ વચણા તુજ વરસે ! સ્વાહવાદ ઘનધોર ભયોરી.

ૐ અર્હન. ૩

સાધ્ય સાધનના ભેદ કહેતું ! ધ્યાતા ધ્યેય એક તાન ભયોરી.

ૐ અર્હન. ૪

વંદન વૈરાટી પૂજન અર્ચન ! પાલવ તુજ પકથોરી.

ૐ અર્હન. ૫

અ મ દા વા દ

અવેરીના

વૈરાટી નિકેતન

અવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી

નૂતન વર્ષાભિનન્દન.

વસંતતિલકા.

હ્રીંકારના મધુર શુન્ન સાથ આવે,
આશીષ ગૌતમતણા વળી સાથ લાવે;
સંસ્કાર સંપદ સમૃદ્ધિ અનંત લાવે,
દીપાવલી સુખદં ભારતમાં પધારે.

૧

મિશ્ર.

પદે પદે કુંકુમરાશિ વેરે,
સુહાસ્યથી સંકટ સર્વ નાસે,
સમૃદ્ધિથી ભારતને ભરી દે,
દીપાવલી દીપ અનંત સોડે.

૨

જિનેશ્વરો સિદ્ધ કરે સુકર્મો,
અર્પે નવું ચેતન માનવીમાં,
અર્હતકૃપાથી પરમેષ્ઠભાવના,
સંસિદ્ધ થાયે જગતા જનોની.

૩

વસંતતિલકા.

આયુષ્ય દીર્ઘ અતિરમ્ય સમૃદ્ધિ સાથે,
પામે જનો જિન કૃપાથકી ભારતીના,
આ નવ્ય વર્ષા ણનજો અતિ ભવ્યભાવી,
સંસ્કાર શાંતિ રસ રેલમછેલ વર્ષો.

૪

શાહ્નલવિકીડિતમ્.

ગ્રામ ગ્રામ વિષે ફરી વિલસતો જ્ઞાનાંબુ વર્ષાવતો,
સદ્વિજ્ઞાન વિચારદાન કરતો પ્રજા-પ્રભા પ્રેરતો;
સંસ્કારો સૂચવે સદા સુમનસા પૃષ્ઠે ધરી સર્વથા,
આત્માનંદ પ્રકાશ આ જગતમાં વિસ્તાર પામે સદા. ૫

રચયિતા:-મુનિશ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ.

કવિ કેમ થવાય ?

(ગતાંક ૫૪ ૪૧ થી ૪૨)

લેખક—મુનિરાજ શ્રી શુરન્ધરવિજયજી.

કવિત્વ શક્તિ પ્રાપ્ત થવામાં પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કાર એ ખીલ્લું કારણ છે. એથી જ કહેવાય છે કે, 'કવિ જન્મે છે પણ બનતો નથી.' આવા ખીલ પ્રકારમાં એવા કવિઓનો સમાવેશ થાય છે, કે જેઓએ આ જન્મમાં કંઈપણ વિશિષ્ટ પ્રયત્નો ન કર્યા હોયને અસાધારણ શક્તિનો વિકાસ દેખાતો હોય, તેમને માટે પૂર્વજન્મની સુંદર આરાધના અને તેથી જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ માનવામાં આવે છે.

(૧) દશ પૂર્વધર શ્રી વજ્રસ્વામિજી મહારાજ, જૈન શાસનના અદ્વિતીય પ્રભાવક થયા, તેમના પ્રતિભા ને પાન્ડિત્ય અપૂર્વ હતાં. યૌથવ-અવસ્થાથી જ તેમની સ્મરણશક્તિ આશ્ચર્ય પમાડે તેવી હતી.

સુનંદા તેઓશ્રીના માતા ને ધનગિરિજી પિતા. તેઓ ગર્ભમાં હતા ત્યારે જ પિતાએ પ્રમજ્યા ગ્રહણ કરેલ. જન્મ પામ્યા બાદ પિતાની દીક્ષા સંબંધી હકીકત સાંભળી પૂર્વજન્મનું સ્મરણ થયું, જાતિ સ્મરણજ્ઞાન ઉપજ્યું, માતાનો મોહ એછો થાય માટે માતાને કંટાળો જ આપવા લાગ્યા. કંટાળેલ માતાએ એક સમય ગોચરી માટે આવેલ પોતાના પૂર્વના સ્વામી મુનિશ્રી ધનગિરિજીને સોંપી દીધા.

સાધ્વીના ઉપાશ્રયે તેમનો ઉછેર કરવામાં આવ્યો. ત્રણ વર્ષની વયમાં પાઠ કરતી સાધ્વી-ઓનાં શબ્દ સાંભળી અગિયારે અંગે મુખ પાઠ કરી લીધાં.

ઘણી નાની ઉંમરમાં તેમને મુનિ બતાવવામાં આવ્યા. અગાધ આગમોના વિચારો આપોઆપ તેમનામાં સ્ફુર્તા. શુર મહારાજ તો સાક્ષિ માત્ર થયાં. એક વખત શુર મહારાજ બહાર પધારેલ ત્યારે બીજા મુનિઓને શાસ્ત્રનું અધ્યયન સુંદર રીતે કરાવવા લાગ્યા. શુર મહારાજે આવી શુભ રીતે જોયું ને સાંભળ્યું, ખૂબ ખુશ થઈ નાની વયમાં જ વાચનાચાર્ય બનાવ્યા. આ સર્વ લઘુવયમાં જે બન્યું તેમાં આ જન્મના કંઈપણ વિશિષ્ટ કારણો નથી જણાતાં, તેમાં કારણભૂત પૂર્વજન્મની વિશિષ્ટ આરાધના જ છે.

(૨) જૈન આગમોના ચતુરનુયોગમય વ્યાખ્યાનની વ્યવસ્થા કરનાર પૂર્વધર શ્રી આર્ય-રક્ષિતજી મહારાજ પણ પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કારો સાથે જ જન્મ્યા હતા.

દશપુર નગરમાં સોમદેવ નામના પ્રાક્ષણ હતા. તેમના સુપુત્ર શ્રી આર્યરક્ષિતજી. બાલ્ય વયમાં તેમની યાદશક્તિ અપૂર્વ બાણી મહાન પન્ડિત બતાવવા માટે તેમને સુંદર અધ્યયન કરાવવામાં આવ્યું. અતિશય નાની અવસ્થામાં વ્યાકરણ—ન્યાય—વેદાન્ત—મીમાંસા—વેદ—વેદાંગ. વગેરે સર્વ શાસ્ત્રોનો પાર પામ્યા. તેમની પ્રતિભાનો પરિમલ ચોમેર પ્રસરી. રાજા અને પ્રજા સર્વને તેમની વિદ્વંત્તા માટે સદ્ભાવ પ્રકટ્યો. તે સદ્ભાવ બતાવવા માટે હાથીની અંગાડી પર બેસારી સન્માનપૂર્વક મોટા આહમ્બાર સાથે તેમનો નગરપ્રવેશ કરાવવામાં

આવ્યો, ને મહામૂલ્યવાળા હેટણાં તેમને આપવામાં આવ્યા.

જૈન ધર્મના સુન્દર તત્ત્વને સમજનાર માતાને શ્રી:આર્યરક્ષિતજીનું આ વ્યાવહારિક જ્ઞાન આત્મનંદ આપનાર ન થયું. જે જ્ઞાનથી પોતાની જનેતા પ્રભેદ ન પામે તે શું કામતું? એમ વિચારી માતાના કહેવા પ્રમાણે પૂર્વના અભ્યાસ માટે પુનઃ તૈયાર થયાં. મુનિ થયાં, પૂર્વ લક્ષ્યા, આચાર્ય બન્યા અને શાસનના મહાપ્રભાવક નાની ઉંમરમાં ધયાં. તેઓશ્રીનાં આ સર્વ વિકાસમાં પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કારો હેતુભૂત છે.

(૩) એક સમય હતાં કે એક ધીબ્બ દર્શનોમાં પરસ્પર વાદ-શાસ્ત્રાર્થ કરનારા પ્રસંગો ઘણા સાંપડતા. તે સમયે પ્રતિભા, સ્વપરદર્શનના શાસ્ત્રોનું જીડું જ્ઞાન અને વાકપાટવ વગેરે અતિ આવશ્યક અંગ ગણાતાં. વાદી દેવસૂરિજી મહારાજમાં બાલ્યવયમાંથી એ સર્વ સ્વાભાવિક હતાં. તેઓશ્રીનાં શુરુમહારાજ શ્રી મુનિચન્દ્ર સૂરિજી મહારાજે કહ્યું રાજની :સલામાં એક દિગમ્બર વાદી સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરેલ તે સમયે બાલ-દેવાચાર્ય ત્યાં સાથે હતા. શરુઆતમાં થોડો વિનોદ થયો. દિગમ્બર વાદીએ પૂછ્યું કે-મારી સાથે કોણ વાદ કરશે? વાદી દેવસૂરિજી મહારાજે કહ્યું કે-મહમ્ (હું)

દિગમ્બરે પૂછ્યું-કસ્તવમ્? (તું કોણ છે?)

દેવસૂરિજી મ.-ઝહં દેવઃ, (હું દેવ છું)

દિગમ્બર-દેવઃ કઃ? (દેવ કોણ?)

દેવસૂરિજી મ.-મહમ્ (હું)

દિગમ્બર-ઝહં કઃ? (હું કોણ?)

દેવસૂરિજી મ.-ત્વં જ્વા (તું કુતરો)

દિગમ્બર-જ્વા કઃ? (કુતરો કોણ?)

દેવસૂરિજી મ.-ત્વમ્ (તું)

દિગમ્બર-ત્વં કઃ? (તું કોણ?)

દેવસૂરિજી મ.-ઝહં દેવઃ (હું દેવ)

એ પ્રમાણે સવાલ-જવાબના રમકાવામાં નાના દેવે દિગમ્બરને શુંચવી માર્યો. એટલે ચીકાકાને દિગમ્બરે કહ્યું તત્કં પીતમ્? (છાશ પીધી?) અર્થાત્ બાળકોને પથ્ય તરૂંકે દૂધ પીવરાવવામાં આવે ને પુખ્ત વયના માણસોથી જ છાશ પીવાય એટલે તે છાશ પીધી છે? એવા પ્રશ્નથી હજી તું બાળક છે, પુખ્ત ઉમ્મરના નથી એવું સૂચન દિગમ્બરે કર્યું. તેના ઉત્તરમાં દેવસૂરિ મહારાજે કહ્યું તત્કં તુ શ્વેતં ભવતિ નતુ પીતમ્ (છાશ તો સફેદ હોય છે, પીળી નથી હોતી) પીત શબ્દનો, અર્થ ફેરવીને દિગમ્બરને બનાવ્યો એટલે વધારે ચીકાકાને દિગમ્બર બોલ્યો નાહં વાલેન સંભાવયિતુ-મિચ્છામિ, શિષ્ટાઃ સમાતૈઃ સહ સ્પર્ધન્તે. (હું બાળકની સાથે બોલવાને ઇચ્છતો નથી. શિષ્ટ માણસો સરખાની સાથે સ્પર્ધા કરે છે.) દેવસૂરિ મહારાજે ઉત્તરમાં જણાવ્યું. વાલઃ કઃ? વાલસ્તુ દ્વેષા ભવતિ નગ્નઃ, અજ્ઞઃ, નોમયયાઽહં વાલઃ, ત્વં તૂમયૈવ, નગ્નસ્તુ પ્રત્યક્ષઃ જ્ઞઃ શાસ્ત્રાચ્ચં સેત્સ્યસિ, (બાળક કોણ? બાળક જે પ્રકારના હોય છે એક નગ્ન અને ધીબ્બ અજ્ઞ, બેમાંથી કોઈ પ્રકારે હું બાળ નથી ને તું બંને પ્રકારે છોઃ નજ તો પ્રત્યક્ષ છો અને અજ્ઞ છો એ શાસ્ત્રાર્થવડે સિદ્ધ થશે.)

પછી શ્રીદેવસૂરિજી મહારાજ શાંત રહ્યા. શ્રીમુનિચન્દ્રસૂરિજી મહારાજ સાથે દિગમ્બરને વાદ થયો ને દિગમ્બર પરાજય પામ્યો. બાલ્યાવસ્થામાં જ વાદી દેવસૂરિજી મહારાજની આવી સુન્દર પ્રતિભા અને વાક્યાતુરી પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કારોનું જ ફલ મનાય.

(૪) વેદને અનુસરનાર છ દર્શનો છે. તેમાં એક વેશેષિક દર્શન છે. તેના મૂળ સૂત્રના રચયિતા કણ્વદ ઋષિ છે. તેના ઉપર શંકરમિશ્ર નામના એક પ્રખર પણ્ડિતે ઉપસ્કાર નામની ટીકા બનાવેલ છે. તે શંકરમિશ્રની વિદ્વતા

અને પ્રતિભા માટે ઘણી પ્રશંસા સંભળાય છે. બાહ્યવચથી તેનામાં વિશિષ્ટ પ્રજાવિકાસ હતો. તે દૃઢ હકીકત આ પ્રમાણે છે.

શંકરેમિશ્રના પિતા લવનાથ શર્મા રાજ્યના મુખ્ય પંડિત હતા. તેમના વિચારો ઘણા જ ઉદાર હતા. તેઓ સમજતા કે રાજ્યલક્ષ્મીથી વિચારશુદ્ધિ નાશ પામે છે. એટલે રાજ પંડિત હોવા છતાં રાજ્યની એક પાઇ પણ પોતે લેતા નહિ. આવા ઉદાર સ્વભાવને લીધે તેમનું રાજ્યમાં સન્માન પણ ઘણું ઊંચું હતું. કારણ પ્રસંગે એક વખત લવનાથ શર્મા બહાર ગામ ગયેલા. અહિં રાજ્યમાં બહારના કેટલા-એક પંડિતો આવેલા તે સમયે રાજપંડિતનું સ્થાન ખાલી રહે એ ઠીક નહિ એટલે તેમના પુત્ર શંકરેમિશ્રને બોલાવવામાં આવ્યા. શંકરેમિશ્રની ઉંમર તે સમયે પૂરી પાંચ વર્ષની પણ ન હતી. પોતાના પિતાના સ્થાને આવી શંકરેમિશ્ર બેઠા. ઘણા વિદ્યાર્તિનોદ આવ્યો. તેમા રાજા તરફથી વેદના ‘સદ્વચ્ચરીર્ગપુરુષઃ, સદ્વિજ્ઞાનઃ સદ્વ્રજપાત્’ એ વચનની ખાદ્યપૂર્તિ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું. તે પૂર્તિ કરવાને બહારના પંડિતોએ પ્રયત્ન કર્યો છતાં સભાને અમત્કાર પમાડી શક્યા નહિ. નાના શંકરે તેની પૂર્તિ કરી સભાને છક કરી દીધી. તે પૂર્તિ નીચે પ્રમાણે હતી.

“ચલિતશ્ચકિત્ચક્ષ્ત્રઃ, પ્રયાગે તથ મૃપતે ! ॥
સદ્વચ્ચરીર્ગપુરુષઃ, સદ્વિજ્ઞાનઃ સદ્વ્રજપાત્ ॥૧॥”

‘હે રાજન ! (શત્રુઓને જિતવા માટે જ્યારે) તે પ્રયાણ કર્યું ત્યારે હજાર માથા-વાળો પુરુષ શેષનાગ ચલાયમાન થયો. (સેનાને ભાર સહન ન થવાથી), હજાર આંખવાળો ધન્ધ આશ્ચર્ય પામ્યો. (આ મોટી સેના સાથે કોણ બચે છે ? એમ) સહસ્રકિરણ-સૂર્ય ઢંકાઈ ગયો. (સૈન્યના ચાલવાથી ઊડેલી ધૂળવડે)

સંભળીને રાજા અને પંડિતો આશ્ચર્ય પામી ગયા. રાજાએ એકદમ ખુશી થઈને ખૂબ દાન દીધું. સન્માન તરીકે ગણાતી વિશિષ્ટ ધોતી પણ આપી અને કહ્યું, ‘મહો વાલ્યોઽપ્યસ્ય પ્રતિભા !’ (આશ્ચર્ય છે આટલી બાહ્યવચમાં પણ આની આવી પ્રતિભા !) જ્યારે રાજાએ આવું આશ્ચર્ય વ્યક્ત કર્યું ત્યારે શંકરે જવાબ આપ્યો કે-

“વાલોઽર્ધં જગદાનન્દ !, ન મે વાલા સરસ્વતી !
મપ્યુને પશ્ચમે વર્ષે, વર્ણવામિ જગન્નયમ્ ॥”

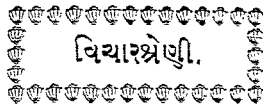
(હે જગતને આનન્દ દેનારા રાજન ! હું બાળક છું પણ મારી સરસ્વતી-વિદ્યા બાળક નથી. પૂરા પાંચ વર્ષ પણ મને નથી થયાં છતાં મારી વાણીથી ત્રણ જગતને વર્ણન કરવા હું સમર્થ છું.)

આવું જે સંભળાય છે તેમાં પૂર્વજન્મના સંસ્કાર જ હેતુભૂત છે.

(૫) દરેકના અનુભવની વાત છે કે-કેટલાએક બાળકોના સંસ્કારો નાનપણથી એટલા સુંદર હોય છે કે-ભાષા મીઠી બોલતા હોય, જે અહણ કરાવીએ તે તુરત અહણ કરી લેતા હોય, જ્યારે કેટલાએક તેથી તદ્દન જુદા પ્રકારના હોય છે. એમાં પૂર્વજન્મના સંસ્કાર સિવાય બીજું પ્રધાન કારણ ન જ મનાય.

એક વખત દક્ષિણમાં આઠ દશ વર્ષની ઉંમરનો એક કર્મકરનો છોકરો હતો. ગણિતના વિષયમાં તેની બુદ્ધિ એવી ખીલેલી જણાતી હતી કે આપણને આશ્ચર્ય થાય. ગમે તેટલા રૂ. ની પાઇઓ કે પૈસા કરવાનું તેને પૂછવામાં આવે કે તરતજ તેનો તે સત્ય ઉત્તર આપે કે જે જવાબ બીજા સાધારણ માણસોને કાગળ પેન્સિલથી ગણવો પડે.

આ સર્વે બુદ્ધિશક્તિના વિકાસના ઉદાહરણો છે. કવિત્વશક્તિ બુદ્ધિશક્તિનું અંગ છે

વિચારશ્રેણી.

લેખક-આચાર્ય શ્રી ત્રિવિધકસ્તૂરચરિત્ર મહારાજ

માનવીને મળેલી અનેક પ્રકારની કુદરતી વાને માટે તે કુદરતનો સમૂળનો નાશ કરવા બક્ષીસોમાંથી અદેખાઈ અને ઘુણા પણ એક પ્રકારની બક્ષીસ છે, તો તેનો ઉપયોગ યુન્યમાં ન કરતાં પાપમાં કરવો જોઈએ.

માનવીને પાપ કરવું ગમે છે અને યુન્ય લોગવવું ગમે છે, ખાવું છે કર્યાતું અને મોં કરવું છે મીઠું તે કેમ બની શકે ? જે માનવી પોતાના જીવનમાં મીઠાશ અનુભવી રહ્યા છે તેમણે અવશ્ય સાકર ખાધી હશે જ અને કડવાશ અનુભવનારાએ ઈરિયાતું ખાધું હશે એ વાત અનુભવસિદ્ધ છે માટે જીવનમાંથી કડવાશ કાઢવી હોય તો સાકર ખાતાં શીખો.

સમભાવ અને શાંતિ જેવી કેટલીક વસ્તુઓ એવી છે કે જેને કુદરત (પ્રારબ્ધ) આપી શકતી નથી; ધારણ કે તે તેના ધરની નથી પણ જીવની મુદ પોતાની માલિકીની છે. એટલે આત્માને આવી વસ્તુઓ મેળવવાને માટે કુદરતની ઓશિયાળી લોગવવી પડતી નથી. જે આત્મા-ઓએ સમભાવ અને શાંતિ મેળવ્યાં છે તેમણે કુદરતનો અસહકાર કરીને તેની આજ્ઞાઓનું ઉક્લંઘન કર્યું છે, સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવ-

અનાદિ ક્રાણથી જીવ મરતો આવ્યો છે. એક ક્ષણ પણ તે મૃત્યુ વગર રહ્યો નથી, મૃત્યુની સીમા ઓળંગાય નહિ ત્યાંસુધી જીવે સુક્રિત મળી શકતી નથી. મૃત્યુથી સુકાવાઈ નામ સુક્રિત છે. નિર્વાણમુમિ સુધી પહોંચ્યા નિવાય મૃત્યુથી છૂટી શકાય તેમ નથી; ધારણ કે મૃત્યુની સીમા નિર્વાણમુમિ સુધી જ છે. ત્યારપછી મૃત્યુને એક ક્ષણ પણ અવકાશ નથી.

વૈરાગ્ય અને અલુગમો એ બંનેમાં સ્ફૂર દૃષ્ટિથી કાંઈપણ અંતર જણાતું નથી છતાં બંનેમાં ઘણું જ અંતર છે. વૈરાગ્ય મોહનો ઉપશમ થવાથી થાય છે માટે તે વિકાસ સ્વરૂપ છે ત્યારે અલુગમો મોહના ઉદયથી થવાવાળો એક પ્રકારનો વિકાર છે; માટે જ વૈરાગ્ય નિર્જંતાનું ધારણ છે અને અલુગમો કર્મબંધનું ધારણ છે. અલુગમામાં વિષમ ભાવ છે, આત્મિક ધ્યાન છે અને વૈરાગ્યમાં સમભાવ છે, ધર્મધ્યાન તથા શુદ્ધધ્યાનની ઉત્તરોત્તર તીવ્રતા જે વૈરાગ્ય ભાવ વિરહાને જ થાય છે અને હોર

એટલે કવિત્વશક્તિની પ્રાપ્તિ પણ પૂર્વજન્મના સંસ્કારોથી થાય છે. પૂર્વજન્મના સંસ્કારોથી કવિત્વશક્તિનો વિકાસ થાય છે. એટલે આ જન્મમાં પણ ગમે તેટલી વયે કવિત્વશક્તિના વિકાસને માટે યત્ન કરવામાં આવે ને આ જન્મમાં તે યત્ન સફલ ન થાય તો નિરાશ

થવાને કંઈ ધારણ નથી. આ જન્મના સંસ્કાર જન્મનાંતરમાં સાથે જાય છે. ત્યાં જન્મનું સાથે જ તેનો ઉદય થાય છે.

એ રીતે કવિત્વશક્તિની પ્રાપ્તિનું કંઈ ધારણ પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કાર છે.

ગર્ભિત અણુગમે ઘણાઓમાં મળી આવે છે કે જેને સ્વૃણદષ્ટિ છોવે. વૈરાગ્યના નામથી ઓળખાવે છે. વૈરાગ્યમાં કષાય તથા વિષયના ઉપશમ ભાવની શ્રદ્ધાવશ્યકતા રહે છે માટે તે જ્ઞાનગર્ભિત છે અને અણુગમે કષાય તથા વિષયના નિમિત્તથી થાય છે એટલે તે દુઃખગર્ભિત છે.

રાગ હોય છે ત્યાંસુધી જ વૈરાગ્ય કહેવાય છે. રાગનો ક્ષય થયા પછી વૈરાગ્ય જેવું કશુંયે રહેતું નથી; કારણ કે રાગ-દ્રેષને કોષાદિ ચાર કષાયોમાં સમાવેશ થાય છે માટે જ્યાં સુધી સંનવલન કષ્ટાય હોય ત્યાંસુધી વૈરાગ્ય કહી શકાય પણ તેના ક્ષય કે ઉપશમ થયા પછી વીતરાગ કહેવાય છે પણ વૈરાગી કહેવાતા નથી માટે જ વૈરાગી અને વીતરાગમાં અંતર છે. સંપૂર્ણ (ક્ષાયિક ભાવે) વીતરાગ થયા પછી પાછા રાગી બની શકતા નથી પણ વૈરાગી પાછા રાગી બની શકે છે.

અદ્વૈતો સાચાનો નિર્ણય કરી શકે નહીં. એક વ્યક્તિએ સાચું માની રાખ્યું હોય તેને તેનાથી વધારે બુદ્ધિવાળો યુક્તિ પ્રયુક્તિથી ઋસત્ય સિદ્ધ કરી બતાવે છે. તેનાથી વધારે બુદ્ધિશાળી હશે તે તેના કથનને અસિદ્ધ કરી બતાવશે. આમ બુદ્ધિની તારતમ્યતાથી કોઈપણ પારમાર્થિક સત્ય બહુી શકે નહીં. સર્વજ્ઞોના વચનો ઉપર શ્રદ્ધા રાખવાની જરૂરત રહે છે; કારણ કે જ્ઞાન બાધક કર્મો નષ્ટ થવાથી અને વસ્તુ માત્ર પ્રત્યક્ષ થવાથી સર્વજ્ઞોના બહુવામાં અને જલ્પાવવામાં અસત્યનો અંશ પંજુ હોતો નથી.

સંસારમાં અજ્ઞાની છોવેએ માનેવું મુખ દુઃખ પુન્ય-પાપના ઓળા છે. આત્માના સ્વભાવ-સ્વરૂપ સાચું મુખ કોઈપણ વસ્તુનો ઓળા નથી. તે સ્વતઃ સિદ્ધ અને સ્થિર છે. તેને લોગવવાને સચેતન કે અચેતન જેવી બીજી કોઈપણ વસ્તુના સંયોગની જરૂરત નથી; માટે જ તે શાશ્વત

અને અચળ છે. જે ઓળા સ્વરૂપ મુખ તે અસ્થિર છે; કારણ કે પુન્ય પાપ એક ક્ષણ પણ એક સ્વરૂપે સ્થિર રહી શકતા નથી. દરેક ક્ષણે પરિવર્તન થયા કરે છે એટલા માટે તેના ઓળામાં પણ અસ્થિરતા છે. જે વસ્તુ અસ્થિર છે તેમાં ન્યૂનાધિકતા તથા વિપત્તતા અતુલવાય છે જેથી કરીને પરિણામે તે વસ્તુનો અભાવ થઈ બાય છે. આત્મસ્વરૂપ વાસ્તવિક મુખમાં આમાંનું કશુંયે હોતું નથી માટે જ તે સાચું અને શાશ્વત કહેવાય છે.

અજ્ઞાની માનવીઓનો ચોવીસે કલાકનો પ્રયત્ન કેવળ દુઃખના માટે જ હોય છે. જે કે માનવી મુખની શ્રદ્ધાથી જ અનેક પ્રકારના કષ્ટ મહત્ત કરીને પ્રયત્ન કરે છે છતાં અભણ-પણાને લઈને તેમને દુઃખ જ લોગવવું પડે છે. આવા અણબલ મુખનો મુખને કેવળ નામ માત્રથી બહુ છે; પરંતુ તેને સાચી રીતે ઓળખતા નથી, જેથી કરી તેઓ ઠગાય છે અને પરિણામે મુખ ન મળવાથી નિરાશ થાય છે.

કોઈ પણ કર્મને કોઈ પણ જ્ઞાની પુરુષે મુખ તરીકે ગણ્યું જ નથી. અણબલ મુખનો પોતાના કાયિક, વાચિક તથા માનસિક આપારથી કેવળ કર્મનો સંગ્રહ કરે છે કે જેને જ્ઞાની પુરુષો દુઃખ કહીને ઓળખાવે છે. જ્યારે કર્મ દુઃખસ્વરૂપ છે તો પછી કર્મનું પરિણામ મુખસ્વરૂપ કેવી રીતે હોઈ શકે ?

છ ખંડનો સ્વામી ચક્રવર્તી તથા ચક્રવર્તી-પણાની ઋદ્ધિ ભુલાવી દઈને લંગોટી માત્ર વસ્ત્રધારી ગરીબોમાં પડેલા એકવાડમાંથી દાણા વીણી ખાનાર ભીખારીને ઘરેણાં કપડાંથી મુસન્નિત કરીને તેની પાસેથી મુખ તથા આનંદની આશા રાખીને તેની સેવામાં નિરંતર રહે તો પોતાની મનોકામના સફળ કરી શકતો નથી, તેવી જ રીતે અતંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, છયન અને અતંત મુખ તથા આનંદ-

આત્માનો આધ્યાત્મિક વિકાસક્રમ.

લેખક-સુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજય, (સંનિષ્ઠાધિક)

આત્માની શક્તિઓના ક્રમિક વિકાસને શુણ્ણસ્થાન કહે છે. જૈનશાસ્ત્રમાં શુણ્ણસ્થાન એ પારિભાષિક શબ્દની મતલબ આત્મિક શક્તિનો આવિર્ભાવ અર્થાત્ એતું શુદ્ધ-કાર્યરૂપમાં પરિણત રહેવાની તરતમ લાવવાળી અવસ્થાઓ છે. આત્માનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શુદ્ધ ચેતના યા પૂર્ણાનંદમય છે. જ્યાં સુધી આત્માની ઉપર ધન વાદળાની જેમ તીવ્ર આવરણની ઘટા છવાયેલી હોય છે, ત્યાં સુધી એતું અસલી સ્વરૂપ દેખા દેતું નથી. કિન્તુ આવરણો ક્રમશઃ શિથિલ યા નષ્ટ થયે જ એતું અસલી સ્વરૂપ

પ્રગટ થાય છે. આવરણોની તીવ્રતા જ્યાં સુધી આખરી હદની હોય છે ત્યાં સુધી આત્મા પ્રાથમિક અવિકસિત અવસ્થામાં હોય છે, અને જ્યારે આવરણ ખીલકુલ નષ્ટ થાય છે ત્યારે આત્મા ચરમ અવસ્થા-શુદ્ધ સ્વરૂપની પૂર્ણતામાં વર્તમાન હોય છે. જેમ જેમ આવરણોની તીવ્રતા કસ હોય છે તેમ તેમ આત્મા પ્રાથમિક અવસ્થાને છોડીને ધીમે ધીમે શુદ્ધ સ્વરૂપનો લાભ પ્રાપ્ત કરતો ચરમ અવસ્થા તરફ પ્રસ્થાન કરે છે. પ્રસ્થાન વખતે આ એ અવસ્થાની વચમાં એને અનેક નીચી ઊંચી અવસ્થાઓનો અનુભવ

રૂપ છ ખંડનો લોક્ષ્ણ સાચી સંપત્તિથી પૂર્ણ આત્મા પોતાની સાચી સંપત્તિ વિસારી દઇને પોતાની વિજ્ઞાન સંપત્તિથી સંપત્તિવિહીન જડ વસ્તુઓને સુશોભિત કરી સુખ તથા આનંદની આશાથી જડ તથા જડના વિકારોની સેવામાં વળગ્યો રહે તો તેનાં સુખ તથા આનંદનું દરિદ્ર ટળી શકતું નથી.

ગધેડું સાકરને કંઠવી કહીને તિરસ્કાર કરે અને ઉંટ લીમડાને મીઠો માની સ્વીકાર કરે તો સાકરની હાનિ કે લીમડાને લાભ મળી શકતો નથી; કારણ કે શુણ્ણને તિરસ્કાર અને અવશુણ્ણને સત્કાર પ્રાણીઓમાં રહેલા અજ્ઞાન-આશ્રિત રાગ-દ્વેષને લઈને થાય છે.

સાકરને પોતાની મીઠાશ સાબિત કરવાને માટે પ્રમાણની કે સાક્ષીઓની જરૂરત હોતી નથી; પણ સાકર જેવા દેખાતા પથરાને સાકરની પંક્તિમાં ભળવા મીઠાશની સિદ્ધિ માટે પ્રમાણ તથા સાક્ષીઓની જરૂર રહે છે.

જેણે વિકાસની વાટે વળીને આત્મિક શુણ્ણ મેળવ્યા છે તેને પોતાની ઉત્તમતા કે શુણ્ણ સાબિત કરવા અજ્ઞાની જનતાનો આશ્રય લઈ

તેની ખુશામદ કરવાની જરૂરત રહેતી નથી; કારણ કે તે પ્રશંસાની પણ ઇચ્છાથી વિરક્ત છે.

અજ્ઞાની જનતાની પ્રશંસા કે સહકાર કેવળ આ ભવમાં જ મિથ્યાભિમાની શ્રીમંતો અને અણબજા માણસોની પાસેથી પૌદ્ગલિક સુખના સાધન મેળવવામાં તથા મિથ્યાભિમાન પોષવામાં જ ઉપયોગી થાય છે. બાકી તો પુન્ય કર્મ તથા નિર્જરાથી મળનારા સ્વર્ગ તથા મોક્ષના માટે તો અત્યંત નિરુપયોગી છે તેમજ આત્મિક શુણ્ણ મેળવવામાં અત્યંત બાધકર્તા છે. શુણ્ણને તો જનતાના પ્રમાણપત્રની કે પ્રશંસાની જરાયે જરૂરત નથી. અને જ્યાં જરૂરત જણાય ત્યાં શુણ્ણનો અંશ પણ હોતો નથી; કારણ કે પ્રશંસા મેળવવાની પ્રબળ ઇચ્છા રહેવી તે જ મોટો અવશુણ્ણ છે.

શુણ્ણ કહેવાડાવી પૌદ્ગલિક સુખ મેળવવા અજ્ઞાની જનતાના સહકાર માટે જેટલો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે તેટલો પ્રયાસ શુણ્ણ મેળવવા કરવામાં આવે તો; ઉભય લોકનું હિત સાધી શકાય છે. તે પૂર્વ યુગનાં પરમર્ષિઓના પવિત્ર જીવન ઉપર દૃષ્ટિપાત કરવાથી સ્પષ્ટ બાણી શકાય છે.

કરવો પડે છે. પ્રથમ અવસ્થાને અવિકાસની અવસ્થા અથવા અધઃપતનની પરાકાષ્ઠા અને છેલ્લી અવસ્થાને વિકાસ યા ઉત્ક્રાન્તિની પરાકાષ્ઠા સમજવી જોઈએ. આ વિકાસક્રમની મધ્યવર્તિની ગંધી અવસ્થાઓને અપેક્ષાએ ઉચ્ચ યા નીચ પણ કહી શકાય છે. અર્થાત્ મધ્યવર્તિની કોઈ પણ અવસ્થા ઉપરવાળી અવસ્થાની અપેક્ષાએ નીચ અને નીચેવાળી અવસ્થાની અપેક્ષાએ ઉચ્ચ કહી શકાય છે. વિકાસની તરફ પ્રસ્થાન કરતો આત્મા વસ્તુતઃ ઉક્ત પ્રકારની સંખ્યાવીત આધ્યાત્મિક ભૂમિકાઓનો અનુભવ કરે છે, પરંતુ જૈન શાસ્ત્રમાં સંક્ષેપમાં એનું વર્ગીકરણ કરીને તેના ચોદ વિભાગ કર્યા છે જે ‘ચૌદ ગુણસ્થાન’ કહેવાય છે.

રાગ-દ્રેષના અધ્યવસાયથી મનનો નિગ્રહ કરનારી તેમજ ઔદિક પારલૌકિક અભિલાષાઓનો ત્યાગ કરનારી વ્યક્તિ કર્મ રોકી શકે છે. કર્મના ઉપાદાનમાં હેતુરૂપ એવા પરિણામનો અભાવ તે સંવર કહેવાય છે. આધ્યાત્મિક વિકાસનો ક્રમ આસ્રવનિરોધ યાન સંવરના ક્રમ ઉપર અવલંબિત છે. એથી જેમ જેમ સંવરની માત્રા વધતી જાય, તેમ તેમ ઉચ્ચ ઉચ્ચ ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત થતું જાય છે.

તમામ આવરણોમાં મોહનું આવરણ પ્રધાન છે કે જેનાથી રાગ-દ્રેષની ઉત્પત્તિ છે. જ્યાં સુધી મોહ ભલવાન અને તીવ્ર હોય ત્યાં સુધી અન્ય તમામ આવરણો ભલવાન અને તીવ્ર બનેલા રહે છે. જેનાથી વિપરીત મોહ નિર્ગલ થયે જ અન્ય આવરણોની એવી જ દશા થઈ જાય છે. અર્થાત્ મોહ નિર્ગલ થયે છતે અન્ય આવરણો પણ નિર્ગલ બની જાય છે. અતઃ આત્માને વિકાસ કરવામાં મુખ્ય બાધક મોહની પ્રબલતા અને મુખ્ય રૂઢાયક મોહની નિર્ગલતા સમજવી જોઈએ. એથી કરી ગુણસ્થાનની વિકાસક્રમગત અવસ્થાઓ, મોહશક્તિની

ઉત્કટતા, મન્દતા તથા અભાવ પર અવલંબિત છે.

મોહની પ્રધાન શક્તિઓ બે છે. એમાંથી પહેલી શક્તિ આત્માને દર્શન અર્થાત્ સ્વરૂપ પરરૂપનો નિર્ણય ડિવા જડ-ચેતનનો વિભાગ યા વિવેક કરવા દેતી નથી અને બીજી શક્તિ આત્મા વિવેકને પ્રાપ્ત કર્યે છતે પણ તદનુસાર પ્રવૃત્તિ અર્થાત્ અધ્યાસ પરપરિણતિથી છૂટી સ્વરૂપલાભ કરવા દેતી નથી. વ્યવહારમાં પણ સ્થાન સ્થાન પર એ દેખાય છે કે કોઈ વસ્તુનું યથાર્થ દર્શન યા યોધ કરેથી જ તે તે વસ્તુ મેળવવાની યા ત્યાગવાની ચેષ્ટા હોઈ શકે છે, અને સફલ પણ બને છે. આધ્યાત્મિક વિકાસગામી આત્મા માટે મુખ્ય બે જ કાર્ય છે. પહેલા સ્વરૂપ તથા પરરૂપનું યથાર્થ દર્શન કિંવા લેદરજ્ઞાન કરવું અને બીજું સ્વરૂપમાં સ્થિત રહેવું. એમાંથી પહેલા કાર્યને રોકવાવાસી મોહશક્તિને જૈનશાસ્ત્રમાં ‘દર્શનમોહ’ અને બીજા કાર્યને રોકવાવાળી મોહશક્તિને ‘ચારિત્રમોહ’ કહેવાય છે. બીજી શક્તિ પહેલી શક્તિની અનુગામિની છે અર્થાત્ પહેલી શક્તિ પ્રબલ હોય છે, ત્યાં સુધી બીજી શક્તિ કદિ પણ નિર્ગલ હોતી નથી અને પહેલી શક્તિ મન્દ, મન્દતર અને મન્દતમ હોયે છતે જ બીજી શક્તિ પણ ક્રમશઃ એ જ પ્રમાણે થાય છે. અથવા એક વાર આત્મા, સ્વરૂપ-દર્શન પામે તો ફેર સ્વરૂપલાભ કરવાનો માર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે.

અવિકસિત કિંવા સર્વથા અધઃપતિત આત્માની અવસ્થા પ્રથમ ગુણસ્થાન છે. એમાં મોહની ઉક્ત બન્ને શક્તિઓ પ્રબલ હોવાના કારણે આત્માની આધ્યાત્મિક સ્થિતિ બીલકુલ નીચી હોય છે. આ ભૂમિકામાં આત્મા ચાહે આધિભૌતિક ઉત્કર્ષ ગમે તેટલો કરી લે પણ એની પ્રવૃત્તિ તાર્ત્વિક લક્ષ્યથી સર્વથા શૂન્ય હોય છે. જેવી રીતે દિશાભ્રમવાળો મનુષ્ય

પૂર્વને પશ્ચિમ માની ગતિ કરે છે અને પોતાના ઈષ્ટ સ્થાનને નહિ પામતા એનો ગંધો શ્રમ વૃથા બને છે, તેવી રીતે પ્રથમ ભૂમિકાવાળો આત્મા પરરૂપને સ્વરૂપ સમજી એને મેળવવાને પ્રતિક્ષણ અનુરક્ત રહે છે અને વિપરીત દર્શન યા મિથ્યાદૃષ્ટિનું કારણ રાગદ્વેષની પ્રબલતાને શિકાર બનીને તાત્વિક સુખથી વંચિત રહે છે. આ ભૂમિકાને જૈનશાસનમાં ‘બહિરાત્મભાવ’ ક્રિયા ‘મિથ્યાદર્શન’ કહેવાય છે. આ ભૂમિકામાં જેટલા આત્મા વર્તમાન હોય છે એ ગંધાની આધ્યાત્મિક સ્થિતિ એક જ સરખી હોતી નથી. અર્થાત્ ગંધા ઉપર સામાન્યતઃ મોહની બંને શક્તિનું આધિપત્ય હોયે છતે પણ થોડો ઘણો તરતમભાવ અવશ્ય હોય છે. કોઈ પર મોહનો પ્રભાવ ગાઢતમ, કોઈ પર ગાઢતર અને કોઈ પર એનાથી પણ ઓછો હોય છે. વિકાસ કરવો એ આત્માનો પ્રાયઃ સ્વભાવ છે. એથી કરી જ્યારે બાણુતા કે અબાણુતા આત્મા ઉપરથી મોહનો પ્રભાવ કમ થતો આવે છે ત્યારે કંઈક વિકાસની તરફ અગ્રેસર થાય છે, અને તીવ્રતમ રાગદ્વેષને કંઈક મન્દ કરીને મોહની પ્રથમ શક્તિને છિન્નભિન્ન યોગ્ય આત્મબલ પ્રગટ કરી લે છે. આવી સ્થિતિને જૈનશાસ્ત્રમાં ‘અનિચ્છેદ’ કહેવાય છે.

અનિચ્છેદનું કાર્ય અતિવિષમ છે. રાગદ્વેષરૂપ તીવ્રતમ વિષમચિંતિ એક વાર શિથિલ યા છિન્નભિન્ન થઈ બંધ તો બેઠો પાર થયો સમજવો, કારણ કે ત્યારબાદ મોહની પ્રધાન શક્તિ દર્શન-મોહને શિથિલ થવામાં વાર લાગતી નથી અને દર્શનમોહ શિથિલ થયો એટલે ચારિત્રમોહની શિથિલતાનો માર્ગ ખુલી જવામાં વાર લાગતી નથી. એક તરફ રાગદ્વેષ પોતાના પૂર્ણ બલનો પ્રયોગ કરે છે અને બીજી તરફ વિકાસોન્મુખ આત્મા પણ રાગદ્વેષના પ્રભાવને કમ કરવાને માટે પોતાના વીર્ય-બલનો પ્રયોગ કરે છે.

આ આધ્યાત્મિક યુદ્ધમાં જે માનસિક વિકાર અને આત્માની પ્રતિક્ષંદ્રતામાં કોઈ એક તો કોઈ બીજો જયલાલ પ્રાપ્ત કરે છે. અનેક આત્માઓ એવા પણ હોય છે કેન્દ્રનિચ્છેદ કરવા યોગ્ય બલ પ્રગટ કરીને પણ છેવટે રાગદ્વેષના તીવ્ર પ્રહારોથી આહત બની-હાર ખાઈને પોતાની મૂળ સ્થિતિમાં આવી બંધ છે અને અનેક વાર પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ રાગદ્વેષ પર જયલાલ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. ઘણા આત્માઓ એવા પણ હોય છે કે ન તો હાર ખાઈને પાછા ફરે છે અને ન તો જયલાલ પ્રાપ્ત કરે છે, કિન્તુ ચિરકાળ સુધી આધ્યાત્મિક યુદ્ધના મેદાનમાં પડી રહેલા હોય છે. કોઈ કોઈ આત્મા એવા પણ હોય છે કે જે પોતાની શક્તિનો યથોચિત પ્રયોગ કરીને આ આધ્યાત્મિક યુદ્ધમાં રાગદ્વેષ પર જયલાલ પ્રાપ્ત કરી લે છે. કોઈ પણ માનસિક વિકારની પ્રતિક્ષંદ્રતાની આ ત્રણે અવસ્થાઓમાં કદિ હાર ખાઈને પાછા ફરવું, કદિ પ્રતિસ્પર્ધામાં સ્થિર રહેવું અને જયલાલ પ્રાપ્ત કરવો આ અનુભવ ફરેકને હોય છે. આજ સંઘર્ષ કહેવાય છે. સંઘર્ષ વિકાસનું કારણ છે. ચાહે વિદ્યા, ચાહે ધન, ચાહે કીર્તિ આદિ કોઈ પણ ઈષ્ટ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની વખતે અચાનક અનેક વિઘ્નો ઉપસ્થિત થાય છે. અને એની પ્રતિક્ષંદ્રતામાં ઉક્ત પ્રકારની ત્રણે અવસ્થાઓનો અનુભવ પ્રાયઃ ગંધાને હોય છે. કોઈ વિદ્યાર્થી, કોઈ ધનાર્થી યા કીર્તિકાંક્ષી જ્યારે પોતાના ઈષ્ટની પ્રાપ્તિ અર્થે પ્રયત્ન કરે છે, ત્યારે કાં તો વચમાં અનેક કઠિનતાઓ જોઈને પ્રયત્નને છોડી દે છે યા તો કઠિનતાઓને પાર કરીને ઈષ્ટ પ્રાપ્તિના માર્ગ પર અગ્રેસર થાય છે. જે અગ્રેસર થાય છે તે મોટો વિદ્વાન, મોટો ધનવાન યા મોટો કીર્તિશાળી બને છે. જે કઠિનતાઓથી કરીને પાછો ભાગે છે તે પામર, અજ્ઞાની અને

ક્રીતિહીન થાની રહે છે અને જે કઠિનતાઓને ન તો જીતી શકતો કે ન તો હાર ખાઈ પાછો ફરતો તે સાધારણ સ્થિતિમાં જ પડી રહી કોઈ ધ્યાન ખેંચવા યોગ્ય ઉત્કર્ષ યા લાભ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

આ ભાવને સમજાવવાને શાસ્ત્રમાં એક દષ્ટાંત આપેલું છે કે-કોઈ ત્રણ પ્રવાસી અસુક નગર તરફ નીકળ્યા છે. ચાલતાં ચાલતાં તેઓ ઉપદ્રવથી ભયંકર અટવીમાં આવી ચડે છે. તેમના આગમનની રાહ નોંધને જ ખેંચી રહ્યા હોય એમ ચોરો તેમને પકડવા દોડી આવે છે. આ બંનેને આવતા નોંધને લયલીત ચયેલો એક મનુષ્ય તો સત્વર પોખારા ગળી જાય છે, બીજો માણસ તે ચોરાના પંજામાં સપડાય છે, ત્રીજો બીજો પુરુષ તો અસાધારણ પુરુષાર્થ ફારવીને બે ચોરાને હુકાવી-હુરાવી અટવી ઓળંગી ઇષ્ટ નગરે જઈ પહોંચે છે. આ દષ્ટાંતનો ઉપનય એ છે કે-ત્રણ મનુષ્યો તે સંસારી જીવો, ભયંકર અટવી તે સંસાર, બે ચોર તે રાગદ્રેષ, ચોરાનું નિવાસસ્થાન તે અનિદેશ, ચોરાથી બીજો ભાગી જનારો મનુષ્ય તે મહિન અધ્યવસાયના યોગે પાછો દીર્ઘ સ્થિતિવાળા કર્મો બાંધનારો જીવ, ચોરાના પંજામાં સપડાયેલો મનુષ્ય તે અનિદેશમાં રહેલો જીવ કે જે વિશેષ શુદ્ધ પરિણામના અભાવે અનિદેશિતો નથી તેમજ અવસ્થિત પરિણામી હોવાથી પાછો પણ વળતો નથી. તથા પોતાનું શૂરાતન વાપરી ઇષ્ટ નગરે જઈ પહોંચનાર મનુષ્ય તે કુહાડાની તિક્ષણ ધાર જેવા આગળ કહેવામાં આવનાર અપૂર્વકરણરૂપી અધ્યવસાયે કરી રાગદ્રેષની અનિદેશ ચીરનાર સમ્યક્ત્વ સંપાદન કરનારો

ભવ જીવ. આ રીતે માનસિક વિકારોની સાથે આધ્યાત્મિક શુદ્ધ કરવામાં જે જય પરાજય થાય છે તેનો સુંદર ખ્યાલ આ દષ્ટાંતથી આવી શકે તેમ છે.

પ્રથમ શુભસ્થાને રહેવાવાળા વિકાસગામી એવા પણ આત્માઓ હોય છે કે જેણે રાગદ્રેષના તીવ્રતમ વેગને થોડા પણ દબાવેલા હોય છે, પણ મોહની પ્રધાન શક્તિ અર્થાત્ દર્શનમોહને શિથિલ કરેલી હોતી નથી, એથી કરી તેવા આત્માઓ જો કે આધ્યાત્મિક લક્ષ્ય વિષે સર્વથા અનુકૂલગામી નથી હોતા તો પણ એનો બોધ તથા ચારિત્ર અન્ય અવિકસિત આત્માની અપેક્ષાએ સુંદર હોય છે. આ જીવોને ધર્મા દ્રેષ આદિ દોષો બહુ જ થોડા પ્રભાવ પાડી શકે છે અર્થાત્ ઘણા મંદ પડી ગયેલા હોય છે, કેમકે આ જીવોને આત્મકથાણુ કરવાની તીવ્ર અભિલાષા હોય છે. એથી કરીને તેઓ સંસારના પ્રપંચથી દૂર રહેવા મથે છે. આમ હોઈને તેઓ નીતિના માર્ગે ચાલે, સત્પુરુષોનો પક્ષપાત કરે તથા સુદેવાદિતું બહુમાન જાળવવા અથાગ પરિશ્રમ આદરે તેમાં તવાઈ નથી. આવા જીવો અધ્યાત્મની પ્રથમ ભૂમિકાવાળા મિત્રાદૃષ્ટિવાન્ અપુનર્બંધક હોય છે, એટલે કે જે અવસ્થા દરમીયાન મિથ્યાત્વનો ઉત્કૃષ્ટ બંધ અટકી જાય એવી અવસ્થાએ તેઓ પહોંચેલા હોય છે. જો કે એવા આત્માઓની આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિ સર્વથા આત્મોન્મુખ ન હોવાના કારણે વસ્તુતઃ મિથ્યાદૃષ્ટિ, વિપરીત દૃષ્ટિ વા અસતદૃષ્ટિ કહેવાય છે, તો પણ તે સદૃષ્ટિની સમીપ લઈ જવાનાળી હોવાના કારણે શાસ્ત્રકારે ઉપાદેય માનેલી છે.

(ચાલુ)

મંત્રીશ્વરો વસ્તુપાલ તેજપાલની સાહિત્યસેવા.

લેખક-કુંગરશી, ધરમશી સંપત-કરાંચી

વસ્તુપાલ, તેજપાલ એ ગાંધીજીનાં લાઇઓમાંથી એક સાધારણ જાણીતાં હતાં. તેઓએ સાહિત્યકારોના આશ્રયદાતા હતા. તેમણે અતિ ઉચ્ચ કળા-હુન્નર અને શ્રેષ્ઠ કળારસિકતા દેખાડીને આખું પર્વત ઉપરના જે જૈન મહા મંદિરની રચના કરી છે. તે એમના માટે માત્ર જૈનોમાં જ નહીં પરંતુ આખી શુજરાતી પ્રજામાં સન્માન ઉત્પન્ન કરે છે. વસ્તુપાલ, તેજપાલ ગાંધીજીનાં શુજરાતના મહાન પુરુષો હતાં.

ઘોણકાના વાઘેલા (સોલંકી) સામન્ત વીર-ધવલને એક સાધારણ જાણીતાં વધારીને એમણે એને મહાન શુજરાતનો સમ્રાટ બનાવ્યો. અનેક યુદ્ધોમાં વિજયો આ બંને લાઇઓએ મેળવ્યા. રાજકાજ અને યુદ્ધનીતિમાં કુશળ, આ મંત્રીઓએ કમ્પેટ, ગોધરા, અનેક દેશો છૂટી વાઘેલાને રાજ્યવિસ્તાર વધાર્યો. એમણે ધર્મકાર્ય માટે કરોડો સોનાચંદ્રો છૂટે હાથે વાપરી છે. શત્રુજય અને ગિરનારના પવિત્ર જૈન મંદિરોના દર્શનાર્થે એણે અનેક સંઘો દાઢ્યાં હતાં. અનેક નવા સુશોભિત મંદિરો બાંધાયા હતાં, અને અનેક વ્યાખ્યાન મંદિરો તેણે તૈયાર કર્યાં હતાં. સાધુઓની સેવા પણ એ બંધુઓએ કરી હતી. છૂટું જૈન મંદિરોનો પુનરુદ્ધાર કર્યો હતો. ગરીબો અને અશક્તોને અનેક દાનો કર્યાં હતાં. ઘણા તળાવો, કૂવાઓ ખોદાવ્યા હતા. એ બંને લાઇઓમાં અતિશય ધાર્મિક ઉદારતા હતી. શૈવ મંદિર અને દેવી મંદિરો બાંધાવવામાં તેઓ આગળ હતાં, સુસલ-

માનોને મસ્જિદ બાંધાવવામાં તેઓએ આર્થિક મદદ સુસલમાનોને આપી હતી. તેઓ પ્રાંતભ્રમણો પાસે વેદ પાઠ પણ કરાવતાં હતાં.

સંવત ૧૨૭૦ માં આ બંને બંધુઓ મહામાતૃ થયા. તેમના અનેક શુભ કાર્યો અહિં નોંધ કરવાથી બહુ સમય લે માટે એમની સાહિત્ય પ્રવૃત્તિની નોંધ અને કરી છે.

વસ્તુપાલ વીર અને વિદ્વાન પુરુષ હતાં. વસ્તુપાલ સારા સાહિત્યકાર અને કવિ પણ હતાં. એણે “નરનારાયણાનંદ” નામનું કાવ્ય ૧૬ સર્ગોમાં રચ્યું છે. તેમાં કૃષ્ણ અને અર્જુનની મિત્રતા અને “સુભદ્રાહરણ” વગેરે વિષયો તેમણે તે પુસ્તકમાં વર્ણવેલી છે. તે સમયના પંડિતો, વસ્તુપાલને “સરસ્વતી-પુત્ર” તરીકે ઓળખતા હતા. આખુલી પ્રશસ્તિમાં સોમેશ્વર કવિએ વસ્તુપાલને શ્રેષ્ઠ કવિ તરીકે વર્ણવેલો છે.

કોઈ કવિએ એમને માટે પ્રશંસાના નીચ પ્રમાણે શ્લોકો રચ્યા છે.

પીયૂષાદપિ પેશલાઃ શશધરજ્યોત્સ્નાકલાપદપિ
સ્વચ્છાનૂતન ચૂતમંજરિ મરાદણ્ણહલસૌરમાઃ
વાગ્દેવી મુલશામસ્તુકવિશદોદ્ગારાદપિ પ્રાંતજાઃ
કેવાં ન પ્રથયન્તી ચેતસિ મુદં શ્રીવસ્તુપાલોત્કયઃ

અમૃતથી પણ વધારે મીઠી, ચંદ્રમાની આંદો જેવી શીતળ, આંગાની મંજરી જેવી સુગંધવાળી, અને શારદાદેવી સ્વયં મુખમંડળમાંથી ઝરતી અમૃત જેવી મધુર અને મનોરમ વસ્તુપાલની ઉક્તિઓ કોના ચિત્તમાં આનંદ ન લાવે?

શ્રી કૃતેહચંદ ઝવેરભાઈ.

એક કુશળ વૈદ્ય પોતાના પુસ્તકમાં દરદીઓ માટે ભિન્ન ભિન્ન દવાઓ પ્રત્યેક વ્યાધિ માટે દર્શાવે છે તેમ શાસ્ત્રકારોએ જ્ઞાન અને ક્રિયા-ઉભયજન્ય અનેક પ્રયોગો શાસ્ત્રમાં દર્શાવેલ છે; અધિકારી પરત્વે કેમ અને રીતે કેવી વર્તવું તે આત્માનું પોતાનું સ્વતંત્ર કર્તવ્ય છે. દૃષ્ટાંત તરીકે એક મનુષ્ય અનેક પુસ્તકો વાંચીને તેમાંથી અનુસંધાવ મેળવી બુદ્ધિમાં ઘણી પ્રગતિ કરે છે; પરંતુ જો શુદ્ધ દેવ, શુરુ અને ધર્મ ઉપરની શ્રદ્ધાથી વિહીન હોય તો પ્રથમ શ્રદ્ધા પ્રાપ્ત કરવા તેણે દર્શનપદ સંગીન કેમ થાય તેના પ્રયત્નો કરવા જોઈએ અને તે માટે પ્રભુ-ભક્તિનો સુયોગ આત્મા સાથે ઓતપ્રોત થવા

પ્રયત્નશીલ થવું જોઈએ; તેમજ ‘જ્ઞાનસ્ય ફલં ચિરંતિ:’ એ સૂત્રથી પોતાના જ્ઞાનના નિર્માણ-રૂપે કર્તવ્યમાં સક્રિય પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. આ રીતે માત્ર બુદ્ધિથી નહિ પણ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રના સુયોગથી જ મુક્તિ સંધાય છે.

x x x

આત્માની પ્રાથમિક અવસ્થામાં લેહજ્ઞાન છે અને સવિશેષપણે પ્રગતિ પ્રાપ્ત કરવા પછી અલેહ જ્ઞાનની જરૂર છે. દૃષ્ટાંત તરીકે એક જંગલમાં આપણે ગયા હોઈએ તો ત્યાં વૃક્ષ-રૂપે અનેક વૃક્ષો એક જ જાતિનાં ગણાય પરંતુ આંખો, લીંબાં, પાંપળો એ રીતે પૃથક્ પૃથક્ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા પછી જ તેના શુભદાપનો

વસ્તુપાલ કવિઓનો આશ્રયદાતા હતો. કવિ હરિહરને આશ્રય આપી નૈપધીય કાવ્યની રચના તેણે કરાવી હતી. એને માણિક્યચંદ્રની પાસે “કાવ્યપ્રકાશકેત” નામના કાવ્યની રચના પણ તેમણે જ કરાવી હતી. જૈન સાધુ નરચંદ્રસૂરિએ વસ્તુપાલની પ્રાર્થનાથી “કથા-રત્નસાગર” નામનું પુસ્તક ૧૫ તરંગોમાં રચ્યું હતું. એ સાધુના શિષ્ય નરેન્દ્રપ્રભે “અલંકારમહોદધી” નામનું પુસ્તક આઠ પ્રકરણમાં વસ્તુપાલની પ્રેરણાથી રચ્યું.

સોમેશ્વર, હરિહર, અરીસીંગ, એના મોટા ભાનીતા કવિઓ હતાં. અને તે સિવાય દામોદર, નાનક, જયદેવ, મહન, વિકલ, કૃષ્ણસીંગ, શંકરસ્વામી, એવા ઘણાં કવિઓને આર્થિક

મદદ વસ્તુપાલે આપી હતી.

વસ્તુપાલની પ્રશંસા માટે અનેક કાવ્યો કવિઓએ રચ્યાં છે. સોમેશ્વરે સંવત ૧૨૮૨ માં ગુજરાતના મોલકીઓના ઇતિહાસ મુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથ “કીર્તિકૌમુદી” નામક ગ્રંથ રચ્યો હતો. તેમાં વસ્તુપાલનું ચરિત્ર પણ કેટલાક શ્લોકોમાં અપાયું છે. અરીસીંગ કવિએ “મુકૂતસંકીર્તન” નામનું કાવ્ય રચ્યું છે. બીજા ઘણાં કાવ્યોમાં વસ્તુપાલનું ચરિત્ર આવે છે. આ રીતે આ મંત્રી ગૃધ્રઓ, કળારસિક, મુત્સદ્દી, શૂરવીર યોદ્ધાઓ, વિદ્વાન સાહિત્યકારો, અર્થનીતિના જ્ઞાતાઓ, દાનેશ્વરો, અને કળાદોશલ્ય, હુસરની કારીગીરીવાળા સ્થાપત્યોના રચયિતા હતા. એમની મહત્તા અતિ મહાન હતી.

ઓળખાણ થાય છે; તેમ દરેક દર્શનોની સિદ્ધતા પ્રથમ અપેક્ષાવડે જાણવી જોઈએ અને જેમ જેમ આત્મદૃષ્ટિ સમન્વય સાધતી જાય તેમ તેમ નયોવડે જુદા જુદા દૃષ્ટિગિદ્ધપૂર્વક જ્યાં જ્યાં દર્શન-એકતા થાય ત્યાં ત્યાં સમન્વય કરતાં શીખવાની આવશ્યકતા છે.

x   x   x

(૧) અશુરુલધુ નામકર્મ છે અને તે અતિ ભારે નહિ તેમજ અતિ હલકું નહિ તેવું શરીર પ્રાપ્ત કરવા રૂપ પુણ્ય કર્મ છે (૨) અશુરુલધુ તે ગોત્રકર્મના અભાવથી સિદ્ધાવસ્થામાં પ્રકટેલો શુણ છે; નીચ ઉચ્ચપણારૂપે સંસારી અવસ્થામાં આત્માનો જે નિર્દેશ થતો હતો તેમ મુક્તિ પામ્યા પછી બંધ થઈ જાય છે, (૩) અશુરુલધુ શુણ પરમાણુ આત્મા અચિત્ત મહાસ્કંધ, અને ચીત્કરમ્ની વર્ગણાઓ વિગેરેનો છે. (૪) અશુરુલધુ એ કેવળજ્ઞાનના પર્યાય છે; શ્રીમદ્ આનંદધનજી મહારાજે શ્રી પાર્શ્વનાથજીના સ્તવનમાં કહેલું છે કે ‘અશુરુલધુ નિજ શુણને દેખતાં દ્રવ્ય સકલ દેખત’ આ રીતે આત્મા કેવલ્ય પ્રાપ્ત કર્યા પછી જીવવિપાદી ચાર ઘાતિકર્મોની પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કર્યા પછી કેવળજ્ઞાનરૂપ નિર્મળ આયનામાં ત્રિકાલ અવસ્થામાં જગતને પ્રતિગિંબિત થતું જુએ છે અને ઉત્પાદ વ્યય દુવમય ત્રણે કાળની પરિસ્થિતિ અને પોતાના અશુરુલધુશુણના પ્રાકટ્યને અંગે જ્ઞેય પદાર્થોને જાણે છે અને જુવે છે.

x   x   x

કર્મને શરમ નથી એમ કહેનારાઓ ભૂલતા હોય તેમ લાગે છે. આત્માને કર્મો કરતી વખતે શરમ રહી નહોતી-એ વસ્તુ સત્ય છે; કેમકે આત્માએ પોતે જ મન, વચન કે કાયના યોગોવડે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને કષાયોમાં રહી અજ્ઞાનપણે કે જાણતાં છતાં પણ કર્મોના બંધ કરેલો છે; કર્મો તો જડ છે, જેમ અજીર્ણને વધારનારી કોઈ ચીજ ખવાણા પછી અવશ્ય અજીર્ણ ઉત્પન્ન થાય છે તેમ આત્માએ કરેલાં જડ કર્મો અવશ્ય ઉદયભાવ પામી કર્મ ફળ આપે તેમાં આશ્ચર્યજનક કશું નથી.

x   x   x

છદ્મસ્થ મનુષ્યોને ભવિષ્યકાળનું જ્ઞાન ઉપલબ્ધ નથી તે ઉચિત જ છે; કેમકે જો હોય તો અદ્યયુદ્ધિને અંગે ભવિષ્યમાં બનતા બતાવો માટે રાગદ્વેષમાં જલ્દી જોડાઈ જતાં તેની પ્રગતિ થતી નથી; ઘડાઈ ઘડાઈને પ્રગતિ થાય તે સાચી સંગીન પ્રગતિ છે. દષ્ટાંત તરીકે ભૂતકાળનું જ્ઞાન હોય છે ત્યારે ભૂતકાળની સમૃદ્ધિ અથવા દુઃખો વિચારી વિચારીને મનુષ્ય કેટલા હર્ષ-શોકમાં નિમગ્ન થાય છે? તેથી જ કુદરતનો કાયદો મનુષ્યની પ્રગતિનો સાધક હોઈ ભવિષ્યત જ્ઞાન જ્ઞાનીઓ માટે જ ઘડાઈ ઘડાઈને જેમની પ્રગતિ અનેક જન્મોથી તૈયાર થઈ ગઈ છે તેમને માટે જ પ્રાપ્ત થાય તે ઉચિત જ છે.

કેટલીક વ્યાખ્યાઓ

પ્રકરણાદિકના અભ્યાસીઓને માટે કેટલુંક જાણવા જેવું :

- પ્રમાતા :**—કોઇ પણ વસ્તુનો યુક્તિપુરસ્કર બોધ કરનાર.
પ્રમેય :—જે વસ્તુ બોધ કરવા યોગ્ય-જાણવા યોગ્ય હોય તે.
પ્રમાણ :—જેનાવડે વસ્તુનો યથાર્થ બોધ થાય તે. સ્વપરતું વિશેષ બોધક જ્ઞાનસ્વરૂપવાળું.
પ્રમાણિત :—વસ્તુનો યથાર્થ બોધ. **અન્યથ :**—એક વસ્તુની દેવાતીમાં અન્ય વસ્તુની દેવાતી.
વ્યતિરેક :—એક વસ્તુના અભાવમાં અન્ય વસ્તુનો અભાવ.
સામાન્ય :—એકાકારને એક શબ્દથી વાચ્ય એવી પ્રતીતિ તે.
વિશેષ :—વિજાતીય પદાર્થથી સર્વથા ભિન્નપણાનું જ્ઞાન કરાવનાર તે.
નિસર્ગ :—સ્વભાવ, પરિણામ અથવા અપરોપદેશ.
અધિગમ :—અભિગમ, આગમ, નિમિત્ત, શ્રવણ કે ઉપદેશ.
સકામ નિર્જર :—તપશ્ચર્યાદિ અનુજ્ઞાનોદ્વારા કર્મેનો ક્ષય કરવો તે.
અકામ નિર્જર :—કર્મેનો સ્થિતિકાળ પૂર્ણ થતા પોતાની મેળે ખરી પડે તે.
કરણ :—જીવના વીર્યવિશેષનું નામ. **અપવર્તના**—ધટાડો.
અનિકાચિત :—ફેરફાર થવાના સ્વભાવવાળા વગર ભોગવે છૂટી શકે તેવા.
નિકાચિત :—ફેરફાર ન થઇ શકે તેવા. અપવાદે જ્ઞાનપૂર્વક તીવ્રતપશ્ચર્યાદ્વારા ફેરફારન. શક્યતાવાળા.
અભાષાકાળી :—અનુદયકાળ સાગરોપમની સ્થિતિ પ્રમાણે દેવ નરકના આયુમાં ૧૦૦ વર્ષ ગણવા.
નિષેક કાળ :—કર્મેનો ઉદય સમય વાને અનુભવ સમય.
શ્રધ્ધિ :—રાગદ્વેષના નિર્મિત પરિણામરૂપ ગાંઠ. **ઉપમાન :**—જે વસ્તુનું સાદર્ય.
સમ્યગ્ :—દર્શનના ચિહ્નો-શબ્દ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકરણ, આસ્તિક્ય-અનુક્રમે પ્રધાનતા અને પદ્ધતિ-પુર્વો ઉત્પત્તિ ક્રમ છે.

કેટલાંક સ્વરૂપો—

- ભવ્યત્વ :**—ભવ્ય એટલે વહેલો કે મોડો પણ જરૂર મોક્ષે જનાર આત્મા.
અભવ્ય :—એટલે જેનામાં મોક્ષે જવાની યોગ્યતા નથી તે આત્મા.
જાતિભવ્ય—મોક્ષે જવાની લાપકાત છતાં અતુલ્લ સામગ્રીના અભાવે કદિ પણ મુક્ત નહીં થઇ શકે તેવા આત્મા.
પુન્ય-પાપચોક્ષ્ણી :—પુન્યાનુબંધી પુન્ય જન્માતરને માટે પુન્ય સંપાદન કરી આપનાર પુન્ય.
 " " પાપ " " " ઉપાજન કરવામાં વચ્ચેનદિ આપનાર પાપ.
 પાપાનુબંધી પાપ " " પાપના પોટલા બંધાવનાર પાપ.
 " " પુન્ય " " પાપ સંપાદન કરવામાં કારણજન પુન્ય.
ઉપયોગ :—સામાન્ય વસ્તુગોચર દર્શનમ્ પ્રમાન-દર્શરિત્ 'લક્ષિતોક્તિ'
 સાકાર જ્ઞાનમ્-અનાકાર દર્શનમ્ ॥ 'તત્ત્વાર્થરાજવાનિક'
 યત્ સામાન્યવ્રહ્મણં દર્શનમેતદ્ વિશેષિતં જ્ઞાનમ્ ।
 દ્વયોરપિ નયયોઃ પપ પ્રત્યેકં અપવર્ણયઃ ॥ 'સમ્મતિતક'

સાકાર-ઉપયોગ

અનાકાર-ઉપયોગ

મતિઅજ્ઞાન મતિજ્ઞાન.

અચક્ષુદર્શન ચક્ષુદર્શન

શ્રુત અજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન

વર્તમાન સમાચાર.

૭૬ મી જન્મ જયંતી.

હુધીઆના (પંચજ)

પૂજ્યપાદ પંચજકેસરી જૈનાચાર્ય ૧૦૦૮
શ્રીમદ્વિજયવંશભક્તસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબે વિ. સં.
૨૦૦૨ કા. સુ. ૨ શુભ દિવસે ૭૬મા વર્ષમાં પ્રવેશ
કરેલ તેના શુભોપસક્ષમાં અને ૭૬મી જન્મ જયંતી
તા. ૬ અને ૭-૧૧-૪૫ આમ બે દિવસ અપૂર્વ
સમારોહપૂર્વક ઉજવવામાં આવી છે. આ શુભ
પ્રસંગ ઉપર પંચજ મારવાડ આદિના ભાઈ બહેનો
સારી સંખ્યામાં હાજર થયા હતા.

તા. ૬-૧૨-૪૫ પ્રાતઃકાલ ૯ થી ૧૦:૩૦ સુધી
પૂજ્યપાદ આચાર્યશ્રીજીનું પ્રભાવશાલી વ્યાખ્યાન થયું
હતું અને અપેરના શ્રીનિવમંદિરજીથી ભવ્ય શાનદાર
વરધોડા ચઢાવવામાં આવેલ.

તા. ૭-૧૧-૪૫ પ્રાતઃકાલ ૯ થી ૧૨ સુધી
આચાર્યશ્રીજી તથા તેઓશ્રીજીના શિષ્યમંડલની હાજ-
રીમાં એક વિરાટ સભા ભરવામાં આવેલ. તેમાં
બહારથી આવેલ વક્તાઓએ અને શાયરોએ આચાર્ય
શ્રીજીના જીવનચરિત્ર ઉપર સારો પ્રકાશ પાડેલ.
અત્રેના શ્રીસંઘ તરફથી અને લાલા નીરચંદ તરફથી
માનપત્ર સમર્પણ કરવામાં આવેલ.

રાતના પશુ ૮ થી ૧૨ વાગ્યા સુધી પં. સ્વીઆ-
નામજીના પ્રમુખપણામાં કવિ-દરબાર ભરવામાં આવ્યો
અને આચાર્યશ્રીજીના શુભગાન કવિઓ તથા શાયરોએ
કવિતાઓ અને નજમોદ્ધાર કરેલ.

ગરીબોને મીઠા ચાવણ અને સ્વીટર આપવામાં
આવેલ. જ્ઞાનપંથમીનું આરાધન સારી રીતે થયું છે.
(મહેલું)

સુધારો—“ ગત વર્ષમાં સમ્યગ્દર્શન વિષે
પ્રકીર્ણ જોય-એ નામનો લેખ પ્રગટ થયેલ છે,
તે લેખ દિનંતર પ્રક્રિયાની સાથે કોષ્ટક પ્રકારે વિસ્તાર
ધરાવતો હોઈ રદ સમજાવો. ” લેખક

વિભજ્ઞાન અવધિદાન

મનઃપર્યવટાન કેવલજ્ઞાન

સાકાર પરચતા.

પરિચાપમ :—જોળાકાર ધાન્ય પાત તે પરચ કહેવાય છે. તેની છે ઉપમાં જેને તે પરચાપમ.

ચોકચી.

સ્વીકાર સમાલોચના.

૧ પર્વાધિરાજશ્રી—પર્યપણાટાનિકકા વ્યાખ્યાન
(શ્રી વિજયલક્ષ્મી સુરિકૃત) ચારિત્ર સમારક અંધ-
માળા અંધ ૩૪

૨ શ્રી પર્વકથા—આઠ કથાઓ અને પદ્મવતી
સહિત (શ્રી વિજયલક્ષ્મી સુરિકૃત) ચારિત્ર સમારક
અંધમાળા અંધ ૩૪

પ્રતાકારે મૂળ સુંદર ટાઈપ અને ઊંચા કાગળો
ઉપર શુદ્ધ રીતે પ્રકટ થયેલ મુનિરાજશ્રી દર્શન-
વિજયજી (ત્રિપુટી મુનિરાજો) તરફથી ભેટ મળ્યા
છે. વ્યાખ્યાનકાર તથા અભ્યાસીઓ માટે બહુ જ
ઉપયોગી છે.

૩ પ્રથમ કર્મઅન્યઃ—પદ્ય અનુવાદ સહિત—
આ અન્યના મૂળ કર્તા શ્રી દેવલદસૂરીશ્વરજી છે. તેના
ઉપરથી અનુવાદ સહિત મુનિરાજશ્રી દ્વિવિજયજી
મહારાજે આ અન્યની રચના કરી છે. વિવેચન,
ટિપ્પણ, કોષ્ટક વગેરે આપેલ છે તેથી અભ્યાસીઓને
ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે. દોઢસો પૃષ્ઠની કુક્કી
રૂ. ૦-૬-૦ કિંમત યોગ્ય છે. મળવાનું રચણ શ્રી જૈન
અન્ય પ્રકાશક સભા, કીકા ભટ્ટની યોગ-અમદાવાદ.

૪ વેરાચેલાં ફૂલ—લેખક શ્રી રાજહંસ. લખિષ-
સૂરીશ્વરજી અન્યમાળા, ગારીયાધાર કિં. રૂ. ૦-૪-૦

૫ શ્રીપાળ રાજનો રાસ આવૃત્તિ ત્રીજી—
પ્રકાશક શ્રીયુત કવિ ભોગીલાલ રતનચંદ કિં.
રૂ. ૭-૦-૦

૬ દેવકુમાર—ધાર્મિક સામાજિક નવલકથા.
લેખક કવિ ભોગીલાલ રતનચંદ કિં. રૂ. ૨-૦-૦

અવધિદર્શન.

કેવલદર્શન.

અનાકારો પરચતા.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સલા-સાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.

માર્ગશીર્ષ.

:: ઇ. સ. ૧૯૪૫ ડીસેમ્બર ::

પુસ્તક ૪૩ મું.

અંક ૫ મો.

જિનેશ્વર સ્તુતિ.

એ ! કલ્પતરુ એ ! કામધેતુ, એ ! સકળ મુખળી વેલડી;

એ ! તિગિરટાળક જ્યોતિ અળદળ, એ ! મુરત સાકર શેલડી.

ઝવેરી મૂલ્યંદ આશારામ વૈરાટી.

એ નયનો !

રાગ-ભીમપલાસ.

એ ! નયનો અમીરસથી ભરીયાં । એ ! વયલો મુંધારસ ભરીયાં. એ ! નયનો
એ ! લ્યાગી તપસ્વી વૈરાગી, એની આંખલડી કરુણા ભીની. એ ! નયનો. ૧
એ ! શુકલધ્યાનના ધીન પાયે, ઉતયાં ઓજસ અનવાળાં. એ ! નયનો. ૨
શુભ પાંત્રોએ ભરી એ વાણી, એણે સંશય છેદ્યા અંતરના. એ ! નયનો. ૩
દ્રવ્યભાવ નિશ્ચય વ્યવહારે, એ ! લેદ ઉકેલે ભીનરના. એ ! નયનો. ૪
એ ! રચતા દ્વાદશ અંગો લ્યારે, ચરલા સેવત વૈરાટી. એ ! નયનો. ૫

ઝવેરીવા
વૈરાટીનિકેતન
અમદાવાદ.

ઝવેરી મૂલ્યંદ આશારામ વૈરાટી.

‘વિચારશ્રેણી’

લેખક:-આ. શ્રી વિજયકસ્તૂરસુરિ મહારાજ,

આત્મા વસ્તુ માત્રને વાપરે છે; પણ તે પોતાની પદ્ધતિ પ્રમાણે. તેની ખબર પોતાને પડતી નથી એટલું પોતાનું અણબાણપણું કહેવાય. ઇન્દ્રિયોદ્વારા વપરાતી વસ્તુમાં પદ્ધતિદેર હોવાથી પોતાની પદ્ધતિને ભૂટી જાય છે અને ઇન્દ્રિયોની પદ્ધતિને પોતાની માની લે છે માટે મિથ્યાદ્રાષ્ટ-અજ્ઞાની કહેવાય છે.

ત્યાગ અને રાગ એ બે અલ્પંત લિપ્ત અને વિરોધી વસ્તુ છે માટે જ્યાં રાગ હોય ત્યાં ત્યાગ ન હોય અને જ્યાં ત્યાગ હોય ત્યાં રાગ ન હોય; કારણ કે ત્યાગ ઉપશમભાવે થાય છે અને રાગ ઔદયિક ભાવે થાય છે.

દોષોનો અણબાણ બીજાને દોષી કહેવાનો અધિકારી નથી.

પોતે દોષી બન્યા સિવાય બીજાના દોષો જોઈ શકાય નહીં.

કર્મધીન જીવ માત્ર દોષી છે; કારણ કે તેઓ પરાધીન છે. જ્યાં સુધી સાચી સ્વાધીનતા મળે નહીં ત્યાં સુધી નિર્દોષી બની શકાય નહીં; માટે જ સદોષી આત્મા કોઈને પણ દોષી કહી શકે નહીં. છતાં જો બીજાને દોષી કહે તો તે પર-માત્માનો શુન્દેગાર છે; કારણ કે તે પોતાને નિર્દોષ માનીને જ બીજાને દોષી ઠરાવી જનતામાં તેને હલકો પાડવા પ્રયત્ન કરે છે.

જો બીજાની ભૂલ કાઢે છે તે પોતાને ભૂલતો નથી એમ માને છે, એ જ તેની મોટી ભૂલ છે; કારણ કે સંસારમાં જ્ઞાની સિવાય બધાએ ભૂલે છે. સાચું જાણ્યા સિવાયની પ્રવૃત્તિ માત્ર ભૂલ-ભરેલી છે. ભૂલતું પરિણામ અહિત, અનિષ્ટ અને દુઃખદાયી છે તે કોઈ પણ જીવને ગમતું નથી

તોયે ભૂલને ભૂલ નથી માનતા અને પરિણામે દુઃખ લોગવે છે એ જ તેમની અજ્ઞાનતા છે.

અદેખાઈ, અસહિષ્ણુતા અને ઈર્ષ્યા દેખાય છે તો એક જોવાં છતાં આપસમાં કાંઈક અંતર રાખે છે. કોઈપણ કામમાં પોતાને નિષ્ફળતા અને બીજાને સફળતા મળતી જોઈને અદેખાઈ આવે છે; બીજાની પ્રશંસા સાંભળીને કે આદર-સત્કાર થતો જોઈને અસહિષ્ણુતા થાય છે અને બીજાને રૂપ, બળ કે સંપત્તિ આદિમાં પોતાનાથી અધિયાતા જોઈને ઈર્ષ્યા થાય છે.

માર્ગનો અણબાણ વટેમાર્ગી રસ્તો ભૂલતો હોય તો તેને માર્ગના લોભિયાએ માર્ગ બતાવવો પણ તે તિરસ્કારથી નહીં પણ સત્કારથી. તિરસ્કારથી સાચો માર્ગ બતાવી શકાય નહીં, કારણ કે ભૂલતું પરિણામ છે. તેથી તે માર્ગ બતાવતાં ભૂલ કરવાનો જ. અવળી સમજ તથા પરાઈ પીકાની બેદરકારીથી માનવી માત્ર ભૂલના લોગ અને છે.

વિકૃતિને ગમે તેટલી જાણે પણ પ્રકૃતિને જ્યાં સુધી જાણે નહીં ત્યાં સુધી જ્ઞાનીની પંક્તિમાં ભળી શકે નહીં. હિતકારી હોય કે અહિતકારી પણ મનગમતું માને અને કરે તે સ્નેહી અને અણગમતું માને અને કરે તે નિસ્નેહી. બાકી તો જીવનમાં ઉપયોગી સ્નેહ કે નિસ્નેહ જેવી બીજી કોઈપણ વસ્તુ જ નથી.

લાભવાળું હોય કે હાનિવાળું પણ મનગમતું કહે અને વર્તે તે મિત્ર અને અણગમતું કહે અને વર્તે તે તે શત્રુ. કોઈને પુન્યના ઉદ્યયથી સુંદર તન, ધન તથા સંપત્તિ આદિ લોભો-પલોગની વસ્તુઓ મળી હોય તો તેનો ઉપ-લોગ કરવાને સહુ કોઈ લલચાય છે અને મળે તો

રાજી થાય છે; પણ કોઇને સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાન, અસ્તિત્વ, સમભાવ, શાંતિ, ત્યાગ-વૈરાગ્ય મળ્યાં હોય તો તેને મેળવી વાપરવાને કોઈપણ મ્હાતું નથી. પ્રજાસી આત્માને ચાલવાના જે માર્ગ; એક આધ્યાત્મિક અને બીજો સાંસારિક. એટલે એક પોતાને ઘેર જવાનો અને બીજો દેશ પ્રદેશની મુસાફરી કરવાનો. પોતાને ઘેર જવાના રસ્તામાં કોઈપણ પ્રકારનો ભય કે ઉપદ્રવ નથી એટલે નિર્ભયપણે પોતે એકલો જઈ શકે છે. એને નથી રખવાળાની જરૂરત કે નથી કોઈ વાપરવાને બીજી વસ્તુની જરૂરત; કારણ કે એના ઘરમાં પોતાને વાપરવાની બધીય વસ્તુઓ છે. અને તે સ્વચ્છ, સ્પષ્ટ અને સારી છે એટલે બહારની (પૌદ્ગલિક) કોઈપણ વસ્તુ ન રાખે તો ચાલી શકે છે; પણ દેશ પ્રદેશની મુસાફરીમાં તો એને બધુંય રાખવું પડે છે. મુસાફરીમાં ધર્મશાળાઓમાં (શરીરરૂપી) ઉતારવું પડે છે કે જ્યાં ઘર જેવી બિલકુલ સગવડ હોતી નથી. તેમાં બીજા (જીવો) ઘણાઓના ઉતારા હોય છે. કેટલાય આવે છે અને જાય છે. વાપરવાની વસ્તુઓ ખરીદવાને માટે દામ (પુન્ય)ની જરૂરત પડે છે. સારામાં સારી કીમત (આત્મલક્ષ્મી) આપવા છતાં પણ વસ્તુ ખરાબ અને લેણલેણવાળી, ખરાબ પોતાનું સ્વાસ્થ્ય બગડે તેવી મળે છે. રસ્તામાં અનેક પ્રકારના ભય અને ઉપદ્રવ હોવાથી પોતાને ઉપયોગી સમજી રાખેલી વસ્તુઓના બચાવ માટે રખવાળા રાખવા પડે છે. આ પ્રમાણે દરેક જાતની પરાધીનતા ભોગવવી પડે છે અને હેરાન થવું પડે છે તોયે આત્માને મુસાફરી ગમે છે; પણ ઘેર જવું ગમતું નથી.

જ્ઞાની સિવાય બધાયે વિદ્વાન અને બધાયે મૂર્ખા કહી શકાય; કારણ કે ભાષા, કળા આદિ અનેક પ્રકારના વિષયો હોવાથી બધાયે વિષયોમાં કોઈપણ વ્યક્તિ નિષ્ણાત હોતી નથી. જે ભાષા અને કળામાં નિષ્ણાત હોય તેને આશ્રયી તે

વિદ્વાન કહેવાય છે. અને તેનાથી અલગભલ હોય તેની અપેક્ષાએ મૂર્ખ કહેવાય છે; માટે કોઈપણ પ્રકારની ભાષા અથવા તો કળાદિ જાણીને અભિમાન રાખવું તે મોટી મૂર્ખતા જ કહી શકાય.

બીજાની ભૂલો કાઢવી તે બહુ જ સહેલું કામ છે કે જે મૂર્ખમાં મૂર્ખ માણસ પણ કરી શકે છે; પરંતુ ભૂલો ન કરવી તે ઘણું જ કઠણ કામ છે કે જેને કહેવાના વિદ્વાનો પણ કરી શકતા નથી અને ગોથા ખાયા કરે છે. જ્ઞાની પુરોષોને પણ ભૂલ ન કરવા હંમેશાં અપ્રમાદી-સાવધાન રહેવું પડે છે; તો પછી વિષયાસક્ત પામરજીવોનું તો કહેવું જ શું? પોતાને માટે અથવા તો પરના માટે, સારું હોય કે નરસું હોય પણ જે કાર્ય કરે તે પહેલાં આટલું તો જરૂર યાદ રાખવું કે આ જે કાંઈ હું કરું છું તે મારા માટે જ છે પણ બીજાને માટે નથી. આ કાર્યતા સારા અથવા તો નરસા પરિણામનો-ફળનો ભોગી હું જ છું, તેમાં બીજાને કાંઈપણ લેવા દેવા નથી.

ગમે તે જાણત બીજાને સમજાવવાની ઇચ્છા થાય તો સમજાવવી બહુ સારી વાત છે; પણ તમારે બીજાને જે કાંઈ સમજાવવું હોય તે પહેલાં પોતે સારી તથા સારી રીતે સમજી લેજો; નહિં તો તમારી બુદ્ધિની કીમત થઈ જશે અને પ્રમાણિકતા જોઇ જસશે.

પોતે નાના બનતાં શિષ્યા પછી જ મોટા બનવાની ઇચ્છા રાખવી; કારણ કે નાના બન્યા પછી જ મોટા બનાય છે. અર્થાત્ નાના હોય છે તે જ મોટા થાય છે પણ મોટા, મોટા બની શકતા નથી. આ વાતનો સારી રીતે વિચાર કરજો તો સ્પષ્ટ સમજશે.

બીજાનું ગાયું ગાયો તો અલગભલ પળે ગાયો નહીં; નહીં તો બાળ આગળ હાંસીનું પાત્ર બનજો !

સંક્ષિપ્ત બોધવચનમાળા

લેખક:-આા શ્રી વિજયપદ્મસૂરિ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૪ થી શરૂ)

૭૯ દરેક કામ બહુ જ વિચારીને કરવું કે જેથી યસ્તાવવાનો વખત ન આવે. ઉતાવળે વગર વિચારે કામ કરવાથી હૃદયને બાળે એવું ભયંકર પરિણામ આવે છે. કહ્યું છે કે—સગુણ-મપગુણ વા કુર્વતા કાર્યજાતં, પરિણતિરવધાર્યા યત્નનઃ પણિહતેન ॥ અતિરમસકૃતાનાં કર્મણામા-વિપક્ષે-ર્ભવતિ હૃદયદાહી શલ્યતુલ્યો વિપાકઃ ॥

૮૦ અવિવેક એ પરમ આપત્તિનું કારણ છે એમ સમજીને દરેક પ્રસંગે વિવેકથી બોલવું, વિવેકથી પ્રવૃત્તિ કરવી.

૮૧ સામા માણસ આપણને ગાળો છે એમાં નવાઈ શી ? તે પોતાની પાસે જ છે તે જ આપે છે. કોઈ કોઈને શશલાનું શિંગડું આપતો નથી એમ વિચારીને સમજી જીવોએ ગાળ દેવી નહિ પણ ત્યાંથી ખસી જવું, મૌન ધારણ કરવું, ક્ષમા રાખવી. દુઃકામાં કહ્યું પણ છે કે—વદતુ વદતુ ગાલી ગાલિમન્તો ભવન્તો, વચમપિ તદ્ભાવાદ્ ગાલિદાનેઽસમર્થાઃ । જગતિ

વિદિતમેતદ્ દીયતે વિચમાનં, નહિ શશકચિષાણં કોઽપિ કસ્મૈ દદાતિ ॥ ૧ ॥

૮૧. ૧ હંમેશા સુંદર મંગલોની શ્રેષ્ઠિ, ૨ ઉત્તમ સંપત્તિ, ૩ વિવિધ પ્રકારના સુખ, ૪ ઇષ્ટ પદાર્થની પ્રાપ્તિ, ૫ વિશાલ બુદ્ધિ, ૬ સર્વ સ્થળે કાર્યસિદ્ધિ—આ બધા લાભ પરમ ઉદ્ધા-સથી ધર્મારાધન કરનાર ભવ્ય જીવો પામે છે. કહ્યું છે કે—દિને દિને મજ્જુલમંગલાવલિઃ, સુસંપદઃ સૌખ્યપરંપરા ચ ॥ ઇષ્ઠાર્થસિદ્ધિર્બહુલા ચ બુદ્ધિઃ, સર્વત્ર સિદ્ધિઃ સુજતાં સુધર્મમ્ ॥ ૧ ॥

૮૨. આ શરીર રસ, રુધિર, માંસ, મેદ, હાડકાં, મજ્જા, વીર્ય. આ સાત ધાતુનું બનેલું છે. તેનો ટકાવ મનની મજબૂતાઈના આધારે છે એટલે જેટલે અંશે મનની દૃઢતા હોય, તેટલે જ અંશે શરીરમાં દૃઢતા (મજબૂતાઈ) સંભવે છે. મન નબળું બને તો ધાતુઓ નાશ પામે છે. જો મન સ્વસ્થ હોય તો જ સદ્વિચારો ધારણ કરી શકાય છે. ચિત્ત જો સ્વસ્થ ન હોય, તો સદ્-

લોકમત કેળવ્યા સિવાય કોઈપણ કાર્યમાં સફળતા મળી શકતી નથી. કદાચ દૈવચોગે સફળતા મળી જાય તો પણ પરિણામે તો સુખ-શાંતિથી વંચિત જ રહેવાય છે.

તમારી પ્રવૃત્તિ માત્રમાં સ્વાર્થ તથા પરમાર્થ બંનેનો આદર થવો જોઈએ. જો કેવળ સ્વાર્થનો જ આદર થશે તો સાચો લાભ ખોઈ બેસશો અને આત્માનું અહિત કરી અધોગતિના પાત્ર બનશો.

પ્રામાણિકતા સર્વોત્તમ શુભ છે અને તે

માનવ જીવનનું ભૂષણ છે, માટે ધનની પણ પરવા ન રાખીને પ્રમાણિકપણની સંપત્તિ જાળવી રાખશો. સ્વાર્થદૃષ્ટિથી કદાચ ન જાળવી શકતા હો તો પણ પરમાર્થ દૃષ્ટિથી તો જરૂર જાળવો; નહિં તો તમારા બંને ભવ બગડશે.

લાભ કે નુકશાન વ્યવસાયીને હોય છે; પણ નિરુદ્ધમીને કશું હોતું નથી. કોઈને કાંઈપણ સલાહ આપો તો સુબુદ્ધિથી આપવી; પણ કબુદ્ધિથી નહીં. (ચાલુ)

વિચારે પ્રકટ ન જ થાય, કહ્યું છે કે—ચિત્તાયત્નં
ઘાતુવદ્દં શરીરં, નષ્ટે ચિત્તે ઘાતવો યાંતિ નાશં ।
તસ્માદ્વિચિત્તં યત્નતો રક્ષણીયં, સ્વસ્થચિત્તે
વુદ્ધયઃ સંવલન્તિ ॥૧॥

૮૩ શુભ અશુભ કર્મોના બંધમાં અને
મોક્ષમાં મનના શુભ અશુભ વિચારો કારણ છે.
મરુદેવી માતા ને ભરત ચક્રવર્તી વગેરેને શુભ
ભાવથી કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થયું, ને તંદુલીઓ
મત્સ્ય અશુભ ભાવને લઈને સાતમી નરકમાં
જાય છે. મન એવ મનુષ્યાણાં કારણં વંધમોક્ષયોઃ॥

૮૪ દરેક કર્મના દલિયા જરૂર લોગવવા જ
જોઈએ. આ સુદ્ધાથી કહ્યું છે કે—અવદ્યમેવ
મોક્ષવ્યં, ફલં કર્મં શુભાશુભં । નામુક્તં ક્ષીયતે
કર્મ કલ્પકોટીશતૈરપિ ॥૧॥

૮૫ કર્મના રસને લોગવવાની બાબતમાં
ભજના સમજવી એટલે તે લોગવાય જ એવો
નિયમ નહિ.

૮૫ કર્મના રસને આધારે સ્થિતિનો નિયમ
થાય છે. એટલે રસના પ્રમાણમાં સ્થિતિ હોય.
લાડવામાં જેટલા પ્રમાણમાં ઘી હોય, તેને અનુ-
સારે સ્થિતિકાલ હોય છે એ સુપ્રસિદ્ધ છે.

૮૬ ૧ જ્ઞાનાવરણીય, ૨ દર્શનાવરણીય, ૩
મોહનીય, ૪ અંતરાય, આ ચાર ધાતી કર્મો
બાણવા અને વેદનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્રકર્મ
આ ચાર અધાતી કર્મો બાણવા.

૮૭ ખરા બંધન છે છે, ૧ રાગબંધન, ૨
દ્વેષબંધન. રાગદ્વેષથી જે બચ્યો, તે સર્વથી
બચ્યો કહેવાય. ક્રોધ, માન એ દ્વેષરૂપ છે, માયા
લોભ એ રાગરૂપ છે.

૮૮ જેમ ચીકાશવાળા વસ્ત્રને ધૂળ ચોટે
તેમ રાગદ્વેષની ચીકાશને લઈને કર્મબંધ થાય છે.

૮૯ યોગથી પ્રકૃતિબંધ, પ્રદેશબંધ થાય ને
કષાયથી સ્થિતિબંધ રસબંધ થાય, કહ્યું છે કે—
જોગા પયડિપ્પસં-વિદ્વજ્જુમાગં કસાયાઓ ॥

૯૦ પરોપાધિની પૂર્ણતા એ બીજાની પાસેથી
માંગી લાવેલા ઘરેણાં જેવી ક્ષણિક છે અને
સ્વાભાવિકી પૂર્ણતા બંધિત રત્નના જેવી
કાયમ રહેનારી છે. કહ્યું છે કે—પૂર્ણતા યા
પરોપાધેઃ સાયાચિત્તકર્મહનમ્ ॥ યા તુ સ્વાભા-
વિકી સૈવ જાત્યરત્નચિમાનિમા ॥૧॥

૯૧ જે આ જીવ એક ઉત્તમ વચન વિચારીને
બોલે તો તેને સાંભળનારા ઘણાં જીવો ઘણાં
શુભો પામીને નિર્મલ જીવન ગુજારે. આ
અપેક્ષાએ કહ્યું છે કે—જીવમાં અમૃત રહ્યું છે
ને એક ખરાબ વચન બોલે, તો તે સાંભળતાં
ઘણાં જીવો અધર્મને રસ્તે દોરાઈને સ્વજીવનને
ધૂળ જેવું કરી દે છે. આ અપેક્ષાએ કહ્યું છે
કે—જીવમાં જેર પણ રહ્યું છે. આખો હુડો આ
પ્રમાણે બાણવો.—જીવમાં અમૃત વસે, વિષ લી
ઉન્કી પાસ; એકે બોલે કોડી શુભ, એકે કોડી
વિનાશ ॥૧॥

૯૨ કષ=સંસાર, આય=લાલ જેનાથી થાય,
તે કષાય કહેવાય. કષાયની સાથે જ રહે અથવા
કષાયને ઉત્તેજન આપે, તે નોકષાય કહેવાય.

૯૩ કોઈ પણ જીવ પાપ ન કરે, કોઈ
પણ જીવ દુઃખી ન થાવ, સર્વ જીવો કર્મથી
સુક્ત થઈને સુક્રિતના અવ્યાબાધ સુખ પામે.
આ ભાવના મૈત્રી ભાવના કહેવાય.

૯૪ આપણાં કરતાં વધારે શુભોને ધારણ
કરનારા શીલવંત, બાલદીક્ષિત, દાનેશ્વરી, તપસ્વી
આદિને જોઈને રાજ થયું, તેમના શુભોની અનુ-
મોદના કરવી. એ પ્રમોદ ભાવના કહેવાય.

૯૫ દ્રવ્યાદિકના લોગે પણ બીજા જીવોને
બચાવવા, તે દ્રવ્યદયા કહેવાય અને ધર્માશય-
નમાં અસ્થિર બનેલા જીવોને સારણ, વારણ,
ચોદના, પ્રતિચોદના કરીને ધર્મમાં સ્થિર
કરવા એ ભાવદયા કહેવાય. જેઓ દુઃખને
લોગવી રહ્યા છે, લયથી વિહલ બનેલા છે,

ભયંકર રોગાદિની વેદના સહીસહીને દીન બની ગયા છે, તેમને જોઈતા સાધનો હઈને, મદદ હઈને, આશ્વાસન વગેરે યોગ્ય ઉપાયો ચોજીને, દુઃખ પીડા વેદનાથી મુક્ત કરવાની જે ભાવના તે કારુણ્ય ભાવના કહેવાય. કહ્યું છે કે—
દીનેષ્વાર્ત્તેષુ મીતેષુ યાચમાનેષુ જીવિતમ્ ॥
પ્રતીકારપરા વુદ્ધિઃ કારુણ્યમભિધીયત્તે ॥ ૧ ॥

સામા જીવો પોતાના કર્મે દુઃખી થયા છે, પણ તેઓ કારુણ્ય ભાવનાવાળા આત્માને સંસારસાગર તરવા તુંબડા જેવા છે, એમ સમજીને દુઃખીના દુઃખ ટાળવાની ભાવના નિરંતર હૃદયમાં રાખવી.

૯૬ જેઓ અજ્ઞાન મોહાદિની પરાધીનતાને લઈને ભયંકર પાપકર્મો અવિવેકભાવે આચરતા હોય, નીકરપણે દેવશુરની નિંદા અને પોતાની પ્રશંસા કરતા હોય, તેઓ ઉપદેશ દેતાં પણ દેશણે ન આવે, અથવા ઉપદેશ દેવાને અયોગ્ય હોય, તેવા પ્રસંગે તેમની ઉપર શુરસે ન થતાં જે ઉપેક્ષા કરવી, તે માધ્યસ્થ્ય ભાવના કહેવાય. કહ્યું છે કે—**ક્રૂરકર્મસુ નિશંકં દેવતાગૃહ-નિવિષુ ॥ આત્મશંસિષુ યોપેક્ષા, તન્માધ્યસ્થ્ય-મુદીરિતમ્ ॥ ૧ ॥**

૯૭ અનિત્યભાવના—શરીર, ધન, વિષયાદિના સાધનો ક્ષણભંશુર છે. જે વસ્તુ હું જન્મતા સાથે લાવ્યો નથી, મરતાં સાથે લઈ જવાનો નથી; કારણ કે આ જીવ સ્ત્રી ધન વાહી ગાડી વગેરે મૂકીને જ પરભવમાં જાય છે. પરભવમાં ગયા બાદ પાછલા ભવની ધનાદિ ખીના ચાદ પણ આવતી નથી. આ રીતે જે વસ્તુઓ આદિ-કાળમાં (જન્મતાં) નથી ને અંતે પણ (મરતાં પણ) સાથે આવતી નથી. તે વસ્તુઓ મધ્ય-કાલમાં કઈ રીતે સ્થિરભાવે રહી શકે? જે વસ્તુ સવારે દેખાય, તે બપોરે નાશ પામે, બપોરે જોએલી સાંજે નાશ પામે. આ રીતે

સાંસારિક પદાર્થનો સંયોગ વિયોગવાળો જ છે, એમ જે વિચાર કરવો તે અનિત્ય ભાવના કહેવાય. આ અનિત્ય ભાવનાથી ભરત મહા-રાજાદિને કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થયું હતું.

૯૮ અશરણુ ભાવના—સ્ત્રી પુત્રાદિ પરિવાર જ્યાંસુધી સ્વાર્થ સધાય ત્યાં સુધી જ સંગાઈ રાખે છે; મરણની પીડા ભોગવતાં જીવને કોઈ પણ બચાવી શકતું નથી. જીવ મોહથી જેને શરણુ લેવા લાયક માને છે તે ખરે અવસરે જરૂર ખરી જાય છે. સિંહના પંખામાં સપડાયેલા હરિણના જેવી સંસારી જીવનની સ્થિતિ છે.

આ રીતે અશરણુ ભાવના ભાવીને મોહને લીધે માનેલા ખોટા શરણુનો ત્યાગ કરીને અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ ને જિનધર્મતું શરણુ અંગીકાર કરવું.

૯૯ સંસાર ભાવના—દેવાદિ ચારે ગતિમાં જન્મ મરણ કરી રહેલા જીવોમાંનો એક પણ જીવ ખરે સુખી છે જ નહિ. વિવિધ પ્રકારના દુઃખોથી ભરેલા સંસારમાં જેમ મસાણીયા લાઠવામાં એલચીનો સ્વાદ ન હોય તેમ ખરા સુખનો લેશ પણ નથી, કેવલ વધાદિના દુઃખો જ અહીં સહન કરવા પડે છે માટે સંસાર એ કેવલ દુઃખોથી ભરેલો છે એમ જે વિચારવું તે સંસાર ભાવના કહેવાય. આતું ફલ એ છે કે—સંસાર પ્રત્યે અરૂચિ જાગવી, પરિણામે ત્યાગ કરવાની ઇચ્છા થાય, સંયમની આરાધના કરી આત્મ-કલ્યાણ કરી શકાય.

૧૦૦ એકત્વ ભાવના—હું એકલો જ જન્મ્યો છું ને મરતી વખતે પણ એકલો જવાનો છું. સ્ત્રી વગેરે પરિવારમાંથી કોઈપણ સાથે આવતા જ નથી. તેમના મોહને લઈને બાંધેલા કર્મે મારે એકલાને જ ભોગવવા પડશે. આ રીતે વિચારી મમતા ભાવ ઘટાડવો એ એકત્વ ભાવના કહેવાય.

૧૦૧ અન્યત્વ ભાવના-આત્મા શરીરથી જૂદો છે કારણ કે આત્માનું સ્વરૂપ જ્ઞાનાદિમય છે અને શરીર એ વર્ણાદિ ધર્મોવાળું છે માટે બંને કદી રીતે એક હોઈ શકે? જ્યારે બંને ભિન્ન છે તો અનિત્ય જૂદા શરીરને નિમિત્તે પાપકર્મ કરી શામાટે આત્માને મલિન કરવો? ન જ કરવો જોઈએ. આ રીતે જે વિચાર કરવો તે અન્યત્વ ભાવના કહેવાય.

૧૦૨ અશુચિ ભાવના-શરીરના મૂળ તથા ઉત્તર કારણો અપવિત્ર છે, તો પછી તેવા કારણોથી બનેલું શરીર અપવિત્ર હોય જ એમાં નવાઈ શી? આવા શરીર ઉપર મોહ રાગી મારે ચીકણાં કર્મ બાંધવા તે અનુચિત છે. ધર્મારાધન કરી કાયાને સાર્થક કરવી એ જ વ્યાજબી છે. આવો જે વિચાર કરવો તે અશુચિ ભાવના કહેવાય.

૧૦૩ આશ્રવભાવના-કયા કારણોથી કયા કયા કર્મો બાંધાય છે? તે બાબતનો બરોગાર વિચાર કરવો એ આશ્રવભાવના કહેવાય. કર્મના કારણો જાણનાર લભ્ય જીવ તેવા કારણોને સેવતો નથી.

૧૦૪ સંવર ભાવના-કર્મબાંધના કારણોને તે દરેકના વિરોધી કારણોને સેવીને અટકાવવા એટલે સમિતિ, શુસિ આદિ પાછા ભેદોને સેવના કરવાની જે વિચારણા તે સંવરભાવના કહેવાય. આ ભાવના આશ્રવભાવનાની વિરોધી છે. ક્ષમાથી ક્રોધ, નમ્રતાથી માન, સરલતાથી માયા, લોભને સંતોષથી જીતાય, સંયમથી વિપયવાસનાને જીતાય, શુષ્કિથી યોગોને, અપ્રમાદભાવથી પ્રમાદને, અને શુભ ધ્યાનથી અશુભ ધ્યાનને જીતાય.

૧૦૫ નિર્જરા ભાવના-સકામ નિર્જરા તથા અકામ નિર્જરાના સ્વરૂપની ચિંતવના એ નિર્જરા

ભાવના કહેવાય. એકે દ્રિયાદિને ઇરાદા વિના તાપ વગેરેની પીડા સહન કરવાથી જે કર્મ નિર્જરા થાય તે અકામ નિર્જરા કહેવાય, ને ઇરાદાપૂર્વક તપશ્ચર્યાદિ કરવાથી જે કર્મ નિર્જરા થાય તે સકામ નિર્જરા કહેવાય. દેશથી કર્મને ક્ષય થવો તે નિર્જરા ને સર્વથા સંપૂર્ણ જે કર્મોના ક્ષય થવો તે મોક્ષ કહેવાય.

૧૦૬ લોકભાવના-ચૈત્ત્ય રાજલોકના સ્વરૂપની ચિંતવના કરી તેમાં છેવટે સિદ્ધશિલામાં રહેલા સિદ્ધના સુખો વિચારવા તે લોકભાવના કહેવાય. આ ભાવના ભાવતાં સિદ્ધિના સુખો મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરવાથી મળે છે, ને તે જ વાસ્તવિક સુખો છે એમ નિર્ણય થઈ શકે છે.

૧૦૭ બોધિદુર્લભ ભાવના-દુર્લભ મનુષ્યપણામાં શ્રી જિનવચનને સાંભળનારા જીવોમાં પણ કેટલાએક મહાભાગ્યશાલી જીવોને જ પ્રભુદેવના વચન ઉપર નિર્મલ શ્રદ્ધા ભાવ થાય છે. બીજા સામાન્ય જીવોને શ્રદ્ધાભાવ થતો જ નથી; માટે સમ્યગ્ દર્શન પામવું એ મહાદુર્લભ છે. આવી જે વિચારણા કરવી તે બોધિદુર્લભભાવના કહેવાય. આમાં સમકિતના ૬૭ ભેદોની વિચારણા આવી જાય.

૧૦૮ ધર્મભાવના-પરમકૃપાલુ શ્રી તીર્થંકર દેવે જણાવેલો ત્રિપુટીશુદ્ધ ધર્મ સંસારસમુદ્રને તરવા માટે સ્ત્રીમરના જેવો છે, કર્મરૂપી લાકડાને બાળવા અગ્નિ જેવો છે, આપત્તિરૂપી પર્વતોને ભેદવા વજ્ર સમાન છે, ભગ્યરૂપ કમલને વિકસાવવા સૂર્યની જેવો છે-આવો ધર્મ મહાપુણ્યનો ઉદય હોય તો જ મળે. મહાપુણ્યોદયે જિનધર્મને પામીને પરમ ઉદ્ધતાસથી જે લભ્ય જીવો સાથે તે જરૂર મોક્ષના અવ્યાબાધ સુખો પણ પામે છે. આ રીતે જે વિચાર કરવો તે ધર્મભાવના કહેવાય. (સંપૂર્ણ)

આત્માનો આધ્યાત્મિક વિકાસક્રમ

લેખક:—મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી—(ગતાંક ૫૪ પદ થી શરૂ.)

જોધ, વીર્ય અને ચારિત્રની તરતમલાવની અપેક્ષાએ આ અસત્ દૃષ્ટિના પણુ ચાર ભેદ કરીને મિથ્યાદૃષ્ટિ ગુણુસ્થાનની અન્તિમ અવસ્થાનો શોશ્વમાં વિશદ ઉદ્દેશ કરેલો છે. આ ચાર દૃષ્ટિઓમાં જે વર્તમાન હોય છે, તેને સદ્-દૃષ્ટિનો લાભ પ્રાપ્ત કરવામાં વાર લાગતી નથી.

સદ્જોધ, સદ્વીર્ય અને સદ્ચારિત્રની તરતમલાવની અપેક્ષાએ સદ્દૃષ્ટિના પણુ ચાર વિભાગ કરેલા છે, જેમાં મિથ્યાદૃષ્ટિનો ત્યાગ કરી અથવા મોહની એક યા બે શક્તિઓને જીતી આગળ વધેલા વિકસિત આત્માઓનો સમાવેશ થઈ જાય છે. અથવા બીજી રીતે કહીએ તો જેમાં આત્માનું સ્વરૂપ ભાસિત હોય અને એની પ્રાપ્તિ માટે સુખ્ય પ્રવૃત્તિ હોય તે સદ્દૃષ્ટિ. એમાંથી વિપરીત જેમાં આત્માનું સ્વરૂપ ન તો યથાવત્ ભાસિત હોય અને ન તો તેની પ્રાપ્તિ માટે પ્રવૃત્તિ હોય તે અસત્દૃષ્ટિ.

જોધ, વીર્ય અને ચારિત્રના તરતમલાવને લક્ષ્યમાં રાખી શાસ્ત્રમાં જન્મે દૃષ્ટિના ચાર ચાર વિભાગ પાડેલા છે, જેમાં સર્વે વિકાસગામી આત્માઓનો સમાવેશ થઈ જાય છે અને જેનું વર્ણન જાણવાથી આધ્યાત્મિક વિકાસનું ચિત્ર આંખો સામે જાડું થઈ જાય છે. એ જાણવાને માટે ભ૦ હરિવાદ્સૂરિકૃત યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય તથા પૂ. ઉ૦ યશોવિજયજીકૃત ૨૧ થી ૨૪ સુધી ચાર દ્વાત્રિશિકા જેવી જોઈએ.

આત્મા અનાદિ કાળથી જન્મ-મૃત્યુના પ્રવાહમાં પડેલો, અનેક શારીરિક તથા માનસિક દુઃખોને અનુભવતો અજ્ઞાનપણમાં-અનાભોગથી

ગિરિ-નદી-પાપાણુના ન્યાયથી જ્યારે આત્માનું આવરણ કંઈક શિથિલ થાય છે, અને એનું કારણ તે આત્માને અનુભવ તથા વીર્યોદ્ભાસની માત્રા કંઈક વધે છે ત્યારે તે વિકાસગામી આત્માના પરિણામોની શુદ્ધિ તથા કોમલતા કંઈક વધે છે. જેથી કરી રાગ-દ્વેષની તીવ્રતમ દુર્ભેદ અનિથિને તોડવાની યોગ્યતા ઘણું અંશે પ્રાપ્ત કરી લે છે. આ અજ્ઞાનપૂર્વક દુઃખ સંવેદનાજનિત અતિ અદ્ય આત્મશુદ્ધિને જૈન શાસ્ત્રમાં ‘યથાપ્રવૃત્તિકરણ’ કહેવાય છે. ત્યારબાદ જ્યારે અધિક આત્મશુદ્ધિ તથા વીર્યોદ્ભાસની માત્રા વધે છે ત્યારે રાગ દ્વેષની દુર્ભેદ વિષઅનિથિને ભેદ કરી શકે છે. આ અનિથિભેદકારક આત્મશુદ્ધિને ‘અપૂર્વકરણ’ કહે છે. કારણ કે એવું કરણ-પરિણામ વિકાસગામી આત્માને માટે અપૂર્વ-પ્રથમ જ પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યારબાદ એથી પણ આત્મશુદ્ધિ તથા વીર્યોદ્ભાસની માત્રા કંઈક અધિક વધે છે ત્યારે આત્મા મોહની પ્રધાનભૂત શક્તિ-દર્શનમોહ પર અવશ્ય વિજયલાભ પ્રાપ્ત કરે છે. આ વિજયકારક આત્મશુદ્ધિને જૈનશાસ્ત્રમાં ‘અનિ-વૃત્તિકરણ’ કહેવાય છે. કારણ કે આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કર્યેથી આત્મા દર્શનમોહ પર વિજયલાભ પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય રહેતો નથી અર્થાત્ તે પાશં હંતો નથી. ઉક્ત ત્રણ પ્રકારની આત્મશુદ્ધિમાં બીજી અર્થાત્ ‘અપૂર્વકરણ’ નામક શુદ્ધિ અત્યંત દુર્લભ છે; કારણ કે રાગદ્વેષના તીવ્રતમ વેગને રોકવાનું અત્યંત કઠીન કાર્ય એના દ્વારા થઈ શકે છે જે સદ્ય નથી. એક વાર આ કાર્યમાં સફળતા પ્રાપ્ત થઈ જાય તો ફેર આ

વિકાસગામી આત્મા ઉપરની કોઈ ભૂમિકાથી ગળાઈ પડે તો પણ ફરી કોઈ ને કોઈ વાર પોતાના લક્ષ્યને-આધ્યાત્મિક પૂર્ણ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી લે છે. આ આધ્યાત્મિક પરિસ્થિતિનું સ્વરૂપ અનુભવગત વ્યવહારિક દૃષ્ટાન્તદ્વારા કહેવાય છે.

જેમ કોઈ એક એવું વસ્ત્ર છે કે જેમાં મેલથી અતિરિક્ત ચિકણાપણું પણ લાગેલું છે, તે વસ્ત્રનો મેલ ઉપર ઉપરથી દૂર કરવો એટલો કઠિન અને શ્રમસાધ્ય નથી, તેટલી ચિકાશ દૂર કરવામાં છે. અર્થાત્ મેલ કરતાં ચિકાશ દૂર કરવી એ કઠિનસાધ્ય છે. જો એક વાર ચિકાશપણું દૂર થઈ જાય તો ફેર બાકીનો મેલ દૂર કરવામાં કિંવા કારણવશ ફરી લાગેલા મેલને દૂર કરવામાં વિશેષ શ્રમ પડતો નથી અને વસ્ત્રને અસલી સ્વરૂપમાં સહજમાં લાવી શકાય છે. ઉપર ઉપરનો મેલ દૂર કરવામાં જે બલ વપરાય છે એની સહશ 'યથાપ્રવૃત્તિ કરણ' છે, ચિકાશપણું દૂર કરવામાં વિશેષ બલ તથા શ્રમની સમાન 'અપૂર્વ-કરણ' છે કે જે ચિકાશની સરખી રાગદ્રેષની તીવ્રતમ અન્યથા શિથિલ કરે છે. બાકી બચેલા મેલ કિંવા ચિકાશ દૂર થયા બાદ ફરીને લાગેલા મેલને દૂર કરવાવાળા બલ-પ્રયોગની સમાન 'અનિવૃત્તિકરણ' છે. ઉક્ત ત્રણે પ્રકારના બલ-પ્રયોગમાં ચિકાશ દૂર કરવાવાળો બલ-પ્રયોગ જ વિશિષ્ટ છે.

એ પ્રકારે અપૂર્વ કરણરૂપ પરિણામદ્વારા રાગદ્રેષની અતિતીવ્રતા મટી ગયા પછી દર્શન-મોહ પરિવિન્ય પ્રાપ્ત કરવો સહજ છે. દર્શનમોહ છૂટાથો એટલે પહેલા શુભસ્થાનની સમાપ્તિ થઈ.

ઉક્ત પ્રમાણે હોયે છતે જ વિકાસગામી આત્મા સ્વરૂપનું દર્શન કરી શકે છે અર્થાત્ આજ સુધી તે આત્માની જે છીપમાં રૂપાની બ્રાન્તિની જેમ પરરૂપમાં સ્વરૂપની બ્રાન્તિ હતી તે દૂર થઈ જાય છે. એથી જ તેના પ્રયત્નની ગતિ ઊલટી નહિ. યતાં સીધી બની રહે છે

અર્થાત્ તે વિવેકી બનીને કર્તવ્ય અકર્તવ્યનો વાસ્તવિક વિભાગ કરી લે છે. આ દશાને જૈન શાસ્ત્રમાં 'અન્તરાત્મભાવ' કહેવાય છે; કારણ કે આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીને વિકાસગામી આત્મા પોતાની અંદર વર્તમાન સૂક્ષ્મ અને સહજ એવા શુદ્ધ પરમાત્મ ભાવને દેખવા લાગે છે. અર્થાત્ અન્તરાત્મભાવ એ આત્મમંદિરનું ગર્ભ-દ્વાર છે. જેમાં પ્રવેશ કરીને તે મંદિરમાં વર્તમાન પરમાત્મભાવરૂપ નિશ્ચય દેવનું દર્શન કરી શકે છે.

આ દશા વિકાસક્રમની અત્યુર્ધા ભૂમિકા કિંવા અત્યુર્ધા શુભસ્થાનક છે, જેને પામીને આત્મા પ્રથમ વાર જ આધ્યાત્મિક શાંતિનો અનુભવ કરે છે. આ ભૂમિકામાં આધ્યાત્મિક દષ્ટિ યથાર્થ (આત્મસ્વરૂપોન્મુખ) હોવાના કારણે વિપર્યાસ રહિત હોય છે, જેને જૈનશાસ્ત્રમાં સમ્યગ્દષ્ટિ કિંવા સમ્યક્ષ્વ કહે છે.

અર્થ યોદે ભૂમિકાનો શુભસ્થાનોનો વિચાર નહિ કરતાં અત્યુર્ધા સમ્યગ્દષ્ટિ શુભસ્થાન સુધીનું કથન કથું છે. આત્મવિકાસની શરૂઆત આ ભૂમિકા પ્રાપ્ત થયા પછી જ ગણતરીમાં લેવાય છે. આ અત્યુર્ધા ભૂમિકા પામેલો આત્મા ઉત્કાન્ત-ક્રમમાં આગળ વધતા પંચમ આદિ શુભસ્થાનોની પ્રાપ્તિ થતાં ઉત્તરોત્તર વિકાસ અને દષ્ટિની શુદ્ધતા અધિકાધિક હોય છે. એ રીતે વિકાસક્રમમાં આગળ વધતા આધ્યાત્મિક શાંતિના અનુભવથી વિશેષ બલવાન થઈ, ચારિત્રમોહને નષ્ટ કરી, છેવટે અધ્યાત્મિક કર્મનો નાશ કરી પૂર્ણ સ્થિરતા સ્વરૂપ છેદ્વી-ચરમ અવસ્થા અર્થાત્ ચૌદમ શુભસ્થાનને પામી પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપી પરમાત્મ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી કૃતકૃત્ય બને છે.

(સદર લેખ હિન્દીના ગૂર્જરાનુવાદરૂપે કેટલોક ફેરફાર તથા વધારો કરી મૂકવામાં આવેલ છે.)

આખરે ઉદાયન મંત્રીને ત્યાં પિતાપુત્ર જમવા જાય છે. આર્યાગ સૌન છે, ચિંતાતુર છે.

ઉદાયન મંત્રી પૂછે—છે શેઠ, શું ચિંતામાં છે ? ત્યો, એમ કહી કોથળી ભરી રૂપીઆ આપે છે.

આર્યાગ—મંત્રીશ્વર, આ શેના રૂપિયા આપે છે ?

મંત્રીશ્વર—તમારા પુત્રરત્ન—જગદીપકના વાતસલ્પના. એના તોલ જેટલા છે.

આર્યાગ—મંત્રીશ, હું રૂપિયાનો ભૂખ્યો નથી. યદિ મહારા કુલદીપક આંગદેવને ઘેર નહીં જ આવવું હોય તો હું પરાણે નહીં લઈ જાઉં.

આર્યાગ—(પોતાને પુત્રને) કેમ બેટા ! તારે ઘેર આવવું છે કે અહિં જ રહેવું છે ?

આંગદેવ—પિતાશ ! હું તો અહીં જ રહીશ. મહારે તો સાધુ થવું છે.

આર્યાગ—વત્સ ! સાધુ થવું સહજ કે સરલ નથી. છતાં ચે તારી મરણ જ હોય તો મારી રજા છે.

આંગદેવ—પિતાશ ! મહારી પૂર્ણ મરણ છે. હું સાધુ થવા જ જાન્યો છું.

આર્યાગ—મંત્રીશ ! આ પુત્ર તમને સોંપું છું.

ઉદાયન મંત્રી—નાશ, મને ત સોંપશો. પૂજ્ય શુદ્ધેવને જ સોંપો. એમાં તમારું અને તમારા પુત્રરત્નનું હિત સમાયું છે.

આર્યાગ ઉપાશ્રયે જઈ શુદ્ધ મહારાજને પ્રેમ, ભક્તિ અને શ્રદ્ધાથી પોતાનો પુત્ર બહેરાવે છે.

પાંચ વર્ષ(નવ વર્ષ પછી મલે છે)ની નાની ઉમ્મરે ખંભાતમાં મોટા મહોત્સવપૂર્વક આંગદેવની દીક્ષા થાય છે. મહા શુદ્ધિ ૧૪ ને શનિવારે ઉત્તમ યોગમાં આ દીક્ષા અપાઈ છે અને ત્યારથી આંગદેવ સોમચંદ્ર સુનીશ્વર બને છે.

પ્રતાપી અને પુણ્યશાળી

સુનિપુંગવ શ્રી સોમચંદ્રજીની પ્રતિભા અમકી રહી છે. દૂંક સુદતમાં જ એ વ્યાકરણ, કાવ્ય, સાહિત્ય, ન્યાય, દર્શનશાસ્ત્રના આચાર્ય બને છે. જૈન પાંગમયના સમર્થ જ્ઞાતા, અભ્યાસી અને સજ્જ બને છે. એમના પ્રતાપી પુણ્યયોગે કાલસાનેા ઢગલો સોનામહોર બને છે. ખુદ સરસ્વતી દેવી સામે આવી પ્રત્યક્ષ દર્શન અને વરદાન આપે છે. વિમળેશ્વર દેવ પણ એમને પ્રત્યક્ષ થઈ દર્શન આપે છે. આપણે એ પ્રસંગોતું હુંકમાં અવલોકન કરી લઈએ તો અસ્થાને નહિ જ લેખાય.

મંત્ર સાધના.

૧

શ્રી સોમચંદ્ર સુનિપુંગવ ચારિત્રરત્નની પ્રાપ્તિ કર્યા પછી દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રની ખૂબ પ્રેમપૂર્વક આરાધના કરે છે. સ્વપરદર્શન પ્રવીણ બને છે. વધુ જ્ઞાન અને પ્રતિભા મેળવવા બ્રહ્મીદેવીની આરાધના માટે કારમીર તરફ પ્રયાણ આદરે છે. મહાતેજસ્વી પુણ્યપૂંજરૂપ બાલ સુનીશ્વરના પુણ્યથી આકર્ષાઈ સરસ્વતીદેવી એમને વચ્ચે જ દર્શન લે છે. એક વાર રાત્રિના સમયે પજાસનમાં બેસી સત્ત્વ પરબ્રહ્માની સુદ્રા અને સમાધિયોગમાં અનંતઃકરણ સ્વાધીન રાખી ધ્યાનારૂઢ થયેલા આ સુનીશ્વરનાં દર્શન કરી પ્રસન્ન થઈ ભગવતી સરસ્વતીદેવી શ્રી વિદ્યાના પ્રવાહ અને સંવાદમાં સુંદર એવા કેટલાક મંત્રો આચનાય સહિત આપીને અંતર્ભૂત થઈ. તેમજ જતી વખતે કહ્યું કે “આપ જૈન શાસનના પ્રભાવક છો. હવે આપને અહીંથી આગળ વધવાની જરૂર નથી અને જે સાધના માટે કારમીર જવાની ઇચ્છા છે તે સાધના અહીં જ પરિપૂર્ણ થાય છે.” સુનિપુંગવ અહીંથી જ

૧. કુમારપાલ ચરિત્રમાં આ મંત્રસાધના સંબંધી એવો ઉલ્લેખ છે કે—કારમીર દેશવાસિની

પાછા વળી શુરજીને મળી બધી વાત વિગતથી જણાવે છે. આ વખતે જાણે તેજપુર્વજની જીવંત પ્રતિમા હોય એવા ઓજસ્વી અને પ્રતાપી બોધ શુરજી પણ સમજે કે આ ઓજસુ સરસ્વતી-દેવીની પ્રસન્નતાનું ફલ છે.

૨

આ પછી એક વાર બીજી બીજી કળાઓમાં કુશલતા પ્રાપ્ત કરવા શુરજી સોમચંદ્રમુનિએ આજ્ઞા મેળવી, શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ અને શ્રી મલય-ગિરિસૂરિ સાથે ગૌડદેશ તરફ પ્રયાણ કર્યું. રસ્તામાં ખિંદલૂર ગામમાં એક રોગાર્ત્ત મુનિ મળ્યા. આ રોગાર્ત્ત મુનિરાજની ત્રણેય સેવા કરી તેમને સ્વસ્થ કર્યા ત્યારે તે મુનિએ શ્રી ઉજ્જવંતતીર્થ (ગિરનારજી) ની યાત્રા કરવાની અભિલાષા જણાવી. શ્રી સોમચંદ્ર મુનિ વગેરેએ તે ગામના સુબી શ્રાવકને બધી વિગત જણાવી, રોગાર્ત્ત મુનિને ગિરનાર પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા

સરસ્વતીદેવીની સાધના માટે સોમચંદ્ર મુનિરાજ પધારે છે અને પ્રથમ “ઉજ્જવંતાવતાર” નામે ચૈત્યમાં પ્રસ્થાન કર્યું છે. ત્યાં મંત્રની આરાધના કરી જ્યોતિર્મય પરમાત્માનું સ્મરણ કરતા તે મુનિ તે જ રાત્રિએ સરસ્વતીનું ધ્યાન ધરી દહાસને એકાંતમાં બેઠા. આ વખતે સોમચંદ્ર મુનિના ધ્યાન-અળથી ખેંચાયેલી દેવી ક્ષણમાત્રમાં પ્રત્યક્ષ થઈ. તે દેવી મુનિને કહેવા લાગી-વત્સ ! તું મને પ્રસન્ન કરવા માટે કાશ્મીર દેશમાં જઈશ નહિ. હાલમાં હું તારી ભક્તિ અને ધ્યાનવડે પ્રસન્ન છું. અધુના મહારા પ્રસાદવડે સારવત મંત્ર ત્હને સિદ્ધ થયો છે. બાદ સરસ્વતીનાં નવીન રમેલાં સ્તોત્રોવડે શેષ રાત્રિ નિર્ગમન કરીને કૃતાર્થ થયેલા સોમચંદ્ર મુનિ પ્રભાત-કાલમાં ચુરુ પાસે ગયા. સર્પના પ્રકાશથી પ્રફૂલ્લ થયેલા કમલને બોધ ભ્રમરની જેમ દેવચંદ્રસૂરિ સરસ્વતીના પ્રસાદથી ભવ્ય કાંતિમય પોતાના શિખરને બોધ બહુ જ પ્રસન્ન થયા.

કરી; પરંતુ પ્રાતઃકાલમાં જ ત્રણે મુનિવરોએ પોતાને ગિરનાર પર્વત ઉપર જ ભેળ્યા. તેમને મૂળ જ આશ્ચર્ય થયું એટલામાં શાસનદેવી દર્શન આપી, તેમના ગુણની સ્તુતિ કરી-બોલી કે “તમારા ભાગ્યવંતોના સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ અહીં રહેથી જ થશે માટે ગૌડદેશ તરફ જવાનું બંધ રાખો” એમ કહી તે દેવી અનેક મહા-મંત્રો અને મહાઓષધીઓ આમ્નાય સહિત આપી પ્રલાય જતાવીને અંતર્ભૂત ધર્મ.

૩

એક વાર સર્વાભિપ્રદ શ્રી સિદ્ધ મંત્ર આ-મ્નાય સહિત આરાધવાનો વિધિ શ્રી સોમચંદ્ર મુનિરાજના શુર મહારાજે જતાવ્યો. આ મંત્રમાં વિશિષ્ટતા પાસ એ હતી કે-પશ્ચિની સ્ત્રી ઉત્તર-સાધક અને ત્યારેજ તેની સાધના થાય. ઉપર્યુક્ત ત્રણે મહાત્માઓ વિહાર કરતા કરતા “કુમાર-આમ”માં આવી પહોંચ્યાં. ત્યાં ગામ બહાર ધોળીએ ધોળને મુકવેલી મુગંધી સાદી જોઈ. તેના ઉપર ભ્રમરો ફરતા હતા. આપું મુગંધી વચ્ચે પશ્ચિની સ્ત્રીનું હોઇ શકે એમ ધારી ધોળીને પૂછ્યું આ વચ્ચે કેનું છે? એણે કહ્યું આ ગામના અમારા ઠાકોર છે તેમની સ્ત્રીનું છે. ત્રણે મહા-ત્માઓએ નક્કી કર્યું કે જરૂર આ સ્ત્રી પશ્ચિની છે. પછી ગામમાં જઈ ત્યાંના ઠાકોરને ઉપદેશ આપી, પ્રસન્ન કર્યો. ઠાકોરે પણ આ ત્રણે મહા-ત્માઓના ત્યાગ, તપ, વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનાદિ શુભો નિહાળી નિરંતર ઉપદેશ સાંભળી જીવન પવિત્ર જતાવ્યું. એક દિવસ તેણે હર્ષથી મુનિ-ઓને વિનંતિ કરી “મહારાજ આપ પરબ્રહ્મ સદા નિઃસ્પૃહી રહો છો. મારાથી સાધ્ય થઈ શકે એવું યોગ્ય કાર્ય ફરમાવી અનુગ્રહ કરશો.” મુનિ મહાત્માઓ ઠાકોરની સાચી ભક્તિનાં વચનો સાંભળી ખોદ્યા “અમારી શ્રીસિદ્ધચક્ર-મંત્ર આરાધવાની ઇચ્છા છે પણ તે મંત્ર પશ્ચિની સ્ત્રીના ઉત્તરસાધકપણા વગર સિદ્ધ થઈ શકે

પવિત્ર અને શુદ્ધ છે. એ પ્રમાણે વર્તવાનો હું જરૂર નિશ્ચય કરીશ.

સમયતું ચક્ર તો અસ્ખલિત ગતિએ વહ્યાં જ કરે છે. ઉપર વર્ણવ્યા પ્રસંગ પછી વર્ષો પર વર્ષો વીતી ચૂક્યા છે. દરમીયાન સોનાની દારામતીમાં કંઈ, કંઈ દેરફાર થઈ ગયાં છે. વસુદેવ શ્રી કૃષ્ણનો પિતરાઈ ભાઈ જરાકુમાર પોતાના કુટુંબ સહિત નગરીમાંથી કાયમને માટે ઉછાળા ભરી ગયા છે ! ક્યા કારણે તેણે આ પગલું ભર્યું એ વાત જનસમૂહથી અજ્ઞાત રહી છે !

ગીજી જાણુ ક્ષત્રિય કુમારોની નજર સામેથી વ્યસન કરવાની ઉમદા ચીજ મહિરા દૂર થવાથી તેઓ અકળાઈ ગયા છે. પાટનગરના ભાવિમાં ભલેને એ મહિરા અમંગળરૂપે નોંધાઈ હોય, છતાં જેમણે આ ભવ મીઠા તો પરભવ ટોણે દીઠા ? જેવું અર્થાત્ કેવલ રંગરાગપૂર્ણ મોજાણું જીવન જાણવું છે તેમને એ વિના ચેન પડતું નથી. શરૂઆતની કડકાઈ પણ ઓછી થઈ છે. ખૂણે-ખાંચરેથી જાતમી મળી રહી છે કે સેના-પાત્રે સમિપવર્તી જીર્ણગિરિની એકાદી બીડી કંદરામાં એનો વિપુલ પ્રમાણમાં સંચય કરી રખાવ્યો છે. રક્ષકતું મન મનાવતા એ સ્વાદિષ્ટ સુરાતું પાન યથેચ્છ રીતે કરી શકાય છે. કોઈ કોઈ વાર રાજપુત્રો એ આનંદ ઉઠાવી પણ આવે છે.

વાસુદેવને તીર્થંકરના વચન પર શ્રદ્ધા હતી અને પોતાના પરાક્રમવડે જેવું સર્જન થયું છે એવી કનક ડાંગરાવાળી દારિકાનો કિંવા પોતાના છપ્પત્ર કુળકોટિ યાદવોનો વિનાશ એ સુરાના પાન અંગે ન નોંધાય એ જોવાની તમન્ના હતી એટલે જ નગરીમાં મહિરાનું ટીપું રહેવા દીધું નહોતું. આમ છતાં ભવિતવ્યતાકીર્ણ ત્રિત્રયુક્તના ચોપડામાં જે અક્ષરો પડેલાં એ

મિથ્યા ન જ થયાં, વખતના વહેણમાં એના ઓળા ધીમી ગતિએ ઉતરવા માંડ્યાં. નગરીમી બહાર જઈ એનો નિશો કરનારાની મંજ્યા દિ' ભગ્યે વધવા લાગી. જ્યાં રક્ષકો જ સ્વાદ-લોહપતાથી ભક્ષકનો ભાગ ભજવવા માંડ્યાં ત્યાં નિયમની સાંકળ ક્યાંથી મજબૂત રહેવા પામે ? વિધિના રાહ વિચિત્ર પ્રકારનો જ હોય છે, એને પારખવા સારુ ભલભલા વિચક્ષણ માન-વીઓના નેત્રો પણ કાયા પડે છે. જ્ઞાનીપુરુષો કહે છે કે-હોણહાર મિથ્યા નથી થતું તે આવા કારણોથી જ ને !

મહિરાસક્ત ક્ષત્રિયો થેનમાં પડી ભાન ભૂલતા અને ફેટલીયે વાર શાસ્ત્રોની અથડામણ કરતા, એ જનાવોમાં માથા પણ ફુટતા અને કોઈ કોઈ વાર પરલોક-પ્રયાણના કિસ્સા પણ બની જતાં. આ બધું જીર્ણદુર્ગની તળેટીમાં બની જતું એટલે દારકાની પ્રબળતા કાને મોડું આવતું. સમજી વર્ગને તો આ પરથી સમન્નદ ચૂક્યું હતું કે 'અમંગળ' ના આગમનના ચોધકીયા બજી રહ્યા છે. આ એના ચિન્હો છે.

એક વેળા શાંખ-પ્રલુપ્ત નામના રાજપુત્રોએ મહિરાપાનમાં ચક્રચૂર બની, ગિરિ નજીકના પ્રદેશમાં દેહ દમન કરી રહેલા દ્રોપાયન ઋષિ પાસે જઈ યદ્વાતદ્રા. જોલવા લાગ્યા. એ તપસ્વીની જટાના વાળ જેવવા લાગ્યા. ભાન-ભૂલેલા તેઓએ મન્નક ઉઠાવવામાં કમીના ન રાખી.

આખરે ઋષિ ક્રોધવશ બન્યા. તેમના નેત્રો રાતાઓળ બની ગયા. મુગમાંથી ઘગધગતા લાવા સમાન. ઉખળ વરાળ હવામાં નિકળવા માંડી. બ્રહ્મટિ ચઢાવી ઉચ્ચતાથી તે જોડ્યા—ઓ અવળ-ચંડા રાજપુત્રો, તમારી સાથે આખી દારકાને ભસ્મીભૂત કરવાનું હું પણ લઈ છું—નિયાળું કરું છું.

સમ્યગ્ જ્ઞાનની કુંચી : યોગની અદ્ભુત શક્તિ.

લેખક:—સ્વ૦ બાલુ ચંપતરાયજી જૈની

(ગતારક પૃષ્ઠ ૯૪ થી શરૂ.)

યોગી પુરૂષોને આત્માની દિવ્ય જ્યોતિના આવિર્ભાવમાં જ જીવનનો ખરો આનંદ લાસે છે. તેમને સંસારનાં ક્ષણિક સુખો પ્રત્યે કશોયે મોહ નથી હોતો. કોઈ દુઃખમય સ્થિતિ હોય તો તેમાં પણ તેમને આનંદ જ લાગે છે. યોગીઓ સર્વ પ્રકારની કૃશનો, કૃત્રિમતા, પરિશ્રદ્ધા અને મનોવિકારોથી સર્વદા પર હોય છે. આ વિરલ સ્થિતિમાં તેઓ સર્વથા શાન્તિ અને સુખનો જ અનુભવ કરે છે. યોગી પુરૂષો પરમ શાન્તિ અને પરમ સુખમાં જ પોતાનું જીવન વ્યતીત કરે છે.

યોગી પુરૂષોને જન્મ અને મૃત્યુની પરંપરામય સંસાર અસત્ય લાગે છે. સંસાર સર્વથા અસત્ય લાસવાથી, તેમની રંગેરંગમા લાગણાવ વ્યાપી રહે છે. આધ્યાત્મિકતાનાં અર્પુ સુખમાં તેમનો આત્મા દિવ્ય સુખદાયી સંગીતથી અહર્નિશ ગુંજી રહે છે. આત્મજનો વિગેરે પ્રત્યેના મોહના સંપૂર્ણ વિશ્લેષથી વિશુદ્ધ પ્રતીક્ષા કરે છે. ભૌતિક સુખ અને ભૌતિક આનંદમાં તેમનું ચિત્ત લેશ પણ નથી પરાવાતું. તેઓ આત્માનાં વિશુદ્ધ જ્ઞાન અને ધ્યાનમાં જ મગ્ન રહે છે, યોગીઓ કોઈ પણ પ્રકારની આશંકા, લાચ, સ્વાર્થવૃત્તિ, નિરાશા અને વિષય-લાલસાથી સર્વદા પર હોય છે.

એકાગ્ર ધ્યાનના શુદ્ધ અને યથાર્થ ઉપયોગથી જ, સત્ય સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. દુનિયાની ખોટી જગજગ મનુષ્યથી નથી છોડાતી

ત્યાં સુધી તે પોતાના આનંદમાં પોતે જ અતં-રાચરૂપ બને છે. જનતાનાં વ્યક્તિગત બળોનું રહસ્ય યથાર્થ સમજાય તો દુનિયાના મનુષ્યોને તે પરસ્પર કલ્યાણમાં અત્યંત ઉપયુક્ત થઈ પડે. આધુનિક સંસ્કૃતિનો વિકાસ, જનતાની આધ્યાત્મિક આવશ્યકતાઓને અનુરૂપ પરિવર્તિત થાય તો તે પણ જનતાની ઉન્નતિમાં અત્યંત હિતકર થઈ પડે.

આધુનિક સંસ્કૃતિ સર્વ રીતે દોષપાત્ર નથી. એથી તેનાં કાર્યક્ષેત્રમાં ઘણાં સુંદર કાર્યો થયાં છે. આધુનિક સંસ્કૃતિને પ્રતાપે, હબ્બરો મનુષ્યોનું અનેક રીતે કલ્યાણ પણ થયું છે. આરોગ્ય કે વ્યક્તિની દૃષ્ટિએ પણ વર્તમાન સંસ્કૃતિ કેટલીક રીતે હિતપ્રદ નીવડી છે. આ બધુંયે છતાં એમાં સુક્ષિત-દાયિત્વ જેવું કશુંયે ન હોવાથી, સુક્ષિતની દૃષ્ટિએ આજની સંસ્કૃતિ જરા પણ ધીર નથી. આજની જડવાદી સંસ્કૃતિથી મનુષ્ય બનીતું એટલું બધું અધઃપતન થયું છે કે-સુક્ષિત આદિની પ્રાપ્તિમાં તે કોઈ પણ રીતે આપણને ઉપયોગી થઈ પડે જ નહિ. આજની અનેક મહાન શોધો રાષ્ટ્રીય મહત્વાકાંક્ષાની પરિત્યક્તિ છે. આજની એક પણ શોધ નિઃસ્વાર્થભાવે થઈ હોય એમ નથી લાગતું. એ શોધોથી કેટલાક મનુષ્યોને મહાન લાભ જરૂર થયો હશે એ નિર્વિવાદ છે. આમ છતાં એ જ શોધો લાખો મનુષ્યોને પ્રાણ-ઘાતક નીવડી છે એ જોતાં આજની શોધોથી

જનતાનો વિકાસ કેવો થયો છે એ સહજ સમજી શકાય છે.

ઉચ્ચ પ્રકારની સંસ્કૃતિથી જનતા તેમજ અત્યેક વ્યક્તિનું કલ્યાણ સાધી શકાય. સાસુદાય-ભક્તિ (સમુચ્ચય યુક્ત ઉપાસના) એ ઘણા મનુષ્યોની એકી સાથે થતી અર્થાત્ સમકાલીન ઉન્નતિનાં દષ્ટાન્તરૂપ છે. એક ચિત્તવાળા મનુષ્યોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં એકાગ્રતાનું બળ વધે છે. સાસુદાયિક ભક્તિ સાસુદાયિક એકાગ્રતાના ભાવ ઉપરથી નિષ્પન્ન થયેલ છે. સાસુદાયિક એકાગ્રતાની શક્તિ અદ્ભુત છે. સાસુદાયિક એકાગ્રતાવાળા અદ્ભુત કાર્યનાં અનેક દષ્ટાન્તો અનેક શાસ્ત્રો આદિમાંથી ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે. સાસુદાયિક એકાગ્રતાને કારણે, યજ્ઞાદિ પ્રસંગોએ અત્યંત આશ્ચર્યકારક દ્રશ્યો દૃષ્ટિગોચર થઈ શકે છે. એ દ્રશ્યોનું નિરૂપણ કરતાં સ્વામી રામતીર્થે એક પ્રસંગે જણાવ્યું છે કે:—

“યજ્ઞની ધર્મ-વિધિઓ ચાલુ હોય તે પ્રસંગે, દેવો પ્રત્યક્ષ રીતે હાજર થાય છે એવું ધર્મશાસ્ત્રોનું વિધાન અક્ષરશઃ સત્ય છે. સાસુદાયિક એકાગ્રતાનું પ્રાબલ્ય આથી સિદ્ધ થાય છે. એકચિત્તવાળા મનુષ્યોની સંખ્યાનો જે વર્ગ* આવે તેટલાગણી એકાગ્રતાની શક્તિ વધે છે. એમ આધુનિક માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ પૂરવાર થયું છે. આ સત્સંગનું શુભ પરિણામ જો હું એકલો કોઈ વિચારને મૂર્તિમંત કરી શકું તો એક જ ચિત્તવાળા અને એક જ વિચારના હજારો મનુષ્યો કેટલું બધું કાર્ય કરી શકે ?”

જનતાના એકાગ્ર ભાવમાં અત્યંત ઘટાડો થઈ ગયાથી સાસુદાયિક ભક્તિની શક્તિ આજ

કાલ ઘણી ઘટી ગઈ છે. મસ્જિદો, દેવળો વિગેરે માં પ્રાર્થના કરતા સંખ્યાબંધ મનુષ્યોમાં જ મનુષ્યોના વિચાર એક જ વસ્તુ ઉપર, યથાર્થ રીતે કેન્દ્રિત થતાં હોય એવું મહાભાગ્યે જ બને છે. શીખ ધર્મના સ્થાપક ગુરૂ નાનકંતું એક જાણવાબેગ દષ્ટાન્ત છે. ગુરૂ નાનકે કેટલાક મુસ્લીમોના અત્યંત આગ્રહથી એક મસ્જિદમાં પ્રાર્થના કરવા (નિમાઝ પઢવા) ગયા હતા. મસ્જિદમાં ગયા છતાં તેઓ પ્રાર્થનાથી અલગ જ રહ્યા. તેમણે પ્રાર્થના કરી જ નહિ. નિમાઝ પઢનાર મુસ્લીમોના અગ્રગાનેા આથી પાર ન રહ્યો. કેટલાકને ગુસ્સો પાણ ચઢ્યો. થોડી વાર રહીને તેમણે પ્રાર્થના ન કરવાનું કારણ પૂછતાં, ગુરૂ નાનકે એવો તો જઠગાતોડ જવાબ આપ્યો કે, બધા સ્તબ્ધ જ થઈ ગયા. નિમાઝ દરમિયાન આફ્રિકામાં થોડા વેચવાનું જેમને મન થતું હોય એવા ઢોંકો સાથે પ્રાર્થના કરવાની મને ટેવ નથી એમ નાનકે સાફસાફ જણાવી દીધું એટલે મસ્જિદમાંના સર્વ મુસ્લીમો અવાફ જેવા બની ગયા. એક જણે તો પોતાનો ગુન્ડો ખુલ્લે-ખુલ્લો કપૂલ પાણ કરી દીધો. ચિત્તમાંથી સર્વ પ્રકારના વિચારો દૂર થાય ત્યાં સુધી પ્રાર્થના કરવી એ નકામી છે એ આ દષ્ટાન્તનું રહસ્ય છે. થોડાઓ થોડી મીનીટ સુધી ન થોભી શકે તો હજાર કેમ શાલે ?

આપણું ચિત્ત પ્રભુમાં યથાયોગ્ય રીતે ચોંટાયું જ ન હોય ત્યાં સુધી પ્રાર્થના વિગેરે નિરર્થક જ છે, મંદિરો, દેવળો, મસ્જિદો આદિમાં જવું એ નકામાં જેવું છે. પ્રભુની ભક્તિ સદા વિશુદ્ધ ધ્યાનથી અને એકાગ્રતાપૂર્વક જ થવી જોઈએ. અન્યથા એ પ્રભુનાં અપમાનરૂપ છે. મંદિરો, મસ્જિદો આદિ પવિત્ર સ્થળો આધ્યાત્મિક વિકાસની દૃષ્ટિએ, મનુષ્યને અત્યંત ઉપયોગનાં છે. સ્વામી વિવેકાનંદે મંદિરો, મસ્જિદો અને ભક્તિનાં અન્ય પવિત્ર સ્થળો

* કોઈ પણ સંખ્યાને તે જ સંખ્યાએ ગુણીએ તો તે સંખ્યાનો વર્ગ આવે છે. દા. ત. ૪×૪=૧૬. સોળ એ ૪ નો વર્ગ હોવાય છે.

વિગેરેનો ઉદ્દેશ જણાવતાં 'રાજયોગ'માં યથાર્થ જણાવ્યું છે કે:—

“યોગનાં અનુષ્ઠાન માટે યત્નતાં સુધી એક નિરાળો ખૂંડ અવશ્ય હોવો જોઈએ. એ ઘોરડા પવિત્ર રાખવો જોઈએ. તેમાં નિદ્રા આદિ કાર્યો ન જ થાય. વિશુદ્ધ ચિત્ત અને શરીરથી ખંડમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ. પવિત્ર પુષ્પો અને ધાર્મિક લાવના પોષક ચિત્રો યોગનાં અનુષ્ઠાનવાળા ખંડમાં હોય તો વધારે સારું. ખંડમાં સવાર સાંજ સુગંધી ધૂપ થવો જોઈએ. ખંડમાં પ્રવેશ થતાં જ અપવિત્ર વિચારો, કલહ આદિ સદંતર ખંધ થાય એ ખાસ આવશ્યક છે. ખંડમાં આવનારા બીજા મનુષ્યોના વિચાર યોગીના વિચારોને સર્વથા અનુરૂપ હોવા જોઈએ. આવી રીતે ખંડનું વાતાવરણ અત્યંત વિશુદ્ધ બની જાય છે ગમે તેવું દુઃખ કે આશંકા હોય પણ ખંડમાં પ્રવેશ કરતાં જ, યોગીને શાન્તિ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. મંદિરો અને દેવળોનો ઉદ્દેશ પણ આ જ છે મંદિરો આદિ પવિત્ર સ્થળો પવિત્ર આદોલનથી પવિત્ર પ્રભામય રહે છે.”

આજનાં મંદિરો વિગેરેમાં આવી પવિત્રતા વર્તે છે કે નહિ એ સમજાવવાની જાગ્યે જ જરૂર છે. પવિત્ર ગણતાં સ્થાનોમાં જોઈએ તેવી પવિત્રતા નથી જ રહી એ નિર્વિવાદ છે. કેટલાક મનુષ્યો ધર્મી કે. આસ્તિક ગણવા નિમિત્તે જ મંદિરો કે મસ્જિદોમાં જાય છે. આવા મનુષ્યોમાં વસ્તુતઃ આસ્તિકતા કશીયે નથી હોતી. કેટલાકને મંદિરો, મસ્જિદો કે દેવળો વિકાર-દ્રષ્ટિનાં પોષણરૂપ પણ થઈ પડે છે. આવી વૃત્તિ એ ‘શુ’ પ્રભુ-મંદિરની હાંસીરૂપ નથી ? જે તે કાર્યનાં પરિણામના સંબંધમાં નિર્મોહવૃત્તિની આવશ્યકતાનો આપણે હવે વિચાર કરીએ. નિર્મોહ વૃત્તિ એટલે સાંસારિક ઇચ્છાથી મુક્તિ-દરેક મનુષ્યે, આજસુ ન બની જવાય તે માટે કાર્યમાં તો મશગૂલ જ રહેવું જોઈએ. પણ

કાર્યનાં પરિણામ ઉપર મુખ્યનો આધાર ન રાખી શકાય. જે મુખ્યનો આધાર એ રીતે રખાય તો એક પ્રકારની મોહદશાની પરિણતિ અવશ્ય થાય છે. કામ એટલે વૈતરું એવો અર્થ કોઈ રખે કરે. કાર્ય એટલે આત્મા અને વિશ્વ સાથે એકતાનાં આદોલન એવો ધર્મ દ્રષ્ટિએ અર્થ નીકળી શકે છે. આવું નિઃસ્વાર્થ કાર્ય એ જ ખરું કાર્ય છે. કેટલાક તેને આજસરૂપ ગણે પણ તે યથાર્થ નથી. આધ્યાત્મિક કાર્યમાં કોઈ બદલાની અપેક્ષા પણ ન હોઈ શકે. આધ્યાત્મિક કાર્ય એટલે મનોવિકારો ઉપર વિજય અને વિશુદ્ધ આત્માનું ધ્યાન એ જ અર્થ સંભાળ્ય છે. ધાર્મિક કાર્ય આદિનું રહસ્ય સમજાવતાં જૈનોનાં એક શાસ્ત્રમાં સત્ય જ કહ્યું છે કે:—

“અર્હત્ દશામાં નિઃસ્પૃહ વૃત્તિથી સતત ક્રિયા ચાલુ રહે છે. અર્હતો સર્વને પ્રકાશ આપે પણ કોઈ આગળથી પ્રકાશ નથી લેતા. આત્માનું જેમ જેમ ઉર્ધ્વગમન થતું જાય છે તેમ તેમ એક પછી એક જે તે બંધનનો વિચ્છેદ થતો જાય છે. વ્યક્તિગત લાભ, આનંદ કે પ્રેમની ઇચ્છા નથી રહેતી. છેવટે વ્યક્તિગત પરિપૂર્ણતાની ઇચ્છાનું પણ ઉન્મૂલન થાય છે, એ ઇચ્છા પણ આત્મામાં જ વિલીન થાય છે. આમ એક આત્મા સાત આખરે રહે છે.”

શ્રમજીવીઓ પોતાની કુદર વાસનાની પરિવૃત્તિ અર્થે કે કોઈ બદલાની આશાથી કોઈનું કોઈ કામ કરે છે. મહાપુરુષો (અર્હતો વિગેરે) સાંસારિક લાભ માટે કોઈ પણ કાર્ય નથી કરતા. વાસનાઓથી મોહ ઉત્પન્ન થતો હોવાથી, વાસનાઓનો ત્યાગ એ તેમનાં કાર્યનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હોય છે. વાસના એટલે પરિપૂર્ણતાની ઊણપનો સ્વીકાર. વાસનાવાળા મનુષ્યને સંસારમાં બંધાયે અધુરું લાગે છે. તેનાં મનની

પરિતૃપ્તિ કોઈ કાળે પણ નથી થતી. જે આત્મા પરિપૂર્ણ હોય તેનામાં વાસના ન જ હોય.

મનુષ્યની સઘ હર્દશા અશ્રદ્ધા અને દોષ-દયનાં જ પરિણામરૂપ છે. સંચિત્કામંદ સ્વરૂપનો યથાર્થ સાક્ષાત્કાર થતાં, એ હર્દશા ક્ષણ પણ ન રહી શકે. કાર્યનાં પરિણામનો મોહ છૂટી જાય એટલે આત્માની પરિપૂર્ણ સ્થિતિનો આવિષ્કાર આપોઆપ થઈ જાય છે. ત્યાંસુધી એ સ્થિતિ શુભવત્ રહે છે. સત્ય શ્રદ્ધાની પરિણતિ થતાં, હઃખદાયી અસત્ય વસ્તુઓનો વ્યામોહ અવશ્ય છૂટી જાય છે. નિઃસ્પૃહવૃત્તિ એજ સર્વશ્રેષ્ઠ પુણ્યદાયી છે. નિઃસ્પૃહવૃત્તિથી આત્માનું સર્વોચ્ચ શ્રેય થાય છે. નિઃસ્પૃહવૃત્તિનું આ જાણવાલોગ રહસ્ય છે.

કાર્યના પરિણામના મોહથી, ચિત્તને કદાપિ શાન્તિ પ્રાપ્ત નથી થતી. અગમચેતીની દ્રષ્ટિએ બુદ્ધિ નિરર્થક થઈ પડે છે. આ એક પુરાતન સિદ્ધાન્ત છે. લોઈ લીટને 'એનોની' નામની નવલિકામાં આ સિદ્ધાન્તનું પ્રતિપાદન સુંદર રીતે કર્યું છે. એનોની વિશ્વનો દ્રષ્ટા માત્ર રહ્યો ત્યાંસુધી કોઈ પણ આશ્ચર્યકારી કાર્ય તેનાથી થઈ શકતું. ગમે તેવું કઠીન લવિખ્ય-કથન પણ તેનાથી થઈ શકતું. એજ એનોનીનો ચંચળ અને વહેમી વીચોલા સાથે લગ્ન-સંબંધ જોડાયો એટલે તેની સર્વ શક્તિઓનો પ્રાપ્ત થઈ ગયો. તેનો ઘોર વિનિષ્કાત થતાં, તેનું શયતાન ઉપર લેશપણ નિયંત્રણ ન રહી શક્યું.

કાર્યના પરિણામનો નિર્મોહ એટલે મનોવિકાર અને લાલસાઓ ઉપર સંયમ, કાર્યનાં પરિણામના નિર્મોહી મનુષ્યથી ઇંદ્રિય-સુખોમાં અનુરક્ત ન જ થવાય. ઇંદ્રિય-સુખોની લાલસા આદિનું અસ્તિત્વ હોય ત્યાં સુધી, કાર્યનાં પરિણામ સંબંધી

નિર્મોહ વૃત્તિ સંભવી શકતી નથી. કાર્યોનાં પરિણામનો નિર્મોહ એવો હોવો જોઈએ કે, આત્માની દિન-પ્રતિદિન ઉન્નતિ જ થયા કરે. આત્માની યથેષ્ઠ ઉન્નતિ થતાં, નિર્મોહી મનુષ્યથી પોતાના પિતાના મૃત દેહને અગ્નિ-સંસ્કાર કે એવાં કાર્યો પણ ન જ થઈ શકે. કાર્યનાં પરિણામના નિર્મોહમાં મનોવિકારો અને વાસનાઓના ક્ષયને આ પ્રમાણે અત્યંત પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું છે અને તે સર્વથા યથાર્થ જ છે. નિર્મોહી મનુષ્યથી ધર્મને નામે પણ ઇંદ્રિય-સુખોમાં કોઈ રીતે અનુરક્ત ન રહેવાય. ધર્મને નામે ઇંદ્રિય-સુખોની અનુરક્તિ એ કાર્યનાં પરિણામના નિર્મોહી મનુષ્યો માટે કોઈ રીતે ઇષ્ટ નથી.

કાર્યના પરિણામના સંબંધમાં નિર્મોહવૃત્તિ વાસનાઓના પરિત્યાગથી વધે છે. વાસનાઓનો ઉપલોગ જેમ જેમ ઘટે તેમ તેમ નિર્મોહવૃત્તિ વધે છે. આથી વાસનાઓના ઉપલોગનું રહસ્ય સમજવાની ખાસ જરૂર છે. વાસનાઓનો ઉપલોગ ચિત્તથી થાય છે કે ઇંદ્રિયોથી થાય તે એ પ્રશ્ન પણ ખાસ વિચારણીય થઈ પડે છે. વાસનાઓનો ઉપલોગ ચિત્તના લાવોથી થાય છે કે નહિ એનો વિચાર પણ અત્યંત મહત્વનો છે.

જો જે તે વસ્તુમાં સુખ કે દુઃખ આપવાની વાસ્તવિક શક્તિ કે શુણ્ણ હોય જ તો દરેક મનુષ્યને એક જ વસ્તુથી એક જ પ્રકારનું સુખ કે દુઃખ થાય એ નિઃસંશય છે. પણ તેવું કંઈ લાગ્યે જ થાય છે. એક જ વસ્તુ સામાન્ય રીતે જૂઠા જૂઠા માણસો ઉપર જૂઠી થાય છે. સ્વાદિષ્ટમાં સ્વાદિષ્ટ આહાર હોય પણ પેટ ભરેલું હોય તો તે આહારમાં બીલકુલ સ્વાદ નથી લાગતો. એ આહારથી ઉલટી અનેક પ્રકારની વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. એથી ઊલટું ભૂખ કંકડીને લાગી હોય તો ગમે તેવો અ-

પક્વ આહાર પણ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. આમ એક જ વસ્તુ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. બીજી વસ્તુ અસ્વાદિષ્ટ હોય છતાં સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. જો સ્વાદ એ આહારનો વસ્તુતઃ શુભ જ હોત તો તેનો ઉપભોગ કરેક મનુષ્ય એક સરખો કરી શકત. તેથી કરેક મનુષ્યને એક સરખો જ આનંદ પણ થાત. કરેક મનુષ્યને એક જ આહારમાં એક પ્રકારનો આનંદ નથી થતો. આથી સ્વાદ ખોરાકમાં નથી પણ માનસિક વૃત્તિમાં રહેલ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. સ્વાદની જેમ ઈદ્રિયજન્ય અન્ય સુખોદુઃખો પણ ચિત્તની વૃત્તિ ઉપર જ નિર્ભર રહે છે. તાત્પર્ય એ કે-એક જ વસ્તુથી કેટલાક મનુષ્યોને સુખ થાય છે, બીજા મનુષ્યોને તેથી દુઃખની વાત પરિણત થાય છે. દા. ત. એક સુંદર સ્ત્રી હોય તેનો પુત્ર તેને માતા તરીકે નિરખે છે. કોઈને તે પુત્ર રૂપ લાગે છે. તેનો પતિ તેને ધર્મપત્ની તરીકે લેખે છે. કોઈ વિકારી મનુષ્ય તેના તરફ વિકાર દ્રષ્ટિથી જ નિરીક્ષણ કરે છે. આમ ઉપભોગ્ય વસ્તુ એક જ હોવા છતાં, જૂઠા જૂઠા મનુષ્યોને તે સંબંધમાં ભિન્ન ભિન્ન લાવો ઉત્પન્ન થાય છે. વળી એક જ સ્ત્રી અસુક કાળ સુધી આનંદ કે સુખરૂપ લાગે પણ તે સ્ત્રીના સ્વભાવમાં કે ચારિત્રમાં અનિષ્ટ પરિવર્તન થતાં તે સ્ત્રી દુઃખાસ્પદ થઈ પડે છે. આમ એક જ વસ્તુ એક જ મનુષ્યને એક વખતે સુખદાયી તો બીજે વખતે દુઃખદ થઈ પડે છે. સ્વપ્નમાં કેટલીક વખત સુખદુઃખનો એવો અનુભવ થાય છે કે, એની છાપ થોડો વખત સુધી ભગૃત સ્થિતિમાં પણ રહે છે.

સુખ કે દુઃખ એ કોઈ ઈદ્રિયજન્ય પદાર્થોમાં નથી એમ યોગીઓ માને છે તે યથાર્થ જ છે. સુખ કે દુઃખ ચિત્ત-સ્થિતિ ઉપર જ

નિર્ભર રહે છે.* યોગી પુરૂષો સંસારના ક્ષણિક અને અનિશ્ચ સુખોથી સર્વદા પર રહે છે. તેઓ આત્માના સત્ય આનંદના ઉપભોગમાં જ મગ્ન રહીને પોતાનો કાળ નિર્વહન કરે છે.

ઈદ્રિયજન્ય સુખો અને ઈદ્રિયજન્ય આકર્ષણોથી જીવન સ્થૂલ શરીરમાં જ જકડાયલું રહે છે. સ્થૂલ શરીરનું આલું બંધન કોઈ રીતે ઇષ્ટ નથી. સ્થૂલ શરીરનું બંધન અધઃપાતકારી જ નીવડે છે. સ્થૂલ શરીરનાં સુખો એ કંઈ સુખ નથી. એ સુખોનો ઉપભોગ એ આપણો હક્ક પણ નથી. આપણો જન્મસિદ્ધ હક્ક તો આત્મસુખનો અનુભવનાંદ એ જ છે. જો આત્મસુખના આનંદનો ક્ષણ પણ અનુભવ થાય તો યોગીઓ વિગેરેનું સુખ દુનીયાલરનાં રાજ્ય અને તેના અનુભવ વૈભવનાં કરતાં અનંત-ગણું ચઢિયાતું છે એવી નિશ્ચયયુક્ત શ્રદ્ધાની પરિણતિ અવશ્ય થાય છે.

જે મનુષ્ય આત્મજનો આદિ દુનીયાનાં સર્વસ્વનો શ્રદ્ધાપૂર્વક પરિત્યાગ કરે છે તેમને અપૂર્વ સુખ મળે છે. તેમનાં સુખ આગળ દુનીયાનાં તુષ્ટ અને ક્ષણિક સુખો કંઈ પણ હિસાબમાં નથી. સંસારનો ખરો ત્યાગ કરનાર મનુષ્યોને મુક્તિની પ્રાપ્તિ પણ શક્ય થકે છે. સંસારનાં શુદ્ધ સુખો અને દુઃખદ બંધનોથી આત્મસાક્ષાત્કારનો અનેરો આનંદ અનુભવાય છે.

એક જ ઉદ્દીપનથી જે તે ઈદ્રિયની નૈસર્ગિક ગુણશક્તિનો જ આવિષ્કાર થાય છે એમ આધુનિક માનસશાસ્ત્રી સિદ્ધ થયું છે. આથી

*ભૌતિક વસ્તુઓમાં કેટલાંક સ્થૂલ શુભો ઉપરાંત રસાલ્પણિક કાર્ષ આદિ શક્તિઓ હોય છે. ભૌતિક વસ્તુઓમાં સુખદુઃખ આપવાની વાસ્તવિક કોઈ શક્તિ જ નથી.

ઉદીપન ભલે એક જ હોય પણ તેથી અલ્પ, કણ આદિ ઇન્દ્રિયો પોતપોતાની શુભ-શક્તિનો જ આવિષ્કાર કરે છે. ઉદીપનને કારણે, અલ્પની નિરીક્ષણ શક્તિ વધે છે, કણની શ્રવણ-શક્તિમાં વધારો થાય છે અને એમ બીજી ઇન્દ્રિયોની શક્તિઓ પણ જરૂર વધે છે. વળી એક જ ઇન્દ્રિયના શુભધર્મમાં જૂઠાં જૂઠાં ઉદીપનોથી કશું પરિવર્તન નથી થતું. ઉદીપનો ગમે તેટલાં હોય પણ અલ્પ ઇન્દ્રિય એ જોવાનું જ કાર્ય કરે છે. અલ્પથી બીજું કોઈ કાર્ય કદાપિ નથી થઈ શકતું.

ઇચ્છા-શક્તિની આંતરિક એકાગ્રતાથી જે તે ઇન્દ્રિયની નસો કે મજ્જા તંતુઓ ઉપર અવક્રમ અસર થાય છે. આથી જ સ્વાદિષ્ટ ભોજન જોતાં જ મોંમાંથી પાણી છૂટે છે. અત્યંત લુધા લાગી હોય ત્યારે જે તે આહારની સુગંધ તેમજ સ્વાદનો અનુભવ પણ ઘણીએ વાર મનુષ્યને થાય છે. આજ પ્રમાણે કોઈ પ્રિય આસજનતાં નામ માગથી આનંદનો સંચાર થઈ રહે છે. આનંદથી આખાંચે શરીરમાં લોહી વિદ્યુત જેવા વેગથી ફરવા માંડે છે. આસજનતા સંસર્ગથી આનંદ થાય તેવો આનંદ પણ ઘણીએ વાર મનુષ્યથી અનુભવાય છે.

ચોંગી પુરૂષો કુદરતનાં આ સર્વ રહસ્યથી સર્વદા વાકેફ હોય છે. તેઓ પોતાની ઇચ્છા-નુસાર જે તે ઇન્દ્રિયના કોઈ પણ ભાવ વ્યક્ત કરી પણ શકે છે. પણ એ લાવે કોઈ ઇન્દ્રિય-લાલસાની પરિતૃપ્તિ અર્થે નથી જ હોતા. ચોંગીઓમાં એવી રીતે ઇન્દ્રિય-લાલસાનું પરિણમન થાય તો તેમનું અધઃપતન જ થાય. સ્વિચ્છાનંદ દર્શાવે આત્માનાં વિશુદ્ધ સ્વરૂપમાં જ ચોંગીઓને આનંદ ભાસે છે અને તેમાં જ તેઓ અનેરો આનંદ મહાલે છે. સત્ય સુખના ઉપભોગથી, ચોંગીઓને સત્ય

સુખનું જ સ્કુરણ થયા કરે છે. ચોંગીઓ સદા કાળ આત્માનાં અધિરાજ્યનું સવિશેષ સુખ અનુભવે છે. સામાન્ય મનુષ્યો પ્રાયઃ ધર્મ કે પરમાત્મા કે ધર્મજન્ય સત્ય સુખની વાતો જ કરે છે. ચોંગીઓને પરમપદ અને સત્ય સુખનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

ચોંગીઓનું હૃદય આત્માનાં વિશુદ્ધ સ્વરૂપ સાથે જ સંલગ્ન રહે છે. આખરે સમાધિનું નિરતિશય સુખ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. સમાધિનો આનંદ અનેરો છે. એ આનંદ ખરેખર વર્ણનાતીત છે. સમાધિની શક્તિ અપૂર્વ છે. સમાધિની શક્તિના સંબંધમાં “The Voice of The Silence” (સમાધિનો દિવ્ય નાદ) માં સત્ય જ કહ્યું છે કે:—

“સમાધિ-દશા પ્રાપ્ત થતાં, દિવ્ય દ્વારો ખુલી જાય છે. કુદરતનાં મહાનમાં મહાન બળથી પણ, આત્માની સર્વોચ્ચ પ્રગતિમાં કોઈ રીતે અંતરાય થઈ શકતી નથી”.

સમાધિસ્થ મહાપુરૂષો જીવન અને મૃત્યુ (મૃત્યુ અને જન્મ) ના વિન્નતા બને છે. તેઓ આત્મોક્તિતાનાં પરમ શિખરે પહોંચે છે. તેમનું ચિત્ત અનંત મહાસાગર જેવું શાન્ત બને છે. સંસારી મનુષ્યોને ચમત્કારી લાગતી ઘટનાઓ તેમને સામાન્ય રૂપ લાગે છે. તેઓ કોઈ પણ ચમત્કાર કરી શકે છે. તેઓ મૂર્તિમાન સત્ત્વશુભ્ર અને શક્તિરૂપ બની રહે છે. શાન્તિ અને શુભ લાવનાની તેમનામાંથી અહર્નિશ પરિણુતિ થયા કરે છે. સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે તેમને પ્રાતુલાવ બળે છે.

આજકાલની દુનીયામાં ચમત્કારો અશક્ય-વત્ થઈ પડયાથી ચમત્કારી ઘટનાઓની અર્થા પ્રાયઃ હાસ્યાસ્પદ થઈ પડે છે. હેટલાકને પૂર્વ-કાલીન ચમત્કારોની અર્થાથી આશ્ચર્ય પણ થાય છે. જનતાની આ હાસ્યાસ્પદ સ્થિતિ સર્વદા

અજ્ઞાનજન્ય છે એમ જ કહી શકાય. જનતાનાં અજ્ઞાનને લઈને જ, ચમત્કારી ઘટનાઓ કુદરતી હોવા છતાં તેમને એક પ્રકારનું અત્યંત દિવ્ય સ્વરૂપ લાસે છે. કોઈ પરિણામનાં કારણો શુભ કે અજ્ઞાન હોય તો જનતાને સામાન્ય રીતે તેમાં ચમત્કાર જેવું લાગે છે. વસ્તુતઃ ચમત્કાર જેવું તેમાં કશુંયે નથી હોતું. પરિણામનાં કારણો યથાર્થ રીતે જાણી શકાય તો જાણું કુદરતી ઘટના રૂપે જ લાગે છે. સંસારમાં કોઈવસ્તુ અચક્ર્ય નથી. કુદરત ઉપર અધિરાજ્ય તેમજ ઉચ્ચ પ્રતિભા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકનારી જુદી, જીવન આદિ અજ્ઞાનીને મન અત્યંત આશ્ચર્યકારી જણાય છે. જ્ઞાનીને તેમાં કશુંયે આશ્ચર્ય નથી જણાતું. જ્ઞાન યતાં, એક વળતની ચમત્કારી ગણાતી વસ્તુ ચમત્કારરૂપ નથી લાગતી. આથી જ એક વળતની ચમત્કારી ગણાતી શોધામાં, આજની જનતાને કશોયે ચમત્કાર નથી લાગતો.

વાંચવા લખવાની કળા કે વિદ્યાર્થી જેઓ અજાણ હોય તેમને જ એ કળા કે વિદ્યામાં ચમત્કાર લાગે છે. એ કળાના જાણકાર મનુષ્યોને એમાં ચત્કારનો આભાસ નથી થતો. શિક્ષિત મનુષ્યોનાં જ્ઞાન કે વાંચવા લખવાની શક્તિથી અજ્ઞાનીઓને જ આશ્ચર્ય થાય છે. જ્ઞાનીઓને તેથી કશુંયે આશ્ચર્ય નથી થતું.

આપણે છેક અજ્ઞાન હોવાથી જ સંત-પુરુષોનાં ચમત્કારથી આપણને અત્યંત આશ્ચર્ય થાય છે. અજ્ઞાનને કારણે જ એ ચમત્કારોના સંબંધમાં કેટલીક વાર શ્રદ્ધાની પરિણતિ નથી થતી.

પ્રભુ મહાવીર આદિ જગતની અનન્ય વિભૂતિઓએ પોતાનાં જીવનમાં જે અનેક ચમત્કારો કરી બતાવ્યા છે તે સર્વ ચમત્કારો કુદરતનાં વિવિધ ખળોનાં જ્ઞાનજન્ય જ હતા. કુદરતનાં મહાન ખળોનાં અજ્ઞાનને કારણે, ચમત્કારોના સંબંધમાં મનુષ્યને આશ્ચર્ય થાય છે કે આશંકા જાગે છે. કુદરતનાં અનેક શક્તિઓ, એ શક્તિઓનાં અજ્ઞાનને કારણે, આશ્ચર્યકારી જણાય છે. એ શક્તિઓનું જેમને જ્ઞાન હોય તેમને તેમાં કંઈ પણ આશ્ચર્ય નથી લાગતું.

વિદ્યુત્ અને આકર્ષણ એ પ્રકૃતિની બે મહાન શક્તિઓ છે. એ શક્તિઓથી ઘણાં અદ્ભુત કાર્યો થઈ શકે છે. આથી એ શક્તિઓનું જેમને જ્ઞાન ન હોય તેમને એ શક્તિઓ અને તેમનાં કાર્યોથી અત્યંત આશ્ચર્ય લાગે છે. બીજાઓને તેમાં કંઈ પણ ચમત્કાર કે આશ્ચર્ય જેવું નથી જણાતું. આકર્ષણશક્તિથી લાખો તારાઓ વિગેરે આકાશમાં અવધારિત રહે છે. આકર્ષણનું આવું મહાન ખળ છે.

—અપૂર્ણ.

* આ સંબંધી બ્રાહ્મણ દંપતી અને બીજાનું દ્રશ્ય જાણવા જેવું છે. બ્રાહ્મણ અને તેની સ્ત્રી શિથિલ હતાં. જન્મે વાંચી લખી શકતાં, એક વખત બ્રાહ્મણ ધૈર્યથી વનમાં જતાં, ત્યાં તેને કાઈ વસ્તુની જરૂર પડી. આથી તેને લાકડાના કટક ઉપર કોલસાથી કંઈ લખી એક બીજાદ્વારાએ સંદેશરૂપ ચિઠ્ઠી પોતાની

પત્નીને મોકલાવી. પત્નીએ પતિની ચિઠ્ઠી વાંચતાં જ પતિને જોઈતી વસ્તુ પુરતજ મોકલાવી આપી. આ ઘટનાથી, અજ્ઞાન અને અજ્ઞય બીજાનાં આશ્ચર્યનો પાર જ ન રહ્યો. ભણેલા મનુષ્યો લોકોને પણ બોલાવી શકે છે એવા વિચારથી તે બ્રાહ્મણ દંપતીની વિદ્યા ઉપર મંત્રમુગ્ધ થઈ ગયો.

સ્વીકાર સમાલોચના

૧ શ્રી યીયરી એફ કેમ-લેખક એમ જી. મરચન્ટ B. A. (Hons) શ્રી લખિષ્વરિજી જૈન મંથમાળા ગારીયાધાર તરફથી

૨ શ્રી નાપલદેવ સ્વામી-લેખક શ્રી રાજકંસ શ્રી લખિષ્વરિજી જૈન મંથમાળા ગારીયાધાર તરફથી ઉપરના અંથો સાભાર સ્વીકારવામાં આવે છે

૩ શ્રી મહાવીર વિદ્યાસય મુખ્ય મીશનો માર્કિટ રિપોર્ટ-ત્રીશ વર્ષ યથા રચાપત યથેશ આ સંસ્થા તેના ખતીલા કાર્યવાહકો અને શ્રીમાન જૈન બહેમોના દરેક પ્રકારના સહકારથી વણી જ પ્રગતિ કરી રહેલ છે. ઉચ્ચ કેળવણીના ધ્યેયને જ મુખ્ય રાખી બીજી કોઈપણ કેળવણી સંસ્થા કરતાં સારતમાં પ્રથમ પદિતએ છે રિપોર્ટ પછુ વિસ્તારપૂર્વક પ્રકટ થયેલ છે. દરેક પ્રકારની સહાયને યોગ્ય છે. અમે લખિષ્વરમાં વિશેષ પ્રગતિશીલ થાય તેમ ઇચ્છીએ છીએ.

સાહિત્યરસિક બંધુશ્રી મોહનલાલ કલ્કીચંદ દેશાઈના સ્વર્ગવાસ.

ગુના માસમાં મળતી બિમારી ભોગવી લાઇ મોહનલાલનો સ્વર્ગવાસ થયો છે. તેઓ જેમ વકીલાતના ક્ષેત્રમાં નિષ્ણાત હતા, તેમ ધર્મશ્રદ્ધા હોવા સાથે સાહિત્યકાર અને સાહુર હતા. જૈન ઐતિહાસિક સાહિત્ય ન તેમનો મુખ્ય વિષય હતા. જૈન ગૂર્જર કવિઓ તથા વિભાગમાં આત્માનંદ નામ સનાતન ધર્મે અંથો વણુ સંશોધન અને પરિશ્રમપૂર્વક લખી હતિલાસ સાહિત્યની કૃદિ કરી છે. જૈન દેસડવા વણુ નાખત મુધી પતી હતા.

સ્વભાવે નીડર, શ્રદ્ધાળુ, માયાળુ હતા. આ સમામાં વણુ નખતથી લાઇફ મેમ્બર હતા. સમાના પ્રકટ થતાં સાહિત્યના પ્રશંસક અને સમા ઉપર ખૂબ પ્રેમ ધરાવતાં હતા. તેઓના સ્વર્ગવાસથી જેમ એક સાહિત્યકારની સમાને ખોટ પડી છે. તેમ જૈન સમાજને પણ તેમની ખોટ પડી છે તેમના પવિત્ર આત્માને અખંડ શાંતિ પ્રાપ્ત થાયો તેમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

લાઇ જગજીવનદાસ કુલચંદનો સ્વર્ગવાસ.

લાઇ જગજીવનદાસ થોડા દિવસની બિમારી ભોગવી આ માસની શુક ૨ ના રોજ સ્વર્ગવાસ પામ્યા છે. તેઓ આ શહેરના કાપડના મુખ્ય વ્યાપારી હતા. તે ક્ષેત્રમાં પ્રતીષ્ઠ યવાથી આર્થિક સ્થિતિ સારી સંપાદન કરી હતી. તેઓની ધર્મ પ્રત્યેની દૃઢ શ્રદ્ધા હતી. જૈન બહેમો પ્રત્યે પ્રેમ હોવાથી તેઓને કોઈ પણ પ્રકારની રાહત આપવી તેમનો ધ્યેય હોવાથી શ્રી ઠાકરાડીમાં જૈન બહેમોને રાહત આપવા તેવીશ હજાર રૂપિયા સેનિટરીયમ બંધાવવા અનેના શ્રી સંઘને અર્પણ કર્યા હતા. તેઓને તે તૈયાર થયે બોવાની સંપૂર્ણ અસિલકા છતાં ગમે તે કારણોથી તે નોંધ રાખ્યા નથી. તે અંત સમય સુધી તેમને અગળતા રહી તથા છે બીજી કેટલીક સખાવતોના સતેરય હોવા છતાં લાવિતાવ બગવાન હોવાથી તે પ્રસંગ સાંપડી રાખ્યો નથી. તેઓ શાંત, મિહનચાર, અને ભક્તિ હતા. આ સમાના ઉપર ખૂબ પ્રેમ હોવાથી વણુ ર્ષોથી લાઇફ મેમ્બર હતા. તેઓના પવિત્ર આત્માને અખંડ શાંતિ પ્રાપ્ત થાયો તેમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા સાથે તેમના કુપુત્રો વિનયચંદ, મોહનલાલ યગેરને દિવાસો દેવા સાથે તેમના પરણે વાસે તેમ સ્મરતા કરીએ છીએ.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સલા-લાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.

પોષ.

પુસ્તક ૪૩ પું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.

:: ઇ. સં. ૧૯૪૬ જાન્યુઆરી ::

અંક ૬ કો.

શ્રી જિનદેવ સ્તવન.

(કેસે ઢિપોગે અગ તુમ કેસે ઢિપોગે—એ રાગ)

પાર ઉતારો પ્રભુજી પાર ઉતારો, હસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો (૧)
ગાળે મદ મોહ લોભ કામ ગુમાની (૨) હામ થઇ દૂર પ્રભુ ના મળે આરો;
હસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૨)
ભાચે આકાશ નીચે સંસાર સિંધુ (૨) પાર કરો નૌકા ભવ ભયથી ઉગારો;
હસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૩)
સમકિત રસ સ્વાદકરી વૃત્તિ સુધારી, (૨) સંસાર સર્વ થાય હવે અકારો;
હસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર. (૪)
રત્નત્રયી અમૂલ્ય તુજથી પમાયે (૨) જન્મ મરણકેસો ન લાવશો વારો;
હસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૫)
જન્મ મરણ સફળ થાય ટળે ભવની કાંસી, (૨) ચરણ વસાવો હવે આધાર તમારો;
હસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૬)
ચરણે વસવાની મારી આથ અધૂરી, (૨) હાથ શ્રદ્ધી નાથ / મ્હારો જન્મ સુધારો;
હસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૭)
અજિત પ્રતાપ જિન દેવ ! આપનો (૨) હેતે હેમેન્દ્રકેસાં દુઃખ નિવારો;
હસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૮)

મુનિરાજશ્રી હેમેન્દ્રસાગર

‘ પુન્યની મહત્વતા. ’

લે. આચાર્ય શ્રી. વિજયકરતૂરસૂરીશ્વરજી મહારાજ.

માનવ જીવનમાં પુન્યકર્મ રજવાનો સમય જોઈ એસનાર આપત્તિ વિપત્તિનો જ બ્રાહ્મક કહી શકાય. રાત્રી હોય કે રાંક હોય, શ્રીમંત હોય કે કંજાળ હોય ધધાયને પુન્યકર્મ પેદા કરવા માટે એક સરખો જ પ્રયાસ કરવાની જરૂરત છે. શ્રીમંત અથવા તો રાત્રીએ પોતાને મળેલી સંપત્તિ બેઠને પુન્યની અનાવશ્યકતા સમજાવે તોય માનવાની જરૂરત નથી; કારણ કે પુન્યથી મળેલી સંપત્તિ વપરાઈને જોઈ થતી વ્યતિ છે તે જોઈ ન થવા દેવા અથવા તો તેને વધારવાને માટે પુન્ય જળની અત્યંત આવશ્યકતા રહે છે. પુન્યજળ ઘટ્ટી ગયા પછી મેળવેલી સંપત્તિ નષ્ટ થાય છે એટલું જ નહીં પરંતુ નવી સંપત્તિ મેળવવાનો પ્રયાસ પણ નિષ્ફળ વ્યતિ છે અને માનવજીવન પૂર્ણ થયા પછી ભાવી જીવન અધમ અને દુઃખપૂર્ણ મેળવાય છે.

માનવ જીવનમાં જેટલું પુન્ય વપરાય છે તેટલો વપરાશ પણ જીવનમાં હોતો નથી; કારણ કે પણ કરતાં માનવી ઘણો જ સુખી કહેવાય છે. માનવી જેટલું સુખ મેળવે છે તે જલ્દી પુન્યથી ખરીદેલું છે. જેમ સુખ ભોગવાય છે તેમ તેમ પુન્ય વપરાય છે. એટલું ધન મેળવવામાં જ પુન્યની જરૂરત પડે છે એટલું જ નહીં પણ પાંચે ઈદિયોના અનુકૂળ વિષયો મેળવવામાં, નિશ્ચિંત અને નિરાંતી રહેવામાં, સુખે જીવવામાં અને માન પ્રતિષ્ઠા આદર તથા યશ-કીર્તિ મેળવવામાં પુન્ય પુષ્કળ વપરાય છે. માટે જ પુન્ય બેસું કરવા ધાર્મિક વ્યવસાય કરવાની અત્યંત આવશ્યકતા રહે છે, તો તે

વ્યવસાય માટે નિર્ણીત કરેલા સમયને નિરુઘ્ની-પણથી દૂષિત કરવો ન બેઠએ. જેમ ગૃહસ્થમાં રહેનારને હાકતાંચાલતાં પૈસાની જરૂર પડે છે, માટીના ઘડા જેવી વસ્તુ, અરે ! એક દાતણ પણ પૈસા આપ્યા વિના મળી શકે નહીં, તેમ સંસારી જીવનમાં જીવનાર જીવને પુન્યની ઘણી જ જરૂરત રહે છે. દરેક જન્મમાં જીવની પાસે પુન્ય હોય તો જ સર્વ પ્રકારની અનુકૂળતા મેળવી સુખે જીવી શકે છે.

કોઈપણ વસ્તુ કિંમત આપ્યા સિવાય મળી શકતી નથી. જેવા પ્રકારની વસ્તુ હોય છે તેની કિંમત પણ તેવા જ પ્રકારની હોય છે. પૌદ્ગલિક જડાત્મક સુખના સાધન મેળવવાને માટે કિંમતમાં પુન્ય આપવું પડે છે. જેની પાસે પુન્ય સારા પ્રમાણમાં હોય છે તે સ્વેચ્છા પ્રમાણે પૌદ્ગલિક સુખના સાધન મેળવી શકે છે, પણ અજ્ઞાની પુન્યહીન કંજાળ સાધનના અભાવે દુઃખે જીવી દુર્ગતિમાં આલ્યો વ્યતિ છે, કે જ્યાં વધારે દુઃખમય જીવનનો અનુભવ કરે છે; કારણ કે માનવ જીવનમાં પુન્યનો કંજાળ હોવા છતાં પણ તેજે પુન્ય રજવા કોઈપણ વ્યવસાય કર્યો નહીં. અને દરિદ્રતાના આશ્રયમાં રહીને નિરુઘ્નીપણે સર્વોત્તમ પુન્ય રજવાના સાધનભૂત માનવજીવનને વેંકડી નાંખ્યું. જો કે માનવી સુખી થવા કોઈને કોઈ ઉદ્યમ તો કરે જ છે તેમજ જીવનને પણ વાપરે છે છતાં માનવજીવનના સુખ્ય કર્તવ્યરૂપ ધાર્મિક વ્યવસાય કે જે આત્મિક તથા પૌદ્ગલિક સુખ આપે છે તે ન કરતાં પૂન્યહીનપણે પૌદ્ગલિક

સુખના સાધન મેળવવા અર્ધર્થ તથા અનીતિના કાર્યમાં ઉદ્ભવવાળો રહે છે. અને છળ-કપટ-વિશ્વાસઘાત કરીને કાર્ષ્ણિક સાધન મેળવે પણ છે છતાં તે સુખના ગદ્દલે મેળવેલી વસ્તુઓથી અનેક પ્રકારના દુઃખ જ લોગવે છે, અને પરિણામે અર્ધર્થથી ઉપાર્જન કરેલા પાપના ફળરૂપ દુર્ગતિનો આશ્રિત બને છે, એટલા જ માટે તેને નિરુદ્ધમી અને જીવન વેડફી નાંખશે તેમ કહેવામાં આવે છે. જે માનવી માનવજીવનમાં સુકૃત કરીને પુન્યકર્મ અથવા તો નિર્જરા-સુકૃત મેળવે છે તે જ સાચો ઉદ્ધમી અને જીવનનો સદુપયોગ કરનાર કહેવાય છે. બાકીના જીવો તો પાપકર્મ કરી દુઃખની પરંપરા મેળવનારા હોવાથી સાચા ઉદ્ધમી અને જીવનને સાર્થક કરનારા કહી શકાય નહીં. જે માનવી પોતાની સમજણ પ્રમાણે કહે કે હું બધી વાતે સુખી છું, મારી પાસે લાખો-કોટીની સંપત્તિ છે, બાગ-બગલા-મોટર-નોકર-ચાકર છે, મારે સ્ત્રી-પુત્ર-ભાઈભાડુ આદિ કુટુંબ પરિવાર સારો છે, અને ગદાય મારી ઈચ્છા પ્રમાણે વર્તે છે, મિત્રાદિ પણ સારા સંબંધન હિતેષી અને સ્નેહપૂર્ણ છે, હું વાર્ષિક લાખોની આવકવાળો છું, મારી શારીરિક સંપત્તિ પણ સારી છે, રોગ રહિત સુંદર કાયા છે, લોકોમાં પણ મારી આગર સારી છે, સારા પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો મારો આદર સત્કાર કરે છે વિગેરે આ પ્રમાણે કહેનારો વિચારવું જોઈએ કે-આ બધું ય શાથી? ખીજાઓમાં ઘણી ખામીઓ દેખાય છે. કોઈને પુત્રનું દુઃખ તો કોઈને ધનનું. આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારના દુઃખોથી ઘેરાયેલા જગતમાં ઘણા છે અને મને સર્વ પ્રકારની અનુકૂળતા મળી છે તેનું શું કારણ?

જે સર્વ પ્રકારે સુખ લોગવે છે તેણે અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે તેની પાસે પુન્યનો સંગ્રહ સારો છે. અને તે પુન્ય

ખરચીને સુખ મેળવે છે. સુખના પ્રમાણમાં પુન્યનો વ્યય થાય છે માટે જેટલું પુન્ય ખરચાય છે તેટલું જ નવું પુન્ય રળવાને માટે તેને ધાર્મિક વ્યવસાય કરવાની જરૂર છે. જે ઉદ્ધમ કરીને નવું પુન્ય નહિં રળે તો પુન્યનો પુષ્કળ ખરચ હોવાથી જલદી ખૂટી જશે અને છેવટે સુખની દરિદ્રતા લોગવવી પડશે. અને જે દુઃખ આવીને ઊંચું રહેશે તો પછી પાછું તેટલું પુન્ય આ જીવનમાં મેળવી શકાશે નહિ. જેને દૈનંતું પચાસનું ખરચ હોય તેણે રોજ પચાસ રળવા જ જોઈએ. જ્યાં સુધી પચાસ રળે ત્યાં સુધી તો વધુ સુખની આશા રાખી શકે નહિ. તેમજ વ્યવસાય બંધ કરી નિશ્ચિતપણે સુખ લોગવી શકે નહિ પણ જે તે પચાસથી વધુ રળે તો જ લવિષ્યમાં સુખની સામગ્રી મેળવી વગર વ્યવસાયે પણ રળેલા દ્રવ્યથી સુખી થઈ શકે છે. તેવી જ રીતે જેઓ પુન્ય લોગવે છે પણ નવું પેદા કરતા નથી તેમને આજ જીવનમાં અથવા તો ભાવી જીવનમાં પુન્યની અભાવે સુખની સામગ્રી મળી શકતી નથી, પણ ધાર્મિક વ્યવસાય કરી ખરચ કરતાં પણ વધુ પુન્ય રળનાર ઉભય લોકમાં ઇચ્છિત સુખ મેળવી શકે છે. જેમ ખાવાની કોઈપણ વસ્તુ ખાતા જેમાં જેટલું આપણને ગળતું લાગે છે તેટલા પ્રમાણમાં તેમાં સાકર હોય છે. જે કે તે સાકર આપણને પ્રત્યક્ષ જણાતી નથી. પ્રત્યક્ષ તો શીરો-લાડુ આદિ મિષ્ટાન્ન અથવા તો સેલડી-ગાજરાં આદિ વનસ્પતિ જણાય છે; છતાં મીઠાશ સાકરનો શુભ છે અને તે તેમાં જ રહેલી છે એમ એકલી સાકર ખાવાથી જનતાને અનેક વખત અનુભવ સિદ્ધ થયેલું હોવાથી અણબાણમાં અણબાણ પણ મીઠી લાગતી વસ્તુઓમાં સાકરનું જ અનુમાન કરવાનો. તેવી જ રીતે જ્યાં જ્યાં જેટલે અંશે સુખ છે ત્યાં ત્યાં તેટલે અંશે પુન્ય અવશ્ય હોય છે. જેમ સાકરનો સ્વાદ

ગળપણ છે તેમ પુન્યનો સ્વભાવ સુખ છે. જેની પાસે પૌદ્ગલિક સુખની સામગ્રી જેટલા પ્રમાણમાં હોય છે તેની પાસે પુન્ય પણ તેટલા પ્રમાણમાં રહેલું છે. પુન્યના રજકણો-પુદ્ગલોમાં હું ખેંચેલાં અંશ પણ હોતો નથી. જેમ સાકર પ્રીકાશવાળી વસ્તુને મીઠી બનાવે છે તેમ પુન્ય હું ખેંચેલાં સુખી બનાવે છે.

સંસારમાં સર્વ પ્રકારે સુખી અથવા તો હું ખી કોઈક જ હોય છે. ધન છે ત્યાં પુત્ર નથી અને પુત્ર છે ત્યાં ધન નથી. ન્યાં બંને છે ત્યાં આરોગ્યતા નથી. આ પ્રમાણે કોઈ ને કોઈ સુખની ખામી માનવીઓમાં જણાય છે તેનું કારણ પુન્યની અશુદ્ધિ છે અર્થાત્ પુન્યમાં પાપ ભળેલું હોવાથી જ સુખની ન્યૂનતા રહે છે. જેમ સાકરમાં કરિયાતું ભળી ગયેલું હોય અને તેને ખાઈએ તો તે સાકર કેવળ મીઠી ન લાગતાં કાંઈક કડવી પણ લાગે છે તેવી જ રીતે પાપમિશ્રિત પુન્ય ભોગવતાં કોઈ વાતે સુખ તો કોઈ વાતે હું ખ અતુલવાય છે. માનવીઓમાં ભાગ્યે જ કોઈક એવો હશે કે જે કેવળ પુન્ય અથવા તો કેવળ પાપ જ ભોગવતો હશે, કોઈ પુન્ય અધિક તો પાપ અદ્ય અને કોઈ પાપ વધારે તો પુન્ય ઓછું ભોગવે છે. જે પાપ અધિક અને પુન્ય અદ્ય ભોગવતો હશે તે પોતાને હું ખી જણાવે છે અને પુન્યની અધિકતાવાળો પોતાને સુખી જણાવે છે.

જેમ દાળ-શાક આદિ વસ્તુઓને સ્વાદિષ્ટ બનાવવાને ખારાસ, ખટાસ, મીઠાસ, તીખાસ-વાળી વસ્તુઓનું ચૂર્ણ-મશાલો કરીને બીજી વસ્તુઓને સ્વાદ આપવા છતાં પણ દાળને ખારી કહેશે અને જો મરચાં વધારે હશે તો તીખી કહેશે. તેવી જ રીતે માનવી ભિન્ન ભિન્ન પ્રવૃત્તિ અને અધ્યવસાયથી કરેલા કાર્યના પરિણામરૂપ પુન્ય તથા પાપને એકી સાથે જ ભોગવવાથી જે કર્મ વધુ પ્રમાણમાં દળ

તથા રસવાળું હશે તેને અનુસરીને પોતાને સુખી અથવા તો હું ખી જણાવશે. પુન્ય પાપ આદિ ભિન્ન પ્રકૃતિવાળા આઠે કર્મને દરેક સમયમાં એકી સાથે જ ઉદય હોય છે તેમાં વધારે રસ તથા દળવાળા કર્મ અત્યંત સ્પષ્ટ રીતે અતુલવાય છે. અશાતાવેદની તથા લાભાંતરાય, ભોગાંતરાય અને ઉપભોગાંતરાયના ઉદયથી ઘેરાયેલા અર્થાત્ હમેશના રોગી, ધનહીન, ગાગ-ગંગલા, સ્ત્રી, વસ્ત્ર, ઘરેણાં તથા સ્વાદિષ્ટ ખાદ્ય પદાર્થો આદિથી વંચિત હું ખી અજ્ઞાની માનવી પાપીને સુખી અને ધર્મીને હું ખી જોઈને કેટલાક એમ કહેતા નજર આવે છે કે પાપ કરવાથી સુખી થવાય છે અને ધર્મ કરવાથી હું ખી થવાય છે; માટે અધર્મ જ કરવો ઠીક છે. પણ તે મોટી ભૂલ કરે છે; કારણ કે જો સાકર કડવી લાગે અને કરિયાતું મીઠું લાગે, દેવતા શીતળતા આપે અને પાણી ખાળી નાંખે તો જ ધર્મથી હું ખ અને અધર્મથી સુખ થઈ શકે, વસ્તુમાત્ર પોતપોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે જ વર્તે છે. ધર્મથી પુન્ય ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનો સ્વભાવ જ પૌદ્ગલિક સુખનાં સાધન મેળવી આપવાનો છે. અને અધર્મથી પાપ થાય છે કે જે પરિણામે હુષોત્પાદક પૌદ્ગલિક સાધનો મેળવી આપે છે જેથી માનવી અનેક પ્રકારનું હું ખ ભોગવે છે. છતાં અધર્મી માણસો જે સુખી જણાય છે તે તેમના પૂર્વે સંચિત પુન્યના ઉદયનું પરિણામ છે, પણ જે સુખી અવસ્થામાં અધર્મ કરી પાપ ઉપાર્જન કરી રહ્યા છે તે ન્યારે ફળ આપવા સન્સુખ થશે-ઉદયમાં આવશે ત્યારે ભવિષ્યમાં તેઓ અવશ્ય હું ખ ભોગવશે જ તેવી જ રીતે ધર્મી માણસ જે હું ખ ભોગવી રહ્યા છે તે પણ તેમના પૂર્વે કરેલા પાપના ઉદયનું ફળ છે; પણ તેમની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિનું નથી. પોતાની શુભ પ્રવૃત્તિથી

ઉપાજન કરેલા પુન્યના ફળથી તો તેઓ ભાગીમાં અનેક પ્રકારે સુખની સામગ્રી પ્રાપ્ત કરશે જ.

એક માણસ ઘઉંની રોટલી ખાતો હોય અને બાજરી કે જાંડી વાવી રહ્યો હોય તો તે કાંઈ વાવેલું ખાતું નથી પણ પૂર્વે સંઘરી રાખેલું ખાય છે. તે પહેલાના સંઘરેલા ઘઉં થઈ રહેશે ત્યારે વાવેલા બાજરી કે જાંડી જ ખાવાનો અને જેને જાંડી સંઘરી રાખી હશે તે હાલમાં જાંડી ખાતો જણાશે પણ જે ઘઉં વાવી રહ્યો છે તે તૈયાર થયા પછી ઘઉં જ ખાશે, તેવી જ રીતે પુન્ય સંઘરનાર પાપી માણસ હાલમાં સુખ ભોગવે છે પણ પુન્ય થઈ રહ્યા પછી પાપનું ફળ દુઃખ જ ભોગવશે અને પૂર્વે સંચિત પાપના ઉદયવાળો ધર્મી માણસ પાપ ક્ષય થયે સુખી જ થશે. આકાંક્ષા વાવનાર આંગાના ફળ મેળવી શકે નહિ અને આંગો વાવનાર આકાંક્ષાના ફળ મેળવે નહીં.

ખેડૂત ખેતરમાં પરિશ્રમ કરીને અનાજ વાવે છે તેને ઘડી બે ઘડીમાં લણવાનો પ્રસંગ આવતો નથી, અર્થાત્ સવારે ખેતરમાં જઈને ઘઉં કે બાજરી આદિ વાવી અને સાંજે ખેતરમાંથી અનાજના ગાંડાં ભરી લાવે તેમ જનતું નજર આવતું નથી, પણ વાવેલા ઘઉં વિગેરેને અનુકૂળ હવા પાણી મળે તો તે ઊગી નીકળે છે. ત્યાર પછી છોડવા થાય છે અને પછી કણસલાં આવી દાણા ચડે છે અને પાકી જાય છે ત્યારે ખેડૂતને લણવાનો પ્રસંગ આવે છે. આ પ્રમાણે ખેતરમાં દાણા વાળ્યા પછી ચાર છ મહિને વાવેલું અનાજ ખાવાના કામમાં આવે છે. સાંજે આંગાની ગોટલી વાવીને સવારમાં ફેરીઓના ટોપલા ભરીને લઈ જતું કોઈપણ નેવામાં આવતું નથી. ગોટલી વાળ્યા પછી વર્ષો વીતે ત્યારે આંગા ઉપર ફેરીઓ લાગે છે. તેવી જ રીતે ધર્મ તથા અધર્મ કરનારાઓને તત્કાળ

ફળ મળતું નથી પણ કાળાંતરે જ્યારે કર્મ ફળ આવવા સન્મુખ થાય છે—ઉદયમાં આવે છે ત્યારે પ્રાણી માત્ર પોતપોતાનાં કરેલાં કર્મના અનુસારે ફળ ભોગવે છે. ધર્મીની પાસે પુન્ય હોવાથી સુખી થાય છે અને અધર્મીએ પાપનો સંચય કરેલો હોવાથી દુઃખી થાય છે. આમ હોવા છતાં પણ કોઈને એવો જ આશ્રય હોય કે ધર્મથી દુઃખ અને પાપથી સુખ થાય છે તો તેણે પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરવા આ પ્રમાણે કરી નેવું. કોઈ માણસ રસ્તામાં ચાલ્યો જતો હોય તેને નિષ્કારણ ગાળ દેવી, બે ચાર તમાચા મારવા, તેની ચોરી કરવી અથવા તો તેની સાથે જતી તેની માતા તથા પુત્રીની સાથે ગેર-વર્તણૂક કરવી, પછી જો તે સામેના માણસ બહુજ પ્રસન્ન થઈ પ્રશંસા કરે અને સ્નેહપૂર્વક બહુ જ વિનય તથા નમ્રતા દાખવે ત્યારે તો અધર્મનું ફળ સુખ કહી શકાય. અને આવી પ્રવૃત્તિથી વિપરીતપણે વર્તવાથી, અર્થાત્ સામેના માણસને પગે લાગી તેની પ્રશંસા કરવાથી, તેની સેવા ચાકરી કરવાથી, તેની માતા અને પુત્રીની સાથે માતા તથા પુત્રીની જેમ વર્તવાથી જો તે ચીડાઈ જઈ આવેશમાં આવીને ગાળોનો વરસાદ વરસાવે અને હંમેશાનો શત્રુ જનીને કોઈપણ પ્રકારે દુઃખી કરવા પ્રયત્ન આદરે તો ધર્મનું ફળ દુઃખમાં જ પડે; પરંતુ આ પ્રમાણે તો કોઈએ પણ અનુભવ્યું નથી તેમજ કોઈને ઈષ્ટ પણ નથી.

વિચારશૂન્ય કેવળ બાહ્ય દૃષ્ટિથી નેમ્મએ તો પણ સંસારમાં ધર્મની ભાવનાથી નીતિ-પૂર્વક ધર્મ કરનારાઓ મોટે ભાગે સુખી જણાય છે અને પાપ બુદ્ધિથી અનીતિપૂર્વક અધર્મ કરનારાઓનો મોટો ભાગ દુઃખી છે. સુખ અનેક પ્રકારે ભોગવાય છે અને દુઃખ પણ અનેક પ્રકારે ભોગવાય છે. ચોરી કરનારાઓને જેલમાં જઈને દુઃખ ભોગવવું પડે છે અને જૂની માણસોને ફાંસીના માંચડે ચડવું પડે છે. વ્યભિચારીઓ

તથા બીજાને હુઝા દેનારાઓને કમોતે મરવું પડે છે. કોઈક પ્રસંગે ચોર તથા ખૂની કદાચ સજ્જમાંથી બચી જાય છે તો પણ તે બીજા પ્રકારની ચાતનાઓ લોગવી રીતોમાં કમોતે મરે છે. જ્યારે પાપીઓની આવી દશા થાય છે ત્યારે ધર્મીઓ જેવા કે-નીતિથી ચાલનાર, સત્ય બોલનાર, બીજાના હુઝાથી હુઝા થઈને તેમને સુખી કરવા પ્રયાસ કરનાર, જગતનું ભલું ઇચ્છનાર, જીવ માત્રની દયા કરનાર, પ્રભુની ઉપાસના કરનાર, યશ-કીર્તિ, ધન-સંપત્તિ, સહાનુભૂતિ, પ્રામાણિકતા તથા સુખશાંતિ મેળવી છેવટે સદ્ગતિ પામે છે. 'અત્યુગ્રપુન્યપાપાનાં હૃદૈવ ફલમશ્નુતે' આ નીતિના વાક્યને બાહ્ય દૃષ્ટિથી જોઈએ તો ઉગ્ર પુન્ય અથવા તો પાપ કરનારને તે જ જન્મમાં ફળ મળતું પ્રત્યક્ષ જણાય છે; જેમકે-ચોરને જેલ અને ખૂનીને ફાંસી; પણ તાત્વિક દૃષ્ટિથી જોઈએ તો તે તેના પૂર્વજન્મના સંચિતનું ફળ છે અને જે ચોરી તથા ખૂન કરવાથી જે કાંઈ પાપકર્મ ઉપાર્જન કર્યું છે તેનું ફળ તો તેને ભવિષ્યમાં લોગવવાનું બાકી જ છે. આવી જ રીતે જે ઉગ્ર પુન્ય કરે છે અને સુખ લોગવે છે તે પણ તેના પૂર્વ જન્મમાં કરેલા પુન્યનું ફળ છે અને આડિં કરેલું પુન્ય તો ભાવીમાં લોગવવાનું બાકી જ રહે છે. જો શુભાશુભ પ્રવૃત્તિથી ઉપાર્જન કરેલાં પુન્ય-પાપ એક જ જીવનમાં લોગવી લઈને જીવન સમાપ્ત થતું હોય તો જીવને ફરી જન્મ ધારણ કરવાની જરૂર રહેતી નથી, કારણ કે સંસારમાં જીવ માત્રના જન્મ પૂર્વસંચિત કર્મને લોગવવાને માટે થાય છે. પોતપોતાના કરેલા કર્મના અનુસાર જીવો સદ્ગતિ અથવા દુર્ગતિમાં ઉત્પન્ન થઈને પૂર્વ કરેલા શુભાશુભ કર્મના ફળરૂપ સુખદુઃખ આદિ લોગવે છે. તે લોગવતી વખત પાછા નવા કર્મ ઉપાર્જન કરે છે તે લોગવવા પાછો તેને જન્મ ધારણ

કરવો પડે છે. આ પ્રમાણે અનાદિ કાળથી જીવ જન્મ મરણ કરતો ચાલ્યો આવે છે. જ્યાં સુધી નવાં કર્મ બાંધાતાં અટકે નહિ અને બધાય જૂનાં કર્મ લોગવાઈ જાય નહિ ત્યાં સુધી તો જીવ જન્મ મરણ કરવાનો જ અને તે મોહનીય કર્મના અંગબૂત રાગ-દ્વેષ વિદ્યમાન છે ત્યાં સુધી કર્મના બાંધનું વિગ્રહ થવાનો નથી. જમીનમાં રહેલા જડ વૃક્ષનાં મૂળીયાં જ્યાં સુધી લીલા રહે છે ત્યાં સુધી ઝાડનાં પાંદડાં ખરી જાય, ડાળી કપાય કે ફળ ફૂલ નષ્ટ થાય તેથી કાંઈ ઝાડ સુકાઈ જતું નથી. ગયેલાં પાંદડાં-ડાળી કે ફળ-ફૂલ હતાં તેનાથી બમણાં આવી જાય છે અને ઝાડ ગાદી ઘટાવાળું બની જાય છે, તેમ બીજા કર્મ પાતળાં પડી જાય, ઓછાં થઈ જાય, નબળાં જણાય તો પણ રાગ-દ્વેષનાં મૂળીયાં લીલાં હોવાથી તે હતાં તેનાથી વધારે શક્તિવાળાં અને ઘણા પ્રમાણમાં એકઠાં થાય છે માટે જ્યાં સુધી રાગ-દ્વેષ નષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધી જીવ પુન્ય લોગવતો હોય કે પાપ લોગવતો હોય તે વખતે અવશ્ય નવાં કર્મ બાંધવાનો જ અને તેને લોગવવા સંસારમાં ભમવાનો જ. જેમ નદીના પ્રવાહમાં જૂનું પાણી ચાલતું થાય અને નવું આવતું જાય બંને પાણીનું જોડાણ એવું હોય છે કે જોનાર બંનેને જુદા પાડી શકે નહીં તે તો ફક્ત પાણી વહે છે એટલું જ જાણે તેમ કર્મપ્રવાહ અનાદિ કાળથી વહ્યા કરે છે. જૂનાં કર્મ લોગવાતાં જાય અને નવાં ક્રમસર તેની સાથે જોડાઈને આવતાં જાય. આ પ્રવાહ એક ક્ષણ પણ અટકતો નથી, કારણ કે કર્મ લોગવતી વખતે જે નવાં બાંધાયેલાં હોય છે તે ચાલતા કર્મના પ્રવાહમાં વહેવાને માટે ક્રમસર ગોઠવાઈ જાય છે અને પ્રવાહના ઓળખે કાયમ રાખે છે. કર્મની સ્થિતિ લાંબી હોવાથી એક વખતનું બાંધેલું કર્મ અનેક જન્મ સુધી લોગવવું પડે છે. બધાય કર્મ કરતાં આયુષ્યની

સ્થિતિ ગઈ જ ઓછી હોય છે તે આયુષ્યના ઉત્ક્રાંતિ પ્રારંભ તે જન્મ અને ક્ષય તે મરણ કહેવાય છે. બાકી ઉદય અને ક્ષયની વચમાં આયુષ્યનું લોગવનું તે જીવન કહેવાય છે. આ પ્રમાણે હોવાથી લાંબા આયુષ્યમાં પણ લાંબી સ્થિતિનું બીજું કર્મ સમાપ્ત થતું નથી. લોગવતાં બાકી રહે તે બીજા જીવનમાં, ત્યાં બાકી રહે તે ત્રીજા જીવનમાં એમ અનેક જીવનમાં એક કર્મ પૂરું લોગવાઈ રહે છે. એક કર્મ પૂરું લોગવાઈ રહ્યા પછી પણ જીવ તે કર્મથી રહિત થતો નથી, કારણ કે સગ-દ્રેષની સહાયતાથી નવું બંધાયલું તેવા જ નામવાળું કર્મ તેની સાથે જોડાયેલું જાય છે એટલે જીવ એક કર્મ લોગવાઈને ક્ષય થઈ જવા છતાં પણ લોગવેલી અવસ્થાનો વારંવાર અનુભવ કર્યો જ જાય છે. કયું કર્મ કયારે પૂરું થાય છે અને તેની સાથે તેવા જ કર્મનું અનુસંધાન કયારે થાય છે તે સર્વજ્ઞ સિવાયના અદ્વૈત જીવો જાણી શકે નહિ.

પચાસ લાખની ઇમારતનું ચણતર એક દિવસમાં પૂરું થાય નહિ. તે ઇમારત તૈયાર થતાં ઘણાં વર્ષ લાગે છે. સૂર્યોદયથી પ્રારંભેલું કાર્ય સૂર્યાસ્ત સુધીમાં અધૂરું જ રહે છે તે બીજો દિવસે આગળથી શરૂ કરવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે હિમેશાં કામ ચાલુ રહે તો વર્ષોના અંતે ઇમારત ચણાઈ રહે છે. આવી જ રીતે એક કર્મ લોગવવાની શરૂઆત થાય છે તેની સમાપ્તિ માટે અનેક જીવનના ઉદયાસ્ત થાય છે. કેટલાક દુઃખી સ્થિતિના કર્મ હોય છે કે જે ઉપાર્જન કરેલા જ જીવનમાં વપરાઈ જાય છે તે હલકાં અને નિરસ હોવાથી જીવને તેની

કે લોગવાતાં અને બંધાતાં જાને કર્મ એક જ પ્રકારનાં હોય. પુન્ય લોગવતાં પુન્ય પણ બંધાય છે અને પાપ પણ બંધાય છે. તેવી જ રીતે પાપ લોગવતાં પાપ પણ બંધાય છે અને પુન્ય પણ બંધાય છે. આ પ્રમાણે લોગ અને બંધમાં અનિયમિતપણું છે. જેમકે સુખના સાચા કારણથી અભુજાણુ ધન-સંપત્તિ તથા આરોગ્યતા આદિ સુખના સાધન મેળવનારાઓ કપાયના આશ્રિત બની પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયોના આસક્તિ લાવથી સુખ લોગવતા પાપ પ્રવૃત્તિનો આદર કરવાથી ગાઢતમ અશુભ કર્મ બાંધે છે. ત્યારે સર્વ પ્રકારનું સુખ પુન્યથી મળે છે અને તેનું મૂળ ધર્મ છે એવી દૃઢ શ્રદ્ધાવાળા ધર્મની ઉપાસના કરીને પોતાની સુખી અવસ્થામાં સુખનો અનુભવ કરતાં પુન્ય બાંધે છે, કેટલાક પાપના ઉદયથી દુઃખ લોગવતા હોય તેમને સત્સમાગમ થવાથી દુઃખ ટાળવા ધર્મની શ્રદ્ધા થાય છે અને પછી ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ આદરે છે તો પણ સંચિત પાપનો ઉદય ચાલુ હોવાથી દુઃખ લોગવતાં છતાં પણ પુન્ય બાંધે છે. ત્યારે પાપકર્મના ઉદયથી દુઃખના સાધન મેળવી સર્વ પ્રકારે દુઃખ લોગવનારા ગાઢતમ અજ્ઞાનતાને લઈને હિંસા, ચોરી, વ્યભિચાર આદિ દુષ્કૃત્ય કરીને પાપ બાંધે છે. આવા જીવોને સત્સંગ થવા છતાં પણ ધર્મભાવના ઉત્પન્ન થતી નથી; કારણ કે ધર્મભાવનાનું ઉત્પાદક પુન્યકર્મ જોમની પાસે હોતું નથી. જેમની પાસે ધર્મભાવના ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ હોય છે અને તે ઉદયમાં આવે છે ત્યારે તે ગમે તેટલા દુઃખી અને પાપી કેમ ન હોય તો પણ તેઓ પાપથી નિવૃત્ત થઈને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ આદરે છે અને દુઃખી હોવા છતાં પણ ધર્મ કરે છે.

પુન્ય કર્મ બે પ્રકારનાં હોય

ખીલું આત્મિક સાચું સુખ પ્રગટ કરવાની ધાર્મિક સામગ્રી પ્રાપ્ત કરાવે છે. કોઈની પાસે જાને પ્રકારનું પુન્ય હોય છે અને કોઈએ એક જ પ્રકારનું પુન્ય ઉપાર્જન કરેલું હોય છે. જાને પ્રકારના પુન્યના ઉદયવાળામાંથી કોઈક તો નવું પુન્ય ગાંધે છે અને કોઈક આત્મિક સાચા સુખને ઠાંડી દેનાર કર્મને ખસેડીને સ્વાભાવિક સુખ પ્રગટ કરે છે. સર્વજ્ઞાની કૃષિમાં જેમની-સંસાર યાત્રા સમાપ્ત થયેલી હોય છે તેઓ તો નવું પુન્ય કર્મ ન ગાંધતાં જઘાય કર્મનો ક્ષય કરી શાશ્વત સુખ લોગવે છે. જે સુખ સાચું હોય છે તે શાશ્વત જ હોય છે અને જે પૌદ્ગલિક જૂઠું સુખ હોય છે, જે પુન્યવાન છવેના પૌદ્ગલિક-જડાત્મક વસ્તુઓના લોગનો અંત આવેલા હોય છે અર્થાત્ સંસારમાં રહીને જન્મ-મરણ કરવાના નિયત થયેલા કાળનો છેડો આવી પહોંચ્યો હોય છે, ત્યારે તેઓ પૌદ્ગલિક વસ્તુઓથી સંપૂર્ણ વિરક્ત ભાવને પામે છે અને દેહની પણ ઝાઝી પરવા ન રાખીને સંપૂર્ણ દુઃખોનો નાશ કરવા પ્રભુતા કહેવા પ્રમાણે વર્તીને અક્ષય સુખ મેળવે છે. જેમના સંસારનો છેડો કાંઈક દૂર હોય છે અર્થાત્ સંસારની પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ લોગવવાની કાંઈક ઘાટી હોય છે એવા જાને પ્રકારના પુન્યના ઉદયવાળા છવે ઓછી આસક્તિથી પૌદ્ગલિક સુખ લોગવતાં અથવા તો ક્ષણિક સુખનો ત્યાગ કરી પ્રભુતા માર્ગની આચરણ કરતાં પુન્ય ગાંધે છે. આ પુન્ય અત્યંત ઉચ્ચ પ્રકારનું હોય છે અને તેના ઉદયથી ઊંચી ડોટીના પૌદ્ગલિક સુખ મળે છે કે જેને લોગવતાં અનાસક્તિ હોવાથી પાપ કર્મ ગાંધતા નથી અને ધર્મની વાસનાથી આત્માને વિશેષ પ્રમાણમાં વાસિત કરે છે. બધસ્થિતિ પરિપક્વ થવાથી ચરમ ચરીરને ધારણ કરવાવાળા સંસારના કિનારે સહેલા છવે જાને પ્રકારના પુન્યવાળા હોય

અથવા તો કેવળ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં દોરનાર એક જ પુન્યવાળા હોય અર્થાત્ ધન સંપત્તિ આદિ પૌદ્ગલિક સુખની સામગ્રીવાળા હોય કે કઝાળદશા લોગવતા હોય. જન્ને, આત્મિક સુખને લક્ષ્યમાં રાખીને ક્ષણિક સુખનો સર્વથા ત્યાગ કરી કર્મોની નિર્જરા કરે છે પણ પુન્ય ગાંધતા નથી.

જ્યાં સુધી મોહનીય કર્મનો ક્ષય, -ક્ષયોપશમ કે ઉપશમ હોતો નથી અને આત્મા ઉપર બળવત્તર દળાણ હોય છે ત્યાં સુધી પુન્ય અથવા તો પાપનું ફળ લોગવનારાઓમાંથી કોઈપણ આત્મસ્વભાવસ્વરૂપ સાચું સુખ પ્રગટ ન થવા દેનાર કર્મની નિર્જરા કરી શકતું નથી. પણ જો મોહનીય કર્મનો ક્ષય અથવા તો ઉપશમ આદિ થયો હોય તો તે સુખ લોગવતો હોય કે દુઃખ લોગવતો હોય તે કર્મની સાચી અને સારી રીતે નિર્જરા કરી શકે છે. અને પુન્ય અથવા તો પાપ અલ્પ પ્રમાણમાં ગાંધે છે. કદાચ ભવસ્થિતિ પાકતાં વાર હોય એટલે કે પાંચ-સાત જન્મ ધારણ કરવાના ઘાટી હોય તો પુન્ય વધુ પ્રમાણમાં ઊંચા પ્રકારનું ગાંધે છે પણ પાપ તો અલ્પ પ્રમાણમાં તથા હલકા પ્રકારનું ગાંધે છે.

કર્મની નિર્જરા-ક્ષય જે પ્રકારે છે: એક તો સાચી અને એક દેખાવ માત્ર. મોહનો ક્ષય થતાં સાથે જે કર્મોની નિર્જરા થાય છે તે સાચી હોય છે; ધારણ કે ક્ષય થયેલાં કર્મોને ગાંધ કરીને થતો નથી. પછી તે પુન્ય હોય કે પાપ હોય તેની મોહના ક્ષય સાથે નિર્જરા થવાથી ફરીને ન ગાંધાવાથી તેના ફળસ્વરૂપ સુખ-દુઃખ આત્માને લોગવતું પડતું નથી. મોહનો ક્ષયોપશમ કે ઉપશમ થતાં જે નિર્જરા થાય છે તે પણ સાચી જ છે. તાત્પર્ય કે મોહનો અંશ માત્ર પણ ક્ષયોપશમ ન હોય ત્યાં સુધી આત્મા શુભાશુભ લોગવતાં લોગ-

વતાં લોગાવાયલા માત્રની નિર્જરા કરે છે અને પાપકર્મ વધુ પ્રમાણમાં અને તીવ્રતર બાંધે છે. અને ઉપશમ આદિ ભાવમાં વિકાસની પ્રભા પ્રગટ થવાથી આત્માની શુદ્ધિ સારી થાય છે.

મોહના દબાણથી આત્મા સાચી વસ્તુને ઓળખી શકતો નથી. દેહને જ આત્મા માને છે અને પોતાને 'ભૂલી જાય છે.' પુન્ય કર્મના ઉદયથી મળેલા પૌરુષલિક સુખને જ સાચું સુખ માની તેને મેળવવા અને મળેલાને જાળવી રાખવા નિરંતર પ્રવૃત્તિ કરે છે. પોતે દેહને જ આત્મા માનતો હોવાથી ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ પણ ક્ષણિક સુખ માટે કરે છે. જપ-તપ-કથાનુષ્ઠાન પણ પાંચે ઇન્દ્રિયોના અનુકૂળ વિષયો મેળવવાની ઇચ્છાથી કરે છે અને તે તેની તપસ્યા આદિની અવરધમાં આંખ-કાન અને સ્પર્શ ઇન્દ્રિયોના અનુકૂળ વિષયની પ્રાપ્તિથી થવાવાળી પ્રસન્નતા ચિત્તનું પ્રકુલિતપણું સ્પષ્ટ બતાવી આવે છે. આ પ્રમાણેની પ્રવૃત્તિથી તે પુન્ય બાંધી શકે પણ નિર્જરા કરી શકે નહિ. અને જો મોહના ઉપશમ આદિથી એથી પણ ઓછું કથાનુષ્ઠાન કરતો હોય તો તે પોતાને ઓળખતો હોવાથી તેને પૌરુષલિક સુખ તરફ સ્વાભાવિક આકર્ષણ રહે છે માટે તે વિષયોને અસાર તથા તુચ્છ સમજીને ચિત્તવૃત્તિને સાચા સુખની વાટે વાળે છે.

પુરુષભાવનંદી જીવને પુન્ય બાંધવું ગમે છે પણ નિર્જરા ગમતી નથી; કારણ કે નિર્જરાથી પૌરુષલિક સુખ મળી શકતું નથી. પણ પુન્યથી મળે છે માટે જ કોઈ પણ પ્રકારની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ આદરતાં ક્ષણિક સુખની ઇચ્છા રાખી પુન્ય બાંધે છે. તપસ્યાથી નિર્જરા સારી થાય છે છતાં કઠણ તપ કરનારાઓ પ્રાયઃ વિશેષ

ક્રોધી જણાય છે તેથી તેની જડાસક્રિતનું માપ કાઢી શકાય છે; કારણ કે ક્રોધ મોહનું અંગ છે તે અનુકૂળ વિષયની પ્રાપ્તિ ન થવાથી થાય છે. જેને લઈને ધર્મ નિમિત્તે કષ્ટ સહન કરવા છતાં પણ પાપની નિર્જરા અદ્ય પ્રમાણમાં કરે છે અને કાર્ષક પુન્ય બાંધે છે જેને દેવ-ગતિમાં અથવા તો માનવ ગતિમાં શ્રીમંત તથા રાજા મહારાજા બનીને લોગવે છે પણ મિથ્યાત્વ મોહથી પાપ માર્ગે વળી પાપ બાંધી તેને લોગવવા માઠી ગતિ મેળવે છે.

ભવસ્થિતિની કચાશવાળા સંસારવાસી આત્માઓને પુન્યની અત્યંત આવશ્યકતા રહે છે. જ્યાં સુધી સંસારમાંથી મુકાઈને પોતાનું સાચું સુખ મેળવે નહિ ત્યાં સુધી પુન્ય જીવને સહાયક છે. પૌરુષલિક તેમજ આત્મિક બંને પ્રકારના સુખની સામગ્રી પુન્યથી જ મળી શકે. પાપ પુન્યથી તદ્દન વિપરીત છે. પાપની અધિકતાથી જીવ પૌરુષલિક સુખથી રહિત હોવાથી પાપને જ પુણિ આપનાર પ્રવૃત્તિ કરે છે, જેથી પાપ પુણ બનીને ભવાંતરમાં જીવને અસહ્ય ચાતનાઓનો લોગી બનાવે છે અને અનેક જન્મ સુધી પૌરુષલિક સુખનો સંપર્ક પણ થવા દેતું નથી તેમજ સાચું સુખ મેળવવાની સામગ્રીથી સદા સર્વદા વંચિત જ રાખે છે જેથી કરી જીવ સંસારના પ્રવાસનો અંત આણી શકતો નથી; માટે તાત્કાલિક દૃષ્ટિથી જોતાં દરેક આત્માઓને પાપનો ઉદય સર્વથા હાનિકારક છે તો તેની ઉત્પાદક પાપવૃત્તિને છોડી દઈને બંને પ્રકારના સુખને મેળવી આપનાર પુન્ય બાંધવાને ધાર્મિક જ પ્રવૃત્તિ કરવી ઉચિત જણાય છે.

જ્ઞાનસારના બત્રીસ અષ્ટકનો સંક્ષિપ્ત સાર.

લેખક:—મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી સંવિજ્ઞપાક્ષિક

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૭ થી શરૂ.)

૧૭. નિર્ભયવાન—આત્માથી લિપ્ત પદાર્થો કે જે દેહ વિષયાદિમાં સુખ આદિની આકાંક્ષા, આલોકાદિ સાત પ્રકારનો ભય, વિષયાદિમાં સુખપ્રાપ્તિ આદિ ભ્રમ અને સાંસારિક પ્રવૃત્તિ વિગેરે પાપપ્રવૃત્તિનો નાશ કરવાથી નિર્ભયવાન થવાય છે. જે મહામુનિને કંઈ ગોપ્ય નથી, આરોગ્ય નથી, હેય નથી, દેય નથી અને જ્ઞાને કરીને જ્ઞેયને બાણ છે. તેમને કોઈ ઠેકાણે ભય નથી.

૧૮. અનાત્મશંસા—સ્વશુભરૂપી દોરડાનું આલંબન કરે તો તેના હિતના માટે થાય છે, પરંતુ પોતે જ સ્તુતિ કરતો ભયસમુદ્રમાં પડે છે; માટે આત્મશુભ પ્રશંસા ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. પૂર્વના પુરુષોથી અત્યંત નીચત્વ ભાવનું, પ્રત્યેક આત્માને વિષે તુલ્ય દૃષ્ટિએ કરીને શુદ્ધ પર્યાયો જેણે બહુયા છે એવાં મહા મુનિને ઉત્કર્ષ એ અશુદ્ધ પર્યાય હોવાથી નથી હોતો.

૧૯. તત્ત્વદૃષ્ટિ—જેનો દૃષ્ટિ રૂપવતી છે તે રૂપને બેઠને રૂપને વિષે મોહ પામે છે, અને જેની અરૂપી તત્ત્વદૃષ્ટિ છે તે નિરૂપ એવા આત્મામાં મગ્ન છે. બાહ્યદૃષ્ટિ તે અતત્ત્વદૃષ્ટિ અને અંતરદૃષ્ટિ તે તત્ત્વદૃષ્ટિ બાણવી. તત્ત્વદૃષ્ટિથી બેઠને ત્યારે જ વસ્તુના સત્ય સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે. બાહ્યદૃષ્ટિ જીવ ભસ્મે કરીને, કેશ-લોચે કરીને, શરીર ઉપર રાખેલા મલિન વસ્ત્રોએ કરીને પોતાને મોટો માને છે, તત્ત્વદૃષ્ટિ જ્ઞાન સામ્રાજ્યે કરીને પોતાને ગરિષ્ઠ બાણ છે—માને છે.

૨૦. સર્વ સમૃદ્ધિવાન—બાહ્યદૃષ્ટિનો પ્રચાર નિરૂદ્ધ કર્યે છતે મહાત્મા મુનિને સર્વ સમૃદ્ધિઓ આત્માને વિષે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, ‘બાહ્ય દૃષ્ટિ દેખતાં, બાહ્ય મન ધાંવે; અંતર-દૃષ્ટિ દેખતાં, અક્ષયપદ પાવે’

૨૧. કર્મવિપાક ચિન્તન—સર્વ જગત્ કર્મવશ છે, એમ બાણી મુનિ સુખથી હર્ષ પામતાં નથી, તેમજ દુઃખથી ભય પામતાં નથી. પ્રશમશ્રેણિ પર આરૂઢ થયેલા શ્રુતકેવલી પણ અશુભ કર્મના ઉદયથી બહુલ સંસારી થાય છે તો બીજાની શી વાત ? ઉદયમાં આવેલા સર્વ કર્મો ક્ષય થવાના છે એમ સમજી તુલ્યદૃષ્ટિ ધારણ કરે છે, તે જ યોગી સકલનંદરૂપ પ્રાપ્ત કરે છે. કર્મવિપાક છેલ્લા પુણ્યલપરાવર્તની હલમાં પહોંચ્યા વિનાના જીવોને આરક્ષણ કરવા છતાં એટલે છેલ્લાથી અન્ય પુણ્યલપરાવર્તમાં દેખતાં છતાં ધર્મને હરે છે, અને ચરમ પુણ્યલપરાવર્તવાળા સાધુનું તો પ્રમાદાદિરૂપ છિદ્રો બેઠને ધર્મને અતિ મલિન કરે છે જેથી પ્રમાદાદિને અવકાશ આપવા ન દેવો. જે પ્રમાદ વિગેરેથી શ્રુતકેવળી જેવા મહાપુરુષ પણ અનંત-સંસારી થાય છે.

૨૨. ભવઉદ્દેગ—આ સંસારનો પાર પામવા માટે મુનિ મરણની ખીકે રાતના ભયથી તેલનું વાસણ ચૂકણ કરનાર અને રાધાવેધને સાધવા વિષે જેમ ઉદયસંવત થવાય છે, તેવી રીતે મુનિ ધર્મક્રિયાને વિષે એકાગ્ર હોય છે. જેમ ઝેરનું ઓસડ ઝેર છે, તેમ ભયનું ઓસડ ભય.

ઉપસર્ગાદિ ભય જ્યારે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે સંસારથી જહીતા એવા સાધુ તે ઉપસર્ગને સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરે છે અને નિર્ભય રહે છે. બ્રહ્મારમાં સ્થિત સાધુ આ સંસારની ભીતિ ધ્યાવે, પરંતુ નિઃશંકામાં રમણ કરનારને ભવભયનો અવકાશ રહેતો નથી.

૨૮. લોકસંજ્ઞા ત્યાગ—ભવરૂપી દુર્ગમ પર્વતનું ઉત્કલ્પન કરી શકે એવા છઠ્ઠા શુભ-સ્થાને પ્રાપ્ત કરીને લોકોત્તર જેની સ્થિતિ છે, એવા મુનિ લોકસંજ્ઞાને વિષે રક્ત થાય નહિ. ઘણા માણસો લોકસંજ્ઞાને અનુસરનારા પણ તેથી પ્રતિકૂળ જનાર એક મુનિરાજ છે, તેમ શુદ્ધ માર્ગને અનુસરનાર બહુ જ વિરલ હોય છે. લોકસંજ્ઞાનો ત્યાગી, મત્સર-મમતા વિગેરે જેના નાશ થઈ ગયા છે તે સાધુ સુખમાં રહે છે. લોકનું અવલંબન કરીને બહુ જણાએ કરેલું કર્તવ્ય હોય તો મિથ્યાદષ્ટિનો ધર્મ કદિ તજવા યોગ્ય થાય નહિ. લોકસંજ્ઞાએ કરીને હણાએલા એવા પોતાના સત્ય વ્રતરૂપ અંગમાં થયેલી મર્મ પ્રહારની મહાબ્યથાને નીચું ગમન કરવું ઇત્યાદિ કરીને દર્શાવે છે. આત્મસાક્ષિક ધર્મમાં લોકયાત્રાએ કરીને શું કામ છે? લોકમાં શ્રેયની ઇચ્છાવાળા બહુ છે પણ લોકોત્તરમાં બહુ નથી. રત્નનાં વ્યાપારીઓ હંમેશાં ઘોડા છે, તેમ સ્વાત્મસાધક પણ બહુ ઘોડા છે.

૨૯. શાસ્ત્રરૂપી દષ્ટિ—જ્ઞાની પુરુષ શાસ્ત્ર-રૂપી નેત્રથી સર્વભાવને જુએ છે. શાસ્ત્ર આત્મામાં સ્વેચ્છાચારી છે તેઓની શુદ્ધ બેતાલીય દોષ રહિત ભિક્ષા આદિ તે પણ તેને હિતકારી થતાં નથી, જ્ઞાનાદિ શુભની વૃદ્ધિ કરનાર નથી કારણ કે મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાનાદિ દોષોથી તેનું હૃદય દૂષિત છે. શાસ્ત્રમાં કહેલા આચારને પાળે છે અને શાસ્ત્ર એ જ જેના અંતરે છે એવા જ મુનિ પરમપદને પામે છે.

૨૫. પરિશ્રદ ત્યાગ—પરિશ્રદનું જોર

એટલું બધું છે કે—તેને વશ થયેલા મુનિવરોની પણ સંગ દોષથી મતિ ના પાય છે. પરિશ્રદ-રૂપી શ્રદ્ધાના આવેશથી દૂષિત વચનોરૂપી ધુત્તીને વેરનાર લિંગિઓના-મુનિવેષ ધારણ કરનારા-ઓના વિકૃત પ્રલાપો શું સંભળાતા નથી? અર્થાત્ ચેલછાના પ્રલાપો સંભળાય છે. પુત્ર-કલત્રનો જેણે ત્યાગ કર્યો છે અને મૂર્છાથી જે રહિત છે તથા જ્ઞાન માત્રમાં જે પ્રતિબદ્ધ છે એવા યોગીને પુદ્ગલજનિત બંધનથી શું? બાહ્ય તથા અર્થાંતર પરિશ્રદને તૃણવત તથા દળને જે ઉદારસીન ભાવને ભરે છે, તે જ સાચા મુનિ બનવા. મૂર્છાએ કરીને જેની બુદ્ધિ આશ્ચર્યાદિત છે તેને સર્વ જગત્ પરિશ્રદ છે અને મૂર્છાથી જે રહિત છે તેને જગત્ અપરિશ્રદ છે.

૨૬. અનુભવ જ્ઞાન—સર્વ શાસ્ત્રનો વ્યાપાર માત્ર દિશદર્શન દિશા માત્ર દેખાડનાર છે, પણ એક અનુભવ જ ભવસમુદ્રનો પાર પમાડે છે. વિશુદ્ધ અનુભવ વિના સેંકડો શાસ્ત્ર સુદ્ધિઓથી પણ અતીન્દ્રિય પરબ્રહ્મનું જ્ઞાન થતું નથી એમ પડિતો કહે છે. શુદ્ધા અને તૃપ્તિ, શોક અને મોહ, કામ, ક્રપાચ વિગેરેના અભાવે કરીને પણ નિઃકલેશ છે એવો શુદ્ધ બોધ વિના લીપીમય, અક્ષરમય, વાણીમય અથવા હૃદયને વિષે જલ્પાકારરૂપ ચિંતન એ પ્રમાણે ત્રણ રૂપવાળી દષ્ટિથી જોઈ શકે નહિ, પણ ઇશાનિષ્ઠ વિકલ્પનો વિરહ યવાથી (મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન ને મોહના અભાવથી) જ અનુભવ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. અનુભવે કરીને જ સ્વસંવેદ પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરે છે.

૨૭ યોગવાન—આત્માને મોક્ષની સાથે જોડવાથી સર્વ આચાર પણ યોગ કહેવાય છે. તેના ભેદ કરીને સ્થાન, વર્ણ, અર્થ, આલંબન અને નિરાલંબન તે જેને યોગ્ય છે તે યોગ કહેવાય છે. પહેલા બે ક્રિયાયોગ છે, પછીના ત્રણ

જ્ઞાનયોગ છે. તે સ્થાનાદિના પ્રત્યેક ઈચ્છા, પ્રવૃત્તિ, સ્થિરતા અને સિદ્ધ એ ચાર લેહો છે. એ પ્રમાણે વીસ યોગ પણ પ્રીતિ, ભક્તિ, વચન અને અસંગ અનુષ્ઠાનના લેહો ચાર પ્રકારે છે. આ બધા મળીને યોગના એકી પ્રકાર થાય છે. તે સકલ યોગથી શેલેશી યોગની પ્રાપ્તિ થવાથી અનુક્રમે મોક્ષયોગ સિદ્ધ થાય છે. સ્થાનાદિ યોગથી જે રહિત છે, તેને તીર્થે ઉચ્છેદાદિતું આલંબન કરીને પણ સૂત્ર લાણાવવામાં મહાદોષ છે, એમ પૂર્વાચાર્યો કહે છે.

૨૮. નિયાગ—ચૈતન્યના સ્વભાવમાં આત્માને જેણે અર્પણ કર્યો છે, વિકારનો જેણે ત્યાગ કર્યો છે, સાધુના શુદ્ધ આચારને જે પાળે છે અને પરમેશ્વરની અષ્ટ પ્રકારે ભાવપૂર્ણ એ જ મુનિનું કર્તવ્ય છે એમ જે યથાર્થ સમજે છે એવા પ્રહ્મવેદી પાપથી લેપાતા નથી.

૨૯ પૂજા—દયારૂપી જગથી સ્નાન, સંતોષરૂપી ઉત્તમ વસ્ત્રો ધારણ કરનાર, વિવેકરૂપી તિલક, ભાવનાએ કરીને જેનો આશ્રય પવિત્ર છે એવા ભક્તિ અને શ્રદ્ધારૂપી કેસરમિશ્રિત ગંદન રસવડે નવવિધ પ્રહ્મચર્યરૂપ અંગે શુદ્ધ આત્મારૂપ દેવની પૂજા કરવાથી ભાવપૂર્ણ થાય છે. મૃદુસ્થાને લેહપૂર્વક ઉપાસના કરવારૂપ દ્રવ્યપૂર્ણ ઉચિત છે અને અલેહ ઉપાસનારૂપ ભાવપૂર્ણ સાધુને યોગ્ય છે.

૩૦ ધ્યાન—ધ્યાતા, ધ્યેય અને ધ્યાનતું ત્રિક જેનું એકતાને પારથું છે, એવા અનન્ય-ચિત્ત મુનિને કાંઈ દુઃખ હોતું નથી. અંતરાત્મા ધ્યાના છે, પરમાત્મા ધ્યેય છે અને એકાગ્રબુદ્ધિ એ ધ્યાન છે. એ ત્રણેની સમાપત્તિ તે એકતા

છે. ધ્યાનથી વૃત્તિનો અભાવ થયે છતે મણિને વિષે પ્રતિગિંળ પડે છે, તેમ નિર્મળ અંતરાત્મામાં પરમાત્માની સમાપત્તિ થાય છે. એમ ધ્યાનના ત્રિવિધ રૂપથી વીસસ્થાનક તપ વિગેરે થયે છે. ઉક્ત ત્રિવિધ ધ્યાનરૂપ રહિત તપાદિ કષ્ટ તે અભવ્ય આદિને પણ સંસારમાં ફૂલ નથી.

૩૧ તપ—કર્મોતું જ્વલન કરવાથી જ્ઞાન એ જ તપ છે, એમ તત્ત્વજ્ઞો કહે છે. તે આશ્વંતર તપ ઇષ્ટ છે. બાહ્ય તપ તેને વધારનાર છે. અજ્ઞાનીની સંસારના પ્રવાહને અનુસરનારી 'હું' લોકોની સાથે હોઈશ' ઇત્યાદિ લક્ષણવાળી આનુશ્રોતસિદ્ધી પ્રવૃત્તિ હોય છે, જ્ઞાનવંતની પ્રતિશ્રોત—આમે પૂરે ચાલવારૂપ ધર્મસંજ્ઞામૂલક ઉચ્ચ માસક્ષપણાદિ પ્રવૃત્તિ હોય છે. એથી જ અનુજ્ઞાની પોતે તદ્ભાવસિદ્ધિગામી છે એમ જાણતાં છતાં તપ આદરે છે. ભવથી વિરક્ત થયેલા, તત્ત્વજ્ઞાનના અર્થોને ધનના અર્થોની જેમ શીત તપાદિ દુઃસહ નથી. તે જ તપ કરવો કે જેને વિષે દુઃખાન નથી, જેને વિષે યોગહીન થતાં નથી અને ઇન્દ્રિયોના નાશ થતાં નથી.

૩૨. સર્વનય આશ્રય—આરિત્ર શુભમાં જે લીન છે, તે સર્વ નયના ધારક હોય છે. સમવૃત્તિવાળા સર્વ નયાશ્રિત જ્ઞાની આત્મશુભનો આસ્વાદ કરે છે. સર્વ નયના જાણનારાઓનું તત્ત્વજ્ઞાનું લોકને વિષે ઉપદેશરૂપ થાય છે. પૃથક નય કરીને જે મૂઢ છે તેને અહુંદારની પીડા અને કલક રૂપની પ્રાપ્તિ થાય છે. લોકના હિતને માટે સર્વ નયાશ્રિત ભત જેણે પ્રકાશિત કર્યો છે અને જેના ચિત્તમાં તે પરિગૃહિત થયો છે તેને વારંવાર નમસ્કાર છે !

વિક્રમરાજને જૈનધર્મી બનાવનાર શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર

॥ લેખક આચાર્ય શ્રી વિજયપદ્મસૂરિ ॥

અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી, ત્રિકાલાબાધિત શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનરૂપી ગગનાંગણને દીપાવનારા સૂર્ય જેવા મહાપુરુષોની નામાવલિમાં શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરને પણ ગણ્યા છે. આ સિદ્ધસેન દિવાકર મહારાજ. પાદલિપ્તસૂરિની શિષ્યપરંપરામાં થયેલા શ્રી રક્તદિલાચાર્યના શિષ્ય વૃદ્ધ વાદી નામના આચાર્યના મહાપંડિત શિષ્ય હતા. તેમનો જન્મ બ્રાહ્મણ કુળમાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ દેવર્ષિ ને માતાનું નામ દેવશ્રી (દેવસિકા) હતું. જન્મસ્થાન અવંતી હતી અને તેમનું કાર્યાયનગૌરવ હતું. તેમની બુદ્ધિ બાલ્યાવસ્થાથી જ બહુ જ તીવ્ર હતી. તેથી તેઓ સમર્થ વાદીઓની સાથે પણ વાદ કરતા પાછા ન હોતા હતા. આ જ કારણથી તે સમયના વાદીઓમાં તેઓશ્રી અગ્રગણ્ય ગણાતા હતા.

॥ વૃદ્ધવાદી ॥

વિદ્યાધર ગચ્છના શ્રી પાદલિપ્તસૂરિની પરંપરામાં થયેલા શ્રી રક્તદિલાચાર્ય મહારાજની વૈરાગ્યમય દેશના સાંભળીને સંસારને મસાણીયા લાડવાની જેવા માનતા મુકુંદ નામના વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે તેમની (રક્તદિલાચાર્યની) પાસે પરમ ઉદ્ધાસથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી તેની નિર્મલ મને આરાધન કરવા લાગ્યા. શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનનું ફરમાન છે કે-છેવટે ભાગ્યયોગે ઘડપણમાં પણ સંયમને આરાધના કરનારા ધન્ય પુરુષો-સ્વાતંત્ર્ય કલ્યાણ કરી દેવતાઈ વિમાનનાં સુખ જલ્દી પામે છે. કહ્યું છે કે-પચ્છાત્તિ. તે પચાયા છિપ્પં ગચ્છંતિ અમરમવળાઈ કોઈપણ ઉપાયે અલ્પ પણ સંયમની આરાધના જરૂર મનુષ્ય ભવમાં

કરવી એ જ નરભવપ્રાપ્તિનું મુખ્ય સાધ્યબિંદુ છે. આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને શ્રી ભગવતીલ આદિમાં સંસ્તારક દીક્ષાનું પણ નિરૂપણ કર્યું છે. આવા અનેક કારણોથી વૃદ્ધ દીક્ષાની પણ અનુમોદના કરી છે. એક વખત તે વૃદ્ધ મુનિ રાતે મોટા સ્વરે પાઠ ગોખતા હતા. તે સાંભળીને શ્રી શુરુમહારાજે તેને કહ્યું કે-હે મહાનુભાવ ! રાતે ઘોંટા પાડીને ન ગોખાય. વૃદ્ધ મુનિ શુરુદેવની હિતકર શિક્ષા પ્રમાણે રાતે પાઠ નહિ કરતા દિવસે ઊંચે સ્વરે પાઠ ગોખવા લાગ્યા. તે સાંભળીને શ્રાવકો હસતાં હસતાં બોલ્યા કે-આ ઘરડાં સાધુ ભણીને શું સાંભેલું નવપદ્ધિવિત કરશે ? (ટૂલાવશે) તે સાંભળી એક પામેલા વૃદ્ધમુનિએ વિદ્યા મેળવવા માટે એકવીસ ઉપવાસ કરી સરસ્વતીની આરાધના કરી તેથી સરસ્વતીએ પ્રસન્ન થઈને તે વૃદ્ધમુનિને કહ્યું કે-હું તમને રાહ જામને વરદાન આપું છું કે 'તમે સર્વ વિદ્યાઓના પારગામી થશો.' આ વરદાન મળવાથી આનંદિત થયેલા તે વૃદ્ધ મુનિએ ચોટામાં જઈ એક સાંભેલું જમીન ઉપર બેસી રાખી, તેને અચિત્ત પાણી રેડી સિંચવા લાગ્યા. ને નીચે જણાવેલા શ્લોક બોલીને તે સાંભેલાને નવપદ્ધિવિત કર્યું એટલે પાંદડા ફૂલ ફળવાળું બનાવ્યું. તે શ્લોક આ પ્રમાણે બાળવો. (મનુષ્ઠુદ્ધંદ) અસ્માદશા અપિ જડા ભારતિ। ત્વત્પસાદતઃ। મયેયુર્વાદિનઃ પ્રાજ્ઞા મુશલં પુણ્યતાં તદા ॥ ૧ ॥ અર્થ-હે સરસ્વતિ દેવિ ! અમારી જેવા જડ મનુષ્યો પણ તારી મહેરબાનીથી પંડિત વાદી બને, તો આ સાં-

એણું પણ પુષ્પિત (ફૂલવાળું) થઈ જાય. આ ચમત્કાર જોઈને જેમ ગરૂડનું નામ સાંભળીને સર્પ ભાગી જાય, તેમ તે વૃદ્ધ સુનિનું નામ સાંભળતાની સાથે વાહી લોકો નાસી જવા લાગ્યા. આ બનાવ જોઈને પ્રસન્ન થયેલા શ્રી સ્કંદિલાચાર્ય ભગવતે તે પરમવિનીત વૃદ્ધ સુનિને સૂરિપદથી અલંકૃત કર્યા. (આચાર્ય બનાવ્યા)

હવે પૂર્વે જણાવેલા પંડિત સિદ્ધસેને અભિમાનથી એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે ‘ મને જે કોઈ પંડિત વાદમાં જીતે, તેનો હું શિષ્ય થઈ જાઉં. ’ એક વખત આચાર્યશ્રી વૃદ્ધ વાહીની કીર્તિ સાંભળીને તેને સહન નહિ કરતો વાદ કરવાનો ઇચ્છાએ તે અભિમાની સિદ્ધસેને પ્રાણાણુ ભરૂં તરફ જતો હતો ત્યાં રસ્તામાં તેને વૃદ્ધ વાહીજી મળ્યા. માંડોમાંડે વાત કરતાં સિદ્ધસેને કહ્યું કે ‘ હે વૃદ્ધ વાહી ! તમે મારી સાથે વાદ કરો ’ વૃદ્ધ વાહી બોલ્યા કે-હું વાદ કરવા તૈયાર છું પણ આપણા બેના વાદમાં જય-પરાજયનો નિર્ણય કરનાર કોઈ મધ્યસ્થ પુરુષ અહીં જોઈએ, તે ન હોય તો જય-પરાજયનો ફેસલો કોણ આપશે ? તેવો પુરુષ અહીં કોઈ દેખાતો નથી. તે સાંભળી અભિમાની સિદ્ધસેને કહ્યું કે-‘ આ પડખે ઉભેલા ગોવાળીઆઓ મધ્યસ્થ થાઓ. ’ વૃદ્ધ વાહીએ તેમને મધ્યસ્થ કરવાની કબૂલત આપી. ગોવાળોને મધ્યસ્થ રાખી વૃદ્ધ વાહીએ કહ્યું કે-હે સિદ્ધસેન ! પ્રથમ તું જ વાદ શરૂ કર. આ વચન સાંભળીને સિદ્ધસેન તર્કશાસ્ત્રની અવગ્રહેદકાવચ્છિન્નની શૈલી-વાળી કઠોર સંસ્કૃત ભાષા બોલવા પાડીને બોલવા લાગ્યા. તે સાંભળીને ગોવાળોએ કહ્યું કે-આ વાચાળની માફક બોલ્યા જ કરે છે, કાંઈ સમજતો નથી ને લેંસગી જેમ બોલવા પાડી કાન ફેડી નાંખે છે માટે મૂર્ખ લાગે છે. તેથી હે વૃદ્ધ ! તમે કંઈ કાનને સારું લાગે તેવું બોલો. ગોવાળનું વચન સાંભળીને અવસરના

બાણ તે આચાર્ય મહારાજ સંજીતના સ્વર પ્રમાણે છંદ વગેરે તરફ લક્ષ્ય રાખી તાબોટા વગાડવાપૂર્વક આ રીતે બોલ્યા.

નવિ મારઈ નવિ ચોરઈ, પરદારગમણ નિવારિઈ ॥
થોવા થોવં દાહઈ, તજ સર્ગિ ટગાટગ જાહઈ ॥૧॥

અર્થ-જો કોઈ પણ જીવને ન મારીએ, ચોરી ન કરીએ, ને પરસ્ત્રીગમનનો ત્યાગ કરીએ, તથા થોડામાંથી થોડું પણ દાન દઈએ, તો સ્વર્ગમાં જરૂર જઈએ. ૧

॥ દુહા ॥

ગેહું ગોરસ ગોરડી, ગજ ગુણીર્ણ ને ગાન ॥
છ ગગ્ગા જો ફદાં મિલે, તો સગ્ગહજું જું કામ ॥૨॥

અર્થ ૧-ધર્મ, ૨-દૂધ, દહીં વગેરે ગોરસ, ૩ સ્ત્રી, ૪ હાથી, ૫ ગુણિજનની સાથે વાતચીત કરવી અથવા ગુણિજનની સોળાત, અને ગાનતાન એ છ (૬) ગજાર જો અહીં મળે તો પછી સ્વર્ગની શી જરૂર છે ? અર્થાત કંઈ જરૂર નથી. આ છ ગગ્ગાને પામેલા જીવો અહીં સ્વર્ગના જેવું સુખ ભોગવે છે.

(ભાષાની દૃષ્ટિએ વિચારતાં આ બે ગાથોની ભાષા સાથે હાલની ભાષા ઘણે અંશે મળતી આવે છે એથી એમ સમજાય છે કે દેશી ભાષા ઘણી પ્રાચીન છે.)

વૃદ્ધ વાહી આ બે ગાથા રાગમાં બોલતા હતા ત્યારે ગોવાળીઆઓને રસ પડવાથી તેઓ પણ નાચવા ફૂંદવા લાગ્યા. રાજ થઈ તેમણે કહ્યું કે-આ વૃદ્ધ આ પ્રાણાણુને હરાવ્યો.

આ પ્રમાણે પોતાની હાર સાંભળીને સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા સિદ્ધસેને વૃદ્ધ વાહીને હાથ જોડીને વિનયપૂર્વક કહ્યું કે-‘ હે આચાર્ય મહારાજ ! મને દીક્ષા દઈ આપનો શિષ્ય બનાવો. ’ વૃદ્ધ વાહીએ સિદ્ધસેનને કહ્યું કે-‘ હજી આપણે વાદ કરવા માટે રાજસભામાં જઈએ ’ પછી બંને જણાંએ રાજસભામાં જઈને વાદ કર્યો ત્યાં પણ

અવસરના જાણુ સૂરિજી જીત્યા. તેમણે સિદ્ધ-
સેનને દીક્ષા આપી પોતાના શિષ્ય જનાવ્યા.

આ પ્રસંગમાંથી સમજવાનું એ મળે છે કે-
ખરી વિદ્વંત્તા અવસરનું જ્ઞાન હોય તો જ
સફલ નીવડે છે. શ્રી સિદ્ધસેન મુનિરાજ બૌદ્ધાદિ
શાસ્ત્રીના જાણુકાર તો હતા જ પણ અવસરના
જાણુ નહોતા જ્યારે તેઓ જીન શાસ્ત્ર પ્રવીણ
જાણુ ત્યારે ગુરુશ્રી વૃદ્ધવાદી આચાર્ય મહારાજે
તેમને આચાર્ય જનાવી દિવાકર પદવીથી
વિભૂષિત કર્યા.

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર મહારાજ પંખીના
દૃષ્ટાંતે પૃથ્વીતલ ઉપર વિહાર કરતા કરતા ને
ઘણું જીવેને ધર્મોપદેશ દઈને સુખી કરતા
એક વખત અવંતી નગરીમાં પધાર્યા. છેટેથી
આવતા દિવાકરજી મહારાજને જોઈને વિદ્યમ
રાજાએ વિચાર્યું કે-લોકો આ સૂરિજી મહારાજને
'સર્વજ્ઞપુત્ર' તરીકે જાહેર કરે છે એ
વાત સાચી છે કે ખોટી? તેની હું પરીક્ષા કરું.
આ ધરાદાથી નરપતિ વિક્રમે મનથી જ સૂરિ-
જીને નમસ્કાર કર્યો. ઇગિતાકારાદિ ચિહ્નોથી
રાજાની આ ભાવના જાણી લઈને સૂરિજી
મહારાજે તેમને (વિક્રમાદિત્યને) ઊંચે સ્વરે
ધર્મલાભ આપ્યો.

- રાજા-હો દિવાકરજી મહારાજ! મેં તમને
નમસ્કાર કર્યો. નથી છતાં આપશ્રીજીએ મને
ધર્મલાભ કેમ આપ્યો?

સૂરિજી-તમે મનથી મને નમસ્કાર કર્યો,
તેથી મેં તમને ધર્મલાભ આપ્યો છે.

રાજા-આ ધર્મલાભનું સ્વરૂપ કૃપા કરી
આપ સમજાવો.

સૂરિજી-હો રાજા! જગતના તમામ
ધર્મોમાં અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી, ત્રિકાલાભાષિત
શ્રી જિનેશ્વરભાષિત, ત્રિપુટીશુદ્ધ જિનધર્મ
સર્વોત્તમ છે; કારણ કે-ધર્મનું સ્વરૂપ અહિંસા,

સંયમ અને તપ છે. આ ત્રણે વાનાંની નિર્દોષ
સાધના શ્રી જિનધર્મમાં છે. તેની પરમ ઉદ્ધા-
સથી સાત્ત્વિકી આરાધના કરીને જૂતકાલમાં
અનંતા જીવે સિદ્ધિપદને પામ્યા છે. વર્તમાન-
કાલમાં પણ પામે છે ને ભવિષ્યમાં પણ પામશે.
અમે પણ એ જ ધર્મની નિર્મલ આરાધના કરી
રહ્યા છીએ. એથી અમને ખાતરી છે કે-અમે
પણ જરૂર સિદ્ધિના સુખ પામીશું. આવા નિર્મળ
ધર્મની પ્રાપ્તિ તમને થાઓ, તેની શુદ્ધ આરા-
ધના કરીને તમે સિદ્ધિના સુખ પામેા. એ આ
ધર્મલાભનું રહસ્ય છે. જીન ધર્મવાળાઓ
ધર્મ-ધર્મ નામ પોકારે છે, પણ તેઓ ધર્મનું
ખરું રહસ્ય સમજતા નથી ને કદાચ સમજતા
હોય, તો તેઓ પોતે શિથિલાચારી હોવાથી
પોતાની વૃત્તિ જાળવવા ખાતર જ ધર્મના ખરા
રહસ્યને જાતાવતા નથી, કારણ કે જો જાતાવે
તો સાંભળનાર જીવે તરત જ પૂછે કે-આવો
ધર્મ તમે કેમ પાળતા નથી? ને યજ્ઞમાં પશુ-
હિંસા વગેરે અધર્મો તમે શામાટે ફેલાવો છો?
ધર્મનું રહસ્ય 'ત્યાગ છે' તો તમે સ્ત્રી ધન
વગેરેની જાળમાં શામાટે ફસાયા છો? જ્યારે
ખરા તપમાં અચિત્ત વાણી સિવાય બીજું કંઈ
લઈ શકાય જ નહિ, તો પછી ઉપવાસમાં કળા-
હાર તમે શામાટે ગ્રહણ કરો છો? ને જીનને
જાહેર કરો છો? આવા અનેક કારણને લઈને
ધર્મનું ખરું રહસ્ય સમજનારા તથા સમજ-
વનારા જીવે હુનિયામાં વિરલા જ હોય છે.
જીન શ્રમણો, કંથનકામિનીનો ત્યાગ કરી પોતે
ખરી લાગણીથી ત્યાગ ધર્મને આરાધે છે, ને
ઉપકાર કરવાની દૃષ્ટિએ જીનને પણ તેવો જ
ધર્મ આરાધવા લાયક છે એમ સ્પષ્ટ જણાવે
છે. આ વચનની ઊંડી અસર સામા પૂછનાર
જીવમાં જરૂર થાય છે. જેણે આશાને શુભામકી
જાનાવી છે, તેવા જ મહાપુરુષો જ સત્ય ધર્મને
યથાર્થ સ્વરૂપે સમજાવી શકે છે, જીનજીવો

નહિ. રાજા જેમ પ્રાદ્યુષા વગેરે ભક્તોને તમે દીર્ઘ આયુષ્યવાળા થાઓ ? તમે પુત્રવંત થાઓ ! તમે લક્ષ્મીવંત થાઓ ! આવા આશીર્વાદ આપે છે, ત્યારે તેઓ રાજી રાજી થઈને પ્રાદ્યુષાદિને લક્ષ્મી વગેરેનું દાન આપે છે, તેમ તમે તેવા આશીર્વાદો કેમ આપતા નથી ? ધર્મલાભનો આશીર્વાદ આપો, એમાં કોઈ કંઈ સમજે પણ નહિ, ને તમને પણ કંઈ ઇષ્ટ લાભ થાય, નહિ.

સૂરિજી—૧ લાંબું આયુષ્ય તો સાતમી નારકીતા જીવોને પણ તેત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે. તેટલો કાળ તેઓ હુઃખમય જીવન ગુજારે છે. લાંબા આયુષ્યવાળા જીવોનું જ કલ્યાણ થતું હોય, એટલે તેવા જીવો સ્વર્ગે જતા હોય, તો તો ‘તમે લાંબા આયુષ્યવાળા થાઓ’ આવો આશીર્વાદ દેવો વ્યાજબી ગણાય, પણ તેમ તો છે જ નહિ. હુનિયામાં આપણે જોઈએ છીએ કે—લાંબા આયુષ્યવાળા અધર્મી જીવો રીખાઈ રીખાઈને મરે છે. આવા અનેક કારણોથી : જૈન મુનિવરો—‘તમે લાંબા આયુષ્યવાળા થાઓ’ આવો આશીર્વાદ આપે જ નહિ. ઋષભદેવ ભગવંતનું ૮૪ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય હતું. પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવનું ૭૨ વર્ષનું આયુષ્ય હતું. અગ્નીઆરમા ગણધર પ્રભાસનું ૪૦ વર્ષનું આયુષ્ય હતું. જંબૂસ્વામીનું ૮૦ વર્ષનું આયુષ્ય હતું. છતાં તે બધા સિદ્ધિતા સુખ જરૂર પામ્યા માટે હેં રાજન ! આત્મદષ્ટિએ દીર્ઘાયુષ્યની કંઈ રીતે ઉત્તમતા કહી શકાય ? માટે જ તેવો આશીર્વાદ દેવા યોગ્ય કહેવાય જ નહિ. ૨ ઘણાં પુત્રતા લાભથી કલ્યાણ થતું હોય, તો ભુકે, કુકડા વગેરેનું બેહુલું કલ્યાણ થવું જોઈએ, કારણ

કે તેમને ઘણાં જન્મ્યાંઓ હોય છે. પરંતુ તેમ તો છે જ નહિ. પ્રભુ શ્રી નેમિનાથ, જંબુસ્વામી વગેરેને પુત્રાદિ પરિવાર નહિ છતાં પણ તેઓ મોક્ષના સુખને પામ્યા છે; માટે જ “અપુત્રસ્ય ગતિર્નાસ્તિ” આ વચન તદ્દન ખોટું કરે છે. આ આશયથી ‘તમે પુત્રવંત થાઓ’ આવો આશીર્વાદ ન દેતાં જૈન શ્રમણો ધર્મલાભ કહે છે. ૩ ધનથી કલ્યાણ થતું હોય તો ઘણાં ધનવંત મ્લેચ્છ રાજાઓનું કલ્યાણ બેહુલું થવું જોઈએ. કારણ કે તેઓની પાસે ઘણી લક્ષ્મી હોય છે પરંતુ તેમ તો કષ્ટાતું છે જ નહિ. ધનવંત કે નિર્ધન જે કોઈ જિનધર્મની આરાધના કરે, તેનું કલ્યાણ જરૂર થાય, માટે જ જૈન-શ્રમણો બીજાની માફક ‘તમે ધનવંત થાઓ’ આવો આશીર્વાદ દેતા નથી. ૪ તથા ‘તમે ઘણી સ્ત્રીઓવાળા થાઓ’ એમ પણ કહી શકાય નહિ; કારણ કે જો સ્ત્રીઓથી જ કલ્યાણ થતું હોય તો બ્રહ્મહત્ત ચક્રવર્તી વગેરેને ૬૪ હજાર સ્ત્રીઓ હતી. તેથી તેમનું કલ્યાણ બેહુલું થવું જોઈએ, તે તો નરકે ગયા. માટે ‘તમને ઘણી સ્ત્રીઓ મળે’ આવો આશીર્વાદ કદાચ જ નહિ. આવા આવા અનેક કારણોને લઈને અમે બીજા આશીર્વાદને છોડીને હે રાજન ! અમે તમને ધર્મલાભ દીધો છે. આતું ખરું રહસ્ય એ છે કે “શ્રી જિનધર્મની આરાધના કરવાથી જ સુકિતના સુખ મળે છે, એમ સમજીને અમે જે ધર્મને આરાધીએ છીએ, તે ધર્મની પ્રાપ્તિ તમને થાઓ.” આ ધર્મલાભ સર્વ સુખને આપે છે માટે જ તે ચિંતામણિ વગેરેથી પણ ચઢીચાતો છે. હે રાજન ! આ ધર્મલાભનો પ્રભાવ શ્રી મહર્ષિ ભગવંતો આ પ્રમાણે જણાવે છે. (ચાલુ)

સમ્યગ્ જ્ઞાનની કુંચી : યોગની અદ્ભુત શક્તિ.

લેખક:—સ્વ. બાણુ ચંપતરાયજી ભૈની (જોડિયા એટ-સા)

(ગતાક ૫૪ હરે. થી ચર.)

જે મનુષ્યમાં સંપૂર્ણ સંયમભાવ હોય, જેનામાં પ્રળભામાં પ્રળભ આકર્ષણ શક્તિ હોય તે મનુષ્ય પારવગરનાં આશ્ચર્યકારી કામો જરૂર કરી શકે એમાં કશીયે શંકા નથી. આકર્ષણ શક્તિને લીધે જ, દ્રવ્યનાં અણુઓની સ્થિતિ અને શક્તિમાં એવું અજળ પરિવર્તન થાય છે જેથી અનેક આશ્ચર્યકારી કાર્યો થઈ શકે છે. પોલાદ અને લોહચુંગકમાં અણુઓની દૃષ્ટિએ કશોયે તફાવત નથી. આમ છતાં પરમાણુઓની વ્યવસ્થિતતાને કારણે, લોહચુંગકમાં આકર્ષણ શક્તિ હોવાથી, અનેક લોહમય વસ્તુઓનું તેથી આકર્ષણ થાય છે. એકલા પોલાદથી કેઈ પણ લોહમય વસ્તુનું આકર્ષણ નથી થતું. લોહચુંગકમાં અણુઓની વ્યવસ્થા એવી હોય છે જેથી તેને આકર્ષણ શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. પોલાદના અણુઓ લોહચુંગકમાં અણુઓ જેવા વ્યવસ્થિત ન હોવાથી તેમાં આકર્ષણનો શુભ નથી આવી શકે તો.*

લોહના પ્રત્યેક કણમાં પરસ્પર આકર્ષણવાળા બે અત્યંત સ્વરૂપ પ્રવાહી કણો હોય છે. આ બંને કણો ઘનિષ્ટ એકતાને કારણે એકબીજાને સત્વહીન બનાવી દે છે. જે કણો આકર્ષણ-યુક્ત હોય તો તેથી આકર્ષણ-કાર્ય થાય છે. આકર્ષણ-ક્રિયાનો આ એક દાખલો છે. લોહનાં કણોમાં હંમેશાં આકર્ષણશક્તિ હોય છે એવો

બેજર નામના વૈજ્ઞાનિકનો સિદ્ધાન્ત છે. મી. બેજર પોતાના સિદ્ધાન્તનાં સંમર્થનમાં કહે છે કે, લોહનાં કણોનો અગ્રભાગ સામાન્ય રીતે બીધીયે દિશાઓમાં ફરે છે. આથી ફરેક કણ આકર્ષણની દૃષ્ટિએ સત્વહીન બની જાય છે. લોહના કણમાંનાં બે પ્રવાહી સ્વરૂપ અંશો છૂટા પડીને, ધ્રુવ તરફ હકસેલાય તો જ તેમનામાં આકર્ષણ શક્તિ આવે છે. આકર્ષણ શક્તિને અંગ્રેજીમાં Magnetism કહે છે.

લોહનાં કણોની આકર્ષણ શક્તિ અમુક વ્યવસ્થિત શક્તિને લીધે જ છે એમાં કંઈ શંકા નથી. યોગથી મનુષ્યનાં ચિત્તમાં પણ આવું જ પરિવર્તન થાય છે, અણુઓની અવ્યવસ્થિત સ્થિતિને કારણે, ચિત્તની શક્તિનો ઓછેવત્ અંશ હાસ થાય છે. યોગથી ચિત્તના પરમાણુઓ એક બીજાને આકર્ષણ કરે એવી મુયોગ્ય સ્થિતિમાં મૂકાય છે. આથી ચિત્તની શક્તિ અત્યંત આશ્ચર્યકારી થઈ પડે છે. એકાગ્ર ધ્યાનથી આકર્ષણના નિયમ અનુસાર ચિત્તના પરમાણુઓનો પુનર્વ્યવસ્થા થાય છે.

જીવન કુદરતી રીતે અત્યંત વિશુદ્ધ હોય તો તે સર્વ રીતે મહાબળવાન આકર્ષણરૂપ થઈ પડે છે. આકર્ષણના સિદ્ધાન્તને અનુરૂપ ચિત્તની વ્યવસ્થા જ્યારે જ્યારે થાય છે ત્યારે ત્યારે આકર્ષણની દૃષ્ટિએ ચિત્ત કેટલું પણ ધારુ કામ કરી શકે છે. સામાન્ય મનુષ્યના ચિત્તના અણુઓ પ્રાયઃ અવ્યવસ્થિત સ્થિતિમાં રહેતા

* The New Popular Encyclopedia, Art. 'Magnetism.'

હોવાથી, સામાન્ય મનુષ્યનું ચિત્ત ઘણું ખરું બલહીન જ હોય છે. ચિત્તની અવ્યવસ્થિત-સ્થિતિ મનુષ્યને બુદ્ધબુદ્ધ સમો રાખે છે. અવ્યવસ્થિત ચિત્તવાળા મનુષ્યથી નદી કે સાગર જેટલી શક્તિ મેળવી જ ન શકાય. અવ્યવસ્થિત ચિત્તને કારણે, મનુષ્યનો શરીર ઉપર વિશેષ મોહ રહે છે. આથી તેને અજ્ઞાન અને લાલસાઓને કારણે દુઃખ જ રહ્યા કરે છે. તેનું જીવન કુદરતથી વિકૃત થાય છે. વિમાર્ગ-ગામી ગન્યાથી તેને સુખની પરિણતિ ભાગ્યે જ થાય છે. કુદરતના પ્રવાહ સોમે મથન કરવાથી તેના ઉપર અવારનવાર કુદરતના લતા-પહાર થયા જ કરે છે. એથી કોઈ વાર એનો વિનાશ પણ સંભવે છે. કુદરતના પ્રવાહ સાથે ગમન કરતાં, મનુષ્યની સ્થિતિ તેથી વિપરીત થાય છે. મનુષ્યને સમગ્ર પ્રવાહનો ટેકો મળ્યા કરે છે. મનુષ્ય ઇષ્ટ સ્થાને જઈ શકે છે. તાત્પર્ય એ કે-જીવનના પ્રવાહ સામે થવાથી જ મનુષ્યને માનસિક અને શારીરિક સર્વ દુઃખો પરિણમે છે. આથી અસત્ય વસ્તુઓના મોહને તિલાંજલી આપી, જીવનના પ્રવાહ-માર્ગના જ સાથી થવું એ દરેક મનુષ્યનું પ્રધાન કર્તવ્ય છે.

સુખ આત્માથી પર રીતે અર્થાત્ બહારથી આવી શકે એવી માન્યતા એક પ્રકારનો ભ્રમ છે. એ ભ્રમનું નિવારણ થતાં, આત્માનાં સત્ય સુખનો ભાસ થાય છે. ભ્રમયુક્ત સ્થિતિમાં ચિરકાળ સુધી રહેવા માટે પશ્ચાત્તાપ અને આશ્ચર્ય થાય છે. ચિત્તના અણુઓની પુનર્વ્યવસ્થા થતાં, જીવનનું નાવ યોગ્ય દિશામાં જ ગમન કરે છે. આથી જીવનની શક્તિ અને સુખની કશીયે સીમા નથી રહેતી. જીવન સંપૂર્ણ આરોગ્યમય બને છે. અપૂર્વ આશ્ચર્ય-કારી કાર્યો પણ થઈ શકે છે. નિયત અવસ્થામાં, ઇચ્છા-શક્તિનાં દબાણને લીધે ચિત્ત અવ્યવસ્થિત બની જાય છે. અનેક પ્રકારનાં વિકારી

ઉચ્છિદ્ધને કારણે ભ્રમ, ચિંતા આદિનો ઉલ્ભવ થાય છે, નિદ્રાથી ચિત્તની પુનર્વ્યવસ્થા થતાં, ચિત્ત પાછું આકર્ષણ યુક્ત બને છે. નિદ્રાની આવશ્યકતા આ ઉપરથી સમજી શકાય છે.

દરેક વિચારની શરીર તેમજ ચિત્ત ઉપર અસર થાય છે એમાં કંઈ શંકા નથી. હિપ્નોટીઝમની ક્રિયા બાદ જે ઉદ્દ્યોધન ભાવ થાય છે તેથી આ માન્યતાનું સમર્થન થાય છે. હિપ્નોટીઝમની સ્થિતિમાં જે આજ્ઞાઓ થઈ હોય તે આજ્ઞાઓનું પાલન એ સ્થિતિ બાદ પણ ઘણીયે વાર થાય છે. આમાં પોતે શું કરે છે તેનું ભાન પણ મનુષ્યને કેટલીક વાર હોતું નથી. આ પ્રમાણે વિવિધ આજ્ઞાઓનું પાલન કયી શક્તિથી અને કેમ થાય છે એ પ્રશ્ન અત્યંત વિચારણીય થઈ પડે છે.

હિપ્નોટીઝમ અને સામાન્ય દશા વચ્ચે બે દ્રષ્ટિએ ફેર છે. એક તો એ કે, હિપ્નોટીઝમના પ્રભાવજન્ય તંદ્રાયુક્ત સ્થિતિમાં નિશ્ચય કે પસંદગીની શક્તિ સંભવી નથી શકતી. હિપ્નોટીઝમને કારણે, અધિષ્ઠાન ચિત્તની ઉચ્ચ શક્તિઓનું કાર્ય પણ બુદ્ધિનાં તાત્કાલિક પદબ્રહ્મ-પણાને લઈને થઈ શકતું નથી. બુદ્ધિનાં અધિરાજ્યનો તાત્કાલિક તિરોભાવ કેમ થાય છે એ વિષે આપણે આથી વિચાર કરીએ.

ઇચ્છાશક્તિની અત્યંત આવેશમય સ્થિતિમાં નિશ્ચયશક્તિનું કાર્ય તાત્કાલિક બંધ પડે છે. આનું કારણ એ છે કે-અમુક મનોભાવથી તણાઈ જતાં, ઇચ્છાશક્તિથી એવાં કાર્યો થઈ જાય છે જે માટે જીવનની શાન્ત પળોમાં મનુષ્યને જરૂર પડતાં જાય. લોકોની મેદની બને છે કે અમુક પ્રકારનાં સાહિત્યનાં વાંચનમાં મનુષ્ય અત્યંત પરાવાઈ જાય છે તે સમયે મનુષ્યની ઇચ્છા-શક્તિ તેનાં નિયંત્રણમાં નથી હોતી. ઇચ્છા-શક્તિની આવેશમય સ્થિ-

તિને લઇને બુદ્ધિનું કંઈ નથી ચાલતું.

આંતરિક ઉત્તેજનને પરિણામે, ઇચ્છા-શક્તિનાં અત્યંત ઉત્કર્ષ થતો હોય એ સ્થિતિમાં પણ ઇચ્છા-શક્તિ બુદ્ધિથી સ્વતંત્ર જ હોય છે. આબુ-યોગ દરમીયાન ઘણીયે વાર બને છે. કોઈ ગંભીરમાં ગંભીર ક્ષેત્રમાં કે મસ્તિક અને મજાતતુઓની અત્યંત શ્રમયુક્ત સ્થિતિમાં પણ બુદ્ધિનું કશુંયે નથી ચાલતું.

ઇચ્છા-શક્તિના ઉત્કર્ષથી વિવેક શક્તિનાં કાર્યની સ્થિતિ અને બુદ્ધિશૂન્યતા કે ઇચ્છા-શક્તિના પક્ષાઘાતથી થતી વિવેકશક્તિની સ્થિતિ તો એ બંનેમાં ઘણો ફેર છે. ઇચ્છા-શક્તિના ઉત્કર્ષથી વિવેકશક્તિ સ્થિતિ થાય તો ઇચ્છા-શક્તિને પોતાનાં સર્વોપરિપણુનો ખ્યાલ નથી જતો. ઇચ્છાશક્તિ સ્વયમેવ બુદ્ધિ વિના ચલાવી લે છે. ઇચ્છાશક્તિના પક્ષાઘાત કે બુદ્ધિની શૂન્યતાથી વિવેકશક્તિ સ્થિતિ થાય છે ત્યારે ઇચ્છા-શક્તિને કોઈ બહારનાં કારણે માર્ગદર્શન જેવું પણ રહેતું નથી. પોતાની સર્વોપરિપણુનો ખ્યાલ પણ ભૂંસાઈ બંધ છે. બુદ્ધિની કુઠિત સ્થિતિની અનિદ અસર ઇચ્છાશક્તિ ઉપર અવશ્ય થાય છે. મંત્રમુગ્ધ

દશાથી આ મંત્રબળને સમર્થનરૂપ સુંદર દર્શાવત મળી રહે છે.

કોઈ મનુષ્ય પોતાને ઉદ્બોધન કરે અને કોઈ બીજા મનુષ્યને હીપ્નોટીઝમને પ્રભાવે કંઈ આજ્ઞા કે સૂચન થાય તેમાં ઘણો ફેર છે. આત્મીય ઉદ્બોધનમાં અસુક કાર્ય કરવાનો નિશ્ચય આદિ હોય. એ નિશ્ચયમાં એક પ્રકારની પસંદગી પણ હોય. હીપ્નોટીઝમની અસરવાળા મનુષ્યની બુદ્ધિ તાત્કાલિક રીતે સ્થિતિ થાય છે. આથી પોતાની તંદ્રામય સ્થિતિમાં જે જે ઘટનાઓ બને છે તે સર્વથી તે પ્રાયઃ અજાણ રહે છે.

નિશ્ચયયુક્ત પસંદગી અને હીપ્નોટીઝમને પ્રભાવે થયેલી દશામાં, આટલો જ ફેર હોઈને, ઇચ્છા-શક્તિ બુદ્ધિની સહાય (કદાચ) લે એ સિવાય પસંદગી કે આજ્ઞાના અમલમાં મનુષ્યને બુદ્ધિ સાથે કરીયે લેવાદેવી નથી હોતી. ઇચ્છા-શક્તિ સિવાય બીજી કોઈ પણ શક્તિમાં ઐચ્છિક કાર્ય-શક્તિ ન હોવાથી, ઇચ્છાશક્તિ પસંદગી તેમજ આજ્ઞાનો અમલ કરે છે એમ કહી શકાય.

(આબુ)

આનંદજનક સમાચાર.

અમારા માનવંતા પેટ્રન સાહેબ શેઠ સાહેબ અમૃતલાલભાઈ કાળીદાસને સને ૧૯૪૬ ના બેસતા વર્ષે નામદાર બ્રીટીશ સરકારે રાવબહાદુરનો ઇલકાળ આપ્યો છે, જે માટે અમારો આનંદ બહાર ફરીએ છીએ અને ભવિષ્યમાં એવી અનેક રીતે તેઓ સાહેબની પ્રતિષ્ઠામાં વૃદ્ધિ થશે તેમ આ સલા અંતઃકરણથી ઇચ્છે છે.

વર્તમાન સમાચાર

શહેર ભાવનગરનું ધાર્મિક આતુર્ભાસ.

શહેર ભાવનગરમાં ન્યારે ન્યારે વિદ્વાન મુનિ વરોતુ આતુર્ભાસ હોય છે ભારે શાસનઉન્નતિનાં કાર્યો સારા પ્રમાણમાં થાય છે. ગયા આતુર્ભાસમાં આચાર્ય-દેવ મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીધરજી મહારાજના વિદ્વાન શિષ્ય શ્રી વિજયામૃતસૂરિજી પોતાના વિદ્વાન શિષ્યો સાહિત્યરસિક શ્રી ધુરંધરવિજયજી, શ્રી રામવિજયજી વગેરે પરિવાર સહિત શ્રી સંઘની વિનંતિથી ગિરાજમાન હતા, શ્રી વિજયામૃતસૂરિ મહારાજની વ્યાખ્યાનશૈલી સાદી, સરસ અને મધુર હોવાથી ઘણા ભાઈજાઓ દરરોજ સારો લાભ લેતા હતા. શ્રી ધુરંધરવિજયજી મહારાજ પણ વિદ્વાન હોવા સાથે લેખક અને સાહિત્ય સંઘમાં સારા નિખ્યાત છે. ઘણા શહેરોની જેમ અહિં પણ આતુર્ભાસ ખેસતા શ્રી સંઘની વિનંતિથી ભગવતીસૂત્ર અને ભાવનાધિકારે વસ્તુપાઠ ચરિત્ર કથા આખા આતુર્ભાસમાં વ્યાખ્યાનમાં સર્વ શ્રવણ કરતા હતાં. મહારાજશ્રીની વાંચનશૈલી રસીકર હતી. અમારો સભાના સદ્ગત કાર્યવાહક પૈકીના એક દુવ અમીચંદ દીપચંદના પુત્ર ભાઈ ચંપકલાલે પોતાના ધંધામાં લક્ષ્મી સારી મેળવતાં તેઓ ભદ્રિક અને શ્રદ્ધાળુ હોવાથી મળેલી લક્ષ્મીનું સારથક કરવા શ્રી ભગવતી-સૂત્રની ઉઝામણી ખોલી થેર પધરાવી દેવભક્તિપૂર્વક રાત્રિજગો કરી શ્રી આચાર્ય મહારાજને બહુ જ પ્રેમપૂર્વક વહોરાવી સંઘભક્તિ કરી હતી. છેવટે પ્રજ્ઞાહિતા ટાઇમે શ્રી સંઘે શ્રવણના થયેલ જ્ઞાન-દને લઈને અઢાઈમહોત્સવ અને સમેસરણની રચના કરી હતી. ત્યારબાદ આચાર્ય મહારાજ આતુર્ભાસ ઉતરવાથી વિદાદ કરવાના હતા.

ઉપરોક્ત દેવભક્તિના પ્રસંગે ભાઈ ચંપકલાલે ઘણા

હર્ષપૂર્વક શ્રી શાંતિરતાત્ર પોતાના ખર્ચે ભણાવવા શ્રી સંઘ પાસે આદેશ લઈ વિધિવિધાનપૂર્વક ભણાવી સુદૃઢની મળેલી લક્ષ્મીને સદ્ગુણ્ય ક્યો છે તેઓ દરેક ધાર્મિક કાર્યોમાં યથાશક્તિ પૈસા ખર્ચી લાભ લે છે. તેઓએ પોતાના પિતાનો વારસો પિતૃભક્તિ નિમિત્તે લઈ આ સમાના લાઈક મેચર થયેલા હોવાથી તેમની ઉપર્યુક્ટ શ્રદ્ધા-ન્નેષ્ઠ અમે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ અને પોતાના પ્રિય પિતાના સ્મરણ નિમિત્તે તેઓ જ્ઞાનભક્તિનું ઉત્તમ કાર્ય કરે તેમ સૂચવીએ છીએ.

સાભાર સ્વીકાર

વિજય સ્તવન-વારિકા—સંગ્રાહક જૈનધર્મ-ભૂષણ મુનિશ્રી મનોહરલાલજીના મુશિષ્ય પંડિત મુનિશ્રી વીરપુત્ર વિજયમુનિજી. મામલતદાર ઓશીસ જામજોધપુર મારફત બેટ મળી છે.

સોનેરી શીખ અને ફૂલડાંની છાખ—સંગ્રાહક મહેરજાન ડમરી સાહેબ પીરજીવદાસ પાલનજી તરફથી બેટ મળી છે.

નૂતન જિન સ્તુતિ સ્તવનાદિ સંઘલું—કિ. ૦-૬-૦ તથા શ્રી વર્ધમાન જિન સ્તોત્ર દીપિકા કિ. ૦-૪-૦ કતાં મુનિરાજ શ્રી મુશીલવિજયજી તરફથી બેટ મળી છે.

ધર્મસુધા—કિ. સદુપયોગ. સંઘ્ય કરનાર મહારાજશ્રી મહિમાવિજયજી. પ્રકાશક સરદારપુર, શ્રી જૈન સંઘ તરફથી બેટ મળી છે.

પર્યુષણ પર્વ અષ્ટાનિહિકા વ્યાખ્યાન—મુનિરાજશ્રી મેરુસાગરજી તરફથી બેટ મળી છે. સાહુ મુનિરાજ તથા સાધ્વીજી સાહેબને હવેરી રૂપચંદ લલુભાઈની ધર્મશાળા ટે. શોપીપુરા સુરન, એ સિરનામેથી ૦-૧-૯ રકમ પીડેથી બેટ મળશે.

આ સભાના માનવંતા પેટ્રન સાહેબ—

જૈન નરસભ દાનવીર:—

શ્રી સાહેબ શ્રી ખુશાલભાઈ ખેંગારભાઈ-મુંબઈ.

આ સભાના નવા થયેલા માનવંતા પેટૂન સાહેબ.

જ્યાં પ્રાચીન શ્રી ભદ્રેશ્વર તીર્થ આવેલું છે, જ્યાં શ્રી જગદુશાહ કે જેલ્લે સં. ૧૩૧૫ ની સાલમાં પહેલા દુષ્કાળ પ્રસંગે અનેક દુષ્કાળ પીડિત મનુષ્યોને ગયાવી લઈ મહા દાનેશ્વરી થઈ ગયા છે. એવી આર્યભૂમિ કચ્છના મુખ્ય માંડવી નગરમાં શેઠ સાંહેબ શ્રી ખૂશાલભાઈનો સં. ૧૯૫૭ ના વૈશાખ વદ ૭ ના રોજ જન્મ થયો હતો. કચ્છ નિવાસી જૈન બંધુઓ પરંપરાથી સાહસિક અને વેપાર વાણિજ્યમાં નિષ્ણાત, ધર્મ શ્રદ્ધાળુ અને દાનવીર તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે. તેમાંના ખૂશાલભાઈ શેઠ પણ એક દાનવીર છે. રૂના બીજનેસમાં સંપૂર્ણ કૌશલતા ધરાવતા હોઈ એક યુરોપીયન કંપનીના તેઓશ્રી હાલ પ્રમાણિક લાગીદાર છે. વ્યાપારમાં સારી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થતાં તેઓ અનેક રીતે શુભ દાન પણ કરી રહ્યા છે. તેઓશ્રી સરલ હૃદયી, દેવશુર ધર્મના ઉપાસક, નિરાભિ-માની અને કીર્તિલોભી નહિ હોવાથી અનેક બાબતોમાં શુભ રીતે દાન કરતા હોવાથી અન્યની જેમ દાનવીર તરીકે બહારમાં આવ્યા નથી. શુભ સંભાવત કરવાનું તેઓ પસંદ કરે છે. તેમનું જીવન ચરિત્ર સંભાવતો વગેરે પ્રગટ કરવાની સભાની માંગણી પણ તેઓશ્રીએ સ્વીકારી નથી. તેમની ઉચ્ચ રહેણી કરણી, સાદાર્થ અને માયાળુપણા જેવા ગુણો અનુકરણીય છે.

પોતાના શહેરમાં હબરોની રકમ ખર્ચી નેત્રચક્ષુ કરાવ્યો છે. તેથી અનેક મનુષ્યોને નેત્રો અપાવ્યા છે. ગયા વિશ્વયુદ્ધના વખતમાં સસ્તા લાવે અનાજ ગરીબોને મળે તેવો સ્ટોર પોતાના ખર્ચે ખુલ્લો મુક્યો હતો. મુંબઈમાં પોતાના નિવાસમાં દર વર્ષે શ્રી નવપદજીની ઓળી પોતાના ખર્ચે કરાવે છે. પર્યુષણ પર્વમાં પણ દરેક વરસે દેવ, શુર, સ્વામીભાઈઓની લક્ષ્મીમાં, શ્રી સિદ્ધાચળજી યાત્રા કરવા જતાં ત્યાં સારા પૈસા ખર્ચે છે. ઉપરોક્ત થોડી હકીકતો બીજે સ્થળેથી મેળવી, આવા શુભ દાનેશ્વરીનું વૃતાંત પણ અનુકરણીય હોવાથી, તેટલી હકીકત પણ પ્રગટ કરી છે. સભાની આલતી મુંદર કાર્યવાહી બેઈ અમારી વિનંતિને માન આપી, પેટૂનપદ સ્વીકારવાથી તેઓ સાહેબનો ઉપકાર માનવા સાથે તેઓશ્રી દીર્ઘાયુ થઈ સુખ શાન્તિપૂર્વક અનેક સંભાવતો કરી આત્મકલ્યાણ સાથે તેમ પરમકૃપાળુ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.

માહ.

પુસ્તક ૪૩ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.

:: ઇ. સ. ૧૯૪૬ શ્વેત્કારી ::

અંદ ૭ મો.

શ્રી શાંતિનાથ તીર્થ કર્તુ સ્તવન.

(સે. આ. શ્રી વિજયપદ્મસૂરીચરણ.)

॥ રાગ-ભાગશર શુદ્ધ એકદશી દિન ત્યારે. ॥

શાંતિ ત્રિષુદ નિકાળતાં આજે મને દે,
પ્રગટ્યો હર્ષ અપાર હર્યા ઉપસર્ગને દે;
પરપરિણતિ દ્વરે ટળી સમતા ધરી દે,
હોવે આત્મથીર અસ્થિરતા સંહરી દે. ॥ ૧ ॥

ચિંતામણિ દયાંતથી પ્રભુ સેવના દે,
ળનતી સફળ નિમિત્ત જેવી ભાવના દે;
લેઈ જ્ઞાન વિચારણા ધ્યાતા લહે દે,
ધરતાં ધ્યાન વિશેષ પ્રભુરૂપ થઇ રહે દે. ॥ ૨ ॥

દર્શન દર્શન ગુણદીપ્તિ થયું થીર કરે દે,
દર્શન મહિમા અપાર જે દુઃખ સર્વિ હરે દે;
ધન્ય કૃતાર્થ હું ધર્યો પ્રભુ દર્શને દે,
પોંગી નેમિ સૂરીશ ગુરુપદ પદ્મને દે. ॥ ૩ ॥

વિચારશ્રેણી.

લેખક—આ. શ્રી વિજયકસ્તૂરસરિશ મહારાજ.

પરમાર્થનું સારામાં સારું કાર્ય કેમ ન હોય તો પણ તે યશસ્વિદિથી ન કરતાં હિત-શ્રેય-પ્રુદ્ધિથી કરવું જોઈએ; કારણ કે હિતપ્રુદ્ધિથી કરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિથી આત્માને લાભ મળી શકે છે અને યશસ્વિદિથી બનાવટી નામધારી ક્ષણવિનશ્વર દેહને જ કેવળ મળે છે.

યશ-મોટાઈ માટે કાંઈ પણ કરનારને મિથ્યા-ભિમાન જરૂર આવે છે. તે બીજા ઉપર અનુચ્છ કરતો હોય તેમ તેની મનોવૃત્તિમાં રહે છે અને પ્રશંસા સાંભળીને પૂજા ફૂલાય છે જેથી કરી ઉભયલોકમાં અધઃપાતનું પાત્ર બને છે. યશને માટે જ જીવન તથા ધન વાપરનાર કેવળ પ્રશંસાનો જ લોભી હોય છે. તેને આત્મિક લાભની જરાયે પરવા હોતી નથી.

મિથ્યાભિમાનીનું જીવન કદાચહનું વ્યસની બની ગયેલું હોય છે. તેનાં વચન-વિચાર અને વર્તન સ્વ-પરને અહિતકારી કોઈ બતાવે તોયે તે કદાચહની સોબત છોડતો નથી.

વિષ ખાવાથી મરી જવાય છે એમ ભણેલો કહે તો માની લેવું અને અભણ કહે તો હસી કાઢવું તે કહાપણભરેલું ન કહેવાય; માટે સાચું સમજી કહે અથવા તો અણસમજી કહે માની લેવામાં જ પ્રુદ્ધિમત્તા રહેલી છે.

વળાણાવડું સહુ કોઈને ગમે છે પણ વળાણાવડું કોઈને પણ ગમતું નથી. કદાચ કોઈને અંગત સ્વાર્થતા અંગે બીજાના વળાણ કરવા પડે તો વળાણાવડા જેટલી મનની પ્રસન્નતા હોતી નથી.

મનોવૃત્તિ સુધર્યા સિવાય વર્તન સુધરી શકતું નથી. કદાચ સુધર્યા જેવું દેખાય તો પણ તે સાચું ફળ આપી શકતું નથી; કારણ કે તે સ્વાર્થગર્ભિત હોય માત્ર છે.

સ્વાર્થ હોય તો જ બીજાને હિત દેખાડી શકાય અને પોતાની શારીરિક તથા આર્થિક-સંપત્તિ વાપરીને બીજાને વિપત્તિમાંથી ઉગારી શકાય. તે સિવાય તો મમતાનું દાસ બનેલું જડાસકત જગત પોતાને મળેલી સંપત્તિ આત્મ-શ્રેય માટે પણ વાપરતું નથી. દીન-દુઃખીને સુખી કરવા જે પ્રયત્ન કરે છે તે દયા કહેવાય છે. તે સિવાય તો દયા જેવી કોઈ વસ્તુ નથી.

પોતે સકર્મક હોવા છતાં અને સુખ-દુઃખ માનવા છતાં પણ બીજાને દીન-દુઃખી જોઈને તેના મનમાં દુઃખ, ઉદ્વેગ કે શોક ન થવાથી તે બીજાને સુખી કરવા કોઈ પણ પ્રકારનો પ્રયત્ન કરતો નથી તે જ તેની નિર્દયતા કહેવાય છે, તો પછી પોતે માનેલું ઔદ્ગલિક સુખ મેળવવા બીજાને દુઃખ આપવું તે તો ઉઘાડી નિર્દયતા જ છે.

કોઈ પણ પ્રકારના અંગત સ્વાર્થને લઈને બીજાના દુઃખોની મત ઉપર અસર થવાથી લાગણીઓ ફલાવવી તે દયા ન કહેવાય; પણ સર્વથા નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી બીજાને દુઃખી જોઈને દુઃખી થવું તે દયા કહેવાય છે.

દુઃખ બે પ્રકારનું હોય છે: એક તો પોતાનું અને બીજું પારકું. પોતાના દુઃખને મટાડવા બીજાના દુઃખને ન ગણવું તે નિર્દયતા અને

બીજાનું દુઃખ દૂર કરવા પોતાના- દુઃખને ન ગણવું તે દયા.

સમભાવી બાળુની દયા અને વિષમભાવી અણબાળુની દયામાં અંતર હોય છે. વિષમ દષ્ટિ અણબાળુપણને લઈને ચર્મ ચક્રુથી જોનારા હોય છે અને સમદષ્ટિ બાળુ પુરુષો જ્ઞાનદષ્ટિથી જુએ છે એટલા માટે જ તેઓ સુખસ્વરૂપ આત્મામાં થયેલી અશુદ્ધિ ખસેડવા રૂપ દયા કરે છે, જેમાં પોતે અનુભવેલા કર્મ-જન્ય દુઃખોનું અવલંબન લેવામાં આવતું નથી એટલે પોતાનું દુઃખ ટાળવા-પ્રયત્ન કરવામાં આવતો નથી. ત્યારે અણબાળુ પોતે અનુભવેલી દીન દીનતાથી થયેલા દુઃખને બીજાના દુઃખ સાથે સરખાવવાથી ઉત્પન્ન થયેલા દુઃખને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે છે કે જેને સ્થૂળ દષ્ટિની દયા કહેવામાં આવે છે. જ્ઞાનિયોની દયામાં આત્મિક સુખની દષ્ટિ હોય છે અને અણબાળુની દયામાં પૌંદ્રગતિક સુખની દષ્ટિ હોય છે.

દેહધ્યાસી માનવી, કે જે શરીર અને જીવને જુદા માનતો નથી-શરીરને જ આત્મા માને છે તેના માટે અધર્મ, અનીતિ કે પાપ પૂન્ય જેવું કશુંયે હોતું નથી; કારણ કે તે પોતાને એટલે કોઈપણ નામધારી દેહને સ્વર્ગના સુખ કે નરકના દુઃખ ભોગવતાં જોતો નથી પણ આ જન્મમાં મૃત્યુ પછી અગ્નિમાં ઘળીને ભસ્મ થતાં કે જમીનમાં દટાતાં જુએ છે.

ગહિરાત્મપણું ટળે નહીં અને અંતરાત્માની જાગૃતિ થાય નહીં ત્યાં સુધી નાસ્તિકતા ટળીને આસ્તિકતા પ્રાપ્ત થવી હર્લભ છે.

મનને ગમે તે ન કહો પણ સાચું હોય તે કહો; કારણ કે બોલતી વખતે જે તમને ગમે છે તે આવવી કાલે નહીં ગમે એટલે બોલેલું ફરશે પણ જે સાચું હશે તેમાં ફેરફાર નહીં થાય.

લોભી માણસને પ્રમાણિકપણાની પરવા

હોતી નથી; કારણ કે લોભ અને પ્રમાણિકતાને આડવેર છે એટલે બંને સાથે રહી શકતાં નથી છતાં લોભી માણસ પ્રમાણિક કહેવાયવાતું સાહસ કરે છે. વિચારવામાં, બોલવામાં અને વર્તવામાં ભૂલ કરે છે એમ બીજાને કહેતાં પહેલાં તેનો આશય, ધ્યેય, ઉદ્દેશ સાચી રીતે બાળી લેવો પણ પોતાના વાણી, વર્તન અને વિચારની સાથે સરખામણી કરી બીજાની ઘૂણા કરવાતું સાહસ ન કરવું તે જ ડહાપણભરેલું કહેવાય.

દ્રેષ બુદ્ધિના આશ્રિત પોતાનાં વાણી, વિચાર અને વર્તનથી અજ્ઞાનિયોમાં આદર મેળવી કુલાવું તે એક પ્રકારની અજ્ઞાનતા જ કહી શકાય; કારણ કે પોતાની કોઈપણ પ્રકારની પ્રવૃત્તિમાં જ્યાં સુધી ઉત્તમ જ્ઞાની પુરુષો સહમત ન થાય ત્યાં સુધી ઉત્તમતા મેળવી શકાતી જ નથી; માટે પોતાની પ્રવૃત્તિની અજ્ઞાનીઓથી કરાચલી પ્રશંસાથી રાજ થવું નહીં. સાચી રીતે શીખ્યા સિવાય બીજાને શિખામણ આપવાના કોઈ સેવવા તે મૂર્ખતા છે.

સાચો વેપાર કરતાં શીખવે તે જ ઉત્તમતા કહી શકાય; પણ અસુક જોટો વેપાર કરે છે, એમ જનતાને જણાવવા પ્રયાસ કરવો તે દ્રેષ-ગર્ભિત અધમતા જ કહી શકાય છે કે જેનું પરિણામ કલેશ અને હિંદ્રેગ સિવાય બીજું કંઈ પણ સ્વપરહિતકારી આવી શકતું નથી.

મિથ્યાભિમાનતા અંગે જે કોઈ પોતાના મનમાં એમ સમજે છે કે-હું શુભવાન છું, બુદ્ધિમાન છું, વિદ્વાન છું, ધનવાન છું, કળાવાન છું અને ગર્વની ગાંડાઈમાં બીજાને તુમેષ સમજ જનતામાં પોતાની મહત્વતા જણાવવા પ્રયાસ કરે છે તે બધી વાતે વંચિત જ રહે છે અને શિષ્ટ જનતામાં અનાદરનું પાત્ર બને છે.

બોલવામાં અને લખવામાં આશયના ઝોળા

વિક્રમરાજને જૈનધર્મી બનાવનાર શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર

॥ લેખક આચાર્ય શ્રી વિજયપદ્મસૂરિ ॥

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૦૪ થી શરૂ)

ત્રણે ભુવનમાં વિજય પમાડનાર આ ધર્મ-લાલના પ્રભાવે જ્યાં મહોન્મત હાથીઓ રાજ-દરબારમાં મહાલતા હોય, તથા શીઘ્ર ગતિએ ચાલનારા ઘોડા હેપારવ કરી રહ્યા છે, પુષ્કળ સૈન્યાદિ સાધનો શોભી રહ્યા છે, સુંદર સ્ત્રીઓ સેવામાં હાજર રહે, મસ્તકે છત્ર શોભે, આબુ-ખાબુ ચોમેર ચામર વીંળય, આવી ઉત્તમ રાજ્ય-લક્ષ્મી મળે છે. તથા તેવા ધર્મની સાધના કરવાથી અનુક્રમે સ્વર્ગ-મોક્ષના પણ સુખ મળે છે. ખીન્ન આશીર્વાદો આ ધર્મલાલરૂપ આશીર્વાદની આગળ તુરંત સમજવા. આવો મહાપ્રભાવશાળી ધર્મલાલ અમે તમને દીધો છે.

આ ખીના સાંભળીને રાજા વિક્રમાદિત્ય બહુ જ રાજ થયા ને હાથી ઉપરથી નીચે ઉતરીને વંદન કરી નોકરની મારફત એક કોડ સોનૈયા મંગાવીને સૂરિજીની આગળ મૂકીને કહ્યું કે-હે દિવાકરજી મહારાજ ! આપ કૃપા કરીને

આ સોનૈયા સ્વીકારો. એમ બે વાર કહ્યું ત્યારે સૂરિજી મહારાજે વિક્રમને કહ્યું-હે રાજા ! તમે જૈન સાધુના આચારને બાણુતા નથી માટે તમે અમને સોનૈયા આપવા ચાહો છો. જૈન સાધુઓ ધનમાત્રને સેંકડો દોષનું કારણ અને પ્રવ્રજ્યાને નાશ કરનાર બાણીને એક કોડી પાંચ પાસે રાખતા નથી. ૧ લોચ કરવો, ૨ છત્રી જોડાનો ત્યાગ કરીને પગે ચાલતા ઇર્ધ્યાસમિતિ બળવીને વિકાર કરવો, ૩ માધુકરી વૃત્તિએ અચિત્ત નિર્દોષ આહાર પાણી ધર્માધાર શરીરને ટકાવવા માટે ગ્રહણ કરાય, ૪ સંપૂર્ણ જીવહયા પાળવી, ૫ હિત, મિત, પ્રિય, સત્ય વચન ખાસ કારણે બોલાય; માલીકની રબ સિવાય કોઈ પણ ચીજ લેવી નહિ, ૬ સ્ત્રીસંગનો સર્વથા ત્યાગ કરીને નિર્દોષ મન, વચન, કાયાથી બ્રહ્મચર્ય પાળવું, ૭ સંયમ નિર્વાહની ખાતર જ નિર્મમત્વ ભાવે ખાસ જરૂરી વસ્ત્રપાત્રાદિ રાખવા, ૮ છકાયની

પડયા સિવાય રહેતા નથી અને તે સાંભળનાર તથા વાંચનારને અસર કર્યા સિવાય રહેતા નથી, જેથી પરિણામે આશયને અનુસરીને જ લાલ તથા હાનિ કરવાવાળું નીવડે છે.

રહસ્ય બાણુયા સિવાય અને અનુભવ મેળવ્યા સિવાય લણેલું અને બ્રોલેલું કેવળ વાંચીને તથા સાંભળીને અમે પણ કાંઈક છીએ એમ જનતાને બતાવવા કાગળ કાળા કરવા કે થુક ઉડાડવું તે જનતાને હાનિકર્તા જ નિવડે છે; કારણ કે

આવા માણસોને હુદ્રસ્વાર્થ સાધવા ગમે તેવાની પ્રશંસાની જરૂર છે પણ સ્વપરશ્રેયની કાંઈ પણ પરવા હોતી નથી.

ત્યોગી કહેવાતો હોય કે ભોગી કહેવાતો હોય; પણ જ્યાં સુધી નૂઠી પ્રશંસાની પરાધીનતામાંથી મુકાતો નથી-ત્યાં સુધી આધ્યાત્મિક વાતો કરવાનો પણ અધિકારી નથી, તો પછી આત્મિક ગુણો મેળવવાની તો વાત જ ક્યાંથી હોય ?

સંપૂર્ણ-રક્ષા કરવી, ૯ પાંચ ઇંદ્રિયોને, મનને વચ્ચે કરવા, ૧૦ પરીપદ ઉપસર્ગ સહન કરવા, રાત્રિભોજનનો સર્વથા ત્યાગ વગેરે પાળે તે જ જૈન સાધુન્કહી શકાય. (આ પ્રસંગે ગુરુમહારાજે વિસ્તારથી સાધુનો આચાર રાજને સમજાવ્યો હતો.) આ પ્રકારે અમારે આચાર હોવાથી સૌનેયને લેવાની વાત તો દૂર રહી, પણ અમે સ્પર્શ પણ ન કરીએ. આ પ્રમાણે સૂરિજીએ કહ્યું ત્યારે રાજા વિચારમાં પડ્યો કે-મેં આ કોડ સૌનેયા ઈર્ષ દીધાં, તેથી મારાથી તો પાછા લઈ શકાય જ નહિ.

આ પ્રસંગે સૂરિજીએ કહ્યું કે-હે રાજા! જો તમારી ઇચ્છા હોય તો આ શ્રાવકો કોડ સૌનેયા જિનમંદિરોનો ઉદ્ધાર કરવામાં વાપરે. રાજા વિક્રમે કહ્યું-ભલે ખુશીથી તે સૌનેયા જીર્ણોદ્ધારમાં વપરાય. આ રીતે શ્રાવકોએ તે સૌનેયા જીર્ણોદ્ધારમાં વાપર્યાં. આ ણનાવ જોઈને રાજા વિક્રમના હૃદયમાં સચોટ છાપ પડી કે-સાચા ત્યાગી અને નિઃસ્પૃહી જૈન સાધુઓ જ સાચા ગુરુ તરીકે માનીને પૂજવા લાયક છે. તેમની ભક્તિ કરવાથી આત્મા નિર્મલ થાય, ને ઉપદેશ સાંભળવાથી સત્ય ધર્મ સમજાય, ને તે ધર્મને સાધી સંસાર-સમુદ્રનો જરૂર પાર પામી શકાય.

રાજા વિક્રમાદિત્ય આચાર્ય મહારાજશ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજીના વિવિધ તત્ત્વસ્વરૂપને જણાવનારા વ્યાખ્યાનો જુદા જુદા પ્રસંગે સાંભળીને શ્રી જિનધર્મના પૂર્ણરાગી બન્યા. શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરના વિશેષ પરિચયને લઈને રાજા વિક્રમાદિત્ય જૈનધર્મારાધક કઈ રીતે બન્યા તે બીના આગળ જણાવીશ.

એક વખત વિહાર કરતા કરતા સપરિવાર સૂરિજી મહારાજ ચિતોડગઢ પધાર્યાં. ત્યાં રહેલા એક કીર્તિસ્તંભની અંદર દહિવાદના લેદ

તરીકે ગણાતા ‘પૂર્વ’ એવા નામે પ્રસિદ્ધ આગમોની પ્રતો-ગોઠવેલી હતી. સ્તંભનું ઢાંકણ બંધ કરી આબુબાબુ જલ, અગ્નિ વગેરેના ઉપદ્રવથી બચાવનારી ઔષધિઓ લગાડી હતી. સૂરિજી મહારાજે તે ઔષધિઓના ગંધ ઉપરથી વસ્તુઓ જાણીને તેનાથી ભલ્લા શુભવાળી ઔષધિમિશ્રિત પાણી છાંટીને તે(સ્તંભ)ને ખુરસો કર્યો. તેમાંની એક પ્રતને શરૂઆતથી વાંચતાં સર્પ પ વિદ્યા અને સુવર્ણ વિદ્યા સૂરિજીના વાંચવામાં આવી. તેમાં રહેલી સર્પ પ વિદ્યાનો પાઠ ગણીને મંત્રેલા જેટલા સરસવો (સરસના દાણા) જળાશયમાં નાંખે તેટલા ઘોડેસ્વારો તેમાંથી નીકળીને શત્રુના લશ્કરને હરાવીને પાછા અદૃશ્ય થઈ જાય. એ સર્પ પ વિદ્યાનો પ્રભાવ જાણવો. બીજી વિદ્યાનો પાઠ ગણીને મંત્રેલા ચૂર્ણને (લોહ) વગેરેની ઉપર ચોપડવાથી કોટી સુવર્ણ ઉત્પન્ન થાય. (બનાવી શકાય.) એ બીજી સુવર્ણ વિદ્યાનો પ્રભાવ જાણવો. સૂરિજી મહારાજે જે વિદ્યાઓ જાણી લીધા ગાદ જ્યાં આગળ બીજી પાતું વાંચવા જાય છે ત્યાં તો સ્તંભની અધિષ્ઠાત્રક દેવીએ તે પ્રત લઈ લીધી ને સ્તંભ પણ પહેલાંની માફક બંધ થઈ ગયો.

કુમારપુરનો રાજા જૈન થયો

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજી મહારાજ ચિતોડ-ગઢથી વિહાર કરી ફરતા ફરતા કુમારપુર નામના નગરમાં પધાર્યાં. ત્યાંના રાજા દેવપાળે સૂરિજી મહારાજને નમન કરી કહ્યું કે-હે ગુરુમહારાજ! મારા આ કુમારપુર નગરની આબુબાબુના સીમાડાના રાજાઓ મારું રાજ્ય છીનવી લેવાને ચાહે છે, માટે આપ કંઈ કૃપા કરો, તો મારું રાજ્ય સ્થિર થાય ને હું શાંતિમાં જીવન ગુજરું. તે સાંભળીને સૂરિજી મહારાજે લાવિ લાભને જાણી સર્પ પ વિદ્યાના બળે શત્રુના સૈન્યનો ઉપદ્રવ દૂર કરી રાજાની માગણી પૂરી

કરી. આ પ્રભાવ જોઈને દેવપાળ રાજા સૂરિજી મહારાજનો ભક્ત થયો ને ધર્મદેશના સાંભળી જૈનધર્મી બન્યો.

ભૂલની સુધારણા.

રાજા દેવપાલના આગ્રહથી બાંદીજનોથી સ્તુતિ કરાતા સૂરિજી મહારાજ દરરોજ સુખાસન(પાદાબી)માં જોશી રાજસભામાં જવા લાગ્યા. આ પ્રમાદ બીના બાણીને તેમના શુરુ વૃદ્ધ વાદી મહારાજ વેષ બદલીને કુમારપુરમાં આવ્યા. જ્યારે સિદ્ધસેનસૂરિ રાજસભામાં જવાને નીકળતા હતા, તે વખતે તેમના સુખાસનના દંડને વૃદ્ધવાદી પોતાના ખભા ઉપર લઈ અસ્ત-વ્યસ્ત (આઠાઅવળા) ચાલવા લાગ્યા. આમ કરતાં તે વૃદ્ધને જોઈને ગર્વિષ્ઠ સૂરિજી મહારાજ બોલ્યા કે-“ મૂરિ મારમરાક્ષાન્તે (તઃ) સ્કન્ધોઽયં તવ વાઘતિ ” એટલે હે વૃદ્ધ ! ઘણો ભાર ઉપાડવાથી (લાગવાથી) શું તારો ખભો ઢુંગો છે ? તે સાંભળીને વૃદ્ધવાદી બોલ્યા કે-હે સૂરિ ! “ ન વાઘતે સ્કન્ધો વાઘતિ વાઘતે યથા ” એટલે તમે જે બાઘતોને બદલે બાઘતિ બોલ્યા તે પ્રયોગ જેવી બાધા (પીડા) કરે છે, તેવી બાધા (પીડા) મારો ખભો કરતો નથી. આ વચનથી વૃદ્ધવાદીએ સિદ્ધસેનને જણાવ્યું કે તમારે બાધતિને બદલે બાધતો એમ શુદ્ધ પ્રયોગ બોલવો જોઈએ. આ વચન સાંભળીને સૂરિને શંકા થઈ કે-આ રીતે મારી ભૂલ કાઢનાર મારા શુરુ જ હોવા જોઈએ કારણ કે બીજો કોઈ ભૂલ કાઢે જ નહિ. આ વાતનો નિર્ણય થતાં તરત જ સુખાસનમાંથી નીચે ઉતરી તે સૂરિજી વૃદ્ધવાદી મહારાજના ચરણ-કમલમાં વંદન કરી પોતાની ભૂલને અંગે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા. આ ભૂલનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ આત્મશુદ્ધિ કરી રાજા દેવપાલને વિહારની વાત જણાવી. વૃદ્ધવાદીની સાથે તેમણે વિહાર કર્યો.

પ્રાકૃત સૂત્રોને સંસ્કૃત બનાવવાની ઈચ્છા અને તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત.

વૃદ્ધવાદીની સાથે સિદ્ધસેન દિવાકર ઘણો કાલ રહ્યા. શુરુમહારાજ વૃદ્ધવાદી અંતિમ આરાધના કરી દેવતાઈ ઋદ્ધિ પામ્યા. એક વખત સૂરિજી શકસ્તવ(નસુત્યુણું)ના પ્રાકૃત પદો બોલતા હતા. તે સાંભળીને લોકો મશ્કરી કરવા લાગ્યા. આથી સૂરિજી મહારાજ શરમાઈ ગયા. તે અવસરે સંસ્કૃત ભાષાના દૃઢ અભ્યાસી સૂરિજી મહારાજે અભિમાનના આવેશમાં આવીને શ્રી સંઘને કહ્યું કે-“ જો શ્રી સંઘની આજ્ઞા હોય તો હું પ્રાકૃત સૂત્રોને સંસ્કૃત ભાષામાં ગોઠવું. તે સાંભળીને શ્રી સંઘે કહ્યું કે-“ ચારિત્રની ઈચ્છાવાળા બાળ, સ્ત્રી, મંદ અને રૂર્ણ મનુષ્યોના ઉપકારને માટે તત્ત્વજ્ઞ મહાપુરુષોએ પ્રાકૃત ભાષામાં સિદ્ધાંતની રચના કરી છે અને બુદ્ધિમાન મહાપુરુષોને ઉપકાર કરવાની દૃષ્ટિએ તો શ્રી ગણધર ભગવંતોએ ચૌદે પૂર્વોની રચના સંસ્કૃતમાં કરી છે એમ અમે સાંભળ્યું છે, માટે હે સૂરિજી મહારાજ ! આવો વિચાર જણાવવાથી તમે શ્રી તીર્થંકરાદિની મોટી આશાતના કરી છે. તમારે તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ આત્મશુદ્ધિ કરવી જોઈએ. ” સૂરિજીએ સંઘની આજ્ઞાને શિરસાવંધ ગંણી પ્રાયશ્ચિત્ત લીધું. તેમાં સૂરિજીએ સાધુ વેષ ગોપવી અવધૂતનો વેષ ધારણ કર્યો તથા સંયમની આરાધના કરવાપૂર્વક મૌનપણે કોઈ જોગળે નહિ, તે રીતે વિહાર કરવા લાગ્યા. આ નિશ્ચિત્તમાં સાત વર્ષ વીત્યા બાદ સૂરિજી મહારાજ વિહાર કરતાં અનુક્રમે રાજા વિક્રમાદિત્યને પ્રતિબોધવા ઉજ્જયિની નગરીના મહાકાળેશ્વર મહાદેવના મંદિરમાં પધાર્યા.

શિવલિંગ ફાટ્યું ને પાર્શ્વનાથ પ્રકટ થયા.

સૂરિજી મહારાજ એહી મહાદેવને વંદના કર્યા વિના તેની ઉપર પગરાખીને બેઠા. તે

● જોઇને પૂજારીએ કહ્યું કે-પગ ઉઠાવી લઈ મહા-
દેવને નમન કરે! મૌનધારી સૂરિજીએ કાંઈ
પણ ઉત્તર ન દીધો. ત્યારે તેણે (પૂજારીએ)
રાજાને આ વાત જણાવી, તેથી આશ્ચર્ય પામી
ત્યાં આવીને રાજાએ અવધૂતને કહ્યું કે-તમે
મહેશ્વરને વંદના કેમ કરતા નથી? રાજાને
ઉત્તરમાં અવધૂતે જણાવ્યું કે-એમ તાવવાળો
માણસ મોઢક(લાડવા)નો ખોરાક પચાવવા
અસમર્થ હોય, તેમ આ મહેશ્વર મારી સ્તુતિને
સહન કરવા અસમર્થ છે. તે સાંભળીને રાજાએ
કહ્યું કે-હે જટિલ (જટાધારિ અવધૂત!) તમે
એવું વચન ન બોલો. તમે સ્તુતિ કરો તો ખરા,
અમે જોઈએ છીએ કે-આ દેવ તમારી સ્તુતિ
સહન કરે છે કે નહિ? તે પછી સૂરિજી સ્તુતિનો
શ્લોક આ પ્રમાણે બોલ્યા-

॥ સ્વપ્રજાતિવૃત્તમ્ ॥

સ્વયંમુખં ભૂતસહસ્રનેત્રમને-

કમેકાક્ષરમાવલિભ્રમ્ ॥

અવ્યક્તમવ્યાહતવિશ્વલોક-

મનાદિમધ્યાન્તમપુણ્યપાપમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ:-પોતાની મેળે આત્મવીર્યથી જ્ઞાનને
પ્રકટ કરનારા, જ્ઞાનરૂપી હબરો નેત્રને ધારણ
કરનારા, અનેક શુભોને ધારણ કરનાર અદ્વિતીય
અને અવિનાશિલાવ લિંગને ધારણ કરનારા,
અવ્યક્ત સમસ્ત જગતનો જીવોને વ્યાપ્ત નહિ
કરનારા, આદિ મધ્ય તથા અંતરહિત ને પુણ્ય
પાપરહિત એવા દેવને નમસ્કાર હો. ૧

આ રીતે શ્રી મહાવીર પ્રભુની સ્તુતિ કરીને
પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ કરતાં કંથ્યાણ મંદિર સ્તો-
ત્રનું અગિયારમું કાવ્ય બોલતાં શિવલિંગ કાટ્યું
ને તેમાંથી દિવ્યકાંતિવાણું શ્રી અવંતી પાર્શ્વ-
નાથનું ગિંગ પ્રકટ થયું. આશ્ચર્યમાં મગ્ન

બનેલા તમામ જીવોએ આ ચમત્કારી ગિંગને
વંદના કરી માનવ જન્મ કૃતાર્થ કર્યો.

શ્રી અવંતિ પાર્શ્વનાથનો ઇતિહાસ.

વિક્રમરાજા-હે સ્વામી! આ પાર્શ્વ-
નાથના (સંવાદ) નામમાં પહેલો અવંતિ શબ્દ
છે, તેવું શું કારણ?

અવધૂત-હે રાજા! આ ઉત્તરચિનીતું
બીજું નામ અવંતી નગરી છે, તેનું કારણ એ
કે-આ ચોવીશીના પહેલા તીર્થ કર શ્રી કપલ-
દેવના અવંતી નામના પુત્રે તે વસાવી હતી.
અહીંના રહીશ અવંતિ સુકુમાલના પુત્રે પોતાના
પિતાના સ્મરણાર્થે આ પાર્શ્વનાથનું ગિંગ
બરાવી, આર્થસુકુસ્તિસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી
પોતે બંધાવેલા આ મંદિરમાં સ્થાપન કર્યું,
તેથી અવંતિ પાર્શ્વનાથ કહેવાયા. એટલે શરૂ-
આતમાં અવંતી શબ્દ સાથે આ ગિંગ પ્રસિદ્ધિ
પામ્યું.

રાજા-અવંતિસુકુમાલનું જીવન કૃપા કરી
ટૂંકમાં જણાવો.

અવધૂત-હે રાજા! આ નગરીમાં પહેલાં
લદ્ર નામે શેઠ ધર્મ ગયા. તે મહાધર્મી હતો.
તે શ્રાવકને લદ્રા નામે સ્ત્રી હતી. નલિનીશુદ્ધમ
વિમાનના દેવતાઈ સુખ ઘણો કાળ લોગવીને
એક દેવ, દેવતાઈ આયુષ્ય પૂર્ણ થયા બાદ
લદ્રાની કુક્ષિમાં અવતર્યો. ઉત્તમ ગર્ભના પ્રભાવે
માતાને સારા ઢોહદ થયા. તે ભદ્રશેઠે પૂર્ણ કર્યાં.
બાદ અવસરે લદ્રા શેઠાણીએ મુંદર રૂપને ધારણ
કરનાર પુત્રને જન્મ આપ્યો, અવસરે અવંતી
નગરમાં જન્મ્યો, ને સુકુમાલ હોવાથી માતા
પિતાએ પુત્રનું અવંતીસુકુમાલ નામ પાડ્યું.
અનુક્રમે તે કલાક્યાસ કરી જ્યારે જુવાન થયો
ત્યારે માતાપિતાએ તેને બત્રીશ સ્ત્રીઓ પરણાવી.
તે સર્વ પ્રકારે સુખમય જીવન જીવરતો હતો.
એક વખત તે ઝરુખામાં બેઠો હતો ત્યારે તેને

નજીકમાં રહેલા આર્યસુહસ્તિસૂરિના મુખથી જોલાતા નલિનીગુહમ વિમાનના વર્ણનવાળું અધ્યયન સાંભળીને નતિસ્મરણુજ્ઞાન થયું. એટલે તેણે સૂરિજીની પાસે જઈને પૂછ્યું કે- હે ગુરુમહારાજ ! શું તમે નલિનીગુહમ વિમાન-માંથી અહીં આવ્યા છો ? ગુરુ જોડ્યા-ના, પરંતુ સર્વસકથિત શાસ્ત્રોના આધારે અમે તેનું સ્વરૂપ જાણીએ છીએ.

અવંતિસુકુમાલ—તે નલિનીગુહમ વિમાનના મુખ શી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?

આર્યસુહસ્તિ—નિર્મલ આરિત્રની આરાધના કરવાથી સૌર્ધર્મદેવ લોકમાં રહેલા તે વિમાનના મુખ પામી શકાય. તે સાંભળીને તરત જ તેણે પરમ ઉદ્ધાસથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. હંમેશાં તપસ્યા કરવાને અશક્ત હોવાથી તે અવંતિસુકુમાલ મુનિરાજ ગુરૂની આજ્ઞા લઈ અનશન ગ્રહણ કરીને રમશાનમાં કાઉસસગગધ્યાને ઊભા રહ્યા. તે સમયે તેના પાછલા ભવની અપમાન પામેલી (દ્રેષણી) સ્ત્રી મરીને જે હાંલ શિયાલણી થઈ હતી, તે પોતાના બચ્ચાં સાથે અહીં આવી, અને પૂર્વના વૈરને લીધે તે શિયાલણી મુનિના શરીરને આવી જવા લાગી. ત્રણ પહોરમાં મુનિનું આખું શરીર ખાઈ ગઈ. એટલે ચોથા પહોરમાં અવંતિ મુનિરાજ શુભધ્યાને મૃત્યુ પામી નલિનીગુહમ વિમાનમાં દેવપણે ઉપજ્યા. તેની માતા ભદ્રાએ સવારે આ બીના જાણી વૈરાગ્યવાસિત થઈને અવંતિ સુકુમાલની બત્રીશ સ્ત્રીઓમાંની એક ગર્ભાણી સ્ત્રી સિવાય બાકીની એકત્રીશ સ્ત્રીઓ સાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પરમ ઉદ્ધાસથી તેની આરાધના કરી આત્મ કલ્યાણ કર્યું. તે ગર્ભાણી સ્ત્રીએ યોગ્ય અવસરે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. અનુક્રમે તે મોટો થયો, ત્યારે તેણે પોતાના પિતાના મૃત્યુસ્થાને આ પ્રાસાદ કરાવી તેમાં આ શ્રી

પાર્શ્વનાથ સ્વામિનું ગિંબ સ્થાપન કર્યું. અનુક્રમે કેટલેક કાળે બ્રાહ્મણોએ આ ચમત્કારી શ્રી પાર્શ્વનાથના ગિંબની ઉપર શિવલિંગ સ્થાપન કર્યું. તેથી હે રાજન ! તે શિવ અમારી કરેલી સ્તુતિને કેમ સહન કરી શકે ? આ બીના સાંભળીને રાજા વિક્રમાદિત્ય ઘણો જ રાજ થયો. તેના હૃદયમાં એવી દૃઢ છાપ પડી કે-શ્રી જૈનેન્દ્રશાસન એ સત્ય દર્શન છે, સત્ય ધર્મ છે, અરિહંત પરમાત્મા એ જ સાચા દેવ, ને મહાવ્રતોના સાધવિક સ્પૃહી મહાત્માઓ જ સાચા ગુરુ કહી શકાય. આ પ્રસંગે અવધુતના વેષમાં રહેલા શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર મહારાજે યથાર્થ દેવ-ગુરુ-ધર્મનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમન્વયું. તેથી તે રાજા મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરી સમ્યકદર્શનશુભને પામ્યો. ગુરૂની પાસે શ્રાવકના બારે વ્રતોનું સ્વરૂપ સમજીને બાર વ્રતધારી શ્રાવક થયા.

રાજા વિક્રમાદિત્ય તે મહાપ્રભાવશાળી અવંતિ-પાર્શ્વનાથના ગિંબને આ મહાકાલ નામના મંદિરમાં સ્થાપન કરાવીને હંમેશાં પૂર્ણ ઉદ્ધાસથી ત્રણ કાલ પૂજવા લાગ્યા. આ મંદિરના નભાવને માટે તેણે હજાર ગામની આવંક અહીં વપરાય એ રીતે ભવિષ્યની પણ વ્યવસ્થા કરી લીધી. ગુરુમહારાજને ભાવથી વંદન કરી વિક્રમાદિત્ય સ્વસ્થાને ગયા. શ્રીસંઘ સિદ્ધસેન-સૂરિના પ્રભાવે થયેલી શ્રી જૈનેન્દ્રશાસનની આ અતિશય પ્રભાવના જાણીને બહુ પ્રસન્ન થયો. પરિણામે શ્રી સંઘે દિવાકરજીના આલોચણના પાંચ વર્ષો જે બાકી હતા તે માફ કરીને તેમને સૂરિપદે સ્થાપન કર્યા.

ઝોંકારપુરમાં શ્રી જૈન મંદિર..

શ્રીસિદ્ધદિવાકરજી મહારાજ અહીંથી (અવંતિમાંથી) વિહાર કરીને દ્રવતા દ્રવતા શ્રી ઝોંકારપુરમાં પધાર્યા. તેમની અપૂર્વ ધર્મ-દેશના

સાંભળીને ઝડુ જ સંતુષ્ટ થયેલા શ્રાવકોએ શ્રી દિવ્યકરણને આ પ્રમાણે વિનંતિ કરી કે-હે શુરભદ્રારાજ ! અહીં જિનપૂજા, જિનદર્શન કરવા માટે શ્રી જિનમંદિરની ખાસ જરૂરિયાત છે. પણ મિથ્યાત્વીઓના બેરતને લઇને અમારી મહેનત સફલ થતી નથી. અમે આહીએ છીએ કે-આપ શુરદેવના પસાયથી અહીં શ્રી જિનમંદિર થાય, તો અમે નિરાંતે પરમ ઉદ્ધાસથી શ્રી જિનેશ્વરદેવની ભક્તિ કરી માનવજન્મ સફળ કરીએ. આ કાર્યને સિદ્ધ કરવા સિદ્ધસેનદિવાકરણ મહારાજ પાછા ઉજ્જયિનીમાં આગ્યા ને રાજસભાના દરવાજે ઊભા રહેલા દ્વારપાળને એક શ્લોક આપી કહ્યું કે-આ શ્લોક રાજા વિક્રમાદિત્યને આપી, તેના જવાબમાં જે જણાવે તે મને અહીં કહી જાજે. તે શ્લોક આ પ્રમાણે બાળ્યો.

॥ અનુબુદ્ધવૃત્તમ્ ॥

મિશ્રુદિદ્ધુરાયાતસ્તિવૃત્તિ દ્વારિ વારિતઃ ॥

હસ્તન્યસ્તચતુઃશ્લોકઃ, કિંવાડગચ્છતિ ગચ્છતિ

અર્થ:-એક લિશુક તમારા દર્શન કરવા આહો છે, પણ દ્વારપાલે અંદર આવતા તેને અટકાવ્યો, તેથી તે હાથમાં ચાર શ્લોક લઇને દરવાજે ઊભો છે. તે તમને પૂછાવે છે કે-તે આવે કે નાથ. (૧) આ શ્લોક લઇને દ્વારપાલે રાજાને આપ્યો. રાજા વિક્રમે આ શ્લોકનો ભાવ બાળીને જવાબમાં નીચે જણાવેલો શ્લોક દ્વારપાલને લઇને કહ્યું કે-આ શ્લોક તે લિશુકને આપજે તે શ્લોક આ પ્રમાણે.

॥ અનુબુદ્ધવૃત્તમ્ ॥

દીયતે દશલક્ષાણિ, શાસનાનિ ચતુર્દશ ॥

હસ્તન્યસ્તચતુઃશ્લોકઃ, યદ્વાડગચ્છતુ ગચ્છતુ

અર્થ:-જેના હાથમાં ચાર શ્લોક છે, તે

લિશુકને દશ લાખ રૂપિયા ને ૧૪ ગામ આપવામાં આવે છે. તેને અહીં મારી પાસે આવવું હોય તો ભલે આવે ને જવું હોય તો ભલે નાથ. ૨

દ્વારપાળે આપેલા આ શ્લોકનો ભાવ બાળીને શ્રી દિવાકરણ મહારાજ રાજસભામાં-પધાર્યા. રાજાએ પોતાના ધર્મશુરના દર્શન કરી વંદનાપૂર્વક રાજ ધર્મને યોગ્ય આંસને બેસવા વિનંતિ કરી. સૂરિશ્વરમહારાજ બેસીને દરેક દિશામાં રાજાની સન્મુખ એકેકે શ્લોક બોલ્યા. તે વખતે રાજા વિક્રમ પંચ દરેક શ્લોક સાંભળીને દિશા બદલીને બેઠો. એટલે જેમ જેમ સૂરિશ્વર એકેકે શ્લોક બોલવા લાગ્યા, તેમ તેમ તે રાજા દિશા બદલીને બેઠો. તે ચાર શ્લોક શ્લોકો આ પ્રમાણે બાળ્યા.

અનુબુદ્ધવૃત્તમ્-

અપૂર્વેયં ધનુર્વિદ્યા, ભવતા શિક્ષિતા કુતઃ ? -

માર્ગજૌષઃ સમમ્યેતિ, ગુણો યાતિ દિગન્તરમ્ ॥

અર્થ:-જે(ધનુર્વિદ્યા)માં માર્ગજૌષે સમૂહ સમીપે આવે છે, ને શુભ દૂર દિગન્તરમાં નાથ છે, આવી ધનુર્વિદ્યા, હે રાજા ! તમે કયાંથી શીખ્યા ? (તે કહો) આ શ્લોકમાં જણાવેલા ‘માર્ગજૌષ’ શબ્દના ૧ માર્ગજૌષિખારી, અને ૨ જાણુ આ બે અર્થો તથા શુભ શબ્દના ૧ દોરી અને ૨ દાનાદિ સફળ્યો (લક્ષણથી સફળ્યોની કીર્તિ) આ બે અર્થો તરફ લક્ષ્ય રાખીને વિરોધરૂપ અર્થ પ્રકટ કરી તેનો પરિહાર કરવો. તે આ પ્રમાણે-ધનુર્ધારી જ્યારે જાણુ ફેંકે ત્યારે માર્ગજૌષ-જાણુ દૂર નાથ ને શુભ એટલે દોરી નજીકમાં રહે એવું બને છે. અને અહીં વિક્રમ-રાજા જ્યારે દાન આપતા હતા ત્યારે માર્ગજૌષ-માણજૌષે નજીકમાં આવતા હતા ને તેના શુભ-દાનાદિ શુભ્યોની કીર્તિ દૂર દશે દિશામાં ફેલાતી હતી આ રીતે વિરોધાર્થનો પરિહાર તે બે અર્થો તરફ લક્ષ્ય રાખીને કરી શકાય. ૧

આ શ્લોક સાંભળીને વિક્રમાદિત્યે દિશા બદલીને ધીલ દિશામાં સુખ રાખ્યું ત્યારે સિદ્ધસેનદિવાકર આ પ્રમાણે બીજો શ્લોક બોલ્યા.

॥ અનુષ્ટુબ્ધત્તમ ॥

સરસ્વતી સ્થિતા વક્ત્રે, લક્ષ્મીઃ કરસરોરુહે ॥

કીર્તિઃ કિં કુપિતા રાજન્ !, યેન દેશાન્તરં ગતા

અર્થ:—હે રાજન્ ! સરસ્વતી તો તમારા સુખમાં રહી છે, અને લક્ષ્મી હસ્તકમળમાં રહી છે છતાં તારી કીર્તિ કેાપાયમાન થઈને દેશાંતરમાં કેમ ચાલી ગઈ ? ૨

આ શ્લોક સાંભળીને રાજાએ ત્રીજી દિશામાં સુખ ફેરવ્યું ત્યારે સૂરિજી આ પ્રમાણે ત્રીજો શ્લોક બોલ્યા.

॥ અનુષ્ટુબ્ધત્તમ ॥

સર્વદા સર્વદોડસીતિ, મિથ્યા સંસ્તૂયસે વૃધૈઃ ॥

નારયો લેમિરે પૃથ્ઠં, ન વક્ષઃ પરયોપિતઃ ॥૩॥

અર્થ:—હે રાજન્ ! તમે શત્રુને તમારી પીઠ આપતા (બતાવતા) નથી, ને પરસ્ત્રીને વક્ષઃસ્થળ (છાતી) આપતા નથી છતાં તમે હંમેશાં સર્વ (પદાર્થ) ને આપો છો. આ રીતે પડિતો જે તમારી સ્તુતિ કરે છે, તે સાચી નથી (ખોટી છે.) ૩

આ શ્લોક સાંભળીને રાજા એથી દિશામાં સુખ ફેરવી બેઠા ત્યારે સૂરિજી આ પ્રમાણે શ્લોક બોલ્યા.

॥ અનુષ્ટુબ્ધત્તમ ॥

કીર્તિસ્તે જાતજાડયેવ, ચતુરમ્ભોધિમજ્જનાત્ ॥

આતપાય ધરાનાથ ! ગતા માર્ત્તંડમંડલમ્ ॥૪॥

અર્થ:—હે રાજન્ ! તમારી કીર્તિ આર સમુદ્રમાં મગ્ન થવાથી તેને બાણે ટાઢ ચઢી હોય તેથી તે આતપ લેવા માટે (ગરદી

ફર કરવા માટે) સૂર્યમંડલ તરફ ચાલી ગઈ. એટલે અહીં સમુદ્રના છેડા સુધી તમારી કીર્તિ ફેલાઈ ગઈ છે એમાં તો નવાઈ શી ? પણ તે ઉપરાંત દેવલોકમાં પણ તમારી કીર્તિ જવાય છે- દેવો પણ તમારા વખાણ કરે છે.

આ રીતે ચારે શ્લોકો સાંભળીને બહુ જ રાજા થઈને વિક્રમાદિત્યે સૂરિજી મહારાજને કહ્યું કે—હું તમને ચારે દિશાનું મારું રાજ્ય આપું છું, તે તમે ગ્રહણ કરીને મને કૃતાર્થ કરો. સૂરિજી-મહારાજે રાજાને કહ્યું કે—અમે એક કોડી પણ ન રાખી શકીએ, તો પછી રાજ્યને કંઈ રીતે ગ્રહણ કરી શકીએ? રાજ્યનું પાલન કરવું ને સંપૂર્ણ સંયમની સાધના કરવી, એ બે તફત વિરુદ્ધ વસ્તુ છે. ત્યાગી પુરુષો નિઃસ્પૃહ હોવાથી આવા અનેકવિધ ઉપાધિઓની વિડંગનાથી ભરેલા રાજ્યની મનથી પણ ચાહના કરે જ નહિ. તમારું આ રાજ્ય, તે મહારાજાદિ (યુદ્ધાદિ) પ્રવૃત્તિમય છે, ને અમારું ખરું રાજ્ય એ પરમ નિવૃત્તિમય છે. વ્યાવહારિક રાજ્ય એ વાસ્તવિક (આત્મિક) રાજ્ય છે જ નહિ, એમ બાણીને શ્રી.ઋષભાદેવ ભગવંતના હૃદય પુત્રોએ તેવા તુચ્છ રાજ્યનો ત્યાગ કરીને પ્રભુ ઋષભદેવની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી, ને પરમ ઉલ્લાસથી તેની સાત્ત્વિકી આરાધના કરીને તે સર્વ મોક્ષે ગયા. તે જ પ્રમાણે ભરત ચક્રી વગેરે ભવ્ય છવો પણ છ ખંડ ઋક્ષિનો ત્યાગ કરી નિર્મલ સંયમની આરાધના કરી મોક્ષના અવ્યાગાધ સુખ પામ્યા. તમારું રાજ્ય અનેક પ્રધારના ભયથી ભરેલું છે, ને અમારું રાજ્ય એ તફત નિર્ભય છે, માટે ક્યો ડાહ્યો માણસ આવા વ્યાવહારિક રાજ્યની ચાહના કરે ? સૂરિજીના અર્પણ ત્યાગલાવનાથી ભરેલા વચનો સાંભળીને બહુ જ સંતોષ પામેલા વિક્રમાદિત્યે સૂરિજી મહારાજને હાથ જોડીને પૂછ્યું કે—જ્યારે આપને રાજ્યની ઈચ્છા નથી,

તો આપની શી ઇચ્છા છે ? ઉત્તરમાં સૂરિજીએ જણાવ્યું કે-હે રાજન્ ! ઓંકારપુરમાં શ્રી જિન-મંદિર નથી, તેથી ત્યાંના શ્રાવકો પ્રભુપૂજ કરી શકતા નથી માટે તમે મહાદેવના પ્રાસાદ-થી જોયો શ્રી જિનપ્રાસાદ બંધાવી આપો, ને તેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં ગિળને પ્રતિષ્ઠિત કરાવી દો, તો શ્રાવકો પરમ ઉદ્ધાસથી જિનદર્શન-પૂજાદિનો લાલ મેળવી આત્મ-કલ્યાણ જરૂર કરશે. તમારા જેવા પરમાર્હત દાનવીર રાજાઓ પહેલાં પણ ઘણાં જિનમંદિરો બંધાવી તથા શ્રી જિનગિળોની પ્રતિષ્ઠા કરાવી પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ઉપાર્જન કરી બંને ભવ સફલ કરી ગયા, તેમ તમારે પણ કરવું એ શ્રાવક ધર્મને ઉચિત છે, બંને ભવમાં મહા-કલ્યાણકારી છે. સૂરિજી મહારાજની આ માગણી સફળ સ્વીકારી રાજા વિક્રમાદિત્યે તરત જ ઓંકારપુરમાં અધિક ઊંચાઇવાળું શ્રી પાર્શ્વ-નાથનું મંદિર બંધાવી દીધું.

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજી મહારાજ પૃથ્વી-તલ પર વિચરતા વિચરતા દક્ષિણ દેશમાં ગણાતા શ્રી પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં (પેઠાણમાં) પધાર્યા. આ વખતે સૂરિજી મહારાજે જ્ઞાનોપયોગથી જાણ્યું કે-હવે મારા આયુષ્યનો અંત નજીક છે તેથી તેઓશ્રી સર્વ જીવોને ખમાવીને સમાધિમરણનું વિધાન કરીને આ વિનશ્વર ઔદારિક દેહનો ત્યાગ કરી વિશિષ્ટ દેવતાઇ ઋદ્ધિને પામ્યા. આવા મહાપુરુષ કાલધર્મ પામ્યા તેથી જાહુ દિલગીર થયેલા પ્રતિષ્ઠાનપુરના શ્રી સંઘે આ સમાચાર ચિતોડગઢમાં જણાવવા માટે એક કુશળ પ્રાણીને ત્યાં મોકલ્યો. તે પ્રાણી ચિતોડ-ગઢમાં આવીને ટેલ નાંખતો નાંખતો અર્ધો શ્લોક આ પ્રમાણે વારંવાર બોલવા લાગ્યો.

ઈદાનીં વાદિચ્છોત્તા, ઘોતન્તે દક્ષિણાપથે ।
એટલે હાલમાં વાદિરૂપી આગીઆ જંતુઓ

દક્ષિણ દેશમાં ચક્રચકાટ (પ્રકાશ) કરી રહ્યા છે. આ બે પદ સાંભળીને સિદ્ધસેન દિવાકરની બેન સરસ્વતી સૂરિજીના મરણને જાણીને આ પ્રમાણે અર્ધો શ્લોક બોલી—

નૂનમસ્તંગતો વાદી સિદ્ધસેનો દિવાકર ।
એટલે નહી વાદી શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર અસ્ત થયા (કાલધર્મ પામ્યા) એ પ્રાણીના બે પદ પરથી જણાય છે. યોગ્ય અવસરે પ્રાણીએ શ્રી સંઘ વગેરેને તથા સૂરિજીના જીવેન સરસ્વતી વગેરેને કાલધર્મની તમામ ખીના જણાવી. તે સાંભળી તમામ લોકો જાહુ જ દિલગીર થયા. જેમ સિંહનો શબ્દ સાંભળીને મોટા મોટા બલવંત હાથીઓ પણ પોતાનો મદ તણ દે તેમ વૃદ્ધવાદી અને સિદ્ધસેન દિવાકરનો શબ્દ સાંભળીને ન્યાયશાસ્ત્રાદિમાં પ્રવીણ વાદીઓ પણ ગર્વનો ત્યાગ કરતા હતા.

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજી મહારાજની બા-બતમાં આથી વધુ ખીના મળી શકી નથી. તે માટે પ્રયત્ન ચાહુ છે. અવસરે મળેલી ખીના જણાવવા લાવના છે. પૂજ્ય શ્રી દિવાકરજી મહારાજની દેશના દેવાની શૈલી અપૂર્વ હતી. તેના જ પ્રતાપે તેઓશ્રી દેવપાદ રાજા તથા રાજા વિક્રમાદિત્ય વગેરેને જૈનધર્મી બનાવી શક્યા. ચોદ સો ચુમાલીસ અર્ધો બતાવનાર શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ, વાદિ દેવસૂરિ, મુનિરતનસૂરિ, પ્રભાચંદ્રસૂરિ, પ્રભુમનસૂરિ, કલિકાલસર્વજ્ઞશ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજ વગેરે મહાપુરુષોએ પણ તેઓશ્રી પ્રત્યે મુંદર જાહુમાન પ્રકટ કર્યું છે. તે નીચે જણાવેલા શ્લોકો ઉપરથી સાબિત થાય છે—

સુઅકેવાલિણા જઓ મળિયં
તથા આયરિયસિદ્ધસેણેણ,
સમ્મર્દપદદિઝજસેણ ॥

દૂસમનિસાદિવાગર—

કમ્પત્તળઓ તદસ્કેળ ॥૧૦૪૮॥

અર્થ—સન્મતિ અર્થની રચના કરવાથી જેમણે સ્થિર યશ મેળવ્યો છે, ને જે હૃદયમ કાળરૂપી અંધકારમય રાત્રિને દૂર કરવા સૂર્ય જેવા હતા તેથી ‘દિવાકર’ જેવા નામે પ્રસિદ્ધ શ્રુતકેવલી શ્રી સિદ્ધસેનસૂરિજી મહારાજે કહ્યું છે કે—પરસ્પર અપેક્ષાવાળા કાલાદિ પાંચે પદાર્થો જગતના વિવિધ બનાવોમાં કારણ છે વગેરે. અને શ્રી વાદિદેવસૂરિ મહારાજ સ્થા-દાદરનાકરમાં જણાવે છે કે—

॥ વસંતતિલકાવૃત્તમ્ ॥

શ્રીસિદ્ધસેનહરિમદ્રમુખાઃ પ્રસિદ્ધા—

સ્તે સૂર્યો મયિ ભવન્તુ કૃતપ્રસાદાઃ ॥

યેષાં વિમુશ્ય સતતં વિવિધાન્ નિર્બંધાન્,

શાસ્ત્રં ત્રિકીર્ષતિ તનુપ્રતિમોઽપિ માદૃક્ ॥૧॥

અર્થ—જે પૂજ્યપુરુષોના રચેલા બુદ્ધા બુદ્ધા અથોના વિચાર કરીને મારા જેવો અદ્ય બુદ્ધિવાળો પણ સાધુ નવીન શાસ્ત્ર બનાવવાને આહિ છે, તે શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિ, હરિભદ્ર-સૂરિ વગેરે ગુરુવર્યો મારી ઉપર પ્રસાદવાળા થાઓ ૧

તથા પૂર્ણિમા ગચ્છતા શ્રી સમુદ્રસૂરિના શિષ્ય સુનિરતનસૂરિ મહારાજે પાટણમાં વિં સં ૧૨૫૨માં જગદેવ મંત્રીની પ્રાર્થનાથી બનાવેલા શ્રી અમમચરિત્રમાં જણાવ્યું છે કે—

॥ અનુષ્ટુપ્વૃત્તમ્ ॥

ઉદિતોઽર્હનમતવ્યોમ્નિ, સિદ્ધસેનો દિવાકરઃ ॥

ચિત્રં ગોમિઃ ક્ષિતૌ જદ્રે, કવિરાજબુધપ્રસાઃ ॥૧॥

આ શ્લોકમાં કર્તાએ શ્રી સિદ્ધસેનસૂરિ-શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનરૂપી આકાશને વિકસ્વર કરવા સૂચ્ય જેવા થઇ ગયા. વગેરે બીના જણાવી છે.

તથા શ્રી પ્રભાવંક ચરિત્રમાં શ્રી પ્રભાચંદ્ર-સૂરિજીએ જણાવ્યું છે કે—

સ્ફુરંતિ વાદિવદ્યોતાઃ, સાંપ્રતં દક્ષિણાપથે ॥

નૂનમસ્તંગતો વાદી, સિદ્ધસેનો દિવાકરઃ ॥૧॥

અર્થ—શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર અસ્ત થયાઃ એટલે કાલધર્મ પામ્યા, તેથી દક્ષિણાપથમાં હાલ વાદીરૂપી આગીઆ ધૂમી રહ્યા છે ૧

તેમજ વિં સં ૧૩૨૪ માં શ્રી પ્રહુન્ન-સૂરિએ બનાવેલા શ્રી સમસાદિત્ય સંક્ષેપમાં જણાવ્યું છે કે—

તમઃસ્તોમં સ હન્તુ, શ્રીસિદ્ધસેનો દિવાકરઃ ॥

યસ્યોદયે સ્થિતં મૂકૈ-રુદ્ધકૈરિવ વાદિભિઃ ॥૧॥

અર્થ—જેનો ઉદય થતાં (જેની હયાતીમાં) જેમ સૂર્યોદયે ધ્રુવડ મૂંગા(અંધ) થઇ બંધ તેમ વાદીઓ બોલતા અંધ થઇ ગયા, તે સિદ્ધ-સેન દિવાકરજી અમારા અજ્ઞાનરૂપી અંધકારના સમૂહને હણ્યા ૧

ન્યાયાચાર્ય યશોવિજય મહારાજે આઠ પ્રભાવકની સજ્જાયામાં શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરને આઠમા પ્રભાવકે તરીકે જણાવ્યા છે.

દિવાકરજીના અર્થોના દૂંક પરિચય અલગ લેખમાં કરાવ્યો છે, તે ત્યાંથી જાણી લેવો. ઐતિહાસિક ઉપલબ્ધ સાધનોના આધારે બહુ જ દૂંકમાં શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરની બીના જણાવી છે. લખ્યજીવો આ મહાપુરુષના પગલે આવી આત્મકલ્યાણ કરે, એ જ હાર્દિક લાવના.

વાદ-પ્રતિવાદના ભેદ-પ્રભેદો

લેખક:—મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી (સંવિગપાત્રિક)

વાદ એ વાદી અને પ્રતિવાદી એ બન્નેથી સંબંધ રાખે છે. વાદી અને પ્રતિવાદી એ બન્નેની વચનપ્રવૃત્તિ પરપક્ષનિરાસ અને સ્વ-પક્ષસિદ્ધિ માટે હોય છે. આ ઉદ્દેશથી થતી વચનપ્રવૃત્તિને 'વાદ' કહેવામાં આવે છે. વાદનો પ્રારંભ એ પ્રકારની ઇચ્છાથી ઉદ્ભવે છે. એક વિજયલક્ષ્મીની ઇચ્છાથી અને બીજી તત્ત્વનિષ્ઠ્યની ઇચ્છાથી. આ ઉપરથી વાદી-ઓમાં કેટલાક વિજયલક્ષ્મીની ઇચ્છાવાળા અને કેટલાક તત્ત્વનિષ્ઠ્યની સ્પૃહાવાળા હોય છે. અને એથી 'જિગીયુ' તથા 'તત્ત્વ-નિર્ણીનીયુ' એમ વાદી-પ્રતિવાદીના બે ભેદો પડે છે. તત્ત્વનિર્ણીનીયુ પણ બે વિભાગોમાં વિભક્ત થાય છે—એક સ્વાત્મતત્ત્વનિર્ણીનીયુ (સ્વ-સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણય કરવા ઇચ્છનાર) અને બીજા પરત્વતત્ત્વનિર્ણીનીયુ (પ્રતિ-પક્ષીને તત્ત્વનિર્ણય કરી આપવા ઇચ્છનાર) વળી પરત્વતત્ત્વનિર્ણીનીયુ પણ બે ભેદોમાં વહેંચી શકાય છે. એક તે ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાનવાન્ અર્થાત્ અસર્વજ્ઞ અને બીજા સર્વજ્ઞ. આ પ્રમાણે ગણતરી કરતાં વાદી-પ્રતિવાદીના ચાર ભેદો થાય છે, તે આવી રીતે—

૧ જિગીયુ, ૨ સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ, ૩ પરત્વતત્ત્વનિર્ણીનીયુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની અને ૪ પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્તસર્વજ્ઞ.

આ ચાર પ્રકારના વાદી તથા પ્રતિવાદી ધર્મો. એક એક વાદી સાથે એક એક પ્રતિવાદીનો વાદ માનતા વાદના ઝોળ ભેદ પડે છે. તે આવી રીતે—

પ્રથમ જિગીયુ સાથે સંબંધ રાખતા ચાર ભેદો—

(૧)

જિગીયુ સાથે જિગીયુ ૧, સ્વાત્મામાં તત્ત્વ-નિર્ણયેચ્છુ સાથે જિગીયુ ૨, પરત્વતત્ત્વ-નિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સાથે જિગીયુ ૩, અને પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્તસર્વજ્ઞ સાથે જિગીયુ ૪.

(૨)

બીજા સ્વાત્મતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુની સાથે સંબંધ રાખતા ચાર ભેદો—

સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે જિગીયુ ૧, સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ૨, પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સાથે સ્વાત્મામાં તત્ત્વ-નિર્ણયેચ્છુ ૩ અને પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની સાથે સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ૪.

(૩)

ત્રીજા પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સાથે સંબંધ રાખતા ચાર ભેદો—

પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સાથે જિગીયુ ૧, સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની ૨, પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સાથે પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની ૩. અને પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળ-જ્ઞાની સાથે પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપ-શમિક જ્ઞાની ૪.

(૪)

ચોથા પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની સાથે સંબંધ રાખતા આર લેહો—પરત્વતત્ત્વ-નિર્ણય પ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની સાથે જિગીષુ ૧, સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે પરત્વતત્ત્વ-નિર્ણય પ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની ૨, પરત્વતત્ત્વ-નિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સાથે પરત્વ-તત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની ૩ અને પરત્વ-તત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની સાથે પરત્વ-તત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની. ૪.

આ પ્રમાણે આર આર લેહના આર વર્ગ પાડતાં વાદના સોળ લેહ થવા છતાં પણ પ્રથમ ચતુષ્ક વર્ગમાં બીજો લેહ, દ્વિતીય ચતુષ્ક વર્ગમાં પ્રથમ તથા દ્વિતીય એમ બે લેહો અને ચતુર્થ ચતુષ્ક વર્ગમાં ચોથો લેહ એમ કુલ આર લેહો કાઢી તાંબવા બેઠાએ; કેમકે જિગીષુ સાથે સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુનો વાદ હોઈ શકતો નથી, કારણ એ છે કે—સ્વાત્મામાં તત્ત્વ નિશ્ચય ચાહવાવાળો ખુદ જ તત્ત્વજ્ઞાનની તૃપ્તિ જ્યારે વ્યાકુળ છે, તો પછી તે વિજયલક્ષ્મીની આકાંક્ષા રાખનાર સાથે વાદભૂમિનો સંબંધ ધરાવવા શી રીતે યોગ્ય કહી શકાય? અર્થાત્ ન કહી શકાય. એ માટે પ્રથમ ચતુષ્ક વર્ગનો બીજો લેહ વાદભૂમિથી બહાર છે અને એ જ કારણથી દ્વિતીય ચતુષ્ક વર્ગનો પ્રથમ લેહ પણ નિરસ્ત થઈ જાય છે. હવે જ્યાં બન્ને વ્યક્તિઓ સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ હોય ત્યાં તે બન્ને પરસ્પર વાદ કરવાને અધિકારી નથી એ સુસ્પષ્ટ છે. એથી દ્વિતીય ચતુષ્ક વર્ગનો બીજો લેહ નીકળી જાય છે. બન્ને કેવળજ્ઞાની-ઓનો વાદ અસંભવ જ હોવાથી ચતુર્થ ચતુષ્ક વર્ગનો ચોથો લેહ પણ બીજો જાય છે. આમ આર લેહો નીકળી જતાં વાદભૂમિકાના બાર પ્રકારો ઘટે છે, તે આવી રીતે—

જિગીષુ સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે વાદ—પ્રતિવાદ કરી શકે નહિ, એ સિવાય ત્રણેની ૧ જિગીષુ, ૨ પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની અને ૩ પરત્વતત્ત્વનિર્ણય-પ્રવૃત્ત સર્વજ્ઞ વાદ—પ્રતિવાદી કરી શકે છે.

સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ જિગીષુ સાથે તેમજ સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે વાદ—પ્રતિવાદ કરવાને લાયક નથી. તે સિવાય પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ અસર્વજ્ઞ અથવા સર્વજ્ઞ સાથે વાદ—પ્રતિવાદ કરવાને યોગ્ય છે.

પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ અસર્વજ્ઞ, જિગીષુ વિગેરે આરેની સાથે વાદ—પ્રતિવાદ કરવાને યોગ્ય છે.

પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત સર્વજ્ઞ સાથે જિ-ગીષુ ૧, સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે પરત્વ તત્ત્વનિર્ણય સર્વજ્ઞ ૨, અને પરત્વ-તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ અસર્વજ્ઞ સાથે પરત્વતત્ત્વ-નિર્ણયપ્રવૃત્ત સર્વજ્ઞ ૩ એ ત્રણ વાદ—પ્રતિ-વાદના પ્રસંગમાં ઉતરી શકે છે, પણ પરત્વ-તત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત સર્વજ્ઞ સાથે ૫૦ તં ૧૦ પ્ર૦ સર્વજ્ઞ ઉતરી શકે નહિ.

આ પ્રમાણે જિગીષુ સાથે સંબંધ રાખતા ત્રણ લેહો, સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુની સાથે સંબંધ રાખતા બે લેહો, પરત્વતત્ત્વનિર્ણય-ેચ્છુ અસર્વજ્ઞ સાથે સંબંધ રાખતા આર લેહો અને પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત સર્વજ્ઞ સાથે સંબંધ રાખતા ત્રણ લેહો એમ બધા મળી આર લેહો વાદભૂમિકામાં ઘટે છે.

જે વાદમાં વાદી યા પ્રતિવાદી તરીકે જિગીષુ હોય, તે વાદ મધ્યસ્થ સલાસદો અને સલાપતિના સમક્ષમાં હોવો જોઈએ, જેથી ઉપદ્રવનો પ્રસંગ ન ઉદ્ભવે. એથી જ જિગી-ષુના વાદને ચતુરંગ (વાદી, પ્રતિવાદી, સમ્ય,

સભાપતિ એ ચારે અંગોથી યુક્ત) ખતાવવામાં આવ્યો છે. જ્યાં વાદી અને પ્રતિવાદી બન્ને તત્વનિર્ણયીય (સ્વાત્મામાં તત્વનિર્ણય ઇચ્છનાર અથવા બીજાને નિર્ણયિતતત્વ ખતાવવા આહ્વાન) મળ્યા હોય ત્યાં સભ્ય, સભાપતિની આવશ્યકતા હોતી નથી; કેમ કે જ્યાં ખૂદ વાદી-પ્રતિવાદી પોતે જ તત્વનિર્ણય કરવા યા કરાવવાના ઉમેદવાર છે ત્યાં કોઈ ઉપદ્રવનો સંભવ હોય જ શાનો કે જેથી સભ્ય-સભાપતિની જરૂર હોઈ શકે? એટલું છે કે અગર પરત્વતત્વનિર્ણયીય ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સામાં પ્રતિવાદીના હૃદયમાં યથાર્થ રીતે તત્વનિર્ણય ઉપર શ્રદ્ધા ન બેસાડી શકે, તો તેવા વાદ અવસરે મધ્યસ્થ સભાસદોની હાજરી હોવી જરૂરની છે. જે વાદભૂમિમાં જિગીયુ ન હોય અને સર્વજ્ઞ વાદી યા પ્રતિવાદી હોય, તો તે સ્થળે સભ્ય સભાપતિની જરૂર પડતી નથી. અહીં એક પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે-કોઈ એવો જિગીયુ અથવા પરત્વતત્વનિર્ણયીય મનુષ્ય હોય ખરો કે જે સર્વજ્ઞને પણ યુક્તિ-પ્રપંચોથી છતવાની અથવા તેમને તત્વજ્ઞ ખતાવવાની ઇચ્છા રાખી તેમની સાથે વાદમાં ઉતરે? પરંતુ સમજવું જોઈએ કે-મોહની દારણુતા સીમા વર્ગરની છે. વિચિત્ર પ્રકૃતિના માણસોથી સંસાર ભરેલો છે, તો પછી ઉપર કહ્યો તેવો કોઈ માણસ નીકળે એમાં અસંભવ જેવું નથી. સુપ્રસિદ્ધ વાત છે કે-સગવળ મહાવીરસ્વામીને છતવા માટે ઇન્દ્રભૂતિ-ગૌતમ કેવા અહંકારપૂર્ણ આઠંઠરથી તેમની પાસે આવ્યા હતા? (પછીથી જો કે પ્રભુની મુદ્રા અને તેમના મધુર વચનોથી પ્રશાન્ત થયા. અસ્તુ.)

“ વાદ-કથા માટે સભાસદો એવા હોવા જોઈએ કે જેઓ વાદી-પ્રતિવાદીના સિદ્ધાન્તોને

સમજવામાં બહુ કુશળ હોય, તે સિદ્ધાન્તોને ધારણ કરવામાં બહુ નિપુણ હોય એવા બહુ-શ્રુત તથા પ્રતિભા, ક્ષમા અને માધ્યસ્થતાવવાળા હોય. આવા સભ્યો વાદી-પ્રતિવાદી બંનેની સંમતિપૂર્વક મુકરર કરવામાં આવેલા હોવા જોઈએ.

‘સભાસદોનું’ કર્તવ્ય એ છે કે-વાદસ્થાન સ્થિર કરવું અને જે વિષય ઉપર વાદકથા ચલાવવાની હોય તેનો પ્રસ્તાવ, તથા પૂર્વપક્ષ-ઉત્તરપક્ષનો નિયમ કરવો, તેમજ વાદી-પ્રતિવાદીની પરસ્પર સાધક-બાધક યુક્તિઓના શુભ-દુષણનું અવધારણ કરવું. વળી સમય ઉપર ઉચિત રીતે યથાર્થ તત્વને બહાર કરી કથા બંધ કરાવવી. એ પ્રમાણે ફલની ઉદ્ઘોષણ કરવી અર્થાત્ વાદી-પ્રતિવાદીના જય અને પરાજય હોય તે વિષેનું પ્રકટીકરણ કરવું.

વાદને માટે સભાપતિ એવા હોવો જોઈએ કે જે પ્રજ્ઞાવાન, આજ્ઞેશ્વર અને મધ્યસ્થદષ્ટિ હોય, પ્રજ્ઞા વગરનો સભાપતિ વાદભૂમિની અંદર કોઈ પ્રસંગ પર તાત્વિક વિષય પર બોલવાનું આવી પડે તો શું બોલી શકશે? એ માટે સભાપતિમાં પ્રથમ શુભ પ્રજ્ઞા અપેક્ષિત છે. આજ્ઞેશ્વરત્વ શુભ પણ સભાપતિમાં અતિ આવશ્યકતા ધરાવે છે, નહિ તો કદાચિત ફલહ-દ્વિસાદ ઊભો થતાં વાદકથાનું પરિણામ શું આવે? એ જ પ્રમાણે મધ્યસ્થ દષ્ટિ રાખવાનો પણ સ્વભાવ. સભાપતિને માટે અતિ જરૂરનો છે.

સભાપતિનું કર્તવ્ય વાદી, પ્રતિવાદી અને સભાસદોથી પ્રતિપાદિત થયેલા પદાર્થોનું અવધારણ કરવું, વાદમાં કોઈ ઝગદો ઊભો કરે તો તેને અટકાવવો અને વાદ પહેલા વાદી-પ્રતિવાદીમાં જે પ્રતિજ્ઞા થઈ હોય અર્થાત્ જે હારે તે વિજેતાનો શિષ્ય થાય એવી

વિષયવિલાસ, ઇન્દ્રિયમગ્નતા, કર્તવ્યહીનતા, માંસલક્ષણ અને પરસ્પરની ઇર્ષ્યાએ એવી તેા જાડી જડ નાંખી છે કે એ પર સર્વનાશના ઝોળા ઉતરે એમાં કંઈ જ નવાઈ નથી. જ્યાં સાસુદાયિક પાપતા પુ'જ ખરડાય ત્યાં વિનાશના આગમન થાય જ, એમાંથી જેમના દિવસો પાધરા છે તેઓ તેા મારા ઉપદેશને અનુસરી થોડા કાળમાં જ આ ધરતીને છોડી જવાના; બાકીના તેા અહીં જ ભસ્મીભૂત બનવાના ! કાળની મૂંઝવણમાં એમને કંઈ દિશ સૂઝવાની નહીં ! ભાઈ, ત્હારું દ્વાર ઉઘડવાનું જ નથી. વાસુદેવતા ભવ જ નિયાળા પર સર્જ્યા છે. અને એ અધિકારના અંતે નરકગમન એ તેા શિલાલેખ સમુ' નિશ્ચિત છે. એ આત્માને આરિત્ર ઉદ્ધયમાં ન જ આવી શકે.

ઓ, અરિષ્ટનેમી ભગવંત ! આપ સરખાતું જ્ઞાનિધ્ય મળ્યા છતાં જે મારી આ દશા થવાની નક્કી છે તેા પછી સંતસમાગમ મારે જે લાભો વર્ણવાયા છે તેનો કંઈ અર્થ નથી ને ?

વાસુદેવ કૃષ્ણ ! એવો એકાંત ન પકડ. સંતોના પાસા સેવનાર જરૂર કહ્યાણુ આધે છે. સંતની વાણી કર્મંધન બાળવામાં અગ્નિની ગરજ સારે છે. પણ એ સર્વ ઓછા અને પાતળા કર્મોવાળાને; ગાઢ કે નિઃકાચિત કર્મ તેા ભોગવવાના જ હોય. આત્માએ, એ વેળા હિંમત રાખવી ઘટે. જો આટલું થાય તેા એકોપાર. તારે નિરાશ થવાનું કારણ નથી. આવતી એવીશીમાં તું પ્રણુ મહારા જેવો તીર્થંકર થનાર છે. એટલું યાદ રાખવાનું કે કપરી તાવણીમાં તમાયા વિના કંચન શુદ્ધ ગણાતું જ નથી.

ભગવંત, ભાવી ભાવતી અટલ શક્તિનું સાચું ભાન મને આજની આપ સાથેની લાંબી વાત પરથી થયું. પણ એક શંકાનો ઉકેલ

તેા હુણપણુ નથી લાઘ્યો. કવિતા શ્રાપતી વાત સાંભળી હું તેમની સમક્ષ ઢોડી ગયો અને પુત્રોદ્ધારા થયેલી કદર્થના સંજ્ઞામાં મારી માગી, શાંત થવા તેમજ શ્રાપ પાછો ખેંચવા વિનંતી કરી. પણ તેમણે એક જ જવાબ દીધો કે-તમે બંને ભાઈ સિવાય સારાથે નગરનું દહન કરીશ. એમાં રંચમાત્ર મીન-મેળ નહીં થાય. પ્રભુ ! આ રીતે અમારું મૃત્યુ આયુ' કેલાય છે, બીજું બાબુ આવું ફેટલાય સમયથી જરાકુમારનો યત્નો નથી ! આપે મારું મૃત્યુ તેના દ્વારા દશવિહુ' એનો મેળ બેસતો નથી.

કૃષ્ણવાસુદેવ ! જગતમાં જ્ઞાનબળ જ સર્વ-શ્રેષ્ઠ છે. એની સંપૂર્ણતા કેવલજ્ઞાનમાં થાય છે. કેવલીના કથનમાં રંચમાત્ર ફેર પડતો નથી. દ્વારકામાંથી તું સહીસલામત જઈ શકશે એ જ વાત પુરવાર કરે છે કે તારે દેહ કોઈ અન્ય ધરતી પર પડવાનો છે. એમાં જ ભવિતવ્યતાનો છુપો સંકેત છે. મહાનુભાવ, ભુજબળ પર અણુનમ રહેવાની વાત વીસારી મૂકી, મેં જે પૂર્વે કહ્યું હતું તે યાદ કર. અગ્રશોચ ન કરતાં, વર્તમાનનો વિચાર કરી, માનવશૃંગનું સાર્થકય કયા ઉપાયોવડે થાય એનો જ વિચાર કર. 'હું' એકલો આવ્યો, એકલો જવાનો અને મારું કોઈ નથી. 'એ જ મંત્ર બરાબર સમજ લેવા જેવો છે.

તીર્થંપતિ ! યદુકુળમાં મોંઘેરા આમૂપણુ શ્રમા ભગવાનું નેમિનાથ ! હું આપના ચરણમાં વારંવાર વંદન કરું છું. આપે કહેલ કિમતી સૂત્ર પર જ હવેથી હું નજર ઠેરવીશ.

પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવે 'સમયં મા પમાય' એ સૂત્ર પર કેમ ભાર મૂક્યો એ પૂર્વે જોયું તેમ શુગાદિ જિનેશના કાળના ઉદાહરણોથી

સ્પષ્ટ સમજાયું આજે શ્રી નેમિનાથના ઉલ્લેખથી એની વિશેષ પ્રતીતિ થાય છે.

મિયાણું કરી દ્વીપાયન ઋષિ દેવયોનિમાં પહોંચ્યા, વિભંગજ્ઞાને પૂર્વભવ ભોયો અને પ્રતિજ્ઞા મુજબ કનક કાગરાવાળી વિભુની દ્વારામતીને અગ્નિ ચાંપ્યો. એમના આગમન પૂર્વે મદિરાના યથેચ્છ પાનથી ભાનભૂ લેલા-મર્યાદા મૂઢી કામાંધ બનેલા યાદવો એક ધીનનો ટોટો પીસી રહ્યા હતા. આમ 'દાઝયા પર ડામ' જેવી દશા પ્રવર્તી રહી! નાશભાગ અને શેકકળે મર્યાદા મૂઢી! ત્યાં ચારે બાળુ દાવાનળ લાગ્યો હોય ત્યાં શું ચીજ સાથે લેવાય અને કોણ કેને બેચાવી શકે? ચમરાજની ભીપણ લીલા સર્વત્ર વર્તી રહી.

અહા! પેલો રથ પૂર ઝડપે દોડી રહ્યો છે. અરે નગરીના મુખ્ય દ્વારને પણ વટાવી ગયો! અરે પણ પેહું કોણ ઉચલી પડયું? અને એમાં બેહું છે કોણ?

ઓહ! આ તો ત્રિખંડાધિપતિ કૃષ્ણવાસુદેવ, બાળુમાં બેઠેલા તેમના વડિલ જાતા બળદેવ! ભારતવર્ષમાં જેમની હાક વાગતી હતી એવી બાંધવબેલડી! ઉચલી પડનાર એમનો સારથિ! એ વસ્ત્ર ખંજેરી, પુનઃ રથ પર ચઢવા ભય ત્યાં તો અવાજ સંભળાયો:-

સખર, કેવલ બે જ જણા જઈ શકશે. સારથિનું કલેવર તો આ ભૂમિમાં જ ભસ્મીભૂત થવાનું!!

બાલુ પૂર્વનું શૌર્ય સાવ મરી ગયું હોય તેમ ઉભય બંધુઓએ, આ સાંભળ્યું. એક હરફ સરખો પણ ન ઉચ્ચાર્યો! રથમાંથી બળદેવે બહાર આવી અશ્વોની લગામ હાથમાં લીધી; અને ધીખતી ધરતીને શમરામ કર્યા!

આનું નામ જ લવિતવ્યતા! વિધિતા લેખ તે આ. બાર યોજનના વિસ્તારવાળી

દ્વારકાનગરી ભેતભેતામાં હતી ન હતી થઈ ગઈ!

રથ વસ્તીવાળો પ્રદેશ છોડી ધણે દૂર આવી પહોંચ્યો. અરણ્યના આ ભાગમાં ઊંચા વૃક્ષો સિવાય ભાગ્યે જ ખીંચું કંઈ નજરે ચઢતું! વનના પ્રાણીઓ સિવાય કોઈ દેખાતું પણ નહીં.

કૃષ્ણ વાસુદેવે રથ ઊભો રખાવ્યો અને વડિલ બંધુને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે—

ભાઈ મરણને તો આધું ઠેલી દીધું પણ તૃપા કપરી લાગી છે માટે કોઈપણ સ્થળેથી પાણી લાવો તો ઠીક થઈ પડે. વાસુદેવ પ્રત્યે અતૂટ પ્રીતિવાળા બળદેવે અશ્વોને છોડી નાંખ્યા અને તરત જ પોતે જળની શોધમાં નીકળી પડ્યા. એકાદ વૃક્ષને અડેલી વાસુદેવ પણ પોતાની નજર સામે જે બની ગયું એનો વિચાર કરતાં આશ પડ્યો થયા. માંડ થોડી પળો વીતી હશે ત્યાં તો સરસર કરતું એક બાણ આવી વાસુદેવની છાતીમાં ભોંકાયું!

અરસર, આ કયા પાપીનું કામ છે એમ બોલતા તે બેઠા થયા. માનવનો અવાજ સાંભળી તીર કેંકનાર વ્યક્તિ દોડતી આવી. અને પાસે આવતાં જ વાસુદેવની છાતી લોહીવાળી નિરખી આભી બની ગઈ! હિંમત એકઠી કરી બોલી કે—મોટા ભાઈ, આપ અહીં એકાકી ક્યાંથી? મેં તો ચમકતી આંખ ભેંધ, કોઈ મૃગણું હશે એમ કલ્પના કરી, નિશાન લીધેલું, મારો અપરાધ માફ કરો. આપના મૃત્યુમાં કારણભૂત બનવા ન પામું એ અર્થે તો ઘર છોડી અરણ્યવાસ સ્વીકાર્યો. આમ છતાં આપ સરખા વડિલના પ્રાણ લેવામાં આખરે હું જ કારણરૂપ બન્યો! આપ એકલા અહીં ક્યાંથી આવી ચઢ્યા એ તો કહો.

ભાઈ, જરાકુમાર તું જરા પણ શોક ન

કરીશ. મને ઠગલે પગલે તીર્થપતિ શ્રી નેમી-
શ્વરના વચનની ખાતરી થતી આવી છે. હોણહાર
મિથ્યા નથી થતું એ વાત સો ટકા સાચી પુરવાર
થઈ છે. દ્વારકાના સર્વનાશમાંથી હું ને જળભદ્ર
માત્ર બે જ જીવતા નીકળી આવ્યા ! જેઓએ
તીક્ષ્ણ લીધી એ સર્વ જાચી ગયા. બાકીના
સર્વ-નાના બાળકો સુદ્ધાંત-દ્વીપાયન ઋષિની
હુતાશનીમાં જળીને ભસ્મીભૂત બન્યા ! વિધિના
ચોપડે મારે અંત તારા હાથે નિર્માણ થયેલો
એટલે અહીં આવી ચઢ્યો અને યમનો અતિથિ
થયો. આ બધો કર્મરાજનો ખેલ છે. ભાઈ,
તું તો નિમિત્ત માત્ર છું. શરણરૂપ એક જ
ધર્મ જ છે. પણ અહીંથી તું સત્વર વિદાય
થઈ જા. પાણી લેવા ગયેલ જળભદ્ર આવી
પહોંચ્યો અને આ વાત જાણ્યો તો મારા
પ્રત્યેના ગાઢ રોનેહને લઈ તમે જીવતો નહીં
જવા દે. બનનાર બની ગઈ ! ખેર, તું જલ્દી
આલ્થો જા.

તીર્થપતિના વચનોની અસર વાસુદેવ શ્રી
કૃષ્ણના હૃદયમાં રમતી હતી એટલે જ જરા-
કુમાર ધાતક છતાં જાચી ગયો ! પણ પળો
લીતવા માંડી તેમ તૃપાની પીડાએ જોર કર્યું
અને આશુ-દોરી તૂટવા લાગી ! ત્રીજી નરકમાં
જવાતું હોવાથી 'જેવી ગતિ તેવી મતિ' એ
ઉક્તિ અનુસાર પરિણામ બદલાયા ! વિચાર-
સરણીએ પટ્ટો લીધો. 'મારા જેવા ત્રણ ખંડનાં
ધણીને, અરે અજોડ મહારથીને એ જરાકુમાર
વીધી નાંજે અને જીવતો જાય ! મારું ધનુષ્ય
ક્યાં ગયું ? મારા હાથમાં આવે તો એક જ
બાણે એને વીંધી નાંખું ! હું કોઈ નાનોસુનો
આદમી નથી. હું તો વાસુદેવ. જરાકુમાર
જેવા તો હજારોને ધૂળ ચાટતા કરી નાંખ્યા !'
આવા રોદ્ર ધ્યાનમાં હુંસલો ઊડી ગયો.

જળભદ્ર પાણી લઈ આવ્યા. એણે વાર-
વાર બાઈને બોલાવવા લાગ્યા. જળ પીવા

આચકુ કરવા માંડ્યો પણ જવાબ ન મળ્યો.
શળને ખલે નાંખી મહિનાઓ સુધી લાગ્યો.
આખરે દેવવચને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો અને
પોતે સાધુ બન્યા.

વર્તમાન સમાચાર.

(૧)

પંજાબ વિહાર.

આચાર્યવર્મા શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસુરીશ્વરજી
મહારાજ સપરિવાર હુધીયાનાથી વિદાર કરી
મ. સુ. ત્રીજે માલેરકોટલા કે ત્યાં પાંચ છ વરસે
પધારતા હોવાથી શ્રી સંઘમાં અજાણ ઉત્સાહ
હતો. ત્યાં પધારતા તેઓશ્રીને શ્રી સંઘ તથા
અન્ય દિનંદુ, શિષ્ય તથા મુસલમાનો તરફથી ભુદા
ભુદા ચાર સન્માનપત્ર અર્પણ થયાં હતાં અને
આચાર્ય મહારાજે સંપ વિધિ સચોટ ઉપદેશ
આપ્યો હતો. મા. સુ. અગિયારસે આચાર્ય
શ્રીજીએ પોપ સંક્રાન્તિનું નામ સંબળાવી સુંદર
ઉપદેશ આપ્યો હતો અને મ. વ. ત્રીજે અહીંથી
વિદાર સમયે શ્રીમાત્ર દિવાન સાહેબ આદિ અધિ-
કારી વર્ગની હાજરી આકર્ષક હતી.

આચાર્યશ્રીજી દમદમંડી, ગુરૂરવાસ, હુધી-
યાના, ફલેર આદિ યજ્ઞ પો. સુ આઈમે ક્ષયવાડી
પધાર્યા ત્યાં લાલા બાબુરામજીની ધર્મપત્નીની ઝોળી
પૂરી થઈ તે નિમિત્તે શ્રી નવપદજીનું ઉદ્ઘાપન કર-
વામાં આવ્યું અને નવમીએ વરધોડો ગ્રાહવામાં
આવ્યો હતો. અગિયારસના રોજ આચાર્યશ્રીજીએ
બે ત્રણ દગ્ગરની નર-નારીઓની મુલાકાત રોનોત્રા-
પૂર્વક માધ સંક્રાન્તિનું નામ સંબળાવ્યું હતું અને
બપોરના નવપદજીની પૂજન ઘણી જ કાકમાકંડી બાગ-
વવામાં આવી હતી. અહીંથી આચાર્યશ્રીજીએ નિરાદર
તરફ વિદાર કર્યો છે.

શ્રી સંઘપતિ ચરિત્ર. (ભાષાંતર)

શ્રી ઉદયપ્રભસૂરિવિરચિત ધર્માભિયુદય મહાકાવ્ય (અપરનામ શ્રી સંઘપતિ ચરિત્ર) નું આ શુદ્ધ સરલ ગુજરાતી ભાષાંતર છે. જેનો રચના કાળ સં. ૧૨૯૦ લગભગ છે. આ ગ્રંથની મહામાત્રા વસ્તુપાળે પોતાના હસ્તાક્ષરથી લખેલ પ્રત ખંભાતના પ્રાચીન ભંડારમાં મોજુદ છે.

આ મૂળ ગ્રંથનું ઘણાજ પરિશ્રમપૂર્વક સંશોધન પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજના વિદ્વાન સુશિષ્ય સ્વર્ગસ્થ સુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ તથા વિદ્યમાન સાક્ષરવર્ધ સુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે કરી આ સભા તરફથી પ્રગટ કરવા કૃપાની રાહ આજ્ઞા કરી હતી. મૂળ ગ્રંથ પૂર્ણ છપાઇ રહેવા દરમ્યાન ભારતીય વિદ્યાલવનને શ્રી જહાનુરસિદ્દહજી કીધિ ગ્રંથમાળાનું ખાતું સુપ્રત થયેલ, તે ખાતા તરફથી વિવિધ સાહિત્યના પ્રાકૃત, સંસ્કૃત અનેક ગ્રંથો પ્રકટ થાય છે, તેમના તરફથી આ ગ્રંથ પ્રગટ કરવા સાક્ષરવર્ધ ઇતિહાસવેત્તા શ્રી જિનવિજયજી સાહેબ તરફથી સાક્ષરવર્ધ સુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજને વિનંતિ થઈ. આ ગ્રંથ મૂળ કાવ્યરૂપે ચૈતકી સુંદર, વિદ્વત્તાપૂર્ણ, અનુપમ રચનાયુક્ત હોવાથી ભારતીય વિદ્યા લવન સિંધિ ગ્રંથમાળા તરફથી પ્રકાશન થાય તો જૈન સાહિત્યના આ અપૂર્વ ગ્રંથની જૈનેતર સાક્ષરો, સાહિત્યકારો, દર્શન શાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ, ઇતિહાસવેત્તાઓ, વગેરેમાં જૈન સાહિત્ય માટે અતિ ગૌરવરૂપ થાય તેમ સાક્ષરવર્ધ સુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે સભાને જણાવતાં મહારાજશ્રીની તેમ કરવાની આજ્ઞા સ્વીકારી તે મૂળ ગ્રંથ ભારતીય વિદ્યા લવનને સુપ્રત કરેલ છે, જેનું ગુજરાતી ભાષાંતર સભા તરફથી છપાય છે.

જેના પંદર સર્ગોમાં નીચે પ્રમાણે ઐતિહાસિક વર્ણનો અને કથાઓ આવેલ છે. પ્રથમ તીર્થયાત્રા વર્ણન, તેની ઉપયોગી વિધિવિધાન વગેરે, ત્યારબાદ શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુનું સંક્ષિપ્ત જીવન, ભરત દિગ્વિજયજી આહુળગી યતવર્ણન, શ્રી શત્રુઙ્ગ્ય મહાવીર્યની ઉત્પત્તિ, ભરતનિર્વાણ હકીકત, શ્રી શત્રુઙ્ગ્ય મહાત્મ્ય કીર્તન વગેરે નવીન જાણવા જેવી હકીકતો, જંબૂસ્વામીનું વિસ્તારપૂર્વક ચરિત્ર, તપ મહાત્મ્ય ઉપર યુગખાહુ ચરિત્ર, દીન અનુકંપા ઉપર શ્રી નેમિનાથ ચરિત્ર, વસુદેવયાત્રાવર્ણન, કૃષ્ણરાજ્ય અને વિજયવર્ણન વસ્તુપાળ સંઘયાત્રા વર્ણન, છેવટે ગ્રંથકર્તાએ પ્રશસ્તિ લખી છે. આ ગ્રંથ સુમારે ચારીસ ફેર્મ કાઉન આઠ પેઠામાં, ત્યાર થશે શ્રી શત્રુઙ્ગ્ય, શ્રી ગિરનારજી, શ્રી આખૂજી વગેરે તીર્થો તથા શ્રી આદિનાથ પ્રભુ નિર્વાણ, તથા વસ્તુપાળ વગેરેના સુંદર ફોટાઓ તથા અન્ય સાધનો મળશે તો વિશેષ ફોટાઓ સાથે સુંદર ભેરંગી કવર એકેટ, પાકુ ખાઈન્ડીંગ, ઉંચા કાગળો ઉપર સુંદર ગૂજરાતી અક્ષરોવડે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે. ગ્રંથનો પોલો ભાગ છપાઈ ગયો છે. થોડાક માસમાં પ્રસિદ્ધ થશે. વિશેષ હકીકત હવે પછી. અસુક કોપીઓની અત્યારથી સભા પાસે ગ્રાહકો તરફથી માગણી થઈ છે, જેથી જીનાસુઓએ જલદી નામ નોંધાવવા. અમારા પ્રકાશન-સાહિત્ય માટે વિશેષ વિવેચનની જરૂર નથી એ તો જૈન જગતમાં સુપ્રસિદ્ધ છે.

લખો-

શ્રી જૈન આત્મોનંદ સભા-ભાવનગર.

કવિ કેમ થવાય ?

લેખક—મુનિરાજશ્રી કુરંધરવિજયજી મહારાજ.

(મતાંક પૃષ્ઠ ૪૧ થી ૪૨)

કવિ થવાનો ત્રીજો પ્રકાર લૌકિક સાધનો છે. બાહ્ય પ્રયત્નોથી-વ્યવહારમાં ઉપયોગમાં લેવાતાં અધ્યયનના ઉપાયોથી કવિત્વ શક્તિ મેળવી શકાય છે. કવિત્વ શક્તિમાં ઉપયોગી બાહ્ય સાધનો નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) વ્યાકરણનું અધ્યયન—જેને જે ભાષામાં કવિતાશક્તિ ખીલવવાની અભિલાષા હોય તેને તે ભાષા ઉપર પ્રભુત્વ મેળવવાની પ્રથમ આવશ્યકતા રહે છે. તે તે ભાષા પર કાબૂ અને ભાષાશુદ્ધિનો સમ્પૂર્ણ આધાર વ્યાકરણ પર છે. કવિત્વ કેળવવા માટે વ્યાકરણનું અધ્યયન સૌથી પ્રથમ જરૂરી છે. કેટલાએ સુંદર કાવ્યો વ્યાકરણના દૂષણોને કારણે મલિન પાટિયા પર ચિત્રેલ મનોહર ચિત્રની જેમ આકર્ષણ કરી શકતા નથી. જેટલે

અંશે વ્યાકરણભૂમિકા શુદ્ધ તેટલે અંશે કાવ્ય-ચિત્ર દીપે છે. કાવ્યપ્રાસાદનો પાયો વ્યાકરણ છે. કાવ્યવૃક્ષમાં વ્યાકરણ ખીજ છે.

(૨) શબ્દકોષનું જ્ઞાન—બુદ્ધાબુદ્ધાભાવો, સિત્તસિત્ત કલ્પનાઓ, વિધવિધ વર્ણનો કાવ્યમાં-શબ્દમાં શુધ્ધવા માટે શબ્દભંડાર ભરપૂર હોવો જોઈએ. અધૂરાં ને અપૂર્ણ શબ્દકોષના સ્વામી કાવ્ય કરતાં અવસરે અટકી રહે છે. તેમનાં આદર્શો અધૂરા રહે છે-જેમ ઓછી મૂડીવાળો લાંબો વેપાર કરતાં અટકે કે નુકશાનીમાં ઉતરે તેમ. કાવ્યના ખંડ ખંડ-કટકા કટકા-ખનાવી જોડેલા કાવ્યો જોતાવેંત જ થીંગડા દીધેલા વચ્ચની જેવા લાગે છે. જે કાવ્યમાં શોધી શોધીને શબ્દો ગોઠવ્યા હોય છે તેમાં કૃત્રિમતા જણાય છે. તેમાં સ્વાભા-

વેપાનાર વીતરાગને રાગી-દ્રેષી બનાવી, તેમને હલકા પાડવાનું કલંક માથે વહોરે છે, કારણ કે વીતરાગની વાણી તથા વર્તનમાં ક્ષાય-વિપયનો અંશ પણ હોતો નથી.

વિષયાસક્તિ સિવાય રાગ-દ્રેષનો આદર થઈ શકતો જ નથી; કારણ કે રાગ-દ્રેષ જ વિષયાસક્તિનું કારણ છે.

છતાં-અછતાં અવશુભો સાંભળીને કે જોઈને ઉપેક્ષા અથવા તો સમભાવ રાખવો તે સમજ-હાહ્યા જ્ઞાની પુરુષોનું લક્ષણ છે, અને અણગમો કે તિરસ્કાર થવો તે અજ્ઞાની-મૂઢ જીવોનું લક્ષણ છે.

તીવ્ર રુચિ અને ઇચ્છાપૂર્વક અવશુભોનો આદર કરીને માનેહું મુખ, શાંતિ તથા આનંદ મેળવવો અને જનતામાં તેનો અનાદર જતાવી તિરસ્કાર કરવો તે એક પ્રકારની કૃતમતા જ કહી શકાય.

માનવીને અવશુભી કહેવડાવવું પસંદ નથી છતાં અવશુભનો આશ્રય છોડવો ગમતો નથી.

નિરપરાધી તથા શુભી કહેવડાવવા અજ્ઞાની વિષયાસક્ત માનવીની ખુશામદ કરી જેટલી તાબેદારી ઉઠાવવી પડે છે તેટલી જો પ્રભુની ઉઠાવવામાં આવે તો સાચા નિરપરાધી બની આત્મિક શુભ મેળવી શકે છે.

વિચારશ્રેણી.

લેખક—આ. શ્રી વિજયકરતૂરમરિશ મહારાજ.

માણસને જીવવાને અન્ન તથા આરોગ્યતા આ બેની તો અત્યંત આવશ્યકતા છે; મકાન અને વસ્ત્રની પણ કાંઈક જરૂરત રહે છે, છતાં બે તે બે વસ્તુ ન મળે તો પણ જીવી શકે છે. ખાકી તો વિષયો જેવી કોઈપણ વસ્તુની જરૂરત માનવજીવનમાં જીવવાને પડતી નથી, વિષયપોષક સાધન વગર માણસ જીવી શકે છે.

શરીરના વિકારો માનવી માત્રને અણગમો ઉત્પન્ન કરે છે અને તેને કાઢવાને માનવી અનેક પ્રકારના ઉપચારો કરે છે; પણ માનસિક વિકારોથી તો કોઈને પણ અણગમો થતો નથી; તેમજ તેને કાઢવાને કોઈપણ પ્રયાસ કરતું નથી, ઊલટા વિકારો પોષવા તેવા સાધન તથા સંયોગને જોળે છે. કદાચ અનુકૂળતા મળવાથી વિકારોને યુષ્ટિ મળે છે તો અત્યંત રાજ થાય છે એ જ આત્મિક ગુણવિનાશનું લક્ષણ છે; કારણ કે વિકારોનો વિકાસજ આત્મિક ગુણનો વિનાશક છે માટે જ વિકારપોષક સાધનોથી મહાપુરુષો મુક્ત હોય છે.

બીજાની કૃપા તથા સ્નેહની આહતા સહુ કોઈને રહે છે; કારણ કે તેઓ પ્રશંસા તથા ક્ષુદ્ર વાસનાના લોભી હોય છે એટલે ધનથી તથા પુશામદથી બીજાને પ્રસન્ન રાખે છે જેથી કરી બીજાઓ તેના ઉપર મહેરબાનીથી તથા સ્નેહથી તેવા અછતા પણ ગુણો ગાય છે જેને સાંભળીને પોતે રાજ થાય છે એ જ મોટી ગજાનતા છે.

હુનિયામાં કહેવાતા વિકાનોની પ્રશંસા સાંભળીને કુલાય તે તો કાંઈ હુનિયાને ગમે પણ મૂર્ખાઓની પ્રશંસા સાંભળીને ગર્વીષ્ઠ બનનારાઓને તો ઠાઠી હુનિયા મૂર્ખાઓના સરદાર જ માને છે.

બાણો, પુષ્કળ બાણો, બાણવું તે તમારે ધર્મ છે; પણ એવું ન બાણશો કે જેથી તમારું અકલ્યાણ થાય.

સર્વથા ભાવશૂન્ય કેવળ બહારનો બ્યવહાર લોહાના કડાને સોનાનો ઢોળ ચઢાવવા જેવો છે. પરિણામે લોહાની કિંમત ઉપજે પણ સોનાની ન મળે. ગમાર ભલે સોનાની કિંમત આપી બરીદે પણ સરાફ તો કસીને, કાપીને અને દેવતામાં નાંખીને પરીક્ષા કરી લોહાની જ કિંમત આંકે. -

આત્માનો અપકાર કરીને પરોપકાર થઈ શકતો જ નથી. બે આત્માનો અપકાર કરીને પણ પરોપકાર કરવાની માન્યતા હોય તો તે ક્ષુદ્ર સ્વાર્થગર્ભિત મિથ્યા ભ્રમણા જ છે.

અજ્ઞાની જનતામાં નિરપરાધી બનવા પ્રભુની દૃષ્ટિમાં સાપરાધી બનવું તે આત્માની અધોગતિનું લક્ષણ છે.

અજ્ઞાની જનતાના આદરથી પોતાને કુતકૃત્ય માનનાર પ્રભુનો માર્ગ ભૂલે છે.

રાગ-દ્વેષમાં રસ પડતો હોય તો વીતરાગ બનવાની હોંશ રાખશો નહીં.

વીતરાગની સંમતિ બંતાવી કષાય-વિષયને

નય-પ્રમાણ-સ્યાદ્વાદ વચ્ચેનો સંબંધ અને અંતર

લેખક:—મુનિશ્રી પુણ્યવિજયશ (સંવિગ્નપાક્ષિક)

[નવો પૂર્વે પ્રગટ થતાં જૈન સાહિત્ય-સંશોધકના ત્રીજા ખંડના પ્રથમ અંકમાં પં. સુખલાલશ્યએ ન્યાયાવતારના બે પદોનું પ્રશ્નોત્તરપૂર્વક વિશદ સ્પષ્ટીકરણ કરેલું. જેના વિષે ખુબ ધોડા જાત હશે. સદર લેખ અતીવ સમજવા યોગ્ય ઉપયોગી જણાયથી અત્ર તેનો અક્ષરશઃ ઉતારો આપવામાં આવ્યો છે. ફર માત્ર ત્યાં બે પદો અનંતર છે; જ્યારે અત્ર તે છટા કરી મૂકવામાં આવ્યા છે. ત્રિમાસિકના વિદ્વાન સંપાદકે આના સંબંધમાં

એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે કે—“ જે સ્પષ્ટીકરણ શ્લોક ૨૬-૩૦ ના વિવેચનમાં કરવામાં આવ્યું છે તે તો અમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે અદ્વિતીય અને અનન્યજ્ઞાત જેવું છે.” આ ઉપરથી પ્રસ્તુત લેખની મહત્વતા આ વિષયના જ્ઞાતા વિદ્વાન મહાશયોને જણાઈ આવશે. પુણ્યવિજયશ-સંવિગ્નપાક્ષિક.]
અનેકાન્તાત્મકં વસ્તુ, ગોચરઃ સર્વસંવિદમ્ ।
અકદેશવિશિષ્ટોઽર્થો, નયસ્ય વિષયો મતઃ ॥૨૧॥
(ન્યાયાવતાર)

પૂર્ણ પ્રબોધ પ્રકટે પ્રમીલા પલાય,
અન્દ્રોદયે સકલ તાપ પ્રશાન્ત ધાય;
સૂર્યોદયે તિમિર જ્વેર વિનાશ પામે.
પુણ્યોદયે કેલુપ કેદમ્બ નાશ પામે ॥૧॥
(વસંતતિલકા)

જો પ્રમાણે જુદી જુદી રીતે પાદપૂર્તિઓ બનાવતાં વિશિષ્ટ શક્તિ ખીલે છે. પાદપૂર્તિ કરવામાં અતિશય કુશલ સિદ્ધહસ્ત કવિ મહામહોપાધ્યાય શ્રી મેઘવિજયશ ગણી સત્તરમી શતાબ્દમાં થયા છે. તેઓશ્રીએ કવિ કાલિદાસના મેઘદૂતની, માધકવિના શિશુપાલ વધની, શ્રી હર્ષના નૈપધની એમ અનેક કાવ્યોની પાદપૂર્તિ કરી અનેક વિશિષ્ટ કાવ્યોનું સર્જન કરેલ છે. પાદપૂર્તિ કરવામાં તેઓશ્રીનું અજોડ સ્થાન છે.

સ્વતન્ત્ર કાવ્યની રચના—જે કાવ્ય વાંચતાની સાથે હૃદયમાં રમી રહે, જેના ભાવો ભૂલ્યા ભૂલાય નહિ એવી કૃતિઓ પણ વિશિષ્ટ કવિઓ શરુઆતથી જ કરે છે. લકિતરસથી આત્માને રંગી દેતા કાવ્યની નૈસર્ગિક કૃતિના નમૂના આ પ્રમાણે છે.

“દેખી મૂર્તિ અજિત જિનની નેત્ર મારાં ફરે છે,
ને આ હૈયું ફરી ફરી પ્રભુ ધ્યાન તેનું ધરે છે;
આત્મા મારે પ્રભુ તુજ કને આવવા ઉદ્દસે છે,
આપો એવું બળ હૃદયમાં માહરી આશ એ છે”
(મંદાકાન્તા)

પ્રભાત વર્ણન કરતાં બોટાદકર પણ સ્વતન્ત્ર કાવ્યોમાં ઉદાત્ત કલ્પના ને ભાવો ગૂંથે છે, તેનું એકાદ ઉદાહરણ જુઓ—

“કોટિ દીપતણા પ્રકાશબળથી,
તારાતણા તેજથી,
સ્વર્ગ-ગાતણી શુભતાધરી અને,
નક્ષત્રના નાથથી;
જે ન ક્વાન્તં થતું પ્રશાન્ત ધરીએ,
તે કેવું પ્રાતાઃસમે,
આ જો આગમ સાંભળી રવિતણું,
સંતરત સે’જે શમે. ॥
(શાર્દૂલ)

જો પ્રમાણે પ્રયત્નથી પ્રસિદ્ધ પ્રથમ કોટિના કવિઓ નીપજે છે.
(આણ)

અર્થાત્—“અનેક ધર્માત્મક વસ્તુ એ સર્વ સંવેદનનો-પ્રમાણનો વિષય મનાય છે અને એક દેશ-અંશ સહિત વસ્તુ એ નયનો વિષય મનાય છે. ૨૯.

૩૦ પ્રમાણનો વિષય થનારી વસ્તુઓ કરતાં નયનો વિષય થનારી વસ્તુઓ શું તદ્દન જુદી હોય છે, કે જેથી પ્રમાણ અને નયના વિષયને તદ્દન જુદો જુદો બતાવી શકાય ?

ઉ૦ ના, એક બીજાથી જુદા એવા વસ્તુ-ઓના કોઈ એ વિભાગ નથી કે જેમાંથી એક વિભાગ પ્રમાણનો વિષય બને અને બીજો વિભાગ નયનો વિષય બને.

૩૦ જે પ્રમાણ અને નયનો વિષય થનાર વસ્તુ એક જ હોય તો પછી બન્નેનો વિષય-લેદ કેવી રીતે ?

ઉ૦ વસ્તુ ભલે એક જ હોય પણ જ્યારે તે વસ્તુ અમુક વિશેષતાદ્વારા અર્થાત્ અમુક વિશેષ ધર્મોની પ્રધાનતા છતાં અખંડિતપણે ભાસે છે ત્યારે તે અનેક ધર્માત્મક વિષય કહેવાય છે; પરંતુ જ્યારે તે જ વસ્તુમાંથી કોઈ એક અંશ છૂટો પડી પ્રધાનપણે ભાસે છે ત્યારે તે એક અંશ-વિશિષ્ટ વિષય કહેવાય છે. આ વાત દાખલાથી સ્પષ્ટ કરીએ. આંખ સામે કોઈ એક ઘોડો આવે ત્યારે અમુક આકાર, અમુક કદ અને અમુક રંગ એ એની વિશેષતાઓ પ્રધાનપણે ભાસે છે. પણ તે વખતે એ વિશેષતાઓની પ્રધાનતા છતાં અભિન્નરૂપે અન્ય વિશેષતાઓ સહિત સમગ્ર ઘોડો જ આકૃષ્ટજ્ઞાનનો વિષય બને છે. તે વખતે કાંઈ તેની અમુક વિશેષતાઓ બીજી વિશેષતાઓ કરતાં છૂટી પડી ભાસતી નથી કે ઘોડારૂપ અખંડ પદાર્થમાંથી આકારાદિ તેની વિશેષતાઓ પણ તદ્દન ભિન્નપણે ભાસતી નથી. માત્ર અમુક વિશેષતાઓદ્વારા તે આજો

ઘોડો જ અખંડપણે આંખનો વિષય બને છે. એ જ પ્રમાણનો વિષય થવાની રીત છે. પ્રમાણના વિષય થયેલ એ ઘોડાનું જ્ઞાન જ્યારે બીજાને શબ્દદ્વારા કરાવવું હોય ત્યારે તે ઘોડાની અમુક વિશેષતાઓ બીજી વિશેષતાઓ કરતાં બુદ્ધિદ્વારા છૂટી પાડી વક્તા કહે છે કે-આ ઘોડો લાલ છે, ઊંચો છે કે અમુક આકારનો છે. તે વખતે વક્તાના બૌદ્ધિક વ્યાપારમાં કે શ્રોતાની જ્ઞાનક્રિયામાં ઘોડો ભાસમાન છતાં તે માત્ર ગૌણ હોય છે, અને તેની વિશેષતાઓ જે બીજી વિશેષતાઓ કરતાં જુદી પાડી કહેવામાં આવે છે, તે જ મુખ્ય હોય છે. તેથી જ એ વખતે જ્ઞાનનો વિષય બનતો ઘોડો અમુક અંશ વિશિષ્ટ વિષય બને છે, એ જ વિનયનો પથ થવાની રીત છે.

આ વક્તવ્યને બીજા શબ્દોમાં-ટૂંકમાં એ રીતે પણ કહી શકાય કે—ભાનમાં અમુક વિશેષતાઓ છતાં પ્રધાનતા છતાં જ્યારે ઉદ્દેશ્ય અને વિષેયના વિભાગ સિવાયજ વસ્તુ ભાસમાન થાય ત્યારે તે પ્રમાણનો વિષય અને જ્યારે વસ્તુ ઉદ્દેશ્ય-વિષેયના વિભાગપૂર્વક ભાસમાન થાય ત્યારે તે નયનો વિષય. આ રીતે વસ્તુ એક જ છતાં તેના ભાનની રીત જુદી જુદી હોવાથી પ્રમાણ અને નયમાં તેનો વિષયલેદ સ્પષ્ટ છે.

૩૦ પ્રમાણની જેટલે નય પણ જો જ્ઞાન જ હોય તો એમાં તફાવત શો ?

ઉ૦ ઇન્દ્રિયોની મદદથી કે મદદ સિવાયજ ઉત્પન્ન થયેલું જ્ઞાન જ્યારે કોઈ વસ્તુને યથાર્થપણે પ્રકાશિત કરે છે ત્યારે તે પ્રમાણ કહેવાય છે અને પ્રમાણદ્વારા પ્રકાશિત થયેલી વસ્તુને શબ્દદ્વારા બીજાને જણાવવા માટે તે વસ્તુના વિષયમાં જે માનસિક વિચારક્રિયા થાય છે તે નય. અર્થાત્ શબ્દમાં ઉતારાતી કે ઉતારવા લાયક જે (વચન) ક્રિયા તે

કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની

જીવન ઝરમર.

લેખક:—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી.

(ગતાંક ૫૪ ૭૮ થી શરૂ.)

હવે ગુરૂમહારાજે આ બાલ મુનિપુંગવમાં આચાર્યપદની યોગ્યતા નિહાળી ૧૯૬૬ ના અક્ષય ઋતુતીયાના અક્ષય દિવસે બાલ મુનિશ્વરને આચાર્યપદથી અલંકૃત કરી એમને જૈન શાસનની અક્ષય સેવા કરવાનો અપૂર્વ

અવસર આપે છે. સોમચંદ્ર મુનિ મઠી આચાર્ય થયા. જૈન શાસનના બેતાજ બાદશાહ જાન્યા.

૪

પ્રતિબોધ.

આ વખતે ગુજરાતમાં મહાપ્રતાપી સિદ્ધરાજ જયસિંહનું સામાજ્ય હતું. સિદ્ધરાજ જયસિંહ વિદ્યાનુરાગી હતા, અને પંડિતોને સારું સત્કાર-

કે.આ. શ્રી જયસિંહચરિત્રકૃત કુમારપાલ ચરિત્રમાં આચાર્ય પદથી માટેની તિથી મહાશુદ્ધિ બીજ અને ગુરવાર આપેલ છે. ૧૯૬૨ માં આચાર્ય પદથી ધર્મ એવો ઉલ્લેખ પણ મળે છે. આવી જ રીતે બીજા બીજા ગ્રંથોમાં જેમકે દીક્ષાના સંવતનાં પણ ફેર જોવાય આવે છે, દીક્ષા ૧૧૫૦ માં થઈ છે એમ કેટલે સ્થળે ઉલ્લેખ મળે છે તેમજ કેટલે સ્થળે ૧૧૫૪ માં દીક્ષા થઈ એમ પણ મળે છે.

૧ પ્રભાવક ચરિત્રમાં ઉલ્લેખ મળે છે કે આ આચાર્ય પદથીને દિવસે જ તેમનાં માતા પાછીનાદેવી દીક્ષા સ્વીકારે છે, એટલું જ નહિ કિન્તુ હેમચંદ્રચરિત્ર ગુરૂજીને વિનંતિ કરી પ્રવર્તિની પદ અપાવે છે અને શ્રી સંઘ સમક્ષ સિદ્ધાસન પર બેસવાની રજા અપાવે છે.

નય અને એનો પુરોગામી (જ્ઞાન)-વ્યાપાર તે પ્રમાણુ. આ ઉપરાંત નય અને પ્રમાણુનું અંતર એક જ છે કે નયજ્ઞાન તે પ્રમાણુ-જ્ઞાનના અંશરૂપે છે અને પ્રમાણુજ્ઞાન તે નયજ્ઞાનના અંશી કે સમૂહરૂપે છે, કારણ કે પ્રમાણુ વ્યાપારમાંથી જ નયવ્યાપારની ધારાઓ પ્રગટે છે.

પ્ર.૦ પ્રમાણુ અને નય ચળદની વ્યુત્પત્તિ બતાવી તેનો અર્થભેદ સ્પષ્ટ કરો.

ઉ.૦ પ્ર + જ્ઞાન = (જે જ્ઞાનવટે પ્ર-અભા-ન્તપણે વસ્તુનું) માન-પ્રકાશન (નિર્ણય) થાય તે) પ્રમાણુ. ની + અ (ની-પ્રમાણુ-દ્વારા જાણેલી વસ્તુને બીજાની અર્થાત્ શ્રોતાની

બુદ્ધિમાં પહોંચાડવાની) ક્રિયા. અ-કરનાર વક્તાનો માનસિક વ્યાપાર તે) નય.

પ્ર.૦ જૈન ન્યાય ગ્રંથોની જેમ જૈનેતર ન્યાય ગ્રંથોમાં નય વિષે મીમાંસા છે કે નહિ ?

ઉ.૦ નથી. જો કે જૈન અને જૈનેતર જન્મેના તર્કગ્રંથોમાં મીમાંસા છે છતાં નયને પ્રમાણુથી છૂટા પાડી તેના ઉપર સ્પષ્ટ અને વિસ્તૃત મીમાંસા તો માત્ર જૈનોએ જ કરી છે.

આ રીતે નય અને પ્રમાણુના વિષય ઉપર પ્રકાશ પાડનારા ૨૮ માં પદ્યનું સ્પષ્ટી-કરણ છે.

(ચાહુ)

સન્માન આપતો હતો. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિય
જાલાતથી વિહાર કરી પાટણ પધાર્યા છે.
એક વાર સૂરિય મહારાજ જાહાર જતા હતા
અને સિદ્ધરાજ નયસિંહ રથવાડીએ નીકળ્યો
હતો, ત્યાં શ્રી હેમચંદ્રસૂરિય જાહારમાં એક
ખાણુ ઊભા રહ્યો. સિદ્ધરાજની નજર શ્રી હેમ-
ચંદ્રસૂરિય ઉપર પડી. યુવાન, બ્રહ્મતેજ, જ્ઞાન-
તેજ અને સંયમતેજથી હીપતા આ રૂપાળા
જૈનાચાર્યને એણે પ્રેમથી પૂછ્યું: આપને શું
બોધ્યું છે? શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યેણે વિના
સંકોચે કહ્યું, “હે સિદ્ધરાજ, શંકા વિના ગજ-
રાજને આગળ ચલાવ, દિગ્ગજને લાલે ત્રાસ
પામે પણ તેથી શું? કારણ કે પૃથ્વીને તો
તું જ ધારણ કરી રહ્યો છે.” (પ્રલાવક ચરિત્ર).

સિદ્ધરાજને આ વચનો અમૃત જેવાં મીઠાં
મધુર લાગ્યાં. એને એમ થયું, આ અમૃતવાણી
હું સદાયે પીધા જ કરું. તે જ વખતે એણે
આ પ્રલાવિક સૂરિય મહારાજને વિનમ્રભાવે
વિનંતિ કરી. આપ રાજ દરબારમાં મધ્યાહ્ન
સમયે “મને પ્રમાદ પમાડવા આવજો.”

આ પછી સિદ્ધરાજ માત્રવ પ્રદેશ ઉપર
ચઢાઈ લઈ ગય છે. ત્યાંથી છત્તીને પાછા
આવ્યા પછી રાજદરબારમાં શ્રી હેમચંદ્રસૂરિય
મહારાજ પધાર્યા છે અને એ જ મીઠી મધુરી
વાણીથી અમૃત વર્ષાવતાં એ સૂરિય મહારાજે
કહ્યું, “હે કામધેનુ! તું તારા જોમય રસથી
ભૂમિને લીપી ઢાકાડ, હે રતનાકર! તું મેતીયો-
થી સ્વસ્તિક પૂરી છે, હે ચંદ્રમા! તું પૂર્ણ
કુંભ બની બ, હે દિગ્ગજેત્તમ! પોતાના કર-
સૂંદ સીધા કરી કદપવૃક્ષના પત્રો લઈને તોરણો
બનાવે, કારણ કે, સિદ્ધરાજ પૃથ્વીને છત્તીને
આવે છે.” રૂપાની વંદની જેવા મીઠા અ-
વારના શ્રવણી આ અમૃતવાણી સાંભળી
આખી રાજસભા, વિદ્વદ્ગૃન્ધ અને યુદ્ધ મહારાજ

પણ ચમક્યા. જ્યાંને એમ થયું, કોડવું
સિદ્ધરાજે આ સૂરિયગરમાં સામર્થ્ય, પ્રસા,
પ્રતિભા અને મેધાના વિદ્યુત ચમકારા બોલ્યા,
એ અંતરે અને સૂરિયને રાજ રાજસભામાં
પધારવા સાદર સપ્તેમ નિમંત્રણ આપ્યું.

પછી તો સિદ્ધરાજ નયસિંહની વિનંતિથી
આચાર્યશ્રીએ સિદ્ધહૈમ મહાવ્યાકરણ બનાવ્યું.
રાજ્યે હાથીની અંખાડી ઉપર એને ચઢાવી
નગરમાં ઉત્સવપૂર્વક ફેરવી રાજલંકારમાં
પધરાવ્યું. અને તેની સેંકડો, હજારો નકલો
કરાવી નૂતન વ્યાકરણનું પઠન પાઠન ચાલુ
કરાવ્યું. પંડિતોની સભામાં વ્યાકરણની કસોટી
થઈ. કાશ્મીરમાં સરસ્વતી દેવીએ પણ એને
આશીર્વાદ આપી વિદ્વદ્માન્ય કરાવ્યું. ગુર્જર
સામ્રાજ્ય પંડિત બન્યું. ગુજરાતના આ સપુત્ર
ગુજરાતમાં વિદ્વાનો, પંડિતો પાકે છે એમ
હિન્દલરમાં પ્રસિદ્ધ કરાવ્યું. હિન્દલરમાં
આવા મહાવૈયાકરણી બીજા નથી પાક્યા.
શબ્દાનુશાસન, લિંગાનુશાસન, છંદોનુશાસન,
કાવ્યાનુશાસન સ્વયમેવ બતાવ્યા. સિદ્ધહૈમની
લઘુટીકા, બૃહદ્ ટીકા, બૃહદ્વ્યાસ પણ પોતે
જ બનાવ્યા. વ્યાકરણના પઠન માટે એક મોટી
સંસ્કૃત પાઠશાળા સ્થાપવામાં આવી. ‘કાકેલ’
નામના કાયસ્થ વિદ્વાનને એનો સુખ્ય અધ્યા-
પક બતાવ્યો.

એક જ વર્ષમાં સવા લાખ સ્ત્રોત્રપ્રમાણ

૧ ત્રણસો લઘીયાઓ પાસે વધુ વર્ષ સુધી
એની નકલો કરાવવામાં આવી છે.

આ મહા વ્યાકરણ નવું બનાવવાવાનું ખાસ
કારણ એ બન્યું કે ત્યારે મહારાજ સિદ્ધરાજ માસવાને
છત્તી ધારા નગરીમાં ગયા ત્યારે રાજના સરસ્વતી
વંશરમાં જોજ વ્યાકરણ લેવું નેમન બીજા પણ
સાહિત્ય અને અલંકારના ગ્રંથો બોલ્યા. એને એ જ
વખતે એમ થયું કે શક્તિ અને વલ્લભાં ગુજરાત

શ્રી પ્રભુ મહાવીરે પ્રરૂપેલ ધર્મની સર્વદેશીયતા.

Universality of Lord Mahavir's Teaching.

શ્રી પ્રભુ મહાવીરે અધ્યાત્મવાદમાં અહિંસાનો અને જ્ઞાનવાદમાં અનેકાંતનો જે ધર્મ જાતાવ્યો છે તે ધર્મ એક દેશ, એક કાળ, એક પ્રજા, એક જાત કે એક સંપ્રદાય માટે નથી, પણ સર્વ દેશ, સર્વ કાળ અને સર્વ પ્રજા માટે છે. તેમાં વર્ણનો કે જાતિનો ભેદભાવ નથી પ્રભુએ અહિંસાને બે પ્રકારે જાતાવેલ છે. કોઈ પણ પ્રાણીનો વધ મન વચન કે કાયાથી ન થઈ જાય તેવી સતત જાગૃતિ રાખવી એ એક અહિંસાનો નિષેધાત્મક (negative) પ્રકાર છે.

સર્વ પ્રાણીઓ તરફ મૈત્રીભાવ અને અનુકંપા-ભાવ રાખવો તે અહિંસાનો વિધિઆત્મક (positive) પ્રકાર છે.

પ્રભુનો ખરો લક્ષ્મી બીજા મનુષ્ય તરફ અને કોઈ પણ પ્રાણી તરફ દ્રેષ કરશે નહિ. કોઈ તેને ઇજા કરે તો તેના તરફ તેને દયાભાવ આવશે. આ સંબંધમાં ચંડકોશીયા નાગનો પ્રસંગ શાસ્ત્રમાં જણાવેલો છે. ક્ષમા આધ્યાત્મિક ગુણ છે, તેનો અર્થ હીનતા કે કાયરતા નથી. ક્ષમા ખરા વીરને શોભે છે. પ્રભુના લક્ષ્મી ખરા

પંચાંગપૂર્ણ વ્યાકરણ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ રચ્યું. રાજા તથા પોતાના નામના સ્મરણરૂપ વ્યાકરણનું નામ શ્રી સિદ્ધહૈમ રાખ્યું.

વિજયી થયું છે તો સાહિલ અને સંસ્કારમાં પણ તે અજિત બનવું જોઈએ. યુગ પાટલ આગ્યા પછી રાજસભામાં એ પ્રધરને નિદાણી તેને પ્રજા અભિલાષા થઈ કે શું ગુજરાતમાં કોઈ એવો પડિત કે વિદ્વાન નથી કે નવું સુંદર મહાવ્યાકરણ જનાવે. વિદ્યમાન વ્યાકરણથી પણ વધી ગય તેવું અદ્ભૂત, સરલ અને અર્થગંભીર વ્યાકરણ જનાવે. રાજાએ પોતાની રાજસભામાં તપાસ કરાવી છે. આખરે એની નજર નવયુવાન તેજસ્વી જૈનાચાર્ય ઉપર ઠરી છે. એના મંત્રીઓ અને પડિતોની નજર પણ ઊગતા સૂર્ય સમા નવીન આવેલ જૈનાચાર્ય ઉપર ઠરી છે. આખરે રાજાની વિનંતિથી શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યજીએ મહાભારત કાષ્ઠ ઉઠાવ્યું છે અને સાંગોપાંગ પાર ઉઠાવ્યું છે, આ એક જ મહાન વ્યાકરણ જનાવી શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યજીએ ગુજરાતને પડિતો અને વિદ્વાનોની સહામાં ગૌરવવન્તુ ઉજ્જત રચાન અપાવ્યું છે. અગાવધિ ભારતમાં આવું બીજું વ્યાકરણ બન્યું નથી.

વર્તમાન જૈનસંપત્તિ ફરજ છે કે, આ મહાન

વ્યાકરણને સંપૂર્ણ છપાવે, નવી પદ્ધતિથી છપાવે, લઘુન્યાસ, બૃહન્ન્યાસ, લઘુટીકા, બૃહત્તીકા છપાવે. તેને સરતામાં સરતું આપે તેમજ આ ગ્રંથના અંગ-જૂત સાહિત્યનું પણ સુંદર રીતે પ્રકાશન કરી અર્ધ મૂલ્યે જનતાને મહેતમ કરે. આ મહાન વ્યાકરણ ઉપર નવી ટીકા રચવા કરતાં જે છે તેને જ સુંદર રીતે પ્રકાશમાં મૂકવાની જરૂર છે. નવી નવી ટીકાઓ કરી ગ્રંથને વધુ કિલ્લે કે જટીલ બનાવવાની જરૂર નથી. મારા નાત્ર મત મુજબ તો નવી ટીકાઓ બનાવી આપણે ગ્રંથના ગૌરવમાં ક્ષતિ પહોંચાડીએ છીએ. સરિશ્વમહારાજે ક્યાંય ક્ષતિ કે અપૂર્ણતા નથી રાખી પછી નવી ટીકાઓ રચી આપણે શું નવું કરવાના છીએ? ખરેખરી સેવા તો એમાં જ રહી છે કે આ મહાવ્યાકરણને આપણે પ્રકાશન કરી તેના અગ્યા-સીઓ વધે, અગ્યાસમાં લોકરૂચી જાગે તેવો પ્રયત્ન કરીએ. હાં એટલું જરૂર કરો કે બૃહન્ન્યાસ ને પૂર્ણ નથી મળતો તેની નીચે ફૂટનોટમાં જરૂરી ભૂત્રાસા કે પૂર્તિ ઉમેરવી પડે, ક્યાંક અર્થગંભીરને નીચે ફૂટનોટ આપી સરલ કરી યકાવ. બાકી નવો ટીકા, નવા ન્યાસ એવા કયાની જરૂર નથી. આટલું સહજ સરલ જાવે જ લખ્યું છે. કોઈના ઉપર આક્ષેપ કરવાનો ઇરાદો નથી. માત્ર મારો પોતાનો અંગ-મત જ અહીં દર્શાવ્યો છે.

સૈનિકો છે, પણ તે સૈનિકો બીજાના દેશો જીતવા કે બીજાને લૂંટવા માટે નથી. તેઓનું યુદ્ધ કામ, ક્રોધ, રાગ-દ્રેષ આદિ અંતરના શત્રુઓને જીતવા માટે છે.

બહારના યુદ્ધથી શું વળવાનું છે? માટે આંતરિક યુદ્ધ કરો. આત્માથી આત્માને જીતતાં સુખ પામી શકશો. આનું સતત અંતરંગ યુદ્ધ કરતાં છતાં પ્રભુને માર્ગે ચડેલા સંઘર્ષ પુરુષ શાંત હાંત ધીર સ્વભાવના હોય છે.

પ્રભુના ધર્મમાં રાજ્યખટપટને ઓછો અવકાશ છે. સમાજ અને ધર્મના ઉદ્ધાર, વિકાસ અને સંરક્ષણ માટે વસ્તુપાળ તેજપાળ જેવા કેટલાક મહાન રાજદારી પુરુષો પ્રભુના શાસનમાં થયા છે, પણ આ એક ગૌણ માર્ગ છે. જગતમાં શાંતિ સ્થાપવાને પ્રભુએ તો પ્રત્યેક અસ્તિત્વી અંતરુ વૃત્તિની સુધારણા ઉપર ભાર મૂક્યો છે. પ્રભુએ તો આ આદર્શ ઉપર જ જગતની સુવ્યવસ્થાને સ્થાપેલ છે. તેના શાસનમાં ત્યાગી અને સંઘર્ષીને સુખ્ય સ્થાન છે. આપણી જેમ દરેક પ્રાણીને સુખ હુંખ થાય છે, બીજાના સારા નરસા કૃત્યથી જેમ આપણને સુખ હુંખ થાય છે, તેમ આપણા તેવા કૃત્યથી બીજા જીવને સુખ હુંખ થાય છે માટે સર્વ પ્રાણીઓની રક્ષા કરવી, તેના રક્ષાના ઉપાયો યોજવા અને સક્રિય મદદ કરવી, બીજા પ્રાણીઓ તરફ દયા રાખવી, હુંખી માણસોના હુંખ નિવારણ માટે દાન આપવું, વિગેરે સુકૃત્યો ગણાવવામાં આવ્યા છે. અને તેટલે દરજ્જે જૈન ધર્મ સમાજસેવાવાદી (socialist) છે. બીજી રીતે આત્મોન્નતિ-આત્મસુધારણા ઉપર જૈન ધર્મ સુખ્ય ભાર મૂકે છે. એટલે તેટલે દરજ્જે એક વ્યક્તિત્વવાદી (individualistic) છે. મનુષ્યના વ્યક્તિત્વને સર્વથા દાખી દઈ રાષ્ટ્ર-રૂપી મહા મંત્રના અવયવ તરીકે રાષ્ટ્રના મનુષ્યોને કામ કરતાં તૈયાર કરવા, અને તે પ્રમાણે

તેઓનો ઉપયોગ કરવો તે બરા ધર્મનો માર્ગ નથી. વ્યક્તિત્વના નાશ સાથે જ ધર્મનો નાશ થાય છે. જૈન ધર્મે કોઈવાર લોકોઓને-લોકાયક વૃત્તિને ઉત્તેજન આપ્યું નથી અને લોકોમાં મરનારાઓની નીચ ભાવિ ગતિ બતાવી છે.

જૈન સંઘ ઓચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓથી સમૃદ્ધ છે. તેમાં ત્યાગ અને જ્ઞાનથી પૂર્વાપરની શ્રેષ્ઠતા બતાવેલ છે, છતાં શુરની ભૂલ હોય તો તે બતાવવાનો શિષ્યનો ધર્મ કહેલ છે. તેમ સાધુ માર્ગથી વિમુગ્ધ હોય તો તેમનો ધર્મ બતાવવાની શ્રાવકને માથે ફરજ મૂકેલ છે. એટલે સંઘની વ્યવસ્થા એકાંત એકરાજવાદ (monarchy) નથી પણ પ્રજાશાસનવાદના તત્ત્વો છે, અને તે કારણથી જ જૈન ધર્મ રિત રિત્ર કાળ અને દેશમાં પસાર થયા છતાં અખંડરૂપે રહ્યો છે.

ત્યાગ અને સંઘર્ષ ઉપર ભાર મૂક્યા છતાં સ્વધર્મમાં નિષ્ક્રિયતા અને પ્રમાદને દૂર રાખવાં પ્રભુએ આજ્ઞા કરેલ છે. ઉત્તરાધ્યયનના દશમા અધ્યયનમાં દૂમકપત્ર-પીળા જીર્ણ પાંદડાનું દંડાંત લઈ સત્ ધર્મકરણી કરવામાં એક પણ સમયનો પ્રમાદ ન કરવા ભગવાને શ્રી ગૌતમને ઉદ્દેશીને કહ્યું છે. ભગવાનના શાસનમાં અધ-શ્રદ્ધાને સ્થાન નથી, સમ્યક્ શ્રદ્ધાને એટલે જ્ઞાનપૂર્વકની શ્રદ્ધાને સ્થાન આપવામાં આવેલ છે; માટે જ સમ્યક્શ્રદ્ધાનું લક્ષણ તત્ત્વાર્થ-શ્રદ્ધાનમ્ બતાવવામાં આવ્યું છે. તંત્ર મંત્રના બળથી, હઠયોગના પ્રભાવથી, ઔષધીઓના ઉપયોગથી અજ્ઞાન માણસોને આકર્ષવામાં અને તેમનામાં ખોટી શ્રદ્ધા બોલી કરવામાં ભગવાને અધર્મ બતાવ્યો છે.

તત્ત્વજ્ઞાનના વિષયમાં : વસ્તુ અનંતધર્માત્મક હોવાથી જુદા જુદા દષ્ટિગિહથી વસ્તુતત્ત્વને પ્રદ્રવ્યનાર જુદા જુદા મતવાળાઓ અસુક અંશે

મરણ ભય શા માટે ?

લેખક-વકીલ ન્યાયચંદ લક્ષ્મીચંદ બી. એ. એલ.એલ. બી.

જગતભરમાં નાના-મોટા, સગળ-નિર્ગળ તમામ પ્રાણીઓને વધતા ઓછા પ્રમાણમાં મરણનો ભય કાયમને માટે પોતાને માથે ઝુઝી રહેલો જણાય છે. મૃત્યુ કે મરણના ખ્યાલ માત્રથી મનુષ્યને કંપારી છૂટે છે. સૌ કોઈ બાલક કે વૃદ્ધ, જ્ઞાની કે અજ્ઞાની, તત્ત્વદર્શી કે પામર મનુષ્ય સારી રીતે સમજતો હોય છે કે બેલા-મોઠા મૃત્યુ અવશ્ય નિર્માણ થયેલું જ છે છતાં પણ તેનો વિચાર મનમાં ઉદ્ભવતાં જ તેને પોતાની આસપાસ ભયંકર અને ત્રાસજનક વાતાવરણ ખડું થઈ જતું લાગે છે. રાત્રિ-મહારાત્રિ-ચંદ્રવર્તી કે તીર્થંકર ભગવાન પણ મૃત્યુથી બચી જવાને સામર્થ્યવાન નથી એટલું જ નહીં પણ ક્ષણભર પણ તેને આધુ-પાધું ઠેલવાને પણ શક્તિવાન નથી. મૃત્યુ માટે પ્રથમથી જ નીર્માણ થયેલ તિથિ પાંચમ હોય તો તેની છઠ કરવા કોઈ સમર્થ નથી.

સદ્વિચારાનંદ આત્મ તત્ત્વને અનાદિ કાળથી વળગેલાં સઘળાં કર્મમલને ક્ષય થતાં સાદિ-અનંત મોક્ષસ્થિતિ (આત્માનું સદૃઢ કર્મથી છૂટા થવાપણું) પ્રાપ્ત થાય છે. મૂળ સ્વરૂપે આત્મા સકળ કર્મમલથી રહિત નિર્મળ-વિશુદ્ધ સ્ફટિકમણિ-રત્ન સમાન છે. તેવી વિશુદ્ધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતાં સુધી પુનરપિ જનનં પુનરપિ મરણં

પુનરપિ જનનીજરે શયનં જેવી સ્થિતિ અર-ઘટ-ઘટીકાના ચંત્રની માફક પ્રત્યેક આત્માને મોક્ષપ્રાપ્તિ થતાં સુધી ચાલુ રહેવાની જ એટલે કોઈ પણ ઉપાયે જન્મ મરણને સંસ્કારી જીવ અટકાવી શકે તેમ નથી જ તો પછી મરણની કદપનાથી હદ ઉપરાંત ભયભીત શા માટે થઈ જવું જોઈએ ? ભવિષ્ય કાળના ગર્ભમાં ભય ઉત્પન્ન થવાના-ભયભીત સ્થિતિમાં ફરી પડવાના કેવા કેવા પ્રસંગો ઉપસ્થિત થવાના છે તે આપણે બહુતા નથી અને તેથી લૂંટ કે ચોરીનો ભય, જાન-માલને નુકશાન પહોંચાડે તેવા આક્રમકારક અકસ્માતોનો ભય કંઈક સકારણ છે પરંતુ જે વસ્તુ બેલા-મોઠા અવશ્યમેવ જનવાની જ છે એટલું જ નહિ પણ કોઈ પણ ઉપાયે અટકાવી શકાય તેમ પણ નથી તે માટે ભયની કદપનાથી શા માટે ગભરાઈ જવું જોઈએ તે સમજ થકાતું નથી.

જાતસ્ય દિ ધ્રુવો મૃત્યુ ધ્રુવં જન્મ મૃતસ્ય ચ એ સૂત્ર અનુસાર પ્રત્યેક જન્મ ધારણ કરી ચુકેલા પ્રાણીને બેલા મોઠા અવશ્ય મૃત્યુનો લેટો થવાનો જ છે અને મૃતપ્રાણીને અવશ્ય જન્મ ધારણ કરવાનો છે તેમાં અપવાદ ફક્ત તદ્ભવમોક્ષગામી મનુષ્ય પ્રાણીનો છે કારણ કે સુક્ત આત્માને પણ બે ફરી જન્મ ધારણ

સાધ્યા છે, માટે તેમનો દોહ ન કરવા ધર્મ ફરમાવે છે એટલે તત્ત્વજ્ઞાનના વિચારમાં પણ ઔદિક અર્હિસા (intellectual non-faith) નો પાઠ ભણાવેલ છે, અને પોતાનું સાચું છે અને બીજા બધા ખોટા છે એવો દુરાશય કરી નૈતિક અને ધાર્મિક જગતમાં કલહ-કુસં-પના કારણોથી દૂર રહેવા પ્રભુએ આજ્ઞા કરેલ છે. તેટલા માટે જીનધર્મે બીજા ધર્મે ઉપર કોઈ વાર આક્રમણ કરેલ નથી, પરાણે બીજા ધર્મ-

વાળાઓને સ્વમતમાં જોડવા પ્રયત્ન નથી કર્યો, ધર્મને નામે સમાજ કે રાષ્ટ્રમાં લડાઈઓ ઉભી કરી નથી. દૂંધમાં જીનધર્મ એક એવો ધર્મ છે જેમાં વિશ્વભરમાં સ્થાયી શાંતિ સ્થાપવાનો સાચો માર્ગ જાતવવામાં આવ્યો છે.

આ વિશ્વભરની અશાંતિના કાળમાં પ્રભુએ જાતાવેલ માર્ગ ઉપર આવવાથી જ ખરી શાંતિ જગતમાં પ્રસરશે.

જીવનજીવન આધિવજી દારી,

કરવાનો રહેતો હોય તો પછી સુસુક્ષ્મ જનો તે સ્થિતિ માટે પ્રતિદિન ઝંખના કરી રહેલા હોય છે તેવી મોક્ષસ્થિતિની-સુક્ષ્મ દશાની કંઈ ક્ષીંમત જ નથી.

ઉપરોક્ત સૂત્રથી આર્ય સંસ્કૃતિને માન્ય પુનર્જન્મનો અને અનંતા પૂર્વભવોનો સિદ્ધાંત પ્રતિપાદન થાય છે અને એ સિદ્ધાંતને અતુસરી સુક્ષ્મદશા પ્રાપ્ત થતાં સુધી પ્રત્યેક પ્રાણીને જન્મ-મરણ પ્રસંગના અકલ્પ્ય દુઃખોની પરંપરા ખડી કરતું ભવજ્વલમાળા ત્રાસજનક જણાતું હોવાથી જ તેમાંથી બચવા માટે ધર્મોપદેશકો કેવળ હિત બુદ્ધિથી-પરમાર્થ દૃષ્ટિથી આપણને જુદા જુદા અનેક માર્ગો બતાવી ગયેલ છે.*

ઉપરોક્ત વિવેચનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સુસુક્ષ્મ સજ્જને ભવજ્વલમાળામાંથી બચવા માટે સર્વદા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ પરંતુ મરણના ભયથી પ્રતિદિન ધ્રુબરી અતુભવવાતું કંઈ કારણ નથી એટલું જ નહીં પરંતુ તદ્દભવમોક્ષગામી મનુષ્યને તો તે એટલું મરણ હોવાથી તે ખાસ આવકારને પાત્ર ગણાવું જોઈએ.

મૃત્યુ-મરણને ભગવદ્ગીતામાં જે સ્વરૂપે વર્ણવવામાં આવેલ છે તે ખાસ વિચારવા જેવું છે. કદી પણ ભૂલવા જેવું નથી.

દેહિનોઽસ્મિન્યથા દેહે કૌમાર યૌવન જરા તથા દેહાંતરપ્રાપ્તિર્ધીરઃ તત્ર ન મુદ્ધતિ ॥

* અવશ્યમેવ યતાં જન્મ-મરણનો આહુ આ જગતમાં સર્વ મનુષ્યોને હુરકાવતો ન હોત તો કુષ્ટ માનસ ધરાવતા મનુષ્યો-અધમ વર્તનથી જ તૃપ્તિ મેળવતા પામર પ્રાણીઓ પાપાચરણમાં એટલા બધા મશગૂલ રહેત અને પાપ-પુનઃ એટલી હદે વધાર્યો જાત કે તેમને પોતાના ભૂતકાળના કૃત્યો તરફ કદી પણ દૃષ્ટિ ફેંકવાનો-વિદ્ધગાવલોકન કરવાનો પ્રસંગ જ ઉપસ્થિત થાત નહીં. પશ્ચાત્તાપ માટે કંઈ અવકાશ જ રહેત નહીં.

અંતવંત ઇમે દેહા નિત્યસ્યોક્તઃ શરીરિણઃ વાસાંસિ જીર્ણાનિ યથા વિહાય નવાનિ

ગૃહ્ણાતિ નરોઽપરાણિ

તથા શરીરાણિ વિહાય જીર્ણન્યન્યાનિ

સંયાતિ નવાનિ દેહિ ॥

ઉપરના અવતરણમાં મરણને ફક્ત દેહાંતર પ્રાપ્તિ સ્વરૂપે જ જણાવેલ છે અને તેને આ દેહ-ધારણ કરનારે આત્માના શરીરની જુદી જુદી અવસ્થાઓ જેવી કે કુમારદશા, યુવાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા સરખાવેલ છે. વળી શરીર ધારણ કરનાર અવિનાશી-નિત્ય આત્માના શરીરો અંતવાળા-વિનાશી છે પરંતુ આત્મા તો તેના મૂળ સ્વરૂપે અજરામર-અવિનાશી છે.

આ રીતે આપણે જેને મૃત્યુ કે મરણથી જોગખીએ છીએ તેને અહીં દેહાંતર પ્રાપ્તિ એટલે અન્ય દેહને ધારણ કરવાની સ્થિતિ તરીકે જોગખાવેલ છે અને તેથી પણ આગળ વધીને છેલ્લા શ્લોકમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે મનુષ્ય **જેવી રીતે જૂના-જુર્ણ થઈ ગયેલા વસ્ત્રોને તણ દેધને-ફેંકી દેધને નવા વસ્ત્રો ધારણ કરે છે તેવી જ રીતે શરીરધારી આત્મા જુર્ણ શરીરને તણ દેધને નવા શરીર ધારણ કરે છે.**

આ પ્રકારની મૃત્યુની કલ્પના-મરણતું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવવાતું બુદ્ધિકૌશલ્ય પરમ ભાવવાહી, ઉત્તેજક આશ્વાસનરૂપ થઈ પડે છે, એટલું જ નહીં પણ લેશ માત્ર પણ મરણનો ભય નહીં રાખવાતું સૂચવતાં તેને આવકારને પાત્ર ગણવાતું ફરમાવે છે.

જડ-પૌદ્ગલિક વસ્તુઓતું બનેલું આ નાશવંત શરીર અને તેને ધારણ કરનાર-શરીર-ધારી અવિનાશી, અજરામર આત્મા-બન્ને તદ્દન નિર-નિરાળા ભિન્ન દ્રવ્યો છે અને તે બન્નેનો યથાર્થ સ્વરૂપે લેહલાવ જેમના હૃદયમાં સારી

શ્રીમાન્ યશોવિજયજી.

લેખક:—ડૉ. ભગવાનદાસ મન:સુખલાઇ મહેતા, એમ. બી. બી. એસ.

“ નિર્મલ શુભશિખિ રોહણ ભૂધરા,
' સુતિજન માનસ હંસ
ધન્ય તે નગરી રે ધન્ય વેળા ઘડી,
માતપિતા કુલ વંશ.”
શ્રી. આનંદધનજી

અત્રે જિનશાસનમગનના દિવ્ય જ્યોતિ-
ર્ધર મહાસંતપુરુષ શ્રીમાન્ યશોવિજયજીના
જીવનચરિત્ર સંખ્યા ઇંદ્રક વિચાર કરવાનો
ઉપક્રમ છે, - મુખ્યપણે તેમના આધ્યાત્મિક
જીવનનો પરિચય અત્ર પ્રસ્તુત છે. ઉપર
ઠાકેલા શ્રી આનંદધનજીના અમર શબ્દોમાં
કહીએ તો અવનીને પાવન કરનારા આવા
સંતપુરુષ ન્યાં જન્મે છે તે નગરીને ધન્ય છે,
'તે વેળાને અને ઘડીને ધન્ય છે, તે માતપિતાને
અને કુલ વંશને ધન્ય છે! આવા નિર્મલ
શુભશિખિના રોહણાયલ સમા સંતપુરુષના
ઉત્તમ શુભાત્મ સ્મરણ કરવું, પવિત્ર ચરિત્રનું
સંકીર્તન કરવું તે પણ આપણું ધન્યપણું છે!

મહત્ પુરુષોનો જન્મ જગતના કલ્યાણ
અર્થે હોય છે, સંતપુરુષોની સમસ્ત વિભૂતિ
પરોપકારાર્થે હોય. 'પરોપકારાય સતાં વિભૂ-
તયઃ' આવા પરમ ઉપકારી જગત્કલ્યાણકર
મહાપુરુષનાં શુભગાનનો જે રસારવાદ લે છે
તે જ 'રસના' છે, બાકી તો વિકલ્પ કુચલી
કરનારી વિરસના જ છે! આવા સંતના પવિત્ર
ચરિત્રનું જે શ્રવણ કરે છે તે જ કર્ણ છે,
બાકી તો વાયુતરંગને અથડાવાના કાણાં છે!

આવા સંતપુરુષના સદ્ગોધતું જે મનન કરે છે
તે જ મન છે, બાકી તો યત્રતત્ર ભ્રમણ કર-
નારું વાંદરું છે! શ્રી યશોવિજયજીના પોતાના
શબ્દોમાં કહીએ તો-ગિરુઆ શુભવંતના શુભ
શ્રવણ કરતાં કાનમાં અમૃત ઝરે છે ને કાયા
નિર્મલ થાય છે. 'સુષુતાં શ્રવણે અમી ઝરે,
મોરી નિર્મલ ધાયે કાયા રે-ગિરુઆ રે શુભ
તુમ તણા.' મહાસુનિ શ્રી દેવચંદ્રજીએ
સાચું જ ગાયું છે કે-

“ ભલું થયું મેં પ્રભુશુભ ગાયા,
રસનાનો ફલ લીધો રે;
દેવચંદ્ર કહે મહારા મનનો,
સકલ મનોરથ સીધો રે.”

માટે ચાલો આપણે પણ સંતપુરુષના શુભ-
ગાન કરી રસનાને રસમય કરીએ! સંતચરિત્રના
શ્રવણથી કર્ણને પાવન કરીએ! સંતપુરુષના
સદ્ગોધચિંતનથી ચિત્તને સચેત કરીએ! ગિરુઆ
શુભવંતના શુભગંગાજલમાં નાહી કાયાને નિર્મલ
કરીએ! અને પ્રેરણા અમૃતનું પાન કરી
જીવનને ઉત્તત જનાવીએ! ખરેખર! મહા-
પુરુષોના જીવનવૃત્ત અપૂર્વ પ્રેરણા આપી
મનુષ્યના જીવનને ઉત્તત-ઉર્ધ્વગામી જનાવે છે
એ અંગ્રેજી ઉક્તિમાં ઘણું તથ્ય છે, 'Lives
of great men make our life subli-
me' . વીર અને વીરપૂજ્ઞ, 'Hero &
Hero-worship' નામનો એક સુંદર અંધ
કાલીઘલ નામના અંગ્રેજી લેખકે લખ્યો છે.

રીતે ઠસી ગયેલો હોય છે તેઓ જ આત્માની
શુદ્ધ દશા સમજી શકે છે અને આત્મકલ્યાણ
સાધી શકે છે તેમજ ખરી વસ્તુસ્થિતિ જાણે

સમજતાં તેમને મૃત્યુથી બીવાતું કંઈ ડારણ
રહેતું નથી.

તેમાં વીર કોણ ? અને વીરને જગત્ શા માટે પૂજે છે ? એની ઘણી રસપ્રદ ચર્ચા કરી છે. એ ઉપરથી અત્ર સહેજે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે સાચો વીર કોણ ? પ્રેમદીપમાં 'પતંગીયું' ગની અંપલાવનાર પ્રણયવીર શું વીર; કે રણ-સંગ્રામમાં ભીષણ સંહારલીલા પ્રવર્તાવી વિજય-લક્ષ્મી વરનાર રણવીર શું વીર ? બાહ્ય સુખ-સાધનોની અજળ શોધો કરી અને ગજળ ઉદ્ઘાપાત મચાવે એવા ભયંકર શસ્ત્રો સર્જી જગત્તા સુખ-દુઃખ સાધનોની વૃદ્ધિ કરનારા વિજ્ઞાનવીરો શું વીર, કે લોકોના ઐહિક કલ્યાણ અર્થે 'પોતાનું' જીવન અર્પણ કરનારા કર્મવીર શું વીર ? પોતાના આંતર શત્રુઓનો પરાજય કરી પોતાના આત્મા પર વિજય મેળવનાર આત્મવીર શું વીર, આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ ધર્મ પ્રગટ કરી અન્યને પણ તે સદ્ધર્મમાર્ગે યોગદાનાર ધર્મવીર શું વીર ? આમ વીરતા ત્રિવિધ પ્રકારો છે. તેમાં પ્રથમના બે પ્રગટપણે કનિષ્ઠ છે, વચલા બે મધ્યમ છે, છેલ્લા બે ઉત્કૃષ્ટ છે. કારણકે શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રનું કથન છે કે- 'વીરપણું તે આત્મકાણે' -એકલા હાથે દશ લાખ સુભટનો પરાજય કરે એવા મળવા સુલભ છે, પણ એક સ્વાત્માનો વિજય કરનારો ગણ્યો હર્લાભ છે, અને તે દશ લાખ સુભટને જીતનાર વીર કરતાં કયાંય ચઢી ભય છે. 'સાચું વીર-પણું' તો આત્મસ્થાને છે. અને આપું વીર-પણું જે દાખવે છે તે જ જગત્ આખાની પરમ પૂજતા પાત્ર, પરમપૂજ્ય એવા 'અહંત' છે.

શ્રી. આનંદધનજીની વીરગર્જના છે કે—

“વીરપણું તે આત્મ કાણે, બપરું તુમચી વાણે રે; નાણે ધ્યાને શકિન પ્રમાણે, ધ્રુવ નિજ પદ પહચાનેરે વીરજીને ચરણે લાણું, વીરપણું તે માણું રે.”

યોગશાસ્ત્રના પ્રારંભમાં કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેરમય દ્રાચાર્યજીએ પણ એવા જ વીરની સ્તુતિ કરી છે—

“ નમો દુર્વારાગાદિ વૈરિવારંનિવારણે ।

અર્હતે યોગિનાથાય મહાવીરાય તાપિને ॥ ”

આમ જૈન દૃષ્ટિએ ને વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ સાચું વીરપણું તો આત્મસ્થાને છે. આત્મવીર-ધર્મવીર જે આત્મપરાક્રમ દોખવી આત્મશત્રુનો વિજય કરે છે, તે આત્મવિજયી આત્મવીર પુરુષો જ સાચા વીર છે. અને આવા જે આત્મવીર હોય છે તે જ અન્યને તેવું વીરત્વ ઉપદેશનારા એવા ધર્મવીર હોય છે.

આવા આત્મવીર-ધર્મવીર સત્પુરુષોના કક્ષાભેદે-આત્મદશાભેદે પાંચ પ્રકાર પડે છે, અને તે જગત્પૂજ્ય પરમ વિભૂતિઓને આપણે 'પાંચ પરમેષ્ઠિ' તરીકે યોગજીએ છીએ. આત્માના રાગ-દ્વેષાદિ શત્રુઓને હણી, કર્મની સેના પર વિજય મેળવી, જે શુદ્ધ સહજ આત્મ-સ્વરૂપે સ્થિત થઈ, કેવલજ્ઞાન લક્ષ્મીને વર્ષા છે, તે દેહ છતાં દેહાતીત દશાએ વર્તનારા જીવ-ન્મુક્ત સત્પુરુષને આપણે 'અરિહંત' અથવા જગત્ સમસ્તને પરમ પૂજાર્હ એવા 'અહંત' કહીએ છીએ. ચરમ દેહપર્યાય પૂરો થયે જે શુદ્ધ સહજાત્મસ્વરૂપે સ્થિતિમય સ્વભાવરૂપ મોક્ષને પામ્યા છે તેને આપણે 'સિદ્ધ' કહીએ છીએ; શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપની સાધનાને અનુકૂળ શુદ્ધ આચારના પાલનમાં જે નિરંતર ઉતુકત છે, એવા ઉચ્ચ ગુણસ્થિતિને પામેલા સમ્યગ્દૃષ્ટિ વીતરાગ સત્પુરુષોને આપણે 'આચાર્ય' નામથી યોગજીએ છીએ. શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને બાણી, સમસ્ત શ્રુતરહસ્યના પારગામી થઈ જે અન્યને તે પરમ શ્રુતનો ઉપદેશ આપે છે, એવા આત્મારામી જ્ઞાની મહામુનિઓને આપણે 'ઉપાધ્યાય' કહીએ છીએ. અને શુદ્ધ આત્મસ્વભાવની નિર્મળ સાધનામાં નિરંતર સાવધાન રહી જે સાચા સાધુગુણસંપન્ન સાધુ-અરિત સમ્યગ્દૃષ્ટિ સંતો નિજાનંદમાં નિમગ્ન

આપણું કલ્યાણ

અનુ-અભ્યાસી

સંસારમાં એવો કોઈ મનુષ્ય નથી જે પોતાનું કલ્યાણ ન આહતો હોય. કલ્યાણનો અર્થ શો છે અથવા સાચું કલ્યાણ, કયી વસ્તુમાં, કયી દશા રહેલું છે તે કેટલાક બાજુતા હોય તો બુદ્ધી વાત છે. ચાર અથવા હુંદારા પોતાના નિન્દનીય કાર્યમાં પણ કલ્યાણની ગન્ધથી પ્રવૃત્ત થાય છે એ અજ્ઞાનનું જ પરિણામ છે. વેશ્યા પોતાના ગંદા વ્યવહારને પોતાના સુખનું કારણ સમજે છે તેમજ બૂઠું પણ એમ જ ધારીને બોલવામાં આવે છે કે તેનાથી આપણું કલ્યાણ થશે. માયા, મમતા, મોહ-એ સર્વ અવશુભ એવી ક્ષમિત ભાવનાના જ પરિણામરૂપ છે. એટલા માટે જો આપણે આપણું સાચું કલ્યાણ આહતા હોઈએ તો આપણે માટે બાણવું જરૂરી છે કે સાચું કલ્યાણ શું છે અને કયી વસ્તુમાં રહેલું છે.

ઘણે ભાગે તો એમ જ સમજવામાં આવે છે કે જે વસ્તુથી સુખ મળે તે જ કલ્યાણકારી છે, પરંતુ સુખ પણ કેટલાય પ્રકારનું હોય છે. શારીરિક સુખ તો ક્ષણિક છે. વિપથભોગમાં સમય પળવારમાં આવ્યો જાય છે અને એવા અનુભવ થવા લાગે છે કે શરીરનું સુખ એકે પ્રકારે નથી મળી શકતું-જાલ્યાવસ્થામાં રમત ગમતથી અને મીઠાઈથી સુખ મળે છે. તો બુવાનીમાં સ્ત્રીથી, ધનથી ઈચ્છાઓ પૂરી થાય છે વૃદ્ધાવસ્થા આવતાં તે સુખના ક્રમ તથા સાધનમાં મહાન પરિવર્તન થઈ જાય છે. અને સૌથી મહત્વની વાત તો એ છે કે ઈચ્છા ન હોવા છતાં પણ કોઈ પરોક્ષ શક્તિ તે ધીનવી લઈ પ્રાણુહીન કરી દે છે અને જે શરીરને સુખી બનાવવા માટે આત્માનો સોદો કર્યો તે પણ સાચો છોડી દે છે. એટલું નહિ પણ

રહે છે, તે આત્મસ્વરૂપસાધન મુમુક્ષુ મહાત્મા-એને આપણે ‘સાધુ’ નામથી સંબોધીએ છીએ. શાસ્ત્રોક્ત ગુણસંદોહ જેનામાં છે એવા ભાવયોગી, ભાવાચાર્ય, ભાવ ઉપાધ્યાય અને ભાવસાધુની જ અત્ર આચાર્ય, ઉપાધ્યાય ને સાધુપદમાં ગણના છે: બાકી વેપધારી ને નામ-ધારી દ્રવ્યલિંગીઓની એમાં કંઈ ગણના નથી, એમ મહાત્મા શાસ્ત્રકારનો આશય આપણે સમજીએ છીએ. ‘આમ આ આત્મપરાક્રમી વીરપુરોના મુખ્ય બે વર્ગ પડે છે: એક તો શુદ્ધ આત્માની સિદ્ધિ જેણે પ્રાપ્ત કરી છે એવો સિદ્ધ અથવા મુક્ત વર્ગ, જેમાં સદેહ મુક્ત અરિહંત ને વિદેહ મુક્ત સિદ્ધ બન્ને સમાય છે; અને બીજો-શુદ્ધ આત્માની

યોગસાધનામાં જે નિરંતર અપ્રમત્તપણે પ્રવૃત્ત છે એવો સાધક અથવા મુમુક્ષુ વર્ગ, જેમાં આચાર્ય, ઉપાધ્યાય ને સાધુ એ ત્રણે અંતર્ભાવ પામે છે. આવા આત્મશત્રુવિજયી સાચા ‘જેનો’-ના માર્ગે શૂરાનો માર્ગ છે ને તે માર્ગે આવા આત્મપરાક્રમી વીરવર જ-પુરુષસિંહો જ ગમન કરી શકે છે.

“હરિના મારગ છે શૂરાનો,
નહિ કાયરનું કામ જોને;
પરથમ રહેલું મસ્તક મૂઢી,
વળતી લેવું નામ જોન.”

શ્રી પ્રીતમ ભક્ત
(આહુ)

આપણે જેને જેને સુખી બનાવવાના પ્રયાસ કર્યા હશે તે લોકો પણ આપણા શરીરને બાળીને તેની રાખ પાણીમાં ફેંકીને બે કલાકમાં આપણાથી છૂટા પડી જશે, તો પછી આવી અનિશ્ચિતતામાં પણ શું સુખ માની શકાય ? સ્ત્રી, પુત્ર, ધન-સર્વ વસ્તુ વિમુખ થઈ જવાની છે તો એ આપણા કેવી રીતે ગણાય ? જો તે આપણા નથી તો તેને સુખદાયક કેવી રીતે માની શકાય ?

રાજર્ષિ ભર્તૃહરિએ તો સ્પષ્ટ કહ્યું છે—

મોમે રોગમયં કુલે ચ્યુતિમયં

વિત્તે નૃપાલાદ મયં ।

મૌને દૈન્યમયં વલે રિપુમયં

રૂપે જરાયા મયં ॥

શાસ્ત્રે વાદમયં ગુણે સ્વલમયં

કાચે કૃતાન્તાદ મયં ।

સર્વં વસ્તુ મયાન્વિતં ભુવિ

નૃણાં વૈરાગ્યમેવામયં ॥

અર્થાત્ લોભમાં રોગનો, કૃદ્ધીનતામાં મર્યાદાનો લોપ થવાનો, ધનવાનને રાજ્યથી હુંટાવાનો, મૌન રહેવામાં દીનતાનો, બળવાનને શત્રુનો, રૂપવાનને ઘડપણનો, શાસ્ત્રજ્ઞને શાસ્ત્રાર્થમાં પરાજિત થવાનો, ગુણવાનને દુષ્ટનો તથા શરીરને મૃત્યુનો ભય રહ્યા કરે છે. સઘળી સાંસારિક વસ્તુઓ ભયથી ભરેલી છે, કેવળ વૈરાગ્યની સ્થિતિ જ ભય રહિત છે.

આવી નશ્વરતાની વચમાં કેવળ એક જ સત્ય છે, એકજ સાર વસ્તુ છે. અને તે ટેનીસન જેવા મહા કવિના શબ્દો સૂચવે છે.

ટેનીસન કહે છે કે—

“That God, which ever lives
and loves,

One God, one Law, one Element,

And one far-off divine event,

To which the whole Creation
moves.”

“તે ભગવાન ચિરન્તન છે, અમર છે અને સૌને આહ્વા છે. એક જ ઈશ્વર છે, તેનો એક મહાન નિયમ, એક મહાન તત્ત્વ છે. તેની સુદૃઢ દૈવી ઘટના તરફ, ચિરશાંતિ તરફ સમસ્ત રચના આવી રહી છે.”

આ કવિતાના અનેક અર્થોમાંથી મને ઉપર્યુક્ત વ્યાખ્યા અત્યંત પ્રિય છે.

ભગવાન

આવા ચિરંજીવ ભગવાનને ન જાણવા એ જ આપણું સૌથી મહાન અકલ્યાણ છે. કવિ ‘સાદી’ની સુંદર ઉક્તિ છે કે ‘હું ભગવાનથી ડરું છું’ અને તે સિવાય જે ઈશ્વરથી નથી ડરતો તેનાથી ડરું છું. જે ઈશ્વરને નથી માનતો તે ‘ભગવાનની સાથે શત્રુતા કરે છે અને ઈશ્વરનો વેરી એ મનુષ્યજાતિનો વેરી છે’ બેકનના આ કથનમાં જેટલું સત્ય રહેલું છે તેટલી દૂરદર્શિતા પણ રહેલી છે. ભગવાનને નહિ માનનાર મનુષ્યજાતિનો મર્મ સમજી શકતો નથી. એટલા માટે જ બેલી (Bailly)એ લખ્યું છે કે—સંસારમાં જો કોઈ વસ્તુ જાણવા લાયક હોય તો તે ભગવાન છે અને બીજું આપણો આત્મા. પેનીને (Panin) ઈશ્વર સંબંધી ઘણા જ સુંદર શબ્દોમાં લખ્યું છે “જે સંસારમાં આપણે રહીએ છીએ તેનો કોઈ પ્રારંભ તો હોવો જ જોઈએ. પ્રારંભ વગર વિકાસ નથી થતો. કારણ વગર પ્રારંભ નથી થતો. પ્રજા વગર કારણ નથી હોતું. તે પ્રજા મતની અને મહાન હશે અને તે હમેશાં મહાન રહેશે જ. મહાન ભગવાન છે, એ મહાનને જોવા માટે એમર્સનને (Emerson) સાદ્ લખ્યું છે કે પ્રકૃતિનું આવરણ ઘણું જ સૂક્ષ્મ છે. ઈશ્વરની સત્તા ચારે તરફથી પ્રસ્ફુરી રહી છે. મેકકેને (Méchegne) સાદ્ કહ્યું

છે કે 'ઈશ્વરની નિંદ્રામાં રહો અને તમને ળીજી સઘળી વસ્તુઓ અસત્ય જણાયો.'

ભગવાનની વિશેષ વ્યાખ્યા અનાવશ્યક છે. જેની વેદ 'નૈતિ નૈતિ' કરીને ભગવાનની વ્યાખ્યા પૂરી કરે છે તેની વ્યાખ્યા આપણે શું કહીએ? મેં નાણી યૂઝીને ઉપરની વિદેશીયોએ આપેલી વ્યાખ્યા લખી છે તે વિષયમાં ખાસ વધારે શું કહી શકાય? ન

ऐश्वर्यस्य समग्रस्य भूतानामागतिं गतिम् ।
येति विद्यामविद्यां च स चाच्यो भगवानिति ॥

"જેનામાં સંપૂર્ણ ઐશ્વર્ય હોય અને જે પ્રાણીઓના આવવા જવાને જ્ઞાન અજ્ઞાનને પણ જાણે છે તેને ભગવાન કહેવો જોઈએ.

ધર્મ

જે ભગવાનને જાણવો એ મહાધર્મ છે અને એ ધર્મનું પાલન કરવું એ જ એક માત્ર કલ્યાણકારી છે. ધર્મ કોઈ સંકુચિત વસ્તુ નથી. એ કોઈ તકની વસ્તુ પણ નથી. ધર્મ તો તકથી પર છે. રેવ ડૉ. હેરી ઇમર્સન ફોસડિકે (Rev. Dr. Harry Emerson Fosdick) લખ્યું છે કે "ધર્મ, સંગીત, ધાર્મિક ક્રિયા-કલાપ, પ્રેમ, ભલાઈ વગેરે કોઈ પણ વસ્તુમાં એવી કોઈ વાત નથી કે જે બુદ્ધિગમ્ય ન હોય. પરંતુ જ્યાં સુધી સંસારમાં સૂર્યનો પ્રકાશ છે ત્યાં સુધી આપણે એ વસ્તુઓની મહત્તાને ત્યારે જ પ્રાપ્ત કરી શકશું કે જ્યારે બુદ્ધિ-સીમાને ઓળંગી જઈએ."

આજકાલ બુદ્ધિવાદનું જોર છે, પરંતુ ધર્મ વગર બુદ્ધિ કેવી રીતે પાશવી બની નાથ છે તેનું નિરૂપણ દર્શનિક બનશેને (Bunsen) કહ્યું છે. તે લખે છે કે 'હૃદયમાં ધર્મનો પ્રદીપ' સળગાવ્યા વગર બુદ્ધિના સંસ્કાર કેવળ સઘળ પાશવતા અને છુપાયેલું જંગલીપણ રૂપે રહી નાથ છે. માણસ 'ઈશ્વર પ્રત્યે જ સાચો

નથી રહેતો તો પછી એ મનુષ્ય પ્રત્યે સાચો કેવી રીતે થઈ શકે?' પ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક એચ. જી. વેલ્સ લખે છે કે "સંસારમાં આદિ અને અંતિમ વસ્તુ ધર્મ છે." આજકાલ ધર્મ પ્રત્યે આટલી શત્રુતા કેવળ એટલા માટે છે કે તે પોતે ભુરાઇઓનો શત્રુ છે. ખરાબને ખરાબ જ લુગ્ગે છે. પ્રસિદ્ધ પાદરી ડીન ઇન્ગે (Dean Inge) તો સાફ કહી દીધું છે કે જે વ્યક્તિ જેવી હશે તેને ભગવાન તેવા જ દેખાશે અને જેને ભગવાન જેવા દેખાશે તે સંસારની સાથે એવો જ વ્યવહાર કરશે. જો કોઈ એમ પૂછે કે ધર્મ શી વસ્તુ છે તો તેનો જવાબ એ જ છે કે—

धर्मस्य तत्त्वं विहितं गुहायां,
महाजનો येन गतः स पन्थाः ॥

જે માર્ગે મહાપુરુષો આઘ્યા છે તે જ માર્ગ છે, તે જ ધર્મ છે, તે જ કર્તવ્ય છે. પરંતુ સંસારમાં આપણે એવા ભ્રમિત ચિત્તથી ભટકીએ છીએ કે આપણને દુનિયાનું જ્ઞાન ઘણું જ ઓછું છે. એ સંસાર શું છે તે જ આપણે નથી જાણતા.

સંસાર

લોકો ભૂલથી માની બેઠા છે કે પૈસો જ સમસ્ત સુખનું મૂળ છે. એપિક્યુરસે (Epicurus) સાફ કહી દીધું છે કે—સંસારનો વૈભવ મહાન સંપત્તિમાં નહિ, પણ ઓછામાં ઓછી જરૂરિયાતોમાં છે. ! પૈસો તો કામનાઓને પ્રત્યક્ષિત કરીને સંસારને વિષમય બનાવી દે છે. ત્યાગ સંતોષનો જનક છે. રેનોલ્ડ્સે (Reynolds) ઠીક લખ્યું છે કે—'પૈસો જેટલો ઓછો હશે તેટલી જ ઓછી ચિન્તા રહેશે.' પૈસા કમાવા, પ્રાપ્ત કરવા એ સહેલી વાત નથી. અને એનું રક્ષણ કરવું તે તેનાથી પણ મુશ્કેલ છે. પરંતુ એ પૈસાનો સદુપયોગ કરવો એ તો સૌથી વધારે મુશ્કેલ છે. પ્રસિદ્ધ ધનકુબેર

૪ ઇતિહાસની કેડી—લેખક ત્રીયુત ભોગીલાલ ને. માંડેસરા. લેખક તરફથી ભેટ મળી છે. કી. રૂ. ૩-૮-૦

૪ શ્રી વાસ્તુસાર પ્રકરણમ્—પ્રકાશક શ્રી ચંદનસાગર જ્ઞાનભંડાર વેળ્લપુર. બી. સી. બ્રધર્મ ટે. સહીધપુરા સુરતથી ભેટ મળી છે. જૈન જ્ઞાનભંડાર તથા કિયા કરાવનાર વિગેરેને પોસ્ટેજના રૂ. ૦-૨-૦ સુરત મોકલવાથી ભેટ મળશે. કી. ૦-૧૦-૦

૫ વર્ધાનતપ પદ્માવલી તથા આત્મશિક્ષાભાવના

૫. આત્માશ્રી વિજયલલિતસૂરીશ્વરજી મ. ના શિષ્ય મુનિ નેમવિજયજી મ. ના ઉપદેશથી પ્રકાશિત ચએલ પુસ્તિકામાં ઉપરોક્ત સુરિજી મ. કૃત વર્ધાન તપના દુહાઓ, ચૈત્યવંદનો, સળગાયો, સ્તવનો, સ્તુતિઓ, થોથો તેમજ વિધિ અને પ્રાચીન મુનિ-પ્રવરશ્રી પ્રેમવિજયજી મ. કૃત આત્મશિક્ષા ભાવના આદિનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. એક આનાની ટીકીટ મોકલનારને ગાંધી મંચુલાલ નેમચંદ ટે. જુની બબર. મુ. ૬૩૨. એ. પી. રેલ્વે એ સરનામેથી ભેટ મળશે.

૬ શ્રી દ્વીપસાગર પ્રજ્ઞાપિત સંગ્રહણો

શુતરથવિર શ્રીમદ્ આનંદસાગરસુરિવિરચિત-૨૨૩ ગાથા અને પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલી અને શ્રી ચંદનસાગર મહારાજ શોધેલ અતિ પ્રાચીન ગ્રંથ મળી છે. પ્રકરણોના અભ્યાસી માટે ઉપયોગી છે. ભેટની છુટક હશે ત્યાં સુધી પોસ્ટપર્ચ મોકલવાથી ખપીને ભેટ મળશે. પછી આઠ આઠ આનાની કિંમતે મળશે પ્રકાશક ચંદનસાગર જ્ઞાનભંડાર વેળ્લપુર (પંચમહાલ)

૭/૮ (૧) પ્રભુના પંથે (૨) મનુષ્ય જીવનની સંદેશતા (૩) સતસમાગમ:-લેખક એલ નસરવાનજી ખરાસ. દરેકની કિં. ૦-૧૨-૦ લેખક તરફથી મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજી મારફત ભેટ મળી છે.

૧૦ વેરનો વિપાક-પ્રકાશક જૈનઓદિસ-ભાવનગર કી. રૂ. ૨-૮-૦ પ્રકાશક તરફથી ભેટ મળી છે.

૧૧ મહાત્મા હંસરાજ—લાલ કેશોરામ ટી. ૨-૦-૦ પ્રકાશક તરફથી ભેટ મળી છે.

૧૨/૧૪ કાલકાચાર્ય કથાસંગ્રહ, ધૃતીસ્થ ધરણી વરણીય આઈ જૈન તથા ચિત્રસેન પદ્માવલી ચરિત્ર, શ્રી જૈન વિદ્યાભવન લાહોરથી ભેટ મળી છે.

શ્રી પદ્મપ્રભ જિન સ્તવન.

(રાગ-જેવી કરે છે કરણી.)

પદ્મ પ્રભુ કા શરણા, છોડાવે જન્મ મરણા,
કરે કર્મકા વિખરણા, છોડાવે જન્મ મરણા-ટેક.

પ્રભુ તું જના નિરાગી, મેં તો રહ્યા સરાગી;
મમતા હૃદયમેં નગી, કહાંસે હોવેગા તરણા.

પદ્મ.—૧

વીતરાગ દેવ પાયા, ચરણોમેં શિર ઝુકાયા;
ચિત દર્શ મેં લગાયા, કર્મો કા હોગા હરણા.

પદ્મ.—૨

પ્રભુ તું હે શિવગામી, અકોધી ને અકામી;
દૃષ્ટી કછું ન ખામી, સેવું સદાય ચરણા.

પદ્મ.—૩

સુરિ અખિત પામી, સેવામેં પ્રીત નગમી;
લક્ષ્મીસાગર કે સ્નામી, જીવન શુદ્ધ કરણા.

પદ્મ.—૪

રચયિતા—

મુનિશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી

અમદાવાદ.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.

ચૈત્ર

પુસ્તક ૪૩ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.

:: ઇ. સ. ૧૯૪૬ ઓપીસ ::

અંક ૯ મો.

॥ શ્રી સિદ્ધચક્ર સ્તવ ॥

॥ રાગ—ગગનવન જગવાલહો ॥

શ્રી સિદ્ધચક્ર આરાધીએ, છંડી ભવજંજળ લાલ રે;
આરાધક સુખિયા જને, જય વિજયી ત્રણ કાળ લાલ રે. ॥શ્રી॥૧॥
અરિહંત સિદ્ધ સૂરીશ્વરા, પાઠક મુનિ સમકિત લાલ રે;
નાણુ ચરણ તપથી થયા, જીવ અનંતા મુક્ત લાલ રે. ॥શ્રી॥૨॥
રોગ ઉપદ્રવ સંકટો, વિઘ્ન વિપત્તિ વિનાશ લાલ રે;
આતંદ્રમંગલ સંપન્ને, આત્મિક ધર્મ પ્રકાશ લાલ રે. ॥શ્રી॥૩॥
ધન્ય શ્રીપાલ નરેશ્વર, મયણા રાણી ધન્ય લાલ રે;
સદ્ગુણી આરાધક ભલા, સાધો તે નહિ અન્ય લાલ રે. ॥શ્રી॥૪॥
હું પામ્યો શુભ સાધના, ધરી ચિત્ત-ઉમંગ લાલ રે;
શ્રી નેમિ પંથ કહે હવે, હોયે શિવવધૂ સંગ લાલ રે. ॥શ્રી॥૫॥

આચાર્યશ્રી વિજયપદમૂરિ.

મોહ મહિમા

બીજાં બધાય કર્મો બળવાન બનીને ભલે આત્માને ઘેરી લે અને હેરાન કરવાને પ્રયાસ કરે; પણ જો મોહનીય કર્મો નિર્ણય થઈ ગયું હોય તો કોઈ પણ કર્મ આત્મિક ગુણોને નુકશાન પહોંચાડી શકતું નથી તેમજ આત્માને નિર્ભય પણ બનાવી શકતું નથી; કારણ કે બધાય-કર્મોમાં ફક્ત મોહ જ આત્માને હેરાન કરવા તથા નિર્ણય બનાવવા સમર્થ છે.

અત્યારના જગત ઉપર દૃષ્ટિપાત કરવાથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે-બળવત્તર મોહને જગતના જીવમાત્રને અત્યંત નિર્ણય બનાવી દીધા છે. એટલે પોતાને સુખી માની મોજ-શોખમાં મસ્ત રહેતારાઓ તથા પોતાને દુઃખી માની આપત્તિ-વિપત્તિઘસત સમજનારાઓ બંને પ્રકારના આત્માઓને મોહે સારી રીતે સપડાવ્યા છે અને સાચું સુખ-આનંદ-શાંતિ તથા જીવનનો માર્ગ ભૂલાવી દીધો છે. ત્યાગી હોય કે લોભી હોય, બધાયને મોહે નિર્ણય બનાવીને પોતાના દાસ બનાવ્યા છે, અને પોતાની આજ્ઞા બધાયની પાસે પળાવી છે. મોહની ગુલામી ન સ્વીકારી હોય એવા તો લાગ્યોમાં બે ચાર જ નીકળશે; પણ સર્વથા મોહનો તિરસ્કાર કરનાર તો ભાગ્યે જ હશે; કારણ કે દેહાધ્યાસ દ્વેષા સિવાય મોહનો તિરસ્કાર થઈ શકતો નથી.

જગતનાં વાળી, વિચાર અને વર્તન મોહે એવા તો ઘડી નાંખ્યાં છે કે જેથી પોતે પોપાય પણ શોધાય નહીં. પુદ્ગલાનંદીપલામાં (જલા-સક્તિમાં) જગતને મોહે એવું તો જકડી લીધું છે કે-જેમ નશો કરીને માણસ પોતાને ભૂટી વાચ છે તેમ આત્માએ પોતાને ભૂટી

ગયા છે, એક ક્ષણ પણ જડ વગર જીવી શક્તા નથી. મનને ગમે તેવાં પ્રશંસાના વચનો, મિષ્ટાન્ન અને અલક્ષ્ય લોજનો, સિનેમા-નાટક આદિ દ્રશ્યો, અત્તર-ફૂલેલ આદિ સુગંધી વસ્તુઓ, કોમળ સ્પર્શવાળી વસ્ત્ર આદિ વસ્તુઓ જીવને મનગમતી મળે તો આનંદ-સુખ અને અણુગમતી મળે તો ઉદ્વેગ-દુઃખ, એ જ આત્માને પોતાનું ભૂલવાપણું અને જડ-સક્તિ કહેવાય છે. અને તે સાચાં સુખ-શાંતિ-સંતોષ-આનંદ અને જીવનનો વિચાર સરખો થે કરવા દેતી નથી, તો પછી તેને બળવાને કે મેળવવાને પ્રયાસ કરવાની તો વાત જ ક્યાંથી હોય ?

અત્યારનું કહેવાતું વિજ્ઞાન એટલે જડ-સક્તિનું મધ્યાન્હ અને આત્મોન્નતિનું સંપૂર્ણ વિરોધી, જડાત્મક વસ્તુઓનો જેટલે અંશે વિકાસ તેટલે જ અંશે અથવા તો એથીયે વધારે આત્મિક વસ્તુઓનો વિનાશ જોવાય છે અને અનુભવાય છે. આત્મા નિર્ગુણી બન્યા સિવાય મોહકર્મ ફાળી શકતું નથી માટે જ આત્માના વિજ્ઞાનને મોહે અજ્ઞાનની વાટે વાળ્યું છે, જેથી જે વિજ્ઞાનદ્રારા પોતાનો વિકાસ કરવો જોઈએ તેના બદલે પોતાનો જ વિનાશક જરૂરનો વિકાસ કરી રહ્યું છે, અને દરેક આત્માઓને પોતાના જીવનની સફળતા જણાવી રહ્યું છે કે જે મોહની કર્મને સંપૂર્ણપણે પોપવાવાળી છે.

વર્તમાન જગત મોહજન્ય અનેક પ્રકારની ઈચ્છાઓથી અત્યંત દુઃખી થઈને તે દુઃખને દૂર કરવા પોતાને પાત્ર જેનું નામ સાંભળતાં ઉદ્વેગ થાય એવા પ્રકારના દુઃખોનો પ્રચાર

કરી રહ્યું છે. અર્થાત્ પોતાનું દુઃખ દૂર કરવા અસહ્ય-પ્રાણાત કષ્ટ બીજા જીવોને આપી રહ્યું છે. એ જ જડના વિકાસનું પરિણામ છે કે જેને મોહની શીખવણીથી અજ્ઞાન હોવા છતાં પણ મોહના દાસ વિજ્ઞાન તરીકે ઓળખાવી રહ્યા છે. વિજ્ઞાન તો તે જ કહી શકાય કે જે આત્મ-શુણ વિકાસ કરવાના સાધનો મેળવી આપી આત્મવિકાસમાં મદદગાર થઈ પડે. બાકી તો આત્મિકશુણવિનાશક તથા જડનું વિકાસી હોઈને જડની પરાધીનતાની સાંકળમાં જકડનાર અજ્ઞાન જ કહી શકાય. વિજ્ઞાન અજ્ઞાન થાય છે અને અજ્ઞાન વિજ્ઞાન થાય છે. બંનેમાં ફરક માત્ર એટલો જ છે કે-વિજ્ઞાન આત્માનો શુણ હોવાથી સ્વ-પરને જ્ઞાન-જીવન-સુખ-આનંદ આદિ જે આત્માના ખાસ શુણો છે તેને સાચી રીતે જણાવી તેનો વિકાસ કરવામાં અનન્ય સહાયક થાય છે ત્યારે અજ્ઞાન આત્માની શક્તિ તથા શુણોને દાબી દેવાના સાધનરૂપ જડના શુણધર્મોના વિકાસ કરવામાં અદ્વિતીય કાર્ય કરે છે.

મોહાધીન આત્મા સાચું બહી શકતો નથી માટે જ સાચું સુખ મેળવી શકતો નથી, અને અજ્ઞાનીયોની દૃષ્ટિમાં સુખી શ્રીમંત આદિ પ્રશંસાની ઇચ્છાથી દુઃખ ભોગવી રહ્યો છે. કંગાળ હો કે શ્રીમંત હો, રાજા હો કે ચક્રવર્તી હો, જીવનના છેડે બધાંયની એક સરખી જ દશા છે. ત્યાં શ્રીમંતાઇ કે કંગાળીઅતમાં કાંઈપણ ભેદ હોતો નથી. જીવોમાં જે કાંઈ ભેદ પડે છે તે જીવનની શરૂઆતમાં જ પડે છે; માટે જે આત્માને જીવનની શરૂઆત જાણી કોટીની ભેઈલી હોય તેણે તો અજ્ઞાની અને અજ્ઞાનનો સંસર્ગ છોડી દઈને જ્ઞાની અને વિજ્ઞાનના આશ્રિત બનવાની જરૂરત છે, જ્ઞાની પુરુષોના જીવન જીવતાં શીખવાની જરૂરત છે. બાહ્ય સંપત્તિથી ખરડાયલા અજ્ઞાનીયોના

વાણી, વિચાર તથા વર્તનને અનુસરવા બાહ્ય સંપત્તિ તથા અજ્ઞાન મેળવવાને માટે ઉચ્ચ કોટીના જીવનની શરૂઆતના સાધનભૂત જીવનને કષાય-વિષયોમાં વેરી નાંખનાર સંપૂર્ણ પોતાની બાતનો શત્રુ જ કહી શકાય.

મોહના સખત દબાણને લઈને જીવને જ્ઞાની પુરુષોનું જીવન તથા વર્તન ગમતું નથી તે જ પોતાની જ્ઞાન શક્તિ તથા શુણોના નાશનું અને દુનિયામાં કહેવાતી અનેક પ્રકારની આપત્તિ વિપત્તિ-દુઃખ-શોક તથા જડની પરાધીનતાનું અદ્વિતીય કારણ છે. જે માનવી જ્ઞાનીયોની દૃષ્ટિને સંસુખ રાખી વિચાર કરે તો આપત્તિ-વિપત્તિ-દુઃખ-શોક આદિ જડાત્મક વસ્તુઓ મેળવી તેને વાપરવાની બુદ્ધિથી થાય છે કે જેને અજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. ત્યાં સુધી જડ સ્વરૂપ દેહને પણ વાપરવાની તથા તેનાથી ન છૂટવાની ઇચ્છા રહ્યા કરે છે ત્યાં સુધી તે મોહના દાસપણથી છૂટી શકતો નથી. અને પોતાની જ્ઞાનશક્તિ તથા જીવન અને સુખ આદિ શુણોનો વિકાસ કરી શકતો નથી. અને નિરંતર શરીરોનો આશ્રિત બન્યો રહે છે. જે કે આત્માને દેહના આશ્રયમાં રહીને જ પોતાની શક્તિ તથા શુણોનો વિકાસ કરવાનો છે, તો પણ દેહના વિકાસની અસર ન થવા દેવા પોતાના સ્વરૂપથી ન ખસે, અર્થાત્ યરસ્વરૂપમાં ન યદિશુએ તો જ પોતાના શુણોનો વિકાસ કરી શકે છે. તેના માટે સમ્યક્ જ્ઞાનની અભાવ આપર્યકત્ રહે છે. જેમ સોનાને શુદ્ધ બની પોતાના શુણોનો વિકાસ કરવાને અગ્નિનો આશ્રય લેવો પડે છે, છતાં સોનું પોતાના સ્વરૂપથી ખસતું નથી એટલે અગ્નિના સ્પર્શવથી થતા વિકાસની અસર ન થવાથી પોતાને વળગેલો વિભતીય સ્વરૂપ મેલ બળી બંધ છે ને પોતે શુદ્ધ મેળવે છે. સંપૂર્ણ શુદ્ધ થયા પછી તેને

ન્યાયરતનાવલિ.

(લૌકિક ન્યાયોત્તર રહસ્ય)

લેખક—મુનિરાજશ્રી ધુરંધરવિજયજી.

(૧)

ચારિસક્કીવનીચારન્યાયઃ ॥ ૧ ॥

સંજીવની નામની એક દિવ્ય ઔષધિ થાય છે. તેનો ચાર એટલું ચરવું. સ્વતંત્ર પણે—ખીજ વનસ્પતિઓથી ભુદ્ધી પાડીને સંજીવની ઔષધિ ન જાણી શકાય તો ચારિ-એટલે ચારામાં રહેલ તેનું ગ્રહણ કરવું એ આ ન્યાયનો અર્થ છે.

આ ન્યાય પ્રવર્તક છે. તેનો આશય એવો છે કે—કેટલાએક માણસોનો સ્વભાવ એવો છે કે 'સારું' ને સુન્દર મળે તો જ તેમાં પ્રવૃત્તિ કરે. ન મળે ત્યાંસુધી કાંઈપણ ન કરે, એમ ને એમ જીવનનો ઘણો સમય ન્યર્થ ગુમાવે.

કેટલાએ શાસ્ત્રીય કે લૌકિક સાદા કે ગહન વિષયો—ન્યાયોથી—તેવા પ્રકારના નિયમ વચનોથી સચોટ સમજમાં આવી જાય છે; પરંતુ કેટલાએ ન્યાયો એવા ગહન હોય છે કે જો તે ન સમજાયા હોય તો ઊલટી શું અવણુ ઊભી થાય છે, માટે તે ન્યાયનો આશય—રહસ્ય શું છે? તે જાણવું જોઈએ.

અમુક ન્યાયો કુદરતના સ્વભાવોમાંથી જન્મ્યા હોય છે, તો અમુક ન્યાયો વિદ્વાનોએ પોતાના બુદ્ધિબળે ઊભા કર્યા હોય છે. અમુકની પાછળ સુન્દર કથાઓ જોડાયેલી હોય છે; તો અમુક સ્વાભાવિક રીતે જ સ્પષ્ટ હોય છે. તે ન્યાયોનું અહિં દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવે છે.

અગ્નિના આશ્રયની જરૂરત રહેતી નથી, અને માટીની કોટી છોડીને સુવર્ણની કોટીમાં ભળે છે અર્થાત્ જ પહેલાં માટી કહેવાતી તે ટુળીને હવે સુવર્ણ કહેવાય છે. તેથી તે કિમતી ગણાય છે. તેવી જ રીતે દેહાશ્રિત આત્મા દેહસ્વરૂપ ઇન્દ્રિયોના વિષયોની અસર ન થવા દઈને પોતાના સ્વરૂપમાં જન્મે રહે તો જડ-સ્વરૂપ કર્મ મેલ બળી જવાથી પોતાનો વિકાસ સાધી શુદ્ધ બની શકે છે, જડાત્મક બહિરાત્મ દશામાંથી મુક્ત થઈને પરમાત્મા દશા મેળવી શકે છે. તે સિવાય તો મોહના

દાસત્વમાંથી મુક્ત થઈને પોતાની સંપત્તિ મેળવી શકતો નથી અને સ્વતંત્ર ન બનવાથી દુનિયામાં કહેવાતા જન્મ-જરા-મરણ આદિના દુઃખોથી પણ-હૂટી શકતો નથી, માટે દુઃખ જીવનમાં ભાવી જીવનની શરૂઆત ઉચ્ચ કોટીની બનાવી આત્મવિકાસદ્વારા સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવવા અને શાશ્વતું સુખ તથા જીવન પ્રાપ્ત કરી સુખ અને જીવનની દરિદ્રતા દૂર કરવા જાણી પુરુષોના જીવનનો અભ્યાસ કરીને તેમના જ માર્ગે ચાલવા પ્રયાસ કરવો તે જ શ્રેયસ્કર છે.

આ. શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી.

તેઓને આ ન્યાય કહે છે કે કાંઈ ને કાંઈ કહે તેમાં સારું પણ થઈ જશે.

આ ન્યાયની ઉત્પત્તિની કથા આ પ્રમાણે છે.

સ્વદિતમતી નામે એક નગરી હતી. તેમાં અનેક વિદ્યા, વ્યાપારીઓ, શ્રીમન્ત-ધીમન્ત ને કળાવન્તો રહેતા હતા. મન્ત્ર-તન્ત્રના જાણકારો પણ ધણા હતા.

ત્યાં એક બ્રાહ્મણ વસતો હતો. તેને સન્તાનમાં એક પુત્રી હતી. તે બ્રાહ્મણપુત્રીને પરમ પ્રીતિપાત્ર એક સહચરી હતી. અવિચલ રહેલી બેઠાયેલી બન્ને સખીઓનો રમત ગમતમાં-વાર્તાવિનોદમાં શૈશવસમય પસાર થયો, ને બન્ને યૌવનને આંગણે આવીને બિભી. ઋણમુક્ત થવા તે બન્નેના પિતાઓએ તેમના વિવાહ કર્યા.

બન્ને સખીઓનો તો વિચાર હતો કે આજીવન આપણે એકત્ર રહેવું પણ માનવ ધારે કે વિચારે એ પ્રમાણે થોડું જ બને છે ?

વિવાહ પછી તે બન્નેના વસવાટ જુદા જુદા થયાં. દિવસો ઉપર દિવસ અને વર્ષો ઉપર વર્ષો પસાર થવા લાગ્યાં.

એક સમય બ્રાહ્મણપુત્રીના અન્તઃકરણમાં બાહ્યાવસ્થાનાં સ્મરણો બિભરાયાં. સખી યાદ આવી. તેને ધ્યુ કે મારી સહચરી અત્યારે શું કરતી હશે ? તે કેવી સ્થિતિમાં હશે ? ધણુ સમયથી સમાચાર નથી માટે એકાદ વખત તેને મળી આવું. એમ વિચારી તૈયારી કરી, સખી જ્યાં રહેતી હતી ત્યાં મળવા માટે ગઇ.

ચિરકાળે સખીને ભેઠને હર્ષના અશ્રુ આઘ્યા. ઉચિત કાર્યો કરીને બન્ને પોતાના સુખદુઃખના પ્રસંગોની આપલે કરવા બેઠાં.

ઘણા કાળે મળેલી પોતાની સખીના

પ્રથમના આનન્દ, વિનોદ, ચપળતા, સ્મૃતિ-નૂર-તેજ કોઈએ લૂંટી લીધા હોય એમ બ્રાહ્મણપુત્રીને જણાયું. એવું હંમેશા હસતું સુખ રહેતું ત્યાં પરાણે પણ હાસ્ય આવતું નથી. એ શોકના પ્રસંગોમાં પણ આનન્દિત રહેતી તે આનન્દના સમયે પણ રલાન અને વિવાદવાળી રહે છે. તે ભેઠને બ્રાહ્મણપુત્રીએ પોતાની સખીને પૂછ્યું.

“ જુદેન ! એવું શું કદ તને છે ? કે તારા સુખ પર એકદમ શોક ને વિવાદ જ છવાયેલો હું ભેઠ છું. મારાથી છુપાવવા એવું ન હોય તો મને કહે, હું પણ કાંઈક મારાથી બનતું તે માટે કરીશ. ”

“ મોટી જુદેન ! તમારાથી ખાનગી મારે શું હોય ? મારા વિવાદનું કારણ મારું પાપ છે. પતિના અગ્રેમ સમાન સ્ત્રીને બીજું શું દુઃખ હોય ? જ્યારથી હું પાપિણી અહિં આવી છું ત્યારથી આજસુધી કોઈપણ દિવસ તેમણે મને રહેઠવચને બોલાવી નથી. ” એમ કહી તે રડી પડી.

બ્રાહ્મણપુત્રીએ કહ્યું, “ સખી ! જોદ ન કર. વિષ ને વિવાદ-જેદમાં કંઈપણ તફાવત નથી. તને તારા સ્વામીએ તિરસ્કારી છે તો તેની શિક્ષા હું કરતી ભેઠ છું. ” એમ કહી તેણીએ એક પ્રભાવવાળી ઔપધિતું મૂળીયું સખીને આપ્યું ને કહ્યું કે “ આ તેને ખવરાવજે એટલે તે ગળદ બાની જશે. ” પછીથી બીજી સુખદુઃખની વાતો કરી બ્રાહ્મણપુત્રી પોતાને આવાસે આવી.

ક્રોધ અને અગ્રેમથી કલુષિત બનેલી તેણીએ આવેશમાં ને આવેશમાં પોતાની સખીએ આપેલું મૂળીયું પોતાના પતિને ખવરાવ્યું. તેના પ્રભાવથી તે તરત જ ઊંચા સ્કન્ધવાળો વૃષભ બની ગયો.

ગનતા તો બની ગયું પણ પછીથી તે સ્ત્રીને પૂરો પસ્તાવો થવા લાગ્યો કે હવે શું ? વગર વિચારે કરેલાં કાર્યો નિશ્ચયે પાછળથી સન્તાપ કરે છે.

બળદમાંથી માણસ બનાવવાનો ઉપાય તેને આવડતો ન હતો એટલે બળદ બનેલ સ્વામિની સેવામાં તે રહેવા લાગી. ગમે તેવા પતિને પત્ની હૃદયમાં તો પ્રભુ તરીકે માને છે. તેના અંગ પ્રત્યંગો સ્વચ્છ કરવા, તેને ચારો નીરવો, પાણી પીવરાવવું વગેરે તે કરવા લાગી. પશુઓના ટોળા સાથે જંગલમાં પણ ચરાવવા માટે લઈ જતી હતી.

એક સમય તે સ્ત્રી બળદને ચરાવવા માટે વનમાં આવી છે ને થાક ખાવા એક સુંદર વડની છાયામાં બેઠી છે. નજીકમાં તે વૃષભ ચરી રહ્યો છે તે સમયે એક ગેચરનું બેઠકું પણ તે વડ પર વિશ્રાન્તિ માટે ધિરાજ્યું હતું. આ વૃષભને બેઠકુંને વિદ્યાધરે પોતાની પ્રિયાને કહ્યું કે “ પ્રિયે ! આ ચરે છે તે સ્વાભાવિક અર્થાત્ બતિથી વૃષભ નથી, પણ કૃત્રિમ વિદ્યા અથવા ઔષધિ બળે બનાવેલ છે. ” સ્વામિના વચન સાંભળી વિદ્યાધરીએ પૂછ્યું કે “ વલ્લભ ! હવે ફરીથી એ પુરુષ કઈ રીતે બને ? ”

વિદ્યાધરે કહ્યું, “ અમુક બતિની વેલના મૂળ બે આને ખરાવવામાં આવે તો ફરી હતા તેવો જ માણસ બને. ”

“ તે વેલ કયાં હશે ? ”

“ આ વડની નીચે જ તેના મૂળ છે. ”

વડ નીચે બેઠેલી તે સ્ત્રીએ આ સંવાદ સાંભળીને પોતાના સ્વામીને મૂળ સ્થિતિમાં લાવવા માટે તે વેલના મૂળ ખરાવવા વિચાર કર્યો. પણ તે તેને જાણખતી ન હતી, એટલે

વડની આસપાસ બેઠલા મૂળ હતા તે સર્વ કાઢીને પોતાના સ્વામીને ખરાવ્યા. તેમાં તે પણ આવી ગયા, તેને પ્રભાવે તે બળદ મરી મૂળ સ્થિતિમાં આવી ગયો.

જે પ્રમાણે આ સ્ત્રીએ સર્વ મૂળને લેગા કરી ચરાવ્યા તેમાં સંજીવની પણ આવી ગઈ. તે જ પ્રમાણે અન્ય પ્રસંગોમાં પણ સમજવું.

*

*

*

ધર્મ નહિ પામેલા લોક આત્માઓને ધર્મમાં બેઠવા માટે જ્ઞાનીશુરુઓ આ ન્યાયને ખાસ અનુસરે છે.

ધર્મના ઝગડાથી કંટાળેલ એક ગામના સરલ અને ભોળા લોકો તદ્દન ધર્મથી વિમુખ હતાં. જે કોઈ ધર્મના શુરુ ત્યાં આવતાં તેમની પાસે તેઓ જતા ત્યારે સર્વે પોતાનો પન્થ સત્ય ને સાદો છે ને બીબનો મિથ્યા એમ જ જણાવતા એટલે તેઓને ધર્મ પ્રત્યે અશ્રદ્ધા થઈ હતી.

એક સમયે સમયના બાજુ એક જ્ઞાની મહાપુરુષ ત્યાં પધાર્યા. તેઓએ આ આત્માઓના સ્વાભાવ બાજીને તેઓને અનુકૂળ ઉપદેશ આપ્યો. તેઓશ્રીએ કહ્યું કે—

‘ તમે તમારા ગામમાં એક ઠીક ગણુતો પુરુષ આવે તો તેનું બહુમાન કરો કે નહિ ? ’

“ જરૂર કરીએ. ” લોકોએ કહ્યું.

“ જો તમે એક સાધારણ પુરુષનું પણ બહુમાન-લક્ષિત કરો છો તો દેવ-પ્રભુ-ધર્મ-પરમાત્મા તરીકે ગણાતા ભગવાનને તમે કેમ નમન નથી કરતાં ? ”

લોકોએ કહ્યું કે—

“ કોઈ કહે છે આ સાચા ને આ જોડા. અમારા ચિત્ત તેથી ડોળાઈ ગયા છે, માટે અમે કોઈને નમન કરતા નથી. ”

નય-પ્રમાણુ-સ્યાદ્વાદ વચ્ચેનો સંબંધ અને અંતર

(૨)

(મતાર્ક પૃષ્ઠ ૧૭૫ થી સર)

લે:- મુનિશ્રી કુણ્ડયવિજયજી (સંવિજ્ઞાપકિક)

નયાનામેકનિદાનાં, પ્રથ્વતે: શ્રુતવર્ત્મનિ ।

સમ્પૂર્ણાર્થવિનિશ્ચાયિ, સ્યાદ્વાદશ્રુતમુચ્યતે ।૩૦।

(ન્યાયાવતાર)

અર્થાત્—એક-નિદ એક એક ધર્મને બ્રહ્મણ કરવામાં લીન એવા નર્થોની પ્રવૃત્તિ શ્રુતમાર્ગમાં હોવાથી સંપૂર્ણ વસ્તુને નિશ્ચિત કરનાર અર્થાત્ વસ્તુને સમગ્રપણે પ્રતિપાદન કરનાર તે સ્યાદ્વાદશ્રુત કહેવાય છે. ૩૦

આ નય અને સ્યાદ્વાદના સંબંધને સૂચવનારા પદ્યનું નીચે સુજળ સ્પષ્ટીકરણ આપવામાં આવ્યું છે:-

૩૦-શ્રુત એટલે શું ?

ઉ૦-આગમજ્ઞાન તે શ્રુત.

૩૦-શું બધું શ્રુત એક જ જાતનું છે કે તેમાં બહુવા જેવા ખાસ ભેદ છે ?

ઉ૦-ભેદ છે.

“સારું. પણ હવે તમારે તેમ ન કરવું. જ્યાં મંદિર-દેવાલય આવે ત્યાં તમારે નમન કરવું. ભલે તેમાં ગમે તે દેવ હો !”

આચાર્ય મહારાજશ્રીના વચનને સ્વીકારી ગામના બધા લોકો સર્વ દેવને અનુસરતા થયા ને ધર્મને પ્રથમ પગથિયે વ્યથ્યા.

કાળાન્તરે તે આચાર્યશ્રીના શિષ્ય ત્યાં આવ્યા. ગામ લોકોએ તેમનું બહુમાન કર્યું.

તેઓ સમયના બહુ ન હતા એટલે ગામ સર્વ ધર્મને અનુસરે છે તે ઉચિત નથી એમ

ખ૦-તે કયો ?

ઉ૦-શ્રુતના મુખ્ય બે ભાગ પાડી શકાય. એક તો અંશશાહી-વસ્તુને એક અંશથી સ્પર્શ કરનાર; અને બીજો સમગ્રશાહી-વસ્તુને સમગ્રપણે બ્રહ્મણ કરનાર. અંશશાહી તે નયશ્રુત અને સમગ્રશાહી તે સ્યાદ્વાદશ્રુત.

આ કથનને વધારે સ્પષ્ટ કરીએ. કોઈ એક તત્વ પ્રતિપાદન કરનાર એક આખું શાસ્ત્ર, આખું પ્રકરણ કે આખો વિચાર તે તે તત્વ પૂરતું સ્યાદ્વાદશ્રુત અને તેમાંના તે તત્વને લગતા બુદ્ધા બુદ્ધા અંશે ઉપરના ખંડ વિચારો તે નયશ્રુત. આ વિચારો એક એક છૂટા છૂટા ભાગે ત્યારે નયશ્રુત અને બધાનું પ્રસ્તુત તત્વ પરત્વે એકીકરણ તે તે સ્યાદ્વાદશ્રુત. કોઈ એક તત્વ પરત્વે નય અને સ્યાદ્વાદશ્રુતનો જે આ ભેદ તે જ સંપૂર્ણ જગત્ પરત્વે ઘટાવી શકાય.

વિચારી શુદ્ધ દેવશુરુધર્મનું સ્વરૂપ તેમના પાસે કહેવા લાગ્યા. અન્ય દેવોને નમન કરવાથી પાપ લાગે, મિથ્યાત્વ બંધાય વગેરે સમજાવવા લાગ્યા. લોકો તે સમજે તેવી ભૂમિકા ઉપર ન હતા. એટલે પાછા સર્વ છોડીને હતા એ સ્થિતિના થઈ ગયા.

શિષ્યના ઉપદેશથી ધર્મના પ્રથમ પગથિયે થી. પણ નીચે ઉતરી ગયા.

અહિં આચાર્ય મહારાજશ્રીએ ‘ચારિ-સંલપનીચાર’ ન્યાયનો ઉપયોગ કર્યો હતો. (ચાલુ)

૩૦-દાખલો આપી સમજાવો.

ઉ-સમગ્ર ચિકિત્સાશાસ્ત્ર એ આરોગ્ય-તત્ત્વનું સ્વાદ્વાદશ્યુત છે; પણ આરોગ્ય તત્ત્વને લગતાં આદાન, નિદાન, ચિકિત્સા આદિ બુદ્ધિ બુદ્ધિ અશો ઉપર વિચાર કરનાર એ શાસ્ત્રના તે તે અશો, એ ચિકિત્સાશાસ્ત્રરૂપ સ્વાદ્વાદશ્યુ-તના અશો હોવાથી તે તત્ત્વ પરત્વે નયશ્યુત છે. આ રીતે નયશ્યુત તે અશોના સરવાળો છે.

૩૦-નય અને સ્વાદ્વાદને જૈનશ્યુતમાં ઘટા-વવા હોય તો કેવી રીતે ?

ઉ-જૈનશ્યુતમાંના કોઈ એકાદ શ્યુતને લ્યો કે જે એક જ અભિપ્રાયનું સૂચક હોય તે નયશ્યુત અને એવાં અનેક અભિપ્રાયોનાં સૂચક અનેક સૂત્રો (પછી ભલે તે પરસ્પરવિરોધી ભાસતા હોય) તે સ્વાદ્વાદશ્યુત. દાખલા તરીકે- 'પદ્મપુષ્પે નેરદ્વય વિચસ્સઈ' એ સૂત્ર લ્યો. એનો અભિપ્રાય એ છે કે-નારકી છવ ઉત્પન્ન થતાં વેંત જ નાશ પામે છે. આ અભિપ્રાય ક્ષણભંગસૂચક છે. એટલે નારકી છવનો ઉત્પાદ અને વ્યય સૂચવે છે. તેવી જ રીતે નારકી છવની સ્થિરતાનું વર્ણન કરનાર બીજા સૂત્રો લ્યો.

૩૦-ગેરયાળં મંતે ! કેવદ્યં કાલં ટિઠ્ઠિ પજ્જતા ?

ઉ-ગોયમા ! જળણ્ણેણં દસ વાસસહ-સ્સાઈં ઉક્કોસેણં તેત્તીસ સાગરોવમાઈં ટિઠ્ઠિ પજ્જતા (મગ્ગતી પૃ ૫૩, શ. ૧, વ. ૧)

એ બધા જ સૂત્રો બુદ્ધિ બુદ્ધિ નારકી પર-ત્વે નયવાક્ય છે અને એક સાથે મળે ત્યારે સ્વાદ્વાદશ્યુત બને છે.

૩૦-ત્યારે એમ થયું કે વાક્ય એ નય અને વાક્યસમૂહ તે સ્વાદ્વાદ અને જો એમ હોય તો પ્રશ્ન થાય છે કે એ એક જ વાક્ય સ્વાદ્વાદાત્મક-અનેકાન્તઘોતક હોઈ શકે ?

ઉ-હોઈ શકે.

૩૦-કેવી રીતે ? કારણ કે એક વાક્યએ કોઈ એક વસ્તુ પરત્વે એક અભિપ્રાયનું સૂચક હોવાથી તેના કોઈ એક અંશને સ્પર્શ કરી શકે; બીજા અંશોને સ્પર્શ ન કરી શકે તો પછી તે એક વાક્ય સમગ્રગ્રાહી ન થઈ શકવાથી સ્વાદ્વાદશ્યુત કેવી રીતે કહી શકાય ?

ઉ-અલબત્ત દેખીતી રીતે એક વાક્ય વસ્તુના અમુક એક અંશનું પ્રતિપાદન કરે છે પણ જ્યારે વક્તા તે વાક્યવંડે એક અંશનું પ્રતિપાદન કરવા છતાં પ્રતિપાદન કરાતાં તે અંશ સિવાયના બીજા અંશોને પણ એક જ સાથે પ્રતિપાદન કરવા ઈચ્છે ત્યારે તે ઈતર અંશોને પ્રતિપાદનના સૂચક સ્થાત્ શબ્દનો વાક્યમાં પ્રયોગ કરે છે અથવા તો સ્થાત્ શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યા સિવાય પણ વક્તા તે શબ્દના ભાવને મનમાં રાખી વાક્યને ઉચ્ચારે છે ત્યારે તે વાક્ય સાક્ષાત્ અંશ માત્રગ્રાહી દેખાવા છતાં પણ સ્થાત્ શબ્દ સાથે અથવા સ્થાત્ શબ્દ સિવાય જ ઈતર સમગ્ર અંશોના પ્રતિપાદનના ભાવથી ઉચ્ચારાયેલું હોવાને લીધે સ્વાદ્વાદશ્યુત કહેવાય છે.

૩૦-વક્તા સ્થાત્ શબ્દનો પ્રયોગ ન કરે તેમજ તેનો ભાવ પણ મનમાં ન રાખે તો તે જ વાક્ય કઈ કોટિમાં આવે ?

ઉ-નયશ્યુતની કોટિમાં આવે.

૩૦-જ્યારે વક્તા પોતાને ઇષ્ટ એવા એક અંશનું નિરાકરણ જ કરતો હોય ત્યારે તે વાક્ય કયા શ્યુતની કોટિમાં આવે ?

ઉ-દુર્નય અથવા મિથ્યાશ્યુતની કોટિમાં.

૩૦-કારણ શું ?

ઉ-વસ્તુના પ્રમાણસિદ્ધ અનેક અંશો-માંથી એક જ અંશને સાચો ઠરાવવા તે વક્તા આવેશમાં આવી જઈ બીજા સાચા

અશોનો અપલાપ કરે છે તેથી તે વાક્ય એક અંશ પૂરતું સાચું હોવા છતાં ઈતર અશોના સંબંધમાં વિચ્છેદ પૂરતું ખોટું હોવાથી, હર્નયશ્ચુત કહેવાય છે.

મૃ-આવાં અનેક હર્નય વાક્યો મળે તો સ્વાદ્વાદશ્ચુત બને ખરું ?

ઉ-ના, કારણ કે આવા વાક્યો પરસ્પર એક બીજાનો વિરોધ કરતાં હોવાથી વ્યાઘાત-અઘડામણી પામે છે. તે પોતપોતાની કક્ષામાં રહે. વસ્તુના અંશ માત્રનું પ્રતિપાદન કરવાને બદલે બીજાની કક્ષામાં દાખલ થઈ તેનું મિથ્યાપણું બતાવવાની ભેધ ક્રિયા કરે છે; તેથી તે મિથ્યાશ્ચુત છે અને તેથી જેમ પરસ્પર અઘડાતા વિરોધી અનેક માણસો એક સમૂહબદ્ધ થઈ કોઈ એક કાર્ય સાધી નથી શકતા; ઉલટું તે એક બીજાના કાર્યના બાધક બને છે, તેમ અનેક હર્નય વાક્યો એક સાથે મળી કોઈ એક વસ્તુને સંપૂર્ણ જણાવવાની વાત તો બાબુએ રહી તે એક બીજાના આંશિક અર્થના સત્ય પ્રતિપાદનને પણ સત્યપણે પ્રગટ થતાં અટકાવે છે.

મૃ-કોઈ એક જ વસ્તુનું વર્ણન કરવાને પ્રસંગે હર્નય, નય અને સ્વાદ્વાદ એ ત્રણે શ્ચુત ઘટાવવાં હોય તે ઘટી શકે ખરાં ? અને ઘટી શકે તો શી રીતે ?

ઉ-કોઈએ જગત્તા નિત્યપણા કે અનિત્યપણા વિષે પ્રશ્ન કર્યો કે-જગત્ નિત્ય છે, અનિત્ય છે, ઉભયરૂપ છે કે એથી વિલક્ષણ એટલે બનુભયરૂપ છે ? આનો ઉત્તર આપનાર રક્તાને જે પ્રમાણથી એવો નિશ્ચય થયો હોય કે જગત્ નિત્ય-અનિત્ય-ઉભયરૂપ છે, અને તે પછી તે ઉત્તરમાં જણાવે કે જગત્ નિત્ય-રૂપે ય છે અને અનિત્યરૂપે ય છે, તો એ ઉત્તરમાં એક જ વસ્તુ પરત્વે પરસ્પર વિરોધી એવા અશોના પ્રતિપાદન બે વાક્યો હોવા છતાં

તે બંને મળી સ્વાદ્વાદશ્ચુત છે; કારણ કે એ પ્રત્યેક વાક્ય એક જ વસ્તુના વાસ્તવિક અંશને પોતાપોતાની દૃષ્ટિએ પ્રતિપાદન કરે છે. અર્થાત્ પોતાની મર્યાદામાં રહી મર્યાદિત સત્ય પ્રગટ કરે છે, છતાં પ્રતિપક્ષીની મર્યાદાનો તિરસ્કાર કે સ્વીકાર કરતાં નથી. ઉક્ત બંને વાક્યોમાંથી કોઈ એકાદ જ વાક્ય લઈએ તો તે નયશ્ચુત હોઈ શકે; પણ એ ત્યારે જ કે જે વક્તાએ એ વાક્યને પ્રસ્તુત વસ્તુના ઈદ અંશનું પ્રતિપાદન કરવા માટે યોગ્ય હોવા છતાં વિરોધી બીજા અંશ પરત્વે તે માત્ર તટસ્થ કે ઉદાસીન હોય. આથી ઉલટું એ જે વાક્યોમાંથી કોઈ એક વાક્ય હર્નયશ્ચુત હોઈ શકે પણ તે ત્યારે કે જે વક્તા એ વાક્ય-વડે ઈદ અંશનું પ્રતિપાદન કરવા સાથે જ બીજા પ્રમાણિક અંશનો નિષેધ કરે. જેમકે જગત્ નિત્ય જ છે અર્થાત્ અનિત્ય નથી.

મૃ-વિચારે અનંત હોવાથી વિચારાત્મક નયો પણ અનંત હોય તો એને સમજવા એ કઠણ નથી શું ?

ઉ-છે જ છતાં સમજી શકાય.

મૃ-કેવી રીતે ?

ઉ-દૂંકમાં સમજવવા-એ બધા વિચારોને બે ભાગમાં વહેંચી શકાય. કેટલાક વસ્તુના સામાન્ય અંશને સ્પર્શ કરનારા હોય છે; કારણ કે વસ્તુનું વિચારમાં આવતું કોઈ પણ સ્વરૂપ લઈએ તો ક્યાં તો તે સામાન્ય હશે અને ક્યાં તો તે વિશેષ હશે. આ કારણથી ગમે તેટલા વિચારોના દૂંકમાં સામાન્ય-આહી અને વિશેષઆહી એ બે ભાગ પડી શકે. એને શાસ્ત્રમાં અનુક્રમે દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક એવાં નામ આપવામાં આવ્યા છે.

મૃ-આ સિવાય બીજું પણ દૂંકું વર્ગીકરણ થઈ શકે ?

ઉ-હા, જેમકે અર્થનય અને શબ્દનય.

મરણુ ભય શામાટે ?

(૨)

લેખક—વકીલ ન્યાસચંદ લક્ષ્મીચંદ. ખી. એ. એલ. એલ. ખી. ભાવનગર

(ગતાંક ૫૪ ૧૪૭ થી શરૂ)

આશ્ચર્યકારે જ્ઞાનભગવાની જન્મ અને મરણુ પ્રસંગોએ પ્રાણીને લોગવવા પડતા દુઃખો અને કષ્ટમય વેદનાઓનું જે હૃદય-દ્રાવક ચિત્ર રજૂ કરે છે તેની ચક્રાર્થતા કંઈક અંશે આમાન્ય અનુભવથી પણ આપણને બુદ્ધિગમ્ય થાય છે અને તેથી કમકમાટી થઈ આવે છે છતાં પણ જ્ઞાનદૃષ્ટિથી ઉપર જણાવી ગયા મુજબની જન્મ-મરણુની કલ્પનાના વિચાર પૂરતું ગળ મળતાં હટીભૂત થતા જશે તેમ મરણુ ભય કંમે કંમે ઓછો થતો જશે. જન્મ પ્રસંગનું દુઃખ બાળક દશામાં લોગવવાનું હોવાથી તે તે માટે નીરુપાયતા પરંતુ મરણુ પ્રસંગ બાળક દશા વીતી ગયા પછી ઉપસ્થિત થાય તો તે વખતના દુઃખને યોગ્ય વિચારધારાથી તેમજ અહનશક્તિ કેળવીને ઓછું કરી શકાય.

બાળક જન્મતી વખતે રહે છે ત્યારે તેના કુટુંબીજનો તેના જન્મ પ્રસંગથી આનંદિત

થઈ હુસે છે અને આડકાઠ પામે છે તે જ બાળક ઉમર લાયક થતાં મૃત્યુને લેટવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં પોતાના જીવન દરમીયાન સુકૃતની કમાણી કરી શક્યો હોય છે તો તેને પોતાને માટે હસવાનું કારણ મળી રહે છે જ્યારે તેના કુટુંબીજનોને તેના વિરુદ્ધથી શેવાનું રહે છે.

“ નીરખે છે નેણુ ભરી આત્માની જ્યોતને,

એવા મરણુવા તે સાચા મર્યા—

શૂર સાચના સીપાઈઓ આનંદના ભર્યા,

ધારી જે રેડ નેક મરતા ચૂકે નહિ,

મુક્તિને દ્વાર એ તો જમીને હ્યાં. ”

(શૂર-સાચના સિપાઈઓ આનંદભર્યા દિવ્ય ચક્ષુ આવા શૂરવીર સત્યાગ્રહી સત્જનો વણી સહેલાઈથી મરણુ ભયનો સામનો કરી શકે છે અને વિચારભગવાની સ્ફુરણાથી હૃદયગળને વધારી શકે છે.)

વિચારે ગમે તે અને ગમે તેટલા હોય પણ કાં તો તે મુખ્યપણે અર્થને સ્પર્શી ચાલતા હશે, અને કાં તો તે મુખ્યપણે શબ્દને સ્પર્શી પ્રવૃત્ત થતાં હશે. અર્થસ્પર્શી તે બધા અર્થ-નય અને શબ્દસ્પર્શી તે બધા શબ્દનય. આ સિવાય ક્રિયાનય, જ્ઞાનનય, વ્યવહાર-નય, પરમાર્થનય એવાં અનેક યોગ્ય વર્ગીકરણ થઈ શકે.

પ્ર૦-આનો જરા વિસ્તાર કરવો હોય નો શક્ય છે ?

ઉ૦-હા. મધ્યમ પદ્ધતિએ સાત વિભાગ કરવામાં આવે છે, જેમાં પ્રથમના ત્રણ દ્રવ્યા-

ર્થિક અને પાછળના ચાર પર્યાયાર્થિક છે. પ્રથ-મના ચાર અર્થનય અને પાછળના ત્રણ શબ્દ-નય છે. માત્ર અહિં એ સાત નામ આપીશું. વિગતમાં નહિ ઉતરીએ. વધારે વિગત અન્યત્ર ચર્ચીશું. (૧) નૈગમ, (૨) સંબંધ, (૩) વ્યવહાર, (૪) જાતુસુત્ર, (૫) શબ્દ, (૬) સમસિકરૂઢ અને (૭) એવંભૂત.

આ રીતે બન્ને નયોનું સ્પષ્ટીકરણ અત્ર પૂરું થાય છે. જિજ્ઞાસાવૃત્તિ છતાં આ વિષયનો તદ્દન અનભિજ્ઞ છું, તો ભૂલશુદ્ધ માટે વિક્રાનો ક્ષન્તવ્ય લેખી સુધારી વાંચશે.

જળી આ પ્રકારના સામાન્ય વિચારગળને વધારે પુષ્ટિ મળતાં રહેજે એવા અનુમાન ઉપર આવી શકાય કે મનુષ્ય સદ્વર્તન અને શુભ-શાક્ટતામાં જેમ જેમ આગળ વધતો જાય અને પોતાનું જીવન ઉત્તમ બતાવતો જાય તેમ તેમ તેને મૃત્યુનો ભય સ્વાભાવિક રીતે જ ઓછો થયો જોઈએ. જીવનભર જેને કાળા-ધાળા કરી પોતાનું શાસન નલાવી રાખ્યું હોય, વિશ્વાસઘાત, છેતરંખીડી કે અન્ય કુદૃત્યોથી જેણે ગરીબ-વિશ્વાસુ નિર્દોષ મનુષ્યોના ગળા કરવામાં કોઈ પણ પ્રકારની માણા કે કચાથ રાખી ન હોય, પોતાના જ હાથે જમાવેલ સંહાર લીલા પ્રસંગે તેઓ તાંડવ નૃત્ય કરી મોજ માણતા હોય-પતિત દશા ભોગવતા મનુષ્યોનું લોહી ચુસવામાં તેઓ પાવરધા ગણાતા હોય, પીડિત દુઃખી જનો તરફ હમદર્દી કે સહાનુભૂતિની લાગણીથી તદ્દન વંચિત હોય તેવા મનુષ્યોને પોતાના કુદૃત્યોનો ખદ્દો અવશ્ય મળશે જ એવા ખ્યાલથી આમાંથી દુઃખ અને કદની પરંપરાની કંઈક ઝાંખી થતાં અનેક પ્રકારના ભય અને ગભરાટની આશંકાને લઈ મૃત્યુ પ્રસંગ નજીક આવતાં ધરધરાટી અને કમકમાટી વધૂટે છે. મોજ-શોખ અને ભોગ-વિલાસમાં જ આખું જીવન વ્યતીત કરનાર પુણ્યદાન-દી-વિધવાસિલાધી પાણીને યમના દૂતોની ઝાંખી થતાં દુઃખ ભરપૂર આમાંથી જીવની ચેતવણી પાડી વૃદ્ધાવસ્થામાં જ મળી જાય અને જેથી નજીકના લાવીમાં જ થનાર મૃત્યુના ખ્યાલ માત્રથી ગભરામણ વધૂટે છે અને જીવનના આખરી વખતમાં તદ્દન બાવરો બની જાય છે.

ઉપર મુજબના ત્રાસજનક કસોટીના પ્રસંગોમાંથી એક સાચા સંજ્ઞન તરીકેનું જ જીવન જીવી જાણનાર મનુષ્ય બની જાય છે. અન્ય બંધુઓને અનેક રીતે ઉપયોગી થઈ પડવામાં બનતી મદદ કરવામાં હમેશાં

તેપરતા બતાવનાર પરમાર્થપરાયણ વૃત્તિથી પરાપકાર કરવામાં દાન, પુણ્યના કાર્યોમાં પોતાની સંપત્તિનો વિશેષપૂર્વક વ્યય કરનાર, શુદ્ધ દિલથી પ્રમાણિકપણે જીવન ગુજારનાર, સદ્વર્તનશાલી સંજ્ઞન જીવનનો અંતભાગ પણ આનંદ અને ઉલ્લાસમાં જ વ્યતીત કરતો જણાય છે, કંઈ દુઃખકારક વ્યાધિ કે આફત આવી પડતાં તે ગભરાઈ જતો નથી. તે પોતાના ઉજ્જવલ આગામી ભવની આગાહી કરતો હોય છે એટલે તેને મરણના ભયથી ડરપોક બની જવાનું કંઈ કારણ નથી.

સંહારક યુદ્ધનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં ગહાદુર સૈનિકો, શૂરવીર ક્ષત્રિયો પોતાની પવિત્ર દુરજને જ આગળ કરી મોતના ભયથી લેશમાત્ર ડરી ન જતાં પુર જોસથી લડાઈમાં અંપલાયે છે તેવી જ રીતે અન્ય સાહસિક પુરુષો પણ પોતે હાથ ધરેલ ભોખમકારક સાહસના કાર્યોમાં યુદ્ધાવતાં સર્વ પ્રકારના ભયને બાજુ ઉપર મૂકે છે તો જ તેમના કાર્યમાં તેઓ પારી ક્ષેત્ર મેળવી શકે છે. સાહસિક કાર્યોનો આરંભ કરતાં પહેલાં સંપૂર્ણ સાવચેતી અને સાવધાનીપૂર્વક કામ લેવાના નિશ્ચય ઉપરાંત તેમને કેવા કેવા પ્રકારના ભયનો સામનો કરવો પડશે તેની ગણતરી કરવા બેસે, તે માટે આંક મૂકવા માટે તો તેનું કાર્ય કદી પાર પડે જ નહિ. તે જ ધોરણે જીવનક્રમમાં આગળ વધે જતાં સંજ્ઞને જીવનવિકાસના સાધકે પોતાના સદ્વર્તન અને વિશુદ્ધ જીવન વ્યવહાર ઉપર મુસ્તાક રહી મરણના ભયને હીમતપૂર્વક ખંખેરી નાંખવો જોઈએ. મરણ કોઈ રીતે દોષનાથી પણ ટાળી શકાય તેમ તો છે જ નહીં તો ખંધી અનેક પ્રકારની કલ્પનાબળ રચી આવા ભયમાં બચીને વિચારોથી વૃદ્ધિ કર્યે જવાથી શું લાભ ? તેનો હીમતપૂર્વક સામનો કરવાથી ચાહુ જીવનનો અંત ભાગ સુધારી

શ્રીમાન યશોવિજયજી

(૨)

વે.નંદા, ભગવાનદાસ મનાસુખભાઈ મહેતા M. B. B. S.

(ગતિક પૃષ્ઠ ૧૪૩ થી શરૂ)

સાચા ભાવશ્રમણ યશોવિજયજી.

આપણા આ ચરિત્રનાયક પણ આવા એક આદર્શ આત્મવીર-ધર્મવીર પુરુષ હતા, ભાવ ઉપાધ્યાયપદને અલંકૃત કરનારા સાચા આત્મસાધક સાધુ હતા, શુદ્ધ મોક્ષમાર્ગે ગમન કરનારા સાચા આત્માર્થી સુમુક્ષુ મહાસુનિ હતા, શુદ્ધ આત્મજ્ઞાનને પામેલા સાચા ભાવયોગી શ્રમણ હતા. આ આપણને તેમના અધ્યાત્મરસપરિણુતિમય આત્માનુભવી વચના-મૃત પરથી ને તેમના પવિત્ર જીવનચરિત્ર પરથી સહેજે સુપ્રતીત થાય છે. આવા સાચા ભાવસાધુની જોડી વર્તમાનમાં તો શુ, ભૂત-કાળમાં પણ જડવી દુર્લભ છે. જો કે દ્રવ્ય-લિંગીઓની તો સર્વત્ર વિપુલતા જ છે, પણ આવા સાચા ભાવશ્રમણ જગત્માં વિરલ છે.

“આત્મજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે,
બીજા તો દ્રવ્યલિંગી રે;
વસ્તુગતે જે વસ્તુ પ્રકાશે,
જ્ઞાનંદધન મતસંગી રે.”

શ્રી આનંદધનજી.

શકાય છે અને આગામી જીવનનું કંઈક આદર્શરૂપ ઘડતર થઈ શકે છે તેમ જ જીવનની પ્રવૃત્તિ પ્રગતિશીલ બનતી રહે છે. આ પ્રસંગે કોઈક કવિના શબ્દો “મરવા બનેા રે મસ્તાન” તેમ જ મહાત્માજીના છેલ્લા ૨૧ ઉપવાસ પ્રસંગે કોઈક કવિએ રચેલ “મૃત્યુ પ્રહરી બન્યું”નું ભજન યાદ આવે છે. ભય-ભીત દશા મજબૂત સળંગ મનને પણ કંગાળ બનાવી મૂકે છે અને અનેક પ્રકારના કલ્પિત ભયના બાળા પોતાની આરે બાંધી ખડા કરી

“સુવિદિદપદત્થસુતો,
સંજમતવસંજુદો વિગદરાગો ।
સમણો સમસુદ્ધુક્ખો,
મણિઓ સુદ્ધોવઓનોત્તિ ॥”

શ્રી કુંકુદાચાર્યજીકૃત-પ્રવચનસાર.

આવા સાચા શ્રમણને તેમના પોતાના શબ્દોમાં જ અંજલિ આપીએ તો—

“ધન્ય તે સુનિવરા રે,
જે ચાલે સમભાવે;
ભવસાથર લીલાએ ઉતરે,
સંયમ કિરિયા નાવે...ધન્ય તે સુનિવરા રે.
મોહપંક તણ ઉપર બેઠા,
પંકજ પરે જે ન્યારા;
સિંહ પરે નિજ વિક્રમશૂરા;
ત્રિભુવન જન આધારા-ધન્ય તે સુનિવરા રે.”

અરેઅરા ‘યશોવિજય’

આવા આ મહા સંતપુરુષના આપણે શુણ્ણગાન ગાઈએ કે ન ગાઈએ, ચરિત્રસંક્ષીપ્ત ન કરીએ કે ન કરીએ, જયંતિઓ ઉજવે

દે છે તેમ જ હીનદશામાં વધારો કરે છે.

આગળ જણાવી ગયા મુજબ પરમ વિવેક-બુદ્ધિથી આત્મ દ્રવ્ય અને પુદ્ગલ દ્રવ્યની ભિન્નતા બરાબર સમજી જનારે, આત્મ તત્ત્વની મૂળભૂત અનંત શક્તિઓ છતાં તે કર્મભળથી અવરાઈ ગયેલ છે તે કર્મભળને દૂર કરી સકળ કર્મનો ક્ષય કરવાના અંતીમ સાધ્ય તરફ મક્કમતાથી આગળ વધનારે મરણ ભયને પોતાના હૃદયમાં લેશમાત્ર સ્થાન આપવું જોઈએ નહિ એ જ અભ્યર્થના.

વીએ કે ન ઉઝવીએ, પણ તે તો પોતાની અમર સુકૃતિઓથી સદા જયવંત ને શુભંત જ છે. શ્રી - ભર્તૃહરિએ સાચું જ કહ્યું છે કે— “સુકૃતીઃ” એવા તે રસસિદ્ધ કવીશ્વરે જયવંત છે, કે જેમની યશઃકાયમાં જરા-મરણ-જન્ય ભય નથી. ” આ ઉક્તિ શ્રી યશોવિજયજીના સંબંધમાં અક્ષરશઃ ચરિતાર્થ થતી દેખાય છે, કારણ કે પોતાની એક એકથી સરસ ઉત્તમ કાવ્યમય સુકૃતિથી જયવંત એવા આ કવીશ્વર પોતાની યશઃકાયથી સદા શુભંત છે; યશઃશ્રીના વિજયી થઇ ખરેખરા ‘યશોવિજય’ થયા છે; શબ્દનયે યથાર્થ એવા આ ‘યશોવિજય’ એવંભૂત નયે ‘યશોવિજય’ ગન્યા છે !

આવો મહાપ્રતિભાસંપન્ન સંસ્કારસ્વામી સેંકડો વર્ષોમાં કેઇ વિરલો જ પાકે છે; કારણ કે અસાધારણ-અતિશયવંત શક્તિવાળા મહા-પુરુષોની જનની તો કેઇક જ હોય છે. શ્રી ભક્તામર સ્તોત્રમાં કહ્યું છે તેમ ‘સેંકડો શ્રીઓ સેંકડો પુત્રોને જન્મ આપે છે પણ તારી ઉપમાને યોગ્ય એવા પુત્રને અન્ય જનનીએ જન્મે નથી. તારલા તો ગંધીય દિશાઓ ધારણ કરે છે, પણ મહોત્તેજસ્વી સૂર્યને જન્મ આપનારી તો એક પૂર્વદિશા જ છે.

“સ્ત્રીणां शतानि शतशो जनयन्ति पुत्रान्,
नान्या सुतं त्वदुपमं जननी प्रसूता ।
सर्वा दिशो दधति भानि सहस्ररश्मिं,
प्राच्येव दिग्जनयति स्फुरदंशुजालम् ॥”
વિરલ જ્યોતિર્ધર.

અને શ્રી યશોવિજયજી પણ આવા તેજ-સ્વી સૂર્યસમા છે. જે વિરલ વિભૂતિરૂપ મહા-

ક “જયન્તિ તે સુકૃતિનો રસસિદ્ધાઃ કવીશ્વરાઃ ।
નાસ્તિ યેવાં યશઃકાયે જરામરણં મયં ॥”

જ્યોતિર્ધરે જિનશાસન ગગનાંગલુમાં ચમકી ગયા છે, તેમાં શ્રી યશોવિજયજીનું સ્થાન સદાને માટે અમર રહેશે. કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી પછી અત્યારપુષ્પીમાં શ્રી આનંદધનજી અને શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના અપવાદ સિવાય તેવી પ્રખર શ્રુતશક્તિવાળો બીજો તત્ત્વજ્ઞાની મહાત્મા થયો હોય એવું જણાતું નથી. એમની પ્રતિભા કેટલી અસાધારણ હતી અને એમની બુદ્ધિમત્તા કેવી કુશાગ્ર હતી, એ તો એમની સૂક્ષ્મ વિવેકમય તીક્ષ્ણ પર્યાલોચના પરથી સ્વયં જણાઈ આવે છે, અને આપણને તાર્કિકશિદોમણિ કવિકુલ-ગુરુ સિદ્ધસેનદિવાકરસૂરિનું સ્મરણ કરાવે છે. એમની દષ્ટિવિશાલતા ને હૃદયની સરલતા કેટલી ગંધી અફૂલત હતી, અને સર્વદર્શન પ્રત્યેની એમની નિરાશ્ચરી માધ્યસ્થવૃત્તિ કેવી અપૂર્વ હતી, તે તો એમની સર્વદર્શનોની તલસ્પર્શી નિષ્પક્ષપાત મીમાંસા પરથી પ્રતીત થાય છે, અને આપણને પદ્મદર્શનવેત્તા મહર્ષિ હરિભદ્રસૂરિની યાદી તાજી કરે છે. વારુમયના સમસ્ત ક્ષેત્રને વ્યાપ્ત કરતું એમનું મૌલિક સાહિત્ય સર્જન કેટલું ગંધુ વિશાળ છે અને કેવી ઉત્તમ પંક્તિતુલ્ય છે, તે તો એમના ચક્રછી મીઠા જેવા ટંકાટીલું પ્રમાણભૂત વચનામૃત પરથી સહેજે બાસ્થમાન થાય છે, અને આપણને કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીનું પ્રત્યક્ષ દર્શન કરાવે છે. અધ્યાત્મયોગ વિષયનો એમનો અભ્યાસ કેટલો ગંધો ઊંડો છે, અને આત્મજ્ઞાન-ધ્યાન પ્રત્યેની એમની અનિરુચિ કેવી અફૂલત છે, તે તો એમના અધ્યાત્મ યોગ વિષયક અંધરત્તો પરથી સ્વયં સિદ્ધ થાય છે, અને આપણને યોગિરાજ આનંદ-ધનજીનું ને પરમ તત્ત્વદક્ષ શ્રીમદ્ રાજ-ચંદ્રજીનું સ્મરણ કરાવે છે. આમ આ મહાત્મા પ્રતિભામાં બધું સિદ્ધસેનદિવાકરના પુનરુ-

તાર હોયની ! દાર્શનિક અભ્યાસમાં બાણે લઘુ હરિભદ્ર હોયની ! શ્રુતજ્ઞાનમાં બાણે બીજા હેમાચાર્ય હોયની ! અધ્યાત્મવિદ્યામાં બાણે આનંદધનજી અનુગામી અને શ્રીમદ્-રાજચંદ્રજીના પુરોગામી હોયની !—એમ આપણને સહેજે પ્રતિભાસે છે.

‘કુર્યાલી શારદ’

આ પોતાના મૂળાળા અવતારને—‘કુર્યાલી શારદને’ દેખી સરસ્વતીને લગ્નના માયા સંતાઈ જવું પડ્યું ! આ સાથે સાચા વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ (જગદ્ગુરુ) વાચકવરની વાચા સાંભળી વાચાલવાચસ્પતિ (ત્રિદશગુરુ) અવાચક થઈ ગયો ! વાહુમય રંગભૂમિમાં કવિતા સુંદરીને યથેચ્છ નચાવનારા આ સંકલિની યશસ્કીર્તિથી પ્રતિપક્ષીઓના મસ્તક ધોળા ને મુખ કાળા થયા ! જ્ઞાનીઓના હૃદયાકાશમાં વહતી અધ્યાત્મ જ્ઞાનગંગાને આ ભગીરથે અવનીને પાવન કરવા પૃથ્વી પર અવતારતાં પ્રાણીઓનો વિભાવરૂપ પાપમલ ક્યાંય ધોવાઈ ગયો !

આમાં લેશ માત્ર પણ આતશયોક્તિ નથી. હા, ન્યૂનોક્તિનો સંભવ છે ખરો ! એમના સમકાલીન શ્રી કાંતિવિજય સુનિએ સુજસ-લેલીમાં એમને ભવ્ય ભાવાંજલિ અર્પી છે કે—

“કુર્યાલી શારદા તણેજી,

બિરુદ ધરે સુવિદિત;

બાલપણે અલવે જિજ્ઞેજી,

લીધો ત્રિદશગુરુ જીત.”

“લઘુ બાંધવો હરિભદ્રનો રે,

કલિયુગમાં એ થયો બીજો રે;

છતાં યથારથ ગુણ સુણી,

કવંચણ બુધ કો મત બીજો રે.

સંવેગી સિરસેહરો,

ગુરુ જ્ઞાનરચણનો દરિયો રે;

ક્રમત-તિમિર ઉચ્છેદવા,

એ તો બાલારુણ દિનકરિયો રે.”

સીધા સાદા ‘ઉપાધ્યાયજી’

અર્વાચીનોની જેમ તેમના નામ પાછળ ઉપાધિઓની લાંબી લંગાર નહિ લાગેલી છતાં, આ સીધા સાદા ‘ઉપાધ્યાયજી’ પણ આચાર્યોના આચાર્ય ને ગુરુઓના ગુરુ થવાને પરમ યોગ્ય છે. યશઃશ્રીના પડછાયા પાછળ દોહનારા આધુનિકોની પેઠે તેઓ તેની પરવાહ નહિ કરતાં છતાં ‘યશઃશ્રી’ હજી તેમનો પીછો છોડતી નથી ! અધ્યાત્મરસપરિણિતિ વિના શાસ્ત્રનો ભાર માત્ર વહનારા ને નિર્માલ્ય તત્ત્વવિહીન ચર્ચાઓમાં શાસ્ત્રનો શસ્ત્ર તરીકે ઉપયોગ કરનારા આગમધરો તો ઘણાંય છે, પણ અધ્યાત્મપરિણિતિપૂર્વક શાસ્ત્રનો રસાસ્વાદ લેનારા ને શાસ્ત્રનો તાત્ત્વિક પ્રતિપાદનમાં કેવળ આત્માર્થે સદ્દુપયોગ કરનારા તેમના જેવા નિરાશ્રહી ને પરિણત સાચા આગમ-રહસ્યવેદી શ્રુતધરો તો વિરલા જ છે. પ્રસ્તુત શ્રી કાંતિવિજયજીએ કહ્યું છે તેમ ‘બીજા’ શત-લક્ષ-કોડ સદ્ગુણીઓ પણ આને ન પહોંચે.”

“જશ ધિદ્ગર્ગ પદ શાસનેજી,

સ્વસમ્ય પરમત દક્ષ;

પોહયે નહિ કોઈ એહનેજી,

સુગુણ અનેરા શતલક્ષ.

પ્રભવાદિક શ્રુતકેવલીજી,

આગે હુઆ પદ જેમ;

કલિમાંહે જોતાં થકાજી,

એ પણ શ્રુતધર એમ.

વાદિવચન-કસણિ ચઢોજી,

તુજ શ્રુત-સુરમણિ આસ;

બોધિ વૃદ્ધિ હેતે કરેજી,

બુધ જન તસ અસાસ.”

સુજસવેલી.

(ચાહુ)

કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની

જીવન ઝરમર.

લેખક:—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી.

(ગતાંક ૫૪ ૧૩૭ થી શરૂ.)

શુભદેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહે આ મહા-
વ્યાકરણને હાથીની અંબાડી ઉપર પધરાવી,
ઉત્સવપૂર્વક નગરમાં ફેરવ્યું. તેની બન્ને બાજુ
આમર વીંચાતા હતા, માથે છત્ર ધરાવ્યું હતું
અને મંગલગીત ગવાતાં હતાં. વાણંતના
મધુરા નાદ થઈ રહ્યા હતા. આવા કાઠથી તે
મહાવ્યાકરણને નગરમાં ફેરવી તેની પૂજા કરી
તેને પોતાના રાજકોપમાં પધરાવ્યું. આ જ વખતે
એક પંડિતે સમયોચિત જનઉકિત કહી.

પ્રાતઃ ! સંવૃણ પાણિનીપ્રલપિતં,
કા તંત્ર કંથા. વૃથા માકાર્પીઃ !

કદુ શાકટાયનવચઃ

શુદ્રેણ ચંદ્રેણ કિમ્ ॥

કિં કંઠામરણાદિર્ભવિઠર-

યસ્યાત્માનમન્યૈરપિ શ્રૂયન્તે

યદિ તાવદર્થ મધુરા શ્રી સિદ્ધહેમોકયઃ

હે ભાઈ ! ત્યાંમુઘી શ્રી સિદ્ધહેમ વ્યાકરણનાં
અર્થભાધુર્યવાળાં પત્રનોતું શ્રવણ કરવામાં
આવે ત્યાંમુઘી પાણિની વ્યાકરણના પ્રસાપને
બંધ રાખવા દે, (શિવશર્મકૃત) કાલંત્ર
વ્યાકરણરૂપી કંથાને વૃથા સમજ, શાકટાયન
વ્યાકરણની કટુવચનો કાઠ નહિ, ભલા શુદ્ર
(ચંદ્રગોમિ નામના પૌંદ્રાચાર્યકૃત) આંદ્ર
વ્યાકરણથી શું સરવાળું ? અને કંઠામરજી

આદિ અન્ય વ્યાકરણોથી પણ આત્માને શામાટે
ગઠર-કલુપિત કરે છે ?

ખીજ પણ આવી જ મુંદર સ્તુતિ મળે છે.

કિં સ્તુમઃ શબ્દપાયોષે હૈમચંદ્રપતેર્મતિમ્ ?

एकेनापि हि येनेदृक्कृतं शब्दानुशासनम् ॥

શબ્દોના સમુદ્રરૂપ હેમચંદ્રની મતિની શું
સ્તુતિ કરીએ ? કારણકે તેમણે એકલાએ આવું
(મહાન) શબ્દાનુશાસન રચ્યું છે.

ખરેખર ભારતવર્ષમાં અદ્વાવધિ એવો કોઈ
વિદ્વાન પંડિત નથી થયો કે જેણે શ્રી હેમ-
ચંદ્રાચાર્યજીની - માફક એકલા હાથે આવું
મોટું વ્યાકરણ પંચાંગપૂર્ણ બનાવ્યું હોય.
સૂરિજીમહારાજની સાહિત્યસેવા સંજ્ઞાથી આગળ
ઉપર લખીશ, પરંતુ સૂરિજી મહારાજનાં જ
વચનઆતુર્ય, હાજરનવાખી અને શુદ્ધિનો
અક્ષય ભંડાર હતા તેની ઘોડી વાનકી સ્તુ-
તકું છું.

એક વાર શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી મહારાજ
જેન પાંડવ ચરિત્રના વ્યાખ્યાનો વાંચી રહ્યા હતા.
અંતે પ્રસંગ આવ્યો કે પાંડવો શ્રી સિદ્ધારાજજી
ઉપર મોક્ષે પધાર્યા હતા. પ્રાણલોએ એની
આમે વિરોધ ઉઠાવ્યો. અને રાગન (સિદ્ધરાજને)
કહ્યું કે-મહાભારતના આધારે વસ્તુ તર્ક કૈના-
ચાર્યે પાંડવોને દીશા અને મોક્ષ જણાવ્યાં છે
પણ તે વાસ્તવિક નથી. પાંડવો તો કેદારજી

ગયા છે અને તેઓ જિનવરે દેવના ઉપાસક નહિ કિન્તુ શંભુ મહાદેવજીના ઉપાસક હતા માટે જૈનાચાર્યજી ધ્યન સત્ત્વ નથી.

સિદ્ધરાજે આ સંબંધી શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી મહારાજ પાસે ખુલાસો માગ્યો.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ કહ્યું કે સાંભળો—

“ મહાભારતનું શુદ્ધ કરતાં ગંગાપુત્ર લીખ્ય પિતાએ પોતાના પરિવારને કહ્યું કે, મારા મૃત્યુ પછી મારો અશિદ્ધાહ એવે ઠેકાણે કરજો જ્યાં પૂર્વે કોઈને જાણવામાં ન આવ્યા હોય. તેમના કુટુંબીઓએ આ વાત માની લીધી. તેમના મૃત્યુ પછી જામે તપાસ કરી પણ આખરે કોઈ સ્થાન એવું ન મળવાથી હિમાલયના શિખરે ગયા. ત્યાં કોઈને થે આ પહેલાં જાણવામાં નહિ આવ્યા હોય એમ તેમનું માનવું હતું. જ્યાં અશિ સંસ્કારની તૈયારી કરી ત્યાં તો આકાશમાંથી દેવી વાણી થઈ—

અત્ર મીર્મ શતં દગ્ધં પાંડવાનાં શતત્રયમ્ ।

દ્રોણાચાર્યસહસ્રંતુ કર્ણસંખ્યા ન વિદ્યતે ॥૧૧॥

આ સ્થળે એક સો લીખ, ત્રણસો પાંડવો, હજાર દ્રોણાચાર્ય અને અસંખ્ય કળોને પૂર્વે દગ્ધ કરવામાં આવ્યા છે.

હવે આટલા જાધા પાંડવોમાંથી શ્રી નેગિનાદેવના સમયે તેમના ઉપદેશથી દીક્ષા લઈ કોઈ પાંડવો મોકલે ગયા છે એમ શાસ્ત્રો માને છે તેમાં ખોટું શું છે ?

રાજત અને પ્રાક્ષણે આ જ્ઞાન સમજીને મોત રહ્યા.

× × × ×

એક વાર આલીંગ નામના પંડિતે અસિમાનમાં આવી નદ સૂરિજીને પૂછ્યું. આપને જ્ઞેન ધર્મ તે ત્યાગપ્રધાન છે પરંતુ એમાં એક

ન્યૂનતા છે, કે વ્યાખ્યાનમાં સ્ત્રીઓ સુદર વસ્ત્રો પરિધાન કરીને આવે છે; બીજી બંને તમે નિર્દોષ આહાર કરતા હો પરંતુ દૂધ, દહીં વગેરે પદાર્થો વિકારજનક હોવાથી તમે કઈ રીતે શુદ્ધ પ્રભુચર્ય પાળી શકો છો. જૂઓ સાંભળો—

વિશ્વામિત્રપરાશરમૃતયો ચે ચાંતુપત્રાશ્વના—

સ્તેપિ સ્ત્રીમુખપંકજં સલલિતં દટ્ટેય મોહંગતાઃ ।

આહારં સુદઢં (સુદૃઢં) પચોદધિ યુતં ચે

મુંજતે માનવા,

સ્તેપામિન્દ્રિયનિગ્રહો યદિ મવેદુ વિગ્ધયઃ

પ્લવેત સાગરે ॥

વિશ્વામિત્ર અને પરાશર વગેરે ઋષિયો કે જેઓ માત્ર જળ અને પાંદડાંનું લોજન કરતા તેઓ પણ સ્ત્રીના વિલાસયુક્ત મુગ્ધને જોતાં જ મોહમૂઢ બની ગયા, તો જે મનુષ્યો ધૃત, દૃઢ, દહીં સહિત સિનગ્ધ લોજન કરતા, અને તે મનુષ્યો યદિ ઇન્દ્રિયનિગ્રહ કરી શકતા હોય તો સમુદ્રમાં વિધ્યાવલ કુળી ગયો તેના જેવું (આશ્ચર્ય) થાય.

આનો ઉત્તર શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજે એવો સરસ આપ્યો છે કે વિદ્વાનને ફરી શંકા કરવાનો કે પૂછવાનો અવસર જ ન રહ્યો.

“ સિંહો બલી હરિણશુકરમાંસમોજી,

સંવત્સરેણ રતિમેતિ કિલૈકવારમ્ ।

પારાપતઃ સ્વરંશિલાકળમોજનોડપિ,

કામી મવત્પુત્રુદિનં વત કોઽવ હૈતુઃ ॥ ”

જલવાન સિંહ, હરણું અને હુકરનું માંસ ખાવા છતાંયે વરસમાં એક વાર રતિમુખ લોગવે છે. જ્યારે કણુતર સુકા ધાન્ય (કંકરા) ખાનારા છે છતાં પ્રતિદિન કામી બને છે. બોલો તેમાં શું કારણ હશે ? આ સાંભળી રાજત અને સંભારજના અતીવ પ્રમોદ પામ્યા. (આહુ)

૧. અન્યત્ર “ અત્ર મીર્મશતં ” પાઠે પણ મને છે ત્યાં સો લીખ એમ સમજાવેલું (પ્રમાવક ચરિત્ર)

પ્રમાદનું સ્વરૂપ

‘સમયે મા પમાર’ નામા નાનકડા સૂત્રનું મૂલ્યાંકન ઘણા જ લંગાણથી કર્યા પછી એની પૂર્ણાકૃતિના આ લેખમાં એનું અર્થાત્ એ ‘પ્રમાદ’ નું સ્વરૂપ જોઈ જઈએ તો, અસ્થાને નહીં ગણાય. પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવે, પદ્મ-શિષ્ય એવા શ્રી ગણધર મુખ્ય ગૌતમને ‘સમય માત્રનો પણ પ્રમાદ કરીશ નહીં’ એ કહેવામાં કેવી દીર્ઘદ્રષ્ટિ વાપરી છે તેનો સાચો ખ્યાલ એ સ્વરૂપના અવગાહનથી જ આવી શકે.

(૧) મદ (૨) વિષય (૩) કષાય (૪) વિકલ્પ અને (૫) નિદ્રા રૂપ પાંચ ભેદમાં વહેંચાયેલો આ પ્રમાદનામા વિકટ દુર્ગ અતિ કપરો હોય છે. સાધ્ય છે. મદને સ્થાને કોઈ સ્થળે મદ જોવામાં આવે છે અને એનો અર્થ મદિરા થાય છે. એ જોતાં પરિસ્થિતિ તદ્દન ચોકળી જાની જાય છે. દારૂ પીનાર ભાન અને જ્ઞાન ભૂલી જાય છે એ કોનાથી અજાણ્ય છે? પણ એને જાણે મદ લેવામાં આવે તો તે પણ અહીં આગળ જાંઘળેસતું થઈ પડે છે. એ પાંચે ચીજો માનવને ઉઘા પાટા જાંઘાવવામાં પ્રગતિના પાટોથી ઉતારી મૂકવામાં, અને ભવ-જ્ઞમણી જોડી ગતિમાં હડસેલી દેવામાં એક સરખી શક્તિ ધરાવે છે. જગતભરના જના-વોનું જાનિદાઈથી અવલોકન કરવામાં આવે તો એના મૂળમાં ઉપરની પાંચ જાણતોમાંથી હરકોઈ એક અગર તેથી વધુ, રમતી દ્રષ્ટિ-ગોચર થશે. ઉત્તરિના સાધક માટે, પ્રગતિની કૃત્ય કદમ કરનાર પથિક માટે આ ભયસ્થાનો જેવાં તેવાં નથીજ. બાહ્યથી ક્ષુદ્ર જણાતી આ પાંચ વસ્તુઓના પેટાગમાં એવો ભયંકર ને

જહંદ મશાલો ભર્યો પડ્યો છે કે એકવાર એમાં લપટાતાંજ અવનતીના શ્રી ગણેશ મંડાય છે! ઉપરથી મીડી ને મધુરી લાગતી મોજ ધીમે ધીમે આત્માને એવી વિલક્ષણતાથી નીચે ને નીચે ગળડાવી જાય છે કે પોતે ક્યાં જઈ રહ્યો છે એનું ભાન સરખું જે એને થવા પામતું નથી! કોઈ જ્ઞાની સંતનો સમાગમ સાંપડે તો કહાય પાટો ફેર થવાનો સંભવ છે નહીં તો અધઃપતનની પૂરી જાંડાઈ માપવી પડે છે. જરૂર સારા સાતની પનોતી જોસે છે: અગાઉ જોઈ ગયા એ ઉદાહરણો એના જીવતાં ને જગતાં જવલંત પૂરાવા છે. એની પૂર્તિ કરવી હોય તો વર્તમાનકાળના જના-વોમાં પણ કંઈ ઓછી સામગ્રી ભરી પડી નથી! આવા કારણોસર તો એ સૂત્ર ટંકશાળી જાનું છે. એટલા કારણથી તો ખુદ ચરમ તીર્થપતિ-એ સ્વમુખે પ્રથમ ગણધર શ્રી ઈંદ્રભૂતિને ઉદ્દેશી એને વહેતું કૃત્યું છે.

મદનો સામાન્ય અર્થ અભિમાન થાય છે અને એના પ્રકાર આઠ છે:-

(૧) જાતિમદ-હરિકેશીને એ કવચથી ચંડાવની જાતિ પ્રાપ્ત થઈ.

(૨) કુળમદ-જોત્રનો મદ કવચથી ભરત-પુત્ર મરિચીએ કેલું ભવજ્ઞમણ વધાર્યું-વારં-વાર કેવી રીતે માંગણ કુળમાં જન્મ લીધો અને પ્રથમ તીર્થપતિના હાથે સંધ્ય જેવી અણમૂલી વસ્તુ પામ્યા છતાં કેવી છક્કડ પાધી એ સારો ‘યે ઇતિહાસ એટલે પ્રભુશ્રી વીરનું’ જીવન ચરિત્ર.

(૩) જાળમદ-એ પરાક્રમના અભિમાને

શ્રેણિક અને વસુભૂત કેવી રીતે નરકમાં ધકેલાયા એ જાણવું હોય તો કથા સાહિત્યના પાના ફેરવાવા ઘટે. ત્યારે જ સમન્વય કે ગળ મેળવવું એ જૂદી વાત છે અને એનો ગર્વ કરવો એ જૂદી વાત છે. વસ્તુની પ્રાપ્તિ જરૂરી હોવા છતાં એ સાટેનું અભિમાન તો વ્યર્થ છે.

(૪) રૂપમદ અંગે ચક્રી સનતકુમારનું દ્રષ્ટાંત તો બાણીતું છે. ‘રોમ રોમ કાયા ગિગડી ગઈ, મદ યોથાનું એ ટાણું રે’ એ સુનિશ્ચી માનવિજ્યકૃત સજ્જાયનું અર્ધું પાદ કોણ નથી જાણતું ?

(૫) તપમદ પર ફરગડું રૂપિનું-અને

(૬) ઋદ્ધિમદ પર દશાર્ણનૃપનું એવી જ રીતે વિદ્યા યાને જ્ઞાનનો મદ કરવાથી શ્રી સ્થુલભદ્ર સુનિ સંપૂર્ણ જોદ પૂરવનો અર્થ ન પામ્યાનું-ઉદાહરણ ઉક્ત સજ્જાયમાં મૂકેલ છે અને લાગ્યે જ એ કથાનકોથી વાંચક અજાત હશે. આઠમા રિદ્ધિના મદ ઉપર ચક્રવર્તી સુભૂમનું દ્રષ્ટાંત છે. છ ખંડ ધરતીના લોકતાને પ્રાપ્ત થયેલ અપાર સંપત્તિથી સંતોષ ન વળ્યો એટલે લવણ સમુદ્ર ઓળંગી ધાતકીખંડમાં વિજય વરવાનો અભિલાષ થયો અને એ ઘેલછાથી ભરસમુદ્રમાં યમના અતિથિ બનવું પડ્યું ! પૂર્ણાહૂતિ કરતાં શ્રી માનવિજ્યજી કહે છે કે-‘એમ તન ધન ચોવન રાજ્યનો, મન ‘મા’ ધરો અહંકારો રે અને વાત સો ટચના સોના જેવી સાચી છે એ આપણે લાંબાણથી જોઈ ગયા. સમરાદિત્ય ચરિત્રના મૂળમાં નજર નાંખીશું તો ત્યાં પણ આ ત્રણ અક્ષરનો પ્રમાદ જ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. સુબુસેન રાજા અકસ્માતિક કારણના થોડે એક એ નહીં પણ ત્રણ વાર માસોપવાસો તપથી અગ્નિશર્માને પારણું નથી કરાવી શકેતા ! આમાં જરૂર પ્રમાદ રહેલો છે અને

પછી સમતાને સ્થાને-પૂર્વકર્મના અંતરાયને નિમિત્તભૂત લેખવાને ગદલે-અગ્નિશર્મા ક્રોધથી ભભૂંધી ઉઠી જે વેર લેવાનું નિયાણું ફરે છે એ પ્રમાદનો અતિરેક નહીં તો બીજું શું કહેવાય ! તપનું અછરણ ક્રોધ છે એ જ્ઞાની વચન સાચું જ છે. પ્રમાદના આવા પ્રસંગોથી સાવચેત રહેવાની જરૂર છે. નહીં તો છંદગોની કમાણી પળમાં ધૂળમાં મળી જાય છે.

ઈન્દ્રિયોના વિષયથી જગતભરના જીવો ચારાશીના જમણ કર્યા જાય છે ! એમાં જીહ્વા રસે તો લલલલા સંયમીને નથી હોડ્યા ! સ્પર્શ ઈન્દ્રિયના વિષય માટે હાથીનું, રસ પર માછલાનું, દ્રાણ પર લમરાનું ચક્ષુ પર પતંગીયાનું અને શ્રાવ પર મુગલાનું ઉદાહરણ ટાંકી પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયમાં આકંઠ ડૂબેલા માનવોને જ્ઞાની ભગવંતો, તેઓના નિશામાંથી મુક્ત થવા સાફ લાલં ગતી ધરતા આવ્યા છે; એ સાફ દ્રષ્ટાંતો શોધવા જવાની જરૂર નથી જ. કષાયમાં ક્રોધ-માન-માયા અને લોભ સુખ્ય સ્થંભરૂપ છે. સંસારરૂપી વૃક્ષની જે વિશાળતા-નિબિડતા અને સમૃદ્ધ દશા દ્રષ્ટિગોચર થાય છે એના નિમિત્તરૂપ કષાયો જ છે. તેથી તો કષાયમુક્તિઃ માં જ સાચી મુક્તિ યાને મોક્ષ કહેવાયો છે. સ્થંભતીર્થના વતની એવા સુનિવર્થ શ્રી ઉદયરત્ને એ ચંડાળ ચોકડી પર જે ચાર નાનકડી સજ્જાયો રચી છે એ દરેકે રટણ કરવા જેવી છે. એમાં દુઃકામાં કિંમતી સાર મૂકી દીધો છે. ક્રોધથી કોડ પૂર્વનું તપ હારી જનાર ચંડક્રોશિકની વાતનો ઇશારો કરી, આગની સાથે સરખામણી કરી, થોડા શબ્દોમાં સુદાની વાત કહી દીધી છે. માનની સજ્જાયમાં-‘માને વિનય ન આવે રે, વિનય વિના વિદ્યા નહીં, તો કિંમ સમકિત પાવે રે ! સમકિત વિણ ચારિત્ર નહીં, ચારિત્ર વિણ નહીં મુક્તિ રે’ આ ઉલ્લેખોથી પરિસ્થિતિ સ્પષ્ટ

કરી છે અને માત કરનાર રાવણ પ્રતિવાસુ-
દેવના કથાનક પ્રતિ ધ્યાન જે અર્થ છે. માયા
અંગે લેખતાં સ્પષ્ટ ચબ્દોમાં કહ્યું છે કે-
માયા છે, તો મિથ્યાત્વ પણ છે જ. તપ જેવી
પવિત્ર કરણીમાં આ માયા નાગિનીનો યોગ
થતાં તીર્થપતિ મહોજ્જિનને સી વેદ પામવો
પડ્યો ત્યાં અન્યની શી વાત કરવી ! લોભ
તો સર્વ પાપનો પિતા ! એની અચર તો
ઠેક દશમા શુભરથાનક સુધી ! લોભનો
ચોલ નહીં એ તો જન ઉક્લિષ્ટ છે અને
લાભથી લોભ વધતો બીજા એટલે નિવૃત્તિ
આધી ઠેલાય. એ તો કપિલ કેવલીના દ્રષ્ટા-
ન્તથી સહજ સમજાય છે. બાકી લોભના
પાશમાં આકંઠ બૂડી, કેવળ તેલને ચોળા પર
છવન નિર્વાહ કરી અણમૂલા જવાહરોનો બળદ
બનાવનાર, અને શિંગડાનો બાકીનો ભાગ પુરો
કરવા સાડી શીતઋતુની કડકડતી કંડીમાં સાગર-
તટપર રેલતા લાકડા એકઠા કરવા જનાર
મગ્ગજીરેકા કથાનકથી લાગે જ કોઈ અજ્ઞાત
હોય ! આ રીતે કષાયરૂપ ચંડાળ ચોકડી
વડે જ સંસારનો ચકાવો વૃદ્ધિ પામે છે એમ
કહેવામાં રંચ માત્ર અતિશયોક્તિ નથી. પ્રમા-
દના પેટાલમાં સમાય જતી આ ચોકડી નાનો
સૂનો ભાગ નથી ભજવતો. વીતરાગ સિવાય
એતું મર્દન કરનાર કે કાયમને માટે ફૂંચા કરી
નાખનાર અન્ય કોઈ વિરસો જન્મે નથી. રાગ
અને દ્રેષ્યનો સર્વથા જય એતું નામ જ વીતરાગ-
દશા. આ કષાયો એ રાગદ્રેષ્યથી બેઠકી-
નાંજ સંતાનો-ત્રણ ભાઈ અને એક બહેન કોપ
માન-લોભ અને માયાએ જ એકઠા થઈ આ
જગતમાં એતું તો ભયંકર અને ભલભલા
મહારથીઓને સુંજવી નાંખે તેવું ધમસાણ
મચાવ્યું છે કે જેતું સાચું રહસ્ય મૂઠીભર
લક્ષ્ય ત્યાગીઓ સિવાય અન્યના લક્ષ્યમાં પણ
હવુ આવ્યું નથી-‘કર્ણાવમુક્તિ કિલ યવ
મુક્તિઃ’ એ જ્ઞાની વચન છે.

પ્રમાદના ચોથા પ્રકારમાં વિકલાનો નંબર-
લાગે છે. એમાં રાજકથા-સી કથા-લોજનકથા
અને દેશકથા એવા ભાગ રખાયા છે. કેટલાક
આ પાછળનું રહસ્ય સમજ્યા વિના કહી દે છે
કે ભો આ ચાર ભતની વાત કરવાપણું જ
ન હોય તો છદ્ધા છદ્ધિયોને કે મળેલ સુખનો
ઉપયોગ જ શો છે ? તો તો સુખાપણું જ પ્રશંસ-
નીય લેખાય ! વસ્તુતઃ ઉપર જે ભાગ પાડ્યા છે
એ પાછળ હેતુ તો એટલો જ છે કે વિના-
કારણ કોઈપણ ભતના સ્વર્થ કે હેતુ વગર,
કામ ધંધો છોડી એ પાછળ જે કાળજેપ કરવામાં
આવે છે એ સામે અહીં લાલભત્તો ધરવામાં
આવી છે. એ વસ્તુઓના શુભ અવશુભની
પિછાન કે તુલના કરવા સંબંધમાં કે અમુક
હેતુ આશયી એ અંગે પ્રેમ ધરવામાં કંઈ જ
દ્રવ્ય નથી. માનવજીવનમાં એ ચારે પ્રકારની
કથાઓ અમુક પ્રમાણમાં તો અગત્ય ધરાવે છે
એટલે એ સંબંધમાં અમુક પ્રકારના ધંધન
તો રહેવાના જ. ધંધન છે એટલે વિચારણા
પણ સંભવે જ. અહીં જે દર્શાવે છે તે ‘નવરા
બેઠા નખોદ’ વાળનાર વર્ગ માટે જ છે. વિના
કારણની કુથલી અંગે છે. પ્રમાદના મથાળા
હેઠળ નકામી ચર્ચાજ આવી શકે છે. છેલ્લો
પ્રકાર તે નિદ્રાનો-એ એવી અવસ્થા છે કે જેમાં
જેતનાશક્તિ સુપ્રસ હોય છે એટલે પ્રમાદનું
રાજ્ય પ્રવર્તે છે. તીર્થંકરદેવોએ નિદ્રા, નિદ્રા
નિદ્રા પ્રયલા, પ્રયલા પ્રયલા અને યિલ્લહીરૂપ
પાંચ લેદ બતાવ્યા છે. એમાં એક કરતાં બીજા
અને એ કરતાં ત્રીજા વધારે કપરી છે. છેલ્લી યિલ્લ-
હીનો ભયંકર ઉદ્ઘાપાત મચાવનારી છે. એના
પનારે પડવાથી જ્ઞાતા અવતાર શ્રમણ પથ
દારણ હોંશમાં હાથ બોળે છે અને છતાં પોતે
રાત્રિયે શું કરી આવે છે એની દિ’ ઉગ્યે શુદ્ધ
પોતાને પણ ભાળ હોતી નથી ! આમ પ્રમાદની
પરાકાષ્ટા નિદ્રાના આ અંતિમ પ્રકારમાં પૂર્વ

સ્વરૂપે દ્રષ્ટિગોચર થાય છે, ભગવાન મહાવીર દેવે 'સમયં મા પમાય' જેવું ટંકશાળી વચન આલેખી, પોતાના સત્તાવીશ લવનો નિચોડ રબુ કર્યો છે અર્થાત્ પ્રમાદના ઝોકે ચઢવાથી કેવી ચઢ-ઉંતર કરવી પડી છે એનો અનુભવેલ સાર દર્શાવ્યો છે, તેમ જગતના છવો એ કિંમતી સૂત્ર પાછળનો લાવ બરાબર હૃદયમાં ઉતારી સ્વછવનને એ દ્વારા નોતરાતા ભરતી ઓટાથી બચાવે એ ભાવદયા પણ નજર સામે રાખી છે. પ્રમાદના પ્રસંગો ઉપસ્થિત થતાં એમાં આપણે જાન ન ભૂલીએ અને ધ્યેય પ્રતિની કૃત્ય ચાલુ રાખીએ એ જ અભ્યર્થના ! સંપૂર્ણ.

ચોકસી

જિનશાસન-જ્યોતિર્ધર.

(૧)

જિનશાસન જ્યોતિર્ધર આત્મારામજી ! દર વર્ષે ઉજવીએ ઉત્સવ આજ ને; ન્યાયાલોનિધિ વિજ્યાનંદસૂરિ તણી, સંસ્મરણે ઉર ધરતાં સરસે કાજ ને.

જિનશાસન જ્યોતિર્ધર આત્મારામજી મ.

(૨)

અક્ષતેજ ક્ષત્રીય વંશે લઈ જન્મને, ગણેશ-રૂપાની શોભાવી કાય ને; પ્રેમ શોર્ય-સાહસ નસ-નસમાં ઉતર્યા, છવન રસ ઉદ્ધાસભર્યું ઉભરાય ને.

યુગદષ્ટા યોગી શ્રી આત્મારામજી મ.

(૩)

જૈન-સમાજે રાગદ્વેષ જડ બંધનો, એસહ પ્રસર્યા વાઢાના વિસ્તાર ને; મૂર્ત સ્વરૂપે ધર્મ પ્રભુનો પારખ્યો, શાસ્ત્રાભ્યાસે શોધ્યો સાત્ત્વિક સાર ને.

નૂતન તત્વ પ્રચારક આત્મારામજી મ.

(૪)

અપૂર્વ યોગે વીરચંદ્ર ગાંધી મળ્યા, શિષ્ય બની તાત્ત્વિક સુધ્યો સંદેશ ને; વિશ્વધર્મ પરિષદમાં વ્યાખ્યાનો કર્યા, વીરધર્મ ધ્વજ ફરકાવ્યો એ દેશ ને. સૂર્ય સમા તેજસ્વી આત્મારામજી મ.

(૫)

બળો દિવ્ય પ્રભાતે દેવી બંધુઓ ! જૈન જગત હીત અર્થે અર્પો પ્રાણ ને; સાદી સેવા લઘુતામાં પ્રભુતા વસે, વિશ્વ ઐક્ય છે મંગલ મોંઘી દહાણ ને. શાશ્વત શાંતિપદ હો આત્મારામજી મ.

લે. સદ્ગત. સાક્ષર,

મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ

વર્તમાન સમાચાર.

પરમયુદ્ધેવ, પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી વિજ્યાનંદસૂરિ-શ્વરજી (આત્મારામજી મહારાજ) ની જન્મ જયંતી ચૈત્ર શુદ્ધ ૧ (જૈતી શુદ્ધ ૨) સુધવારના રોજ શેઠ શ્રી સકરચંદ્રભાઈ મોતીલાલભાઈ મુળજીની મળેલી આર્થિક સહાય વડે શ્રી પરમપવિત્ર શત્રુજયગિરિ ઉત્ખવવામાં આવી હતી. ગયા વર્ષ મુજબ દેવ યુદ્ધ-ભક્તિ (આંગી, પૂજ, વગેરેથી) કરવામાં આવી હતી. આ સમાચાર સદ્ભાગ્ય છે કે દેવ યુદ્ધ ભક્તિના આત્મા આત્મકદયાણુ માટે માંગલિક પ્રસંગો પ્રાપ્ત થયા છે. ધીમા લાભો સાથે આ આત્મિક લાભ સંખ્યોને મળતો હોવાથી નવા સભાસદોની વૃદ્ધિ થતી જાય છે.

સુધારો—ગતાંકના પા. ૧૪૮ ના ૨૧મી લાઈનમાં શ્રુત-સ્થવિર શ્રીમાન્ આનંદસાગરસૂરિ વિરચિત ને બદલે “ શ્રુત સ્થવિર વિરચિતા ” એમ વાંચવું.

નમ્ર સૂચના—પ્રકાશક મદાશયો તરફથી આ સભાને મળેલા ભેટના ગ્રંથોને સ્વીકાર સમાલોચના આવતા અંકમાં નામ સાથે આવશે. તંત્રી

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.

વૈશાખ.

પુસ્તક ૪૩ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.

:: ઇ. સ. ૧૯૪૬ મે ::

અંક ૧૦ મો.

ઉત્તતિ-શૃંગે

મૂર્ખ ને ધીમાનકેરાં પુસ્તકો વાંચી રહ્યા,
કોલેજ સ્કુલની ગહનતાથી ચિત્તને વિરમી રહ્યા;
જંજીર જીર્ણ રિવાજકેરી જગતને જકડી રહી,
આશ જો શૃંગે જવા નીચી નજર કરવી રહી.

જ્ઞાની બલે સવિચાર વ્યયને તત્વજ્ઞાને તું સદા,
કિંતુ નિરર્થક ભાસતું એ જ્ઞાન તારું સર્વદા;
જો ન હિંમત હોય તમમાં ખેડવા વાલ્મીજ્યને,
આરોહવા સરણી નીચેથી ટોચના સોપાનને.

જૂન વાણી વિચાર કંઈ છે જે ન ભૂંસાતા કદિ,
હો બલે રીતિ ગમે તે રહેવું ઉચિત રાત દિ;
શ્રમ અગર વિરામમાં અંકાય મૂલ્ય યુવાનતું,
આરંભમાં કદિ ધારશે ના ટોચકેરા સ્પર્શતું.

બદલે બલે ચાલુ રીતિ કિંતુ કદિ ના આવશે,
એ કાળ જ્યારે ઉત્તતિનો માર્ગ દુષ્કર ના હશે;
સફળતાની શ્રેણીનું સોપાન એક ન કાપશે,
તળની ભૂમિ સ્પર્શ્યા વિના શૃંગે કદિ ના પહોંચશે.

રચયિતા—ગોવિંદલાલ ક. પરીખ-કડી

“ આંગન કુલો ખીછાઈ ”

(રાગ કાશી ત્રીતાલ)

આંગન કુલો ખીછાઈ !

મૈયા તોરે આંગન કુલો ખીછાઈ ! !

વીર કુમર સુત જાઈ ! મૈયા તોરે ! !

ધન્ય ત્રિશલાદે ભારત માંહી !

તું વીર માત કહાઈ,

છપ્પન દિગ્કુમરી હીલમીલકે,

નૃત્ય શુણ્ણાન મચાઈ. મૈયા તોરે. ૧

દિવ્ય દુંદુભી ગગને ગાજત,

મંદ સુવાસે જાહેકાઈ,

દિવ્ય પ્રકાશ લયો નારકીએ,

અવનીતલ હરખ ભરાઈ. મૈયા તોરે. ૨

દેવ દેવી ઇંદ્રાદિક મીલ કર,

મેરુશિખર પર જાઈ,

ક્ષીરોદકસે નવણ કરાવત,

મહાવીર જોદ ખીઠાઈ. મૈયા તોરે. ૩

ક્ષત્રીયકુંડમે જન્મ મહોત્સવ,

ધર ધર જાજત જાધાઈ,

જય જયકાર કરત નર નારી,

સિદ્ધારથ ધર આઈ. મૈયા તોરે. ૪

પોઠત વીર કુમર પારણીએ,

તયને નિંદ ભરાઈ,

જાગત જાગવત વીર જાગતકો,

“ વૈરાટી ” નિંદ ઉડાઈ. મૈયા તોરે. ૫

ઝવેરીવાડ
વૈરાટી નિકેતન
અમદાવાદ

ઝવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી.

લેખક-આ. શ્રી વિજયકંતુરસરિણ મહારાજ.

સંગ્રહશીલ આત્મા અનાદિ કાળથી નકામી વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરતો આવ્યો છે. કેવળ નકામી જ હોય તો કાંઈ હરકત નહિ પણ આ તો નકામી અને વળી પોતાની અનંત જ્ઞાનાદિ સાચી સંપત્તિની વિનાશક હોય છે. અજ્ઞાની આત્મા જાણતો નથી કે જડાત્મક વસ્તુએ મારું કેટલું નુકસાન કર્યું છે. આત્માની સાચી સંપત્તિ અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંત ચારિત્ર, અનંતવીર્ય, અનંતસુખ અને અનંત જીવનનો અત્યંત નાશ કર્યો છે. આત્માની જાણવાની અનંતી શક્તિ છે છતાં એક ઘડી પછી શું થશે તે પોતે જાણતો નથી. આત્માને નિરંતર જાણવાની ઇચ્છા રહ્યા કરે છે; કારણ કે જાણવું તે તેનો ખાસ ધર્મ છે એટલે તેને ન જાણાય ત્યાં સુધી મુંઝાયા કરે છે. કર્મના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે પોતાને સંતોષ થાય તેવું સાચું અથવા તો ખોટું જાણે એટલે શાંતિ મનાવે છે. અણજાણ આત્મા એક બીજાને પૂછીને પોતાની જાણવાની ઇચ્છાને સંતોષે છે. જેમ એક આંધળો માણસ બીજા આંધળાને આંખથી જાણતા જગતની માહિતી પૂછે, તેમ એક અજ્ઞાની બીજા અજ્ઞાનીને તાત્વિક વસ્તુની માહિતી મેળવવા પૂછે છે પણ જો આંધળો માણસ આંખથી દેખાતા જગતને સાચી રીતે વર્ણવી શકે તો જ અજ્ઞાની જીવ બીજા અજ્ઞાનીને તાત્વિક વસ્તુ સમજાવી શકે. દેખતા માણસની પાસેથી સાંભળીને આંધળો આંધળાને સ્વકંદપના-મિશ્રિત કાંઈક કહી શકે છે તેમ જ્ઞાની પુરુષોનાં વચનને સાંભળીને કે વાંચીને

અજ્ઞાની જીવ બીજા અજ્ઞાનીને વસ્તુને સાચી રીતે જાણ્યા સિવાય પણ સ્વજીવિકંદપનાથી સમજાવે છે કે જેમાં અર્ધસત્ય અથવા તો અસત્યની છાયા રહેલી હોય છે.

અજ્ઞાનીઓથી ન સમજી શકાય તેવો કેઈ દુષ્ટ અથવા તો સુષ્ટ પ્રસંગ અચાનક આવીને ઉપસ્થિત થાય છે ત્યારે માનવીઓ એમ કહેતા નજર આવે છે કે પ્રભુ જાણે, કાંઈ સમજી શકાતું નથી કે આમ અચાનક કેવી રીતે બની ગયું. પ્રભુની લીલા અપાર છે, કોઈપણ કળી શકે તેમ નથી. આમ જોલનારમાં જાણવાની અને સમજવાની શક્તિ છે. દરેક ક્ષણમાં પરિવર્તિત સંસારની પરિસ્થિતિને સાચી રીતે જાણી શકે છે. તોયે જ એમ કહે છે કે પ્રભુ જાણે તે તેની સ્વસંપત્તિની કંગાલીઅત જ કહી શકાય. અને તે કંગાળીઅત ખોટી અને નકામી વસ્તુઓના સંગ્રહથી જ ઘેરેલી હોય છે. ધનપતિ અને ધનહીનને જનતા શ્રીમંત અને કંગાળ તો કહી શકે છે પણ ધનવાળાને માણસ અને ધનહીનને પશુ નથી કહી શકતી. જાંનેને દુનિયા મનુષ્ય તરીકે તો ઓળખવાની જ. તેવી જ રીતે સર્વ કર્મક્ષય થવાથી સાચી અને સંપૂર્ણ સમ્યગ્-દર્શનાદિ સ્વસંપત્તિને પ્રાપ્ત કરનાર અને સર્વ કર્મોના ગાદતમ આવરણને લઈને પોતાની સાચી સંપત્તિથી વંચિત આ જાંનેને જ્ઞાની જગત આત્મા તરીકે તો ઓળખાશે જ. કર્મો-ધીન આત્મા શક્તિમાં તો શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપ છે પણ અજ્ઞાનતાથી સુખના સાધન સમજીને પૌં-ગલિક વસ્તુઓના સંગ્રહ અને જોગથી જડ

મેળવી સુખી થઈશું એવી ભાવનાવાળા કેવળ બાહ્ય ત્યાગ જ કરી શકે છે. બાકી તેમની વૃત્તિ-આમાં તો પૌંદ્રગલિક સુખના ભોગની ભાવના રહેવાથી અંતરંગથી વસ્તુઓને છોડી શકતા નથી જેથી કરીને બાહ્ય સંઘર્ષ વગર પણ કર્મનો સંઘર્ષ તો કર્યા જ કરે છે કે જે એક બાહ્ય સંઘર્ષસ્વરૂપ દેહ ધન, સંપત્તિ આદિનું ખાસ કારણ છે. કેવળ બાહ્યથી વસ્તુ છોડનાર, મોહની શીખવણીથી છોડેલી વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરનાર બીજાઓની અવગણના કરે છે, આદર-સત્કાર મેળવી પોતાની પ્રશંસા સાંભળવાની ઇચ્છાથી જનતામાં તેમને હલકા બતાવીને પોતાની ઉત્તમતા બાહેર કરે છે. આવી વર્તણૂક તેમનું પુણ્યલાનંદીપણું તથા સંઘર્ષશીલતા સૂચવે છે; કારણ કે બીજાનો તિરસ્કાર, અદેખાઈ, અસહિષ્ણુતાને લઈને થાય છે અને પોતાનાં વખાણ કરાવવાની ઇચ્છા અભિમાનને અંગે હોય છે. આ બંને દ્રેષના અંગ છે અને પોતાની પ્રશંસા સાંભળી પ્રસન્ન થવું તે વિષયાસક્તિપણું હોવાથી રાગનું અંગ છે, એટલે રાગ દ્રેષના પરિણામને લઈને તેણે ભલે બાહ્યની ગમે તેટલી વસ્તુ છોડી હોય છતાં કર્શનમોહનીયના પ્રભાવથી કર્મનો કચરો ભેગો કરે છે. જો કે તે જરૂરત પડવા છતાં પણ છોડેલી વસ્તુઓ ન વાપરીને અને બીજી રીતે પણ કષ્ટ વેડીને પુન્ય ઉપાર્જન કરે છે છતાં તે પણ કચરો જ હોવાથી આત્મા મલિન થાય છે પણ શુદ્ધ થઈ શકતો નથી. જીવ વિશેષના અધ્યવસાયને આશ્રયીને પુન્યબંધ બે પ્રકારે થાય છે. એક તો મોહને નિર્બળ બનાવનાર જ્ઞાની પુરુષો આત્મશુદ્ધિની જ દૃષ્ટિથી અશુભના સ્વતઃ ઉદયથી થવાવાળા કષ્ટોને અને શુદ્ધિના હેતુથી ક્રિયાનુષ્ઠાન કરતાં ઉઠીરણા ઉદયથી ઉત્પન્ન થવાવાળા કષ્ટોને સમ-ભાવે સહન કરતાં ભવસ્થિતિ પાકવાને કાંઈક વિલંબ હોવાથી જે કાંઈ પુન્ય કર્મ બાંધે છે તે

તેમને આત્મવિકાસનું કારણ બને છે માટે તે કચરો નથી; પણ મોહની સત્તા નીચે દબાયેલો અને તેની આજ્ઞાને માથે ધારણ કરીને તેની શીખવણી પ્રમાણે વર્તનારો અજ્ઞાની જીવ પુણ્યલાનંદીપણે વિષયાસક્તિથી બાહ્ય ત્યાગ તથા કષ્ટાનુષ્ઠાન કરીને જે કાંઈ પુન્ય ભેગું કરે છે તે વિલાસનું કારણ બનવાથી કચરો તરીકે કહેવાય છે, કારણ કે તેનાથી આત્મા મેલો જ થાય છે. મોહની સત્તામાંથી મુક્તિ મેળવીને અમુક અંશે સ્વતંત્ર બનનાર આત્માની સંઘર્ષની ભાવના ભૂસાઈ ગયેલી હોવાથી તેમને સંઘર્ષશીલ આત્માઓ ઉપર દ્રેષ હોતો નથી એટલે તેમની અદેખાઈ કરતા નથી તેમજ જનતામાં તેમને હલકા અને પોતાને ઉત્તમ જણાવતા નથી; કારણ કે તેમને અભિમાન ન હોવાથી પોતાની પ્રશંસાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈને દુઃખી કરતી નથી. કદાચ વસ્તુસ્વરૂપની વિચારણાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય તો તેનો સંઘર્ષ જોડો છે અને સંઘર્ષશીલ આત્માઓ સાચી સંપત્તિ મેળવવાના અનધિકારી છે ઇત્યાદિ સમભાવે વર્ણન કરે છે.

આ પ્રમાણે ઉપર આત્માને જે સંઘર્ષશીલ કહેવામાં આવ્યો છે તે ખાસ તો કર્મની અપેક્ષાને લઈને છે. બાહ્યથી નવો સંઘર્ષ તો ઘણાય નથી કરતા અને જૂનો સંઘર્ષ કાઢે છે, છતાં શુભાશુભ કર્મનો સંઘર્ષ તો કરે જ છે એટલે બાહ્યથી વસ્તુ છોડનાર પણ સંઘર્ષશીલ તો કહેવાય જ છે. જ્યાં સુધી કર્મનો સંઘર્ષ થયા કરે છે ત્યાંસુધી આત્મા શુદ્ધ બનીને પોતાના ગુણોનો વિકાસ કરી શકતો નથી. જડાસક્ત પુણ્યલાનંદી પણ બાહ્ય વસ્તુ છોડે છે છતાં રાગદ્રેષની પરિણતીની તીવ્રતાને લઈને પાંચે ઇંદ્રિયોમાં આસક્ત હોવાથી કાંઈપણ ઇંદ્રિયની વિષયાસક્તિ પાષવાને માટે અજ્ઞાની જડાસક્ત જીવો આનંદ મનાવે તેવા પુણ્યલાનંદીપણાના

કવિ કેમ થવાય ?

લેખક—મુનિરાજશ્રી ધુરંધરવિજયજી મહારાજ.

(ગતાંક ૫૪ ૧૩૩ થી ચાલુ.)

(૨) મધ્યમ સ્થિતિના કવિઓ—જેઓ પ્રાથમિક સ્થિતિમાં પ્રસિદ્ધ કવિઓના કાવ્યોને વાંચે છે, તે વાંચતા ચિત્તમાં અમતકાર અનુભવે છે, કાવ્યમાં રસ ધરાવે છે, કાવ્ય કરનારાઓના પરિચયમાં આવે છે, ને તેથી તેઓને એમ થાય છે કે આપણે પણ કાવ્ય કરીએ, કવિતા રચીએ. તેઓ શરૂઆતના પ્રયત્નોમાં ખાસ વિશિષ્ટ સંગત અર્થ વગરના કાવ્યો રચે છે. પૂર્વ કવિઓના કાવ્યોની છાયા લઈને કાવ્યો બનાવે છે. ને તેમ કરતાં કરતાં અમુક સમય જતાં ઠીક ઠીક શક્તિને મેળવે છે. મધ્યમ વર્ગને રંજિત કરે તેવી રચનાઓ પણ કરે છે.

વાંકચાર્ધ વગરની રચના આ પ્રમાણે—

પ્રભુતા વિભુતા શુક્તા ભીક્તા,
સમતા મમતા ધરતા વરતા;
જમતા ભમતા પડતા રડતા,
રમતા ગમતા હસતા વસતા.

(તોડક)

એ ને એ પ્રમાણે પ્રથમ પ્રયત્નોમાં એક સરખા જણાતા તે તે છન્દોમાં ગંધગેસતાં રચિકર જણાતાં શબ્દોની ગોઠવણી કરાય છે. પછીથી છાયા લઈને કાવ્ય કરાય છે.

પોષક પ્રસંગો ઉપસ્થિત કરીને ધર્મ માને છે અને મનાવે છે, તે મોહનું દાસપણું સૂચવે છે; માટે તે જડાત્મક વસ્તુઓમાં સંગ્રહના સંસ્કારથી મુક્ત થયો નથી. એટલે તેનું સંઘ-હરીતપણું ન જુસાવાથી આત્મસંપત્તિ મેળ-

છાયા કાવ્યનું ઉદાહરણ—

‘જેણે કીધી સકલ જનતા નીતિને જાણનારી,
ત્યાગી રાહ્યા—દિકવિભવને જે થયાં મોતધારી;
બહેતો કીધો સુગમ સળખો મોક્ષનો માર્ગ જેણે,
વન્દું છું તે જપભજિનને ધર્મધારી પ્રભુને.’
૥૧૥ (મંદાકાન્તા)

એ શ્લોકની છાયા ગ્રહણ કરી તેને રચાને આ પ્રમાણે બનાવે—

‘જેણે આ સમયે સમસ્ત જનને,
સન્નોતિને શીખવી,
રાત્યાદિ પરિવારને ત્યજી થયાં,
જે સંયમી વૈભવી;
સ્થાપી તીર્થ પ્રવર્તમાન કરતાં,
જે મુક્તિના માર્ગને,
તે શ્રી ધર્મધુરંધરાદિ જનને,
વન્દું ત્રિધા ભક્તિએ.

૥ (ચાર્દલ)

તે તે ગ્રન્થોના સ્તોત્રો વગેરેના લાખાનુ-વાદો વગેરે પણ આ પ્રકારમાં આવે છે.

(૩) અધમ સ્થિતિના કવિઓ—જેઓમાં રસવૃત્તિ સાધારણ હોય છે ને સ્વાર્થ સંવિશેષ હોય છે. તેઓ પ્રાચીન તથા સમ-

વવાનો અનધિકારી છે. વસ્તુસ્થિતિ આવી હોવાથી જેમ જાને તેમ જડાત્મક બાદ્ય વસ્તુનો ત્યાગ કરીને આત્મશુભાધક જડાત્મક કર્મનો સંગ્રહ કાઢી નાખવા મોહના દાસપણામાંથી મુક્તિ જવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે.

કાલીન કવિઓની પ્રશંસા, ને તે કવિઓને કાવ્યથી મળેલા લાલ આદિ સાંભળી કાવ્ય કરવા પ્રેરાય છે. તેઓના પ્રાથમિક પ્રયત્નોમાં જેમ તેમ કરી મહા સુશીળતા નાના નાના છન્દોમાં સાધારણ શ્લોકો રચે છે. સારા કવિઓની કૃતિઓમાં શબ્દો-પદો વગેરે ફેરવીને પોતે બનાવેલ છે એવું અભિમાન ધરાવે છે. ને છેવટે સાધારણ-અમત્કાર વગરના શ્લોકો બનાવે છે.

મહામહેનતે રચેલું સાધારણ કાવ્ય-
એક નાના ગામમાં ચાર બ્રાહ્મણો રહેતા હતા. શબ્દ રૂપાવલી વગેરે સાધારણ અભ્યાસ કરેલ. તેમની આજીવિકા ઠીક ઠીક ચાલતી હતી. એકઠા તેમણે સાંભળ્યું કે રાજા ભોજ વિદ્યાનની કદર કરે છે. એક શ્લોકની એક લાખ સેના મહાર આપે છે. આ સાંભળી ચારે ભેગા થઈ ધારા નગરીના પાદરમાં આવ્યા. એક સુંદર વઠ-વૃક્ષની છાયામાં બેસી રાજા ભોજને સંભળાવવા શ્લોક બનાવવા લાગ્યા. ઘણી મહેનતે ચારે જણાએ મળી અતુલ્ય શ્લોકના બે પાદ એટલે અર્ધો શ્લોક રચ્યો તે આ પ્રમાણે—
મોજનં દેહિ રાજેન્દ્ર !, ઘૃતસૂપસમન્વિતમ્ ॥

ભોજરાજા! ભોજન દીધો, ઘી ચોખા ઘી દાળ ॥
કહેવાનું સર્વ આ અર્ધ શ્લોકમાં પતી ગયું. નવીન કલ્પના કે શક્તિ ન હતી કે તેઓ શ્લોક પૂરો કરી શકે, ને શ્લોક પૂરો ન થાય તો ઈનામ મળે નહિ એટલે વિચાર કરતાં બેઠા હતાં તેટલામાં કવિ કાલિદાસ ત્યાંથી નીકળ્યાં. ચારેને ભેઠ પૂછ્યું કે ક્યાંના છો ને શું વિચાર કરો છો ? ચારેયે વસ્તુસ્થિતિ જણાવી એટલે આગળનો અર્ધશ્લોક કાલિદાસે પૂરો કરી આપ્યો. નીચે પ્રમાણે—

માહિષં ચ શરચન્દ્ર-ચન્દ્રિકાઘવલં દધિ ॥ ૧ ॥

શારદ શશિ જ્યોત્સના સસુ,

દહીં મહિષીનું મનોહાર ॥ ૧ ॥

આ અને આવી જાતના કાવ્યો તે તદ્દન સાધારણ કૌટિના ગણાય છે.

શબ્દોના ફેરફારથી બનાવાતા કાવ્યો-

આદિમં પૃથિવીનાથ-માદિમં નિષ્પરિગ્રહમ્ ॥

આદિમં તીર્થનાથજ્ઞ, કૃપમસ્વામિનં સ્તુમઃ ॥૧॥

એનો ફેરફાર કરી નીચે પ્રમાણે રચે-

પ્રથમં પૃથિવીપાલ-મગ્રિમં નિરવગ્રહમ્ ॥

પ્રથમં તીર્થનેતારં, નામેયં સમુપાસ્મહે ॥૧॥

અથવા—

જેણે કીધી સકલ જનતા નીતિને જાણનારી-

(કીધાં જેણે નિખિલજનને ન્યાયનાં જ્ઞાનવાણાં)

ત્યાગી રાજ્યા-દિક વિભવને જે થયાં માનધારી

(છાડી સર્વે ધન સ્વજનને સંયમી જે બન્યાં હાં)

જેતો કીધો સુગમ સખળો મોક્ષનો માર્ગ જેણે,

(ચાલ્યા જેથી સરસ મધુરાં મુક્તિના રાજસ્તા)

વન્દું છું તે કૃપલ જનને ધર્મધારી પ્રભુને.

(પૂજું પ્રેમે પ્રથમ પ્રભુને ધર્મ ધુરન્ધરાં હાં)

એ પ્રમાણે શબ્દોનો ફેરફાર કરેલા કાવ્યો

જાણવા.

અમત્કાર વગરના સાધારણ શ્લોકો—

જઈ ગામમાં શાક ને લોટ લાવો,

વળી ઘી તથા તેલ ને શુદ્ધ માવો;

પછી ખાઈ ને ગાન ગાઓ બજાવો,

પડે રાત તો પાથરી સૂઈ જાવો. ૧

ન ચિન્તા કરો કાલની શું થવાનું ?,

થવાનું થવાનું ખરેખર થવાનું;

હશે તેનું નાશ ન તેનું શું થશે ?,

બની શેઈ બન્ધા મજેથી જ ખાશે. ૨

અમારું તમારું તમારું અમારું,

નથી કોઈનું કોઈ તો શું તમારું;

મળે જ્યાંથી જે તે બધું લઈ જવાનું,

પછી મોજથી ખાઈ પીને સૂવાનું. ૩

શ્રમણોપાસક ધર્મભાવના

લેખક:—આ. શ્રી વિજયપદસૂરિ.

પરમ કરુણાનિધાન પ્રભુશ્રી તીર્થંકર દેવે સમવસરણમાં દેશના દેતાં જણાવ્યું કે—માનવ જીવન એ સામાન્ય વસ્તુ નથી; કારણ કે તે દશ દહાંતે કરીને ફર્લાલ છે. તેની સફળતાને માટે એટલે મુક્તિપદ મેળવવાને માટે પહેલા નંબરનો સ્ટીમરના જેવો જલ્દી મુક્તિપદ પમાડે તેવો માર્ગ એ છે કે પાંચ મહાવ્રતોની આરાધનારૂપ સર્વવિરતિ આશ્રિત ધર્મની આરાધના કરવી, અને ખીન્દ નંબરનો બહાણના જેવો દીર્ઘકાલે (ઘણા ટાઈમે) મુક્તિપદ પમાડે તેવો માર્ગ એ છે કે—બાર વ્રતોને આરાધનારૂપ દેશવિરતિ ધર્મની આરાધના કરવી એક માણસ સ્ટીમરમાં

એસે તો જલ્દી ઈષ્ટ નગરે પહોંચે, અને વહાણમાં એસે તો ઈષ્ટ નગરે પહોંચતાં તે કરતાં (સ્ટીમરમાં એસીને મુસાફરી કરનાર પુરુષ કરતાં) વધારે વખત લાગે છે. એમ સર્વવિરતિની પરમ ઉદ્ધાસથી આરાધના કરનાર ભવ્ય જીવો જલ્દી મુક્તિપદ પામે એટલે મોડામાં મોડા ત્રીજે ભવે મોક્ષપદ પામે, અને દેશવિરતિની આરાધના કરનાર ભવ્ય જીવો મોડામાં મોડા આઠમે ભવે તો જરૂર મોક્ષપદ પામે. આ જાણતમાં શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મહારાજે શ્રી યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—**ચ્યુત્વોત્પચ મનુષ્યેષુ મુક્તવા મોગાન્ન સુદુર્લભાન્**. વિરક્તો મુક્તિ-

આ અને આવા પ્રકારના કાવ્યો તે અંતરકાર વગરના તદ્દન સાધારણ કેાટિના કહેવાય છે. કોઈ તે તે પ્રસંગમાં તેવા વર્ણનના શ્લોકો આવ્યા હોય અને પ્રસંગને લઈને અંતરકાર ઉત્પન્ન કરતાં હોય તો તેમાં ઉત્તમ કાવ્યપણું પણ સંભવે છે. પણ સાધારણ રીતે તેને સાધારણ કાવ્ય જ ગણવામાં આવે છે. એ રીતે વ્રણ પ્રકારના કવિઓ પ્રયત્નથી નીપજે છે.

કવિત્વ ને અયોગ્ય જીવો—

જેઓ કેવળ શુદ્ધ વ્યાકરણ શાસ્ત્ર ગોખ્યા કરે છે. પ્રકૃતિ ને પ્રલય, સમાસ ને વિઅહ, શબ્દરૂપ ને ધાતુરૂપ, તદ્વિત ને ક્રદન્ત, ગણપાઠ ને ધાતુપાઠ વગેરેમાં જ રચાપચ્યા રહે છે. કોઈ પણ શબ્દ કે વાક્ય આવે ત્યારે તેને તોડવા ફેડવા માટે જેઓ તૈયાર હોય છે. શબ્દના રૂપ રૂપાન્તરો સિવાય જેમને ખીન્દ વિચાર જ આવતા નથી.

જેઓ પર્વત-ધૂમાડો-અગ્નિ-રસોડું-ઘટ-પટ-દંડ-ચક્ર-દોરી-કાર્ય-કારણ-હેતુ-હેતુભાસ વગેરેની વિચારણારૂપ બુદ્ધિને કડક કરી તર્ક-શાસ્ત્રમાં લીન રહે છે. જેઓ મોટા મોટા પરિષ્કારો કહે રાખી ખીન્દને હરાવવામાં જ સર્વસ્વ માની રહ્યા છે.

'જેઓ શાસ્ત્રેષુ મપ્દ્યાઃ કવયો મયન્તિ' (જેઓની મતિ શાસ્ત્રોમાં ન્યાય-ન્યાયકરણ વગેરેમાં નથી ચાલતી તેઓ કવિ બને છે) 'રણદાગીતાન્તિ કાવ્યાન્તિ' (કાવ્ય એ તો રાંડીરાંડના ગીત છે) વગેરે સાહિત્યશાસ્ત્રની નિન્દા સાંભળીને ઠગાયા છે, કાવ્યથી ઉદ્વિગ્ન બન્યા છે, કાવ્યથી દૂર દૂર ભાગે છે, જેઓ નોરસ છે. જેના મનમાં રસની હોડેર પણ કોઈ વખત આવી નથી કે આવતી નથી.

તે સર્વ આ કાવ્યશક્તિ માટે અસાધ્ય છે, અતધિકારી છે; માટે કવિ બનવા માટે રસ-વૃત્તિનો વિકાસ એ અનન્ય છે. (ચાણુ)

માપ્નોતિ, શુદ્ધાત્માન્તર્મવાપ્તકમ્ ॥ ૧ ॥ (શ્લોક. ૧૫૫, નીલ્વ પ્રકાશમાં) એટલે મહા પ્રભાવ-શાળી નિર્મલ શ્રાવક ધર્મની વિધિપૂર્વક ઉદ્ધા-સથી આરાધના કરનાર ભવ્ય-શ્રાવકોમાંના કેટલાએક શ્રાવકો જેવી જેવી આરાધના કરી હોય તે પ્રમાણે વૈમાનિક સ્વર્ગ તરીકે ઓળ-ખાતા એવા સૌધર્માદિ દેવલોકમાં ૧ ઇંદ્રપણ, ૨ સામાનિક દેવપણ, ૩ ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવપણ, ૪ પારિપદ દેવપણ, ૫ લોકપાલ દેવપણ વિગેરેમાંની કોઈ પણ સ્થિતિને પામે છે. એટલે દેશવિરતિવંત શ્રાવક જે દેવલોકમાં જાય તે વૈમાનિક દેવ જ થાય. તેમાં પણ આલિયોગિક દેવપણ વિગેરે હલકા દેવપણ તે પામે જ નહિ. ત્યાં દેવપણમાં પણ તેને કોઈ પણ જાતની સુખના સાધનોમાં લગાર પણ ઓછાશ હોતી નથી; કારણ કે પાછલા માનવભવમાં દેશવિર-તિની આરાધના કરીને પુણ્યાનુભવીપુણ્યની જે ઘણી મૂકી એકઠી કરેલી છે તેને અહીં પણ લોગવે છે. દેવલોકનું આયુષ્ય પૂરું કરીને તે (શ્રાવકનો જીવ) અહીં ઉત્તમ સામગ્રી સહિત મનુષ્યભવ પામીને, સંયમની નિર્મલ આરાધના કરીને મુક્તિપદને પામે. આ વખતે કેટલાએક શ્રાવકો કદાચ મુક્તિપદ ન પામે તે હવે પછીના ખીન્ન સારા સારા દેવભવ અને મનુષ્યના ભવ કરીને છેવટે આકાશ ભવે તે જરૂર સિદ્ધિપદને પામે. જેમાં શુદ્ધ સ્વરૂપી શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુને દેવ તરીકે માનવાનું હોય, અને દ્રવ્ય-કામિનીના સંગથી તદન અલગ રહેનારા, મહાવ્રતધારી, શાંત, સદ્ગુણી શ્રમણ નિર્ઐશ મહાત્માઓને શુરુ તરીકે માનવાનું હોય; તથા શ્રી વીતરાગ દેવે દરભાવેલ અહિંસા, સંયમ, તપોમય નિર્મલ ધર્મને માનવાનું હોય. આવું શ્રાવકપણું પ્રગલ પુરુષાર્થ ભવ્ય જીવો જ પામી શકે, મારે એવા શ્રાવકપણાની પ્રશંસા કયા વિવેકી અને

બુદ્ધિશાળી ભવ્ય જીવો ન કરે ? અર્થાત્ સર્વ કોઈ આવા નિર્મળ શ્રાવકપણાની જરૂર પ્રશંસા કરે. કહ્યું છે કે-જિનો દેવઃ કૃપા ધર્મો મુરવો ચત્ર સાધવઃ ॥ શ્રાવકત્વાય કસ્તસ્મૈ, ન જ્ઞાઘેતાવિમૂઢધીઃ ॥ ૧ ॥ કર્મશાસ્ત્ર(પંચ-સંઘહ વિગેરે)ના વિચાર પ્રમાણે કર્મોના વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમથી આવી ઉત્તમ સ્થિતિ પામી શકાય, એટલે અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાયના ક્ષયો-પશમથી દેશવિરતિ શુભ પ્રગટ થાય, એમ સામાન્યથી કહી શકાય. અને વિસ્તારથી એમ કહી શકાય કે આ જીવ ત્યારે આયુષ્ય કર્મ સિવાયના સાતે (૭) કર્મોની સ્થિતિ ઓછી કરતાં કરતાં પલ્લેયોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે કરીને ન્યૂન (ઓછી) એક કોડકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ રાખે ત્યારે અંધિલેદ કરી સમ્યક્ત્વ શુભ પામે. ત્યાર બાદ બાકી રહેલાં બેથી નવ પલ્લેયોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ ઓછી થાય ત્યારે દેશવિરતિ શુભ પ્રકટ કરે. કહ્યું છે કે:- સમ્મત્તમ્મિડ લલ્લે, પલ્લિયપુહુત્તેણ સાવઓ હુજ્જા । ચરણોવસમચયાળં, સાગરસંચંતરા હુંતિ ॥ ૧ ॥ એ પ્રમાણે દેશવિરતિ શુભને પ્રકટ કરવામાં કર્મોના ક્ષયોપશમ કારણ છે, એમ જાણવીને કયા કયા સાધનોની સેવનાથી તે ક્ષયો-પશમ (ક્ષય, ઉપશમ) થાય; તે જરૂર જાણવું બેદરજી. તે ખીન્ના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી. (૧) દ્રવ્ય, (૨) ક્ષેત્ર, (૩) કાલ, (૪) ભાવ, (૫) ભવ આ પાંચ કારણોમાંના કોઈ પણ કારણને લઇને કર્મોના ક્ષયોપશમ, ક્ષય, ઉપશમ થાય (તેમજ કર્મોના ઉદય પણ થાય) આ જાણ-તમાં કહ્યું છે કે:-ઉદયક્લયચલભોવસમો-વસમા જં ચ કમ્મુણો મળિયા । દવ્વં સિત્તં કાલં, ભાવં મવં ચ સંવણ ॥ ૧ ॥

પ્રશ્ન-દ્રવ્યના નિમિત્તે કર્મોના ઉદય, ક્ષયો-પશમ વિગેરે કય રીતે થાય ?

ઉત્તર-પ્રાક્ષી શંખાવલી આદિ ઓપધિ

ખાવાથી ભુદ્ધિનો વિકાસ (વધારો) થાય એટલે જ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મનો ક્ષયોપશમ થવામાં પ્રાક્ષી વિગેરે કારણ છે.

એ પ્રમાણે દહીં વિગેરે પદાર્થો ખાવાથી દર્શનાવસ્થાથી કર્મનો ઉદય થાય. તેથી ઉદય આવે. શ્રેયાંસક્રમારને પ્રભુના દર્શનથી અને આર્દ્રક્રમારને શ્રી આદિનાથની પ્રતિમાના દર્શન કરવાથી ભતિજ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મનો ક્ષયોપશમ થયો, જેથી ભતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. સિદ્ધાન્ત-ભવસૂચિ મહારાજને શ્રી શાંતિનાથના ગિર્ણને ભેળાથી અનંતાનુબંધી આદિનો ક્ષયોપશમ થયો, ને સમ્યગ્દર્શન શુભ પ્રગટ્યો.

પ્રશ્ન—ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ અને ભવ નિમિત્તે કર્મનો ક્ષયોપશમ વિગેરે કદ રીતે થાય ?

ઉત્તર—(૨) શ્રી સિદ્ધાચળ વિગેરે તીર્થોમાં ત્યાંના ક્ષેત્રના પ્રભાવે દાનાન્તરાયાદિ કર્મોનો ક્ષયોપશમ થાય, જેથી દાન, શીલ, તપ વિગેરેની આરાધના કરવામાં ત્યાં વધારે ઉદ્ધાસ દેખાય. જ્યાં તેવું ન દેખાય, ત્યાં તે ક્ષેત્રના નિમિત્તે તે કર્મનો ઉદય હોય. ક્ષયોપશમના કારણેની માફક જ કર્મના ક્ષય અને ઉપશમનાં કારણો સમજાય તેવા છે. (૩) પશુપણાદિ ઉત્તમ કાલના પ્રભાવે વીર્યાન્તરાયાદિ કર્મોનો ક્ષયોપશમ થાય, જેથી તેવા અવસરે ધર્મારાધનામાં વીર્યોદ્ધાસ વધારે હોય છે વિગેરે. (૪) શ્રી મરુદેવા માતાને અને શ્રી ભરત મહારાજને ઉત્તમ ભાવ (અનિલ્યાદિ ભાવના) બદગતાં કેવલજ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મોનો ક્ષય થયો, જેથી કેવલજ્ઞાન વિગેરે આત્મિક શુદ્ધિ પામ્યા વિગેરે. (૫) દેવભવમાં અને નરક ભવમાં સમ્યગ્દષ્ટિ જોવાને તે તે ભવરૂપ નિમિત્તને લઈને જ અવધિજ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મોનો ક્ષયોપશમ થાય, જેથી તેઓ અવધિજ્ઞાન વિગેરે પામે. આમાંથી સમજવાનું એ કે—ઉત્તમ દ્રવ્યાદિની સેવના કરવી

ભેદજ્ઞે. કરુણાનિધાન શ્રી મહાવીર દેવે એ પ્રકારનો ધર્મ ફરમાવ્યો છે (૧) સર્વવિરતિ ધર્મ (૨) દેશવિરતિ ધર્મ. તેમાં સર્વવિરતિ ધર્મમાં સંપૂર્ણ રીતે આરંભાદિ આશ્રવેને છોડવાનું હોય છે. અને તે પરમ શાંતિને જલ્દી પામવાનું અપૂર્વ સાધન છે. આવી રાગ, દ્વેષ, મદ અને મોહ વિનાની ત્યાગ દશાને પામેલા આસન્નસિદ્ધિ લભ્ય જોયે ભલેને ઘાસના સંધારા ઉપર બેઠા હોય, તોપણ જે આનંદ અને સુખ લોગવે છે તેવું સુખ ઇદ્ર અને ચક્રવર્તી રાજાઓને પણ હોતું નથી. કહ્યું છે કે “નૈવાસ્તિ દેવરાજસ્ય, તત્સુલં નૈવ રાજ-રાજસ્ય । યત્સુલમિદૈવ સાધોર્લોક્યપાર-રહિતસ્ય ॥ ૧ ॥ તળસંધારનિસખ્ણોઽવિ, મુણિઘરો મદ્દતગમયમોહો ॥ જં પાવદ મુક્તિ-સુદં, કત્તો તં ચક્રવટીવિ ॥ ૨ ॥” આવો વિચાર કરીને પૂરેપૂરા ઉદ્ધાસથી ઘણાંજે લભ્ય જોયે સર્વવિરતિ આશ્રિત ધર્મને સાધે છે, અને તેમ કરવાને અસમર્થ એવા લભ્ય જોયે સર્વ-વિરતિના રાગી જાનીને જાર મતની આરાધના કરવા સ્વરૂપ દેશવિરતિ ધર્મની સાધના કરે છે. શ્રાવક જીવનને સંતોષમય જનાવવા માટે અને મર્યાદિત કરવાને માટે વિરતિ ધર્મની આરાધના એ અપૂર્વ સાધન છે. વ્યાજબી જ છે કે જેમ વાડ કરીએ તો જેતરમાં ઉગેલું ધાન્ય સચવાય, તેમ શકિતને અનુસારે જારે મતોની આરાધના કરવાથી શ્રાવક જીવન નિર્દોષપણે જળવાય તથા આકરા કર્મજંઘથી જાચાય, અને જાંને ભવ સફલ કરી શકાય. આ ઇરાદાથી જારે મતોનું ટુંકામાં સ્વરૂપ જણાવવું જરૂરી છે. તે આ પ્રમાણે ૧ સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતવિરમણમત. ૨ સ્થૂલ મુખાવાદવિરમણમત. ૩ સ્થૂલ અદતાદાન-વિરમણમત. ૪ સ્થૂલ મૈથુનાંવરમણમત. ૫ સ્થૂલ પરિશ્રદ્ધિવિરમણમત. ૬ દિશિ પરિમાણમત. ૭ લોગોપલોગ પરિમાણમત. ૮ અનર્થદંડ

સામયિક ચેતવાણી.

અનુ-અભ્યાસી

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં કહ્યું છે કે—

અનિત્યમસુખં લોકમિમં પ્રાપ્ય ભજસ્વ મામ્ ॥

અર્થાત્ તું સુખ રહિત તેમજ ક્ષણભંગુર મનુષ્ય શરીરને પ્રાપ્ત કરીને નિરંતર મારું જ ભજન કર.

આ મનુષ્યજીવન ક્ષણભંગુર અને હઃખરૂપ છે. આજ જેને આપણે સાબરતાબ્દ ભેટા હોઈએ એના સંબંધમાં આપણે કાલે સાંભળીએ કે અચાનક તેનાં હૃદયની ગતિ બંધ થઈ ગઈ અને તેની જીવન-લીલા સમાપ્ત થઈ ગઈ. આપણે જીવનમાં અનેક પ્રકારના મનસૂખા બાંધીએ છીએ, આકાશ-પાતાળ એક કરવાની ચેષ્ટા કરીએ છીએ, પરંતુ મૃત્યુનો નિર્દય હાથ એકાએક આવીને આપણા મનના મહેલોને પાડી દે છે અને આપણી બધી યોજનાઓ પડી રહે છે. જીવનની અપેક્ષાએ મૃત્યુ વધારે નિશ્ચિત છે. આપણે કેટલા દિવસ જીવશું એ

કોઈ બતાવી શકતું નથી, પરંતુ આપણું મૃત્યુ તો નિશ્ચિત છે જ. જે જન્મે છે તે અવશ્ય મરવાનો જ. શ્વાસ આપ્યો અને ચાલ્યો ગયો. એનો ભરોસો શો ? જરા તાવ આપ્યો, ન્યુ-મોનિયા થઈ ગયો, જીવ ચાલ્યો ગયો. જરા ફેટકી થઈ, એમાં ઝેર પેદા થયું અને એ ઝેર આખા શરીરમાં ફેલાઈને મૃત્યુનું કારણ બની ગયું. આખાલ વૃદ્ધ સૌની આ જ દશા છે. વૃદ્ધો તો રોગના આઠમણે વધારે વખત સહન કરતાં ભવામાં આવે છે. આજકાલના નવજુવાનોની દશા તો એવી છે કે આઠ દસ દિવસ તાવ આપ્યો કે સમાપ્ત. અત્યારે તો એવા મોત ભેટા સાંભળવામાં આવે છે કે આપણાં રૂંવાડા ખડા થઈ જાય છે કે ફિલ હલી ઊઠે છે. કોઈના લગ્ન છ મહિના પહેલાં જ થયા હોય, તો કોઈ પોતાના વૃદ્ધ માતા પિતાનો એકનો એક જ લાડકવાળો પુત્ર હોય, તેની આંખોનો તારો હોય, તેના જીવનનો એક માત્ર આધાર હોય.

વિરમણવ્રત. ૬ સામાયિકવ્રત. ૧૦ દેશવક્રાશિક-વ્રત. ૧૧ પૌષ્ઠપાવસવ્રત. ૧૨ અતિથિ સંવિભાગવ્રત. આ બાર વ્રતોમાં શરૂઆતના પાંચ વ્રતો અણુવ્રત તરીકે ઓળખાય છે; કારણ કે એ સુનિર્ધારિત પાંચ મહાવ્રતોની અપેક્ષાએ નાના છે. બાકીના ૬, ૭, ૮ માં નંબરના ત્રણ વ્રતો અણુવ્રતોને મહાવ્રત (લાલદાયક) હોવાથી ગુણવ્રત કહેવાય છે, અને છેવટના ચાર વ્રતો શિક્ષા (વારંવાર સેવવા) રૂપ હોવાથી શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે. એટલે જેમ વિદ્યાર્થી ધર્મપ્રધાન વિદ્યાનો વારંવાર અભ્યાસ

કરે, તેમ વ્રતધારી શ્રાવકોએ અણુવ્રતોને ટકાવવાને માટે તથા તેઓની નિર્મલ આરાધના કરવાને માટે આ ચારે નિયમો વારંવાર સેવવા જોઈએ. આ સુદૃઢી એ ચારે વ્રતો 'શિક્ષાવ્રત' આવા નામથી ઓળખાય છે. આવા બાર વ્રતોની આરાધના કરવારૂપ દેશવિરત ધર્મમાં સમ્યગ્દર્શન મુખ્ય છે, એટલે સમ્યક્ત્વ ગુણ સહિત કરેલી વ્રતોની આરાધના યથાર્થ (સચ્ચી) કહેવાય. આ ધરદાઢી ટૂંકામાં સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ જણાવવું જોઈએ તે આ પ્રમાણે. (ચાલુ)

પણ આજકાલ મૃત્યુ એથી પણ વધારે સુલભ થઈ ગયું છે. કોઈ ઠેકાણે પૂર આવ્યું, અનેક ગામો એકી સાથે તણાઈ ગયા, લોકો સૂતા જ રહ્યા. ભૂકંપ આવ્યો અને અનેક શહેરોનો નાશ થઈ ગયો. કોઈ રોગચાળો આવ્યો અને હંમેશાં હનરો માણસો મરણશરણ થઈ ગયા. કોઈકોઈ સ્થળે હનરો લોકો ભૂખમરોનો ભોગ થઈ પડે છે. પરિણામે રણચંડી ભયાનક રૂપ ધારણ કરીને લાખો મનુષ્યોનો સંહાર કરી રહેલ છે. આપણે જેના પર આટલા બધા ઝુઝ-મીએ છીએ તે જીવનની આ દશા છે, છતાં આપણે ચેતતા નથી અને ક્ષણિક વિષયમુખ પાછળ આ દેવદુર્લભ અમૂલ્ય જીવનને નકાસું નષ્ટ કરી રહ્યા છીએ. આપણો પ્રત્યેક શ્વાસ એટલો અમૂલ્ય છે કે આપણે એક લાખ રૂપિયા આપીને પણ ખરીદી નથી શકતા. અમૂલ્ય નિધિને આપણે આળસ્ય-પ્રમાદ, મેજશોખ, અને ભોગવિલાસમાં શુભાવી રહ્યા છીએ. હીરાને કોડીને મૂલ્યે વેચી રહ્યા છીએ. આથી વધારે મૂર્ખતા કેવી હોઈ શકે ?

આ જીવન કેવળ અનિત્ય અને ક્ષણભંજર જ નથી, પણ દુઃખરૂપ પણ છે. આપણે જ્યાં જ્યાં દૃષ્ટિ નાખીએ છીએ ત્યાં દુઃખ, દુઃખને દુઃખ જ નજરે પડે છે. બચપણથી માંડીને મૃત્યુ પર્યંત દુઃખનું જ એકછત્ર સાંપ્રાપ્ય જોવામાં આવે છે. જન્મ, જરા, મૃત્યુ અને વ્યાધિએ આપણને ચારે બાજુથી જકડી રાખ્યા છે. જન્મમાં દુઃખ, મૃત્યુમાં દુઃખ, જરામાં દુઃખ અને વ્યાધિ તો દુઃખરૂપ છે જ. જન્મતી વખતે જ નહિ પણ માતાના ગર્ભમાં આવતાં વેંત જીવને ચારે તરફથી દુઃખ ઘેરી લે છે. માતાના ઉદરમાં જીવ જ્યાંસુધી રહે છે ત્યાંસુધી તે ઘેર કદનો અનુભવ કરે છે. તે ચારે બાજુ માંસ-મજ્જા, રૂધિર-રક્ત અને મલ-મૂત્ર વગેરે દુર્ગંધ યુક્ત પદાર્થોથી ઘેરાયેલો રહે છે. હાલીઆલી શકતો

નથી. ઉપર પગ અને નીચે માથું કરીને પડ્યો રહે છે. સુષ્પે કરીને શ્વાસ પણ નથી લઈ શકતો અનેક પ્રકારના કૃમિ તેની કોમળ ત્વચાને ચોટલા હોય છે. માતા કદિ ભૂલથી કોઈ ક્ષાર-યુક્ત અથવા દાહક પદાર્થ ખાય છે તો તેનાથી ગર્ભસ્થ બાળકની ત્વચા બળવા લાગે છે. તે તો એ બાંધાં કદ ચૂપચાપ સહન કરે છે. તે સમયે તેને કોઈ કશી મદદ કરી શકતું નથી. વળી તેને પૂર્વજન્મોની સ્મૃતિ પણ સંતાવવા લાગે છે. આ રીતે તે અત્યંત દુઃખી અવસ્થામાં પોતાનું ગર્ભજીવન વ્યતીત કરે છે. ગર્ભમાંથી બહાર નીકળતી વખતે પણ તેને ઘેર ચંતણા થાય છે, તે ચેતનાશૂન્ય થઈ જાય છે. તે સમયે તેવા કદંક બાળકો તે કદ સહન ન કરી શકવાને કારણે પ્રાણ ત્યાગી દે છે. મૃત્યુ સમયના દુઃખ આપણે સાવ બરાબર જોઈએ જ છીએ. તે વખતે મનુષ્યની કેવી અસહાય અવસ્થા થઈ જાય છે ? તેના રોમ રોમથી નેરાચ ટપકવા લાગે છે. તે કેવા કદથી પ્રાણ ત્યાગે છે ? જે ઘર-જમીન, સ્ત્રી-પુત્ર, ધન-દોલતને તેણે અત્યંત મમતાપૂર્વક પાખ્યા પોખ્યા, પોતાના જીવન કરતા પણ વધારે ગણ્યા, અને જેની રક્ષા માટે તે અનેક પ્રકારના કદ સદ્દા, લોક પરલોકની પણ પરવા ન કરી, જેની પાછળ કોણ જાણે કેટલાય લોકોના મન દુઃખાવ્યા, કેટલાયના હૃદય શુભાવ્યા, કેટલાયની સાથે વેર બાંધ્યું. એ બધું એકાએક તણ દેવામાં કેટલા મહાન કદનો અનુભવ થાય છે તે મરનાર જ જાણી શકે છે. આપણે બધાએ આપણાં પૂર્વજન્મોમાં એ એ કદનો અનુભવ કર્યો છે અને આ જીવનનો અંત આવતાં આપણાંમાંનાં ઘણાને પાછો કરવો પડ્યો. ઘડપણનાં દુઃખો પણ આપણાથી અજાણ્યા નથી. વૃદ્ધાવસ્થામાં મનુષ્યની બધી ઇન્દ્રિયો શિથિલ થઈ જાય છે, દૃષ્ટિ ગન્ધ થઈ જાય છે, કાનોથી બરાબર સંભળાતું નથી, ચામડી સંકોચાઈ જાય છે, દાંત પડી જાય છે, ટેકા

વગર આલવું મુશ્કેલ પડે છે, ઘરના માણસો અનાદર કરવા લાગે છે, બુદ્ધિ પણ કુટિત થઈ જાય છે અને અનેક પ્રકારની ચિંતાઓ ઘેરી લે છે. વ્યાધિનો તો કોઈ ને કોઈરૂપે આપણને સર્વને થોડાઘણો અનુભવ છે. આપણા શાસ્ત્ર-કારોએ આ શરીરને વ્યાધિઓનું ઘર કહ્યું છે. ‘શરીરં વ્યાધિમન્દિરમ્’ સિદ્ધ પુરુષો સિવાય સૌને ન્યૂનાધિક રૂપમાં વ્યાધિઓનો ભોગ જનવું પડે છે. મોટા મોટા મહાત્માઓ તથા લોકોપકારી વ્યક્તિઓને પણ વ્યાધિઓએ છોડ્યા નથી. સ્વસ્થમાં સ્વસ્થ, જળવાનમાં જળવાન મનુષ્યને પણ તેની આગળ મસ્તક ઝુકાવવું પડે છે. આ રીતે આપણે જોઈએ છીએ કે ઈવનમાં અનેક જાણુ દુઃખની જ ગોલગાલા છે. જેને આપણે સુખ કહીએ છીએ તે પણ દુઃખ-મિશ્રિત, પરિણામે દુઃખદાયી અને વાસ્તવિક રીતે દુઃખરૂપ જ છે.

મહર્ષિ પતંજલિ કહે છે—

પરિણામતાપસંસ્કારદુઃખૈર્ગુણવૃત્તિ,
વિરોધાચ્ચ દુઃખમેવ સર્વં વિવેકિનઃ ।

(૧) પ્રત્યેક સુખનું પરિણામ દુઃખદાયી હોય છે. (૨) એ સિવાય પ્રત્યેક સુખમાં તાસ્તમ્ય તો હોય છે. એવી સ્થિતિમાં થોડા સુખવાળાને બીજાનું વધારે સુખ જોઈને સ્વાભાવિક ઇર્ષ્યા થાય છે અને ઇર્ષ્યા દુઃખરૂપ જ છે. (૩) એટલું જ નહિ પણ જે સુખ પ્રાપ્ત થઈને નષ્ટ થઈ જાય છે તેની સ્મૃતિ અતિ દુઃખદાયી હોય છે. તેને યાદ કરી કરીને માણસ ખૂબ દુઃખી થાય છે. (૪) વળી કોઈપણ સુખ દુઃખથી રહિત નથી હોતું, પ્રત્યેકમાં દુઃખનું મિશ્રણ જરૂર હોય છે. પાંચમી વાત એ છે કે સુખી મનુષ્ય પણ સાત્ત્વિક, રાજસ અને માનસ વૃત્તિઓના સંઘર્ષથી દુઃખી રહે છે. આ પાંચ કારણોને લઈને વિવેકી પુરુષ સઘળું દુઃખ-મય જ જુએ છે.

હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે આ દુઃખોથી બચવાનો ઉપાય શો ? શાસ્ત્રી કહે છે કે સ્વેચ્છા-પૂર્વક વિષયોના ત્યાગમાં જ સુખ છે. ભોગ-બુદ્ધિથી વિષયોનો સંગ્રહ દુઃખનું મૂળ છે. આપણે ભ્રમથી વિષયોમાં સુખ માની રહ્યા છીએ. વસ્તુતઃ જેની પાસે વિષયોનો જેટલા વધારે સંગ્રહ હોય તે તેટલો જ દુઃખી છે અને જે જેટલા અપરિચ્છી છે તે તેટલો જ સુખી છે. ધનની ત્રણ ગતિઓ માનવામાં આવી છે—દાન, ભોગ અને નાશ. આપણા શાસ્ત્રોએ દાનને જે સર્વોત્તમ ગતિ માની છે, એ જ ધનનો સર્વશ્રેષ્ઠ સાચો ઉપયોગ છે. ધનનાં રક્ષણો પણ સર્વોત્તમ ઉપાય દાન જ છે. એ જ ધન સુરક્ષિત છે જે આપણે બીજાની સેવામાં વાપરીએ છીએ. ધનનો નાશ એક દિવસ અવશ્યભાવી છે, પછી આપણે એને ભોગ નિમિત્તે ખર્ચ કરીને નષ્ટ કરી દઈને, કોઈ ઉપાડી જાય, સરકાર કરના રૂપમાં લઈ જાય અને આપણે જ એને છોડીને સંસારમાંથી ચાલ્યા જઈએ. દરેક સ્થિતિમાં આપણે એનાથી વિયોગ થવાનો જ, એને અશ્વય જતાવવાનો—સ્થાયી જતાવવાનો એક માત્ર ઉપાય એનો ઉપયોગ જનતાની સેવામાં અથવા દરિદ્રનારાયણની સેવામાં કરવો એ જ છે. જનતામાં ધનનો ઉપયોગ ન કરતાં જે એનો ઉપયોગ પોતાનાં કાર્યમાં જ કરે છે તે અપ-સંધી છે. દંડને પાત્ર છે. ‘સ સ્તેનો દળ્ઘમર્હતિ’

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે—

યજ્ઞશિષ્ટાશિનઃ સન્તો મુચ્યન્તે સર્વકલ્ત્રિયૈઃ ।
મુક્તે તે સ્વયં પાપા યે પચન્ત્યાત્મકારણાત ॥

લોકિકમાં કહેવાય છે—કે યજ્ઞી બચેલું અન્ન ખાનાર શ્રેષ્ઠ પુરુષ સર્વ પાપોથી મુક્ત થઈ જાય છે. અને જે પાપી લોકો પોતાનાં શરીર પોષણ અર્થે જ અન્ન પકાવે છે તે પાપને જ ખાય છે. એના લોકો અધ્યાત્મ-પાપહવી કહેવાય છે. અને તેઓનું સંસારમાં ઈવનું પળ વ્યર્થ છે.

‘અચાચુરિન્દ્રિયાસમો મોઘં પાથં’ સ જીવતિ’

પરંતુ આપણાથી એટલું બધું ન થઈ શકે તો પણ એાછામાં એાછું આપણી આવકનો, સંપત્તિનો છૂટો ભાગ તો અવશ્ય ધર્મ-કાર્યોમાં વાપરવો જોઈએ. ધર્મને તો આપણે ચલાવ્યો જ ચાલી શકે છે. રાજાની માફક તે આપણી પાસેથી બજારબજારીથી કર વસુલ નથી કરતો, જેવી રીતે આપણે ભોગ નિમિત્તે ધનને પાણીની જેમ વાપરીએ છીએ, લશ્મ આદિ સામાજિક કાર્યોમાં મોટા ખર્ચ કરીએ છીએ, કીર્તિખાતર અથવા સરકારની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવા ખાતર મોટી રકમ ખર્ચીએ છીએ તથા સરકારી અમલદારોને મોટી મોટી પાર્ટીઓ આપીએ છીએ તેવી રીતે આપણી આવકનો અથવા સંપત્તિનો એાછામાં એાછો છૂટો ભાગ લોકોપકારના કાર્યોમાં વાપરીએ, લોક સેવક ટ્રસ્ટમાં અમુક ભાગ પરિવર્તિત કરી લઈએ અને એના પર આપણું ગિરકુલ સ્વત્વ ન રહે; કહેવાની જરૂર નથી કે ઉપર્યુકત કાર્યો નિમિત્તે ધનવ્યય કરવામાં સરકાર પણ આપણને પ્રોત્સાહન આપે છે એનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ એ છે કે ધાર્મિક તેમજ લોકોપકારના કૃતો ઉપર સરકાર તરફથી ઈન્કમ ટેક્સ વગેરે કોઈ પ્રકારના કર લેવામાં નથી આવતા. આજ કાલ ઈન્કમટેક્સ આદિ કરથી બચવા માટે આપણા અનેક વેપારી લાઈઓ જૂઠું-કપટનો આશ્રય લેતા જોવામાં આવે છે. એ રીતે અન્યાયથી લાભો રૂપિયાની જે બચત કરવામાં આવે છે તે ન કરતાં લોકોપકાર નિમિત્તે ટ્રસ્ટ ધરાવી એ ધનને લોકોપકારમાં જ ખર્ચે, પોતાના કાર્યમાં ગિરકુલ નહિ. એ રીતે લોકોપકારનાં કાર્યોમાં જે કંઈ ખર્ચવામાં આવશે તે જ અશ્વય થઈ જશે. આપણે ભોગબુદ્ધિથી જે કાંઈ વાપરીએ છીએ તે તો આપણા મૃત્યુ પછી અહિં જ પડ્યું રહેશે, તેમાંથી એક પાઈ પણ આપણી

સાથે નહિ આવે. એક સોય પર પણ આપણે અધિકાર નહિ રહે. પરંતુ ધર્મના નામે આપણે જે કાંઈ ખર્ચ કરશું તે પરલોકમાં પણ આપણને પ્રાપ્ત થશે. આપણે કોઈ દેવની કામનાથી એમ કરશું-તો મરણ પછી આપણને સ્વર્ગાદિ લોકની પ્રાપ્તિ થશે ત્યાંનું સુખ અહિંના સુખની અપેક્ષાએ હલસાગણું વધારે છે. અને જો આપણે ભગવત્સેવાની ભાવનાથી લોકોપકારી કાર્યોમાં ધનવ્યય કરશું તો તે પણ આપણાં કલ્યાણનું પરમ સાધન બની જશે. આપણે જન્મ મૃત્યુના બંધનથી હમણેને માટે છૂટીને પરમધામમાં જશું, ત્યાં અશ્વય સુખનો નિવાસ છે અને દુઃખનો અંશ પણ નથી. શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં કહ્યું છે કે-સ્વસ્ત્યમ્યસ્ય ધર્મસ્ય વ્રાયતે મહતો મવાત્ ।

ધર્મ નિમિત્તે જે કાંઈ વ્યય કરવામાં આવે છે તેમાં વીમો ઉતરી જાય છે. તેને ચોર ચોરી ચકતો નથી, લૂંટારો લૂંટી ચકતો નથી, રાજા છીનવી ચકતો નથી પરંતુ આપણે અજ્ઞાનમાં રૂબેલા હોવાથી ચોરી, લૂંટ, રાજદંડ, અગ્નિ વગેરેના ઉપદ્રવ ચકન કરી લઈએ છીએ, પરંતુ સ્વેચ્છાથી ધર્મનો ઢંડ સ્વીકારતા નથી.

દાનના તો અનેક માર્ગ છે, પરંતુ અત્યારે સૌથી વધારે આવશ્યકતા આપણા દેશમાં ભૂખ્યાને અન્ન, વસ્ત્રહીનને વસ્ત્ર તથા રોગીઓને યૌષ્ઠ આપવાની છે. આજ તો આખા દેશમાં જ્યારે અન્ન સંકટ જોવામાં આવે છે. અનેક સ્થળે લોકો અન્ન વગર ભૂખ્યાં મરી જાય છે. ભૂખની ભયાનક ચંચળાથી બચવા માટે લોકો આપ-ઘાત કરે છે એવું પણ સાંસનવામાં આવે છે, માળાપો પોતાના બાળકોને ત્યાગ કરે છે, કેટલીક જગ્યાએ ભૂખથી પીડિત ઘરને માળોપ પોતાની સુવાન કન્યાઓને વેચી નાખે છે. આવાં દરુણ દશ્ય જોઈને પરથર પણ પીગળી જાય છે. આપણો મા બહેનો પાસે લાજ ઠાંકવા માટે

વસ્ત્રનેા ટુકડા પછુ નથી તેમજ ભૂખથી નિર્ગળ
શ્રી પુરુષા અનેક પ્રકારના રોગના લોગ થઈ
રહ્યા છે. આ વળતે આપણા ધનવાન લાઈઓનું
પરમ અને પ્રથમ કર્તવ્ય છે કે ખુલ્લા હાથે
પોતાના ગરીબ લાઈબહેનોને મદદ કરે, તેઓને
મોતના મેઘમાં પરતાં ગણાવે, અસ વગરના
માટે અન્નની, વસ્ત્ર વગરના માટે વસ્ત્રની તથા
રોગીઓ માટે ઔષધની વ્યવસ્થા કરે તથા જે
લોકો દાન લેવા ન ઇચ્છતા હોય તેઓ માટે
ચસ્તા અનાજની હુકાનો ખેલે.

સારાંશ એ છે કે વર્તમાન સમય લોકોસેવા
માટે અત્યંત ઉપયોગી છે. આપણા ધનવાન
લાઈઓએ આ અવસરને લાભ લઈને પોતાની
સંપત્તિને સેવાનાં કાર્યોમાં વધારેમાં વધારે
ઉપયોગ કરવા જોઈએ. ધનની ખરી સાર્થકતા
એમાં જ રહેલી છે. આવી તક હાથથી ચાલી
જશે તો પસ્તાવા સિવાય કશું નહિ રહે. ધનની
સાથેસાથ આ જીવનનેા પછુ કોઈ વિશ્વાસ
નથી. આજ છે તે કાલ નથી હોતું. આજે આપણે
આટલા ગયા તો પછી ધન શું કામમાં આવ-
વાનું ? એટલા માટે જીવન દરમિયાન ધનને
સતકાર્યોમાં જ, પુન્ય કાર્યોમાં જ વાપરવું જોઈએ.
કહેવન છે કે 'તુરત દાન મહાપુન્ય' એ વાન
સવળાં ઉત્તમ કાર્યોનાં સંગ્રહમાં લાણ પાડવી
જોઈએ. કોઈ પણ સારાં કામને આવતી કાલ પર
છોડવું ન જોઈએ, તરત જ કરી નાખવું જોઈએ.

એટલા માટે જ કોઈ કવિએ કહ્યું છે કે

કાલ કરે સે આજ કરે, આજ કરે સે અજ,
પલમે પલકે હોયગી, ખુરિ કરેગો કળ.

એવા કેટલાય ધનવાનોના દાખલા સાંજ-
ગદામાં આવ્યા છે કે જેઓએ પદાપકાર માટે
મોટી મોટી યોજનાઓ ઘડી રાખી હતી, પરંતુ
પોતાની આ યોજનાઓ પૂરી નથી કરી શક્યા.
તેઓ અચાનક મૃત્યુના પંતમાં સપડાઈ ગયા.

મૃત્યુ પર કોઈની પણ સત્તા ચાલતી નથી.
એ કોઈની પ્રતીક્ષા નથી કરતું. એટલા માટે
શરીરમાં જ્યાં સુધી શ્વાસ છે ત્યાં સુધીમાં
આપણે એનો લાભ ઉઠાવવો જોઈએ. મરણ
પછી આપણે કશું નહિ કરી શકીએ એ નિર્વિ-
વાદ વાત છે. વર્તમાન જીવનમાં જે કંઈ કમાણું
કરશું તે જ આપણને લવિષ્યમાં કામ લાગશે.
આપણે જિંદગીભર પાપ કરવામાં તથા અ્યાય-
અન્યાય, ખોટા સાચા, ભૂઠં કપટ, ચોરીથી કે
અપ્રમાણિકતાથી દ્રવ્ય સંગ્રહ કરવામાં જેવા
ઇચ્છાનુસાર લોગ લોગવવામાં આપણા આ
મનુષ્ય જીવનની ઇતિકર્તવ્યતા માની લેશું તો
આ મનુષ્ય જીવન વ્યર્થ જશે એટલું જ નહિ
પણ આપણે મહાન દુઃખની સામગ્રી મૂકી જશું.

જે વાત વ્યક્તિને માટે છે તે જ સમષ્ટિ
માટે પણ સમજવી જોઈએ. આજ કાલ જગત-
માં ચારે તરફ જે હાહાકાર મચી રહ્યો છે,
દાવાનળ સળગી રહ્યાં છે તેનું કારણ શું છે ?
પાપ જ દુઃખનું મૂળ છે અને ધર્મ સુખનું
મૂળ છે.

આપણે દુઃખનું બાહ્ય કારણોનું અનુસંધાન
કરીને તેને દૂર કરવામાં શુધ્ધાયા છીએ. પણ
એનાથી દુઃખ આપણે ધરને ગદલે વધતું
જાય છે. જ્યાંસુધી વ્યાધિનું સાચું નિદાન
નથી થતું ત્યાંસુધી આપણે ગમે તેટલા ઉપ-
ચારો કરીએ તો પણ આપણને એમાં સફલતા
નથી મળતી. વ્યાધિનાં નાશ કરવા માટે આપણે
તેના મૂળનાં નાશ કરવા જોઈએ. આજ જગત
જે વ્યાધિથી ઝનન થયેલું છે તે : પાપોની
વૃદ્ધિ છે. જ્યાંસુધી પાપો નહિ દોષાય ત્યાંસુધી
આપણે પણ વ્યાધિસુકન નહિ થઈ શકીએ
તેથી જો આપણે આપણી જાતને તથા સંસારને
સુખી જેવા ઇચ્છતા હોઈએ તો યથાશક્તિ
પાપોથી જાણીને ધર્મ-સમય કરવા જોઈએ.
ત્યારે જ આપણે તથા આપણી આસપાસના

લોકો સુખી રહી શકશે. ભગવાન વ્યાસે ડિ'ડિ'મ વૈગાડીને કહ્યું છે કે—

ऊचं वाहुचिरौमेन न कश्चिच्छृणोति मे ।

धर्मादर्थश्च कामश्च स किमर्थं न सेव्यते ॥

“હું બનને ભુલ્યો છોઈ કરીને કહું છું, પરંતુ મારી વાત કોઈ સાંભળતું જ નથી. બાઈઓ! ધર્મથી જ ધન તથા સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, તો પછી ધર્મનું સેવન કેમ કરતા નથી ?” પરંતુ આપણે તો આવા મહાર્થોની હિતભરી વાણી સાંભળીને પણ બીજે કાને કાઢી નાખીએ છીએ. આપણે ઇચ્છીએ છીએ સુખ, પણ આલીએ છીએ દુઃખને રસ્તે. ઇચ્છીએ દુઃખથી ઈષ્ટવાનું, પણ દુઃખના હેતુરૂપ પાપને ગળે લગાડીએ છીએ. મહાર્થ વ્યાસ પણ એજ કહે છે—

पुण्यस्य फलमिच्छन्ति पुण्यं नेच्छन्ति मानवाः ।
न पापफलमिच्छन्ति पापं कुर्वन्ति यत्नतः ।

આ મનુષ્યદેહ આપણને મહાપુન્યે મળ્યો છે. એટલું જ નહિ પણ ભારતવર્ષ જેવો દેશ, ઉચ્ચ ધર્મ અને ઉત્તમ યુગ આપણને પ્રાપ્ત થયેલ છે. મહાત્મા પુરુષોએ કલિયુગને સઘળા યુગોની અપેક્ષાએ શ્રેષ્ઠ કહ્યો છે. અન્ય યુગોની અપેક્ષાએ આ યુગમાં આત્મકલ્યાણ અલ્પત સુગંભતાથી સાધી શકાય છે.

આવો અપૂર્વ સંયોગ પ્રાપ્ત કરીને આપણે સાચા સુખથી વચિત રહીએ, અનિત્ય વિષય-સુખમાં જ રમ્યા કરીએ અને પાપનો સંચય કરવામાં જ આપણું અમૂલ્ય જીવન ખોઈ

નાખીએ તો પછી આપણા કરતાં વધારે મૂર્ખ અને કૃતમ્ન કોણ હોઈ શકે ?

સારું સુખ કેવળ પરમાત્મામાં જ છે. એટલા માટે જેઓ સુખ ચાહતા હોય તેઓએ બીજા સઘળી વસ્તુઓથી મ્હેં ફેરવીને એક માત્ર પરમાત્માનું જ શરણ લેવું જોઈએ. એમજ ચિત્ત લગાવીને એની જ ભક્તિ, એની જ સેવા કરવી જોઈએ. જે લોકો પરમાત્માથી વિમુખ રહીને વિષયોમાં અને કપાયોમાં જ મગ્ન રહે છે તે અજ્ઞાની જીવોને માટે શું કહેવું ? તેઓની દશા તો અબુધ ખાલવિધવા જેવી છે. કે જેને પતિ-વિયોગના દુઃખનો કશો અનુભવ નથી હોતો. એ ગિચારી હમેશની માર્કડ ખાવા-પીવામાં અને ખેલવામાં મસ્ત રહે છે. એને ખબર નથી હોતી કે ભવિષ્યમાં એને જીવનમાં કેવાં કેવાં કષ્ટોનો સામનો કરવો પડશે, કેવી કેવી વિપત્તિઓ સહેવી પડશે. એના માતાપિતા, સગાસંબંધી, આડોશીપાડોશી એની દશા જોઈને કલ્પાંત કરે છે, પરંતુ એ લોખી બાલિકા તેઓના કલ્પાંતનું કારણ સમજતી નથી. એવી જ રીતે ભગવદ્વિમુખજીવોને જોઈને સંત-મહાત્મા પુરુષો તેઓની દશાની દયા ખાય છે અને તેઓ પર પડનારી વિપત્તિઓની સૂચના કરે છે, પણ તે અજ્ઞાની જીવ તો ચેતતો જ નથી. એ તો પોતાના રાગરંગ, ભોગવિલાસમાં જ મથગૂલ રહે છે. આપણે મહાત્મા પુરુષોની ચેતવણી પર ધ્યાન આપીને સમયસર ચેતી જઈએ, નહિ તો આપણી પણ એ જ દશા થશે.

इतिशम् ॥

કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની

જીવન ઝરમર.

લેખક:—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી.

(ગતાંક ૫૪ ૧૬૪ થી શરુ.)

આવી જ રીતે એક વાર વિશ્વેશ્વર નામના ઈશ્વરે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની મશ્કરી કરતાં કહ્યું.

પ્રસંગ એવો છે કે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન સાધુઓના આચાર મુજબ જાણે કાંમળી, તાંબી છે, દાઢમાં ડાંડો રાખ્યો અને જાસગર ધ્યાન-સમિતિ પાળતા આવતા હતા. ત્યાં રસ્તામાં જ વિશ્વેશ્વર પડિત મડ્યા. કંઈક ધ્યાન અને કંઈક હાસ્યથી વ્યંગમાં જોડ્યા.

“પાતુ વો હેમગોપાલકઃ કમ્બલં દંડમુદ્વહન્”

કામળો અને દંડ (ડાંડો) ધારણ કરતા હેમચંદ્ર (જોવાળીયો) તમારી રક્ષા કરો.

(અર્થાત્ જાણે કામળો અને દાઢમાં મોટો ડાંડો લઈને આવતા આ જોવાળીયા જેવા આચાર્ય આવે છે.)

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ એનો સુંદર જવાબ આપ્યો.

“પદ્મદર્શનપદ્મગ્રામમ્ ચારયન્ જૈનગોચરે”

ભાવાર્થ—નામ! તારી વાત તો ચથાર્થ છે. આ જોવાળી જીવત કરતાં લુહો છે. હાં પદ્મ દર્શનકંથી લુહાં લુહાં પદ્મજોને જૈન દર્શન-કંથી જૈનરમાં એ જાધાને ચરાવી રહ્યો છે. અર્થાત્ જીવત છએ દર્શનવાળા એકાંતપદ્મ લઈ લુહા લુહા માર્ગે પ્રવ્રે છે, ત્યારે હું તો નયચારી જાધાને સુંથી-એકલા કરી એક જૈનરમાં સાથે ચરાવું છું. જૈન દર્શનના

સ્વાદ્વાદથી જાધાને એકલા કરું છું. આ સાંભળી પડિતજી ચૂપ! થઈ ગયા.

૪

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી મહારાજની સાથે મહારાજ સિદ્ધરાજે સિદ્ધાચલજીની યાત્રા કરી. ત્યાંની પૂજાને માટે ગાર ગામ આપ્યા અને પછી ગિરનારજી પણ સાથે જ આવ્યા. સજ્જન મંત્રીએ કરાવેલ તીર્થોદ્ધાર નિદાળી. તીર્થપાતનાં દર્શન પૂજન કરી નીચે ઉતર્યા અને પછી રાત્રે શ્રી હેમચંદ્રસૂરજી મહારાજને કહ્યું પ્રભાસપાટણ પધારો. ત્યાં શિવાલયમાં રાત્ર સાથે સૂરજી મહારાજને જડું પડયું, પરંતુ સ્તુતિ કરતાં જ શ્લોક જોડ્યાએ તો ખડુ જ સુંદર હતો.

યત્ર તત્ર સમયે યથા તથા

યો સિસોસ્થમિથયા યયા તયા

વીતદોષકલુષઃ સ ચેદ્

મવાનેક પય ભગવન્નમોઽસ્તુ તે”

જમે તે સમય(શાસ્ત્ર)માં જમે તે રીતે અને જમે તે નામથી જે તમે દોષ (અણ-દશ) ની કલુષીતતાથી રહિત હો તો લગવાન તમે એક જ છે. માટે તમને નમસ્કાર છે.

આવો જ જીજ્ઞે પણ પ્રસંગ ઉપલબ્ધ છે. પ્રભાસપાટણના શિવાલયના છત્તોદ્ધારની

૧ કુમારપાલ પ્રજાધર્મો દેવજોષી નામના સંન્યાસીએ આ શ્લોક કલાનું જાણવું છે.

જરૂર છે. પ્રભાસપાટણના પૂજારીઓ આવ્યા છે. ચુંબએ તેમના કહેવાથી જીર્ણોદ્ધારનું સ્વીકાર્યું છે. આ વખતે અવસર જોઇ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય-જીએ રાજ્યને કહ્યું: આપું મોટું કામ નિર્વિઘ્ને પૂરું થાય માટે કંઈક પ્રતિજ્ઞા-વ્રત લ્યો. મંદિરનું કામ સંપૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળવું અને તેમ ન જાની શકે તો 'માંસાહારનો ત્યાગ કરવો.' આ વસ્તુ શાસ્ત્રીય પ્રમાણથી સુદર રીતે સમજાવી, રાજ્યએ પણ પ્રતિજ્ઞા કરી કે મંદિર જાની જ્યાં ત્યાં સુધી માંસાહારનો ત્યાગ કરવો. મંદિર સંપૂર્ણ થયાના સમાચાર આવ્યા. રાજ્યએ સૂરિજી મહારાજને કહ્યું કે મંદિર પૂર્ણ થયું છે હવે મહારી માંસાહારની પ્રતિજ્ઞા છૂટી થઇ.

સૂરિજી મહારાજ-એમ નહિ, ત્યાં જઇ યાત્રા કરી પછી વ્રત મૂકવું. રાજ્ય આ સાંભળી ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા.

પરંતુ એક તેજોદ્રેષી પુરોહિતે કહ્યું-મહારાજ! આ જૈનાચાર્યજી તો આપને સારું સારું મનાવવા જ આમ કહે છે. બાકી એ તો જૈન ધર્મ સિવાયના ધર્મને મિથ્યાત્વ કહે છે. અને જો તે મહાદેવજીને માનતા જ હોય તો આવે આપણી સાથે પ્રભાસપાટણની યાત્રા કરવા. આપ વિનંતિ કરો, પરંતુ તેઓ કહીયે આપની આ વિનંતી નહિ સ્વીકારે.

બીજો દિવસે મહારાજ કુમારપાદ્રે સૂરિજી મહારાજને વિનંતી કરી કહ્યું-શુરેદેવ, પ્રભાસપાટણ પધારો. સૂરિજી મહારાજ પણ વસ્તુસ્થિતિ સમજી ગયા. અને કહ્યું ઘણી જ ખુશીથી આવો. હું અહીંથી સિદ્ધગિરિની યાત્રા કરી, રૈવતાચલની યાત્રા કરી જરાજર સમય-પર પ્રભાસપાટણ આવી પહોંચીશ.

સૂરિજી મહારાજ તો સિદ્ધાચલજીની યાત્રા કરીને રૈવતાચલ પધાર્યા.

રાજ્યએ પ્રભાસપાટણ આવી સૂરિજી મહારાજની તપાસ કરી કે હજી સૂરિજી મહારાજ કેમ પધાર્યા નથી.

એકે કહ્યું-મહારાજ! એ આચાર્ય તો અહીં આવતા રસ્તામાં જ સમુદ્રમાં ડુબી ગયા.

રાજ્યને આ સાંભળી પારાવાર દુઃખ થયું, પરંતુ જરાજર નગરપ્રવેશોત્સવ સમયે પોતાના શિષ્ય પરિવાર સહિત શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી પધાર્યા. રાજ્ય સૂરિજી મહારાજને જોઇ અતિ પ્રસન્ન થયા. હવે બધા શિવાલયમાં ગયા. રાજ્યના આગ્રહથી યથાર્થ મહાદેવ-શુભનિષ્પન્નદેવની સ્તુતિ કરતાં સૂરિજી મહારાજ બોલ્યા.

મયવીજાંકુરજનના રાગાઘાઃ ક્ષયમુપાગતા
યસ્યા સઃ વ્રહ્મા વા વિષ્ણુર્વા હરો જિનો વા
નમસ્તસ્મૈ ॥ ૧ ॥ યત્ર તત્ર સમયે યથા તથા
યોસિત્સોસ્થમિધયા યથા તથા । વીતદોષકલુપઃ
સ ચેદ્ મવાનેક એવ મગવન્નમોડસ્તુ તે ॥ ૨ ॥
ત્રેલોક્યં સકલં ત્રિકાલવિપર્યે સાલોકમાલો-
કિતું સાશાયેત યથા સ્વયં કરતલે રેલા-
ત્રયં સાંગુલિરાગદ્વેપમયા । મયાંતકજરાલોલત્વ
લોભાદયો નાલં યત્પદલ્લઘનાય સ મહાદેવો
મયા વંચતે ॥ ૩ ॥ યો વિશ્વે વેદવેદ્યે જનન-
જલતિષ્ઠેર્લગિનઃ પારદૃગ્યા પૌર્વોપર્યાવિચ્છે
વચનમનુપમં નિષ્કલંકં ચરીયં । તં વેદે સાધુ-
વેદ્યં સકલગુણાનિધિં ધ્વસ્તદોષદ્વિપં તં બુદ્ધં વા
વર્ધમાનં શતદલનિલયં કેશવં વા શિવં વા ॥ ૪ ॥

સંસારરૂપી બીજનાં અંકુરને ઉત્પન્ન કરનાર રાગાદિ જેના ક્ષય પામ્યા છે, એવા બ્રહ્મા હો, વિષ્ણુ હો, શિવ હો કે તીર્થંકર હો તેને મારો-નમસ્કાર થાઓ. (આહો)

શ્રીમાન યશોવિજયજી.

દે. ગો. લગ્નવાનકાસ મનાસુખલાઈ મહેતા મ. ઇ. મ. ઇ.

(તારીખ ૨૪ ૧૯૨ ઈ. સ.)

આ પુરુષરત્નનો પ્રભાવ.

આ પુરુષરત્નને પાની ન્યાય ન્યાયપણું પાન્યો, કાવ્ય કાવ્ય બન્યું, અદ્વૈતાર્તને અદ્વૈતાર સાંપડ્યો, રસમાં સરસતા આવી, કર્મ માયેલી કૃતવહ્નરી નવપદ્ધિવિત ધર્મ, યેગ કદપ- તરુ ફલભારથી નમ્મ બન્યો, શુદ્ધિત આચર- બંધનથી મુક્ત ધર્મ, સુદ્ધિત જીવનસુખપણે પ્રત્યક્ષ ધર્મ. ભક્તિમાં શક્તિ આવી, શક્તિમાં વ્યક્તિત્વ આવી, ધર્મમાં પ્રાણ આવી, સંવેગમાં વેગ આવ્યો, વૈરાગ્યમાં રંગ લાગ્યો, સાધુતાને સિદ્ધિ સાંપડી, શાસનનું શાસન ચાલવા લાગ્યું, કલિકાલનું આસન ઠાલવા લાગ્યું, દર્શનને સ્વરૂપદર્શન થયું, સ્પર્શજ્ઞાનને અનુકૂળ સ્થાન મળ્યું, ચારિત્ર ચરિતાર્થ બન્યું, વચનને કસોટી માટે શ્રુતચિંતામણિ મળ્યો, અનુભવને મુખ બોવા દર્પણ મળ્યું, નરવમીમાંસા માંસલ બની, દર્શનવિવાદો દુર્ગલ થયા, વાડાના બંધન ત્રુટ્યા, અખંડ મોક્ષમાર્ગ વિશ્વમાં વ્યાપી રહ્યો, અંધશ્રદ્ધાની આંધી દૂર થઈ, ઠંભના પડદા ચીરાયાં, કુશુરખેના ડેરા તંબૂ ઉપડ્યા, વેષ- વિઠંગકોને વિઠંગતા થઈ, શુષ્ક જ્ઞાનીઓની શુષ્કતા સૂકાઈ, કિયાજડોની જડતાથી જડ લેણડી અને ધર્મ તેના શુદ્ધ વસ્તુધર્મ સ્વરૂપે પ્રસિદ્ધ થયો.

શુભસમુદ્ર.

આવા શુભસમુદ્રનું શુભગાન કેમ થાય ? 'વક્તુ ગુણાન્ ગુણસમુદ્ર શશાંકકાન્તાન્, કસ્તે જ્ઞમઃ સુરગુરુપ્રતિમોઽપિ બુદ્ધ્યા' એ સુભા- પિતનું અગ્ર સ્મરણ થાય છે. તથાપિ— 'જહંપતિ વા નિજગિરા નન્તુ પશ્ચિનોઽપિ' ઇત્યાદિ ઉક્તિથી સમાધાન થઈ, આપણા પોતાના ઉપ-

કારણે યથાક્રમે સત્પુરુષના શુભગાન કરવામાં આપણને પ્રેરણા મળે છે. તો કોંતાવનવલ મજા છે છે કે—

" શ્રી યશોવિજય સચકતશ્ચ,
હું તો ત લહું શુભ વિસ્તારો રે;
ગંગાજલ કર્ણકાશી ભેજના.
અધિક અછે ઉપગારો રે.
વચન રચન સ્યાદ્વાદનાં,
તપ નિગમ આગમ ગંભીરો રે;
ઉપનિષદા ભિન્ન વેદનાં,
જેમ કવિ ન લહે કોઈ ધીરો રે.
શીતલ પરમાનંદિની,
શુચિ વિમલસ્વરૂપ સાગી રે;
જેહની રચના-સંદ્રિઢા,
રસિયા જણ રેવે રાગી રે. "

આવા સરલહૃદયી, આવા વિશાલહૃદિ, આવા ઉદારચિત્ત, આવા ગંભીર આશયી, આવા નિરા- ગ્રહી, આવા માધ્યસ્થ વૃત્તિવાન, આવા સમ- ભાવી, આવા આત્માર્થી, આવા મુમુક્ષુ, આવા 'શુભગુણમણિઆગરુ' સુનિવરણી ભોડી વર્ત- માનમાં તો શું, ભૂતકાળમાં પણ મળવી દુર્લભ છે. કારણ કે— 'સાધવો નદિ સર્વથા મન્દમં ન વને વને ।'

જગત્તત્તવજ્ઞોમાં સ્થાન.

અખર દર્શન અભ્યારી પં. સુખતાલજી કહે છે તેમ " જૈન સંપ્રદાયમાં ઉપાધ્યાયજીવં સ્થાન, વૈદિક સંપ્રદાયમાં શંકરાચાર્ય જેવું છે. ' પણ આવા સમર્થ તત્ત્વદ્રષ્ટા કાર્મ મોકલા જૈન સંપ્રદાયના જ નહિ, પણ સમસ્ત ભારતના ભૂખરૂ રૂપ છે. આ ભારતભૂમિ ધન્ય છે કે જેમાં આવા તત્ત્વદ્રષ્ટા પુરુષરત્નો પાડે છે. અને આવા સાંપ-

દાયથી પર, વિશ્વગ્રાહી વિશ્વાલક્ષ્મિવાળા મહાત્મા કાંઈ એકલા જોનોના જ નથી, એકલા ભારતના જ નથી, પણ સમસ્ત વિશ્વના છે; કારણ કે સાચા તત્ત્વજ્ઞાનીઓને મત-દર્શનનો આગ્રહ કે વિકલ્પ હોતો નથી, તેઓ તેથી પર હોય છે. આ મહાત્મા તત્ત્વદ્રષ્ટાઓ સમસ્ત વિશ્વને પોતાના કુટુંબરૂપ-પોતાના આત્મજનરૂપ માને છે, એવા ને વિશ્વવત્સલ હોય છે. 'ઉદારચરિતાનાં તુ વસુધૈવ કુટુંબકમ્.' એટલે સમસ્ત વિશ્વ એમનું છે ને એ સમસ્ત વિશ્વના છે. આમ વિશ્વના શ્રેષ્ઠ તત્ત્વજ્ઞાનીઓની પ્રથમ પંકિતમાં ગિરાજવાનું માન શ્રીમાન યશોવિજયજીને ગરાગર ઘટે છે.

બાહ્યજીવનની રૂપરેખા

આ મહાપુરુષના જીવનચરિત્ર અંગે જે થોડી ઘણી માહિતી મળે છે તે પ્રમાણે-તેમનો જન્મ ગૂજરાતમાં કુંડોડ ગામમાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ નારાયણ ને માતાનું નામ સૌભાગ્યદે હતું. તેમનો આ જયંતિ નામે પુત્ર હતો. તે લઘુવયમાં પણ મહાબુદ્ધિમાન હતો. સં. ૧૬૮૮માં નયનવિજય (કે નયવિજય) પાસે વૈરાગ્યવાસિત ધર્મ તેણે લઘુવયમાં માતા સહિત અણહિલપુર પાટણમાં દીક્ષા લીધી. તેનું નામ 'યશોવિજય' રાખવામાં આવ્યું. તેનો બીજો ભાઈ પદ્મસિંહ હતો, તેણે પણ દીક્ષા લીધી; તેનું નામ પદ્મવિજય રાખ્યું. વિજયદેવસૂરિએ તેમને વંદી દીક્ષા આપી. સં. ૧૬૯૬માં યશોવિજયજીએ અષ્ટાવધાન કર્યાં. એમની અસાધારણ બુદ્ધિપ્રતિભા જોઈ ધનંજી સૂરા નામના આગેવાને શુરુને વિનંતિ કરી કે-આ પુરુષ વિદ્યા માટે યોગ્ય પાત્ર છે, તે મળતાં આ બીજો હેમાચાર્ય થાય તેમ છે, માટે પદ્મદર્શનના અભ્યાસ માટે તેને કાશી મોકલીએ તો સારું. શુરુને વાત પસંદ પડી ને તે સંબંધી સર્વ વ્યવસ્થા માથે લીધી.

પછી કાશી પ્રત્યે શુરુ-શિષ્યે વિકાર કર્યો. ત્યાં ભટ્ટાચાર્ય નામના મહા પંડિત પાસે તેમણે પદ્મદર્શનનો અભ્યાસ કર્યો. મોટા સંન્યાસી પર વાદમાં વિજય વરતાં તેમને 'ન્યાયવિશારદ'ની પદવી અપાઈ. ત્રણ વર્ષ તે કાશીમાં રહ્યા. પછી આગ્રે આવ્યા, ત્યો એક ન્યાયાચાર્ય પાસે ચાર વર્ષ સુધી વિશેષ અભ્યાસ કર્યો. પછી સ્થળે સ્થળે વાદમાં વિજય પ્રાપ્ત કરતા, વિદ્યાએ દીપતા આ પંડિત અમદાવાદ આવ્યા, તેમની પ્રશંસા સૂઝા મહોળતળાને સાંભળી, એટલે તેના કથનથી ૧૮ અવધાન કરી ગતાવ્યા, અને તેમનો બહુ આદર થયો. સં. ૧૭૧૮ માં તેમને વાચક-ઉપાધ્યાય પદ મળ્યું. સં. ૧૭૪૩ માં રહેણમાં તેઓ કાળધર્મ પામ્યા. ત્યાં સમાધિસ્તૂપ કરવામાં આવ્યો. આમ સંક્ષેપમાં તેમના બાહ્ય સ્થૂળ જીવનની ઉપલબ્ધ રૂપરેખા છે. (ચાલુ)

આનંદદાયક વર્તમાન સમાચાર.

શેઠશ્રી આણંદજી કલ્યાણજીના ભાવનગર ખાતેના પ્રતિનિધિઓની થયેલી નવી સુરણી.

અત્રેના શ્રી સંધના અગ્રગણ્ય શેઠ શ્રી કુંવરજી ભાષ. આણંદજીની ખાલી પડેલી જગ્યાએ આ સજાના પ્રમુખશ્રી શેઠ ગુલાબચંદ આણંદજીની અત્રેના શ્રી સંધ તરફથી સર્વાનુમતે શેઠશ્રી આણંદજી કલ્યાણજીના શ્રી ભાવનગરખાતેના પ્રતિનિધિ તરીકે સુરણી યદ્ય છે, જે માટે આ સજા પોતાનો આનંદ જાહેર કરે છે.

આ સજાના પેદાશ વોરા ખાન્તિલાલ અમર-ચંદલાલ શ્રી નવપદ મહારાજનું આરાધન વિધિ-વિધાનપૂર્વક, અણુણા એક ધાન્યના આપખીલવડે કરે છે, જે આ ચૈત્ર માસની ચાલીશમી જોળી પૂરી થતાં પારજીના દિવસે રતેલી અને મિત્રોનો એક

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.

જ્યેષ્ઠ.

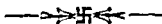
પુસ્તક ૪૩ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.

:: ઇ. સ. ૧૯૪૬ જુન ::

અંક ૧૧ મો.

સિદ્ધાર્થનંદ કહેને!

સિદ્ધાર્થનંદ કહેને, અમિદૃષ્ટિ કયારે કરશે ?
હમગતા ધર્મસ્થાનો, સ્થિર નાથ કયારે કરશે ? સિદ્ધાર્થનંદ ૦ ૧
ખીલેલી ફૂલવાડી, ભાળી મળ્યા અનાડી;
વેરાન કરી છે વાડી, નવ પલ્લવ કયારે કરશે ? સિદ્ધાર્થનંદ ૦ ૨
મમત્વ વાયુ વાયા, ઝેરી કષાય છવાયા;
સંયમ કા લક્ષ ભૂલાયા, એકતાન કયારે કરશે ? સિદ્ધાર્થનંદ ૦ ૩
કલિકાળ આજ રૂઝો, સ્યાદાદ ધર્મ વહુઓ;
નિજ આત્મ દર્શ ત્રુટ્યો, અજ પાર કયારે કરશે ? સિદ્ધાર્થનંદ ૦ ૪
વિપલરી શું ચંદ દૃષ્ટિ, શી ઝમાવી જૈન સૃષ્ટિ ?
અમીલીરી “વૈરાગી” દૃષ્ટિ, ભગવાન કયારે કરશે ? સિદ્ધાર્થનંદ ૦ ૫

ઝવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાગી

શ્રી નવકાર મહામંત્ર :

અનુવાદ : ૧.

લેખક : હીરાચંદ બેરચંદ—બેંગલોર

(જગજ્ઞાન જગ વાલહો—એ દેહી.)

પરમ દયાનિધિ જિન હો, શાંત સુધારસ નાથ લાલ રે;
લાવે વંદન ગુરુરાજજી, શારદ માત નમું સાથ લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૧॥

અષ્ટ પ્રાતિહાર્યે શોભતા, બાર ગુણે અરિહંત લાલ રે;
વાણી ગુણ પાંત્રીશ ભલી, વંદન જ્ઞાન અનંત લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૨॥

વંદન સિદ્ધ ભગવંતને, પામ્યા સિદ્ધિમુખ શાંતિ લાલ રે;
અષ્ટ ગુણે અતિ શોભતા, કાન્તિ જગજ્ઞાન જ્યોતિ લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૩॥

આચાર્ય જગમાં ગુણ ભલા, પરિબોધે સર્વ લોક લાલ રે;
જ્ઞાનસ્વરૂપ જેથી બાણીયે, વંદન ગુણ છત્રીશ થોડ લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૪॥

પદ્મરને પદ્મવ હીરે, ઉપદેશે શિષ્ય સમુદાય લાલ રે;
ઉપાધ્યાય ગુણ પચ્ચીશ ભલા, વંદનથી સુખ ધાય લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૫॥

સાધુ મહામુનિ વંદીયે, લખિધતણા ભંડાર લાલ રે;
ગુણ સત્તાવીશે શોભતા, શીલાંગ સુખકર ધાર લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૬॥

અરિહંત સિદ્ધ આચાર્યને, પ્રણામો અતિ મન ભાવ લાલ રે;
ઉપાધ્યાય નિત્ય વંદતા, સાધુ શરણ ચિત્ત ભાવ લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૭॥

એ પાંચે પરમેષ્ઠિના, એકસો આઠ ગુણ ધાર લાલ રે;
વંદન પૂજન ધ્યાનથી, પાપનો નાશ કરનાર લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૮॥

સર્વ મંગલમાં માંગલિક, પ્રથમ મંગળ જયકાર લાલ રે;
લોકોત્તર સુખ પામીયે, લૌકિક સુખ નિરધાર લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૯॥

નવ સ્મરણ અનુવાદથી, ઉપજે હર્ષ અપાર લાલ રે;
હં બહારિદ્ર હરે ટો, સ્મરણે જય જયકાર લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૧૦॥

સાચી સ્વાધીનતા

લે. આચાર્ય શ્રી વિજયકરસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ.

કોઇને પણ પારકી તાબેદારી ઉઠાવવી ગમતી નથી, છતાં જીવનની જરૂરિયાતો પૂરી પાડવા પોતાની પાસે સાધન ન હોવાથી દુનિયાને મોટો ભાગ-પરાધીનતાની જાળમાં ફસાયો છે, એટલે તેમને અનિચ્છાએ પણ બીજાનાં વાણી, વિચાર અને વર્તન પ્રમાણે વર્તવું પડે છે. પોતાને ગમે કે ન ગમે, હિત થાય કે અહિત થાય, પણ સ્વામીપણે સ્વીકારેલાનું મન તો સાંચવવું જ જોઈએ, રોગગ્રસ્ત હોય કે કોઇ પણ પ્રકારની ચિંતાગ્રસ્ત હોય તોયે વખતસર માલિકની સેવામાં હાજર થવું જ જોઈએ. આજીવિકા ટૂંકી જવાથી અને કુટુંબ પાત્રવાની ચિંતાથી માનવીને ફરજિયાત સ્વાધીનતાનો ત્યાગ કરવો પડે છે, પરંતુ મનમાંથી તો સ્વાધીનતા મેળવવાની ધગચ ભૂંસાતી નથી. ગમે તેટલાં કષ્ટ અને આપત્તિનો આદર કરીને પણ સ્વાધીનતા મેળવવા નિરંતર ચિંતાગ્રસ્ત રહે છે અને અનેક પ્રકારના અધાકપણે પ્રયાસ પણ કરે છે.

સંસારમાં માનવી માત્ર પ્રાયઃ ધનપ્રાપ્તિમાં સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા માને છે, કારણ કે જહાતમક સુખનાં સાધન મેળવી આપવાને ધન અદ્વિતીય સાધન છે. અજ્ઞાની જનતાએ વૈષયિક સુખની કામનાની પૂર્તિને જ સ્વાધીનતાપણે સ્વીકારી છે. જન્માંતરના વૈષયિક સુખના સંસ્કારને લઈને માનવીને જીવનનિર્વાહનાં સાધન અન્ન, વસ્ત્ર, મકાન આદિ મળે તોયે વૈષયિક સુખનતા સાધનતા અભાવથી પોતાને દુઃખી માને છે એટલે સુખના સાધન મેળવવા જોઈતા વધુ ધન માટે ધનાઢ્યોની પરાધીનતા ભોગવે છે, શ્રીમંતોના

અનાદર તથા તિરસ્કારને મૂંઝે મોઠે સહન કરી લે છે. કેટલાક તો પોતાની સ્થિતિ કાંઈક સારી હોવા છતાં પણ બીજાના બાગ-બંગલા-મોટર-ચાકર આદિ જોઈને તેને મેળવવાની ઇચ્છાથી સહેલાઈથી અને શીઘ્રતાથી વધુ ધન મળે તેવો અવસાય કરે છે. જેમાં પોતાના નિર્વાહનું પણ સાધન ખોઈ બેસવાથી અત્યંત દુઃખી થઈને ધનવાનોની પરાધીનતાની બેડીમાં વધુ જકડાય છે અને જીવન પર્યંત ગુલામીમાંથી છૂટી શકતો નથી.

રોગાદિ કારણોને લઈને ધનાઢ્યોની શારીરિક સ્થિતિ ગમે તેટલી નબળી હોય તોયે તેને ગણતા નથી, અણગમતા અનેક પ્રસંગોને લઈને સંકલેશવાળી માનસિક સ્થિતિ હોય છતાં આર્થિક સ્થિતિ ઘણી જ સારી હોવાથી સ્વચ્છંદપણે વર્તીને પોતાને સુખી માને છે. પાસે સારા પ્રમાણમાં ધન હોય તો બીજાને આધીન રહેવાની જરૂર નથી, કારણ કે જીવવાનું સાધન, મોજશોખનું સાધન અને હાલ વાસતાઓ પોષવાનું સાધન પૈસા વેરવાથી મળી શકે છે. તેમજ મિથ્યાશિમાન પોષાય છે અને માન-મોટાર્થ પણ મેળવાય છે. લણવાને કે કોઇપણ કળા શીખવાને માટે બીજાની આધીનતા ભોગવવી પડતી નથી. પૈસાથી બહુલા અને કળાવાળા ખરીદી શકાય છે. એટલે ધનાઢ્ય કાંઈ પણ ન બણે કે ન શીખે તોયે ચાલી શકે છે. થોડા પૈસાવાળો સાધારણ સ્થિતિનો માણસ મોજશોખની વસ્તુઓ મેળવી શકતો નથી. ફક્ત જીવનનિર્વાહ પૂરતી ખાવા-પીવાની, પહેરવા ઓઢવાની અને રહેવાની ઘર આદિ

વસ્તુ થોડી ઈર્ષમતની સાદી-સાધારણ મેળવી શકે છે. પણ કેટલાક વ્યવહારિક પ્રસંગોમાંથી પસાર થવાને માટે તેને ધન મેળવવાની પરાધીનતા લોગવવી પડે છે, નહિ થઈને રહેવું પડે છે અને બીજાઓની ખુશામત પણ કરવી પડે છે, પરંતુ પૈસાવાળાને માટે તો આમાંનું કશુંય હોતું નથી. સારામાં સારાં લોજન, વસ્ત્ર, ખાગ, ખંજલા, મોટર, ચાકર વિગેરે ધનવાન મેળવી શકે છે. પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે મોજ-શોખ કરી શકે છે. ગમે તેવા વ્યવહારિક પ્રસંગોમાં કોઈની પણ પરાધીનતા લોગવવી પડતી નથી. બીજાઓ લોકે પૈસાવાળાની ખુશામત કરે છે પણ પૈસાવાળો તો કોઈની પણ કરતો નથી, માટે જ માનવી ધનાઢ્ય જનવાને પ્રયાસ કરે છે. કરોડોની સંપત્તિ મેળવનાર સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા મળી ગઈ છે એમ સમજીને પોતાને પરમ મુખી માને છે. આવી માન્યતાવાળા જપ-તપ-સંયમસ્વરૂપ ધર્મને એક બાળુએ મૂકીને અધર્મ-અનીતિ તથા કુચાપાર કરીને પણ ધનાઢ્ય જનવાના ચોર્વાસે કલાક પ્રયાસ કરે છે. કેટલાક પ્રભુસેવા કે શુરુસક્રિત આદિ ધર્મ કરે છે પણ શીઘ્રતાથી અને વધુ પ્રમાણમાં ધન મેળવવાને, વ્યવહારમાં સફળ થવાને અને મેળવેલા ધનના રક્ષણ માટે જ હોય છે. થોડા જીવન માટે તૃપ્તિના ઉપાસક બનીને ધન વધારવાની ધૂનમાં સંતોષનો અનાદર કરે છે. તેનું ખાસ કારણ તો જડાધીનતા-રૂપ વિપયાસક્રિત છે, હુનિયાને શું ગમે છે તે તરફ ધ્યાન આપીને તે તરફ પોતાનો જીવન-પ્રવાહ વાળે છે. તે સારી રીતે સમજે છે કે કરોડોની સંપત્તિ થશે તો હુનિયામાં ગણ્યાગાંઠ્યા જ માનવી હશે કે જેમની પાસેથી કોઈ પણ પ્રકારનો શુભ-ધર્મ-નીતિ-મોટાઈ-વાહવાહ કે સ્વર્ગાદિ પૈસાથી નહિ ખરીદી શકાય, બાકી તો જપ-તપ-સંયમનો આદર કરીને, કષ્ટાતુષ્ટાન

કરીને, અને ઇદ્રિયો ઉપર કાબૂ મેળવીને જે વસ્તુ મળી શકે છે તે પૈસા વેચવાથી મળી શકશે; કારણ કે હુનિયામાં હુદ્દ વાસનાચક્ત માનવીનો મોટો ભાગ પૈસાથી આ બધી વસ્તુ આપી શકે છે. પ્રભુની કૃષ્ટિમાં ગમે તેમ હોય પણ આ મનુષ્ય દેહમાં તો હુનિયાને મનાવવાતું છે. હુનિયામાં કૃષ્ટિપાત કરતાં જણાય છે કે-જપ-તપ-સંયમસ્વરૂપ ધર્મની ઉપાસના કરવાવાળા કરતાં પણ ધનની ઉપાસનાવાળા જનતામાં અત્યંત આદરતું પાત્ર બની રહ્યા છે. અને પોતાની ઇચ્છા કરતાં વધુ સન્માન મેળવી રહ્યા છે, કે જેને કષ્ટાતુષ્ટાન કરીને ધર્મની ઉપાસના કરવાવાળા આત્માર્થી જીવો પણ મેળવી શકતા નથી. ધર્મિષ્ઠની ઈર્ષમત કે કદર અથવા તો બહુમાન પ્રભુને ઓળખનાર જ કરી શકે છે; બાકી ધનવાનનું બહુમાન કરવાને તો પ્રભુને ઓળખવાની જરૂર નથી; કારણ કે જડાસક્ત માટે તો ધનવાન જ પ્રભુ છે. એટલે તેમનું બહુમાન દરેક સ્થળે થાય જ છે અને તેના ગુણ ગવાય છે. ધર્મસ્થળોમાં પણ ધનવાનોની પ્રશંસા થાય છે. અને ધર્મના પડછાયાનો સ્પર્શ ન હોવા છતાં પણ ધર્મી તરીકે વખણાય છે અને ધર્મી કરતાં પણ વધારે માન અપાય છે એટલું જ નહિ ધર્મી પણ, શેઠ ધર્મમાં લાખો ખર્ચે છે, ધન્ય છે એમ કહીને સુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરે છે. હુનિયામાં પણ ધનિક ત્યાં જાય છે ત્યાં પુષ્કળ માન મેળવે છે. પૈસા ખર્ચીને પણ ડીઝીઓ મેળવેલી હોવાથી ત્યાં ધર્મીને કોઈ બહુ ન રાખે ત્યાં બહુમાનપૂર્વક પ્રવેશ મેળવી શકે છે.

આ પ્રમાણે ધનથી વૈષયિક મુખના સાધન મેળવીને પોતાને સંપૂર્ણ સ્વાધીન માનનાર અજ્ઞાનતાને લદ્ધને ત્રિપરીત સમજી રહ્યા છે. એકાંત પરાધીનતાને તેઓ સ્વાધીનતા માની બેસા છે; કારણ કે પૌદ્ગલિક વસ્તુ માત્ર

આત્માથી લિપ્ત-પર છે અને તેમાં સુખની શ્રદ્ધા હેતુવાથી ધનથી અનુકૂળ વિષયપોષક પૌષ્ટિક વસ્તુઓ મેળવે છે અને તે દ્વારા સુખ ભોગવવાની ભાવનાથી તેને સારી રીતિમાં રાખવાને અને નષ્ટ નહિ થવા દેવાને નિરંતર કાળજી રાખે છે, તેની વારંવાર સંભાળ લે છે. પોતાના સુખનું સાધન સમજીને તેના ઉપર પુષ્ટજ મમતા રાખે છે. પરવસ્તુમાં જે મમતા થતી તે તેની પરાધીનતા છે. મમતા અને પરાધીનતામાં નામનો જ ફેર છે અને એક જ ભાવને જણાવે છે. જેમ જેમ પર વસ્તુ વધે છે તેમ તેમ પરાધીનતા પણ વધતી જ જાય છે. હજારની મમતાવાળો હજારને આધીન, લાખ-કરોડની મમતાવાળો લાખ-કરોડને આધીન એવી જ રીતે જાગ-જંગલ-વન-ધરેણું આદિ વસ્તુઓ જેટલા પ્રમાણમાં વધારે હોય છે તેટલા જ પ્રમાણમાં મમતા વધવાથી પરાધીનતા પણ વધે છે. અને એટલા માટે જ માનવી તે વસ્તુઓનો ફેરફાર થવાથી, નષ્ટ થવાથી કે ચોરાઈ જવાથી દુઃખી થાય છે, જે વસ્તુઓના સંયોગ-વિયોગથી જેને સુખ દુઃખ અહિં થાય છે તે વસ્તુઓનો તે દાસ કહેવાય જ. પૌષ્ટિક વસ્તુનું સાચવવું, સંભાળવું, રક્ષણ કરવું આદિ તેની આધીનતા ન જળવાય ત્યાં સુધી પૌષ્ટિક સુખ મેળવી શકાય નહિ. જેની પાસેથી કંઈ પણ વસ્તુ મેળવવી હોય તેને આધીન રહીને તેની સેવા કરવી પડે છે. જડ વસ્તુઓ પાસેથી સુખ મેળવનાર તેનો ત્યાગ કે તિરસ્કાર કરી શકતો નથી તેમજ સ્વાધીન પણ રહી શકતો નથી-પછી તે કહેવાતો ત્યાગી કેમ ન હોય.

આવતી કાલ માટે જાવાને જેની પાસે શેર અન્નનો પણ સંગ્રહ નથી એવો સ્વાશ્રયી અને શ્રમજીવી નાના સુંપડામાં રહેનાર કહેવાતો ગરીબ માણસ જેટલો સ્વાધીન અને સુખી છે, તેટલો રાજ્યના જંગલ ભરી રાખ-

નાર, અને દરેક જાજતમાં પોતાના દાસનો પણ દાસ, લક્ષ્મીની લાતો ખાધને નળણો પડી જવાથી જંગલમાં પડી રહેનારો સુખી હોતો નથી, કારણ કે કહેવાતો શ્રીમંત ઘણીખરી પ્રવૃત્તિમાં પરાધીન હોય છે. એક શેર ભાર પણ ઉપાડી શકતો નથી. માણસની જરૂર પડે છે. વાહન સિવાય એક માર્ગલ પણ આવી શકતો નથી. પોતાના જીવન ઉપયોગી કાંઈ પણ કામમાં સ્વાધીન હોતો નથી. પૈસા વેરીને શીખેલા માણસો પાસેથી કામ લે છે-ત્યાં સુધી કે ધન તથા જીવનની રક્ષાને માટે તો મોં-માર્યો પગાર આપીને પણ માણસો રાખે છે. શ્રીમંતાઇ દેખાડવાની ધનથી ધન ઢાળીને પૌષ્ટિક વસ્તુઓનો વધારે સંગ્રહ કરીને વધારે પરાધીન થવા છતાં પણ પોતાને સ્વાધીન માને છે તે તેની દૂડી અને અવળી બુદ્ધિનું પરિણામ છે.

કેટલાકનું માનવું છે કે, ધન-સ્વજન-કુટુંબ-હાટ-હવેલી-જાગ-જંગલ આદિ છોડી દેવા માનથી સ્વાધીનતા મળે છે અર્થાત્ આ બધું જ ગાદીથી છોડી દઈને પોતાને સ્વાધીન માને છે પણ તેમાંયે સ્વાધીનતા શોધી જડતી નથી. જ્યાં સુધી વૈષયિક વૃત્તિઓ વિરામ પામે નહિ ત્યાં સુધી સ્વાધીનતાની આછી છાયા સરખીયે હોતી નથી. પાંચે ઇન્દ્રિયોમાંથી કોઈ પણ ઇન્દ્રિયના વિષયની આસક્તિ પરાધીનતામાંથી છૂટવા દેતી નથી. જે કંઈ વસ્તુ છોડવામાં આવે છે તે વિષયાસક્તિના સંસ્કારો ભૂંસાઈ જવાને માટે જ હોય છે, છતાં બધુંયે છોડી દઈને પાછી તે જ વિષયપોષક જડ વસ્તુઓની ઈચ્છા રહ્યા કરે અને તેથી તે ઈચ્છા પ્રમાણે તેને મેળવવા આયા-કપામનો આદર કરીને છોડેલી વસ્તુઓ આડકતરી રીતે વાપરી આનંદ મનાવે તો તે સ્વાધીન કહી શકાય નહિ. જેનો આનંદ, સુખ તથા હર્ષ પરાધીન છે તે સ્વાધીન કેવી

રીતે કહી શકાય ? માયા-મૃપાથી અજ્ઞાની જનતાને મનાવવા માત્રથી અને વસ્તુસ્થિતિના અણુજાણની સંમતિ માત્રથી તાત્વિક વસ્તુ મળી શકતી નથી. મનગમતા રસોથી જીભનો વિષય પોષવાને, ખાગ-ખંજલા આદિથી આંખને વિષય પોષવાને, સુંદર, કેમળ, આંખને ગમે તેવાં વસ્ત્રોથી સ્પર્શનો વિષય પોષવાને, વાહ-વાહ તથા ચોટાઇથી અને અછતા શુભોની પ્રશંસા સાંભળીને કાનનો વિષય પોષવાને માટે પૌદ્ગલિક વસ્તુઓથી સમૃદ્ધ પણ તાત્વિક વાણી, વિચાર તથા વર્તનના કંગાળ માણસોની તાળે-દારી ઉઠાવવી પડે છે, તેમને આધીન થઇને આવલું પડે છે અને તેમનું બહુમાન કચ્ચું પડે છે. જો કે તેઓ મિથ્યાભિમાન પોષાય અને વાસના તૃપ્ત થાય તેવી પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ સિવાય સાચું સુખ તથા આનંદ આદિના કારણભૂત સ્વાધીનતા આપી શકતા નથી, પરંતુ ઊલટા પરાધીનતાના સંસ્કારો પુદ્ગલતાવે છે. તોયે પોતાને સ્વાધીન તથા સુખી માને છે પણ જ્ઞાની મહાપુરુષોની દૃષ્ટિએ તો તે અજ્ઞાની-પામર-પ્રાણી જ કહી શકાય; કારણ કે પરા-ધીનતા જડાસક્તિ સિવાય હોય નહિ અને જડાસક્તિનું કારણ વિષયાસક્તિ છે અને વિષ-યાસક્તને અવશ્ય કષાયોનો આશ્રય દેવો પડે છે; માટે જ જડાસક્ત અને વિષયી સ્વાધીનતા મેળવવાનો અધિકારી જ નથી.

વિલાસમાં પરાધીનતા છે અને વિકાસમાં સ્વાધીનતા છે. જાને એક ધીબ્દનાં વિરોધીઓ છે, કારણ કે વિષયાસક્ત વિલાસી હોય છે તેને વિષયપોષક પૌદ્ગલિક વસ્તુઓની અત્યંત આવશ્યકતા રહે છે. તે સિવાય તો વિલાસ ગની શકે નહિ માટે વિલાસીને જડ વસ્તુઓ મેળવવાની તીવ્ર અભિલાષા રહ્યા કરે છે. તે જ તેની પરાધીનતાનું ચિહ્ન છે. પુદ્ગલદાનંદીપણું એક પ્રકારનો વિલાસ છે માટે તે વિલાસનો

સંપૂર્ણ બાધક છે. પ્રભુ સંપૂર્ણ વિકાસી હોવાથી તેમની પાસેથી વિલાસ મળી શકતો નથી. વિલાસના આશ્રયમાં રહીને વિકાસ મેળવી-શકાય નહિ. વિષયેન્દ્રિયાથી નિવૃત્ત થવું નથી; રહેવું છે વિલાસી (પરાધીન) અને વિકાસી (સ્વાધીન)-પણાતું માન મેળવવું છે તે પ્રભુની પાસેથી તો મળી શકે તેમ નથી અને એટલા માટે જ વિલાસી, પ્રભુની જરાયે દરકાર રાખતો નથી પણ પૌદ્ગલિક વસ્તુઓના સ્વામી વિલાસીની તો ઘણી જ તાળેદારી ઉઠાવે છે; કારણ કે પુદ્ગલદાનંદીને જોઇતી વસ્તુ વિલાસીની પાસેથી જ મળી શકે છે અને એટલા માટે જ તેઓ વિલાસીયોના અનુચ્છ તથા મહેરણાનીના યાચક હોય છે. તેમની પ્રસન્નતા ટકાવી રાખવાને માટે તેમના વાણી, વિચાર તથા વર્તનની પ્રશંસા કરીને પણ પોતાના વિલાસની વાસના સંતોષે છે. જે આત્મિક શુભો પ્રભુની આજ્ઞાનું પાલન કર્યા સિવાય મળી શકતા જ નથી તે શુભોનો વિલાસિયો દ્વારા પોતાનામાં મિથ્યા આરોપ કરાવીને પરમ હર્ષ માને છે. અને પોતાને તેવા શુભસંપન્ન માનીને મિથ્યાભિમાનથી કુલાય છે, પોતે વિલાસીયોનો તાળેદાર હોવા છતાં પણ વિલાસની વસ્તુ વાપરવાથી ચઢેલા નશામાં નિઃસ્પૃહી-નિઃસ્વાર્થી વિકાસી પુરુષોના માર્ગમાં રહીને વિલાસનો તિરસ્કાર કરી વિલાસિયોની ઉપેક્ષા કરનારા સ્વાધીન પુરુષોની અવગણના કરીને તેમને તુચ્છ સમજે છે અને જનતામાં પોતાને મહાન પ્રભાવશાળી તરીકે જોળખાવે છે. તે પોતાને જોળખનાર જ જડાસક્ત જીવોનાં લક્ષણ છે; કારણ કે વિકાસી પ્રભુની આજ્ઞામાં રહીને તેમની તાળેદારી ઉઠાવ્યા સિવાય તો મહાપ્રભાવશાળી ગની શકાતું જ નથી. કાંઈ પણ આત્મિક શક્તિ પ્રગટ કર્યા સિવાય કેવળ દેવતા દાસ ગની તેની સહાય-તાથી પણ પ્રભાવશાળી ગની શકાય નહિ.

વિલાસી દેવની સહાયતાથી પોતે પ્રભાવશાળી બનવું તે મિથ્યા છે; કારણ કે તે પ્રભાવ દેવનો છે પણ પોતાનો નથી. જેમ ધનાઢ્ય વિલાસીની સહાયતાથી મોટા કે પ્રભાવશાળી કહેવડાવી કુલાવું તે પામરતા છે તેમ દુનિયામાં મોટા બનવા વિલાસી દેવની ઉપાસના કરી, તેના દાસ બની તેની સહાયતાથી મોટા કે પ્રભાવશાળી કહેવડાવી પોતાની દુર્ર વાસનાઓ પોપવી તે પણ પામરતા જ છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં કેવળ બહારથી જ ધન-સ્વજન-હાટ-હવેલી છોડવા માત્રથી જ સ્વાધીન બની શકાતું નથી.

આત્મવિકાસ માટે સાચી સ્વાધીનતા મેળવવાની ઇચ્છા રાખનારને તો સંપૂર્ણ વિકાસી પ્રભુનું આલંબન લેવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે, કારણ કે સાચી સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા સિવાય સંપૂર્ણ આત્મવિકાસ થઈ શકતો નથી. જેટલે અંશે આત્મા સ્વાધીનતા પ્રાપ્ત કરે છે તેટલે અંશે પોતાનો વિકાસ સાધી શકે છે અને તે સિવાય તો સંસારમાં જીવન-સુખ, શાંતિ તથા આનંદ જેવી કોઈ વસ્તુ નથી. જ્યાં શાશ્વતી વિશ્રાંતિ નથી અને જન્મ-મરણના પ્રવાહમાં આત્મા તણાયા કરે છે ત્યાં સુખ-શાંતિ ભોગવવાની ભ્રમણાથી સંતોષ માનવો તે આત્માની અનાદિ કાળથી આસી આવેલી મોટી ભૂલ છે. તેને ટાળવાને માટે અનાદિ કાળની સ્વચ્છંદતા મોહગ્રસ્તિ વર્તન છોડી દઈને સંપૂર્ણ વિકાસી પ્રભુનો વાણી તથા વર્તનને અનુસરવાની ઘણી જ જરૂર છે. પ્રભુને આધીન થઈને ચાલવામાં વિલાસ તથા વિલાસિયોનું દાસત્વ છોડવું પડે છે. જડાસક્તિ છૂટ્યા સિવાય પ્રભુને આધીન થવાય નહિ અને પ્રભુને આધીન થઈને ચાલ્યા સિવાય સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા મળી શકતી નથી અને તે સિવાય તો આત્મા પોતાના શુભોને મેળવીને વિકાસી બની શકતો નથી; માટે જ પ્રભુના સ્વરૂપને

મેળવવું તે સાચી સ્વાધીનતા કહેવાય છે અને તે પાંચે ઇંદ્રિયોના વિષયની અસર ન થાય તો જ મેળવી શકાય છે. જ્યાં સુધી વિષયાસક્તિ હોય છે ત્યાં સુધી ઇંદ્રિયોના વિષયની અસર થયા વિના રહેતી નથી. જેમકે સુંદર રૂપ-આકૃતિ, બાગ-બગલા આદિ વસ્તુઓ ભોળને ચિત્ત-વૃત્તિનું તે તરફ આકર્ષણ થાય છે અને એક દમ ભોટી જવાય છે કે-અહા ! કેવું સુંદર છે ! મિદાત્ત આદિ વસ્તુઓ ખાઈને પ્રશંસા કરવી, સુગંધી વસ્તુઓના ગંધથી પ્રસન્ન થવું, પોતાની સ્તુતિ તથા પ્રશંસાના ચબ્દો સાંભળીને કુલાઈ જવું, કોમળ સ્પર્શથી સુખશાંતિ અનુભવવી. આ પ્રમાણે જ્યાં સુધી વૈષધિક વસ્તુઓની અસર થાય છે ત્યાં સુધી જીવને જડાત્મક વસ્તુઓની અથવા તો જડ વસ્તુઓના સ્વામીની અત્યંત પરાધીનતા ભોગવવી પડે છે; માટે તે સ્વાધીનતા મેળવવાનો અધિકારી નથી.

મોહની છાયા આત્મા ઉપર રહેલી હોવાથી અનુકૂળતા તથા પ્રતિકૂળતાના સંસ્કારોને લઈને આત્મા નિરંતર ક્લેશ-ઉદ્વેગ-અશાંતિ તથા અસુખ ભોગવી રહ્યો છે, છતાં અનુકૂળતામાં પોતાને સુખી માને છે, ખુશી થાય છે અને આનંદ મનાવે છે; પણ તે તેની વિષયાસક્તિના નશા સિવાય સુખ-આનંદ જેવી કોઈ તાર્ત્વિક વસ્તુ જ નથી, પરવસ્તુમાં રહેલી અનુકૂળતા તથા પ્રતિકૂળતામાં પરાધીનતા સરખી જ છે કારણ કે બંને મોહજન્ય છે. અનુકૂળતા રાગથી થાય છે અને પ્રતિકૂળતા દેવથી થાય છે એટલે બંનેમાં અશાંતિ તથા સુખ રહેલાં છે; કર્મ-બંધ છે; આત્મશુદ્ધિ થાય છે. ફરક અગ્નિ અને હિમ જેટલો છે. અગ્નિ દાહક છે તેમ હિમ પણ દાહક છે પણ બંનેમાં વસ્તુને બાળવાના પ્રકાર બુદ્ધ છે. હિમ શીતળતાથી વસ્તુને બાળે છે અને અગ્નિ ઉષ્ણતાથી બાળે છે, તેમ પોદ્ગતિક સુખ-આનંદ અનુકૂળપણે આત્મિક શુભો ધાન

પરિગ્રહમીમાંસા

લેખક:—મુનિશ્રી દુરંધરવિજયજી મહારાજ

('વસ્ત્ર ધારણ કરવું' એ પણ પરિગ્રહ છે ' એવી દિગમ્બર માન્યતાનો નિરાસ કરતો શ્રી ઉત્તરાધ્યયન-ખૂહરવૃત્તિને અતુસારી વિશદ વિચારણા.)

(૧)

વિક્રમની આરમી સદી હતી. પાટણના તપ્ત પર સિદ્ધરાજ નયસિહ રાજ રાજ્ય કરતો હતો. રાજની પ્રભુતા અને ન્યાયશીલતા ઉપર પ્રભ મુગ્ધ હતી.

તે સમયે પ્રવેતામ્બર દર્શનમાં શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજનો પૂર્ણ પ્રતાપ ઝળકતો હતો, ને દિગમ્બર સમ્પ્રદાયમાં કુસુદયન્દ્ર વાદીની હાક વાગતી હતી. પ્રથમમાં ધીરે-દાત્ત નાયકતા શુભો આવીને વસ્ત્રા હતા ને ધૂળ પુષ્ટિ પામ્યા હતા, અન્યમાં ધીરેદાત્ત નાયકતા શુભો મૂંઝતા હતા. ચેન કેન પ્રકા-

રણ વાદમાં વિજય મેળવવો એ કુસુદયન્દ્રનું હવતધ્યેય હતું.

શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજની વિદ્વત્તા, પ્રતિભા અને યશઃકીર્તિ સાંભળ્યા પછી તેઓશ્રી સાથે વાદ કરી વિજય વરવાના કુસુદયન્દ્રને ઉત્કટ કોડ નાગ્યા હતા.

ત છાજતાં પ્રયત્નો કરી શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજને તેણે વાદ માટે ઉશ્કેર્યા હતા.

સ્વર્ગ સમા પાટણમાં સૌધર્મ દેવલોકની સુધર્મા સલા સમી શોભતી શ્રી સિદ્ધરાજની રાજસલામાં બંને વચ્ચે ચિરસમય શાસ્ત્રાર્થ-વાદ થયો.

સ્ત્રીસુક્તિ અને દેવલિસુક્તિ એ બે વાદના કેન્દ્રસ્થળો હતા. સ્ત્રીશરીરે સુક્તિ મળી શકતી નથી એ દિગમ્બરની માન્યતાનું શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજે સચોટ ખંડન કર્યું હતું.

કરે છે અને દુઃખ તથા ઉદ્વેગ આદિ પ્રતિકૂળ-પણે આરિમક શુભોના નાશ કરે છે, જેમ મુળ-આનંદમાં કે દુઃખ-ઉદ્વેગમાં જડાધીનતા છે તે તાર્તલ્યદ દૃષ્ટિયા ધોઈ પણ વસ્તુ જ નથી અને એટલા માટે જ તેમાં ઘણું જ અનિયમિતપણું તથા અસ્થિરપણું રહેલું છે. મોહવસ્ત્ર હોવાને જે વસ્તુ આજે અતુકૂળ જડાની હોય તે જ વસ્તુ કાળાંતરે પ્રતિકૂળ થઈ જાય છે અને પ્રતિ-કૂળ હોય તે અતુકૂળ થાય છે એવી હિંદુની મંતાવૃત્તિમાં અસ્થિરતા કાયમ રહે છે. આ

અસ્થિરતા જ પરાધીનતાનું ચિહ્ન છે. પાંચે ઇંદ્રિયો પોતાના વિપયોને પ્રકુણ કરે જ છે પણ તેમાં અતુકૂળ-પ્રતિકૂળતા જેટલે અંશે મંદ હોય છે તેટલે અંશે આત્મા સ્વાધીનપણું મેળવી શકે છે. અર્થાત્ આત્મા ઇંદ્રિયોદ્વારા દેવગ સ્થળ પોદ્ગલિક વસ્તુઓને નાણી શકે છે તેમાં જેટલે અંશે રાગ-દેવની મંદતા હોય છે તેટલે અંશે આત્મા સ્વાધીન થી શકાય; માટે જ પોદ્ગલિક વસ્તુઓની જેને અસર મંદ થાય તે જ રાગી સ્વાધીનતા મેળવવાનો અધિકારી છે.

સ્રીમુક્તિના ખંડન-મંડનમાં પરિગ્રહવાદનો વિષય-સારી રીતે છણવામાં આવ્યો હતો.

પરિગ્રહીને મુક્તિ ન મળે, વસ્ત્ર એ એક પરિગ્રહ છે. વસ્ત્ર વગર સ્રી ન રહી શકે ને તેથી તે પરિગ્રહવિરમણ મહાવ્રતવાળી સાધવી ન બની શકે; માટે જ તેને મોક્ષ નથી. દિગમ્બરોનો એ મુખ્ય મુદ્દો હતો.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની બૃહદ્વૃત્તિના મુખ્ય આધારે શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજે તેનું નિરસન કરી સ્રીમુક્તિની સિદ્ધિ કરી, વિજયશ્રી પરી હતી.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની બૃહદ્વૃત્તિના કર્તા વાદીવેતાલ શ્રી શાન્તિસૂરિજી મહારાજ છે. વાદી દેવસૂરિજી મહારાજના પૂત્ર્ય ગુરુ શ્રી સુનિયન્દ્રસૂરિજી મહારાજે શ્રી શાન્તિસૂરિજી મહારાજ પાસે તર્કશાસ્ત્ર વગેરેનું અધ્યયન કર્યું હતું; ને તે રીતે વાદી દેવસૂરિજી મહારાજને શ્રી શાન્તિસૂરિજી મહારાજના જ્ઞાનધનનો વારસો પોતાના ગુરુમહારાજ દ્વારા પ્રાપ્ત થયો હતો.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનું દ્વિતીય અધ્યયન ‘પરીપહ’ નામનું છે. તેમાં બાવીશ પરીપહોનું સુંદર સ્વરૂપ વર્ણવેલ છે. છઠ્ઠા ‘અથેલ’ પરીપહના સ્વરૂપ પર વિવેચન કરતાં વસ્ત્રને પરિગ્રહમાં માનવું કે નહિ? એ વિચાર શ્રી શાન્તિસૂરિજી મહારાજે તર્ક-સુક્તિ-પ્રમાણોથી સારી રીતે ચર્ચ્યા છે. તે ઘણું મનનીય છે. દલીલોથી ગઢત ને ગંભીર છે. અહીં તેને આધારે તે વિચાર દર્શાવવામાં આવે છે.

(૨)

સંસારથી મુક્ત થવાને, પરમ પદ પ્રાપ્ત કરવાને, સિદ્ધદશા મેળવવાને સંયમ એ પ્રધાન કારણ છે; ને તે જ કારણે સંયમીને

સર્વ કરતાં સંયમ રક્ષણ એ જ મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય હોય છે. જેને જે પદાર્થની સિદ્ધિ અભિલષિત હોય છે તે તે પદાર્થના કારણો પ્રત્યે ઉદાસીન રહેતો નથી. ઘટ બનાવવાની આકાંક્ષાવાળો જેમ માટીના પિંડ પ્રત્યે ઉદાસીન ન રહે, તેમ સંયમને સાચવવાના ધ્યેયવાળા મુનિઓ તેમાં સાધનભૂત વસ્ત્ર પ્રત્યે પણ ઉદાસીન ન જ રહે.

સંયમરક્ષામાં વસ્ત્ર કારણ નથી એમ માનનારા અને કહેનારાઓએ વિચારવું જોઈએ કે, કોઈપણ પદાર્થ પ્રત્યે એક પદાર્થની અકારણતા એ રીતે હોય છે. એક તો જે પદાર્થ પ્રત્યે તે અકારણ છે, તે પદાર્થનો તે વિઘાતક હોય અથવા તેના પ્રત્યે તે ઉદાસીન હોય.

જેમકે પટ-વસ્ત્ર બનાવવામાં તન્તુઓ કારણભૂત છે, પણ અગ્નિ કે પથ્થર કારણ નથી. કારણ કે અગ્નિ પટનો વિઘાતક છે. અગ્નિથી વસ્ત્ર બળી જાય છે-નાશ પામે છે. જે જેનો વિનાશક હોય તે તેનો સાધક તો ન જ હોય. બીજું પથ્થર વસ્ત્ર પ્રત્યે ઉદાસીન છે. પથ્થર પટ બનાવવામાં સહાયક પણ નથી થતો તેમ તુકશાન કરનાર પણ નથી. તે પ્રમાણે વસ્ત્ર એ સંયમનું વિઘાતક છે કે સંયમ પ્રત્યે ઉદાસીન છે?

દિગમ્બર-વસ્ત્રથી સંયમનો વિઘાત થાય છે.

સ્વેતામ્બર-વસ્ત્ર ધારણ કરવાથી પંચમ મહાવ્રત-પરિગ્રહવિરમણ ખંડિત થાય છે? આસક્તિ થાય છે? કે કપાય-કોપ, માન, માયા, લોભ જાગે છે? કઈ રીતે સંયમનો વસ્ત્ર વિઘાત કરે છે?

દિગમ્બર-વસ્ત્રથી પંચમ મહાવ્રતનો વિનાશ થાય છે.

સ્વેતામ્બર-વસ્ત્ર વ્રતવિનાશક છે એ વાત

તમે એમ ને એમ કહો છો કે યુક્તિ-પ્રમાણથી ? એમ ને એમ દીધે રાજતા હો તો તે મનાય જ નહિ. ને યુક્તિપ્રમાણથી કહેતા હો તો તે યુક્તિઓ સ્વતંત્ર છે કે સિદ્ધાન્તાનુસારી ?

દિગ૦—યુક્તિઓ સ્વતંત્ર હોય કે સિદ્ધાન્તાનુસારી, તેથી શું ? જો યુક્તિસિદ્ધ વાત હોય તો તે તમારે માનવી જોઈએ.

શ્વેતા૦—જો યુક્તિઓ સિદ્ધાન્તાનુસારી નથી હોતી ને સ્વતંત્ર હોય છે તેથી વસ્તુ-તત્ત્વનો નિર્ણય થતો નથી; કપોલકલ્પિત તર્કણાઓથી કેવળ વિતણડા જ વધે છે. દેડકાને શરીરે રોમ નથી હોતા, પણ તેને ચાર પગ હોય છે ને તે ફૂદીને ગતિ કરે છે. હરણને શરીરે રોમ હોય છે. હરણ પણ ચાર પગ-વાળું ફૂદીને ગતિ કરનારું છે. વિતંડા કરનાર દલીલ કરી કહે છે કે દેડકા રોમવાળા છે, ચાર પગ છતાં ફૂદીને ગતિ કરે છે માટે હરણની જેમ અથવા હરણો રોમ વગરના છે, ચાર પગ છતાં ફૂદીને ગતિ કરતા હોવાથી, દેડકાની જેમ; પણ એવી નિર્મૂલ યુક્તિઓથી કંઈપણ સિદ્ધ થતું નથી કારણ કે ચાર પગ અને ફૂદીને ગતિ કરનારા બધા કાં તો રોમ-વાળા, નહિ તો રોમ વગરના જ હોય એવો કોઈ સિદ્ધાન્ત નથી ને તેવા પ્રકારના સિદ્ધાન્ત સિવાય કલ્પેલી વ્યાપ્તિ-યુક્તિનો પ્રત્યક્ષ બાધ થાય છે. સિદ્ધાન્તને નહિ અનુસરનારી યુક્તિઓ આખર નિર્ણય અને દ્વિપિત જ નીવડે છે.

ગમે તેવો યુદ્ધિમાન સિદ્ધાન્તને અસ-રમત પાતાના સ્વતંત્ર વિચારને સબળ દલીલાથી સિદ્ધ કરે તો પણ તેથી વિશેષ યુદ્ધિવાળા તેને દ્રેશી નાખે છે. સર્વજ્ઞ સિવાય અસ્પષ્ટોના સ્વતંત્ર વિચારમાં પરસ્પર યુદ્ધિ-ના તારતમ્યો રહે જ છે ને તેનો અન્ત પણ હોતો નથી. કહું છું કે—

યત્નેનાનુમિતોઽપ્યર્થઃ, કુશલૈરનુમાંતૃભિઃ ।
અભિયુક્તતરૈરન્યૈ—રન્યથૈવોપપાદ્યતે ॥

દિગ૦—અમારી યુક્તિ કપોલકલ્પિત સ્વતંત્ર નથી, પણ સિદ્ધાન્તાનુસારી છે. તે સિદ્ધાન્ત તમને અને અમને બન્નેને અભિ-મત છે. તે સિદ્ધાન્ત વચન આ છે—“મામે વા નગરે વા અપં વા વહું વા જાઘ નો પરિ-નિષ્ઠેજ્ઞા.” તેને અનુસારી યુક્તિ આ પ્રમાણે છે. જે જે પરિશ્ચલ સ્વરૂપ છે, તે તે ધારણ કરવાથી પાંચમા મહામતનો વિનાશ થાય છે. જેમ ધન-ધાન્ય વગેરે. વસ્ત્ર એ પરિશ્ચલ સ્વરૂપ છે માટે તે ધારણ કરવાથી પાંચમા મહામતનો વિધાત કરે છે.

શ્વેતા૦—જ્યાંસુધી વસ્ત્ર પરિશ્ચલસ્વરૂપ છે એ સિદ્ધ ન થાય ત્યાંસુધી તમારું કથન એ કથન માત્ર છે.

દિગ૦—વસ્ત્ર મૂર્છાને ઉત્પન્ન કરે છે માટે પરિશ્ચલસ્વરૂપ છે.

શ્વેતા૦—જો વસ્ત્ર મૂર્છાનું કારણ છે તો શરીર એ મૂર્છાનું કારણ છે કે નહિ ? શરીરને પણ મૂર્છાનું કારણ માનવું જોઈએ, તે અભ્યન્તર સાધન છે. મેળવવું વિશેષ મુશ્કેલ છે. હુપ્રાપ્ય પદાર્થો મળે તેમાં રાગીઓને વધારે મૂર્છા રહે છે.

દિગ૦—શરીર પણ ભલે મૂર્છાનું કારણ હો ! પણ સંયમ લેનારે ત્યાગી શકાય તે સર્વ મૂર્છાના કારણો ત્યજવા જોઈએ. વસ્ત્ર ત્યજ શકાય છે ને શરીર ત્યજ શકાતું નથી. વળી શરીર સિવાય સિદ્ધિની સાધના થઈ શકતી નથી, માટે શરીર એ સિદ્ધિનું સાધન છે.

શ્વેતા૦—શરીરનો ત્યાગ કરી શકાતો નથી, તે તમે સ્વને માટે કહો છો કે વ્યક્તિ-વિશેષને માટે ? શરીરનો ત્યાગ કોઈપણ

કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની

જીવન ઝરમર.

લેખક:—મુનિશ્રી ત્યાયવિજયજી મહારાજ.

(મતાંક ૫૪ ૧૮૭ થી શરૂ)

જે તે સમયે, જે તે પ્રકારે, જે તે નામથી, દોષરૂપ મેલ રહિત તું; તે એક જ ભગવાન હોય તો, તને મારા નમસ્કાર થાઓ.

જેણે ત્રણ કાળમાં અલોક સહિત ત્રણ લોક આંશુલિ સહિત કરતલની ત્રણ રેખાની પેઠે સાક્ષાત્ જોયું છે, (સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી) અને રાગ, દ્રેષ, ભય, રોગ, કાળ, જરા, અપલતા અને લોભાદિ જેમના પદતું લાંઘન કરવા સમર્થ નથી થયા તે મહાદેવને (અર્થાત્ અદાર દોષ રહિત, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી વીતરાગ મહાદેવને) હું વંદું છું.

જેણે આગમથી ઓળખાતા વિશ્વનો ઉત્પત્તિરૂપી સમુદ્રની રચનાનો પાર જોયો છે, જેનું વચન પૂર્વાપર બાધા વિનાનું, અનુપમ અને દોષરહિત છે, સાધુપુરુષોથી વંદનીય, સમસ્ત શુભના ભંડાર, દોષરૂપી શત્રુઓ જેમના નાશ પામ્યા છે, એવા તે, ચાહે છુદ્ધ હોય, શ્રી વર્દમાન પ્રભુ હોય, બ્રહ્મા હોય, વિષ્ણુ કે મહાદેવ હોય; પણ તેને હું નમસ્કાર કરું છું. (અર્થાત્ રાગ-દ્રેષ રહિત વીતરાગ પ્રભુને મારા નમસ્કાર છે; પછી ભલેને નામ ગમે તે હોય.)

કરી શકતું નથી, વ્યક્તિ માત્રને માટે તેનો ત્યાગ અશક્ય છે એમ કહેવું એ મિથ્યા છે. ઘણાં લોકો આત્મઘાત કરી અગ્નિમાં પ્રવેશી સહેલાઈથી હસતાં હસતાં શરીરને પણ ત્યજી શકે છે. વ્યક્તિવિશેષને આદ્યથીને શરીરનો ત્યાગ અશક્ય કે દુઃશક્ય કહેતા હો ! તો વસ્ત્ર પણ વ્યક્તિ વિશેષને માટે ત્યજવું અશક્ય વા દુઃશક્ય છે; માટે શરીરની જેમ જે ત્યજવું અત્યંત મુશ્કેલ હોય તેના ત્યાગનો આશ્રય સેવવો એ વ્યવહાર વિરુદ્ધ છે.

ખીજું શરીર સિવાય સિદ્ધિની સાધના નથી થઈ શકતી માટે તેને સિદ્ધિનું સાધન માનો છો, તો બિચારા વસ્ત્રનો શો અપરાધ ? તેવા પ્રકારની વિશિષ્ટ શક્તિઓ જેઓમાં નથી તે આત્માઓને શિયાળાની ઠંડીથી,

ચોમોસાના લેજથી તથા તેવા પ્રકારના અન્ય સંયમાદિના વિઘાતક કારણોથી રક્ષી વસ્ત્ર જ સંયમ-સ્વાધ્યાય-ધ્યાન આદિમાં સહાયક બને છે; માટે વસ્ત્ર સિવાય પણ સિદ્ધિસાધના દુઃશક્ય છે તેથી તેને પણ સિદ્ધિનું સાધન માનવું જોઈએ.

આ સર્વ હકીકત મૂર્ખોના કારણની વાતનો વિરોધ કર્યા સિવાય કહેવામાં આવી છે. બાકી ખરી રીતે તો સંયમીઓને કોઈપણ સ્થળ વસ્તુ વિષયમાં મૂર્ખાં હોતી જ નથી.

કહ્યું છે કે—

સંસ્કૃત્યુવહિણ્યુદ્ધા, સંસ્કલ્પણપરિગ્રાહે ।
અવિ અપ્પણો વિદેહસ્મિ, નાયરન્તિ મમાહરં (યં)
(ચાહુ)

આવી શુભલરપૂર સ્તુતિ કરીને બ્રાહ્મણ પડિતો આ સાંભળી મૌન જ રહ્યા. મહારાજ કુમારપાલ બહુ જ પ્રસન્ન થયો અને બોલ્યો, ગુરુદેવ !

અહીં સોમેશ્વર દેવ હાજર છે, આપ જેવા મહર્ષી મહાત્મા વિદ્યમાન છે, મારા જેવો તત્ત્વનો અર્થી-સુસુક્ષ્મ અહીં વિદ્યમાન છે; આ ત્રિવેણીનો સંગમ થયો છે; તો મને શુદ્ધ દેવ, ગુરુ અને ધર્મતત્ત્વ સમજવો અને સાચું શું છે ? તે કહો. હું સ્થિરચિત્તે આ તત્ત્વત્રયીની આરાધના કરી મારા આત્માને સંસારસમુદ્રથી તારું. વળી આપ જેવા ગુરુદેવ મળ્યા છતાંયે યદિ તત્ત્વનો સંદેહ રહે તો સૂર્યોદય થયા છતાંયે વસ્તુ ન દેખાઈ, અને ચિતામણિ મળ્યા છતાંયે દરિદ્રી રહ્યા જેવું થશે.

શ્રી આચાર્ય મહારાજે રાજાની સાચી જિજ્ઞાસાવૃત્તિ પારખીને કહ્યું, રાજા ! તમે બરાસનો ધૂપ કર્યો જાઓ, હું મંત્ર લાજુ છું. બન્ને જણ ગભારામાં રહ્યા છે, મધ્યરાત્રિએ મહાદેવજીના લિંગ(પિડી)માંથી તેજ નીકળ્યું, તેમાંથી ગંગા, જટા, ચંદ્રકળા અને ત્રિનેત્ર ઈલાહિ ઉપલક્ષણ સુક્ર શંકર નીકળ્યા, તે દેખી, સૂરિજી મહારાજે રાજાને કહ્યું, તમે એમને ધર્મતત્ત્વ પૂછી બુઝો. રાજાએ વિનયથી નમસ્કાર કરી યથાર્થ ધર્મ તત્ત્વ શું છે-કયું છે ? તે પૂછ્યું. સાક્ષાત્ મહાદેવજી બોલ્યા, અને અંતમાં કહ્યું—“હું રાજા ! હું કુમારપાલ ! જો તું મોક્ષ અને મોક્ષ આપનાર ધર્મની ઇચ્છા રાખતો હો, તો હાલમાં પૃથ્વીમાં સર્વ દેવના અવતારરૂપ નિષ્કપટપણે પરબ્રહ્મને જાણનાર, બાળપણથી સંયમધારી, સ્વપરમતના સર્વ શાસ્ત્રના પારગામી અને પ્રજ્ઞાના જેવા આ હેમાચાર્ય

જયવંત વર્તે છે. તેમના સુખથી તને ઇષ્ટ તત્ત્વની-શુદ્ધ ધર્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ થશે.” આમ બોલી શંકરજી અદશ્ય થયા. રાજા કુમારપાલ ગુરુદેવને પગે પડી કહે છે કે, આજથી આપ જ મારા દેવ, ગુરુ, માતા-પિતા છો. બીજું કંઈ નથી. પૂર્વે જીવિત-દાનથી આ લોક આપ્યો હતો, હવે ધર્મોપદેશથી પરલોક આપો. બસ !

રાજા કુમારપાલે માંસાહારનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો, અલસ્યનો ત્યાગ કર્યો અને સત્ય ધર્મ ઉપર તેની વધુ ને વધુ પૂર્ણ શ્રદ્ધા દઢ થઈ. પછી તો સૂરિજી મહારાજને ઉત્સવપૂર્વક પાટણ પધરાવ્યા છે, નિરંતર ધર્મદેશના સાંભળે છે અને શુદ્ધ જૈન ધર્મની આરાધના કરે છે.

x x x

એક વાર વિક્રાનોની સલા મળી છે. દેશ-દેશના પડિતો આવ્યા છે. ધર્મતત્ત્વની ચર્ચા ચાલી છે. બધાએ પડિતોએ પોતાના ધર્મ તત્ત્વની સત્યતા સાબિત કરવા પ્રયત્ન કર્યો. સુક્તિ, તર્ક, દલીલોના ધોધમાર વાણીપ્રવાહ વહાવ્યો. રાજા સિદ્ધરાજ આ વિતંડાથી-વાણી-વિલાસથી કંટાળ્યો. એને એમ થયું કે આ વાણીવિલાસમાં તે ધર્મ કયાંથી ઉપલબ્ધ થાય ? છેવટે એણે જૈનાચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજને વિનમ્રભાવે પૂછ્યું-મહારાજ ધર્મતત્ત્વ કયાં છે ?

સૂરિજી મહારાજે “ચારી સંજવની ન્યાય”^૧ દર્શાવતી સર સમજાવી રાજાને કહ્યું જે ધર્મ આચરવાથી આત્માની શુદ્ધિ થાય, જે ધર્મ આરાધવાથી વર્ણરૂપનો પરાજય થાય, જે ધર્મની ઉપાસનાથી દયા, પ્રેમ-સ્નેહ

૧. દર્શાવતી પ્રસિદ્ધ હોવાથી મેં અહીં નથી આપ્યું. બાકી આ દર્શાવતી શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની પ્રતિભા કેવી ચમકે છે એ જ જોવાતું છે.

વધે, ન્યાય નીતિ સદાચાર વધે, અને જે ધર્મ આરાધવાથી આપણા રાગ, દ્રેવ, મોહ, મમત્વ ઓછાં થાય, કર્મ ક્ષય થાય એ સત્ય ધર્મ છે. એવા ધર્મતત્ત્વની પ્રાણી માત્રે સદાયે ઉપાસના કરેલી જ નોંધ્યો. સાચો આત્મધર્મ એતું નામ છે, પ્રાણી માત્ર પ્રતિ દયા, ક્ષમા, મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ જીવનમાં પ્રગટે. રાજન! આવો ઉત્તમ આત્મ-ધર્મ કોણ ન પાળે ?

સિદ્ધરાજ ત્યારપછી શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીનો પરમ અનુરાગી બન્યો છે અને જૈન ધર્મ ઉપર પણ તેને બહુમાન વધ્યું.

x

x

x

એક વાર મહારાજ કુમારપાલ પરિતોની સલાહરીને બેઠા છે ત્યાં એક વિદ્વાને કહ્યું— મહારાજ, આ જૈનાચાર્ય આપણા વિશ્વમાન્ય સૂર્યદેવને નથી માનતા.

રાજા પૂ. આચાર્ય મહારાજની સામે બુલ્યો છે. સૂરિજીમહારાજ હસીને જવાબ આપે છે—રાજન! જૈનો સહસ્ત્રરશ્મિ, સવિતા નારાયણને સમકિતી દેવ માને છે. બીલું જૈનો જેટલા સૂર્યના સાચા ઉપાસક સંસારમાં કોઈ નથી એમ કહું તો ચાલે. બુલ્યો, જેને આ પરિતો સૂર્યદેવ માને છે તેનાં અસ્ત પછી અમે જૈન સાધુઓ કહી પણ મોઢામાં અક્ષ કે પાણી નથી નાખતા. રાત્રે અમારા આચાર મુજબ પાણીનું ટીપુચે નહિં નાંખવાનું, જૈન ધર્મનો પણ એ જ ઉપદેશ છે કે દરેક જૈને રાત્રિભોજનનો સર્વથા ત્યાગ કરવો નોંધ્યો.

પ્રાતઃકાલમાં પણ સૂર્યોદય પછી બે ઘડી

સુધી અમે મોઢામાં પાણીનું ટીપુચે નથી નાંખતા.

આ સૂર્યદેવના ઉપાસકોને પૂછો કે સૂર્ય ગ્રહણ થાય છે ત્યારે તો તમે ભોજન-પાણી નથી કરતા તો આ જ સૂર્યદેવ અસ્ત થાય છે ત્યારે રાત્રે ભોજન કેમ કરો છો ? અને પુરાણમાં લખ્યું પણ છે કે—

“અસ્તંગતે દિવાનાથે આપો રુધિરમુચ્યતે ।

અન્નં માંસસમં પ્રોક્તં માર્કંડેન મહર્ષિણા ॥ ”

તેમજ સ્કંદપુરાણમાં સૂર્યની સ્તુતિ કરતાં લખ્યું છે કે “ તારા અસ્ત થયા પછી પાણી લેવું તે રુધિર બરાબર છે. તારા કિરણોથી સ્પર્શ થયેલું પાણી જ પવિત્રતા પામે છે.” વગેરે. તો મહાનુભાવો સાચા સૂર્યોપાસક બની રાત્રિભોજનનો સર્વથા ત્યાગ કરો. પાણી પીવાનો પણ સૂર્યાસ્ત પછી ત્યાગ કરો તો તો તમને સૂર્યના સાચા ઉપાસક કહી શકીએ, બાકી તો ઠીક જ છે.

આલેખ કરનારને મૌન જ રહેવું પડ્યું.

ત્યાં વળી એક પરિતરાજ બોલી બિહ્યા— મહારાજ, આ જૈનાચાર્ય આપણા વિશ્વ-ભગવાનને પણ નથી માનતા. વૈષ્ણવો વિષ્ણુ વિના બીજાથી સુકિતની પ્રાપ્તિ નથી માનતા. રાજા આમાં કંઈ સમજ્યો નહિં, એણે સૂરિપુંગવ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની સામે બોલ્યું.

સૂરિજી—રાજન! એતું કહેવું સાચું છે. પરંતુ એને ખબર નથી કે સાચા વૈષ્ણવ કોણ છે ? જૈન સાધુઓ જ સાચા વૈષ્ણવ છે.

(ચાલુ)

કાલીનોનો કંઈક વિચાર કરીએ. ઉં વિનય-
વિજયજી, આનંદધનજી, સત્યવિજય
ગણી, જ્ઞાનવિજય ઉપાધ્યાય આદિ વિશિષ્ઠ
વિદ્વદ્ મંજલી તેમની સમકાલીન હતી. તેમાં
ય ખાસ કરીને શ્રી વિનયવિજયજી તો
એમના સહાધ્યાયી પરમાર્થ સુદૃઢ હતા; આ
વિનયવિજય અને યશોવિજયની ભેટી સુ-
પ્રસિદ્ધ છે. બન્ને ગાઢ પરમાર્થ મિત્ર અને
ઉત્તમ કેટિના શાંત સુમુદ્ર હતા. આ લે-
ખકનો પૂ. પિતાશ્રીએ (સદ્. શ્રી મનઃસુખ-
ભાઈ કીરતચંદ્ર મહેતા) પોતાની શાંત
સુધારસની વિદ્વત્તાપૂર્ણ સુખસુદ્રામાં આ
અંગે કહ્યું છે કે—“શ્રી યશોવિજય અને
વિનયવિજય તો પ્રાયઃ એક જીજ્ઞની સમીપે
રહેતા. કાશી ન્યાયના અભ્યાસ અર્થે બંનેનું
સાથે જવું થયું હતું x x આમ બે કે શ્રી
યશોવિજય અને શ્રી વિનયવિજય બંને પ્રાયઃ
સહચારી સહાધ્યાયી હતા, સમસ્તલાવી
હતા, છતાં જ્યારે શ્રી યશોવિજયે લોકાનુગ્રહ
ભણી વીર્ય પ્રવર્ત્યા હતા, ત્યારે શ્રી વિનય-
વિજયે મૂળથી જ શાંત વૃત્તિ સાધવામાં એ
ફારવ્યું હતું.” જૈનોમાં ઘેર ઘેર રસપૂર્વક
વંચાતો, સુપ્રસિદ્ધ શ્રીયાળ રાસ તો આ
બંને મહાત્માઓની સંયુક્ત કૃતિ છે; શ્રી
વિનયવિજયજીએ એનો પૂર્વ ભાગ રચ્યો,
ત્યાં તેમનો દેહોત્સર્ગ થયો; એટલે શ્રી યશો-
વિજયજીએ તેનો ઉત્તર ભાગ રચી ઉત્તમ
મિત્ર કાર્ય કર્યું. છેવટે ત્યાં શ્રી યશોવિજયજી
લખે છે—

“માહુરે તો ગુરુચરણ પસાચે,
અનુભવ દિલમાંહિ પેઠા;
ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ પ્રગટી ધટમાંહિ,
આતમરૂત હુધ બેઠા રે...
સુજ સાહિબ જગનો તુઠો.”

શ્રી આનંદધનજીનો સમાગમ

શ્રીમાન આનંદધનજીનો દર્શન-સમા-
ગમ એમના જીવનની એક ક્રાંતિકારી વિશિષ્ટ
ઘટના છે, તે વખતનો રૂઢિચુસ્ત ને ક્રિયાશીલ
સમાજ એવી પરમ અવધૂત દશાવાળા,
આત્માનંદમાં મગ્ન રહેનારા, આત્મારાત્રી
સત્યરૂપને ઓળખી ન શક્યો, ને આ
‘લાભાનંદજી’ નો યથેચ્છ લાભ ન ઉઠાવી
શક્યો ઘર આંગણે જોગેલા કલ્પવૃક્ષને ન
આરાધી વાંચિત. ફલથી વંચિત રહ્યો. એ
સમાજનું મહાદુર્ભાગ્ય અથવા કરાલ કલિ-
કાલનો દુઃખમકાળનો મહાપ્રભાવ ! પણ તેવું
તેવાને ખેચે, Like attracts like, લોક-
સુખક લોકને ખેંચે એ ન્યાયે શ્રી યશો-
વિજયજી શ્રી આનંદધનજીને તેમના યથાર્થ
સ્વરૂપમાં ઓળખી શક્યા. વર્તમાનમાં પરમ
યોગી શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી ઓળખી શક્યા છે
તેમ. શ્રી. આનંદધનજી અંગે શ્રીમદ્ રાજ-
ચંદ્રજીએ આ પરમ મનનીય વચનો
ઉચ્ચાર્યા છે—

શ્રી. આનંદધનજીને રાજચંદ્રજીની
ભાવાંજલિ

“શ્રી આનંદધનજીએ સ્વપરહિતબુદ્ધિથી
લોકોપકાર પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી. આ સુખ્ય પ્રવૃ-
ત્તિમાં આત્મહિત ગૌણ કર્યું, પણ પીતરાણ
ધર્મવિમુખતા, વિપમતા એટલી બધી બ્યાપી
ગઈ હતી કે લોકો ધર્મને કે આનંદધનજીને
પિછાણી ન શક્યાં, ઓળખી ન શક્યાં.
પરિણામે શ્રી આનંદધનજીને લાંબુ કે પ્રબળ
બ્યાપી ગયેલી વિપમતા યોગે લોકોપકાર,
પરમાર્થપ્રકાશ કારગત થતો નથી, અને
આત્મહિત ગૌણ થઈ તેમાં બાધા આવે છે,
માટે આત્મહિતને સુખ્ય કરી તેમાં પ્રવર્તવું

શ્રદ્ધાન અને સમ્યક્ત્વનો ઉત્થાપિત ભેદ.

લેખક—સવિઙ્ગ પુણ્યવિજયજી મહારાજ.

શ્રદ્ધાન એ ઉત્તમ અધ્યવસાયરૂપ છે. તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન એ સમ્યક્ત્વનું કાર્ય છે. જ્યાં જ્યાં શ્રદ્ધા હોય ત્યાં ત્યાં સમ્યક્ત્વ જરૂર હોય. દૃષ્ટાંત એ કે-જેણે મનઃપર્યાપ્તિ પૂરી કરી છે એવા કરણપર્યાપ્તિ અને દ્રશ્ય પ્રાણોને ધારણ કરનાર શ્રદ્ધાવાળા શ્રી તીર્થંકર આદિ મહાપુરુષોને સમ્યક્ત્વ જરૂર હોય છે, આ બાબતમાં ન્યાય પણ એમ જ સ્પષ્ટ બહોર કરે છે કે-રસોડાના દૃષ્ટાંતે જ્યાં ધૂમાડો હોય ત્યાં અગ્નિ જરૂર હોય જ; પરંતુ જેમ તપાવેલા લોઠાના ગોળા આદિમાં ધૂમાડા વિના પણ અગ્નિ દેખાય છે અને રસોડા આદિમાં ધૂમ-સહિત અગ્નિ દેખાય છે, તેમ જ્યાં સમ્યક્ત્વ હોય ત્યાં તે જીવને શ્રદ્ધા હોય અથવા ન પણ હોય, જેઆ પાછલા સવતું સમ્યક્ત્વ લઈને માતાના ગર્ભમાં જીપજે, એવા શ્રી તીર્થંકર વિગેરે મહાપુરુષોને મનઃપર્યાપ્તિ પૂરી થયા પહેલાં એકલું સમ્યક્ત્વ હોય છે અને તે પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પછી બન્ને સમ્યક્ત્વ અને (શ્રદ્ધા) હોય છે.

આથી સાબિત થયું કે-ખરી રીતે સમ્યક્ત્વ અને શ્રદ્ધા એ બન્ને અલગ છે, છતાં ઔપચારિક ભાવથી સમ્યક્ત્વરૂપ (શ્રદ્ધાના) કારણમાં શ્રદ્ધારૂપ (કાર્ય)ને ઉપચાર કરીએ તો બન્ને એક પણ કહી શકાય એમ 'ધર્મસંગ્રહ' માં પૂ. ઉ. મ. ના વચનોથી બહુી શકાય છે. તાત્પર્ય એ કે-શ્રદ્ધાન એ ઉત્તમ માનસિક અધ્યવસાયરૂપ છે, તેથી એકાંતે શ્રદ્ધા અને સમ્યક્ત્વ એક જ માનવામાં ઉપર જણાવેલા અપર્યાપ્તિ જીવોમાં અને સિદ્ધ પરમાત્મા વિગેરેમાં પણ સમ્યક્ત્વનું લક્ષણ ઘટી શકે નહિ, કારણ કે તેઓને મન નથી માટે શ્રદ્ધારૂપ સમ્યક્ત્વ પણ હોઈ શકે નહિ. અને ભગવાન શ્રી તીર્થંકર દેવેએ તેમને સમ્યક્ત્વ હોય એમ કહ્યું છે, જેથી આ ગૂંચવણ દૂર કરવા માટે શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ "આત્મપરિણામરૂપ સમ્યક્ત્વ" એમ ફરમાવ્યું. આ લક્ષણ સર્વત્ર વ્યાપક છે એમ સમજવું.

યોગ્ય છે. આવી વિચારણાને પરિણામે તે લોકસંગ તજી દઈ વનમાં ચાલી નીકળ્યા. વનમાં વિચરતાં છતાં અગ્રગટપણે રહી ચોવીશી-પદ આદિવડે લોકોપકાર તો કરી ગયા. નિષ્કારણ લોકોપકાર એ મહાપુરુષોનો

ધર્મ છે. પ્રગટપણે લોકો આનંદધનજીને ઓળખી ન શક્યાં. પણ આનંદધનજી અગ્રગટ રહી તેમનું હિત કરતા ગયા. (આણ)

*(ભુજો) શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક ૮૭.

આત્માનુભવ.

(સંપ્રદાય :- મુનિરાજશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ - અમદાવાદ.)

બાહ્ય પદાર્થોમાં પ્રગટતી રૂચિવૃત્તિને આત્મજ્ઞાન બળે અન્તરમાં કોઈ શુભમાં રમા-
વવી, અને અન્તરમાં પરમ પ્રેમ પ્રગટે તથા
અન્તરમાં રૂચિરસની ધારા વહે અને તેથી
અન્તર્મુખ મન રહે એવું આત્મસ્વરૂપ જ્ઞાત
રહે એમ પૂર્ણ વીર્ય પ્રવર્ત્તાવવાની આવશ્યકતા
છે. આત્માને પોતાના ધર્મમાં અત્યંત રાગ
જેમ જેમ પ્રગટ થતો અવળોધાય છે, તે તે
અંશે બાહ્યમાંથી અત્યંત રાગ ન્યૂન થતો
અવળોધાય છે. મહાસમર્થ આત્મજ્ઞાની
સદ્ગુરુની કૃપાએ બાહ્ય દ્રશ્યમાંથી રાગ ટળે
છે અને અન્તરમાં પ્રેમ લાગે છે. આત્માના
શુદ્ધ સ્વરૂપમાં મન એટલું બધું રૂચિરસથી
લીન થવું જોઈએ કે, જેથી તેના પર સંસા-
રની વિપત્તિયોની અસર ન થાય. આત્માના
સ્વરૂપમાં વિશુદ્ધ પ્રેમરસથી એટલું બધું લીન
થઈ જવું જોઈએ કે, સાત પ્રકારના લયથી
તેને વા શરીરને અંશમાત્ર અંશદય ન
પ્રગટે. આત્માના સ્વરૂપમાં એટલું બધું
લીન થઈ જવું જોઈએ કે, મનને બાહ્ય કોઈ
પણ વિષયમાં સ્વપ્નમાં પણ રૂચિ ન પ્રગટે.
આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં વિશુદ્ધ રૂચિરસના
તન્મય લાવથી મન લીન થઈ જવું જોઈએ
કે, ક્રીતિ અને અપક્રીતિના કોઈ પણ શબ્દની
વા વિચારની ગમે તે જાતની આત્મા પર અસર
ન થાય. આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં વિશુદ્ધ
પ્રીતિથી મનને એટલું બધું લીન કરવું
જોઈએ કે, જેથી અઘાતી કર્મનો પ્રારબ્ધ
ઉદય લોગવતાં છતાં શુભાશુભ વિકલ્પ સંક-
લ્પમાં મનની પ્રવૃત્તિ ન થાય. આત્માના
શુદ્ધ ધર્મમાં વિશુદ્ધોપયોગથી એટલું
બધું મન લીન થઈ જવું જોઈએ કે,
વિશ્વમાં જાગતા છતાં જ્ઞાનભાવે નિચિ-

કલિપકે નિદ્રાની સ્થિતિનો અનુભવ
થાય. આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં પરમ પ્રેમથી
મન એટલું બધું લીન થઈ જવું જોઈએ કે,
જેથી આત્મશાસ્ત્રોનું અવલંબન લેવાની જરૂર
અથવા અન્ય જ્ઞાનીઓનાં અવલંબનની જરૂર
ન રહે. આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં મન એટલું
બધું લીન થઈ જવું જોઈએ કે, જેથી બાહ્ય
વિષયોમાં કદાપિ સુખની લાવના ન પ્રગટે.
આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં મનને પૂર્ણ રસ પડે
અને તેથી તેને વિષયોન્મુખ થવાનાં નિમિત્તો
મેળે તોપણ તે આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં જ
લાગી રહે એવી મનની શુદ્ધતા કરવાને હે
ચેતન ! તું પ્રયત્ન કર. આત્મ પીયોત્સાહથી
પ્રવૃત્તિ કર. તારી પ્રવૃત્તિ આધ્યાત્મિક હોવી
જોઈએ. તારા મનમાં પ્રગટતા અધ્યવ-
સાયોથી આત્માની દશામાં તું કેટલો ઉચ્ચ
થયો છે, તે અવળોધાશે. તારી વર્તમાન
સ્થિતિ એ લવિષ્ય જન્મનું આઘ પૌરુષ
છે; માટે એટલું બને તેટલું આત્મહિત કર.

x x x

ભૂતકાલમાં નરક, સ્વર્ગ, તિર્થંચ અને
મનુષ્યગતિના અનેક પર્યાયોને ધારણ કર-
નાર તું પોતે જ હોતો. જે જે દેવોના અવ-
તાઓ તેં કર્યાં તેની શક્તિઓનાં બીજકો
તારામાં જ હતાં. નરકમાં નારકીના અવતારો
હીંધા તેના હેતુઓ પણ તારા મનમાં હતા.
હવે તું વિચાર કર કે, તારામાં કંઈ જાતના
પર્યાયોની ખામી છે. આવી રીતે અવતારા-
દિક અશુદ્ધ પર્યાયોને ધારણ કરીને તે
બલમાં નાટ્યકર્મ અનન્ત વાર કર્યાં, તેના
સંસ્કારોના બીજકો જે કંઈ સૂક્ષ્મ પ્રવૃત્તિઓ
રૂપે તારા અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં વર્તતા હોય
તેઓનો સંપૂર્ણ નાશ થાય એવો આત્મવીર્ય

ભાવ સ્પુરાવ. તું શુદ્ધોપયોગે અપ્રમત્ત બનીને શુભાશુભ પરિણામરૂપે પરિણુમતા આત્મ-વીર્યને પોતાના શુદ્ધ ધર્મમાં વાળીને શુદ્ધ રૂપમાં પરિણુમાવ. સંસારરૂપ ચન્દ્રની કુચી વા બેચલર સમાન મન છે. શુભાશુભમાં પરિણુમતું એવું મન પોતાના આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં ચિંતવનરૂપ કાર્યમાં વાળવાથી મનની સ્થિરતા થતાં સંસારચક્ર બંધ પડી જાય છે. હે આત્મન ! પોતાના શુદ્ધ ધર્મમાં મનને રમાવીને તું પોતાની શુદ્ધતાના પ્રદેશમાં આગળ વધ. આ ભવમાં આત્મિક ધર્મોત્ત-તિને જોડેલા પ્રયાસ કર્યો તેટલો આવતા ભવમાં કરવો નહિ પડે અને આગળથી અભ્યાસ શરુ કરવો પડશે. બાહ્યતા જોટલાં વિલાવ ધર્મ છે તેનામાંથી અસત્વ ત્યજીને હે ચેતન ! તારા શુદ્ધ ધર્મમાં તન્મયભાવે સ્થિર થઈ જા. અન્ય દેવો-દાનવોના સાહા-અની આશા ન રાખ. તેઓ પણ મોહતા ચક્રમાં સપડાયેલા છે. તું આત્મબળ ઉપર જ જૂઝ. તારો શુદ્ધોપયોગ એ સર્વ દેવ-દેવીઓના કરતાં તારા સ્વરૂપની શુદ્ધિ માટે અનન્તગુણ બળવાન છે. કથાનુયોગનાં અનેક પુસ્તકો વાંચીને અન્યોને કથાથી રીઝવવા કરતાં સ્વકીય શુદ્ધ ધર્મને પૂર્ણ આવીર્ણાવ કર કે જેથી સર્વ જગતને ધર્મચિંતારું જીવન આદર્શરૂપ બને અને તેને કથારૂપે લોકો કથી શકે, ગણિતાનુયોગમાં દક્ષત્વ મેળવીને પરભાવમાં ગણિતાનુયોગને ન પરિણુમાવતાં પોતાના શુદ્ધ ધર્મપર્યાયોની ગણનામાં તેનો ઉપયોગ કર કે જેથી તું પણ અન્ય લોકોમાં ધર્મ સ્મરણાર્થે વ્યક્તિના અવલંબન તરીકે ગણાય. અરણ્યકરણાનુયોગની વિક્રાન્તો પોતાનામાં શુદ્ધ ચારિત્ર્ય પરિપૂર્ણ પ્રગટાવવા માટે ઉપ-યોગ કર. દ્રવ્યાનુયોગના જ્ઞાનનો સ્વાત્મ

દ્રવ્યના શુદ્ધ પર્યાયોની વ્યક્તતામાં ઉપયોગ કર. ચાર પ્રકારના અનુયોગના જ્ઞાનને પોતાના હિતાર્થે વાપર.

ચાર અનુયોગનો ઉદ્દેશ.

ચાર પ્રકારના અનુયોગ જ્ઞાનનો ઉદ્દેશક પ્રત્યેક આત્માની ઉત્તતિ થાય એવા પ્રકારનો છે. ચાર પ્રકારના અનુયોગનું જ્ઞાન યથાયોગ્ય રીતે સંપ્રાપ્ત કરીને તેનો ઉપયોગ અરબ્ધ પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કરવા માટે કરવો જોઈએ. ચાર પ્રકારના અનુયોગના જ્ઞાનનું ફળ એ છે કે, સર્વ રાગાદિક વૃત્તિઓ તથા પ્રવૃત્તિઓથી વિરામ પામીને આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં લીન થવું, અને રાગાદિકનો નાશ કરવા આત્મિક પરિણામ અને બાહ્ય નિમિત્ત સાધનોવડે પ્રવૃત્ત થવું. આવો નિવૃત્તિમાર્ગ એ સુક્ષ્મનો રાજમાર્ગ છે, અને એવા સહજ યોગમાર્ગે વા રાજમાર્ગે વિચર્યા વિના આત્મોત્તતિના અનુભવો સંપ્રાપ્ત કરી શકાય નહિ. ચાર પ્રકારના અનુયોગનું જ્ઞાન પોતાના આત્મામાં વિરતિભાવે પરિણુમે એવી રાજ-માર્ગની પ્રવૃત્તિ આદરવા યોગ્ય છે. હે ચેતન ! તું સાધુવેષ, આચાર અને આત્મશુભોથી એવી સહજયોગની દશામાં પરિણામ પામ, અને પરભાવથી પરિપૂર્ણ વિરામ પામ કે જેથી પરમાત્મદશા પ્રાપ્ત થવાની આ ભવમાં અનુભવ જ્ઞાનમાં પરિપૂર્ણ નિશ્ચયતા થાય. તને થનારા જ્ઞાન અને ચારિત્રના અનુભવો આગળના અનુભવને પ્રગટાવે છે. આ પ્રમાણે પરંપરાનુભવ શ્રેણિયોના સંસ્કારોમાં એકકું થતું જ્ઞાન, ચારિત્રબળ છેવટે શુદ્ધ નૈશ્વયિક સુક્ષ્મતા અનુભવને પ્રગટાવે છે; માટે હે ચેતન ! તારામાં રહેલા પરિપૂર્ણ શુદ્ધ જ્ઞાન નૈશ્વયિક અનુભવને પ્રગટ કર. તું જેમ જેમ રાગાદિક વિકલ્પ-સંકલ્પ વૃત્તિ-ઓથી વિરામ પામીને પરમ પ્રેમથી અન્તરમાં રમણતા કરીશ. બાહ્ય તથા આન્તરિક સાધન-

સામગ્રીની તને અમુકાંશે પ્રાપ્તિ થઈ છે, અને હવે શુદ્ધોપયોગથી આગળની સામગ્રી પણ તારે પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ, શરીરપ્રવૃત્તિ કરતાં આ જાળતમાં તારે મનને અન્તર્મુખ કરીને શુદ્ધોપયોગથી આત્મસ્વભાવમાં સ્થિર રહેવાની ઘણી જરૂર છે. પોતાના શુદ્ધ ધર્મમાં પરમાનન્દ રસ પડે એવી રીતે સ્થિર થઈ જા. નિર્વિકલ્પ દશામાં બહુ કાળ વ્યતીત થવાથી આત્મામાં આપોઆપ મોક્ષ અનુભવાયો અને અનુભવાશે.

x

x

x

પોતાનો આત્મા સાકાર કેવી રીતે છે ? નિરાકાર કેવી રીતે છે ? નિત્ય કેવી રીતે છે ? અનિત્ય કેવી રીતે છે ? આત્મા એકલો જ સત્ છે ? કર્માદિ વિભાવ કંઈ નથી. ઇત્યાદિક કંઈ અપેક્ષાએ છે ? તે સર્વે અનેકાન્ત જ્ઞાનનો આત્મમાં અનુભવ કરતાં અવજોધાય છે. અને તેથી વિશ્વમાં પ્રવર્તતા અનેક ધર્મો કયા કયા આશયોએ-વિચારનયોએ ઉત્પન્ન થયેલા છે. સમ્યક્ અવજોધાયથી આત્મામાં સ્વસ્વરૂપનો નિર્ણય થાય છે તેથી યથા વિષ્ટે તથા વ્રજાણ્ડે એવો અનુભવ થવાથી કદાચહતા, મૂલ-બન્ધનો છૂટી જવાથી આત્મા, આચહરૂપ ભારથી લઘુ થાય છે. હેય, જેય અને ઉપાદેયપણે સર્વ નયોની સાપેક્ષતાએ સર્વ ધર્મોના સર્વ પ્રકારના ઉદ્દેશ, વિચારોનું દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી જ્ઞાન થતાં ભૂતકાલ, વર્તમાનકાલ અને ભવિષ્યકાલમાં થનાર અનેક ધર્મોના મૂળ આશયોનું પ્રદેશન થાય છે; આવા અનેકાન્ત જ્ઞાનના અનુભવ પ્રદેશમાં સર્વ નયોની અપેક્ષાએ અનેક મત-ધર્મોને અવલોકવાની દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા બાદ પોતાના આત્માના ભૂત પર્યાયોમાં એવા એકાન્તિક અનેક મત-ધર્મોનાં ચિત્રો અવલોકવાથી પોતાના આત્માના પ્રદેશે પ્રદેશે-તેવા એકાન્ત જ્ઞાન સંસ્કારનાં સત્તાબીજો ન રહે

તેવો આત્મ વીર્યભાવ પ્રગટાવવાની આવશ્યકતા અવલોકાય છે. અને તે પ્રમાણે અનેકાન્ત અનુભવજ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરવામાં સ્વાદાદ વિચાર-શ્રેણીએ આગળ વધી શકાય છે. આવી દશાનો અનુભવ આવે છે. અને તેથી કષાયની ક્ષીણતા અમુક રીતિએ અમુક ભાવે થાય છે તેવો અનુભવ આવે છે. આવા અનેકાન્ત જ્ઞાન-સંસ્કારનું દાઢ્ય થતું જાય છે. અને ભવિષ્યમાં તેવું ઉચ્ચ શુદ્ધજ્ઞાન વિશેષ વિશેષભાવે ખીલતું જાય એવા ઉપાયોને વર્તમાનમાં લેવાની જરૂર છે. શ્રી વીર પ્રભુની પદ્મપરંપરાએ પ્રાપ્ત થયેલ આગમોવડે સ્વાદાદજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતા આવી હાર્દિક સ્કુરણાઓ જાગૃત થાય છે, અને આત્માનું સમ્યગ્જ્ઞાન જગત્તા સર્વ જીવોને પ્રાપ્ત થાય એવી કર્તવ્યતા પ્રતિ પ્રવૃત્તિ કરાય છે. આત્મજ્ઞાન એ જ પ્રજ્ઞજ્ઞાન છે, આત્મજ્ઞાનના અનુભવની ખુમારીની સ્કુરણાઓ જીવતા શબ્દોને હૃદયદ્વારા ઉદ્ભવી છે. અને આત્માભિમુખવૃત્તિની સાધનામાં આત્મજ્ઞાનને પ્રેરે છે. આવું અંતરમાં પ્રવર્તતાં ભવિષ્યમાં આત્મપર્યાયોની શુદ્ધતામાં પરંપરાએ વૃદ્ધિ થશે, એવો અનુભવ આવે છે. સમભાવની દશામાં સ્થિરતા વિશેષ થાય એમ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. કાયાની અચલતા, મનની અચલતા અને વચનનો રોધ કરવાથી આત્માની સ્થિરતા થાય છે. આત્મા જ્ઞાનનો ઉપયોગ પ્રવર્ત્તાવીને આત્મામાં લયલીનતા કરવાથી આત્માના શુભોમાં સ્થિરતા થાય છે. આત્માનો જ દૃક્ષ્ત એક ઉપયોગ ધારણ કરવાથી સમભાવના માર્ગમાં વિચરતાં આગળ આત્માનો શુદ્ધ જ્ઞાનપ્રકાશ પ્રગટે છે. આ સંસારનું કોઈપણ પોતાનું નથી. શુભાશુભ પુણ્ય-પાપ સંબંધીનું કંઈપણ પોતાનું પણ નથી. એવું મનમાં ખાસ નિર્ણયરૂપ થવાથી

અને ક્ષત એક આત્માના શુદ્ધોપયોગ પ્રતિ
આસ ક્ષણે ક્ષણે લક્ષ દેવાથી પુણ્ય-પાપના
બંને ભાવથી આત્મા ન્યારો રહેલો અનુ-
ભવાય છે. શુભાશુભમાં હું નથી અને તેમાં
હું મારું એવી સ્ફુરણા ન થાય ત્યારે અવ-
ધોધવું કે સ્વયં પરમાત્મ સ્વરૂપથી ભિન્ન
નથી. સ્વયં પરમાત્મા છું. એવો શુભાશુભ
વિકલ્પ બંધ પડવાથી એવો અનુભવ આવે
છે, એવી દશા પ્રાપ્ત કરવા આત્મવીર્ય ફોર-
વવું. આવી દશામાં જ્ઞાની આવે છે ત્યારે
તે સમભાવરૂપ પોતાને નિરખે છે.

(ધાર્મિક-ગદ્ય સંગ્રહમાંથી.)

ૐ શાન્તિ. ૐ શાન્તિ.

શ્રી મહાવીર સ્તુતિ.

(જળ તુમ હી ચલ પરદેશ-એ રાગ)

જય જિનજી બડા મહાવીર, પ્રભુ મહાવીર;
જય જિનજી ખ્યારા, નીરાગી વો નાથ હમારા.

જગ સારા પ્રીર પ્રીર આયા હું;

અબ દરશન તેરા પાયા હું;

હર તુમ હી કરો દુઃખ મારા પ્રભુજી ખ્યારા,
નીરાગી વો નાથ હમારા.

આંખો મેં કરૂંણા વાહતી હય,

ઘોર જ્યોતિ અગમગ જલતી હય;

તુજ સુરતિ બડી સુખકારા પ્રભુજી ખ્યારા,

નીરાગી વો નાથ હમારા.

દેવાધિદેવા ભજતા હું

વીર વંદન કોટી કરતા હું;

અબ ચક્રે યશોભદ્ર ખ્યારા મુક્તિ કીનારા,

નીરાગી વો નાથ હમારા.

મુનિ યશોભદ્રવિજયજી.

તિથિ હોવાથી તેઓશ્રીના સંસ્મરણ સાથે શુભાગમ
કરો સ્વર્ગવાસ જ્યનતી ઉજવવામાં આવી હતી.

વર્તમાન સમાચાર.

પંજબ સમાચાર.

આચાર્યવર્ય શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ પોતાની શિષ્ય-મંડળી સહિત અમૃતસરમાં માસકંઠ્ય ગિરાજવાથી પૂજા-પ્રભાવનાદિ ધાર્મિક કાર્યો સારા થયાં.

સરતથી શેઠ યુનીલાલ તલકચંદ જરીવાલા દર્શનાર્થે પધારતાં એક હળર રૂપિયા શ્રી અરનાથજી ભગવાનના દેહરાસરના છુલ્લોદ્ધારમાં આપ્યા.

નારોવાલ શ્રી સંઘની અત્યાગ્રહભરી વિનંતિને માન આપી વિહાર કરી વૈ. સુ. ૧૨ સે નારોવાલ પધાર્યાં. નારોવાલથી પુનઃ વિહાર કરી સંખતરા પધાર્યાં. અત્રેથી વિહાર કરી સીયાલકોટ યત્ર શ્રી ગુજરાવાલા પધારશે. જેક સુદિ આઠમે ન્યાયાભિનિધિ જ્ઞેનાચાર્ય શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરીશ્વર (આત્મારામજી) નો સ્વર્ગવાસ અર્ધરાતાબિંદ ત્યાં ઉજવવા વડી છે. ચોમાસું પ્રાયઃ લાંબુ થશે. પન્થવવહાર રાજદ્વી-દ્વી, ગુજરાવાલા (પંજબ) ની માર્કિત કરવો.

“આ સભાને ૫૦ મો વાર્ષિક મહોત્સવ અને શ્રી ગુરુદેવ જયન્તિ.”

આ માસના જેક સુદ ૭ ગુરુવારના રાજ સભાની વર્ષગાંઠ હોવાથી અને તે ઝોઝાવનમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરતી હોવાથી દર વર્ષ મુજબ સભાના મકાનમાં શ્રીયુત ભોગીલાલભાઈ લેકચર હોલમાં સવારના ૯ કલાકે પ્રભુ પધરાવી પ્રાતઃસ્મરણીય ગુરુદેવશ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજનું સર્વ સભાસદોએ પૂજન કર્યા બાદ શ્રી નવપદજીની પૂજા સુંદર રાગરાગણિથી ભણાવી હતી અને તે નિમિત્તે પોરા હડીસંગભાષ અવેરચંદના તરફથી આવતી બ્યાજની રકમમાંથી થતું જમણવાર દરબારશ્રીના ધારા મુજબ બંધ રાખવામાં આવેલ હતું. તેને બદલે પ્રભાવના કરવામાં આવી હતી.

બીજે દિવસે શુક્રવારના રાજ ગુરુદેવની સ્વર્ગવાસ

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સલા-લાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.

આપાઠ.

:: ધ. સ. ૧૯૪૬ જુલાઈ ::

પુસ્તક ૪૩ મું.

અંક ૧૨ મો.

અમર-નોકા.

જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશો રે,
પી પીને યૌવનની મહિરા મૂર્ખ જનો ન કુલાશો રે;
હું છું ચિરસંગિની તમારી,
ક્ષણસંશુર કાયા સુકુમારી;
ક્ષણિક મોહમય વિષયવાસના તે પર ના લલચાશો રે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશો રે. ૧
ક્ષણિક મધુરતા તયન અધરની,
સૌંદર્યોની ક્યારી ક્ષણી;
જગની માયામયી મધુરતા તેથી ના લલચાશો રે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશો રે. ૨
હુનિયા છે છલમથી નિરાળી,
સદા છલકતી મધુની ખ્યાલી;
લાગ્યો પાશ હસે છે માયા ગચીને નેહ લગાડો રે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશો રે. ૩

સગાઈ તારી અમર નગરથી,
જાણું છે કર્તવ્ય દુર્ગથી;
કાંટા મોહતણા પગ વચ્ચે સમાલીને ડગ ભરશે રે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશે રે. ૪

ભીષણ મૂર્તિ મારી કાળી,
જીવન મંદિરની અંધારી;
પણ મારા પથથી જ તમે તો અમર નગરમાં જાશે રે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશે રે. ૫

આ ભવસાગર વિષયવાસના,
ભસરા ભીષણ સુખદ કલ્પના;
યાદ આવશે મારી નૌકા સત્ય રાહ પર જાશે રે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશે રે. ૬

વીતરાગ છે માતા મારી,
સુસ્મૃતિ તેની માયા દાસી;
તૃષ્ણા સુજથી તને ડરાવે તેથી દેહને રક્ષે રે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશે રે. ૭

અમર નગરની હું પટરાણી,
મારી યાદ છે વિશ્વકલ્યાણી;
નામ મૃત્યુનું વિકટ છતાં એ અમર નૌકા ગાશું રે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશે રે. ૮

રચયિતા—

ગોવિંદલાલ કે. પરીખ-કંડી

મૃત્યુની મૂંઝવણ

વેળા-આ. શ્રી. વિજયસ્તૂરચરિત્ર મહારાજ.

ન્યારે જીવ અનિચ્છાથી દેહ છોડે છે ત્યારે તેની જે અવસ્થા થાય છે તેને સાચી રીતે સર્વજ્ઞ સિવાય કોઈ પણ પ્રત્યક્ષ કરી શકતું નથી; દેહ છોડનાર ખુદ જીવ પોતે પણ જાણી શકતો નથી કે મારી શી દશા થઈ રહી છે, માત્ર એટલું જ જાણે છે કે મને દુઃખ થાય છે. જીવે માનેલા દુઃખની માત્રા વધતી જાય છે તેની સાથે સાથે સહનશક્તિના અભાવે શુદ્ધિ ઓછી થતી જાય છે અને ન્યારે સહનશક્તિ તદ્દન મંદ થઈ જાય છે ત્યારે સંપૂર્ણ શુદ્ધિ ઓછા બેસે છે. ત્યારપછી વચન તથા વિચારનો ઉપયોગ કરી શકતો નથી. કવચિત કાયાની વિચિત્ર ચેષ્ટા કરે છે જેને જોઈને પાસે બેઠેલા અનુમાન કરે છે કે-જિયારો અત્યંત દુઃખે પ્રાણ છોડી રહ્યો છે ! જીવ ન્યારે દુઃખનો સામનો કરતાં થાકી જાય છે અને દુઃખ પોતાની સત્તા નીચે દબાવે છે ત્યારે આર્તનાદ કરીને દુઃખની પ્રબળતા જણાવે છે અને પછી તદ્દન બેશુદ્ધ થઈ જાય છે. જેમણે પોતાના જીવનકાળમાં દુઃખની સાથે ઝુઝીને તેને પરાજિત કરવાની શક્તિ કેળવી છે તેઓ દેહ છોડવાની અંતિમ ક્ષણ સુધી દુઃખની સત્તા નીચે દબાવતા નથી અને અકળાયા કે ગભરાયા વગર દેહને શાંતિથી ત્યાગ કરે છે. ફરક એટલો જ હોય છે કે જ્ઞાનીયોની શાંતિમાં સમભાવ હોય છે ત્યારે અજ્ઞાનીયોની શાંતિમાં વિષમ ભાવ હોય છે.

માનવીના જીવનકાળમાં અનેક પ્રકારની મૂંઝવણો આવે છે પણ તે બધીયે દૂર કરવાના અનેક ઉપાયો હોય છે. અને તે પ્રયત્ન કરવાથી

દૂર પણ કરી શકાય છે, પરંતુ મૃત્યુની મૂંઝવણ દૂર કરવાનો એકે ઉપાય નથી, જે માનવી જીવનનિર્વાહના સાધન વગર મુંઝાતો હોય તો, બ્યાજે નાણાં લઈ વેપાર કરીને, મહેનત મજૂરી કરીને અને છેવટે ભીખ માગીને પણ જીવવાનું સાધન મેળવી શકે છે. અને જે સર્વ પ્રકારે અશક્ત હોય તો દાતા-દયાળુ શ્રીમંતો જીવનનિર્વાહનાં સાધન પૂરા પાડીને મૂંઝવણ દૂર કરી શકે છે. વ્યાપારમાં મોટી ખોટ આવી હોય અને મૂંઝવણ થતી હોય તો ખીજઓ તેને શુભ સમયના આગમનની આશા દેખાડી આશ્વાસન આપી શકે છે અને વ્યાપાર માટે જોઈતું ધન આપીને મુંઝાવા દેતા નથી. ધનવાન પુત્રના અભાવે મુંઝાતો હોય અને અનેક ઉપાયો કરવા છતાં પણ સંતતિ ન થાય તો છેવટે કોઈને જોળે લઈને પણ પુત્રની મૂંઝવણ દૂર કરી શકે છે. માદો માણસ મંદવાડથી મુંઝાઈ રહ્યો હોય તો વૈદ્ય દવાઓ આપીને અને મહિનામાં સાત ધર્મ જોશો એવું આશ્વાસન આપીને મુંઝાતા રોગીને શાંતિ પમાડે છે. આ પ્રમાણે જીવનકાળની મૂંઝવણો અનેક પ્રકારે દૂર કરી શકાય છે; પણ મૃત્યુની મૂંઝવણમાં આમાંનો એકેય ઉપાય દામ આવી શકતો નથી. મરતા માણસને કોઈ પોતાના જીવનમાંથી એક ક્ષણ પણ આપીને મૂંઝવણ દૂર કરી શકે નહીં. તમે મરવાના નથી, ફિક્કર કરશો નહીં એવું આશ્વાસન પણ આપી શકાય નહીં. અને કદાચ શાંતિ માટે આપવામાં આવે તો પણ દેહ છોડવાની વેદના અનુભવી

રહ્યો હોય એટલે માને પણ નહીં. મહાસમર્થ વિકાસી પુરુષોને પણ મૃત્યુએ છેાડ્યા નથી તો પછી આપણું શું ગળું? મૃત્યુ બધાંયને માટે સરખું જ છે આવો ઉપદેશ પણ મરનારની મૂંઝવણ હર કરી શકે નહીં; કારણ કે મહા-પુરુષોએ તો પોતાના આત્મિક બળથી મૃત્યુનો પરાજય કરેલો હોય છે અને પોતાના સમ્યગ્-જ્ઞાનથી દેહ તથા આત્માની ભિન્નતા સાચી રીતે જાણીને આત્મવિકાસ કરેલો હોવાથી મૃત્યુ પછી સ્વર્ગ કે મોક્ષ સુખના ભોગી હોય છે એટલે તેમને દુઃખ કે મૂંઝવણ જેવું કશુંયે હોતું નથી પણ મૃત્યુનું નામ સાંભળતાં જ ભયભીત થનાર વિષયાભિનંદી-દેહાધ્યાસી જીવની દશા મહાપુરુષોથી તદ્દન વિપરીત હોવાથી મહા-પુરુષની દશાનો ઉપદેશ પામર જીવના મૃત્યુની મૂંઝવણ હર કરી શકતો નથી. એટલા માટે જ મરનારને આમ કહીને પણ શાંત્યન આપી શકાય નહીં કે-વહેલું મોડું પણ એક દિવસ તો મરવાતું છે જ; પરંતુ આત્મા તો અમર છે. આ તો જેમ જૂના કપડાં બદલીને નવા પહેરીએ છીએ તેમ જૂનું શરીર બદલીને નવું શરીર માત્ર ધારણ કરવાતું છે. આમ કહેવાથી તો પુણ્યલાનંદી જીવની મૂંઝવણ ઘટવાને બદલે વધી જવાથી અતિશય દુઃખી થાય છે.

વરાળના પ્રયોગથી નાની મોટી મીઠો ચાલે છે. તે વરાળને ઉત્પન્ન કરનાર મૂળ યંત્ર (બોઇલર) માં ગળાડ થવાથી ઠંડું પડી જઈને કામ આપી શકતું નથી ત્યારે વરાળ ન ઉત્પન્ન થવાથી આખી મીલ બંધ પડી જાય છે અને હાર્થવર-મીલનો અધિષ્ઠાતા મુંઝાઈને મીલ છોડીને ચાલતો થાય છે; તેમ હૃદયની ગતિથી વરાળરૂપ શ્વાસોશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય છે જેને લઈને દેહરૂપી મીલ ચાલ્યા કરે છે અને તેમાં રહેલાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં યંત્રો પોતાનું કાર્ય કર્યે જાય છે, પણ જ્યારે હૃદયમાં ગળાડ થાય

છે અને ઠંડું પડી જાય છે ત્યારે શ્વાસોશ્વાસ ઉત્પન્ન થવાથી દેહરૂપ મીલ બંધ પડી જાય છે અને તેનો અધિષ્ઠાતા આત્મા મુંઝાઈને દેહ છોડી ચાલ્યો જાય છે.

આત્માની સાથે અનાદિ કાળથી જોતજોત થઈને રહેલા કારણ (કાર્મણ) શરીરમાંથી કાર્ય (ઔદારિકાદિ) શરીર ઉત્પન્ન થાય છે. કાર્ય શરીરનાં મૂળ કારણ શરીરમાં વળગેલાં હોય છે તે મૂળમાં થઈને ચૈતન્ય-જ્ઞાનનો પ્રવાહ દેહમાં વહ્યા કરે છે. ત્યાં સાધનોની ભિન્નતાને લઈને એક જ પ્રકારે વહેતો જ્ઞાનનો પ્રવાહ અનેક પ્રકારના કાર્ય તરફ વળતો જણાય છે. જેમ એક જ પ્રકારનો વિજળીનો પ્રવાહ સાધન-ભેદને લઈને પ્રકાશ, પવન, રસોઈ આદિ અનેક પ્રકારનાં કાર્ય કરે છે તેમ દેહમાં વહેતો જ્ઞાનનો પ્રવાહ પણ ઈદ્રિયરૂપ સાધનોની ભિન્નતાને લઈને સાંભળવાનું, જોવાનું, સુંઘવાનું, ચાખવાનું અને સ્પર્શનું એમ પાંચ પ્રકારના જ્ઞાનથી જોળખાય છે. તે પ્રવાહ જ્યારે કાર્ય શરીરરૂપ દેહના મૂળીઆનાં તંતુઓ કારણ શરીરમાંથી તૂટવા માંડે છે ત્યારે મંદ ગતિમાં વહે છે. એટલે પાંચે ઈદ્રિયોના જ્ઞાનમાં શિથિલતા આવી જાય છે, જેને બેશુદ્ધિ કહેવામાં આવે છે. અને કાર્ય શરીરના મૂળીઆનું કારણ શરીરમાંથી તૂટવું તેને નસો તૂટે છે અથવા પ્રાણ છૂટે છે ઇત્યાદિ લોકલક્ષણોમાં કહેવાય છે. અને તેને જ જીવ મહાવેદનાપણે અનુભવીને મુંઝાય છે. તે દેહના મૂળીયાં સર્વથા તૂટી ગયા પછી કારણ અને કાર્ય શરીરનો સંબંધ સર્વથા છૂટી જાય છે ત્યારે સર્વથા જ્ઞાનશૂન્ય દેહને મૃત શરીર (મરદું) કહેવામાં આવે છે. આ બંને શરીરના વિયોગની અંતિમ ક્ષણ મૃત્યુ કહેવાય છે. તે મૃત્યુ થયા પછી આત્માને મૃત્યુ-સમયની વેદના કે મૂંઝવણ કશુંયે હોતું નથી. જેમ આંધળો માણસ આંખનાં અભાવે બાહ્ય

જગતને જોઈ શકતો નથી પણ પોતાને જાણી શકે છે કે હું અમુક છું અથવા તો આપોથી જોયેલી વસ્તુઓનું સ્મરણ રહે છે તેમ જીવ પણ દેહ-ઈન્દ્રિયાદિ સાધનના અભાવે જાણ જગતને જાણી શકતો નથી પણ અવ્યક્ત દશામાં પોતાને જાણી શકે છે અને પૂર્વ દેહ-દ્વારા અનુભવેલા પ્રસંગોને સંસારરૂપે સ્મૃતિમાં રાખી શકે છે. જેથી દેહાદિ સાધન મળ્યા પછી વ્યક્ત દશામાં સંસ્કાર પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે છે.

જેમ વિજળીના પ્રવાહમાં અદૃશ્યપણે પ્રકાશ રહેલો હોય છે અને તે પ્રવાહ પંખો કે મીલ ચલાવવાના સાધનમાં વહે છે ત્યાં પણ પ્રકાશ રહેલો હોય છે છતાં દૃષ્ટિગોચર થતો નથી, તે જ્યારે કાચના ગોળામાં જાય છે ત્યારે સ્પષ્ટ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. અને કાચના ગોળાની શક્તિના પ્રમાણમાં અજવાળું કરે છે, તેમ ચૈતન્યમાં અદૃશ્યપણે જ્ઞાન રહેલું હોય છે તેનો પ્રવાહ આખાય શરીરમાં વહે છે પણ ત્યાં જ્ઞાન સ્પષ્ટ જણાતું નથી પણ સસ્તકમાં કે જ્યાં અત્યંત સ્વચ્છ કાચના ગોળાની જેમ જ્ઞાન-તંતુઓની-પૌંદ્રગલિક સ્કંધોની રચના છે ત્યાં આગળ વહેતા ચૈતન્યના પ્રવાહમાં રહેલા જ્ઞાનનો પ્રકાશ સ્પષ્ટ જણાય છે. તે જ્ઞાન પ્રકાશના દ્વારની સાથે જ સાંભળવાની, જોવાની, સુંઘવાની, આખવાની અને સ્પર્શની ઈન્દ્રિયોની પૌંદ્રગલિક રચનાનો સંબંધ રહેલો છે. તે ઈન્દ્રિયો જ્ઞાનના પ્રકાશમાં પોતપોતાનું કામ કર્યું જાય છે, પણ જ્યારે જ્ઞાનતંતુઓની આડે કોઈ વિરોધી પદાર્થ (દર્શનાવરણીય) આવી જાય છે ત્યારે જ્ઞાનતંતુઓમાં વહેતા ચૈતન્યમાંથી જ્ઞાનનો પ્રકાશ બહાર આવી શકતો નથી એટલે કોઈ પણ ઈન્દ્રિય પોતાનું કાર્ય કરી શકતી નથી ત્યારે તેને જાણી ગયો અથવા જોશુદ્ધ થઈ ગયો કહેવામાં આવે છે. તે દેહનાં બીજા કોઈ પણ અવયવમાં તીક્ષ્ણ કે કર્કશ

વસ્તુનો સ્પર્શ થવાથી પ્રકાશ અટકાવનાર વિરોધી પદાર્થ જ્ઞાનતંતુઓની આડચમાંથી ઝટ ખસી જાય છે એટલે જ્ઞાનનો પ્રકાશ સમીપમાં રહેલી ઈન્દ્રિયોની રચનામાં પડવાથી જીવ બધુંયે પોતે જાણે છે ત્યારે તેને શુદ્ધિમાં આવ્યો-જાગ્યો એમ કહેવામાં આવે છે. ઔષધિના પ્રયોગથી જ્ઞાનતંતુની આડે આવનારા બાધક પદાર્થો જેવાંકે મોહનીય-દર્શનાવરણીય-દૃઢપણે સ્થિર થવાથી શરીરનાં કોઈપણ અવયવમાં છેદન ભેદન કે દહનની ક્રિયા કરવામાં આવે તો પણ તે બાધક પદાર્થ ખસી શકતો નથી. જ્યારે ઔષધિના પરમાણુઓની અસર ખસી જાય છે ત્યારે સ્થિર રહેલો બાધક પદાર્થ પણ ખસી જાય છે. અને જ્ઞાનતંતુ અજવાળું આખાયે શરીરમાં પ્રસરે છે ત્યારે પૂર્વ શરીર ઉપર થયેલી ક્રિયાના પરિણામને અને વર્તમાન કાળની પરિસ્થિતિને સારી રીતે જાણે છે. એટલે શુદ્ધિમાં આવ્યો કહેવાય છે. આ બધીયે જોશુદ્ધિયો ખસી શકે છે, તેને ખસેડવાના ઉપાયો પણ છે, તેમજ આ જોશુદ્ધ થવામાં કોઈક મૂંઝવણ પણ હોય છે અને તે દૂર પણ થઈ શકે છે; પરંતુ મૃત્યુની જોશુદ્ધિ અને મૂંઝવણ ખસેડવાનો કોઈ પણ ઉપાય નથી તેમજ ખસી શકતી પણ નથી કારણ કે મૃત્યુની અવસ્થામાં જીવનપ્રવાહ જ વહેતો બંધ પડી જાય છે. ત્યારે જીવનકાળની અવસ્થામાં જીવનપ્રવાહ વહેતો અટકતો નથી કારણ કે કારણ અને કાર્યશરીરનો સંબંધ કાર્યશરીરનાં મૂળીયાના તંતુઓ કારણ શરીરમાં દૃઢપણે વળગી રહેલાં હોવાથી અત્યંત દૃઢપણે બન્યો રહે છે એટલે શુદ્ધિ પણ આવી શકે છે અને મૂંઝવણ પણ દૂર થઈ શકે છે.

માનવી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે થાય તો મુંઝાય નહીં; પણ કરિયાતું મીઠું લાગવું જોઈએ અને સાકર કડવી લાગવી જોઈએ. દેવ-તાએ શીતળતા આપવી જોઈએ અને પાણીએ

શુભોથી શોભાયમાન છે, એવા પ્રભુ શ્રી તીર્થ-
કેન્દ્રાદિ અરિહંત ભગવંતો મારા દેવ છે. તથા
પંચ મહામતોની આરાધના કરનારા, ચરણ-
સિત્તરી દરણસિત્તરીને સાધનારા તેવા નિઃસ્પૃહી
શ્રમભૂ નિર્જનથી કે જેઓ ધર્મના સ્વરૂપને બાંહે
અને જણાવે છે તે મારા શુરુ છે. કહ્યું છે કે-
ધર્મશો ધર્મકર્તા ચ, સદા ધર્મપરાયણઃ ।
સત્ત્વેશ્વરો ધર્મશાસ્ત્રાર્થદેશકો ગુરુચ્ચયતે ॥ ૧ ॥
તથા પ્રભુદેવે કહેલો કપ, છેદ, તાપરૂપ ત્રિપુટી-
શુદ્ધ, અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી, ત્રિકાલાગાધિત
હર્ગતિનાથક, મુક્તિદાયક શ્રી જિનધર્મ એ મારે
ધર્મ છે, આ બાળતમાં દક્ષત વ્યવહારને બાળ-
વવાંતી ખાતર બીજને નમસ્કારાદિ કરવા પડે.
તથા ક્વલિંગી એટલે જેનામાં યુનિતા શુભો
નથી પણ તે આપણા ઉપકારી હોય, તેને વ્ય-
વહારદ્રષ્ટિએ અથવા ઉપકારની દ્રષ્ટિએ વંદના-
દિક કરવા પડે, તેની જયણા અને બીનસમજણ
લઈને અથવા ઉપયોગની ખામીને લઈને કુદેવ,
કુશુર, કુધર્મને અનુકરમે સુદેવ, સુશુર, સુધર્મ
તરીકે માનવામાં આવે તેની જયણા. આ બાળ-
તની યથાર્થ માહિતી મળે, ત્યારે મારે તે બાળ-
તની શ્રી શુરુ મહારાજની પાસે આલોચણુ લેવી.

૧. સમ્યગ્દ્રષ્ટિ ભવ્ય હોવાએ, સવારે પ્રભુ-
દેવના દર્શનપૂજનાદિ કર્યા બાદ યથાશક્તિ
નવકારશી વિગેરે પરચખ્યાણુ જરૂર કરવું જોઈએ.
સાંજે ચોવિહાર વિગેરે પરચખ્યાણુ કરવું.

૨. પોતાની આવકના પ્રમાણમાં અમુક લાગ
સાત ક્ષેત્રોમાં (સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા,
જિનમંદિર, જિનપ્રતિમા, જ્ઞાનમાં) જરૂર વાપરવો.

૩. છતી જોગવાઈએ ત્રિકાલ (સવારે,
બપોરે, સાંજે) દેવદર્શનપૂજન કરવું. તેમ ન
કરે તો બીજો દિવસે અમુક ચોજ ખાવાનો ત્યાગ,
માંદગી-સૂતક વગેરે જરૂરી કારણે જયણા,
શુસાદ્રી વિગેરેના પ્રસંગે પાસે રાખેલા શ્રી

સિદ્ધચક્રના ગદ્દા આદિની વાસણોથી પૂજા
વિગેરે કરે, ખાસ જરૂરી કારણે હંમેશાં જિન-
પૂજા કરવાને અસમર્થ શ્રાવકોએ છેવટે ૧૨-
૧૦-૫ તિથિમાં તો જરૂર-પ્રભુપૂજા કરવી
જોઈએ, અને ધીમે ધીમે કાયમ કરવાનો
અભ્યાસ પડે તેવી લાગણી જરૂર રાખવી.

આ પ્રસંગે જેમ જાને તેમ આશાતના
દોષ ન લાગે, તેમ જાને (શ્રાવક, શ્રાવિકા)
સમુદાયે જરૂર કાળજી રાખવી. આ બાળતમાં
કહેવત છે કે-‘ દેવ ન મારે ડાંગ, દેવ કુબુદ્ધિ
આપે ’ જે દેવની અશાતના કરે, તેને પ્રભુ દેવ
કંઈ ડાંગ (લાકડીનો માર) મારતા નથી, પણ
‘ કરે તેણું પામે ’ આની માફક આશાતના
કરનારને એવી કુબુદ્ધિ બળે છે કે જેનાથી ઉચ
પાપકર્મ કરીને તે હર્ગતિના હુએ ભોગવે.

વખતના પ્રમાણમાં (કુરસદે) જાંધી
નવકારવાળી અમુક સંખ્યામાં જરૂર ગણવી
જોઈએ. એમ કરવાથી ઘણાં પાપકર્મોની નિર્જરા
થાય, સંકેટ નાશ પામે, હંમેશાં આનંદમંગલ
વર્તે. આ ભાવનાથી—

નવકારવાળી—(નમસ્કાર, નવકાર વિગેરેની)
દરરોજની એક લેખે વરસમાં ધારણા સુચળ
ગણું. રોગાદિ કારણે જયણા, જિનભુવનની
૮૪ અને શુરુની ૩૩ આશાતના તથા મૂળ
ગણારે-૧ તંબોલ, ૨ પાણી, ૩ લોજનનો
ત્યાગ અને ૪ જોડા પહેરવા, ૫ મૈથુન, ૬
સૂતુ, ૭ ચૂંકતુ, ૮ ભુગાર રમવો, ૯ ખાંડો,
૧૦ પેશાળ કરવાનો ત્યાગ. એ રીતે ૮૪-૩૩-
૧૦ આશાતના ટાળવાનો ખપ કરું.

અહીં અન્નતથાભોગેણુ વિગેરે ચાર આગાર,
છ છોડીતું સ્વરૂપ સમજવાનો ખપ કરું. તેમાં
રાયાભિઓગાદિ કારણે જયણા. અતિચાર
વિગેરેની વિશેષ બીના દેશવિરતિ જીવનમાંથી
બાળવી.

બાર વ્રતની ખીના.

૧ સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રત:— અહીં કોઈ ખીનશુનેગાર ત્રસ છવને વગર કારણે જાણીખૂઝીને (મારવાના ઇરાદાથી) હણું નહી, હણાવું નહિ, ઔષધાદિ પ્રયોગથી કરમીયા, કીકા, વાળા, વિગેરે હણાય તેની અને પોતાના કે કુટુંબના નિમિત્તે અને દાક્ષિણ્યતાને લઈને કે ધર્મ નિમિત્તે પ્રાણાતિપાત થાય તેની જયણા. અશક્ય કારણે જયણા.

આ વ્રતના પાંચ અતિચારને તજવાની ખીના.

૧ નિર્દય છુદ્ધિએ માર મારવો નહિ. ૨ દ્રેષથી ત્રસ છવને ટૂંકા બંધને બાંધું નહિ. ૩ નાક વિગેરે અવયવ છેદવા નહિ. ૪ દ્રેષથી કે લોભથી બળદ વિગેરેની ઉપર ઘણું વજન લરું નહિ. ૫ ભાત પાણીનો અંતરાય કરું નહિ. દુકાળ વિગેરે કારણે ઓછું અપાય, તેની જયણા.

૨ સ્થૂલ મૃષાવાદ વિરમણ વ્રત—અહીં કન્યાલિક, ભૂમિ અલિક, ગવાલિક આ ત્રણ પ્રકારનાં મોટાં જૂઠાં નહિ બોલવા ઉપયોગ રાખું. આ વ્રતને અંગે મારે ૧ પારકી થાપણ ઓળવવી નહિ ૨ ખોટી સાક્ષી પૂરવી નહિ એટલે કોરટમાં કે વિવાદમાં જૂઠી સાબ પૂરવી નહિ પણ વાતચીત કરતાં શરતચૂકથી વ્યવહારિક કાર્યોમાં બોલાય તેની જયણા. અગર છવ અચાવવા નિમિત્તે જયણા. ૩ ખોટા લેખ લખું નહિ-લખાવું નહિ. ૪ કોઈને હુકસાન પહોંચે તેવું મોટું જૂઠું બોલું નહિ. અતુપયોગ-લાવે વાચાલપણથી કંઈ બોલાય, તેની જયણા.

ખીજ વ્રતના અતિચાર

૧ કોઈને પ્રાસકો પડે તેવી લાપા રાસલ-વૃત્તિથી (ઉતાવળ કરી) બોલવી નહિ. ૨ કોઈની છાની વાત ખુદ્દી કરવી નહિ. ૩ ઓ પુરુષની એળ (છાની વાત) ખુદ્દી કરવી નહિ.

૪ ખોટો ઉપદેશ દેવો નહિ. ૫ ખોટા લેખ દાગળ લખવા નહિ. વધુ ખીના દેશવિરતિ છવનમાંથી જાણવી.

૩ સ્થૂલ અદત્તાદાન વિરમણ વ્રત

માલિકની રજા સિવાય પર વસ્તુને લેવો નહિ. તથા ચોરી કરવાના ઇરાદાથી ૧ ગાંઠ છોડી, ૨ ખીસ્સા કાતરી, ૩ ખાતર પાડી, ૪ તાણું તોડી ચોરી કરવી નહિ, કરાવવી નહિ. લૂંટ કરવી નહિ, લોભથી ચોરીનો માલ જાણી ખૂઝી સસ્તી કિંમતે લેવો નહિ. કોઈની પડી ગએલી ચીજ જડે તો ઘણી મળતાં તે તેને પાછી આપવી. તપાસ કરતાં ઘણી ન મળે, તો તે ચીજ શુભ ખાતે વાપરવી. ઘરમાંથી કે ભૂમિમાંથી નીકળેલા ધનનો અસુક ભાગ શુભ ખાતે વાપરવો. થાપણ ઓળવવી, દાણચોરી વગેરેનો ત્યાગ કરું. જયણા વિગેરે વધુ ખીના દેશવિરતિ છવનમાંથી જાણવી.

ત્રીજા વ્રતના અતિચાર

૧ ચોરે ચોરી કરીને લાવેલી વસ્તુ જાણવા છતાં લેવી. ૨ ચોરને મદદ કરવી. ૩ વેચવાના પદાર્થોમાં તેના જેવા હલકા પદાર્થો ભેળવવા. ૪ રાજ્ય વિરુદ્ધ દેશમાં આપારાધિ નિમિત્તે જવું. ૫ ખોટા તોલા માપા રાખવા. આ અતિચાર ટાળવાનો ખય કરું.

૪ સ્થૂલ મૈથુન વિરમણ વ્રત

આ વ્રતમાં પરસ્ત્રીનો ત્યાગ કરવો ભેઈએ, અને સ્વસ્ત્રીના સંજંઘમાં કાયાથી ધારણા સુજળ પર્વતિધિ વિગેરેને લક્ષ્યમાં રાખીને મૈથુનનો દેશથી ત્યાગ કરવાનો છે. યુવ્યશાલી છવે કાયાથી મૈથુનનો ત્યાગ કરીને સોય દોરાના દુકાળને સંપૂર્ણ શીલ પાળે છે. અહીં વચન, મનથી તથા પરવશાદિ કારણે જયણા રખાય. સારા આલંબનોની સેવના કરવાથી શીલ

ભાવના ટકે છે. શીલધારીના નિર્મલ જીવનની વિચારણા કરવી.

આ મતના પાંચ અતિચાર.

૧ અપરિગૃહિયા-કુવારી કન્યા કે વેશ્યા સાથે ગમન કરવું તે. ૨ ઇત્વરપરિગૃહિતા-અસુક સમય સુધી દ્રવ્ય દઈને રાખેલી સાથે ગમન કરવું તે. ૩ કામકીડા કરવી. ૪ પરાયા વિવાહ જોડવાં, નાતરા કરાવવા. ૫ કામલોગમાં બહુ જ આસક્તિભાવ રાખવો. આ મતનો મહિમા, શીલને દુષ્ટાવવાના નિયમે, શીલવંતના દુષ્ટાન્તો વિગેરે બીના દેશવિરતિના જીવનમાંથી બાજવી.

સ્થૂલ પરિગ્રહવિરમણ મત

૧ રોકડ ધન-ધારણા પ્રમાણે અસુક સંખ્યામાં રાખવું. ૨ સોના રૂપા વિગેરેના દાગીના ધારણા પ્રમાણે રાખવા. ૩ ઘર-ડેલાં-દુકાન-વખાર વિગેરેની સંખ્યા ધારણા પ્રમાણે નક્કી કરવી. તે બધાને હુરદત કરાવવાની અને યોગ્યના ઘર વેચાતા લઈ લેખવી લેવાની જરૂર જયણા રખાય. અને ખાસ જરૂરી પ્રસંગે લાડે ઘરાણે રાખવાની પણ જયણા રખાય. આ બાબતમાં યોગ્ય વિચાર કરીને નિર્ણય કરવો. ૪ કાંસા વિગેરેના વાસણ, ફરનીચર વિગેરે ધારણા પ્રમાણે રાખવા. ૫ દર વર્ષે અનાજ વિગેરે નિમિત્તે ખરચવાની રકમ ધારણા મુજબ નક્કી કરવી. ૬ ખેતર, જમીન,

ફૂલ, બગીચા વિગેરે માટે અસુક રકમ સંખ્યા રાખવી પડે તેની જયણા. ૭ જનવર, બળદ, ગાય, ઘોડાની સંખ્યા ધારણા મુજબ નક્કી કરવી. તેમાં સ્વ નિમિત્તે ધારેલી સંખ્યાથી વધારે જનવર રાખવા નહિ. પરમાર્થે કે સગાંને માટે કે નોકરી વગેરેના પ્રસંગે બીજી જનવર જનવર રાખવા પડે કે વધુ રાખવા પડે, તેની જરૂર જયણા રખાય. ઘોડા, ગાડી, ટાળી વિગેરે લાડે કરવા પડે, તેની અને સગાં સંબંધીનાં માગી લાવવાની જયણા. સઘે યાત્રાદિ નિમિત્તે પણ જયણા રખાય. ૮ નોકર-ચાકર, ઘરકામ માટે ધારેલી સંખ્યાથી વધારે રાખવા નહિ. સ્નાતિજમણ-વરા-લગ્નાદિ પ્રસંગે કે રોગાદિ કારણે અને વેપારાર્થે વધુ નોકરો રાખવાની જરૂરી જયણા રખાય.

આ મતના પાંચ અતિચારને છોડવાની બીના

૧ ધનના અને ધાન્યના નિયમિત કરેલા પ્રમાણથી તે બે વધારે ન રાખવા. ૨ ધારેલા પ્રમાણથી ખેતર અને દુકાન વિગેરે વધારે ન રખાય. ૩ ધારેલા પ્રમાણથી વધારે સોનું તથા રૂપું રાખવું નહિ. ૪ ધારેલી સંખ્યાથી વધારે કુખ્ય એટલી ઘરવખરી ન રખાય. ૫ ધારેલી સંખ્યાથી વધારે દ્વિપદ, ચતુષ્પદ રાખવા નહિ. વધારે બીના શ્રી દેશવિરતિ જીવનમાંથી બાજવી.

આહુ

કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની

જીવન ઝરમર.

લેખક:—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ.

(ગતાંક ૫૪ ૨૦૩ થી શરૂ)

જીઓ, વિષ્ણુની સાચી આજ્ઞા માને; તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલે તે સાચા વૈષ્ણવ કહેવાય. હવે ગીતાજીમાં વિષ્ણુજીએ કહ્યું છે કે “ હે અર્જુન ! હું પૃથ્વીમાં છું, અગ્નિમાં છું, જળમાં છું, વનસ્પતિમાં અને યાવત્ સર્વ જીવો-ભૂતોમાં વ્યાપક છું. જે મને સર્વવ્યાપક જાણીને કહાપિ હિંસા કરતો નથી તેમનો હું નાશ કરતો નથી અને તેઓ મારો નાશ કરતા નથી.

અર્થાત્ સર્વ પ્રાણી-જીવ માત્ર ઉપર દયા, અહિંસા પાલનાર સાચો વૈષ્ણવ છે. જ્યારે સર્વત્ર વિષ્ણુ છે પછી જે જીવ જીવનની હિંસા કરે છે, દુઃખ આપે છે, ત્રાસ આપે છે, સતાવે છે, દ્વેષ અને ઇર્ષ્યા રાખે છે એ જીવ વિષ્ણુની હિંસા કરે છે, એને જ દુઃખ, ત્રાસ વિગેરે આપે છે મોટે જીન સાધુઓ પરમ અહિંસક હોવાથી (કોઈપણ જીવની મન, વચન કે કાયાથી કદી હિંસા કરતા નથી) સાચા વૈષ્ણવ પદને યોગ્ય છે.

હજી આગળ જીઓ. વિષ્ણુ પુરાણના તૃતીય અંશમાં સાતમા અધ્યાયમાં પરાશર કહે છે.

‘ યાગ કરનાર વિષ્ણુનો યાગ કરે છે, જાપ કરનાર તેને જાપે છે, જીવનની હિંસા કરનાર તેને હણે છે કારણ કે વિષ્ણુ સર્વવ્યાપક છે ’

‘ હે રાજન્ ! જે પુરુષ પરદાર, પરદ્રવ્ય અને પરહિંસામાં ગતિ કરતા નથી અને જેમનું મન રાગાદિ દોષથી દુષિત નથી તેમનાથી જ વિષ્ણુ નિરંતર તુષ્ટમાન રહે છે.

વળી ચમકિં કરસંવાદમાં યમો કહ્યું છે કે—

“ જે આત્મધર્મથી ચલાયમાન નથી થતા, જે મિત્ર અને શત્રુ પર સમભાવ રાખે છે અને જે કોઈનું કાંઈ પણ હરતા નથી (ચોરી નથી કરતા) અથવા કોઈને હણતા નથી, કોઈના પ્રાણ નથી લેતા તેમને જ ‘ સ્થિર મનવાળા અત્યંત વિષ્ણુભક્ત જાણવા ’ અર્થાત્ ઉપર્યુક્ત શુશ્રુ-સંપન્ન સ્થિર(૬૯) મનથી વિષ્ણુનો પરમ ભક્ત છે એમ જાણવું.

જેમની બુદ્ધિ નિર્મલ-શુદ્ધ છે, જે તનામાં મત્સર (ઇર્ષ્યા) નથી, જેમનો સ્વભાવ શાંત છે, પવિત્ર ચરિત્ર છે, જે સર્વ ભૂતો પર (જીવો પર) મિત્રભાવ રાખે છે, જેમનું વચન પ્રિયકર અને હિતકારી છે, અને જેમનામાં માન તથા માયાનો લેશ પણ નથી તેમના હૃદયમાં વિષ્ણુ સદાય વસે છે.

સ્ફટિકરત્ન શિલા જેવા નિર્મલ વિષ્ણુ કયાં અને માણસોમાં રહેલ મત્સરાદિ દોષો કયાં ? રાજન્ ! ચંદ્રમાં તાપ કયાંથી હોય ?

હિરણ્યકાશરપ પોતાના પિતા આગળ વિષ્ણુ-સ્વરૂપ વર્ણવતાં કહે છે “ વિષ્ણુ પૃથ્વીમાં છે, પ્રાણીમાં છે, ચંદ્રમાં છે, સૂર્યમાં છે, અગ્નિમાં, દિશામાં, વિદિશામાં, વાયુમાં, આકાશમાં, તિર્થ-અમાં, અતિર્થ-અમાં, અંતરમાં, બાહ્યમાં, સત્યમાં, તપમાં, સારમાં, અસારમાં સર્વત્ર છે, સદા છે.

વધારે જોતિવાંધી શું? તારામાં અને મારામાં
પણ છે.”

માટે હે રાજન્ સર્વ પ્રકારે જીવની રક્ષા
કરનાર હોત સુનિયો જ તત્ત્વવૃત્તિથી વૈષ્ણવ
છે, પરંતુ જે આથી વિપરીત છે, હિંસા વગેરે
કરે છે તે બ્રાહ્મણો ખરા વૈષ્ણવ નથી. પરમાર્થથી
ખરા વિષ્ણુ પણ એ જ છે જે જન્મમરણથી
રહિત હોય, નિત્ય ત્રિદાનંદમય જ્ઞાન આત્મા-
વડે સર્વત્ર વ્યાપી રહેલ છે તે આ પ્રકારના
નિરૂપણથી ખરી રીતે શ્રી તીર્થંકર ભગવાન
તે જ વિષ્ણુ છે, અને તેના ભક્તની અવશ્ય
‘સુકૃત ધાય છે.

આમ યદ્યર્થ વિષ્ણુ એ જિનદેવ છે અને
પરમ વૈષ્ણવ એ જૈન સાધુઓ ઘટે છે તેનું
સુંદર નિરૂપણ કરી જીવ બહિરાત્મા, અંતરાત્મા
અને પરમાત્મા વેદથી ત્રણ પ્રકારે છે એમ
પ્રગોષે છે. આ સાંભળી મહારાજ કુમારપાલ,
સંભાળો અને પંડિતો પ્રસન્ન થાય છે.

વળી એક વાર એક પંડિતે મહારાજ કુમાર-
પાલને કહ્યું: “રાજન્! આ જીનાચાર્ય વેદને નથી
માનતા માટે વંદનીય નથી.”

રાજાએ સૂરિજી મહારાજ સામે જોયું.
સૂરિજી મહારાજ હસીને જોડ્યા, સાંભળો—

“હે રાજન્! જે વેદો છે તે તો કર્મમાર્ગની
પ્રવૃત્તિ કરનારા (કર્મમાર્ગના ઉપદેશ છે).
અમે જૈનીઓ નિષ્કર્મ માર્ગનું અનુકરણ કર-
નારા છીએ, માટે અમને વેદોનું પ્રામાણ્ય
ક્યાંથી ઘટે?

વળી આ માટે જુઓ ઉત્તરમીમાંસાને-
ષેદા અવેદા લોકા અલોકા, વિદ્યા અવિદ્યા:
આ પાઠ.

૩૪થી પ્રવ્રત્તિસ્તોત્રમાં પણ પુત્રે કહ્યું છે
કે—“હે કર્મમાર્ગી પિતા, મહાવેદોમાં તો

કુવિદ્યા ભણાવાય છે, માટે તમે મને કર્મમાર્ગનો
ઉપદેશ કેમ કરો છો?

વળી જે વેદોમાં જીવદયાનું યદ્યર્થ પ્રરૂપણ
હોય તો પછી સર્વશાસ્ત્રસંગત પવિત્ર જીવ-
દયાને પાળનાર શી રીતે વેદબ્રાહ્મ ધાય?
અર્થાત્ વેદોમાં હિંસાનું વિધાન કે પ્રતિપાદન
નથી અને અહિંસાનું વિધાન અને પ્રતિપાદન
છે તો પછી અહિંસા ધર્મને પાળનારને કેમ
વેદબ્રાહ્મ કહેવાય?

દરેક શાસ્ત્રોમાં અહિંસા-જીવદયા ‘મહિંસા
પરમો ધર્મ:’ આવા ઉદ્દેશો મળે છે એ પ્રસિદ્ધ
છે માટે જે ધર્મમાં અહિંસાનું-જીવદયાનું
પ્રરૂપણ ન હોય તે ધર્મનો ત્યાગ કરવો એમાં
જ શ્રેય છે. સંજ્ઞન-ઉત્તમ મુરુષો જીવદયાના
વિધાન કે પ્રરૂપણ સિવાયના ધર્મને ધર્મ કહી
શકે? જુઓ કહ્યું છે કે—

‘જેટલું ફળ જીવદયાથી ધાય છે, તેટલું
સર્વ વેદો, સર્વ યજ્ઞો અને સર્વ અભિષેકો
આપી શકતા નથી.’

પ્રાણીવધ વિના વર્તમાન વેદોમાં યજ્ઞ
થતો નથી, માટે યજ્ઞ અહિંસક ન કહેવાય.
દયા યજ્ઞ તો તે જ કહેવાય જેમાં પ્રાણી વધનો
નિષેધ હોય. વેદમાં દયા નથી પછી તે કેમ
માન્ય કરી શકાય? કહ્યું છે કે “જ્યાં જ્યાં
જીવ છે ત્યાં ત્યાં શિવ છે, માટે શિવ અને
જીવમાં ભિન્નતા નથી, તેથી કોઈ પ્રાણીની
હિંસા કરવી નહિ. જીવહિંસા કરનારા પુરુષો
વેદથી, દાનથી, તપથી અથવા યજ્ઞથી કોઈ
પણ પ્રકારે સફળતા પામતા નથી. x x x”

વળી મીમાંસામાં કહ્યું છે કે ‘યજ્ઞ કરનારા
ગાદ અધકારમાં રૂળી મરે છે, હિંસાથી ધર્મ
થતો નથી, ધર્મે નથી અને યવાનો નથી.”

આ સાંભળી પંડિતોને મોત થવું પડ્યું.
વળી એક વાર બચાવ કરતાં કહ્યું કે—“મદા-

રાજ, બ્રહ્માણ્યો પશુઓ યજ્ઞને માટે સન્ન્યા છે, યજ્ઞમાં થતો વધ તેમના ઐશ્વર્ય માટે છે તેથી યજ્ઞમાં થતો વધ અવધ છે. ઐષધિઓ, પશુઓ, વૃક્ષો, તિર્યંચો અને પક્ષીઓ જેમનું યજ્ઞમાં મૃત્યુ થાય છે તે ઉત્કર્ષ પામે છે. માટે રાજન્! વેદવિહિત હિંસા-યજ્ઞહિંસા એ હિંસા નથી.”

આનો સચોટ જવાબ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય-
ણ્યે આપ્યો.

“સ્કંદપુરાણના પટપ માં અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે ‘અગ્નિયો યમ’ ઇત્યાદિ પશુ વધ કરાવનારી કારિકા જ્ઞાતા જનેાને (વિદ્વાનોને) પ્રમાણ નથી, તે કારિકા સત્યુરુષોને બ્રમમાં નાખનારી છે.

વળી કહ્યું છે કે ‘વૃક્ષાને છેદી, પશુઓને હણી, રુધિરનો કાદવ કરી અગ્નિમાં તેલ, ધી વગેરે હોમી સ્વર્ગની અભિલાષા રાખવી તે આશ્ચર્યજનક છે.’

વળી ભાગવત પુરાણના ૨૩મા અધ્યાયમાં શુકે કહ્યું છે કે “જે વૈદિકો દંભથી યજ્ઞમાં પશુઓને હણે છે તેમને પરલોકમાં ‘વૈશસ’ નરકમાં પરમાધામીઓ યાતના (ખીડા કરવા) - પૂર્વક હણે છે.”

હવે કદાચ એમ માની લઈએ કે પશુઓ યજ્ઞને માટે સન્ન્યા છે તો રાજાઓને પશુ-ઓનું માંસ ખાતાં કેમ કોઈ અટકાવતું નથી? અર્થાત્ જ્યારે બ્રહ્માણ્યો યજ્ઞ માટે-યજ્ઞમાં વધ માટે પશુઓ સન્ન્યા પછી બીજાથી ખવાય જ કેમ? બીજા બ્રહ્માણ્યો યજ્ઞને માટે પશુઓ ખનાવ્યા છે તો આ વાદ્ય અને સિંહથી દેવોને તૃપ્ત કરતા નથી અર્થાત્-યજ્ઞમાં કદીયે કોઈયે સાંભળ્યું છે કે સિંહ કે વાઘનું ખલિહાન દેવાયું હોય. ત્યાં તો કહેવાયું છે કે-“વ્યાઘ્રં નૈવ ચ નૈવ ચ અને સિંહં નૈવ ચ નૈવ ચ” એટલે આ તો માત્ર રસને દ્રિયના લોહુપીઓએ જ યજ્ઞને નામે

હિંસાનું વિધાન કરી વેદને અને યજ્ઞને કલંકિત જ કર્યાં છે.

સાચો યજ્ઞ તો અહિંસા, સંયમ અને તપનો છે. કહ્યું છે કે-અહિંસા પરમો ધર્મ સમાત કોઈ મહાન્ યજ્ઞ નથી.

મહાભારતમાં પણ કહ્યું છે કે-“ત્રિવેણીના સંગમસ્થાન ઉપર સોનાનાં શીંગડાથી મઢેલી હનર ગાયોનું દાન આપે અને એક જીવને અભયદાન આપે તો અભયદાનનું પુણ્ય વધે છે.”

હવે કોઈ એમ કહેતું હોય કે યજ્ઞમાં હોમાયેલા પશુની સદ્ગતિ થાય છે તો એનો જવાબ સાંભળો.

“એક વાર યજ્ઞ માટે આણેલો બકરો બહુ જ બેં બેં બેં કરી રહતો હતો. આ ભેંઈ ધારાનાં લોજરાએ પોતાના પંડિત ધનપાલને પૂછ્યું: આ બકરો શું કહે છે? ત્યારે ધનપાલ પંડિત બોલ્યા—

હું સ્વર્ગ ફળનો ઉપભોગ કરવા નથી ઇચ્છતો; તેમ મેં એવી તમારી પાસે પ્રાર્થના પણ નથી કરી. હું તો તૃણ ભક્ષણ કરી નિરંતર સંતુષ્ટ રહું છું, માટે હે ઉત્તમ પુરુષો, મારો વધ કરવો એ તમને ઉચિત નથી. વળી જો યજ્ઞમાં હોમેલા પ્રાણીઓ અવશ્ય સ્વર્ગે જ જાય છે તો તમે તમારા માતા, પિતા, પુત્ર અને ગાંધવોનો હોમ યજ્ઞમાં કેમ નથી કરતા? (કારણ કે એથી એ જલ્દી સ્વર્ગે જશે.)”

આ જવાબ સાંભળી બ્રાહ્મણ પંડિતોને ચૂપ જ થઈ જવું પડ્યું. (ચાલુ)

૧. સરિછ મહારાજે કુમારપાલને જૈન ધર્મના અનુરાગી બનાવી વારતવિક રીતે તો અહિંસા ધર્મના જ વિજય જ્વજ ફરકાવ્યો છે, છતાં યે સ્થાનક-માર્ગી સંપ્રદાયના વિદ્વાન ‘સંતાલજી’ આમયે દોષ દેખી “યથા પિંડે તથા બ્રહ્માંડે” ઉક્તિ ચરિ-તાર્થ કરતા દેખાય છે.

સાચો વિજય

અનુ. અસ્થાસી

અરેખરે વિજય તો એ જ છે કે જેની પછી પરાજયની શંકા જ ન હોય. બાહ્ય શત્રુઓને દમન કરવાથી વાસ્તવિક રીતે કોઈને વિજયી નથી કહી શકાતો. સાચો વિજય તો આંતરિક શત્રુઓ પર અધિકાર મેળવવાથી થઈ શકે છે. આંતરિક શત્રુઓ છે: ક્રોધ, લોભ, મોહ અને મત્સર. આ છ શત્રુઓ બાહ્ય જગતમાં કોઈને નિમિત્ત બનાવીને શત્રુ ઊભો કરે છે. એથી જો કોઈ પોતાના સમસ્ત શત્રુઓ પર વિજય મેળવીને સુખશાંતિ સ્થાપિત કરવા ઇચ્છતો હોય તો તેણે પોતાના સમસ્ત લૌકિક શત્રુઓના ઉદ્ગમસ્થાન-ક્રોધ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદને મત્સર એ છ સૂક્ષ્મ શત્રુઓનું દમન કરવું જોઈએ. એ છ શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવ્યા વગર બાહ્ય શત્રુઓનો સમ્મુખોદ્ધેદ કદાપિ નથી થઈ શકતો.

એ તો અનુભવસિદ્ધ વાત છે કે જે માણસ એ છ સૂક્ષ્મ આંતરિક શત્રુઓ પર જય પ્રાપ્ત કરે છે તેના સમસ્ત બાહ્ય શત્રુઓ પરાજિત થઈને છે-તેને આથે પછી કોઈ શત્રુ નથી રહેતો. તે જ વાસ્તવિક રીતે સાચો વિજયી છે અને તેને માટે સાચા સ્થાયી સુખ-શાંતિનો ભંડાર ખુલી જાય છે.

જે રાષ્ટ્ર શત્રુઓથી સર્વથા મુક્ત બનીને વિશ્વમાં સુખશાંતિ સ્થાપિત કરવા ચાહે છે તેને માટે પહેલું આવશ્યક છે. તેના રાષ્ટ્ર-નિર્માતા અથવા કર્ણુધારે પોતાના આંતરિક છ શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ. નહિ તો એટલું ચરિતાથ' થાય છે કે 'સ્વયં નદઃ પરાંન્નાશયતિ' તેમજ 'સ્વયં

અદઃ પરાન્ અંશયતિ' પાછળની અનેક શતાબ્દોથી ઇતિહાસ એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે કે પ્રબળ રાષ્ટ્રોના સૂત્રધારે પોતાના આંતરિક ક્રોધ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરેથી પ્રેરાઈને અનેક વાર પૃથ્વી ઉપર લોહીની નદીઓ વહેવડાવી છે. એ જ પાશવિકતા છે. વિચાર-શક્તિથી કામ લેવું જોઈએ. આવેશમાં આવી જવું એ માનવતા નથી. બાહ્ય શત્રુઓનું દમન કયાં સુધી કરી શકાય? એકતું દમન કરીને બીજાથી શંકિત થતાં તેના દમનની તૈયારી કરતા રહેવું અને એ રીતે વિશ્વની સુખશાંતિને સદૈવ શંકિત રાખવી એ બુદ્ધિમત્તા નથી. અસ્તુ, એટલું તો અત્યંત આવશ્યક છે કે રાષ્ટ્રના કર્ણુધારે પોતાના આંતરિક પડ વિષયો ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યા હોવો જોઈએ. આવો સાચો વિજય પ્રાપ્ત કરનાર સૂત્રધાર જ સમાજ, રાષ્ટ્ર, તેમજ વિશ્વની સ્થાયી સુખશાંતિનું માર્ગદર્શન સફળતાપૂર્વક કરી શકે છે.

કાનં ક્રોધં વગેરે ઉપર વિજય મેળવવો કઠિન નથી. વગર સમજાયે લોકો તેને અસાધ્ય માની બેઠા છે. ઘણે ભાગે લોકોની માન્યતા જ એવી થઈ ગઈ છે કે નિવૃત્તિ માર્ગાવલંબી મહાત્મા જ પડ રિપુઓ ઉપર વિજય મેળવી શકે છે, પરંતુ એ માન્યતા અજ્ઞાનમૂલક છે. નિવૃત્તિમાર્ગીઓ ક્રોધ, ક્રોધ વગેરેને તિલાંજલી જ આપી દે છે. તેને માટે જ તેના પર વિજય કે પરાજયનો પ્રશ્ન જ નથી ઊઠતો. પડ રિપુ ઉપરનો વિજયી તો એને જ માની શકાય કે જે વ્યવહારમાં બરાબર પ્રવૃત્ત રહે

અને તેની ઉપર કામ, ક્રોધ વગેરે પોતાનું સ્વત્વ ન જમાવી શકે. શત્રુનો આઘાત કરવાનો અવસર ઘરાબર મળતો રહે, પરંતુ તે અશક્તિને લઈને આઘાત ન કરી શકે તો તો માનવું જ રહ્યું કે તે તેનાથી ઠગાઈ ગયો છે, પરાજિત બન્યો છે. અસ્તુ. વ્યવહારમાં શાસ્ત્રોક્ત પ્રવૃત્તિ પડ્ રિપુ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવામાં અડચણકર્તા નથી નીવડી શકતી.

સંસારના સમસ્ત શત્રુઓના દુઃશમ-કેન્દ્ર સમાન આ સૂક્ષ્મ શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવા માટે વર્ષો સુધી ભૌતિક તૈયારી કરીને રણચંડીને બચત કરવાની તેમજ સંહારના છવન-મરણની વચ્ચે અશાંત બની રહેવાની આવશ્યકતા નથી; એના માટે તો કેવળ વિચાર-શક્તિથી જ કામ લઈને સમદર્શી બની જવાની જ આવશ્યકતા છે.

સમદર્શી એને કહેવામાં આવે છે જે સાચું જુઓ છે. જે વસ્તુ જેવી હોય તેને તેવી જ જોનાર માણસ સમદર્શી કહેવાય છે.

વસ્તુના પ્રકારમાં અને તેની દૃષ્ટિમાં ભેદ નહિ પાડતા સર્વથા સામંજસ્ય રહે છે અને તેની દૃષ્ટિમાં પદાર્થતાં યથાર્થ અનુભવ થાય અર્થાત્ તેને ભ્રમ થતો નથી. સંસાર મિથ્યા છે તો તે તેની અંદર સચ્ચનો આરોપ નથી કરતો. આત્મા, પરમાત્મા સત્ય છે તો તેને તે સત્ય જ માને છે. સંસારનું મિથ્યાત્વ અને આત્માનું નિત્યત્વ બંન્ને મનુષ્યને ઘરાબર ઠસી બળ છે ત્યારે તે સમદર્શી કહેવાય છે.

સંસારના મિથ્યાત્વનો અર્થ છે-પરિવર્તન-શીલ હોવાને કારણે સંસારની ક્ષણભંશુરતા, તેને સમજવા માટે વધારે વિચારની આવશ્યકતા નથી. આપણને સૌને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થઈ રહ્યો છે કે સંસારની પ્રત્યેક વસ્તુ વિયોગાન્ત છે-સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલથી

સ્થૂલ સર્વ વસ્તુઓ પરિવર્તનશીલ છે. પ્રત્યેક માણસ પ્રત્યક્ષ જુઓ છે કે પોતાની સામે કેટલાય છવો નષ્ટ થઈ રહ્યા છે. સૌને એટલું તો માલૂમ છે કે મારા પૂર્વજ ન રહ્યા અને હું પણ નથી રહેવાનો. એ જ સંસારની ક્ષણભંશુરતા છે. એ સમજવા માટે મોટા પાંડિત્યની જરૂર નથી. માણસ હમેશાં પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી રહ્યો છે, પરંતુ વિચાર નથી કરતો. એક વખત સતર્ક બનીને સારી રીતે મનન કરીને વિચારપૂર્વક સંસારની ક્ષણભંશુરતા સમજી લે છે તે જ આંતરિક પડ્ રિપુ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે છે; કેમકે જે માણસને સમસ્ત લૌકિક પ્રપંચની ક્ષણભંશુરતા સમજઈ ગઈ હોય છે તેને કોઈ વસ્તુ માટે લોભ અને મોહ નથી થતો અને એ કોઈની સાથે મત્સર નથી કરતો. લૌકિક વૈભવ, ધન, પુત્ર, વિદ્યા વગેરેનો તેને મદ પણ નથી થતો. લોભ, મોહ, મદ, મત્સર નહિ રહેવાથી તેનામાં ક્રોધ આયોઆપ નિર્ભૂળ થઈ બળ છે. અને એવા મનુષ્યની કામનાઓ કર્તવ્ય બુદ્ધિથી વ્યવહાર સંપાદન કરે છે. તેનો વ્યવહાર સ્વાભાવિક રીતે જ શાસ્ત્રોક્ત બને છે. અને તેનું છવન સંસારમાં પદપત્રની માફક નિર્લેપ અને નિર્મળ રહે છે. આવા સમદર્શી ક્રિયાશીલ મનુષ્યને જ સાચો વિજયી માનવામાં આવે છે. આવા મનુષ્યને બાહ્ય શત્રુ રહેતા જ નથી. સમસ્ત પ્રકૃતિ ઉપર તેની એકરસતા શાસન કરે છે. તેના શાંતિ-સામ્રાજ્યનો ભંગ કોઈ કરી શકતું નથી. આવો સમદર્શી માણસ મહાન વિજેતા વિશ્વની સ્થાથી સુખશાંતિનો સફળ માર્ગદર્શક થઈ શકે છે. અસ્તુ. આંતરિક પડ્ રિપુ ઉપર વિજય મેળવવો એ જ પરમોત્કૃષ્ટ વિજય છે. એવા મહાન વિજયની પ્રાપ્તિ માટે દરેક મનુષ્યે પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ.

શ્રીમાન યશોવિજયજી.

(૪)

(ગતિક પૃષ્ઠ ૨૦૬ થી શરૂ)

લે.-ડૉ. ભગવાનદાસ મનઃસુખલાઈ મહેતા M. B. B. S.

આનંદધનની સ્તુતિરૂપ અષ્ટપદી

આ થોડા શબ્દોમાં કેવી લઘ્ય ભાવાંજલિ અર્પી શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ આપણને શ્રી આનંદધનજીનોય યથાર્થ પરિચય કરાવ્યો છે! ખરેખર! શ્રી દેવચંદ્રજી કહે છે તેમ “તેહજ એહનો જાણુંગ લોકતા જે તુમ સમ ગુણરાયજી.” તેવો જ તેવાને ઓળખે. સાચો ઝવેરી જ ઝવેરાત પારખી શકે. તેમ તે સમયે પણ શ્રી. યશોવિજયજી જેવા વિરલા રત્ન પરીક્ષક જ શ્રી આનંદધનજી જેવા મહાપુરુષરત્નને તેમના યથાર્થ સ્વરૂપે ઓળખી શક્યા. આ પરમ અવધૂત-ભાવનિ-શ્રંથ આનંદધનજીના દર્શન-સમાગમથી શ્રી યશોવિજયજીને ઘણા ઘણા આત્મલાભ થયો, અત્યંત આત્માનંદ થયો, આ પરમ ઉપકારની સ્મૃતિમાં શ્રી યશોવિજયજીએ આનંદધનજીની સ્તુતિરૂપે અષ્ટપદી રચી છે. તેમાં તેમણે પરમ આત્મોદલાસથી આનંદધનજીની સુકૃત-કૃતે ભાણેભાર પ્રશંસા કરી છે. ત્યાં તેઓશ્રી કહે છે કે-માર્ગમાં ચાલતાં ચાલતાં આનંદ-ધનજી ગાતા હતા અને આનંદપૂર્ણ રહેતા હતા. એવી મસ્ત દશામાં તેઓ વિહરતા હતા, આત્માનુભવજન્ય પરમ આનંદમય અદ્રેત દશામાં વિલસતા હતા.

“મારગ ચલત ચલત ગાત આનંદધન ખ્યારે,
રહત આનંદ ભરપૂર.”

“કોઈ આનંદધન છિદ્ર હી પેખત,
જસ રાય સંગ ચઢી આયા;

આનંદધન આનંદરસ ઝીલત,

દેખત હી જસ ગુણ ગાયા.”

“પારસ સ્પર્શથી લોહું સોનું બન્યું”

શ્રી. યશોવિજયજી કહે છે કે-‘આવા પરમ આત્માનંદમય યોગીધરના દર્શન-સમા-ગમથી પોતાને આનંદ આનંદ થયો. પારસ-મણિના સ્પર્શથી લોહું જેમ સોનું થાય તેમ આનંદધનજી સાથે જ્યારે ‘સુજશ’ મળ્યો, ત્યારે હું ‘સુજશ’ આનંદ સચો થયો, અર્થાત્ પારસમણિ સમા આનંદધનજીના સમાગમથી લોહ જેવો હું યશોવિજય સુવર્ણ બન્યો.’ કેવી લઘ્ય ભાવાંજલિ!

“આનંદધન કે સંગ સુજસ હી મિલે જળ,

તળ આનંદ સમ લયો સુજસ;

પારસ સંગ લોહા જે ફરસેત,

કંચન હોત હી તાકે કસ.”

“એરી આજ આનંદ લયો મેરે,

તેરો મુખ નિરખ નિરખ,

રામ રામ શીતલ લયો અંગોઅંગ.

શુદ્ધ સમજણ સમતારસ ઝીલત,

આનંદધન લયો અનંત રંગ....એરી.

એસી આનંદદશા પ્રગટી ચિત્ત અંતર

તાકો પ્રભાવ ચલત નિરમલ ગંગ;

વાહી ગંગ સમતા દોળિ મિલ રહે,

જસવિજય ઝીનત તાકે સંગ...એરી.”

આમ પરમાર્થગુરુ આનંદધનજીના પરમ ઉપકારની પુણ્ય સ્મૃતિ કૃતજ્ઞશિરોમણિ શ્રી યશોવિજયજીએ પોતાના ગ્રંથોમાં પરમા-

નંદ, પૂર્ણાનંદ, સહજાનંદ, ચિદાનંદ-ઘન આદિ શબ્દોમાં બળવી રાખી અમર કરી.

શ્રી. યશોવિજયની સરલતા

હવે અત્રે આ ઉપરથી એક વિચારણીય રસપ્રદ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે કે-આવે ન્યાયનો એક ધુરંધર આચાર્ય, ઘડદર્શનનો સમર્થ વેત્તા, સકલ આગમ રહસ્યનો બાણ, વિદ્વદ્ શિરોમણિ યશોવિજય જેવો પુરુષ, આ અનુભવયોગી આનંદઘનજીના પ્રથમ દર્શન-સમાગમે બાણે મંત્રસુગંધ થયો હોય એમ આનંદતરંગિણીમાં ઝીલે છે, અને તે યોગી-શ્વરની અદ્ભુત આત્માનંદમય વીતરાગ દશા દેખીને સાનંદાશ્રય અનુભવે છે! અને પોતાની સમસ્ત વિદ્વત્તાનું અભિમાન એકી સપાટે ફગાવી દઈ, બાલક જેવી નિર્દોષ પરમ સરલતાથી કહે છે કે-લોહા જેવો હું આ પારસમણિના સ્પર્શથી સોતું બન્યો! અહો! કેવી નિર્માનિતા! કેવી સરળતા! કેવી નિર્દલતા! કેવી શુભાહિતા! આને બદલે બીજો કોઈ હોત તો? તેને અભિમાન આડું આવી બિભ્નું રહેત કે-‘હું’ આવડા મોટો ધુરંધર આચાર્ય, આટલા બધા શિષ્ય-પરિવારનો અગ્રણી ગચ્છાધિપતિ, સમસ્ત વિદ્વત્સમાજમાં સુપ્રતિષ્ઠિત, આવે એ ‘હું’ તે શું આવે નમું? પણ યશોવિજયજી જ્યારે પુરુષ હતા, એટલે આનંદઘનજીને દિવ્ય ધ્વનિ તેમના આત્માએ સાંભળ્યો ને તે સંતના ચરણે ઢળી પડ્યો.

આનંદઘનને ચરણે નમન

શ્રી. યશોવિજયજીના આ ભાવલીના વચન ઉપચાર માત્ર નથી, પણ ખરેખરા છે, સાચે-સાચા હૃદયના અંતરોદ્ગાર છે; કારણ કે શ્રી યશોવિજયજીને અત્ર પ્રત્યક્ષ વેદાંતુ જણાય છે કે આ અનુભવજ્ઞાની પરમ યોગી પુરુષની

પાસે મારું શાસ્ત્રજ્ઞાન Theoretical knowledge શૂન્યરૂપ છે, મોટું મીડું છે; કારણ કે અધ્યાત્મ વિનાનું-આત્માનુભવ વિનાનું શાસ્ત્ર એકલા વિનાના મીડા જેવું છે. હું આટલ વર્ષ ન્યાય, દર્શન આદિ સર્વ આગમ-શાસ્ત્ર ભણ્યો, પણ લોહું જ રહ્યો. પણ આ આત્મ જ્ઞાનના નિધાનરૂપ, પારસમણિ આનંદઘનનું બહુધં સ્પર્શથી લોહા જેવો હું સોનામાં ફેરવાઈ ગયો! એવા સંવેદનથી એમનો આત્મા પરમ ભાવાવેશમાં આવી જઈ શ્રી. આનંદ ઘનજીને સર્વ પ્રદેશથી નમી પડ્યો, એમ અપ્રતીત થાય છે.

આનંદઘન-યશોવિજયજીના પારમાર્થિક

સદ્ગુરુ

આ આનંદઘનજીના પ્રસંગ ઉપરથી વર્તમાનમાં પણ એ કોઈ અદ્યપશ્યુત અજ્ઞાની જાત્ર તત્રથી કંઈક શીખી લઈ પોતાને જ્ઞાનમાની બેસવાનો ફાંકો રાખતો હોય તેને ઘણે ધડા લેવા જેવું છે, અને આ સુદો આ લક્ષમાં લેવા યોગ્ય છે કે-આત્માનુભવી એ સાચા સદ્ગુરુના સમાગમ-યોગ વિનાનું ગંતેટલું શ્રુતજ્ઞાન પણ મિથ્યા છે, એવા ભાવ યોગી સદ્ગુરુથી પ્રાપ્ત ગુરુગમ વિનાનું જા અકિંચિત્કર છે. તેનું આ બ્વલંત ઉદાહરણ છે, કારણ કે ગુરુઓનો ગુરુ ને આચાર્યોને આચાર્ય એવો આ શ્રી યશોવિજય જેવો ધર્મધુરંધર મહાશ્વેતધર પુરુષ પણ ગંભીર પણે નિખાલસતાથી એકરાર કરે છે કે-‘આવા આત્મજ્ઞ સંતના દર્શનસમાગમ પહેલે લોહું હતો, ને આ પારસમણિના સમાગમ પછી સોતું બન્યો છું.’ આ પારમાર્થિક સદ્ગુરુનો અને તેના થકી પ્રાપ્ત ભાવ રસુર

x “ગતમંડલમે” અધિગિય ફેવા,

ઉદા હે અમીકા વાસાં;

ગમનો અંપૂર્વ મહિમા સૂચવે છે. શાસ્ત્રમાં જે શુરુમહિમા બહુ ગાવામાં આવ્યો છે તેનું રહસ્ય આ જ છે. એમ તો આ પૂર્વે શ્રી યશોવિજયજીને ખીજે વ્યાવહારિક શુરુઓનો કાંઈ તોટો નહોતો; ન્યાય, દર્શન, વિદ્યા, દીક્ષા આદિ અંગે તેમને અનેક ઉત્તમ શુરુ સાંપડ્યા હતા, છતાં તે 'લોહુ' કેમ રહ્યા? કારણ એટલું જ કે એવા લાજો શુરુઓથી જીવનું પારમાર્થિક કલ્યાણ થતું નથી, પારમાર્થિક કલ્યાણ તો એક જ્ઞાની પારમાર્થિક સદ્ગુરુના યોગથી જ થાય છે. શ્રી યશોવિજયજીને આનંદધનજીનો સમાગમ થતાં આ પારમાર્થિક શુરુની ખોટ પૂરાઈ. આમ આનંદધનજી શ્રી યશોવિજયજીના પારમાર્થિક સદ્ગુરુ છે, એ આ ઉપરથી દ્વિત થાય છે.

ક્રાંતિકારી પ્રસંગ—

આ આનંદધનજીનો સમાગમ જો શ્રી યશોવિજયજીના જીવનનો પરમ ધન્ય અને મહત્વનો પ્રસંગ છે, એમ આપણે માન્ય કરવું પડશે. આ પ્રસંગે તેમના જીવનમાં અજળ ક્રાંતિકારી પલટો આવ્યો હશે, અને ત્યાર પછીનો તેમનો આંતરપ્રવાહ અધ્યાત્મ યોગ ને ભક્તિ વિષયના પથે વિશેષ કરીને મુખ્યપણે દર્શાયો હશે, એમ આ ઉપરથી સ્વાભાવિક અનુમાન થાય છે.

સાહિત્યસેવાના જે તબક્કા—

એટલે આ ઉપરથી આપણે બીજું એક સામાન્ય અનુમાન પણ તારવી શકીએ કે—

(૧) સાહિત્ય જીવનના પૂર્વ ભાગમાં તેમણે મુખ્ય કરીને ન્યાય, સમાજસુધારણા ને ભક્તિ વિષય પર પોતાની લેખિની પ્રળખપણે ચલાવી હશે.

(૨) અને ઉત્તર ભાગમાં આનંદધનજીના સમાગમ પછી શાંત થઈ જઈ તેઓ અધ્યાત્મ, યોગ ને ભક્તિના વિષયમાં ખૂબ ખૂબ ઊંડા જિતર્યા હશે, અને તેનો દ્વલપરિપાક આપણને તદ્દવિષયક અંધરનો દ્વારો આપ્યો હશે.

આવા આ ધર્મધુરંધર મહાત્મા યશોવિજયજીએ શુદ્ધ માર્ગપ્રસાવના કરી, ભારતનું ભૂષણ વધાર્યું, જગતને ઉત્તમ તત્વજ્ઞાનની ભેટ ધરી અને સમાજની વિવિધ પ્રકારે સેવા કરી જનકલ્યાણ કર્યું. એમની આ સેવાના મુખ્ય આ વિભાગ પાડી શકાય.

(૧) આદર્શ સમાજ સુધારક તરીકે, (૨) પ્રખર ન્યાયવેત્તા અને ઉત્તમ દર્શનશાસ્ત્રી તરીકે, (૩) પ્રથમ પંક્તિના કવિ તરીકે, (૪) ઉત્કૃષ્ટ વ્યાખ્યાતા ટીકાકાર-તત્ત્વવિવેચક તરીકે, (૫) પરમ ભક્ત તરીકે, (૬) અધ્યાત્મવેત્તા-યોગરહસ્યવિદ તરીકે—

(—અપૂર્ણ)

વર્તમાન સમાચાર

સ્વર્ગારોહણ અર્ધશતાબ્દ.

વીસમી સદીની મહાન વિશ્વત્રિપજાજોશીદારક જૈનાચાર્ય ૧૦૦૮ શ્રીમદ્વિજયાર્જુનચરિત્ર (આત્મારામજી) મ. ને સ્વર્ગવાસ થયાં પચાસ વર્ષ પૂરા થતાં તેઓશ્રીજીની સ્વર્ગારોહણ તિથિ (જન્મતી) તેઓશ્રીજીના ૫૬૫૨ પંચગેસરી જૈનાચાર્ય ૧૦૦૮ શ્રીમદ્વિજયાર્જુનચરિત્ર મહારાજની હાજરીમાં

સુચરા હોએ સો ભરભર પાવે,
નચરા બવે ખાસા."

શ્રી આનંદધનજી

"ખૂત્રી ચહત જો ખાસકી,
હે ખૂત્રનકી રીત;
પાવે નહિ" શુરુગમ ગિના,
પેહી અનાદિ રિયત."

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી

ગુરુશંકરાલાલા સમાધિમંદિરમાં જેઠ શુદ્ધિ ૮ ના રોજ પામધૂમપૂર્વક ઉજવાઈ છે. આવા વિશ્વોપકારી ધર્મ-હુરંધર મહાત્માની અર્ધશતાબ્દિ મોટા સમા-રોહપૂર્વક ઉજવવાની ભાવના આ પ્રસંગે જ હતી, પરંતુ ખાસ કરીને દેશની ખાલ સંબંધી કોટાદીને લક્ષમાં રાખતાં અને ગરમીની મોસમ હોવાથી ફાગણ મહિનામાં ઉજવવા વિચાર રાખેલ છે.

અતુલિય સંઘ સાથે સમાધિમંદિર પધારતાં આચાર્યદેવે પ્રભુદર્શન તથા ગુરુદર્શન કર્યાં હતાં અને શ્રી સંઘને મંગલિક સંભળાવી ઉપદેશ આપતાં વર્તમાનમાં દેશની જે પરિસ્થિતિ યદ્દ રહી છે તે ઉપર સારો પ્રકાશ પાડ્યો હતો, અને જ્યાં સુધી પરિસ્થિતિ નહીં સુધરે અને અર્ધશતાબ્દિ નહીં ઉજવાય ત્યાં સુધી દરરોજ ઘર દીઠ એકેક આયગિલ કરવા અને શ્રી શાંતિનાથ ભગવાંનને નજર કરવા માટે કલામણુ કરી હતી. શ્રી સંઘે ગુરુદેવના આદે-શને શિરોધાર્ય કર્યો હતો.

જેઠ શુદ્ધિ ૮ ના રોજ ગુરુદેવની છપીને પાલખીમાં પધરાવી વરધોડા સાથે સમાધિમંદિરમાં પધરાવવામાં આવી હતી અને શ્રી જિનમંદિર તથા ગુમરુદિરમાં પૂજા ભણાવવામાં આવી હતી.

તથા પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવોદિ સાધુ સાધ્વીની ઈચ્છાયામાં શ્રીમાન બાપુ જ્ઞાનચંદ્ર જૈનના સભા-પતિત્વમાં સવારના ૮ થી ૧૨ અને જપોરના ૩-૬ વાગ્યા સુધી સભા ભરવામાં આવી હતી. પ્રથમ લાલા મણિકચંદ જોડાલાલજીએ એક સો એકત્રીસ મણુ ઘીની બોલીથી વાસણેપથી ગુરુપૂજન કર્યું હતું. ગુરુકુલના વિદ્યાર્થીઓએ ગુરુસ્તુતિ કરી હતી અને મંત્રકૃત, હિન્દી તથા અંગ્રેજીમાં ધાર્મિક અને સામા-જિક સંવાદ ભળ્યા હતા.

એક ખાસ ઉલ્લેખનીય ઘટના એ યદ્દ કે આચાર્યદેવના સદુપદેશથી પંજળના શ્રી સંઘે જે રૂ. ૨૦૦૦૦) વીસ હજારની રકમ એકત્ર કરેલી છે તે શ્રી હિન્દુ યુનિવર્સિટી બનારસમાં શ્રી આત્મા-નંદ જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમ કાયમ રાખવા માટે

આપવી. તેમાં જૈન વિદ્યાર્થીઓ માટે રહેવાની અને દર્શન-પૂજનની ચોખ્ખ સગવડ કરવામાં આવશે.

અગીઆરશના રોજ પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવોદિ મુનિમંડલને પ્રવેશ શ્રી સંઘે કાંઠમહાપૂર્વક શહેરમાં કરાવ્યો હતો. દરરોજ આચાર્યદેવના પ્રભાવશાલી વ્યાખ્યાન થાય છે અને જૈન જૈનેતર જનતા સારી સંખ્યામાં લાભ લઈ રહી છે.

શેઠશ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની અનેની પેદીના માણ મુનિમંજીદલાઈ મુવના પુત્ર મી. ઈન્દુલાલ જીવંદલાઈ મુવ એમ. એ. ની પરીક્ષામાં બીજા વર્ગમાં પાસ થવાથી અનેની શામળદાસ કૉલેજમાં તેમની પ્રૌદેસર તરીકે નિમણૂક થઈ છે. એ માટે અને અમારો હર્ષ પ્રદર્શિત કરીએ છીએ.

જૈન સમાજમાં જળીતા સુધારક શ્રી પરમાણંદ કુંવરજી કાપડિયા (ભાવનગર)ની સુપુત્રી બહેન ચારશીલા એમ. બી. બી. એસ. ની પરીક્ષામાં બીજે નંબરે પાસ થયા છે. અને સર્જરીમાં પ્રથમ નંબરે આવતા ગોલ્ડ મેડલ મેળવ્યા છે. બીજી પુત્રી બહેન મિતાક્ષરા પણ આ વર્ષે બી. એ.માં પાસ થયેલ છે. સુશિક્ષિત માળાપો પોતાના દુરજોડોને આ રીતે ઉત્તમ શિક્ષણ આપી શકે છે. અને બહેનોને અમારા હાર્દિક અભિનંદન.

સ્વીકાર સમાલોચના

(૧) અમર આત્મમંથન—લેખક અમર-ચંદ માવજી શાહ, રા. રા. શ્રીયુત ભોગીલાલભાઈ તરફથી ભેટ મળી છે.

(૨) સુધા-સ્થંદિની—સંચય કરનાર મુનિ-રાજ શ્રી ચન્દ્રપ્રભસાગરજી મહારાજ, શા કશવલાલ યુનીલાલ ધાટકાપરવાળા તરફથી ભેટ મળી છે.

(૩) ભક્તિરસ પ્યાલા—સંપાદક મુનિરાજ શ્રી કીર્તિવિજયજી મહારાજ બાણુલાલ ભગવાનજી દાદરવાળા મારફત ભેટ મળી છે.

(૪) સ્તોત્ર સંગ્રહ—સંપાદક-મુનિરાજ શ્રી મણિવિજયજી મહારાજ, શા હીરાચંદ હરજીવિદાસ તરફથી ભેટ મળી છે.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

[પુસ્તક ૪૩ મું]

[સં. ૨૦૦૧ ના શ્રાવણ માસથી સં. ૨૦૦૨ ના આષાઢ માસ સુધીની]
વાર્ષિક વિષયાનુક્રમણિકા.

નંબર	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧.	શ્રી શાન્તિનાથ પ્રભુનું સ્તવન	(શ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ)	૧
૨.	નૂતન વર્ષાભિનંદન	(કવિ રેવાશંકર વાલજી બધેશ)	૨
૩.	રાવબહાદુર શેઠ સાહેબ જીવતલાલભાઈનું જીવનચરિત્ર	(સભા)	૫
૪.	નૂતન વર્ષનું મંગલમય વિધાન	(શ્રી કૃતોદયજીં અવેરભાઈ)	૭
૫.	શ્રી જ્ઞાનસારના બીજીસ અષ્ટકનો સંક્ષિપ્ત સાર	(શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ સંવિત પાણિક)	૧૩, ૨૬, ૬૮,
૬.	બેદરકારીનો ભોગ	(શ્રી મોહનલાલ દીપચંદ યોક્તી)	૧૪, ૨૭, ૪૧,
૭.	સંક્ષિપ્ત બોધવચનમાળા	(આ. શ્રી. વિજયપદ્મસૂરિજી મહારાજ)	૧૬, ૨૨, ૬૮,
૮.	પર્યુષણ પર્વારંધના	(શ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ)	૧૭
૯.	કાવ્ય અષ્ટપદી	(અવેરી મૂળચંદ આશારામ વૈરાટી)	૧૮
૧૦.	ચલે નદીકા વહેજી	(અવેરી મૂળચંદ આશારામ વૈરાટી)	૧૮
૧૧.	કાવ્યથી મળતાં મહાન લાભો	(શ્રી દુરધરવિજયજી મહારાજ)	૧૯
૧૨.	જગદ્ગુરુશ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી	(શ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ)	૨૪
૧૩.	વૈરાગ્યમય વિવિધ વિચારો	(શ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ)	૨૫
૧૪.	પ્રાસંગિક સ્તુતિ	(શ્રી કૃતોદયજીં અવેરભાઈ)	૨૬
૧૫.	વર્તમાન સમાચાર	(સભા)	૩૦, ૪૮, ૬૪, ૮૮, ૧૦૮, ૧૨૮, ૧૪૭, ૨૨૭
૧૬.	સ્ત્રીકાર સમાલોચના	(સભા)	૧૬૮, ૨૧૦, ૩૧, ૬૪, ૮૮, ૧૦૮, ૧૪૭, ૧૬૦, ૨૨૮
૧૭.	શ્રીમાન શેઠ સાહેબ અમૃતલાલ કાળીદાસનો આઠો જીવનપરિચય	(સભા)	૩૫
૧૮.	દીપોત્સવી સ્તવન	(શ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ)	૩૭
૧૯.	કવિ કેમ બનાવ ?	(શ્રી દુરધરવિજયજી મહારાજ)	૩૮, ૫૧, ૧૩૧, ૧૭૫
૨૦.	શ્રી સિદ્ધ્યંકજીનું અપૂર્વ મહાત્મ્ય	(શ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ)	૪૪
૨૧.	નૂતન વર્ષ-મંગળાચરણ	(અવેરી મૂળચંદ આશારામ વૈરાટી)	૪૯
૨૨.	નૂતન વર્ષાભિનંદન	(શ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ)	૫૦
૨૩.	વિચારશ્રેણી	(આ. શ્રી. વિજયકરસૂરિજી મહારાજ)	૫૪, ૬૬, ૧૧૦, ૧૩૦,
૨૪.	આત્માનો આધ્યાત્મિક વિકાસક્રમ	(શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ સંવિત પાણિક)	૫૬, ૭૨,
૨૫.	મંત્રીશ્વરો વસ્તુપાળ તેજપાલની સાહિત્યસેવા	(શ્રી કુંજરશી ધરમશી સંપટ)	૬૦
૨૬.	પ્રાસંગિક સ્તુતિ	(શ્રી કૃતોદયજીં અવેરભાઈ)	૬૧
૨૭.	કેટલીક વ્યાખ્યાઓ	(શ્રી મોહનલાલ દીપચંદ યોક્તી)	૬૩
૨૮.	જિનેશ્વર સ્તુતિ	(અવેરી મૂળચંદ આશારામ વૈરાટી)	૬૫
૨૯.	એ નયનો !	(અવેરી મૂળચંદ આશારામ વૈરાટી)	૬૫
૩૦.	કલિકાલસર્વજ્ઞ આત્માર્થથી હેમચંદ્રાચાર્યજીની જીવન ઝરમર	(શ્રી ન્યાયવિજયજી)	૭૪, ૧૩૫, ૧૬૩, ૧૮૬, ૨૦૧, ૨૨૦
૩૧.	પ્રમાદથી સત્યાનાથ	(શ્રી મોહનલાલ દીપચંદ યોક્તી)	૭૬, ૧૨૫

નંબર	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૩૨.	સમ્યગ્ જ્ઞાનની કુચી મૂળ: યોગની અદ્ભુત શક્તિ (શ્રી ચંપતરાવ જૈની ખેરોટ્ટર)		૮૧, ૧૦૫
૩૩.	શ્રી જિનદેવ સ્તવન (શ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ)		૮૯
૩૪.	પુન્યની મહત્વતા (આ. શ્રી વિજયકરતૂરસુરિજી મહારાજ)		૯૦
૩૫.	વિક્રમ રાજને જૈન જ્ઞાનવાનર શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર (આ. શ્રી વિજયપદ્મસુરિજી મહારાજ)		૧૦૧
૩૬.	આનંદજનક સમાચાર (સભા)		૧૦૭, ૧૯૬
૩૭.	શેઠ સાહેબ-ખુશાલભાઈ ખેંગારભાઈનો ટૂંક જીવનપરિચય (સભા)		૧૦૮
૩૮.	શ્રી શાંતિનાથ તીર્થંકરનું સ્તવન (શ્રી વિજયપદ્મસુરિજી મહારાજ)		૧૦૯
૩૯.	વાદ-પ્રતિવાદના ભેદ-પ્રભેદ (શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ સંવિજ્ઞ પાક્ષિક)		૧૨૧
૪૦.	ઉપદેશક પદ (ઝવેરી મૂળચંદ આશારામ વૈરાટી)		૧૨૯
૪૧.	નય-પ્રમાણુ-સ્વાદ્યાદ વચ્ચેનો સંબંધ અને અંતર (શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ સંવિજ્ઞ પાક્ષિક)		૧૩૩, ૧૫૫
૪૨.	શ્રી પ્રભુ મહાવીર પ્રરૂપેલી ધર્મની સર્વદેશીયતા (શ્રી જીવરાજભાઈ યોધવજી દોશી)		૧૩૭
૪૩.	મરજીલય શા માટે ? (વકીલ ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદ ખી. એ. એલએલ. ખી.)		૧૩૯, ૧૫૮
૪૪.	શ્રીમાન યશોવિજયજી (ડૉ. ભગવાનદાસ મનસુખભાઈ મહેતા એમ ખી. ખી. એસ.)		૧૪૧, ૧૬૦, ૧૮૮, ૨૦૪, ૨૨૫
૪૫.	આપણું કદયાણુ (અબ્બાસી)		૧૪૩
૪૬.	શ્રી પદ્મપ્રભા જિન સ્તવન (શ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ)		૧૪૮
૪૭.	શ્રી સિદ્ધચંક સ્તવન (આ. શ્રી વિજયપદ્મસુરિજી મહારાજ)		૧૪૯
૪૮.	મોહ મહિમા (આ. શ્રી વિજયકરતૂરસુરિજી મહારાજ)		૧૫૦
૪૯.	ન્યાયરતનાવલિ (શ્રી ધુરંધરવિજયજી મહારાજ)		૧૫૨
૫૦.	પ્રમાદનું સ્વરૂપ (શ્રી મોહનલાલ દીપચંદ ચૌહાસી)		૧૬૫
૫૧.	જિનશાસન જ્યોતિર્ધર (શ્રી મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ)		૧૬૮
૫૨.	ઉત્પતિ-શંખે (શ્રી ગોવિંદલાલ ક. પરીખ)		૧૬૯
૫૩.	આંગન ફૂલો ખીજાઈ (ઝવેરી મૂળચંદ આશારામ વૈરાટી)		૧૭૦
૫૪.	કાઠી નાખો (આ. શ્રી વિજયકરતૂરસુરિજી મહારાજ)		૧૭૧
૫૫.	શ્રમણોપાસક ધર્મભાવના (આ. શ્રી વિજયપદ્મસુરિજી મહારાજ)		૧૭૭-૨૧૬
૫૬.	સામયિક ચેતવણી (અબ્બાસી)		૧૮૦
૫૭.	સિદ્ધાર્થનંદ કહોને (ઝવેરી મૂળચંદ આશારામ વૈરાટી)		૧૮૧
૫૮.	શ્રી નવકાર મહામંત્ર (શ્રી હીરાચંદ ઝવેરચંદ)		૧૮૨
૫૯.	સાચી સ્વાધીનતા (આ. શ્રી વિજયકરતૂરસુરિજી)		૧૮૩
૬૦.	પરિગ્રહ મીમાંસા (શ્રી. ધુરંધરવિજયજી મહારાજ)		૧૮૮
૬૧.	શ્રદ્ધાન અને સમ્યક્જ્ઞતા કથચિત્ત ભેદ (શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ)		૨૦૬
૬૨.	આત્માનુભવ (શ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ)		૨૦૭
૬૩.	શ્રી મહાવીર સ્તુતિ (શ્રી યશોભદ્રજી મહારાજ)		૨૧૦
૬૪.	આ સભાનો ૫૦ મો વાર્ષિક મહોત્સવ અને શુરુદેવ જયન્તિ (સભા)		૨૧૦
૬૫.	અમર નૌકા (ગોવિંદલાલ ક. પરીખ-કડી)		૨૧૧
૬૬.	મૃત્યુની મૂઝવણ (આ. શ્રી વિજયકરતૂરસુરિજી)		૨૧૩
૬૭.	સાચો વિજય (અનુ. અબ્બાસી)		૨૨૩